Redogörelse 1985/86:1

Justitieombudsmännens ämbetsberättelse

Redog.
1985/86:1

Redaktör: Birgitta Hallström
Omslag: Kerstin Anckers
Översättning till engelska av Summary in English: John Hogg
ISSN 0282-0560
Gotab, Stockholm 1985

Innehåll

Justitieombudsmännens ämbetsberättelse

Skrivelse till riksdagen 9

I ALLMÄNNA DOMSTOLAR m. m.

Domstolsväsendet m. m.

Ansvar ifrågasatt mot lagman för förtal och myndighetsmissbruk samt mot rättshjälpsnämnds ledamöter för vårdslös myndighetsutövning i samband med handläggning av frågor om viss persons lämplighet som biträde enligt rättshjälpslagen. Därjämte kritik mot handläggningen i ytterligare avseenden 19

Fråga om förutsättningarna för att avgöra ett brottmål i den tilltalades utevaro 61

Fråga angående behov av bevis om att ett beslut av kommunfullmäktige vunnit laga kraft 65

Iakttagelser och uttalanden med anknytning till förmynderskapslagstiftningen 68

Vissa övriga ärenden 84

Åklagar- och polisväsendena

Fråga om ansvar för polismän för bristande tillsyn av en omhändertagen berusad person 95

Frågor om gripande av ungdomar och behandlingen av dem hos polisen m. m. 100

Frågor om handläggning av en fotokonfrontation samt beslut om anhållande och transport av anhållen 118

Husrannsakan i advokats bostad för eftersökande av efterlyst person grundad på anonymt tips 123

Frågor om tillsyn av person som omhändertagits med stöd av LOB och bestämmande av omhändertagandets varaktighet 126

Förutsättningarna för omhändertagande med stöd av 8 § LVM och polisens rätt att besluta om frigivande sedan underställning hos länsrätten har skett 132

Tillämpning av de s. k. terroristbestämmelserna i utlänningslagen . 139

Fråga om tillräcklig grund förelegat för tagande i förvar enligt 50 § utlänningslagen 142

Polismyndighet har underlåtit att återlämna vapen till ägaren sedan länsstyrelsen undanröjt beslut om omhändertagande av vapnen;

även fråga om polisens möjligheter att besiktiga anordningar för förvaring av vapen 145
Tillräcklig grund för husrannsakan enligt 20 § polislagen? 149
Vissa övriga ärenden 151

Kriminalvård

Förutsättningar för beviljande av frigång. Även fråga om en intagen kan tillåtas att under en permission bege sig till ett annat land 163
Förutsättningar för beviljande av särskild permission 168
En intagen har avvikit under en bevakad permission. Fråga bl. a. om handläggningen av permissionsärendet varit tillräckligt omsorgsfull 170
Intagens anonymitetsskydd. Även fråga om användning av s. k. sekretessbevis 177
Fråga om tillvägagångssättet vid utredning rörande narkotika som påträffats inom kriminalvårdsanstalt 180
Handläggningen hos kriminalvårdsstyrelsen av ärenden om ifrågasatt disciplinansvar för kriminalvårdens befattningshavare 183
Vissa övriga ärenden 186

II FÖRSVARET m. m.

Åtal mot major för tjänstefel 192
Uttalanden angående vissa övningar i fångförhörstjänst som hållits inom försvaret m. m. 197
I samband med operationer mot misstänkt undervattensverksamhet i Karlskrona skärgård förekom ingripanden av polis och militär mot företrädare för massmedier. Fråga om åtgärderna hade stöd i författning 224
Visitation av värnpliktigas privata väskor före utryckning 239

III VÅRDOMRÅDET

Socialtjänst

Åtal mot föreståndare vid servicehus för mutbrott 247
Åtal mot tjänstemän vid socialförvaltningen i Kristinehamns kommun för brott mot tystnadsplikt 251
Frågor om bristfällig handläggning av socialbidragsärende och om felaktig journalföring 256
Fråga om vräkning från en av socialnämnden upplåten bostad 263
Åtgärder i ärende angående stöd och hjälp enligt socialtjänstlagen – fråga bl. a. om oriktigt påstående om narkotikamissbruk, brott mot tystnadsplikt och om rätt att avkräva urinprov 268
Frågor om handläggningsrutiner och arbetsmetodik i vårdnadsärenden hos socialnämnd 273

Fråga om beslutsförhet har förelegat vid sammanträde med två av tre ledamöter i socialutskott 278

Hälso- och sjukvård m. m.

Väntetider vid de rättspsykiatriska klinikerna m. m. 280
Offentlig arbetsgivares möjlighet att beordra anställd att genomgå läkarundersökning 289
Omplacering av mentalskötare som riktar klagomål mot förhållanden vid sjukhuset m. m. 293
Vissa övriga ärenden 299

Socialförsäkring

Försäkringskassas handläggning av anonym anmälan i sjukpenningärende 301
Underlåtenhet att expediera beslut om att inte betala ut sjukpenning 302
Expediering av allmän försäkringskassas provisoriska beslut 303
Fråga om återbetalning från personkonto av pension som utbetalats efter det att pensionstagaren avlidit 304
Fråga om skyldighet att anmäla skada enligt lagen om statligt personskadeskydd 307
Vissa övriga ärenden 308

IV FÖRVALTNINGEN I ÖVRIGT

JO:s tillsynskompetens m. m. 310

Offentlighet och sekretess m. m.

Sekretessen inom hälso- och sjukvården jämförd med domstolssekretessen 318
Sekretessen inom en socialförvaltning 320
Utlämnande av sekretesskyddade uppgifter inom barnhälsovården 321
Utlämnande av sjukjournal 327
Förvaring av journal 336
Sjukhusläkares kontakter med massmedierna 340
Frågan om rätt att hemlighålla underårigs adress för vårdnadshavare m. m. 342
Fråga om handlingars offentlighet och tillgänglighet hos revisorerna i en landstingskommun 343
Konfidentiell behandling av ansökningshandlingar i ett anställningsärende 347
Tjänstemans rätt att lämna ut kommunal nämnds protokoll och uppgifter ur protokollen till pressen innan protokollen expedierats 348

Taxering och uppbörd

Åtal mot en ordförande i fastighetstaxeringsnämnd för vårdslös myndighetsutövning i samband med taxering av fastighet vid den allmänna fastighetstaxeringen 1981. – Besiktning har skett av fel fastighet och iakttagelserna har inte kommunicerats med fastighetsägaren innan nämnden fattade beslut 352
JO om Moderna efterforskningsmetoder i skatte- och kronofogdemyndigheternas verksamhet – en undersökning av laglighet och lämplighet 359
Länsstyrelse har kritiserats för att man har underlåtit att vidta åtgärder i anledning av televerkets sätt att redovisa resp. inte redovisa mervärdeskatt på försäljning av telefonsvarare och telefonapparater 361
Begäran om att få ta del av anonym skrivelse i ett taxeringsärende skall prövas av den myndighet som förvarar handlingen 363
Vissa övriga ärenden 365

Exekution

Utmätning och exekutiv försäljning av egendom som tillhör annan än gäldenären 367
Exekutiv försäljning av fastighet. Uttalande om lägsta godtagbara bud. Tillträdet 369
Indrivning i Sverige av underhållsbidrag som ådömts i Norge. Fråga om preskriptionsinvändning skall bedömas enligt svensk eller norsk rätt och om rättskraft i utsökningsmål 372
Förfarandet med gods som omhändertagits i samband med avhysning 373
Vissa övriga ärenden 374

Utbildning

Fråga om tillgodoräknande av tidigare utbildning för att erhålla utbildningsbevis på förskollärarlinje vid högskola 379
Olika förfarandefrågor i samband med ett beslut att ändra sammansättningen av en betygsnämnd för bedömning av en doktorsavhandling 383
Fråga om en förälder som inte är vårdnadshavare har rätt att från skolan få uppgifter om sitt barns skolgång 394
Fråga om jäv för en universitetslektor som fungerat som tentator åt en studerande efter det att lektorn meddelat studeranden privatundervisning 397

Arbetsmarknaden

Kritik mot ett arbetsförmedlingskontor för underlåtenhet att anvisa arbete åt en sökande som inte ville lämna vissa uppgifter om tidigare brottslighet 398
Uttalanden angående arbetsförmedlingens möjligheter att begränsa sin service åt vissa sökande 400

Övrigt

Uttalanden angående kommuners möjligheter att civilrättsligt disponera över mark som utgör allmän plats och angående förutsättningarna för att i visst fall avvisa försäljare från en tilldelad plats på ett salutorg 402
Uttalanden angående motivering i efterhand av beslut rörande ansökningar om konstnärsbidrag (17 § förvaltningslagen) 405
Uttalanden angående en kommuns skyldighet att sörja för registrering av en besvärshandling som ges in till kommunen och därifrån vidarebefordras till vederbörande besvärsinstans (15 kap. 1 § sekretesslagen) 407
Fråga om tillsynsmyndighets skyldighet att göra åtalsanmälan vid misstanke om brott mot lagen om hälso- och miljöfarliga varor 410
Folkbokföringskontroll – gifta kvinnor har tillfrågats bl. a. varför de inte varit bosatta på samma adress som deras män 412
Vid ett kontrollbesök hos ett bolag enligt 35 § tullagen har en av kontrollanterna utan klart medgivande tagit fram och gått igenom en pärm som förvarades i ett skåp i det rum de vistades i. Fråga om denna åtgärd har varit laglig och/eller lämplig 415
Tullverket har stått för viss del av ovanligt hög kostnad för tullkontroll 417
Dröjsmål med handläggning av ansökan om tillstånd att föra ut valuta ur riket 418
Fråga om jäv i rennäringsdelegationen vid en lantbruksnämnd m. m. 420
Fråga när en handling har kommit in till myndighet 421
Lokal skattemyndighet har beslutat mantalsskriva makar på arbetsorten utan att först ha kommunicerat inhämtade uppgifter 422

BILAGOR

1. Personalorganisationen 423
2. Förteckning över de ärenden, som varit anhängiga hos regeringen under tiden den 1 juli 1984–30 juni 1985 genom skrivelser från justitieombudsmännen före den 1 juli 1984 424
3. Sakregister 425
4. Summary in English 473

Till RIKSDAGEN

Detta är riksdagens ombudsmäns berättelse för verksamhetsåret den 1 juli 1984–den 30 juni 1985.

1983 års JO-utredning (tillsatt av riksdagen) avlämnade den 28 juni 1985 sitt betänkande (SOU 1985:26) JO-ämbetet. En översyn. Vid sidan av olika förslag när det gäller ämbetets funktion och organisation, finns synpunkter på utformningen och utgivningen av den berättelse över verksamheten som förutsätts utgiven även i fortsättningen (betänkandet s. 239–241). I anslutning till de överväganden som förslaget kan ge anledning till bör utvärderingen göras av den försöksverksamhet avseende sättet och tidpunkten för publiceringen av JO-beslut, som inleddes verksamhetsåret 1981/82. (En översiktlig redogörelse för den verksamheten lämnades i 1982/83 års ämbetsberättelse.)

1 Organisationen

JO Anders Wigelius och JO Tor Sverne omvaldes den 21 november 1984 till justitieombudsmän.

En redogörelse för personalorganisationen finns i *bilaga 1* till denna ämbetsberättelse.

Några ändringar i arbetsordningen för riksdagens ombudsmannaexpedition har inte gjorts under verksamhetsåret. Arbetsordningen finns intagen i berättelsen 1981/82 s. 401 ff.

2 Verksamheten

2.1 Totalstatistiken

Balansläget

Ingående balans		1 305
Nya ärenden		
Remisser och andra skrivelser från myndigheter	25	
Klagomål och andra framställningar från enskilda	3 163	
Initiativärenden med anledning av inspektioner	105	
Initiativärenden på grund av tidningsartiklar etc.	36	3 329
Summa balanserade och nya ärenden		4 634
Avgjorda ärenden 1.7.1984–30.6.1985		3 328
Utgående balans		1 306

Månadsöversikt över ärendena

Månad	Nya	Avgjorda	Balans
Juli	226	199	1 332
Augusti	207	260	1 279
September	266	305	1 240
Oktober	350	336	1 254
November	322	267	1 309
December	263	218	1 354
Januari	296	361	1 289
Februari	291	262	1 318
Mars	309	311	1 316
April	310	265	1 361
Maj	238	277	1 322
Juni	251	267	1 306
	3 329	3 328	

Antalet nya ärenden under perioden var 3 329 eller 199 färre än under närmast föregående verksamhetsår. 141 av de nya ärendena var initiativärenden och 25 var remisser från riksdag, departement och myndigheter. Antalet klagoärenden var 3 163, dvs. 234 färre än under föregående verksamhetsår. Antalet klagoärenden har under de två senaste verksamhetsåren gått ned från 3 688 till 3 163, en minskning med 525 ärenden eller 14,2 %; i förhållande till förra verksamhetsåret är minskningen 5,6 %. Vi avstod i förra berättelsen från att spekulera i vad nedången kunde bero på men framhöll att den – i varje fall till en del – kunde förklaras av ändrade registreringsrutiner. Vi förutskickade emellertid att det, om nedgången fortsatte, fanns anledning att närmare undersöka varför. Nedgången har fortsatt och den förutskickade undersökningen bör följaktligen genomföras. Vi avser att återkomma till JO-delegationen i saken.

Klago- och initiativärenden 1.7.1976–30.6.1985

År	Klago-ärenden	Initativ-ärenden
1976/77 1.7–30.6	2 933	204
1977/78 1.7–30.6	2 993	163
1978/79 1.7–30.6	3 023	165
1979/80 1.7–30.6	3 211	140
1980/81 1.7–30.6	3 464	87
1981/82 1.7–30.6	3 399	95
1982/83 1.7–30.6	3 688	133
1983/84 1.7–30.6	3 397	101
1984/85 1.7–30.6	3 163	141

Siffrorna för antalet initiativärenden bör läsas mot bakgrund av att vi söker undvika remisser på grund av iakttagelser under inspektioner; vi strävar i stället efter att genom samtal med berörda tjänstemän bidra till att förbättra myndigheternas service och handläggning av ärenden. Verksamhetsårets förhållandevis höga siffra beror på en specialundersökning hos socialförvaltningarna i ett antal kommuner av hur vården sköts beträffande de barn som genom socialnämndernas försorg placerats i ett annat hem än det egna.

Under perioden avgjordes 3 328 ärenden. Av dessa var 3 200 klagoärenden och 99 inspektions- och andra initiativärenden.

Tabl å över utgången i de under perioden den 1 juli 1984–den 30 juni 1985 hos riksdagens ombudsmän avgjorda inspektions- och övriga initiativärendena

Sakområde	Avjorda utan slutlig anledning till kritik	Erinran el. annan kritik	Åtal eller disciplinär bestraffning	Framställn. till riksdagen eller regeringen	Summa ärenden
Domstolsväsendet		1			1
Åklagarväsendet		3			3
Polisväsendet	1	4			5
Försvarsväsendet		7			7
Kriminalvård	1				1
Socialtjänst	7	36			43
Sjukvård	4	12	1		17
Exekutionsväsendet	2				2
Taxerings- och uppbördsväsendet	2	1			3
Övriga förvaltningsärenden	4	13			17
Summa ärenden	21	77	1		99

Tabl å över utgången i de under perioden 1 juli 1984–den 30 juni 1985 hos riksdagens ombudsmän avgjorda klagoärendena

Sakområde	Avvisn. eller avgörande utan särskild utredning	Överlämnande enl. 18 § instr.	Avgjorda efter utredn. utan kritik	Erinran eller annan kritik	Åtal eller disciplinär bestraffning	Framställning till riksdagen eller regeringen	Summa ärenden
Domstolsväsendet	105		155	22			282
Åklagarväsendet	38	1	83	10			132
Polisväsendet	99	1	170	36			306
Försvarsväsendet	13		18	17			48
Kriminalvård	34	3	129	13			179
Socialtjänst	83	33	234	45			395
Sjukvård	99	17	97	15			228
Allmän försäkring	53	1	54	18			126
Arbetsmarknaden m. m.	30		28	13			71
Byggnads- och vägärenden	44		38	11			93
Exekutionsväsendet	27		72	18			117
Kommunalsjälvstyrelse	81	1	37	12			131
Övriga länsstyrelse- och kommunikationsärenden	54		33	6			93
Taxerings- och uppbördsväsendet	100	30	118	33			281
Utbildnings-, kultur-, kyrkofrågor m. m.	68	1	39	15			123
Jordbruksärenden, miljövård, hälsovård m. m.	47		56	31			134
Tjänstemannaärenden	75	1	40	21	1		138
Offentlighetsärenden	33		33	27			93
Övriga förvaltningsärenden	68		48	31			147
Frågor utanför kompetensområdet och oklara yrkanden	83						83
Summa ärenden	1 234	89	1 482	394	1		3 200

2.2 Besvarande av remisser

Vi har besvarat 29 remisser från riksdag och departement.

JO Nilsson har yttat sig till

1) justitiedepartementet över en promemoria den 14 juni 1984 angående vissa ändringar i 20 kap. brottsbalken m. m.

2) justitiedepartementet över promemorian (Ds JU 1984:3) Rättsdata – utveckling, nuläge och framtid

3) civildepartementet över statistikutredningens betänkande (SOU 1983:74) Framtida statlig statistik

4) finansdepartementet över betänkandet (SOU 1984:37 och 38) Rullande fastighetstaxering m. m.

JO Nilsson har – i samråd med övriga justitieombudsmän – överlämnat en promemoria till justitiedepartementet till komplettering av tidigare avgivet remissyttrande över tjänsteansvarskommitténs slutbetänkande (Ds Ju 1983:7) Tjänsteansvar i offentlig verksamhet. JO Nilsson har vidare lämnat synpunkter på blankettförslag till domstolsverket.

JO Wigelius har yttat sig till

1) justitiedepartementet över en framställning från TCO:s statstjänstemannasektion och Svenska polisförbundet angående polisens agerande i anslutning till arbetsmarknadskonflikter m. m.

2) justitiedepartementet över promemorian "Domarbanan i dag och i framtiden"

3) justitiedepartementet över frivårdskommitténs slutbetänkande (SOU 1984:32) Nya alternativ till frihetsstraff

4) arbetsmarknadsdepartementet över diskrimineringsutredningens betänkande (Ds A 1984:7) Om olaga diskriminering

5) justitiedepartementet över departementspromemorian (Ds Ju 1984:6) Folkrätt och straffansvar

6) arbetsmarknadsdepartementet över förslag från diskrimineringsutredningen angående räckvidden av brottsbalkens bestämmelse om straff för olaga diskriminering

7) justitiedepartementet över tvångsmedelskommitténs betänkande (SOU 1984:54) Tvångsmedel – anonymitet – integritet samt över narkotikakommissionens promemoria nr 5 Polisens insatser mot narkotika, avsnitten 4.4–4.6

8) arbetsmarknadsdepartementet över promemorian Omhändertagande av returbiljett i vissa utlänningsärenden

9) justitiedepartementet över 1981 års polisberednings delbetänkande (Ds Ju 1984:10) Anmälningar mot polismän

10) justitiedepartementet över riksåklagarens promemoria med förslag om begränsningar i straffrättens tillämpningsområde

11) justitiedepartementet över 1981 års polisberednings delbetänkande (Ds Ju 1984:11) Den regionala polisorganisationen, länspolischefsalternativet eller länspolismästarmodellen

12) riksdagens justitieutskott över motionen 1984/85:966 av Anita Johansson m. fl. om nämndemans juridiska ansvar m. m.

JO Holstad har yttrat sig till

1) arbetsmarknadsdepartementet över promemorian (Ds A 1984:9) Vissa ändringar i jämställdhetslagen

2) arbetsmarknadsdepartementet över diskrimineringsutredningens delbetänkande (Ds A 1984:6) Om utlänningars rättsliga ställning

3) arbetsmarknadsdepartementet över diskrimineringsutredningens slutbetänkande (SOU 1984:55) I rätt riktning

4) socialdepartementet över genetikkommitténs betänkande (1984:88) Genetisk integritet och över utredningens om hybrid-DIVA-kontrollen betänkande (Ds A 1984:5) Behövs hybrid-DIVA-kontrollen?

JO Sverne har yttrat sig till

1) socialdepartementet över betänkandet (Ds S 1984:12) Vissa ansvarsfrågor i hälso- och sjukvård

2) socialdepartementet över HS 90-projektets huvudrapport (SOU 1984:39) Hälso- och sjukvård inför 90-talet

3) socialdepartementet över rapporten (Ds S 1984:16) Förtroendenämnder inom hälso- och sjukvården

4) socialdepartementet över socialstyrelsens promemoria om snabbare handläggningsordning i ärenden om återkallelse av legitimation m. m.

5) socialdepartementet över journalutredningens huvudbetänkande (SOU 1984:73) Patientjournalen

6) socialdepartementet över socialberedningens delbetänkande (Ds 1984:5) Socialtjänstens insatser för ungdomar

7) socialdepartementet över socialberedningens betänkande (SOU 1984:64) Psykiatrin, tvånget och rättssäkerheten

8) socialdepartementet över utredningens om dödsbegreppet betänkande (SOU 1984:79) Dödsbegreppet.

2.3 Framställningar och överlämnande av beslut till riksdag/regering m. m.

JO Sverne har efter samråd med övriga justitieombudsmän gjort framställning till justitiedepartementet med begäran om sådan ändring av 11 kap. 4 § sekretesslagen att JO får möjlighet att när synnerliga skäl föreligger sekretessbelägga uppgifter om enskilds hälsotillstånd eller personliga förhållanden i handlingar, som inges till JO av enskilda personer.

JO Nilsson har under verksamhetsåret lagt fram (beslut 1984-10-05, se s.) vissa synpunkter på principerna för och metoderna i den del av skatte- och kronofogdemyndigheternas verksamhet som kan kallas den efterforskande. Beslutet har titeln "JO om moderna efterforskningsmetoder i skatte- och kronofogdemyndigheternas verksamhet – en undersökning av laglighet och lämplighet". I beslutet, som har överlämnats till vissa riksdagsutskott och departement samt till ett stort antal myndigheter, rekommenderas vissa lagstiftningsåtgärder.

JO Wigelius har till justitiedepartementet överlämnat ett beslut med anledning av klagomål mot en distriktsåklagare för vägran att utlämna fyra kommunikationsapparater beträffande vilka beslag hävts. I beslutet konstaterades att i televerkets författningssamling (Allmänna bestämmelser för

privat-radioanläggningar i 27 MHz-bandet, TBSB:93 A) anges att apparater för privatradioanläggning skall avyttras eller totalförstöras inom viss angiven tid vid uppsägning eller indragning av tillstånd eller bristande betalning av sändaravgift. Lagregler saknas för hur man skall hantera fall där tillstånd för innehav saknas och ansvar för brott inte kan göras gällande eller som i det aktuella fallet ett förverkandeyrkande lämnats utan bifall. Likartade problem hade förekommit vid tillämpning av varusmugglingslagen och via massmedierna hade uppmärksammats att dylika situationer kunde uppstå vid tillämpning av lagen om tillverkning av drycker (SFS 1977:292). Enligt JO Wigelius' mening kunde det förtjäna övervägas om behov föreligger av mer övergripande bestämmelser om förfarande av sådant gods som inte får innehas utan tillstånd.

JO Holstad har till justitie- och försvarsdepartementen överlämnat ett beslut rörande ingripanden av polis och militär mot företrädare för massmedierna i samband med ubåtsspaning i Karlskrona skärgård. I beslutet har framhållits behovet av översyn av bl. a. reglerna om skydd för den som anskaffar uppgifter för offentliggörande i massmedierna.

JO Holstad har vidare till försvarsdepartementet överlämnat ett beslut med förslag att man överväger att införa lagregler om rätt att vid behov få utföra visitationer av värnpliktigas privata väskor och liknande kontrollåtgärder.

JO Sverne har

dels fäst justitie- och socialdepartementens uppmärksamhet på samarbetssvårigheter mellan vissa barnavårdande organ till följd av sekretessbestämmelserna

dels underrättat samma departement om de otillfredsställande väntetiderna på de rättspsykiatriska klinikerna

dels ock i en skrivelse till utbildningsdepartementet redogjort för de svårigheter, som mött vid tillämpningen av 7 kap. 9 § högskoleförordningen och det förfång detta inneburit för en enskild person.

JO Sverne har vidare till justitiedepartementet överlämnat ett beslut, i vilket tagits upp en fråga om ett system med jouråklagare närvarande vid vaktroteln vid kriminalavdelningen inom Stockholms polisdistrikt. Regeringen har den 24 januari 1985 överlämnat beslutet till 1983 års häktesutredning (Ju 1983:04).

2.4 Åtal, anmälningar för vidtagande av disciplinär åtgärd och överlämnande av klagomål till annan myndighet

Under verksamhetsåret har åtal anställts mot tjänstemän vid en socialförvaltning för brott mot tystnadsplikt. Vidare har anmälan för vidtagande av disciplinär åtgärd gjorts mot en biträdande överläkare och mot en underläkare vid ett sjukhus för underlåtenhet att föra journal. Läkarna hade i ett tidigare beslut av JO erinrats om sina skyldigheter beträffande journaler.

I 89 fall har klagomål enligt 18 § instruktionen för justitieombudsmännen lämnats över till annan myndighet för prövning och avgörande. JO Sverne deltog den 24 oktober 1984 i en konferens i Jönköping för cheferna för länsstyrelsernas allmänna enheter. Därvid togs till diskussion upp frågan om

överlämnande av ärenden med stöd av 18 § instruktionen för justitieombudsmännen till länsstyrelsen såsom tillsynsmyndighet. Det beslöts att JO skulle pröva förutsättningarna att i större omfattning än tidigare överlämna ärenden om bistånd enligt socialtjänstlagen till länsstyrelserna för handläggning. Beträffande överlämnande av klagomål mot taxeringsnämnder till skattecheferna i resp. län hänvisas till 1984/85 års ämbetsberättelse s. 15.

2.5 Inspektionsverksamheten

JO Nilsson har under verksamhetsåret inspekterat skatteavdelningarna hos länsstyrelsen i Värmlands och Malmöhus län, länsrätten i Värmlands län, lokala skattemyndigheterna i Ystads, Trelleborgs och Stockholms (arbetsgivarenheten) fögderier. Inspektionerna har omfattat sju dagar. En redogörelse för inriktningen av inspektionsverksamheten inom JO Nilssons tillsynsområde har lämnats i 1983/84 års ämbetsberättelse (s. 15). Projektet "Moderna efterforskningsmetoder i skatte- och kronofogdemyndigheternas verksamhet – en undersökning om laglighet och lämplighet" har slutförts under verksamhetsåret medan följande projekt ännu inte har slutförts

- kronofogdemyndigheterna och den exekutiva fastighetsförsäljningen
- synpunkter på prövning, kontroll och hanteringsrutiner inom folkbokföringen
- existensminimum i skatte- och exekutionssammanhang

Ytterligare projekt förbereds f. n.

JO Wigelius har inspekterat polismyndigheterna i Ystads, Lindesbergs och Fagersta polisdistrikt, åklagarmyndigheterna i Ystads och Lindesbergs åklagardistrikt, Ystads tingsrätt, kriminalvårdsanstalten Hall och överförmyndarnämnden i Ystads kommun.

Inspektionerna, som har varit inriktade på rättssäkerhetsfrågor och bedrivits på sedvanligt sätt med granskning av diarier och akter, har omfattat 19 dagar.

JO Holstad har inspekterat kammarrätten i Stockholm, Norrbottens flygflottilj (F 21/SE ÖN), Norrbottens regemente med Norrbottens pansarbataljon (I 19/P5), Bodens artilleriregemente (A 8/Fo 63), Östra värnpliktskontoret i Solna och Värnpliktsnämnden.

Inspektionerna, som har omfattat 12 dagar, har som regel varit av rutinkaraktär och merparten av iakttagelserna har klarats av under inspektionens gång utan efterföljande remissförfarande.

JO Sverne avslutade under verksamhetsåret 1983/84 en undersökning av hur bestämmelserna om omedelbart omhändertagande enligt lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), tillämpas av socialnämnderna; se JO:s ämbetsberättelse 1984/85 s. 178.

Under verksamhetsåret 1984/85 har en undersökning pågått av hur vården av de barn som genom socialnämndernas försorg placerats i ett annat hem än det egna sköts. I det syftet har socialförvaltningar i följande kommuner inspekterats, nämligen under verksamhetsåret 1983/84 Sandviken, Alvesta,

Växjö samt under innevarande verksamhetsår Umeå, Trollhättan, Vänersborg, Uddevalla, Skövde, Nordmaling, Mariestad, Malmö, Staffanstorp, Lund, Örebro, Göteborg, Sundsvall samt Stockholm. Iakttagelserna kommer att redovisas i beslut under hösten 1985.

Inom socialtjänstområdet har därjämte en inspektion gjorts beträffande familjerättsärenden vid socialförvaltningen i Stockholm.

Inspektionerna i övrigt fördelar sig på följande sätt.

Hälso- och sjukvården: psykiatriska klinikerna vid Vänersborg-Trollhättans centrallasarett (Östra klinikerna) och utskrivningsnämnden för Älvsborgs län.

Omsorger om psykiskt utvecklingsstörda: omsorgsverksamheten i Malmö kommun och beslutsnämnden i Malmö kommun.

Socialförsäkringsområdet: Älvsborgs läns allmänna försäkringskassa, centralkontoret i Borås och lokalkontoret i Vänersborg.

Inspektionerna har omfattat 38 dagar.

Inspektionerna har – förutom vid ovannämnda specialundersökning – varit rutinmässiga. Därvid har bl. a. uppmärksammats rättssäkerhetsfrågor och handläggningstider.

2.6 Samråd med riksdagens konstitutionsutskott och JO-delegation

Ombudsmännen lämnde den 9 oktober 1984 information till konstitutionsutskottet om 1984/85 års ämbetsberättelse. Samråd med JO-delegationen om JO:s anslagsframställning ägde rum samma dag. JO Nilsson överlämnade den 29 januari 1985 till JO-delegationen en redovisning över kostnaderna för den tredje internationella ombudsmannakonferensen i Stockholm den 25–28 juni 1984 (jfr 1984/85 års ämbetsberättelse s. 19).

2. Journalistseminarium

I likhet med de fyra föregående verksamhetsåren anordnade riksdagens ombudsmän i mars 1985 ett journalistseminarium, till vilket inbjöds aktiva journalister via Svenska Journalistförbundet. Syftet var nu liksom tidigare att sprida kunskaper om JO-institutionen och ge en inblick i JO:s sätt att arbeta och de förutsättningar som gäller för detta arbete.

3 Internationellt samarbete

JO Nilsson deltog den 18–21 oktober 1984 i ett seminarium, anordnat av de nordamerikanska ombudsmännen i Vancouver, Canada. På seminariet avhandlades sättet och tekniken att genomföra inspektioner. JO Nilsson deltog den 25–28 mars 1985 som särskilt utsedd expert i ett seminarium, anordnat av Europarådet i Messina, Italien. På seminariet diskuterades skyddet av individen med hänsyn till skatte- och tullmyndigheters undersökningsmetoder. JO Nilsson deltog den 15–25 april 1985 i Canberra resp. Sydney i sammanträden med dels The International Ombudsman Consultative Committee (I.O.C.C.) av vilken han är medlem och dels styrelsen för International Ombudsman Institute där han är ledamot. JO Nilsson och

Sverne deltog dels i ett symposium med de europeiska ombudsmännen anordnat i Madrid den 3–5 juni 1985 av den spanske ombudsmannen Joaquin Ruiz-Giménez Cortés, dels i ett Round Table with European Ombudsmen organiserat i Madrid den 5–6 juni 1985 av Europarådets generalsekretariat i samråd med den spanske ombudsmannen.

Besöken av utländska ombudsmän, vetenskapsmän och andra intresserade har under verksamhetsåret inte varit så många som tidigare. Detta finner sin naturliga förklaring eftersom så många utlänningar deltog i den med det svenska JO-ämbetet som värd genomförda tredje internationella JO-konferensen i Stockholm den 25–28 juni 1984 (jfr 1984/85 års ämbetsberättelse s. 19). Bland besöken bör dock nämnas dr Yitzhak Tunik, State Comptroller and Commissioner for Complaints from the Public, Israel, och lantdagens i Hessen petitionsutskott. Besöken från universitet, skolor etc. i Sverige har däremot varit minst lika många som under tidigare år.

Per-Erik Nilsson *Anders Wigelius*

Sigvard Holstad *Tor Sverne*

Ulf Hagström

I. Allmänna domstolar m. m.

Domstolsväsendet m. m.

Ansvar ifrågasatt mot lagman för förtal och myndighetsmissbruk samt mot rättshjälpsnämnds ledamöter för vårdslös myndighetsutövning i samband med handläggning av frågor om viss persons lämplighet som biträde enligt rättshjälpslagen. Därjämte kritik mot handläggningen i ytterligare avseenden

(Dnr 1661-1983)

Bakgrund

Den 6 oktober 1982 väckte förvaltaren i Mickey Behrendtz konkurs talan vid Mjölby tingsrätt mot Thore Behrendtz (Mickeys far) angående panträtt i en husbil. Lagmannen Torgny Ahlgren utfärdade stämning och kallelse till muntlig förberedelse. Den 18 oktober 1982 inkom till tingsrätten från rättshjälpsnämnden i Stockholm en ansökan om allmän rättshjälp för Thore Behrendtz. Ansökningen, som var daterad den 27 augusti 1982, hade kommit in till rättshjälpsnämnden den 7 oktober 1982. Ahlgren beviljade den 19 oktober Behrendtz allmän rättshjälp och förordnade juris kandidaten Bo Axi till biträde. I beslutet angavs inte vilken angelägenhet rättshjälpen avsåg. I ansökningen anfördes att Thore Behrendtz hade gått i borgen för lån till Mickey Behrendtz och utlovats säkerhet härför i en husbil, som Mickey Behrendtz höll på att bygga, samt att det nu gällde att nå en godtagbar uppgörelse med långivaren och med Mickey Behrendtz konkursbo. Vid muntlig förberedelse den 20 oktober 1982 företräddes Thore Behrendtz av Axi. Sedan målet hade satts ut till huvudförhandling, anmälde parterna att de hade förlikts. I beslut den 16 december 1982 skrev tingsrätten (Ahlgren) av målet. Axis ersättning enligt rättshjälpslagen fastställdes till yrkade 7 500 kr. och Thore Behrendtz rättshjälpsavgift till 2 480 kr.

Enligt uppgift av Ahlgren fick han den 2 februari 1983 besök av Thore Behrendtz. Ahlgren har redogjort för vad som därvid förekom i en promemoria som har följande lydelse.

PM över vad som förekom vid besök hos undertecknad 1983-02-02 av förre styckjunkaren Thore Behrendtz i närvaro av förste notarien Jörgen Karlsson samt därvid fört telefonsamtal mellan undertecknad och jur kand Bo Axi.

(Anmärkning: TB hade varit svarande i ett av tingsrätten handlagt tvistemål T 171/82, i vilket han den 19 oktober 1982 av tingsrätten beviljats

allmän rättshjälp med BA som biträde och vilket mål avskrevs 1982-12-16 PM:an avser detta mål).

TB visade upp två av BA undertecknade, den 28 oktober 1982 dagtecknade kvitton, det ena lydande på 2.480 kr gällande rättshjälpsavgift och det andra lydande på 2.000 kr och enligt sin lydelse avseende "arvode".

TB frågade om BA haft rätt att ta särskild ersättning av TB utöver den ersättning som BA tillerkänts på grund av rättshjälpen. Jag svarade att det väl var bäst att jag talade med BA om saken, varefter jag ringde upp BA. Vid samtalet yttrades följande enligt omedelbart därefter skedd uppteckning:

TA: God dag, herr Axi. Framför mig sitter Thore Behrendtz. Han har visat upp ett kvitto på 2.000 kr avseende arvode dagtecknat den 28 oktober 1982 och undertecknat av er. Vidare har han ett av er undertecknat kvitto på 2.480 kr dagtecknat samma dag och avseende rättshjälpsavgift. Vad avser kvittot på 2.000 kr?

BA: Ja, jag har haft så mycket att göra med mitt uppdrag åt Thore Behrendtz.

TA: Varför skulle Ni vara berättigad att uppbära detta arvode av Thore Behrendtz när han har allmän rättshjälp med er som biträde?

BA: Ja, jag har tänkt lämna tillbaka det till Thore Behrendtz.

TA: Varför har ni inte gjort det då?

BA: Jag har väntat på, att han skall komma upp till mig.

TA: Det finns postgång, herr Axi.

BA: Jag hade tänkt lämna pengarna till honom vid ett besök av honom.

TA: Då uppmanar jag er att omedelbart betala tillbaka beloppet till Thore Behrendtz, och härmed är detta samtal avslutat.

Att TA:s ovanstående yttranden är riktigt återgivna har bekräftats av JK.

Axi har vitsordat att telefonsamtalet ägde rum men han har hävdat en annan uppfattning än Ahlgren om dess innehåll. Han har uttalat sig härom bl. a. i ett brev till Thore Behrendtz den 3 februari 1983, vilket enligt Axi kom Behrendtz till handa den 7 februari. Ahlgren skulle ha varit mycket korthuggen och bara anmodat Axi att omgående betala tillbaka 2 000 kr. till Behrentz per post. I brevet till Behrendtz redogör Axi för vad arvodet om 2 000 kr. avsåg, nämligen konsultationer under juli och augusti 1982 i anledning av Mickey Behrendtz ekonomiska svårigheter. Axi har senare bestritt att han vid telefonsamtalet skulle ha medgivit att han hade debiterat dubbelt. Den 8 februari 1983 skrev Axi ett brev till Mjölby tingsrätt, i vilket han framförde sina synpunkter på telefonsamtalet och bifogade bl. a. sitt brev till Behrendtz.

Den 2 februari 1983 antecknade avdelningsdirektören Poul Christoff vid rättshjälpsnämnden i Stockholm följande på dagboksbladet i nämndens personakt beträffande Axi.

Lagman Ahlgren vid Mjölby tingsrätt ringer och meddelar att det framkommit i ett mål, vari en person beviljats allm. rättshj. m. biträdesförordnande för Axi, att Axi efter rättshjälpens beviljande betingat sig och emottagit 2 000:- av klienten uppenbarligen helt i strid mot 23 § RHL. Följden torde bli att Axi i fortsättn. inte kommer att bli förordn. till biträde enl. RHL av Mjölby tingsrätt. P.C.

I ett meddelande samma dag till samtliga handläggare vid nämnden förklarade Christoff att Axi t. v. inte fick förordnas som biträde av handläggare utan att frågan därom måste föredras på nämndsammanträde.

Ahlgren har uppgivit att han till Linköpings tingsrätt och Motala tingsrätt lämnade meddelanden av samma innebörd som det till rättshjälpsnämnden.

På dagboksbladet i rättshjälpsnämndens personakt beträffande Axi har antecknats om ett nytt telefonsamtal den 24 mars 1983.

Lagman Ahlgren vidhåller vad han tidigare uttalat med den skärpningen att Axi icke kommer att förordnas. G.P.

Den 16 mars 1983 förordnades Axi av Mjölby tingsrätt (tingsnotarien Jörgen Karlsson) till biträde enligt rättshjälpslagen i angelägenhet rörande äktenskapsskillnad. Ett annat sådant förordnande meddelades honom av tingsrätten (tingsfiskalen Björn Rosén) den 28 mars 1983.

Rättshjälpsnämnden i Stockholm (rådmannen Lena Ekman, ordförande, advokaterna Per Adlercreutz och Göran Dolk, ekonomidirektören Johan Haabma samt förrådsföreståndaren Gunni Sjöberg) beslutade den 6 april 1983 att bevilja Florence Kindstrand allmän rättshjälp i angelägenhet rörande giltighet av ett visst testamente. Till biträde hade Axi föreslagits. Nämnden fann i sitt beslut att Axi ej lämpligen borde förordnas till biträde enligt rättshjälpslagen och lämnade begäran därom utan bifall. Beslutet överklagades inte. Axi skrev ett brev till nämnden, vilket kom in till nämnden den 30 maj 1983. Han begärde däri att få en fullständig förklaring till varför han hade vägrats förordnande som rättshjälpsbiträde. Nämndens ordförande, regeringsrådet Hans-Fr. Ringdén, svarade Axi i ett brev den 2 juni 1983 och förklarade att anledningen till att Axi ej förordnats till biträde fick anses framgå av tjänsteanteckningar i dagboksbladet till Axis personakt. Ringdén förklarade vidare att Axi av föbiseende inte hade beretts tillfälle att yttra sig över Ahlgrens anmärkningar. Han beklagade detta och uppgav att nämnden hade vidtagit åtgärder för att ett upprepande i fortsättningen skulle undvikas.

Förvaltaren i Lars Erikssons konkurs ansökte den 4 februari 1983 vid Mjölby tingsrätt om stämning på Ellen Eriksson med yrkande om att tingsrätten måtte fastställa att konkursboet framför Ellen Eriksson var ägare till en viss fastighet. Tingsrätten (Rosén) utfärdade stämning. I egenskap av ombud för Ellen Eriksson avgav Axi skriftligt svaromål den 11 april 1983. Han gav två dagar senare också in ett besked om allmän rättshjälp, enligt vilket han var förordnad den 29 oktober 1982 av rättshjälpsnämnden till biträde åt Ellen Eriksson i angelägenhet omfattande bl. a. talan i målet. I beslut den 14 april 1983 entledigade tingsrätten (Ahlgren) Axi som biträde. Därvid anförde tingsrätten följande.

I ett av tingsrätten handlagt mål mellan Mickey Behrendtz konkursbo, å ena, samt Thore Behrendtz, å andra sidan, ang. bättre rätt till lös egendom, beviljade tingsrätten den 19 oktober 1982 Thore Behrendtz allmän rättshjälp och förordnade Axi till hans biträde. I beslut av tingsrätten den 16 december 1982 skrevs målet av och fastställdes ersättning åt Axi enligt rättshjälpslagen.

En dag i början av februari 1983 uppsöktes undertecknad av Thore Behrendtz, som uppvisade två av Axi den 28 november 1982 till Thore Behrendtz utfärdade kvitton, ett på 2 840 kr avseende Thore Behrendtz rättshjälpsavgift och ett på 2 000 kr avseende "arvode". Thore Behrendtz ville veta om Axi verkligen ägt rätt att erhålla beloppet om 2 000 kr av Thore Behrendtz.

Vid omedelbart därefter av undertecknad med Axi fört telefonsamtal har Axi bl. a. förklarat sig villig att betala tillbaka beloppet om 2 000 kr till Thore Behrendtz vilket han också uppmanades att göra.

Beslut

Genom att Axi, sedan ha förordnats till biträde enligt rättshjälpslagen, av sin huvudman betingat sig ersättning vartill han ej varit berättigad har Axi visat sig olämplig för sådant uppdrag. Tingsrätten entledigar därför Axi som biträde enligt rättshjälpslagen åt Ellen Eriksson i förevarande mål.

Till nytt biträde enligt rättshjälpslagen åt Ellen Eriksson förordnar tingsrätten advokat Bo Sållarp, Storgatan 4, 573 01 TRANÅS, som förklarat sig villig motta uppdraget och mot vilken Ellen Eriksson på förfrågan sagt sig ej ha någon erinran.

Både Axi och Ellen Eriksson överklagade tingsrättens beslut. Sedan hovrätten hade avgjort besvärsmålet (se det följande), återkom akten till tingsrätten den 27 mars 1984. Parterna anmälde den 29 maj 1984 att de hade förlikts. Tingsrätten (Rosén) skrev av målet i beslut den 6 juni 1984.

I besvären till Göta hovrätt yrkade Ellen Eriksson att hovrätten måtte upphäva förordnandet för advokaten Sållarp och förordna Axi att alltfort vara biträde enligt rättshjälpslagen åt henne i målet vid tingsrätten. Hon förklarade att för det fall Axi skulle förhindras att föra hennes talan i målet hon själv skulle vidtala ett annat ombud och att det inte skulle bli Sållarp. Axi gav in en egen besvärsinlaga, vari han yrkade att tingsrättens beslut om hans entledigande skulle upphävas. Han anförde bl. a. *att* han ansåg sig fullt kompetent att föra Ellen Erikssons talan i målet, *att* han inte hade betingat sig ersättning av Behrendtz, vartill han inte varit berättigad, *samt att* han inte förbehållslöst hade förklarat sig villig att betala tillbaka beloppet. I en senare inlaga anförde Axi jäv mot Ahlgren med åberopande av 4 kap. 13 § punkterna 6, 8 och 9 rättegångsbalken. Hovrätten beslöt att inhämta yttrande av tingsrätten. Yttrandet avgavs av Ahlgren, som anförde följande.

Någon gång under hösten 1982 uppsöktes jag på mitt tjänsterum av Axi, vars existens dittills varit okänd för mig. Han anmälde sitt intresse av att komma i fråga som biträde enligt rättshjälpslagen. Han visade upp en del merithandlingar samt talade om att han tidigare varit advokat i Linköping men i början av 1970-talet dömts till fängelsestraff och blivit utesluten ur Sveriges Advokatsamfund. Axi uppehöll sig huvudsakligen vid perifera personliga förhållanden och gjorde över huvud ett blandat intryck på mig. Jag lovade att överväga saken. Sedan jag tagit kontakt med Linköpings tingsrätt, som hade dömt Axi, samt fått veta att man där efter framställning från Axi hade ansett sig böra godta honom som biträde enligt rättshjälpslagen beslöt jag att på prov förordna Axi som sådant biträde.

I ett av förvaltaren i Mickey Behrendtz konkurs mot Thore Behrendtz anhängiggjort mål T 171/82 angående bättre rätt till lös egendom beviljade jag den 19 oktober 1982 på tingsrättens vägnar Thore Behrendtz allmän rättshjälp och förordnade Axi till biträde. Sedan en muntlig förhandling hållits, vid vilken Axi utförde Thore Behrendtz talan utan att ge anledning till anmärkning, avskrevs målet senare efter ingången förlikning. Axi tillerkändes ersättning enligt rättshjälpslagen. I sin kostnadsräkning (bil 6 till hovrättens aktbil. 3) tog Axi upp arbetsmoment i och för målet från och med

den 27 augusti 1982. Visserligen låg denna tidpunkt liksom tiden för vissa andra arbetsmoment därefter, som Axi redovisade, relativt långt före tidpunkten för ingivandet av ansökningen om rättshjälp och visst kunde ifrågasättas om inte Axi hade överdebiterat sitt uppdrag, men jag avstod ändå från att sänka det begärda arvodet; jag ville inte – med hänsyn till hans bakgrund – i detta första fall vara restriktiv.

Härefter redogjorde Ahlgren i yttrandet för vad som hade förekommit vid Behrendtz besök hos honom den 2 februari 1983. Ahlgren fortsatte:

Genom vad Axi vid samtalet uttalat har han uppenbarligen erkänt att han tagit betalning av Behrendtz i strid med 23 § rättshjälpslagen. Axi har icke, som han numera påstår, vid telefonsamtalet gjort någon som helst reservation i samband med att han sagt sig ha tänkt betala tillbaka beloppet om 2.000 kr. Han har inte tillagt "om jag gjort något fel". Ej heller har han ens antytt att ersättningen kunde avse något annat än vad han uträttat i och för Behrendtz-målet. Axis sanningslösa uttalanden efteråt i denna riktning måste uppfattas som en efterhandskonstruktion skedd i avsikt att komma undan de konsekvenser för honom som hans tilltag sedermera också medfört. Vid telefonsamtalet bad Axi inte – som han senare påstått – att få tala med Behrendtz (bil A till hovrättens aktbil. 3). Axi har ju för övrigt någonstans i sina vidlyftiga skrifter ifrågasatt att Behrendtz vid tillfället verkligen befann sig på mitt tjänsterum. Självfallet skulle Axi ha fått tala med Behrendtz om han uttryckt önskemål därom.

Då det var uppenbart att Axis tagande av otillåten ersättning från Behrendtz diskvalificerade Axi som biträde enligt rättshjälpslagen underrättade jag omgående övriga jurister vid tingsrätten samt genom telefonmeddelanden först rättshjälpsnämnden i Stockholm och senare Linköpings och Motala tingsrätter om vad som inträffat i förbindelse med Axi. Den 13 april 1983 sökte tingsfiskalen Björn Rosén upp mig medförande akten i mål T 14/83, anhängiggjort den 4 februari 1983, inför vilket rättshjälpsnämnden den 29 oktober 1982 beviljat Ellen Eriksson allmän rättshjälp med Axi som biträde. Roséns ärende gällde Axis förordnande. Då jag var den som talat med Axi och alltså satt inne med den direkta kännedomen om vad Axi erkänt i fråga om tagande av otillåten ersättning från Behrendtz åtog jag mig att handlägga frågan om Axis entledigande. Sedan Behrendtz på förfrågan meddelat att Axi inte betalat tillbaka beloppet om 2.000 kr och sedan Ellen Eriksson beretts tillfälle att utse annat biträde meddelades överklagade beslutet följande dag.

Axi påstår på flera ställen (bl. a. bil. A:1 sid 3 till hovrätten aktbil. 3; se också faktura den 28 april 1983, bil. 3 till samma) att han och Thore Behrendtz varit överens om att denne skulle betala 2.000 kr för konsultationer under slutet av juli och början av augusti 1982, vilka inte haft samband med det uppdrag som Axi fått av Thore Behrendtz i dennes tvist med Mickey Behrendtz konkursbo.

Thore Behrendtz har på min förfrågan betecknat detta Axis påstående som ren lögn.

Vad beträffar de av Axi nämnda ytterligare förordnandena som biträde enligt rättshjälpslagen, som han erhållit av tingsrätten har jag blivit underrättad om dessa fall först efter den 14 april 1983.

Vidkommande Ellen Erikssons besvärstalan framgår av skrivsättet att det är Axis formuleringar. Någon förankring i verkligheten har inte de grova överdrifter som han lagt i hennes mun.

Besvären kommunicerades sedan med domstolsverket, varefter hovrätten

i beslut den 20 februari 1984, undanröjde det överklagade beslutet. I skälen anförde hovrätten bl. a. följande.

Beslutet att entlediga Axi som rättshjälpsbiträde grundas på att tingsrätten – genom Thore Behrendtz påståenden och genom Axis uppgifter vid det kortvariga telefonsamtalet med lagman Ahlgren – funnit utrett att Axi av Thore Behrendtz betingat sig ersättning vartill han inte varit berättigad. Såvitt handlingarna i målet utvisar har Axi inte beretts tillfälle att avge förklaring med anledning av Thore Behrendtz påståenden annat än vid nämnda telefonsamtal. Enligt hovrättens mening är det i en för ett rättshjälpsbiträde så viktig angelägenhet varom här är fråga av stor vikt att utredningen blir så fullständig som möjlig. Det får anses vara ett minimikrav att biträdets inställning i sakfrågan klargörs. Att så inte skett framgår av den omfattande skriftväxlingen i hovrätten.

Axi har nu utförligt redovisat de skäl som enligt hans mening talar för att arvodet om 2 000 kr avsett annat uppdrag än det som ersatts enligt rättshjälpslagen. Hans uppfattning härutinnan vinner stöd av den utredning som förebragts i hovrätten. Bland annat framgår av en skrift den 13 juni 1983 från Thore Behrendtz till justitieombudsmannen att Thore Behrendtz någon gång i juli 1982 kontaktat Axi med anledning av vissa bekymmer för sin sons affärer. Det är utrett, att utmätning ägde rum hos sonen den 11 juni 1982 och att denne försattes i konkurs den 3 augusti samma år. Arvodet om 2 000 kr avser enligt Axi rådgivning och olika åtgärder med anledning av sonens förestående konkurs.

Mot denna bakgrund kan – även om Axis uppgifter vid telefonsamtalet den 2 februari 1983 framstår som i viss mån märkliga – inte anses visat att Axi betingat sig ersättning i strid mot bestämmelsen i 23 § rättshjälpslagen eller eljest visat sig olämplig som rättshjälpsbiträde. Det överklagade beslutet skall därför undanröjas.

Efter hovrättens beslut synes Ahlgren ha kontaktat domstolsverket i syfte att få till stånd ett överklagande. Avdelningsdirektören Hans Träff, domstolsverket, skrev den 29 februari 1984 i brev till Ahlgren att målet hade föredragits för generaldirektören Mats Börjesson och att därvid hade beslutats att domstolsverket inte skulle föra talan mot hovrättens beslut. Ahlgren skrev sedan ett brev till domstolsverket, generaldirektören. Detta brev, som diarieförde hos domstolsverket först den 23 mars 1984 efter att dessförinnan ha suttit i en pärm hos generaldirektören, hade följande lydelse.

Sedan jag mottagit meddelande om att DV inte ämnar överklaga Göta hovrätts beslut i mål Ö 321/83 vill jag framföra följande. Hovrättens beslut är enligt min mening felaktigt i nedan angivna hänseenden.

1. Hovrätten har inte godtagit min redogörelse för telefonsamtalet med Axi, vid vilket han utan förbehåll förklarat sig ämna betala tillbaka de 2 000 kr, som han enligt ett av hans klient, Thore Behrendtz, uppvisat kvitto mottagit av denne samtidigt som B betalat rättshjälpsavgiften i det då aktuella målet. Att utan annan utredning än Axis uppgifter inte godta vad jag som domstolschef konstaterat vara sagt torde vara unikt i svensk domstolspraxis och kan inte accepteras. Axi är en person, vars version av samtalet inte kan tas för god, och detta borde rimligen ha stått klart för hovrätten.

2. Hovrätten har i första stycket på sidan 3 i beslutet anfört: "Det får anses vara ett minimikrav att biträdets inställning i sakfrågan klargörs. Att så inte skett framgår av den omfattande skriftväxlingen i hovrätten." Menar hovrätten att när någon erkänt sig ha handlat fel, hans inställning skall

ytterligare klargöras? Anser hovrätten verkligen att man i så fall skall fråga sig om man skall tro sina öron? Att hovrätten låtit sig påverkas av Axis oändliga svada är beklämmande att behöva konstatera.

3. Hovrätten har i andra stycket på nyssnämnda sida i beslutet motiverat varför man ansett Axi ha visat sig berättigad till ett arvode på 2 000 kr – i andra angelägenheter än vad som förekom i det mål där han i samband med rättshjälpsavgiftens betalning krävde B på nämnda ersättning. Denna motivering är ohållbar. Axi har inte styrkt och kan inte mot B:s bestämda förnekande visa att Axi haft B:s uppdrag i någon annan angelägenhet än den nämnda mål gällde. Enligt B, som i motsats till Axi är en trovärdig person, har det varit fråga om allmänna samtal. Att Axi haft rätt att på grund av dessa samtal begära ersättning av B är uteslutet; och varför framställde Axi inte denna begäran i samband med samtalen och inte långt senare i samband med debitering av rättshjälpsavgiften i målet? Mot bakgrund av vad Axi yttrat vid telefonsamtalet med mig står det klart att de 2 000 kr han mottagit tillsammans med rättshjälpsavgiften utgjort olaglig ersättning för uppdraget som biträde enligt rättshjälpslagen.

4. Hovrätten har i sitt beslut inte nämnt att Axi betalat tillbaka beloppet om 2 000 kr till B – låt vara att Axi sagt sig ha gjort detta under protest. Till återbetalningen har han, med den av honom intagna ståndpunkten, saknat anledning.

Jag som sitter inne med förstahandsinformation om Axis olagliga ersättning, saknar självfallet anledning att, vid behandling av kommande ansökningar från Axi om förordnande som biträde enligt rättshjälpslagen, följa hovrättens bedömning i den aktuella frågan; någon skyldighet för underrätt att ställa sig hovrätts beslut till efterrättelse i annat mål föreligger ju inte.

Som framgår av ovanstående finns det goda skäl för DV att begära Högsta Domstolens prövning av hovrättens beslut och jag ifrågasätter därför om inte DV borde ompröva sitt ställningstagande i tillståndsprövningsfrågan.

Den 14 juni 1983 entledigade rättshjälpsnämnden Axi från ett honom av nämnden tidigare lämnat uppdrag som biträde enligt rättshjälpslagen åt Ann-Marie Norberg. Hon hade som skäl för att hemställa om biträdesbyte anfört bl. a. att hon inte som ombud kunde ha "en advokat som inte är godkänd och som det går rykten om att han är avstängd vid domstolen i Mjölby". I sitt beslut redogjorde rättshjälpsnämnden för vad som hade förekommit i Florence Kindstrands och Ellen Erikssons rättshjälpsärenden samt för vad Axi hade anfört i sin JO-anmälan. Härefter uttalade nämnden bl. a. följande.

Med hänsyn till vad sålunda förekommit och med beaktande av att Axi själv begärt att bli entledigad som biträde i förevarande ärende finner rättshjälpsnämnden – oaktat att någon kritik i sakligt hänseende mot Axis sätt att sköta förevarande uppdrag inte synes kunna göras gällande och oaktat att frågan om Axis lämplighet som biträde enligt rättshjälpslagen ännu inte är slutligt avgjord – att sådana skäl får anses föreligga att det begärda biträdesbytet bör bifallas.

I en gemensam skrivelse, som kom in till rättshjälpsnämnden den 17 maj 1983, begärde fyra andra klienter till Axi att denne omgående skulle entledigas som biträde enligt rättshjälpslagen. Som grund åberopade de att Axi hade befunnits olämplig som biträde åt Florence Kindstrand.

Den 18 januari 1983 klandrade Annmari Johansson ett visst testamente genom en skrift till Mjölby tingsrätt. Målet lottades på rotel 2 (fiskalens

rotel). Efter förelägganden om komplettering utfärdade Rosén stämning den 28 oktober 1983. Svaromål kom in den 24 november. Efter ytterligare skriftväxling sattes målet ut till muntlig förberedelse den 26 mars 1984. I en inlaga till tingsrätten den 21 mars anmälde sig Axi som ombud för svaranden och gav in en ansökan om rättshjälp med biträdesförordnande för honom. Enligt anteckningar på dagboksbladet beslöt Ahlgren samma dag att lotta över målet till rotel 1 (lagmannens rotel) och ställa in förhandlingen den 26 mars 1984. Enligt en ny anteckning den 28 mars, signerad av Ahlgren, lottades målet åter till rotel 2. Samma dag biföll Rosén ansökningen om rättshjälp och förordnade Axi till biträde. Den 19 juni 1984 avskrev tingsrätten (Rosén) målet som förlikt.

Klagomålen

Den 2 juni 1983 inkom till JO en anmälan från Axi mot Ahlgren och mot rättshjälpsnämnden. Ärendet tillfördes härefter ett antal brev från Axi till tingsrätten, rättshjälpsnämnden m. fl., vari Axi framförde ytterligare kritik mot framför allt Ahlgren. Axis synpunkter kan sammanfattas på följande sätt.

Rättshjälpsnämnden borde ha kommunicerat Ahlgrens telefonmeddelande den 2 februari 1983 med Axi. Att detta inte skedde är så mycket mer anmärkningsvärt som Axi den 1 eller 2 mars 1983 besökte nämndens kansli och lämnade in just den ansökan som sedan avslogs beträffande biträdesförordnande för Axi. Vid sitt besök bad Axi att få träffa Christoff men fick inte det. Han hade däremot ett samtal med byrådirektören Erik Zeidlitz om det aktuella ärendet och kompletterade ansökningen i dennes närvaro. Zeidlitz sade inte ett ljud om Ahlgrens telefonmeddelande.

Till grund för sitt beslut den 6 april 1983 lade nämnden uppgifter som Axi inte hade fått tillfälle att yttra sig över. Det förefaller troligt att utgången hade blivit en annan, om Axi hade kunnat bemöta Ahlgrens påstående med samma inlaga som han gav in till Mjölby tingsrätt och om nämnden hade fått veta att han hande förordnats till biträde enligt rättshjälpslagen av tingsrätten den 16 och den 28 mars 1983. Nu fick nämnden i stället återigen oriktiga uppgifter av Ahlgren i telefon den 24 mars 1983.

Nämndens beslut har medfört ekonomisk skada för Axi. På grund av de rykten om hans person som nämndens och Ahlgrens beslut har satt i omlopp har han tvingats avstå från pågående ärenden och lägga ned sin rörelse med betydande ekonomiska förluster som följd p. g. a. gjorda men numera värdelösa investeringar.

I sitt beslut har nämnden inte angivit skälen till att Axi inte lämpligen borde förordnas till biträde enligt rättshjälpslagen.

Axi talade i slutet av maj 1983 per telefon med byrådirektören Gertrud Poon, som handlade det ärende vid nämnden i vilket Axi hade vägrats biträdesförordnande. Han begärde att få reda på anledningen till att han inte hade förordnats som biträde. Gertrud Poon påstod då att skälet var hemligt och att Axi inte kunde få annat meddelande eller fler upplysningar än vad som stod i det protokoll han hade fått. Axi försökte tala henne till rätta men det hjälpte inte. Senare blev allt tillrättalagt av andra befattningshavare hos nämnden.

Axi bad JO noga undersöka om det i rättshjälpsnämndens personakter normalt införs för den berörde hemliga, icke kontrollerade uppgifter om personer som förordnas som biträde av nämnden. Han var angelägen om att JO dessutom noggrant skulle undersöka om Ahlgrens uppgifter om honom hade inmatats i något datasystem eller om de hade stannat i rättshjälpsnämndens hemliga register.

Axi ifrågasatte om inte *Ahlgren* hade gjort sig skyldig till grovt myndighetsmissbruk genom att i telefonsamtal den 2 februari 1983 ålägga Axi att omedelbart per post utbetala 2 000 kr. till Thore Behrendtz utan att han haft saklig grund för sitt föreläggande.

Vidare ifrågasatte Axi om inte Ahlgren samma dag hade gjort sig skyldig till grovt förtal mot Axi genom att i telefonsamtal med rättshjälpsnämnden lämna det meddelande som hade antecknats på dagboksbladet till nämndens personakt beträffande Axi, utan att Ahlgren haft stöd för sitt påstående att Axi uppenbarligen helt i strid med 23 § rättshjälpslagen betingat sig och uppburit 2 000 kr. av en klient.

Telefonsamtalet följdes inte av någon skrivelse i ärendet till rättshjälpsnämnden. Ahlgren anmälde inte till nämnden att Axi den 9 februari 1983 till tingsrätten inkommit med skriftligt bestridande av beskyllningen och föreläggandet. Inte heller meddelade han nämnden att Axi faktiskt hade förordnats som biträde enligt rättshjälpslagen vid tingsrätten efter Ahlgrens telefonsamtal med nämnden den 2 februari 1983. Tvärtom uppgav han vid ett nytt samtal den 24 mars 1983 felaktigt att Axi inte skulle komma att förordnas som biträde vid tingsrätten.

Även de domstolar som hade fått Ahlgrens meddelande den 2 februari 1983 borde ha underrättats om Axis brev till tingsrätten den 8 februari 1983.

När Ahlgren den 14 april 1983 entledigade Axi från förordnandet som biträde åt Ellen Eriksson, åberopade han som skäl till sitt beslut sitt eget obestyrkta påstående. Han förteg helt att Axi skriftligen utförligt hade bestritt den grund han byggde sitt beslut på. I protokollet påstod han att Ellen Eriksson inte haft något att erinra mot att advokaten Sållarp förordnades som biträde i Axis ställe, vilket enligt Ellen Eriksson var helt felaktigt. Även i detta fall ifrågasatte Axi grovt myndighetsmissbruk från Ahlgrens sida.

Oavsett hur felaktigheterna benämndes, gjorde Axi gällande att Ahlgrens telefonprocesser inte stod i överensstämmelse med reglerna i rättegångsbalken och att de skapade osäkerhet och stor risk för felaktiga beslut.

För Axi personligen hade Ahlgrens agerande medfört att hans namn och rykte hade svärtats. Dessutom hade det förorsakat honom stor ekonomisk skada genom att Ahlgrens agerande och beslut hade tvingat Axi att upphöra med sin rörelse.

I syfte att kunna entlediga Axi från förordnandet som biträde enligt rättshjälpslagen åt Ellen Eriksson tog Ahlgren över mål T 14/83, som handlades av fiskalen Björn Rosén. Denne hade tidigare självständigt lämnat Axi biträdesförordnande och skulle därför säkerligen ha gjort det i mål T 14/83 också.

Axi hemställde i sitt brev till tingsrätten den 8 februari 1983 att brevet med bilagor skulle registreras på dagboksbladet (eller motsvarande) i akten (mål T 171/82). Så skedde inte. Under sommaren 1983 försökte Axi att genom

fiskalen Rosén, notarier och kanslipersonal vid tingsrätten få klarhet i var inlagan fanns. Ingen kunde lämna någon upplysning.

I sitt yttrande till hovrätten uppgav Ahlgren att Behrendtz fick en förfrågan, huruvida Axi hade betalat tillbaka beloppet 2 000 kr. och att Ahlgren därefter entledigade Axi. Om återbetalningen var ett villkor och om Ahlgren hade framfört detta villkor till Axi, hade det otvivelaktigt varit fråga om utpressning. Varför gjorde Ahlgren inte samma förfrågan hos Behrendtz innan han den 24 mars 1983 meddelade rättshjälpsnämnden att Axi i fortsättningen inte skulle förordnas som biträde enligt rättshjälpslagen? Det hade varit Ahlgrens skyldighet att låta även Axi yttra sig i frågan.

Ahlgren agerade på ett olustigt sätt när han tog kontakt med domstolsverket – Axis motpart – för att försöka förmå detta att överklaga hovrättens beslut. Lika olustigt är att Ahlgren – enligt vad Axi har fått höra – har ringt upp hovrätten och försökt resonera med en lagman där om Axis ärende.

När hovrättens beslut hade kommit, skickade Axi in till tingsrätten en ansökan om att bli förordnad som biträde enligt rättshjälpslagen i mål T 3/83, som handlades av Rosén. Det kom inget beslut. I stället fick Axi ett meddelande om att målet hade lottats om till rotel I och att den tidigare utsatta förhandlingen hade inställts. Axi skrev till tingsrätten och begärde besked i rättshjälpsfrågan. Samtidigt ringde han till Rosén och förstod på denne att han inte skulle få något förordnande. När han från domstolsverket hade fått besked om Ahlgrens skrivelse till generaldirektören, lät han tingsrätten få veta att han kände till skrivelsen. Han bad också Rosén att försöka tala reson med Ahlgren. Efter några dagar fick han så ett förordnande enligt rättshjälpslagen, dagtecknat den 28 mars 1984 och undertecknat av Rosén. Axi fick sedan veta att Ahlgren hade sjukskrivit sig.

Med sitt uttalande i brevet till domstolsverket om att han saknar anledning att vid behandling av kommande ansökningar från Axi om förordnande som biträde enligt rättshjälpslagen följa hovrättens bedömning i den aktuella frågan har Ahlgren i realiteten meddelat Axi näringsförbud. Axi avser att kräva skadestånd härför med belopp som kommer att stiga för varje dag som förbudet består. Han ifrågasatte om inte Ahlgrens brev var en form av myndighetsmissbruk.

Ahlgrens brev till domstolsverkets generaldirektör saknar utgående diariebeteckning från Mjölby tingsrätt. Hos *domstolsverket* diarieförades skrivelsen inte i det ärende dit den hörde. Den lades i generaldirektörens privata pärm i kassaskåpet. När Axi tog telefonkontakt med en avdelningsdirektör på domstolsverkets juridiska enhet, förnekade denne kategoriskt att det skulle föreligga någon skrivelse. Först när Axi vid förnyat samtal med domstolsverket påstod sig ha otvetydiga belägg för att det existerade en skrivelse, togs den fram och då gick det snabbt med diarieföringen.

Utredning

Tingsrätten

Sedan Göta hovrätt den 20 februari 1984 hade undanröjt tingsrättens beslut att entlediga Axi från uppdraget som rättshjälpsbiträde åt Ellen Eriksson,

remitterades Axis klagomål till lagmannen i Mjölby tingsrätt för yttrande i vad avsåg tingsrättens befattning med ärendet. Den 6 april 1984 inkom från Ahlgren följande yttrande.

Med anledning av begärt yttrande över jur. kand. Bo Axis anmälan mot bl. a. undertecknad hänvisar jag först till mitt yttrande den 13 juni 1983 till Göta hovrätt i dess mål Ö 321/83 och gör i övrigt följande påpekanden.

Genom vad Thore Behrendtz vid besöket hos mig den 2 februari 1983 uppgav angående sin förbindelse med Axi och av vad Axi yttrade vid telefonsamtalet samma dag blev jag övertygad om att Axi förbrutit sig mot 23 § rättshjälpslagen. Ingenting som senare inträffat har rubbat min övertygelse därom.

När jag i mitten av april 1983 fick kännedom om att Axi förekom i ett tvistemål vid tingsrätten som biträde enligt rättshjälpslagen var jag därför på det klara med att Axi borde entledigas. Axi hade under mellantiden skriftligen kommenterat saken och velat komma ifrån det faktum att han vid telefonsamtalet oreserverat sagt sig ämna betala tillbaka det ifrågakomna beloppet om 2000 kr. Något skäl att lämna Axi tillfälle till ytterligare yttrande i anledning av det tilltänkta beslutet om hans entledigande förelåg då, enligt min bedömning, inte.

Axi har inte i samband med sin begäran om ersättning av Behrendtz angett att beloppet avsåg arbete utanför rättshjälpsmålet. Kvittot innehåller endast specificeringen "arvode" och enligt Behrendtz har Axi vid tillfället ej heller muntligen givit någon antydan om att ersättningen avsåg arbete i annat hänseende.

Axi har sedermera betalat tillbaka ersättningen till Behrendtz. Då ju Axi emfatiskt gör gällande att han varit berättigad till ersättningen har han saknat anledning till återbetalningen – vad han än anför som skäl för denna.

Axis faktura på ersättningen i fråga är dagtecknad den 28 april 1983 eller alltså sex månader efter det han mottog ersättningen. Hovrätten har hört Axi men inte Behrendtz. Den har alltså inte haft ett fullständigt underlag för sitt beslut. Ej heller har hovrätten tagit tillbörlig hänsyn till min redogörelse för telefonsamtalet.

Det saknas anledning anta att Behrendtz skulle ha funnit anledning att tillfråga mig om det rättmätiga i Axis krav på särskild ersättning, om Behrendtz lämnat Axi uppdrag som berättigat Axi därtill; och Axi kan inte mot Behrendtz uppgift styrka att så skett.

Skulle det, trots vad ovan anförts, likväl anses att Axi borde ha beretts tillfälle att yttra sig i anledning av det tilltänkta beslutet om hans entledigande som biträde enligt rättshjälpslagen får jag acceptera en sådan bedömning.

Beträffande min underrättelse till rättshjälpsnämnden i Stockholm om mitt telefonsamtal med Axi och min bedömning av Axi som olämplig för uppdrag som biträde enligt rättshjälpslagen anser jag det närmast som en tjänsteplikt att lämna ett sådant meddelande.

Axi yttrade sig den 21 september 1984 över remissvaret. Efter viss kompletterande utredning upprättades så den 3 december 1984 inom ombudsmannaexpeditionen en promemoria, i vilken inledningsvis lämnades en redogörelse för de förhållanden som hade föranlett Axis JO-anmälan. Promemorian fortsatte:

På grund av vad som har tagits upp i denna promemoria torde Ahlgren skäligen kunna misstänkas för förtal enligt 5 kap 1 § brottsbalken i följande hänseende.

Ahlgren har den 2 februari 1983 i telefonsamtal med en befattningshavare

vid rättshjälpsnämnden i Stockholm lämnat uppgifter av innebörd att Axi, såsom biträde enligt rättshjälpslagen, av en klient betingat sig och mottagit 2 000 kr. uppenbarligen helt i strid mot 23 § rättshjälpslagen samt att följden torde bli att Mjölby tingsrätt i fortsättningen inte skulle komma att förordna Axi till biträde enligt rättshjälpslagen. I ett brev, som har kommit in till tingsrätten någon vecka efter telefonsamtalet, har Axi bestritt att han skulle ha överträtt bestämmelserna i 23 § rättshjälpslagen. Vidare har han i brevet redogjort för vad arvodet om 2 000 kr. hade avsett. Därefter har Ahlgren den 24 mars 1983 i ett telefonsamtal med en tjänsteman vid rättshjälpsnämnden förklarat att han vidhöll vad han tidigare uttalat med den skärpningen att Axi inte skulle komma att förordnas.

Vad Ahlgren uppgivit har varit ägnat att utsätta Axi för andras missaktning.

Det ifrågasätts ej annat än att det i allmänhet är fullt försvarligt att en domare underrättar rättshjälpsnämnden om sådana iakttagelser som kan vara av betydelse för bedömning av en persons lämplighet som biträde enligt rättshjälpslagen. Emellertid har Ahlgren inte haft skälig grund för det bestämda påstående han gjort därom att Axi skulle ha handlat i strid mot 23 § rättshjälpslagen. I vart fall har skälig grund inte funnits vid telefonsamtalet den 24 mars 1983, då Ahlgren också förteg Axis brev till tingsrätten.

Vidare torde Ahlgren skäligen kunna misstänkas för myndighetsmissbruk enligt 20 kap 1 § första stycket brottsbalken i följande hänseende.

Ahlgren har i sin tjänst som lagman vid Mjölby tingsrätt entledigat Axi från uppdraget som biträde enligt rättshjälpslagen åt Ellen Eriksson i mål T 14/83 och utsett annat biträde utan att dessförinnan underrätta Axi om att frågan om entledigande skulle tas upp till prövning och utan att bereda Axi tillfälle att yttra sig i frågan samt utan att underrätta Ellen Eriksson på sådant sätt att hon fått möjlighet att överväga ett ställningstagande till frågan om byte av biträde. Ahlgren har härigenom åsidosatt vad som gällt för myndighetsutövningen. Beslutet har efter överklagande undanröjts av Göta hovrätt.

För Ellen Eriksson och Axi har det inträffade medfört förfång som ej är ringa.

Som ett led i den fortsatta utredningen bör från Ahlgren inhämtas yttrande över följande frågor.

1. Ahlgren har i en promemoria redogjort för vad som förekom vid ett besök hos honom av Thore Behrendtz den 2 februari 1983.

När upprättades promemorian?

Hur har den registrerats hos tingsrätten?

Var skall den förvaras?

2. Axi har uppgivit att han den 8 februari 1983 skrev ett brev till tingsrätten, i vilket han framförde sina synpunkter på telefonsamtalet den 2 februari och till vilket han bifogade bl. a. en kopia av ett brev till Behrendtz innehållande en redogörelse för vad arvodet om 2 000 kr. avsett. I sitt yttrande till JO anförde Ahlgren att Axi "under mellantiden skriftligen kommenterat saken". Ahlgren har alltså vitsordat att Axis brev har kommit in till tingsrätten. Fiskalen Rosén har vid telefonsamtal med JO-expeditionen sagt sig inte känna till brevet.

När kom brevet in till tingsrätten?

Hur har det registrerats hos tingsrätten?

Var förvaras det?

Varför underrättade Ahlgren inte Rosén eller andra befattningshavare vid tingsrätten om brevet?

Varför har Ahlgren inte kommenterat brevet eller ens nämnt det i sitt beslut den 14 april 1983?

3. Den 29 februari 1984 meddelade domstolsverket skriftligen Ahlgren att det hade beslutats att domstolsverket inte skulle föra talan mot Göta hovrätts beslut i mål Ö 321/83. Sedan Ahlgren hade tagit emot detta meddelande, skrev han den 6 mars 1984 ett brev till domstolsverket, generaldirektören.

Hur har denna skriftväxling registrerats och i övrigt dokumenterats hos tingsrätten?

4. Tingsrättens mål T 3/83, som var lottat på rotel 2 (fiskalens rotel), sattes ut till muntlig förberedelse den 26 mars 1984. Den 21 mars 1984 anmälde sig Axi som ombud för svaranden och gav in en ansökan om allmän rättshjälp med biträdesförordnande för honom. Enligt anteckningar på dagboksbladet beslöt Ahlgren samma dag att lotta över målet till rotel I (lagmannens rotel) och ställa in förhandlingen den 26 mars. Enligt en ny anteckning den 28 mars, signerad av Ahlgren, lottades målet åter till rotel 2. Samma dag biföll Rosén ansökningen om rättshjälp och förordnade Axi till biträde. Den 19 juni 1984 avskrev tingsrätten (Rosén) målet som förlikt.

Vilken är förklaringen till de båda omlottningsbesluten?

5. Axi har uppgivit att han – sedan han hade fått besked om att mål T 3/83 hade lottats om till rotel 1 – skrev till tingsrätten att han önskade besked i rättshjälpsfrågan. Någon sådan inlaga från Axi finns inte i akten i målet.

Har inlagan kommit in till tingsrätten? Om så är fallet, varför har den inte tagits in i akten?

Med anledning av vad som hade tagits upp i promemorian delgav jag Ahlgren misstanke om brott enligt vad som angavs i promemorian. Jag underrättade honom vidare om att jag för de ifrågavarande gärningarna i andra hand ifrågasatte disciplinansvar för honom enligt 10 kap 1 § lagen (1976:600) om offentlig anställning, då han som arbetstagare av oaktsamhet åsidosatt vad som ålegat honom i hans ställning, varvid felen bedömdes ej vara ringa. Ahlgren bereddes tillfälle att ta del av vad som hade förekommit i ärendet och anmanades att yttra sig om vad som hade anförts mot honom.

I ett brev den 7 januari 1985 meddelade Ahlgrens ombud, advokaten Lars Rosengren, att Ahlgren bestred ansvar såväl för förtal som för myndighetsmissbruk eller alternativt ifrågasatt tjänsteförseelse. Den 16 januari 1985 ingav Rosengren ett yttrande av sammanfattningsvis följande innehåll.

Förtal

Telefonsamtalet den 2 februari 1983

Ahlgren uttalade sig i huvudsak på det sätt som har antecknats den 2 februari 1983 på rättshjälpsnämndens dagboksblad. Han vitsordar att påståendet att Axi mottagit betalning i strid mot 23 § rättshjälpslagen kunde utsätta Axi för andras missaktning. Emellertid handlade Ahlgren i en situation och i ett syfte som utesluter att uttalandet kan anses straffbart som förtal.

Enligt rättshjälpslagen åligger det rättshjälpsnämnderna och domstolarna att ex officio pröva om den som begär att förordnas till rättshjälpsbiträde är lämplig för sådant uppdrag (21 § rättshjälpslagen). Om ett rättshjälpsbiträde mottar betalning i strid mot 23 § rättshjälpslagen, är det en så allvarlig förseelse att vederbörande inte bör ifrågakomma som rättshjälpsbiträde i fortsättningen. Ytterligare förordnande bör inte meddelas och innehavda förordnanden bör upphöra.

I den föreliggande situationen den 2 februari 1983 var det en riktig bedömning av Ahlgren att Axi var olämplig som rättshjälpsbiträde. Ahlgren hade själv förordnat denne som sådant biträde i det aktuella målet och hade fastställt ersättningen till honom. Ahlgren ansåg sig då skyldig att underrätta tingsrättens övriga ledamöter och rättshjälpsnämnden om att Axi mottagit betalning i strid mot 23 § rättshjälpslagen och därför inte borde förordnas som rättshjälpsbiträde av tingsrätten i fortsättningen.

Ahlgren lämnade uppgiften till rättshjälpsnämnden under sådana omständigheter och i ett sådant syfte att åtgärden rent *objektivt* föll helt utanför straffområdet för förtal, oavsett om uppgiften var sann eller Ahlgren hade skälig grund för den. En kränkande uppgift kan nämligen falla utanför området för förtal även under andra omständigheter än vad som anges i 5 kap. 1 § brottsbalken. En domare som dömer någon för bedrägeri behöver t. ex. inte visa att påståendet om brottsligheten var sant eller att domaren hade skälig grund för påståendet för att han skall undgå ansvar för förtal. Det förekommer många situationer då ett allmänt eller enskilt intresse gör det befogat att man lämnar uppgift som är ägnad att utsätta någon för andras missaktning utan att det kan ens ifrågakomma att anse uppgiften som förtal. Till stöd för denna ståndpunkt gjorde Rosengren i yttrandet en omfattande genomgång av rättspraxis samt uttalanden i lagförarbeten och doktrin.

Av särskild betydelse är att uppgiftslämnaren inte är bevisskyldig för att uppgiften var sann eller att han haft skälig grund för den, om han lämnat uppgiften till följd av tjänsteplikt eller i annan sådan intressekollision som nu berörts. I dessa situationer faller uppgiften helt utanför förtalsområdet, om det inte visas att den var osann och – i vissa fall – dessutom avgiven mot bättre vetande. Det är inte utrett att Ahlgrens uppgift till rättshjälpsnämnden var oriktig.

Skulle det anses att Ahlgrens åtgärd att meddela sig med rättshjälpsnämnden skall bedömas med tillämpning av 5 kap. 1 § andra stycket brottsbalken, hävdade Rosengren att Ahlgren vid uppgiftstillfället i vart fall hade skälig grund för uppgiften. Genom företedda kvitton sammanställda med Thore Behrendtz och Axis uppgifter kunde Ahlgren rimligtvis inte få annan uppfattning än att Axi mottagit beloppet 2 000 kr i strid mot 23 § rättshjälpslagen.

Telefonsamtalet den 24 mars 1983

Omständigheterna vid detta telefonsamtal skiljer sig i ett väsentligt avseende från vad som var fallet med samtalet den 2 februari 1983. Då var det Ahlgren som tog initiativet och ringde upp rättshjälpsnämnden i saken. Den 24 mars 1983 var det däremot en befattningshavare vid rättshjälpsnämnden, byrådirektör Gertrud Poon, som ringde upp Ahlgren.

Även i ett annat väsentligt avseende föreligger det en skillnad mellan de bägge telefonsamtalen. Vid samtalet den 24 mars 1983 gjorde Ahlgren inte något uttalande om att Axi handlat i strid mot 23 § rättshjälpslagen. Vad som avhandlades vid samtalet var följande. Gertrud Poon frågade, om Ahlgrens tidigare besked att Axi icke torde komma att förordnas till rättshjälpsbiträde av tingsrätten, fortfarande gällde. Såvitt Ahlgren erinrar sig uppgav Gertrud

Poon icke anledningen till sin förfrågan. Ahlgren besvarade endast den framställda frågan och bekräftade att Axi inte skulle komma att förordnas som rättshjälpsbiträde av tingsrätten. Det är möjligt att Ahlgren uttalade sig mer kategoriskt än vid det tidigare samtalet, då han sagt att Axi inte "torde" komma att få rättshjälpsförordnanden. Samtalet den 24 mars 1983 var mycket kort och det på Poons förfrågan då lämnade beskedet innebar inte någon ny uppgift från Ahlgrens sida. Det förekom ingen diskussion om skälen för tingsrättens ståndpunkt. Ahlgren gjorde således som sagt inte något uttalande – vare sig direkt eller som svar på fråga – om att Axi skulle ha tagit emot betalning i strid mot rättshjälpslagen. Ahlgren saknade vid samtalet kännedom om att tingsnotarie Jörgen Karlsson den 16 mars 1983 hade förordnat Axi som rättshjälpsbiträde i ett äktenskapsskillnadsmål vid tingsrätten (T 37/83).

Ahlgren bestrider därför, att hans vid samtalet den 24 mars 1983 lämnade besked inneburit uppgift som var ägnad att utsätta Axi för missaktning.

Skulle det anses, att Ahlgrens besked innebar ett nedsättande uttalande om Axi lämnades beskedet i vart fall under sådana omständigheter, att det objektivt faller utanför det straffbara området för förtal. Rosengren hänvisade till vad han anfört i den delen rörande samtalet den 2 februari 1983. Särskilt det förhållandet att det var rättshjälpsnämnden som kontaktade Ahlgren och begärde ett besked i saken torde vara av avgörande betydelse. Det måste anses ingå i en domares tjänsteåligganden att besvara förfrågningar från andra myndigheter avseende spörsmål av betydelse för deras verksamhet. Rättshjälpsnämndens förfrågan hos Ahlgren den 24 mars 1983 var uppenbarligen av sådant slag.

Det är inte riktigt att Ahlgren vid telefonsamtalet med rättshjälpsnämnden förteg Axis brev till tingsrätten den 8 februari 1983. Med all sannolikhet kände Ahlgren inte till innehållet i Axis skrivelse. Ahlgren var vid tiden för samtalet fortfarande övertygad om att Axi hade tagit emot 2 000 kr i strid mot 23 § rättshjälpslagen. Han hade då inga andra upplysningar än dem han fått den 2 februari 1983.

I sak kan inte vitsordas att vad Axi anfört i skrivelsen den 8 februari 1983 medfört att skälig grund ej längre skulle föreligga för uppfattningen att Axi mottagit en enligt rättshjälpslagen otillåten ersättning. Thore Behrendtz bestred och bestrider alltjämt att han lämnat Axi något annat uppdrag än det som avsågs med den i mål T 171/82 beviljade rättshjälpen. Axi hade vid telefonsamtalet med Ahlgren den 2 februari 1983 förklarat att han hade tänkt återbetala arvodet om 2 000 kr. Detta måste uppfattas som ett reservationslöst erkännande om att Axi inte ansåg sig ha rätt till beloppet. Axi har också återbetalat beloppet mot kvitto den 22 september 1983.

Myndighetsmissbruk

Myndighetsmissbruk föreligger endast om man vid myndighetsutövning åsidosätter vad som till följd av "lag eller annan författning gäller för myndighetsutövning". Med uttrycket lag eller annan författning avses "av riksdagen, regeringen, förvaltningsmyndighet, kommun eller landstingskommun beslutad generell norm". Vid tolkning och tillämpning av sådan

föreskrift skall beaktas även andra rättskällor, såsom uttalanden i förarbeten till lagstiftning och prejudikat. Det måste emellertid alltid ytterst finnas en i lag eller annan författning given generell föreskrift som åsidosatts för att myndighetsmissbruk skall kunna föreligga.

Beslut om entledigade av rättshjälpsbiträde i tvistemål är ett sådant beslut under rättegången, som avses i 17 kap. 13 § andra stycket rättegångsbalken. Denna innehåller detaljerade och uttömmande regler om vad som skall kommuniceras med parter och ombud i rättegång. Varken i rättegångsbalken, rättshjälpslagen eller annan tillämplig författning finns någon föreskrift om att rättshjälpsbiträde eller part måste beredas tillfälle att yttra sig över frågan om entledigande av sådant biträde, innan rätten fattar beslut i frågan.

Ahlgren har därför inte åsidosatt någon i lag eller annan författning föreskriven kommunikationsplikt, då han entledigande Axi som rättshjälpsbiträde i mål T 14/83. På grund härav bestrids att han gjort sig skyldig till myndighetsmissbruk.

Tjänsteförseelse

När Thore Behrendtz uppsökte Ahlgren den 2 februari 1983, var hans ärende att få veta om han hade rätt till återbetalning från Axi enligt en tvingande bestämmelse i rättshjälpslagen. Det torde ingå i domstolarnas rättsvårdande verksamhet att tillhandagå allmänheten med upplysningar i en sådan indispositiv rättsfråga. Om saken till äventyrs var av dispositiv natur hade rätten en upplysande och vägledande funktion enligt de för så kallade småmål gällande bestämmelserna (se 6 § lagen om rättegången i tvistemål om mindre värden samt 1 § kungörelsen 1974:465 om tillämpning av den lagen). I det aktuella fallet gällde det dessutom ett av Ahlgren tidigare själv handlagt mål, där han fastställt Axis rättshjälpsersättning.

Det hade också betydelse utanför rättsförhållandet mellan Thore Behrendtz och Axi, huruvida Axi mottagit betalning i strid mot 23 § rättshjälpslagen. I så fall hade han dokumenterat att han var olämplig att erhålla rättshjälpsförordnanden i fortsättningen. Ahlgren var såsom domare skyldig att ex officio ta ställning till Axis lämplighet att mottaga sådana uppdrag.

Med hänsyn till berörda förhållanden kan det inte anses ha varit oriktigt utan tvärtom lämpligt, att Ahlgren handlade saken på det sätt som skedde. Genom sitt telefonsamtal till Axi vidtog Ahlgren en riktig kontrollåtgärd. Axi bibragte genom sina uttalanden vid det samtalet Ahlgren den bestämda uppfattningen, att Axi mottagit en otillåten ersättning. Det var då riktigt av Ahlgren att uppmana Axi att återbetala beloppet (jämför domarens förlikningsplikt enligt 42 kap. 17 § rättegångsbalken och 6 § andra stycket lagen om rättegången i tvistemål om mindre värden). Det var också riktigt och som tidigare utvecklats Ahlgrens skyldighet i tjänsten att för rättens övriga ledamöter och rättshjälpsnämnden redovisa det ådagalagda förhållandet, att Axi mottagit ersättning i strid mot 23 § rättshjälpslagen och därför inte borde erhålla förordnanden som rättshjälpsbiträde i fortsättningen.

Därest Ahlgrens uppgifter till rättshjälpsnämnden den 2 februari och den 24 mars 1983 inte anses som förtal, är det uteslutet att de skulle kunna utgöra tjänsteförseelse.

I samband med beslutet den 14 april 1983 har Ahlgren inte brustit i någon kommunikationsplikt mot Ellen Eriksson. Han kontaktade nämligen henne, innan han entledigade Axi som biträde i målet. Med Ahlgrens utgångspunkt att Axi i annat mål mottagit ersättning i strid mot 23 § rättshjälpslagen var det helt klar, att Axis förordnande som rättshjälpsbiträde i mål T 14/83 måste upphöra. Detta gällande oavsett om Ellen Eriksson själv ville ha kvar Axi som ombud i målet. Part har nämligen inte rätt att som rättshjälpsbiträde ha en person, som av tingsrätten befunnits olämplig för sådant uppdrag (jämför 21 § rättshjälpslagen). Vad Ahlgren hade att göra var att underrätta Ellen Eriksson om att tingsrätten ej godtog Axi som rättshjälpsbiträde och eventuellt också att hjälpa henne att då finna annat lämpligt rättshjälpsbiträde i stället. Det var just det Ahlgren gjorde genom sitt telefonsamtal med Ellen Eriksson. Hon framförde då ingen som helst invändning mot det föreslagna biträdet advokaten Bo Sållarp. Därest det skulle anses att hon bort beredas längre tid för att överväga biträdesfrågan bör observeras, att Ellen Eriksson ej heller senare själv framfört något förslag till annat rättshjälpsbiträde för det fall entledigandet av Axi bestod.

Det bestrids därför, att Ahlgrens handläggning av frågan gentemot Ellen Eriksson varit felaktig. I vart fall har hans handlande inte inneburit tjänsteförseelse.

Det kan naturligtvis ifrågasättas, om inte Ahlgren lämpligen bort bereda Axi tillfälle att yttra sig i frågan, innan Ahlgren entledigade Axi som rättshjälpsbiträde i målet. Göta hovrätt har i sitt beslut givit uttryck för uppfattningen att sådan kommunikation borde ha skett. Med hänsyn till de för Ahlgren vid tillfället kända omständigheterna torde det dock kunna anses både förklarligt och försvarligt att han inte kommunicerade frågan med Axi före sitt beslut.

Det förefaller som om Ahlgren särskilt läggs till last att han utan kommunikation med Axi entledigade denne, trots att Axi genom sin skrivelse till tingsrätten den 8 februari 1983 hade klargjort, att Axi ansåg sig berättigad till det arvodesbelopp om 2 000 kronor, som han erhållit av Thore Behrendtz. Som antytts ovan kände emellertid Ahlgren med all sannolikhet inte till Axis nämnda skrivelse, då Ahlgren fattade sitt beslut den 14 april 1983. Det kan antas att händelseförloppet varit följande.

Då Axis originalskrivelse ankom till tingsrätten den 9 februari 1983 har skrivelsen överförts till den arkiverade akten i mål T 171/82. Eftersom det målet var helt avslutat har någon anteckning inte gjorts på dagboksbladet om skrivelsen. Ahlgren har med all sannolikhet inte sett eller tagit del av skrivelsen, innan den överfördes till den arkiverade akten i målet.

Inte heller då Ahlgren i april 1983 skulle ta ställning till frågan om entledigande av Axi som rättshjälpsbiträde i mål T 14/83 har han haft kännedom om innehållet i Axis skrivelse den 8 februari 1983. Däremot har Ahlgren då haft tillgång till sin promemoria från telefonsamtalet med Axi den 2 februari 1983. Den promemorian förvarade nämligen Ahlgren på sitt tjänsterum. Detta förklarar, varför Ahlgren i beslutet den 14 april 1983 utförligt redovisar vad som förekommit den 2 februari men inte med ett ord berör innehållet i Axis skrivelse den 8 februari 1983.

Då Ahlgren sedan i början av juni 1983 erhöll Göta hovrätts remiss med

begäran om yttrande i besvärsärende Ö 321/83 fanns en kopia av Axis skrivelse den 8 februari 1983 med bilagor bland de från hovrätten översända handlingarna (hovrättens ab 3 bil. A). Innan Ahlgrens yttrande och remisshandlingarna skickades till hovrätten, torde man ha tagit fotostatkopia på kopian av Axis skrivelse för förvaring i aktomslaget till mål T 14/83. Sannolikt har originalet av Axis skrivelse kommit fram först i samband med att Ahlgren avgav sitt yttrande i JO-ärendet den 5 april 1984. När JO infordrade yttrande av Ahlgren är det troligt att Ahlgren rekvirerade fram den arkiverade akten i mål T 171/82 och då påträffade originalskrivelsen i akten. Det framgick av ankomststämpeln på handlingen att den inkommit till tingsrätten under tiden mellan Ahlgrens telefonsamtal med Axis den 2 februari 1983 och Ahlgrens beslut den 14 april 1983. Förmodligen trodde då Ahlgren själv att han hade sett Axis skrivelse innan han fattade beslutet den 14 april 1983. Det torde vara under ett sådant felaktigt antagande Ahlgren formulerade sitt yttrande till JO den 5 april 1984.

Av ovan redovisade förhållanden framgår emellertid att Ahlgren med all sannolikhet inte fick kännedom om innehållet i Axis skrivelse till tingsrätten den 8 februari 1983 förrän tidigast i början av juni månad samma år. Det innebär, att Ahlgren vid tiden för sitt beslut den 14 april 1983 inte kände till fler omständigheter rörande Axis mottagande av arvodesbeloppet å 2 000 kronor än vad Ahlgren erfarit den 2 februari 1983. Därutöver hade han endast vid telefonsamtal med Thore Behrendtz den 13 april 1983 fått besked att Axi icke återbetalt beloppet.

Det är mot denna bakgrund man måste bedöma Ahlgrens handlande. För honom framstod hela tiden saken så, att Axi vid telefonsamtalet den 2 februari 1983 redan reservationslöst hade erkänt, att han mottagit beloppet 2 000 kronor i strid mot 23 § rättshjälpslagen. Med den utgångspunkten ansåg Ahlgren det med rätta självklart, att Axis förordande som rättshjälpsbiträde i mål T 14/83 måste upphöra. Det är som sagt då både förklarligt och försvarligt att han inte infordrade ytterligare yttrande från Axi i saken.

På anförda skäl gör Ahlgren gällande att hans underlåtenhet att inhämta yttrande från Axi inte inneburit tjänsteförseelse. Om Ahlgren anses ha förfarit oaktsamt i kommunikationsfrågan är felet med hänsyn till omständigheterna i vart fall av ringa beskaffenhet.

JO:s frågor

Med anledning av de framställda frågorna får Ahlgren svara följande.

1. Promemorian upprättades samma dag som samtalet ägde rum på grundval av vid samtalet förda anteckningar. Den har inte registrerats, enär Ahlgren betraktade den som en minnesanteckning. Promemorian förvarades till en början på Ahlgrens tjänsterum. Den överfördes senare till aktomslaget till mål T 14/83. Det skedde troligen i samband med att Ahlgren fattade sitt beslut i målet den 14 april 1983. Promemorian torde lämpligen få ligga kvar i aktomslaget till mål T 14/83.

2. Beträffande Axis skrivelse till tingsrätten den 8 februari 1983 hänvisas till den tidigare lämnade redogörelsen. Originalskrivelsen förvaras för

närvarande på Ahlgrens tjänsterum men kommer att återföras till aktomslaget i mål T 171/82.

3. Meddelandet från domstolsverket liksom Ahlgrens skrivelse till domstolsverket har förvarats i aktomslaget till mål T 14/83. Någon registrering av handlingarna har inte skett.

4. Anledningen till omlottningsbesluten var främst att Ahlgren övervägde möjligheterna att ånyo ta upp frågan om Axis lämplighet som biträde enligt rättshjälpslagen och fullständiga utredningen genom att upplysningsvis höra Thore Behrendtz. Vid närmare penetration av saken fann Ahlgren det dock inte formellt möjligt och avstod därför från tanken.

5. Ahlgren kan inte erinra sig något sådant brev från Axi. Däremot föresvävar det honom att Axi ringde till kansliet på tingsrätten och efterfrågade besked i rättshjälpsärendet.

Härefter beslöt jag den 21 januari 1985 att inte väcka åtal mot Ahlgren för förtal av Axi.

På mitt uppdrag besökte två av mina medarbetare den 22 januari 1985 Mjölby tingsrätt för att på tingsrättens kansli genomföra kompletterande utredning i ärendet. Besöket föranleddes närmast av vad Rosengren hade anfört om det sannolika händelseförloppet beträffande Axis brev till tingsrätten den 8 februari 1983. Syftet med den kompletterande utredningen var att utröna vilka rutiner som tillämpades vid tingsrätten i fråga om hantering av inkommande handlingar, diarieföring, arkivering m. m.

Den 19 februari 1985 sammanträffade jag med Ahlgren och Rosengren på JO-expeditionen. Under sammanträdet anförde Ahlgren bl. a. följande enligt en härstädes upprättad promemoria.

När han den 14 april 1983 meddelade beslutet om att entlediga Bo Axi som biträde enligt rättshjälpslagen åt Ellen Eriksson, hade han ingen aning om existensen av Axis brev till tingsrätten den 8 februari 1983. Om han hade känt till brevet skulle han ha kommenterat det i beslutet. Han vill inte utesluta att han hade fått brevet, men han hade inte läst det. En möjlighet är att han förvarade brevet i ett konvolut i sin skrivbordslåda tillsammans med vissa andra handlingar som hade kommit från Axi. En annan möjlighet är att han hade givit direktiv om att det skulle läggas i den arkiverade akten till mål T 171/82. Axi gav ofta in långa ogenomträngliga inlagor till tingsrätten. Det blev en omöjlighet för Ahlgren att läsa dem.

Ahlgren läste inte Axis besvärsinlaga, som kom in till tingsrätten den 29 april 1983, innan den skickades till hovrätten. Därför såg han inte då kopian av Axis brev, vilken var fogad som bilaga till besvärsinlagan. Först när han fick remissen från hovrätten, såg han brevet. Han måste då ha reagerat över att han inte hade sett det tidigare. Emellertid fann han inte anledning att kommentera den saken i yttrandet till hovrätten.

Ahlgren ansåg det helt onödigt att bereda Axi tillfälle att yttra sig i frågan om hans entledigande. Det stod nämligen fullkomligt klart för Ahlgren att Axi hade brutit mot 23 § rättshjälpslagen och att han därför skulle entledigas. Om Ahlgren hade känt till vad Axi hade anfört i sitt brev, skulle det inte ha påverkat Ahlgrens ställningstagande.

Ahlgren medger att frågan om entledigande av Axi som rättshjälpsbiträde, enligt rättegångsbalkens anda, rätteligen bort kommuniceras med Axi före beslutet och att det således var fel av Ahlgren att ej göra det. Ahlgren medger också att Ellen Eriksson lämpligen bort beredas längre rådrum än som

skedde för att yttra sig i saken. Om JO anser Ahlgrens handlande åtalbart, har Ahlgren ingen erinran mot åtalsunderlåtelse.

Från Ahlgren inkom härefter ett brev av följande lydelse.

Med anledning av innehållet i den promemoria som upprättats över vad som förekom vid mitt sammanträffande med Er den 19 dennes och som nu kommit mig till handa vill jag framföra följande.

Jag kan inte nu, nära två år efter det Axis besvärsinlaga kom in till tingsrätten, med bestämdhet yttra mig om vad som då förekom.

Vad beträffar Axis "inlagor" utgörs dessa, utom hans brev av den 2 februari 1983, av kopior av skrifter jämte bilagor till olika myndigheter som han tillställt mig efter entledigandet samt ett brev till mig av den 20 september 1984, i vilket han bl a säger sig vara "öppen för en uppgörelse" med mig. Några inlagor i egentlig mening har jag inte mottagit från honom.

Även Axi och dennes ombud, juris kandidaten Sten Blomqvist, framförde synpunkter på ärendet vid ett sammanträffande med mig på JO-expeditionen den 7 mars 1985.

Under ärendets beredning inhämtades upplysningar per telefon från bl. a. Björn Rosén, Jörgen Karlsson, Poul Christoff, Gertrud Poon och Thore Behrendtz. Från den sistnämnde hade redan den 3 juni 1983 inkommit ett brev, vari han redogjorde för sin uppfattning om det uppdrag han hade givit Axi.

Göta hovrätts akt Ö 321/83 samt Mjölby tingsrätts akter T 171/82, T 3/83 och T 14/83 infordrades för granskning.

Rättshjälpsnämnden

Den 16 juni 1983 remitterades ärendet till rättshjälpsnämnden för upplysningar och yttrande angående i första hand följande påståenden från klaganden.

1. Nämnden har till grund för sitt avgörande lagt uppgifter som Axi inte fått tillfälle att yttra sig över.

2. Sedan nämnden meddelat sitt beslut har Axi fått beskedet att han inte varit berättigad att få del av nämndens beslutsunderlag.

Nämndens yttrande avgavs av dess ordförande, f. d. regeringsrådet Hans-Fredrik Ringdén, och kom in till JO den 1 juli 1983. I yttrandet redogjorde Ringdén inledningsvis för vad som hade förekommit i nämnden. Härefter hänvisade han till infordrade yttranden av Lena Ekman och Gertrud Poon. Lena Ekman anförde:

Genom beslut den 6 april 1983 beviljade rättshjälpsnämnden Florence Kindstrand allmän rättshjälp i angelägenhet rörande giltighet av ett inbördes testamente upprättat den 10 februari 1971 av Ingemar Kindstrand och Florence Johansson. Till biträde enligt rättshjälpslagen hade Axi blivit föreslagen. Nämnden fann att Axi ej lämpligen borde förordnas till biträde enligt rättshjälpslagen.

Anledningen till att Axi ej förordnades var de uppgifter som lämnats till nämnden av lagmannen i Mjölby tingsrätt Torgny Ahlgren och som framgår av tjänsteanteckningar i Axis personakt.

Vid föredragningen inför nämnden observerades inte att Axi inte beretts tillfälle att yttra sig över Ahlgrens uppgifter.

Enligt anteckning i nämndens protokoll justerades beslutet av mig den 8 april 1983 på nämndens kansli dit jag, antagligen samma dag, kallats per telefon, eftersom ärendet av någon anledning var brådskande. Inte heller vid den genomgång av akten som görs före justeringen och som vid detta tillfälle skedde i viss tidsnöd, observerade jag att anmärkningarna mot Axi inte kommunicerats med honom. Jag är givetvis medveten om att Axi skulle ha beretts tillfälle att yttra sig över anmärkningarna.

Gertrud Poons yttrande hade följande lydelse.

Undertecknad har varit handläggare i ärende avseende allmän rättshjälp med biträdesförordnande för Axi i angelägenhet rörande giltighet av testamente; sökande: Florence Kindstrand (dnr A 1920/83:6). Ärendet föredrogs vid nämndsammanträde den 6 april 1983. Efter det att Axi delgivits nämndens beslut ringde han och begärde av mig upplysning om vad som förevarit vid beslutssammanträdet. Jag förklarade att jag icke ämnade uppenbara de överläggningar nämnden haft i ärendet. Jag uppmanade Axi att, därest han önskade ytterligare upplysningar i ärendet, tillskriva nämnden härom. Att jag skulle ha talat om hemliga handlingar bestrides.

För nämndens egen del anförde Ringdén följande.

Jämlikt 15 § förvaltningslagen hade det ålegat nämnden att före ärendets avgörande bereda Axi tillfälle att yttra sig över lagmannen Torgny Ahlgrens muntliga meddelande till nämnden beträffande Axis ifrågasatta lämplighet som biträde enligt rättshjälpslagen. Vidare skulle jämlikt 17 § samma lag i nämndens beslut ha angivits de skäl som bestämde ärendets utgång beträffande Axi.

Vad först beträffar den underlåtna kommunikationen med Axi anser sig undertecknad böra lämna följande komplettering till Gertrud Poons yttrande. Någon dag i mars, förmodligen den 25 mars 1983, tillfrågades jag av Gertrud Poon beträffande en eventuell kommunikation med Axi av Ahlgrens muntligen lämnade uppgifter beträffande Axi. Av flera skäl ansåg jag att nämnden och inte Gertrud Poon i detta fall borde besluta därom. I regel brukar annars vederbörande handläggare själv föranstalta om inhämtande av erforderliga yttranden i rättshjälpsärenden. Jag ansåg emellertid att det kunde ifrågasättas om inte kompletterande yttrande borde inhämtas från Ahlgren – något som nämnden givetvis hade att taga ställning till – innan Axi bereddes tillfälle att yttra sig över vad som lades honom till last. Det var ju en allvarlig anklagelse som Ahlgren muntligen riktat mot Axi. I ett tidigare, liknande fall hade fö nämnden beslutat att infordra yttrande från vederbörande biträde, varvid nämnden noga angivit i vilka hänseenden biträdet skulle yttra sig. Nämnden borde i förevarande ärende enligt mitt förmenande utforma vad som Axi skulle yttra sig över. Gertrud Poon har för mig uppgivit att hon missuppfattat mig och trott att något yttrande inte behövde infordras från Axi. Med anledning härav vill jag endast göra den kommentaren att jag vid de sammanträden som jag håller med nämndens handläggare vid flera tillfällen framhållit vikten av att bestämmelserna i 15 § förvaltningslagen iakttages. Det har mig veterligen ej heller tidigare inträffat att reglerna i nämnda lagrum inte följts. Anledningen till att nämnden vid sitt sammanträde inte beslöt att bereda Axi tillfälle att yttra sig kan jag givetvis inte uttala mig om utan får hänvisa till Lena Ekmans redogörelse.

Vidkommande härefter frågan varför Axi fått beskedet att han inte varit berättigad att få del av rättshjälpsnämndens beslutsunderlag föreligger förmodligen ett missförstånd från Gertrud Poons sida. Vid det telefonsamtal som hon hade med Axi i frågan fick Gertrud Poon tydligen uppfattningen att

Axi ville ha kännedom om vad som förekommit vid nämndens enskilda överläggning, medan Axi däremot i själva verket önskat få besked om vad som legat till grund för nämndens beslut, något som han varit berättigad till. Axi har f. ö. enligt mitt förmenande haft fog för denna fråga enär nämnden i sitt beslut inte lämnat något skäl till varför Axi inte var lämplig att förordnas som biträde enligt rättshjälpslagen.

Kanslichefen Poul Christoff har uppgivit för mig att han vid Axis besök hos rättshjälpsnämnden i början av mars i år var strängt upptagen med att färdigställa underlaget för nämndens anslagsframställning som senare skulle diskuteras med undertecknad. Christoff hade givetvis inte någon anledning att inte vilja sammanträffa med Axi, men Christoff befann sig i tidsnöd med hänsyn till det kommande sammanträffandet med mig. Christoff ansåg att Axi kunde framställa sitt ärende till någon av handläggarna. Christoff beklagar om Axi fått någon felaktig uppfattning av Christoffs uppträdande vid tillfället.

Rättshjälpsnämnden kan endast uttrycka sitt beklagande över vad som inträffat vid handläggningen av ifrågavarande rättshjälpsärende. Enligt nämndens uppfattning hade det emellertid varit lämpligt om nämndens beslut överklagats så att de begångna felen kunde ha rättats till. Frågan om Axis lämplighet som biträde enligt rättshjälpslagen är föremål för Göta hovrätts prövning.

Inom ombudsmannaexpeditionen upprättades den 3 december 1984 en promemoria, vilken inleddes med en redogörelse för vad som hade kommit fram i ärendet angående rättshjälpsnämnden. Härefter anfördes följande.

På grund av vad som har tagits upp i denna promemoria torde de rättshjälpsnämndens ledamöter som deltog i sammanträdet den 6 april 1983 skäligen kunna misstänkas för vårdslös myndighetsutövning enligt 20 kap 1 § andra stycket brottsbalken i följande hänseende.

Lena Ekman, Per Adlercreutz, Göran Dolk, Johan Haabma och Gunni Sjöberg har i sina uppdrag som ledamöter i rättshjälpsnämnden i Stockholm med åsidosättande av vad som följer av 15 § förvaltningslagen avgjort ett ärende angående allmän rättshjälp åt Florence Kindstrand och därvid lämnat begäran om biträdesförordnande för hennes ombud Bo Axi utan bifall, trots att varken sökanden eller Axi underrättats om två telefonmeddelanden angående Axi från lagmannen Torgny Ahlgren till rättshjälpsnämnden och trots att tillfälle inte beretts dem att yttra sig däröver.

Genom att underlåta att iaktta föreskrifterna i 15 § förvaltningslagen har Lena Ekman, Per Adlercreutz, Göran Dolk, Johan Haabma och Gunni Sjöberg förfarit oaktsamt. Enär den åsidosatta lagregeln varit av grundläggande betydelse vid den myndighetsutövning som var i fråga, bör oaktsamheten bedömas som grov.

För Florence Kindstrand och Axi har det inträffade medfört förfång som ej är ringa.

Med anledning av vad som upptogs i promemorian beslöt jag att inleda förundersökning och delgav rättshjälpsnämndens ledamöter Lena Ekman, Per Adlercreutz, Göran Dolk, Johan Haabma och Gunni Sjöberg misstanke om brott enligt vad som angavs i promemorian. Jag anmodade dem att yttra sig över vad som anfördes i promemorian.

I yttranden till JO åberopade Adlercreutz, Dolk, Haabma och Gunni Sjöberg ett brev till dem från Ringdén, vilket var daterat den 17 december 1984 och hade följande lydelse.

Med anledning av justitieombudsmannen Anders Wigelius' beslut om förundersökning på grund av ifrågasatt vårdslös myndighetsutövning från Er sida anser jag mig i egenskap av ordförande i rättshjälpsnämnden böra i korthet redogöra för mina synpunkter i frågan.

Enligt arbetsordningen för rättshjälpsnämnden i Stockholm och befattningsbeskrivningar för tjänstemän vid nämnden åligger det handläggarna dels att handlägga rättshjälpsärenden och att efter delegering från nämnden fatta erforderliga beslut i sådana ärenden dels ock föredra rättshjälpsärenden för nämnden.

Enligt min uppfattning ingår i dessa handläggarnas åligganden bl a att vederbörligen förbereda ärendena inför föredragningen. Sålunda skall t ex erforderliga delgivningar vara verkställda, yttranden inhämtade etc. Jag har vid upprepade tillfällen i egenskap av nämndens ordförande med åliggande att förestå nämnden i administrativt hänseende framhållit vikten av att handläggarna i god tid före varje föredragning till ledamöterna utsänder dels en kortfattad promemoria innehållande bl a handläggarens förslag till beslut i ärendet och dels kopior av de handlingar som kan anses erforderliga för att ledamöterna skall kunna bilda sig en uppfattning om ärendet och därigenom förkorta föredragningen vid sammanträdet med nämnden.

I ett tidigare yttrande till justitieombudsmannen har jag framhållit att samtliga handläggare måste vara väl medvetna om innehållet i och betydelsen av 15 § förvaltningslagen. Till yttermera visso hade handläggaren av ifrågakomna ärende, Gertrud Poon, som hastigast frågat mig om kommunikation, varvid jag gav henne det rådet att beslut härom borde fattas av nämnden eftersom jag ifrågasatte om inte lagmannen Torgny Ahlgren borde få tillfälle att yttra sig – det förelåg ju endast ett par telefonsamtal från Ahlgren – innan kommunikation skedde med Axi och sökanden. Av flera skäl ansåg jag att nämnden borde fatta beslut härom.

Gertrud Poons föredragningslista för den 6 april 1983 upptar bland ärendena en ansökan från Florence Kindstrand angående rättshjälp med biträdesförordnande för Axi. Som förslag till beslut i ärendet har Gertrud Poon på föredragningslistan antecknat bifall till rättshjälpsansökan samt avslag beträffande biträdesförordnande för Axi. Skälen till förslagen skulle lämnas vid föredragningen. Gertrud Poons föredragningspromemoria har jag inte kunnat återfinna.

Efter vad jag inhämtat har Gertrud Poon vid föredragningen inte upplyst ledamöterna om att Axi inte fått del av anklagelsen som Ahlgren per telefon riktat mot honom utan endast till avgörande föredragit frågan om Axis lämplighet som biträde. Enligt min uppfattning har föredragningen därigenom blivit vilseledande. Samtliga ledamöter har haft anledning utgå ifrån att alla erforderliga delgivningar varit verkställda och att ärendet alltså var färdigberett för avgörande i sak. Med hänsyn till den uppläggning av föredragningen som tydligen ägt rum kan det icke krävas att ledamöterna före avgörandet skulle ha tillfrågat Gertrud Poon om Axi blivit delgiven. Ledamöterna måste nämligen kunna utgå ifrån att en handläggare med så lång tjänst vid rättshjälpsnämnden bakom sig lämnar korrekta uppgifter vid föredragningen. Det hade varit Gertrud Poons oavvisliga skyldighet att upplysa nämnden om att Axi och sökanden ej beretts tillfälle att yttra sig.

Med undantag för ordföranden har ledamöterna ingen möjlighet att efter fattat beslut kontrolläsa akten i ärendet. Det vore f ö orimligt att påfordra något sådant och enligt min erfarenhet förekommer det ej heller i andra liknande nämnder.

Enligt mitt förmenande kan därför inte ledamöterna läggas till last för vad som inträffat. Skulle justitieombudsmannen finna att Ni gjort Er skyldiga till något slags vårdslös myndighetsutövning kan detta medföra allvarliga

konsekvenser för nämnden. Det skulle nämligen stöta på svårigheter att få så ytterst kompetenta ledamöter som det här är fråga om att motta förordnande som ledamöter av en rättshjälpsnämnd om de skulle riskera att fällas till ansvar för att ha förlitat sig på en föredragning som sedan visat sig vara behäftad med allvarliga brister, som det saknats anledning anta skulle kunna föreligga. Detta kan inte vara rimligt.

Adlercreutz, Dolk, Haabma och Gunni Sjöberg bestred i sina yttranden att de hade förfarit grovt oaktsamt. De hänvisade främst till rättshjälpsnämndens arbetssätt, vilket medförde att de som ledamöter i nämnden inte fick del av handlingarna i ärendena och därför hade att förlita sig på att föredraganden förberedde ärendena så att de vid sammanträdet var färdiga för beslut.

Lena Ekman anförde följande i ett yttrande som kom in till JO den 4 februari 1985.

Anmodad att yttra mig med anledning av JO:s promemoria 1984-12-03 får jag utöver vad jag tidigare uppgivit i ärendet anföra följande.

De muntliga uppgifter från lagmannen Torgny Ahlgren, som var skälet till att juris kandidaten Bo Axi inte förordnades till rättshjälpsbiträde åt Florence Kindstrand i det aktuella ärendet borde ha kommunicerats med Axi. Jag ifrågasätter emellertid om rätta tidpunkten att delge Axi uppgifterna var när han, som tidigare hade förordnats av rättshjälpsnämnden, nästa gång sökte biträdesförordnande. Det är att märka, att uppgifterna förelåg hos nämnden redan den 2 februari 1983 såsom en anteckning på dagboksbladet i Axis personakt, dvs den akt hos nämnden där uppgifter om biträdes kvalifikationer m m införs. Det framgår vidare av regeringsrådet Hans-Fr Ringdéns i JO:s promemoria intagna yttrande, att han tänkt sig den ordningen att nämnden före kommunikation med Axi skulle infordra ytterligare upplysningar från Ahlgren. Det skulle sålunda kunna bli en tämligen tidskrävande procedur att utreda riktigheten av Ahlgrens påståenden. Att låta uppgifterna ligga obemötta i personakten och sätta i gång detta utredningsförfarande först när en ny rättshjälpsansökan med begäran om biträdesförordnande för Axi kom in, kanske i ett brådskande ärende, är knappast en lämplig ordning. I stället anser jag att mycket talar för att utredningen om Axis lämplighet borde ha satts i gång så fort Ahlgrens uppgifter kom in till nämnden, så att den om möjligt skulle vara klar när det nästa gång blev aktuellt att förordna Axi. I vart fall borde Axi ha fått del av uppgifterna när han i det aktuella rättshjälpsärendet besökte nämndens kansli den 1 eller 2 mars 1983. Den omständigheten att så lång tid hade förflutit mellan tidpunkten för Ahlgrens anmälan och dagen för nämndens sammanträde och att alltså god tid funnits för kommunikation, kan ha bidragit till att nämnden inte särskilt uppmärksammade frågan om kommunikation.

Av utredningen framgår att föredraganden Gertrud Poon under beredning av ärendet frågade Ringdén om eventuell kommunikation och att hon sagt sig ha missuppfattat svaret och fått uppfattningen att Ahlgrens uppgifter inte behövde kommuniceras med Axi. Kanske fick hon uppfattningen att Axis olämplighet var odiskutabel och känd inom nämnden och att delgivning därför var uppenbart obehövlig (jfr 15 § p 1 förvaltningslagen). Hennes missuppfattning ledde uppenbarligen till att hon inte i klartext uppgav, att Axi inte fått del av uppgifterna.

Jag kan inte nu erinra mig vad som sades vid föredragningen. Så mycket stod dock klart, att uppgiften om att Axi betingat sig otillåten ersättning i det av Ahlgren handlagda målet framstod som klar.

Slutligen är att märka, att uppgifterna om Axi inte fanns i den akt som gällde det aktuella rättshjälpsärendet utan i en annan akt, nämligen Axis personakt. På grund härav kan jag ha haft visst fog för att utgå ifrån att uppgiften blivit vederbörligen behandlad.

Ett antal olyckliga omständigheter har således medverkat till att nämnden fattat sitt beslut på ett, som det nu efteråt möjligen kan anses, ofullständigt underlag.

Emellertid finner jag, att nämnden ej ens om Axi haft tillfälle att yttra sig och då förnekat Ahlgrens uppgifter hade kunnat förordna honom i det aktuella ärendet, som ju inte hade fått uppehållas av ett slutgiltigt ställningstagande till det av Ahlgren gjorda påståendet. Först i januari 1984 avgjorde Göta hovrätt, till Axis fördel, frågan om han rätteligen borde ha entledigats i det av Ahlgren handlagda målet. Misstanke om överträdelse av en så viktig bestämmelse i rättshjälpslagen som det var fråga om hade enligt min mening, vilken delas av övriga nämndledamöter, diskvalificerat Axi. Florence Kindstrand hade därför under alla förhållanden inte fått Axi till biträde. Hon kan därför inte anses ha lidit något förfång genom att han inte förordnades. Axi å sin sida kan inte anses ha genom nämndens avslagsbeslut åsamkats större förfång än som redan skett genom Ahlgrens beslut.

Sammanfattningsvis anser jag att, även om det var olyckligt att Axi inte före ärendets avgörande fick del av de aktuella uppgifterna, det inte kan läggas mig till last att nämnden fattade sitt beslut på det underlag som skedde. I vart fall kan inte den oaktsamhet som jag må befinnas ha gjort mig skyldig till betraktas som grov. Jag förnekar därför att jag gjort mig skyldig till vårdslös myndighetsutövning.

Den 14 mars 1985 sammanträffade jag med Lena Ekman på JO-expeditionen. Efter vårt samtal förklarade hon att hon som grund för sitt bestridande av att Axi lidit förfång genom rättshjälpsnämndens beslut numera åberopade endast samma förhållanden som hon i sitt yttrande den 4 februari 1985 hade åberopat till stöd för påståendet att Florence Kindstrand inte lidit förfång genom att Axi inte hade förordnats till biträde enligt rättshjälpslagen. Hon meddelade vidare att hon, för den händelse JO skulle finna att hon gjort sig skyldig till brott, inte hade någon erinran mot åtalsunderlåtelse.

Under hand inhämtades vissa upplysningar från Poul Christoff och Gertrud Poon. Den senare fick del av vad nämndens ledamöter i sina yttranden hade anfört om hennes roll i sammanhanget.

Rättshjälpsnämndens akt i ärendet angående allmän rättshjälp åt Florence Kindstrand infordrades för granskning. Jag tog också del av föredragningslistan och protokollet från nämndens sammanträde den 6 april 1983.

I ytterligare en promemoria som upprättades inom ombudsmannaexpeditionen den 3 december 1984 antecknades först vissa uppgifter angående rättshjälpsnämndens handläggning av frågan om Axis lämplighet som biträde enligt rättshjälpslagen. Sedan anfördes i promemorian följande.

Mot bakgrund av vad som sålunda har förekommit kan det finnas anledning att mer allmänt diskutera vilka åtgärder en rättshjälpsnämnd bör vidta när den får kännedom om omständigheter som gör att det kan ifrågasättas om en person som nämnden brukar förordna till biträde enligt rättshjälpslagen är lämplig för sådana uppdrag.

Sålunda kan det diskuteras om inte nämnden borde ha vidtagit ytterligare åtgärder genast när den fick vetskap om Ahlgrens anmärkning mot Axi.

Denne kunde anses ha ett berättigat anspråk på att få kännedom om att graverande uppgifter om honom fanns registrerade hos nämnden. Härtill kommer att en så allvarlig anmärkning – den ledde ju till att Axi ansågs olämplig som biträde – kanske borde ha föranlett omedelbara åtgärder för att skilja Axi från uppdrag han redan hade. Frågan är alltså om nämnden gjorde rätt när den lät saken vila tills den aktualiserades genom en ny ansökan. Möjligen borde man genast ha underrättat Axi om anmärkningen och berett honom tillfälle att yttra sig däröver.

En annan fråga är om en konstaterad överträdelse av bestämmelserna i 23 § rättshjälpslagen är ett tillräckligt skäl för att ett biträde skall anses olämpligt och följaktligen entledigas eller vägras nya förordnanden. Så krångliga som rättshjälpsreglerna är kan man ju mycket väl tänka sig att ett biträde i god tro gör en bedömning som har visst fog för sig men som efter rättslig prövning visar sig vara felaktig. Det kan finnas även andra fall där en överträdelse av 23 § rättshjälpslagen inte självklart visar att personen är olämplig som rättshjälpsbiträde. Det kan alltså ifrågasättas om olämplighet är konstaterad redan i och med att en överträdelse visas föreligga.

Från rättshjälpsnämnden i Stockholm bör inhämtas yttrande över vad som har tagits upp i denna promemoria.

Promemorian remitterades till rättshjälpsnämnden. I ett yttrande, som kom in hit den 22 januari 1985, anförde Ringdén följande.

Så snart rättshjälpsnämnden får kännedom om att det kan ifrågasättas huruvida ett av nämnden tidigare förordnat biträde enligt rättshjälpslagen är lämplig att i fortsättningen erhålla dylikt förordnande utsänder kanslichefen till undertecknad ordförande och samtliga handläggare ett meddelande av innebörd att vederbörande person tills vidare inte får förordnas som biträde förrän hans lämplighet prövats av nämnden. Handläggarna får alltså inte pröva denna fråga.

Utöver ovannämnda meddelande vidtages inom rättshjälpsnämndens kansli ingen ytterligare åtgärd förrän det blir aktuellt med ett förordnande av biträdet. Nämnden anser nämligen att det inte finns anledning att så snart en anmälan inkommer från exempelvis en tingsrätt delge biträdet anmärkningen. Tingsrätten har utredningsskyldighet och nämnden måste utgå ifrån att tingsrätten vederbörligen utrett ärendet och delgivit biträdet beslutet. När sedan fråga uppkommer att förordna biträdet införskaffas givetvis i förekommande fall tingsrättens beslut och den ytterligare utredning som nämnden anser erforderlig. Innan ärendet avgörs av nämnden skall givetvis biträdet ha beretts tillfälle att yttra sig.

I det aktuella fallet beträffande Axi anser rättshjälpsnämnden att det ej funnits anledning att frångå gällande rutin genom att delge Axi innehållet i telefonsamtalen. Det fanns desto mindre anledning till detta som av telefonsamtalen framgick att tingsrätten då inte fattat något beslut om Axis lämplighet som biträde. Nämnden måste givetvis utgå ifrån att ett beslut tämligen snart var att förvänta från tingsrätten. Detta beslut jämte eventuellt av nämnden infordrad ytterligare utredning skulle därefter när det blev aktuellt med ett förordnande av Axi på sedvanligt sätt ha delgivits Axi för yttrande innan ärendet avgjordes av nämnden. Att ärendet beträffande Axi i fortsättningen beklagligtvis blivit felaktigt handlagt är en sak för sig. Nämnden har tidigare yttrat sig i detta hänseende. I detta sammanhang vill nämnden anmärka att Axi relativt sällan förordnats som biträde samt att

undertecknad, som varit nämndens ordförande sedan 1976, aldrig tidigare hört talas om Axi.

Rättshjälpsnämnden anser vidare att nämnden inte omedelbart kan skilja ett biträde från redan innehavda förordnanden hur allvarliga anmärkningarna än kan synas vara. Detta skulle nämligen innebära mycket stora praktiska svårigheter, enär nämndens register inte är upplagda på sådant sätt att man utan ett omfattande och tidsödande arbete kan återfinna de ärenden vari en viss person förordnats till biträde. Det kan anmärkas att nämnden hittills handlagt över 300 000 ärenden. Men även om det vore möjligt att få fram ärenden där ett visst biträde förordnats vill nämnden ifrågasätta om det skall ankomma på nämnden att ta initiativ till ett entledigande av biträdet. Enligt nämndens erfarenhet brukar klienterna inte dröja med att begära entledigande av ett biträde så snart missnöje av någon anledning uppstår beträffande biträdets sätt att sköta sitt uppdrag. Det synes böra ankomma på klienten att begära entledigande eller biträdesbyte. Man bör ej heller helt bortse från kostnadseffekten. Ett biträdesbyte kan medföra ganska avsevärda merkostnader med hänsyn till att ett nytt biträde måste sätta sig in i saken som kanske befinner sig i slutskedet. Bl a av detta skäl är nämnden restriktiv med att bevilja biträdesbyten.

Rättshjälpsnämnden vill sammanfattningsvis uttala att kanslichefen i det aktuella fallet handlat helt enligt en sedan gammalt fastslagen rutin samt att denna – med det mycket beklagliga undantaget beträffande Axi – fungerat väl. Därest justitieombudsmannen inte har en annan uppfattning kommer därför nämnden att även i fortsättningen handlägga ifrågavarande slag av ärenden på sätt som ovan angivits.

Rättshjälpsnämnden instämmer tillfullo i vad som i promemorian uttalas om krångligheten i rättshjälpsreglerna. Beträffande stadgandet i 23 § rättshjälpslagen anser dock nämnden detta vara entydigt. En konstaterad överträdelse av detta stadgande anser nämnden allvarligt och ett biträde som obehörigen förbehållit sig eller mottagit ersättning av sin klient är olämplig som biträde. Ett annat betraktelsesätt är enligt nämndens uppfattning farligt och kan medföra att mindre nogräknade biträden försöker sig på att mer eller mindre under hand betinga sig ersättningar utöver vad nämnden ansett skäligt. Enligt nämndens uppfattning har de som förordnats till biträden klart för sig nämndens ståndpunkt i detta hänseende, vilket medfört att det är ytterst sällan förekommande att ett biträde gör sig skyldigt till överträdelse mot ifrågavarande stadgande. I övrigt instämmer nämnden i vad domstolsverket anfört i sitt yttrande till Göta hovrätt i målet mellan Bo Axi m fl, klagande, och domstolsverket, förklarande, vari hovrätten meddelat beslut den 20 februari 1984 (Ö 321/83).

Domstolsverket

Den 3 december 1984 upprättades här en fjärde promemoria som hade följande lydelse.

I en anmälan till JO har juris kandidaten Bo Axi, Ödeshög, kritiserat bl. a. ett beslut den 14 april 1983 av lagmannen Torgny Ahlgren, Mjölby tingsrätt, varigenom Axi entledigats från uppdraget som biträde enligt rättshjälpslagen åt Ellen Eriksson i mål T 14/83 vid tingsrätten.

Axi och Ellen Eriksson överklagade tingsrättens beslut till Göta hovrätt (hovrättens mål Ö 321/83). I hovrätten avgav domstolsverket förklaring, varefter hovrätten meddelade beslut den 20 februari 1984, SÖ 113.

Axi har till JO givit in en kopia av ett brev från Ahlgren, daterat den 6 mars 1984 och ställt till domstolsverket, generaldirektören. Brevet är inkomst-

stämplat hos domstolsverket den 23 mars 1984. I anslutning till inkomststämpeln finns följande handskrivna anteckning.

Handlingen har diarieförts den 23 mars 1984, samma dag som inkomststämpeln påsatts. Handlingen har dessförinnan förvarats i generaldirektörens pärm./H.T.

Axi har uppgivit följande. När han tog en första telefonkontakt med en avdelningsdirektör på domstolsverkets juridiska enhet, förnekade denne kategoriskt att det skulle föreligga någon skrivelse från Ahlgren. Först när Axi vid förnyat samtal med domstolsverket påstod sig ha otvetydiga belägg för att det existerade en skrivelse togs den fram och diarieförde s.

Vid telefonsamtal med JO-expeditionen den 25 september 1984, förklarade avdelningsdirektören Hans Träff, domstolsverket, att han inte kunde finna brevet. Via dataterminalen på JO-expeditionen har i oktober 1984 konstaterats att handlingen inte finns med i domstolsverkets diarium. Det kan också noteras att domstolsverket den 29 februari 1984 avlät en skrivelse till Ahlgren och att denna skrivelse, som föranledde Ahlgren att skriva sitt brev den 6 mars 1984, har åsatts diarienumret för verkets ärende angående förklaring till hovrätten. Detta ärende avslutades enligt diariet den 21 februari 1984, dvs. dagen efter hovrättens beslut.

Med anledning av vad som har tagits upp i denna promemoria bör från domstolsverket inhämtas yttrande över frågan hur brevet från Ahlgren har registrerats och förvarats hos verket.

Promemorian remitterades till domstolsverket, som avgav följande yttrande.

Den 3 november 1983 inkom till domstolsverket från Göta hovrätt ett föreläggande om att till hovrätten sända eller lämna in skriftlig förklaring i mål Ö 321/83, Ellen Eriksson och Bo Axi angående entledigande av biträde enligt rättshjälpslagen. Föreläggandet registrerades samma dag vid domstolsverket och diarieförde s under nummer 2954-1983. Förklaringen infordrades med anledning av att Axi överklagat Mjölby tingsrätts beslut den 14 april 1983 i mål T 14/83 varigenom Axi entledigats som biträde enligt rättshjälpslagen. Den 21 december 1983 avgav domstolsverket förklaring och sedan hovrättens beslut den 20 februari 1984 inkommit till verket avskrevs ärendet den 21 februari. Samma dag kontaktades avdelningsdirektören Hans Träff per telefon av lagmannen vid Mjölby tingsrätt Torgny Ahlgren, varvid denne hörde efter om verket hade för avsikt att anföra besvär över hovrättens beslut. Saken föredrogs för undertecknad generaldirektör som beslöt att domstolsverket inte skulle föra talan mot hovrättens beslut. Ahlgren underrättades härom i brev den 29 februari 1984.

I brev den 6 mars 1984, ställt till generaldirektören vid domstolsverket, kommenterade Ahlgren hovrättens beslut. Brevet sattes in i generaldirektörens s k brevpärm, där handlingarna hålls så ordnade att det utan svårighet kan fastställas om handlingen kommit in. Det hade varit bättre att foga brevet till akten. Missförståndet om dess existens hade då undvikits. Sedan Axi den 23 mars 1984 begärt att få kopia av brevet, och kopia översänts till denne, togs handlingen ur brevpärmen och lades till övriga handlingar i akten. Brevet datumstämplades och försågs med anteckning om ärendenummer och anteckning signerad av Hans Träff.

Axi bereddes tillfälle att yttra sig över remissvaret men han avstod.

JO:s bedömning

JO Wigelius uttalade följande i beslut den 2 april 1985.

I detta beslut har jag nu att ta ställning till ett flertal frågor som Axis klagomål har aktualiserat. Alltsammans har sitt ursprung i misstanken om att Axi hade brutit mot 23 § rättshjälpslagen genom att ta emot ersättning från Thore Behrendtz som han inte varit berättigad till. Om detta uttalar Göta hovrätt i sitt beslut den 20 februari 1983 att det inte kan anses visat att Axi betingat sig ersättning i strid mot bestämmelsen i 23 § rättshjälpslagen eller eljest visat sig olämplig som rättshjälpsbiträde. Varken vid Mjölby tingsrätt eller vid rättshjälpsnämnden i Stockholm har företagits någon ytterligare utredning om vad fog misstanken kan ha haft. Jag har inte ansett att det har ankommit på mig att utreda den saken.

Mot denna bakgrund skall jag nu bedöma de anmärkningar som har riktats mot tingsrätten, rättshjälpsnämnden och domstolsverket. Jag kommer att i fortsättningen behandla var och en av dessa myndigheter för sig. Därvid avser jag att diskutera det som har förevarit i huvudsakligen kronologisk ordning.

Tingsrätten

Telefonsamtalet med Axi den 2 februari 1983

Genom utredningen i ärendet är händelseförloppet den 2 februari 1983 klarlagt i sina huvuddrag. Det har sålunda framgått att Thore Behrendtz denna dag sökte upp Ahlgren på tingsrätten och visade honom två kvitton utfärdade den 28 oktober 1982 av Axi. Det ena kvittot löd på 2 480 kr. och avsåg "rättshjälpsavgift enl. beslut". Det andra kvittot löd på 2 000 kr. och avsåg "arvode". Behrendtz ärende var att fråga Ahlgren om Axi var berättigad till arvode om 2 000 kr.

Att Ahlgren i Behrendtz – och Jörgen Karlssons – närvaro ringde upp Axi synes vara klarlagt. Däremot har Ahlgren och Axi olika uppfattningar om hur telefonsamtalet förlöpte. Detta är nu inte särskilt egendomligt. Axi har ju berättat att Ahlgrens telefonpåringning kom olägligt. Det är då tänkbart att Axi inte svarade så tydligt och utförligt som han kanske skulle ha gjort om han hade befunnit sig i en annan belägenhet. Av Ahlgrens uppteckning framgår att samtalet var helt kort. Situationen var alltså sådan att Ahlgren och Axi mycket väl kan ha missförstått varandra. Jag vill därför inte ifrågasätta annat än att båda två sanningsenligt har redogjort för hur de uppfattade telefonsamtalet.

Ahlgren kan knappast kritiseras för att han ringde upp Axi. Tvärtom förefaller det mig ha varit en naturlig åtgärd att ta kontakt med Axi för att försöka klara ut saken. Ahlgrens egen uppteckning av vad som sades vid samtalet ger dock intrycket att Ahlgren uppträdde med en stramhet som knappast kan ha varit ägnad att bringa klarhet i saken. Visserligen kan jag instämma i hovrättens uppfattning att Axis uppgifter vid samtalet framstår som i viss mån märkliga. Men inte ens i Ahlgrens uppteckning kan jag finna något sådant förbehållslöst erkännande som kan ha gjort allt vidare resonemang överflödigt.

Att telefonsamtalet – som Axi påstått – skulle innefatta myndighetsutövning från Ahlgrens sida kan inte hävdas, i vart fall inte myndighetsutövning i den mening som krävs för straffansvar enligt 20 kap 1 § brottsbalken (jämför NJA 1984 s. 80). Det är i belysning av vad som sedan inträffade som samtalet framstår som anmärkningsvärt.

Underrättelsen till rättshjälpsnämnden och till granndomsagorna den 2 februari 1983

Det får anses ha varit helt i sin ordning att Ahlgren tog kontakt med rättshjälpsnämnden samt med Linköpings tingsrätt och Motala tingsrätt för att underrätta dem om sina misstankar om att Axi hade överträtt reglerna i 23 § rättshjälpslagen. En sådan överträdelse kan nämligen inverka på bedömningen av en persons lämplighet som biträde enligt rättshjälpslagen. Jag vill därför inte kritisera Ahlgren för att han tog kontakt med rättshjälpsnämnden. Min granskning har i stället tagit sikte på innehållet i Ahlgrens meddelande till nämnden och det sätt på vilket han framförde det. Jag har inte ansett mig behöva utreda Ahlgrens kontakter med domstolarna, eftersom vad därvid förekommit inte synes ha haft några verkningar för Axi.

Ahlgren har vitsordat att han uttalade sig i huvudsak på det sätt som antecknats den 2 februari 1983 på rättshjälpsnämndens dagboksblad. Jag utgår därför från att denna anteckning riktigt återger innehållet i Ahlgrens meddelande till nämnden. Detta meddelande innefattade således ett kategoriskt påstående om att Axi "uppenbarligen helt i strid mot 23 § rättshjälpslagen" hade av en klient betingat sig och emottagit 2 000 kr. Den enda utredning Ahlgren hade som grund för detta påstående var Thore Behrendtz' uppgifter och telefonsamtalet med Axi. Enligt min mening var Ahlgren inte berättigad att på detta underlag dra en så långtgående slutsats. Han borde inte ha delgett nämnden en så bestämd uppfattning utan närmare utredning. I vart fall borde han ha inskränkt sig till en neutral redogörelse för Behrendtz' uppgifter och Axis svar vid telefonsamtalet. Ett naturligt förfaringssätt hade varit att först bereda Axi tillfälle att yttra sig över uppteckningen av telefonsamtalet och sedan skicka hela materialet till rättshjälpsnämnden. Det ligger också mycket i Axis synpunkt att han borde ha fått veta att Ahlgren underrättade rättshjälpsnämnden om vad som hade inträffat.

Rosengren har gjort gällande att Ahlgren, när han lämnade sitt meddelande till rättshjälpsnämnden, befann sig i en situation som medförde att hans handlande föll helt utanför tillämpningsområdet för brottsbalkens regler om förtal. Jag kan inte dela en sådan uppfattning och anser att det inte heller är innebörden av gällande rätt. När man studerar förarbetena till 5 kap brottsbalken måste man hålla i minnet att lagförslaget ändrades på vissa punkter under lagstiftningsärendets behandling. Det är därför viktigt att man uppmärksammar de närmare sammanhang i vilka olika uttalanden står. Såsom lagen slutligen avfattades förekommer såvitt jag kan förstå inget sådant undantag från det straffbara området som Rosengren hävdar. Det i och för sig angelägna intresset av att ämbetsmän och andra kan yttra sig fritt i sin tjänsteutövning får tillgodoses inom den ram som bestämmelserna anger genom villkoren om försvarlighet och skälig grund för uppgiften.

Att den uppgift Ahlgren lämnade till rättshjälpsnämnden var ägnad att utsätta Axi för andras missaktning är ovedersägligt. Av vad jag tidigare har anfört torde dock framgå att jag anser att det var försvarligt att Ahlgren lämnade rättshjälpsnämnden en underrättelse om det inträffade. För att Ahlgren skall undgå straffansvar krävs dock i denna situation att han kan visa att den uppgift han lämnat var sann eller att han hade skälig grund för den. Jag har här tidigare kritiserat Ahlgren för att han enligt min mening gav nämnden ett mera kategoriskt besked än som var berättigat med hänsyn till det underlag han hade för sitt påstående. När jag ändå beslutade att inte åtala Ahlgren för förtal begånget den 2 februari 1983, var det därför att jag ansåg mig inte kunna bortse från att Ahlgren, i det läge då han tog kontakt med rättshjälpsnämnden, antagligen själv var övertygad om att Axi hade överträtt 23 § rättshjälpslagen och att Ahlgren då hade visst stöd för denna övertygelse. Även om jag således har stannat för att inte hävda att Ahlgrens förfarande varit brottsligt, hindrar det inte att jag är starkt kritisk både mot Ahlgrens förhastade ställningstagande och mot hans löst grundade meddelande till rättshjälpsnämnden den 2 februari 1983.

Disciplinärt ansvar för nu berörda yttrande bör ej ifrågakomma.

Axis brev till tingsrätten den 8 februari 1983

Vad som hände med det brev till tingsrätten i vilket Axi redogjorde för sin syn på arvodet om 2 000 kr. har betydelse för bedömningen både av telefonsamtalet mellan Ahlgren och Gertrud Poon och av Ahlgrens beslut den 14 april 1983. Detta brev har också varit föremål för stor uppmärksamhet under utredningen i ärendet, särskilt i dess slutskede. Ändå är det fortfarande inte tillfredsställande klarlagt hur det har behandlats av tingsrätten.

Klart är att brevet inkomststämplades vid tingsrätten den 9 april 1983 och att det visades upp för mina medarbetare när de besökte Mjölby den 22 januari 1985. Enligt det besked som då lämnades hade Ahlgren, som var sjukskriven, någon dag tidigare lämnat in brevet till tingsrätten. Något säkert besked om var brevet hade förvarats under dessa två år har inte gått att få.

Den ståndpunkt som Ahlgren slutligen har intagit – att han utan att läsa brevet har lagt det i ett konvolut i sin skrivbordslåda eller skickat ned det i tingsrättens källararkiv – stämmer mindre väl med vissa omständigheter som har kommit fram i ärendet. Sålunda har Ahlgren i ett tidigare skede förklarat att han hade tagit del av brevets innehåll, innan han fattade beslutet den 14 april 1983. Det förefaller också egendomligt att han inte kommenterade brevet i sitt yttrande till hovrätten, om han inte redan kände till det när han fick se den kopia därav som följde med de remitterade handlingarna från hovrätten. Att brevet skulle ha förvarats i den arkiverade akten till mål T 171/82 motsägs av det faktum att denna akt lånades in till JO-expeditionen i juni 1983 och att brevet inte fanns med i akten när den kom hit.

Trots dessa omständigheter har jag bestämt mig för att godta Ahlgrens uppfattning om brevets öde, eftersom det inte går att få full klarhet i saken. Jag utgår således från att Ahlgren själv har tagit hand om brevet men underlåtit att ta del av dess innehåll. Tydligen har han förvarat det i sin skrivbordslåda tillsammans med andra – olästa – handlingar från Axi. Denna

ståndpunkt innebär att Ahlgren har handlat på ett häpnadsväckande omdömeslöst sätt. Jag måste utgå från att han inte mot bättre vetande tar på sig ansvaret för någonting sådant.

Det tilltag som Ahlgren sålunda har vidgått är uppenbart förkastligt. Självfallet åligger det den ansvarige befattningshavaren att ta del av varje handling som kommer in till tingsrätten, åtminstone i sådan utsträckning att han kan avgöra om handlingen innehåller någonting som påkallar åtgärd. Det är närmast genant att behöva påpeka att den som skriver ett brev till en offentlig myndighet har rätt att kräva att hans brev blir läst inom myndigheten.

Vad Ahlgren har anfört som förklaring till sitt handlande – att Axi mer eller mindre överöste tingsrätten med oläsliga skrivelser – är ohållbart. Av vad Ahlgren själv har uppgivit framgår att det aktuella brevet var bland de första brev som tingsrätten tog emot från Axi. Jag kan inte heller ge Ahlgren rätt i att Axis brev skulle vara särskilt svårtillgängliga. Visserligen har Axi ibland skrivit långa brev, men jag har inte haft någon svårighet att tillgodogöra mig deras innehåll.

Det var först vid mitt sammanträffande med Ahlgren den 19 februari 1985 som han meddelade sin slutliga ståndpunkt beträffande behandlingen av brevet. När det nu har gått mer än två år sedan händelsen inträffade är det inte möjligt för mig att vidta någon rättslig åtgärd mot Ahlgren i denna del. Jag ser emellertid ytterst allvarligt på det inträffade.

Telefonsamtalet med rättshjälpsnämnden den 24 mars 1983

Gertrud Poon har uppgivit att hon ringde upp Ahlgren den 24 mars 1983, när hon var i färd med att förbereda Florence Kindstrands rättshjälpsärende för föredragning inför rättshjälpsnämnden. Eftersom det hade gått viss tid efter Ahlgrens tidigare meddelande till nämnden, tyckte hon att hon behövde ha det bekräftat. Vad Getrud Poon har berättat styrker Ahlgrens påstående att samtalet var mycket kort. Tydligen förekom egentligen ingenting mer än vad som är antecknat på dagboksbladet i Axis personakt. Jag kan därför inte hävda att Ahlgren vid detta tillfälle sade mer än att Axi inte skulle komma att få några förordnanden som rättshjälpsbiträde vid Mjölby tingsrätt.

Denna uppgift var missvisande. Ahlgren hade uppenbarligen inte brytt sig om att ta reda på om Axi hade fått något nytt förordnande eller att höra efter vad andra befattningshavare vid tingsrätten hade för mening om Axis lämplighet. Emellertid har det inte kunnat utredas hur pass bestämt Ahlgren uttalat sig till Gertrud Poon. Härtill kommer att jag inte längre kan göra gällande att Ahlgren vid telefonsamtalet med Gertrud Poon hade läst Axis brev av den 8 februari 1983. Det får alltså antagas att han inte hade tillgång till någon information utöver den som förelåg redan vid samtalet den 2 februari.

Slutsatsen av det anförda blir att jag inte kan lägga Ahlgren till last som förtal att han uttalade sig som han gjorde på förfrågan från rättshjälpsnämnden. Jag vill inte heller påstå att han med sina uttalanden har gjort sig skyldig till tjänsteförseelse.

Beslutet den 14 april 1983 att entlediga Axi

Mål T 14/83, i vilket Axi var förordnad av rättshjälpsnämnden som biträde åt Ellen Eriksson, var lottat på fiskalens rotel. Ändå var det Ahlgren som fattade beslutet om att entlediga Axi. Det finns skäl att misstänka att initiativet till att Ahlgren ingrep i fiskalens mål låg mera hos Ahlgren än han låtit påskina i sitt yttrande till hovrätten. Rosén hade förordnat Axi till biträde enligt rättshjälpslagen efter den 2 februari 1983. Tydligen hade han inte ansett att vad som kommit fram vid Ahlgrens telefonsamtal med Axi gjorde denne olämplig som rättshjälpsbiträde. Det kan då inte ha funnits någon större anledning för honom att nu ta upp saken med Ahlgren. Jag skall återkomma till frågan om lämpligheten av att rotelinnehavare ingriper i varandras mål.

När Ahlgren nu fattade beslutet om att entlediga Axi, hade han som grund för slutsatsen att Axi hade överträtt 23 § rättshjälpslagen endast Thore Behrendtz' tidigare lämnade uppgifter och telefonsamtalet med Axi. Från Behrendtz inhämtade han nu också beskedet att Axi inte hade betalat tillbaka beloppet om 2 000 kr. Någon utredningsåtgärd härutöver företog Ahlgren inte. Enligt min mening måste det anses att den då föreliggande utredningen fortfarande var otillräcklig som grund för påståendet att Axi av sin huvudman betingat sig och mottagit ersättning som han inte varit berättigad till. Som jag tidigare har anfört anser jag inte att Axis uttalanden under telefonsamtalet, ens så som de har refererats av Ahlgren, innefattar ett så klart erkännande att någon utredning därutöver inte behövdes. Den naturliga slutsatsen av Behrendtz' upplysning att Axi inte hade betalat tillbaka pengarna måste vara att Axi inte godtog påståendet om dubbelbetalning. När nu någon sådan tanke tydligen inte föresvävade Ahlgren, förstår jag för övrigt inte varför han över huvud taget frågade Behrendtz om saken.

Jag menar ju i likhet med hovrätten att det inte var visat att Axi hade betingat sig ersättning i strid mot bestämmelserna i 23 § rättshjälpslagen. Emellertid är det min uppfattning att inte ens en konstaterad överträdelse av 23 § rättshjälpslagen alltid är tillräcklig grund för att entlediga ett rättshjälpsbiträde. Som jag kommer att utveckla närmare i det följande, är inte frågan om biträdets lämplighet avgjord i och med ett sådant konstaterande. I detta sammanhang nöjer jag mig med att erinra om att överträdelsen kan ha skett i god tro, kanske på grund av bristande insikter i de invecklade reglerna för biträdesersättningen. I Axis fall förelåg i detta avseende en särskild svårighet, eftersom Ahlgren i sitt beslut att bevilja rättshjälp hade försummat att ange vilken rättslig angelägenhet rättshjälpen skulle avse. Till det anförda kommer att det kan vara oförsvarligt av ekonomiska eller andra skäl att entlediga biträdet, t.ex. om uppdraget håller på att avslutas. Även i dessa hänseenden var underlaget för Ahlgrens beslut bristfälligt.

Jag finner det betänkligt att Ahlgren inte insåg att han måste utreda saken ordentligt, innan han fattade sitt beslut.

Med tanke på att det materiella underlaget för beslutet sålunda var otillräckligt, framstår bristerna i Ahlgrens handläggning som ytterst allvarliga. Det är en grundläggande princip i en rättsstat att ingen får dömas ohörd. I förevarande fall borde det ha varit en självklarhet att Axi skulle beredas

tillfälle att yttra sig, innan Ahlgren beslutade om att entlediga honom. Som det nu blev underrättades Axi över huvud taget inte om att tingsrätten avsåg att ta upp frågan om hans entledigande. Han fick inte ens tillfälle att komma in med kostnadsräkning.

Även Ellen Eriksson hade givetvis ett berättigat intresse av att få komma till tals i frågan om vem som skulle vara hennes rättshjälpsbiträde. Det skedde endast därigenom att Ahlgren ringde upp henne och – på ett sätt som hon synes ha uppfattat som ett diktat – meddelade att Axi inte kunde komma i fråga och att Ahlgren hade vidtalat advokaten Sållarp. Ett sådant förfarande kan inte godtas. Ellen Eriksson fick uppenbarligen inte tillfälle att överväga saken ordentligt.

Jag kan inte förstå varför Ahlgren hade så bråttom att han måste meddela sitt beslut redan dagen efter att han hade tagit hand om akten. Saken kan inte ha varit mer brådskande än att han kunde ha berett Axi och Ellen Eriksson tillfälle att i lugn och ro skriftligen meddela tingsrätten sina ståndpunkter och eventuellt komma med förslag om ett nytt biträde. För mig är det fullständigt obegripligt varför Ahlgren ansåg sig behöva ringa upp Behrendtz före beslutet men inte Axi, som ju var närmast berörd, och det trots att det besked Behrendtz lämnade borde ha gjort en kontakt med Axi än mer angelägen.

I fråga om detta avsnitt har jag delgivit Ahlgren misstanke om myndighetsmissbruk och alternativt ifrågasatt tjänsteförseelse. Ahlgren har bestritt att han har gjort sig skyldig till myndighetsmissbruk. Som grund härför har han gjort gällande att det varken i rättegångsbalken, rättshjälpslagen eller annan författning finns någon föreskrift om att rättshjälpsbiträde eller part måste beredas tillfälle att yttra sig över frågan om entledigande av sådant biträde, innan rätten fattar beslut i frågan. Därför skulle enligt Ahlgren rekvisitet i 20 kap 1 § brottsbalken om åsidosättande av "vad som till följd av lag eller annan författning gäller för myndighetsutövningen" inte vara uppfyllt. Ahlgren har dock medgivit att frågan om entledigande av Axi som rättshjälpsbiträde – enligt rättegångsbalkens anda – rätteligen bort kommuniceras med Axi före beslutet och att Ellen Eriksson lämpligen bort beredas längre rådrum än som skett för att yttra sig.

I 20 kap 1 § brottsbalken talas visserligen endast om vad som till följd av lag eller annan författning gäller för myndighetsutövningen. På det ställe i brottsbalkskommentaren som Rosengren hänvisar till i detta sammanhang (Beckman m.fl., Brottsbalken med förklaringar II, femte upplagan, s. 387 f.) lämnas emellertid en redogörelse för vad som har sagts härom under lagens förarbeten. Enligt ämbetsansvarskommitténs förslag skulle i lagtexten med lag eller annan författning jämställas vad som eljest gäller för myndighetsutövningen. Som motivering härför anförde kommittén att författningar måste kompletteras med andra rättskällor, såsom uttalanden i förarbeten till lagstiftning och prejudikat. Detta syntes emellertid departementschefen så uppenbart att någon särskild bestämmelse därom inte behövdes. Det av kommittén föreslagna tillägget togs därför inte upp i lagtexten. Någon saklig ändring avsågs enligt departementschefen inte med förkortningen.

Trots lagtextens utformning är det således meningen att även andra regler än sådana som kommit till direkt uttryck i någon författning skall beaktas vid tillämpningen av stadgandet om myndighetsmissbruk. Jag delar inte Rosen-

grens uppfattning att rättegångsbalken innehåller detaljerade och uttömmande regler om vad som skall kommuniceras med parter och ombud i rättegång. Tvärtom är det så att rättegångsbalken endast för vissa situationer, t.ex. utfärdande av stämmning, innehåller något så när konkreta och detaljerade anvisningar för förfarandet vid skriftväxling på ett förberedande stadium av rättegången. Åtskilliga regler förutsätts gälla ändå, bl. a. som ett utflöde av mer allmänna principer. Ett exempel härpå är den självklara ordning som Ahlgren har åsidosatt i det aktuella fallet, nämligen att rättshjälpsbiträdet och parten skall beredas tillfälle att yttra sig över frågan om entledigande av biträdet, innan rätten beslutar i frågan.

Det må tilläggas att i fråga om rättshjälpsnämnden, som hade förordnat Axi till rättshjälpsbiträde, en uttrycklig bestämmelse finns i förvaltningslagen, enligt vilken det hade ålegat nämnden att kommunicera frågan om entledigande, innan nämnden fattade beslut härom. Att en motsvarande skyldighet inte skulle gälla för tingsrätten, endast därför att man här tillämpar rättegångsbalken i stället för förvaltningslagen är givetvis orimligt.

Enligt min mening måste det anses att Ahlgren på det sätt som avses i 20 kap 1 § brottsbalken har åsidosatt vad som till följd av lag gällt för hans myndighetsutövning. Detta åsidosättande gäller kommunikation både med Axi, som över huvud taget inte blev kontaktad, och med Ellen Eriksson, som visserligen kontaktades men som inte fick någon reell möjlighet att yttra sig i frågan.

När det gäller övriga rekvisit i 20 kap 1 § brottsbalken kan till en början slås fast att beslutet om Axis entledigande uppenbarligen skedde i myndighetsutövning.

Vad härefter beträffar den förutsättning för straffbarhet som innebär att det skall ha uppstått förfång eller otillbörlig förmån för det allmänna eller någon enskild, finner jag det vara tydligt att Ellen Eriksson har lidit förfång därigenom att hon till följd av Ahlgrens beslut inte längre skulle få biträdas av den person som hon hade valt och som redan hade utfört arbete i angelägenheten. Att beslutet så småningom undanröjdes av hovrätten ändrar inte denna bedömning. Förfånget kan inte anses vara ringa.

För Axi har Ahlgrens beslut medfört än allvarligare förfång. Redan att han blev entledigad från uppdraget som biträde åt Ellen Eriksson skulle uppenbarligen ha medfört att han gått miste om arvode, om hovrätten inte hade ändrat beslutet. Enligt Axi förorsakade beslutet dessutom att han måste avsäga sig andra uppdrag och lägga ned sin nystartade rörelse. I vilken omfattning Axi förlorat uppdrag har jag inte utrett. Det har emellertid framgått att flera av hans klienter hos rättshjälpsnämnden har hemställt om att få ett annat biträde i stället för Axi och därvid hänvisat till att Axi inte längre godtogs vid Mjölby tingsrätt. Naturligtvis är det svårt att avgöra i vilken mån detta avbräck har berott på tingsrättens beslut och inte på rättshjälpsnämndens beslut den 6 april 1983. Jag anser det emellertid vara uppenbart att Ahlgrens beslut har bidragit till förfång för Axi av nu angivet slag. Säkerligen har det också vållat obehag för Axi att Ahlgrens beslut har blivit allmänt känt.

Sammanfattningsvis anser jag det vara klarlagt att Ahlgren, när han entledigat Axi utan att kommunikation skett på rätt sätt, har gjort sig skyldig

till myndighetsmissbruk i enlighet med vad jag har delgivit honom misstanke om. Felet är i sig långt ifrån bagatellartat och har som sagt medfört en hel del skada. I händelse av lagföring skulle emellertid någon annan påföljd än böter inte komma i fråga. Med viss tvekan har jag beslutat att underlåta åtal med stöd av 20 kap 7 § första stycket punkten I rättegångsbalken. Jag har därvid främst beaktat att det handlande som befunnits straffbart, sett i sammanhang med Ahlgrens övriga åtgärder, framstår som så säreget att åtal inte kan vara påkallat av allmänpreventiva skäl. Någon risk för att Ahlgren själv åter skall göra sig skyldig till samma fel anser jag ej föreligga.

Vid den straffrättsliga bedömning jag nu gjort kan disciplinansvar inte komma i fråga.

Ahlgrens brev till domstolsverket

Det brev som Ahlgren skrev till domstolsverkets generaldirektör, sedan han hade fått veta att verket inte ämnade överklaga hovrättens beslut, är ytterst anmärkningsvärt. Att en domare på detta sätt och i detta syfte söker påverka en part i en från den egna domstolen överklagad delfråga är ägnat att rubba förtroendet för hans opartiskhet. Ett sådant förehavande är i och för sig olämpligt. Värre är att brevets innehåll vittnar om en häpnadsväckande brist på balans och objektivitet.

Ahlgrens åtgärd att skriva till domstolsverket innebär inte myndighetsutövning. Han kan således inte därigenom ha gjort sig skyldig till myndighetsmissbruk såsom Axi har ifrågasatt.

Registrering av handlingar

Under utredningen i detta ärende har det visat sig att vissa handlingar som har kommit in till tingsrätten eller upprättats där inte har diarieförts eller på annat sätt registrerats vid tingsrätten. Svårigheten att fastställa vad som har hänt med Axis brev av den 8 februari 1983 illustrerar vilka följder brister i detta avseende kan få. Vid besöket i Mjölby den 22 januari 1985 konstaterades att tingsrätten inte hade något tillförlitligt system för registrering av handlingar som inte kan hänföras till något visst mål eller ärende. Sedan ansvariga befattningshavare vid tingsrätten nu har uppmärksammats på bristen, utgår jag från att den snarast blir avhjälpt utan någon ytterligare åtgärd från min sida.

Omlottning av mål, m.m.

Rosén har uppgivit att det ofta förekom att Ahlgren och han vid behov gick in i varandras mål och vidtog åtgärder. Därför låg det enligt Rosén ingenting onormalt i att Ahlgren fattade beslutet om att entlediga Axi från uppdraget som rättshjälpsbiträde åt Ellen Eriksson, trots att målet låg på Roséns rotel. Såväl detta beslut som omlottningsbesluten i mål T 3/83 skedde i samförstånd med Rosén.

Jag inser naturligtvis att det kan bli nödvändigt vid Mjölby tingsrätt likaväl som i andra domstolar att vid förfall för en rotelinnehavare någon annan vidtar brådskande åtgärder i hans mål. Jag har fått intrycket att de båda

rotelinnehavarna vid Mjölby tingsrätt i relativt stor utsträckning har gått in i varandras mål. Om så sker utan att det verkligen behövs, kan det finnas en risk för att rotelinnehavarens ansvar för målen på roteln blir uttunnat. Särskilt allvarligt är det naturligtvis om lagmannen ingriper i mål som är lottade på fiskalen och vidtar åtgärder som denne inte vill vidta.

Det kan ifrågasättas om Ahlgren verkligen bort ta på sig beslutet om att entlediga Axi. Såvitt jag kan se var Rosén oförhindrad att handlägga sitt eget mål. Nu i efterhand kan man också förmoda att det för frågans handläggning hade varit lyckligare om Ahlgren hade avhållit sig från att ta befattning med målet.

När det gäller omlottningsbesluten i mål T 3/83 vill jag anföra motsvarande synpunkter. Inte heller här anser jag att Ahlgrens motivering för att ta över målet är godtagbar. På Axi måste de båda omlottningsbesluten ha gjort ett högst egendomligt intryck och de har självklart givit ytterligare näring åt hans misstankar om att vara motarbetad av Ahlgren.

Rättshjälpsnämnden

Nämndens åtgärder i anledning av Ahlgrens meddelande den 2 februari 1983

Jag har inte funnit särskilda skäl att i detta sammanhang närmare granska rättshjälpsnämndens system med särskilda personakter beträffande vissa personer som har kommit i fråga för förordnande som rättshjälpsbiträde. I och för sig kunde det kanske ha sitt intresse att diskutera vilka slags uppgifter som bör tas in i en sådan akt. För det aktuella fallet nöjer jag mig dock med att konstatera att en uppgift av det nu ifrågavarande slaget har sådan betydelse för bedömningen av en persons lämplighet som rättshjälpsbiträde att den väl motiverar sin plats i personakten. Nämnden kan därför knappast kritiseras för att uppgiften antecknades, särskilt som den kom från en till synes vederhäftig källa.

Däremot vill jag ifrågasätta om inte Ahlgrens meddelande redan från början borde ha föranlett ytterligare åtgärder hos nämnden utöver Christoffs besked till handläggarna. Av flera olika skäl vore det enligt min mening motiverat att snarast möjligt söka få en sådan anmärkning mot ett rättshjälpsbiträde närmare utredd. Såsom har anförts i den promemoria härom som remitterades till rättshjälpsnämnden var det fråga om en allvarlig anmärkning som kunde få konsekvenser för alla Axis förordnanden hos nämnden. Redan frågans allvarliga karaktär kunde anses göra det angeläget att få den utredd snarast. En vägande synpunkt är också den som Lena Ekman har framfört, nämligen att om frågan skulle utredas först när den aktualiserades i ett visst ärende, detta skulle kunna medföra att ärendets avgörande försenades på ett olyckligt sätt. Slutligen bör också beaktas att Axi inte borde hållas i okunnighet om Ahlgrens anklagelse.

Gällande lag innehåller inga särskilda regler för hur en fråga av det aktuella slaget skall behandlas. Frågan huruvida ett biträde har överträtt 23 § rättshjälpslagen kan naturligtvis komma upp till bedömning i vanlig processuell ordning, exempelvis om huvudmannen väcker talan mot biträdet med yrkande om att återfå vad biträdet har uppburit för mycket. När problemet

aktualiseras som en fråga om biträdets lämplighet, vilken skall prövas av nämnden ex officio, saknas däremot som sagt uttryckliga regler för handläggningen.

I ett fall som det förevarande skulle jag vilja rekommendera följande förfaringssätt. När nämnden får meddelandet, görs en anteckning på dagboksbladet så som här har skett. Samtidigt anmodas meddelaren att till nämnden ge in en skriftlig redogörelse för anmärkningen och vad den grundar sig på. När redogörelsen kommer in till nämnden, bereds så biträdet tillfälle att yttra sig över den. En sådan utredning bör i allmänhet ge nämnden underlag för att bedöma huruvida det finns någon grund för anmärkningen och i så fall om ytterligare utredning erfordras.

De nu angivna åtgärderna bör enligt min mening kunna företas på nämndens kansli. Att avgöra frågan huruvida vederbörande är lämplig som rättshjälpsbiträde måste dock naturligtvis ankomma på nämnden i ett visst ärende, där det blir aktuellt att förordna honom som biträde eller entlediga honom från ett tidigare meddelat uppdrag. Sist och slutligen måste det därför bli nämndens sak att ta ställning till vilken utredning som erfordras. Jag vill i detta sammanhang påpeka att nämnden har att självständigt pröva en persons lämplighet, även om frågan har prövats i annat sammanhang, t. ex. av en domstol. Ett sådant tidigare avgörande är inte bindande för nämnden, men det har naturligtvis betydelse vid nämndens prövning.

Jag förstår att nämnden – med hänsyn till det sätt på vilket ärendena är ordnade – inte utan ett omfattande arbete med att gå igenom nämndens register kan få fram alla ärenden i vilka en viss person är förordnad som biträde. Därför vill jag inte heller hävda att nämnden skulle behöva göra en sådan undersökning varje gång det kommer fram uppgifter som gör att en persons lämplighet som rättshjälpsbiträde kan ifrågasättas.

Däremot menar jag nog att nämnden inte i alla situationer bör avstå från att på eget initiativ aktualisera frågan om entledigande. Här handlar det om anmärkningar av sådant slag att det inte alls är säkert att biträdets övriga klienter får reda på anmärkningen. Man torde därför inte kunna förlita sig på att biträdets klienter i andra ärenden gör nämnden uppmärksam på frågan. Det kan således finnas skäl för nämnden att självmant ta upp frågan om biträdets lämplighet, åtminstone i ärenden som av någon annan anledning blir föremål för handläggning. En förutsättning är då givetvis att anmärkningen efter en inledande utredning av det slag jag tidigare har skisserat alltjämt framstår som befogad.

Om biträdet sedan verkligen skall entledigas, får naturligtvis bero på den prövning som görs. Därvid måste man i bedömningen väga in även sådana omständigheter av ekonomisk natur som nämnden talar om i sitt yttrande angående denna fråga.

Beslutet den 6 april 1983 att inte förordna Axi till biträde enligt rättshjälpslagen

När rättshjälpsnämnden lämnade Florence Kindstrands begäran om biträdesförordnande för Axi utan bifall, skedde det på grund av Ahlgrens uppgifter till nämnden om Axi. För såväl Florence Kindstrand som Axi var

dessa uppgifter okända. Det ankommer på nämnden att tillse att utredningen i ärende hos nämnden är tillfyllest som underlag för nämndens beslut. I förevarande fall har detta självfallet inneburit att Florence Kindstrand och Axi skulle ha beretts tillfälle att bemöta Ahlgrens anmärkning. Vad beträffar Florence Kindstrand, som var part i rättshjälpsärendet, framgår kommunikationskravet uttryckligen av 15 § förvaltningslagen.

Både Gertrud Poon och nämndens ledamöter kände uppenbarligen till den kommunikationsskyldighet som ålåg nämnden. Utredningen i ärendet har inte givit någon tillfredsställande förklaring till varför kommunikation ändå underläts i detta fall. Vid telefonsamtal med JO-expeditionen har Gertrud Poon berättat att hon, när hon förberedde föredragningen, var inne på att Ahlgrens uppgifter borde kommuniceras med Axi och att hon funderade över hur det skulle gå till. Hon frågade Ringdén om saken och uppfattade dennes svar så att han menade att kommunikation inte skulle ske. Gertrud Poon har sagt att hon blev förvånad över detta besked men att hon godtog det. Tydligen missförstod Gertrud Poon och Ringdén varandra. Jag har litet svårt att se hur det var möjligt. Det måste dock antas att detta missförstånd inte skulle ha fått några allvarliga konsekvenser, om allt hade gått rätt till vid nämndens sammanträde.

Det har inte varit möjligt att bringa klarhet i vad som hände då nämnden vid sammanträdet den 6 april 1983 behandlade Florence Kindstrands ansökan om allmän rättshjälp. Lena Ekman har förklarat att hon inte nu kan erinra sig vad som sades vid föredragningen men att uppgiften om att Axi hade betingat sig otillåten ersättning i det av Ahlgren handlagda målet framstod som klar. Nämndens övriga ledamöter har lagt skulden för att kommunikation ej skedde på Gertrud Poon. De synes mena att hennes föredragning var så bristfällig att de bibringades uppfattningen att kommunikation hade skett. Gertrud Poon, som har fått del av nämndledamöternas synpunkter, har vid samtal med JO-expeditionen anfört bl. a.: Hon kan inte säga bestämt att hon i sin föredragning tog upp frågan om kommunikation, men hon tycker att det vore konstigt om hon inte gjorde det. Hon tror inte att hon lämnade någon positivt oriktig uppgift. Däremot kan hon inte utesluta att hon kan ha försummat att lämna någon uppgift som borde ha kommit fram. Det framstår för henne som omöjligt att hon skulle ha sagt att kommunikation hade skett.

Jag kan inte se att det finns någon anledning att misstänka Gertrud Poon för att under föredragningen sanningslöst ha sagt att Ahlgrens uppgifter var kommunicerade. Tydligen uppmärksammades kommunikationsfrågan över huvud taget inte vid sammanträdet. Jag finner det anmärkningsvärt, och inte så litet oroande, att ingen av rättshjälpsnämndens ledamöter tycks ha snuddat vid tanken att det kunde vara av värde att få veta vad Axi hade att säga om Ahlgrens beskyllning mot honom. När jag har läst ledamöternas yttranden, har jag fått intrycket att de betraktar kommunikationen som en ren formalitet som kan klaras av på ett förberedande stadium och som nämnden inte skall behöva befatta sig med vid sammanträdet. En sådan inställning är betänklig. Det måste väl ändå vara självklart att nämndens ledamöter tar del av erhållet svar och bedömer detta, respektive prövar vilken betydelse det kan ha om svar uteblivit. Jag förstår inte att rättshjälps-

nämnden kunde anse sig ha tillräcklig utredning till stöd för sitt beslut, när man inte visste något om vilken uppfattning Axi hade om Ahlgrens meddelanden till nämnden.

Jag anser mig således ha fog för att rikta allvarlig kritik mot rättshjälpsnämndens ledamöter för deras underlåtenhet att bereda Axi och Florence Kindstrand tillfälle att yttra sig över Ahlgrens uppgifter om Axi. Med hänsyn till oklarheten om vad som faktiskt förekommit vid föredragningen och beslutets fattande i nämnden vill jag dock inte hävda att den oaktsamhet som ledamöterna därvid har ådagalagt skall bedömas som grov.

Lena Ekman, som var nämndens ordförande, hade emellertid ett särskilt ansvar för att beslutet blev riktigt. Enligt nämndens rutiner ålåg det henne att efter sammanträdet justera beslutet och att i samband därmed kontrolläsa handlingarna. Detta är ett ytterst viktigt moment i ärendets handläggning. Det ingår nämligen inte i rutinerna att dessförinnan någon annan än föredraganden granskar handlingarna. Detta är således egentligen det enda tillfället för kontroll av hur handläggaren har skött ärendet.

Att Lena Ekman vid sin genomgång av handlingarna inte observerade kommunikationsbristen finner jag högst anmärkningsvärt. Det var endast ett fåtal handlingar hon hade att ta del av. Jag tycker att det genast borde ha slagit henne hur mager utredningen angående Axis påstådda överträdelse av 23 § rättshjälpslagen var. Allt som fanns var ju två kortfattade anteckningar på dagboksbladet i personakten. Lena Ekman brast därför enligt min mening allvarligt i omsorg när hon kontrolläste ärendet och justerade beslutet. Med hänsyn till de höga krav som enligt rättspraxis bör gälla för att oaktsamhet skall vara grov i den mening uttrycket har i 20 kap 1 § brottsbalken anser jag dock att inte heller Lena Ekmans nu behandlade försummelse skall bedömas som innefattande grov oaktsamhet.

Av det anförda följer att Lena Ekman och övriga ledamöter av nämnden enligt min mening ej gjort sig skyldiga till brott. Jag beslutar alltså att inte väcka åtal mot dem.

Gertrud Poon har numera lämnat sin tjänst hos nämnden. Jag finner inte anledning att uppehålla mig ytterligare vid hennes roll vid tillkomsten av nämndens beslut.

Vissa invändningar som Lena Ekman gjort med anledning av att brottsmisstanke delgivits henne bör emellertid kommenteras. Hon har anfört att nämnden ej ens om Axi haft tillfälle att yttra sig och då förnekat Ahlgrens uppgifter hade kunnat förordna honom i det aktuella ärendet, som inte hade fått uppehållas av ett slutgiltigt ställningstagande till det av Ahlgren gjorda påståendet. Vidare har Lena Ekman hävdat att redan misstanke om överträdelse av en så viktig bestämmelse i rättshjälpslagen som det var fråga om hade diskvalificerat Axi.

Enligt min mening kan det inte vara riktigt att redan en obestyrkt misstanke om överträdelse av 23 § rättshjälpslagen skall vara tillräcklig som grund för att anse en person olämplig som rättshjälpsbiträde. Det måste väl ändå först konstateras om det finns fog för misstanken. I själva verket får nog utredningskraven ställas ganska högt. Som tidigare torde ha framgått delar jag den mening som Göta hovrätt ger uttryck för i sitt beslut den 20 februari 1984, nämligen att det i en för ett rättshjälpsbiträde så viktig angelägenhet

varom här är fråga är av stor vikt att utredningen blir så fullständig som möjligt. Det får – som hovrätten uttalar – anses vara ett minimikrav att biträdets inställning i sakfrågan klargörs. Visserligen hade hovrätten att ta ställning till en fråga om att entlediga ett biträde. Uttalandet får dock anses vara relevant även för det fall som rättshjälpsnämnden hade att behandla.

Jag kan inte heller förstå Lena Ekmans resonemang om att ärendet inte hade fått uppehållas av ett slutgiltigt ställningstagande till Ahlgrens påstående. Hennes hänvisning till att hovrättens beslut kom först 1984 är förbryllande. När rättshjälpsnämnden behandlade Florence Kindstrands ärende, hade ju Ahlgren ännu inte fattat sitt beslut, än mindre hade frågan kommit upp i hovrätten. Det var rättshjälpsnämndens uppgift att självständigt ta ställning till Florence Kindstrands begäran om att Axi skulle förordnas till biträde. Nämnden kunde därvid knappast undgå att själv ta ansvaret för prövningen av Axis lämplighet och att för det ändamålet införskaffa erforderlig utredning. Viss tidsutdräkt måste därvid bli oundviklig. Det kan för övrigt påpekas att nämnden inte heller som det nu blev kunde utse biträde åt Florence Kindstrand i beslutet den 6 april 1983.

Slutligen vill jag i detta sammanhang påpeka att rättshjälpsnämndens beslut den 6 april 1983 formulerades på ett sätt som inte kan undgå kritik. Nämnden förklarar att den finner Axi ej lämpligen böra förordnas men anger inga skäl för detta. Med denna bristfälliga motivering har Axis huvudman, om hon önskat överklaga beslutet, inte kunnat veta hur hon skulle argumentera i överinstansen.

Axis telefonsamtal med Gertrud Poon

Axi och Gertrud Poon har olika uppfattningar om vad som förekom vid det telefonsamtal då Axi begärde besked om anledningen till att han inte hade fått förordnandet som rättshjälpsbiträde. Enligt Axi förklarade Gertrud Poon att skälet var hemligt och att han inte kunde få veta mer än vad som stod i beslutet. Gertrud Poon, å sin sida, har uppgivit att hon endast förklarade att hon inte ämnade uppenbara de överläggningar nämnden haft i ärendet.

Hur orden än må ha fallit, tycks det vara så att Axi vid detta telefonsamtal inte fick svar på frågan om skälen till nämndens beslut. Det förefaller mig som om förklaringen till att Gertrud Poon inte lämnade något besked i sak ligger i den omständigheten att nämnden inte hade angivit någon närmare motivering i beslutet. Antagligen ansåg Gertrud Poon då att hon inte fick säga någonting som avslöjade nämndens beslutsunderlag, vilket endast hade diskuterats under överläggningen men inte kommit till uttryck i beslutet.

Självfallet var Axis begäran helt befogad. Jag vill i detta sammanhang erinra om stadgandet i 15 kap. 4 § sekretesslagen (1980:100), enligt vilket myndighet på begäran av enskild skall lämna uppgift ur allmän handling som förvaras hos myndigheten, i den mån hinder inte möter på grund av bestämmelse om sekretess eller av hänsyn till arbetets behöriga gång. Dagboksbladet till personakten får anses vara en allmän handling. Axi har berättat att han efter samtal med en annan befattningshavare hos nämnden fick de upplysningar han hade begärt. Jag anser därför att jag inte behöver uppehålla mig ytterligare vid denna fråga.

Bedömningen av en överträdelse av 23 § rättshjälpslagen

I ärendet har jag från mer principiella utgångspunkter tagit upp frågan vilken inverkan en överträdelse av 23 § rättshjälpslagen bör ha på bedömningen av en persons lämplighet som rättshjälpsbiträde. Domstolsverket har i sitt yttrande till Göta hovrätt i besvärsmålet Ö 321/83 anfört följande härom.

Rättshjälp har karaktär av en social förmån. Den som beviljas allmän rättshjälp bidrar till kostnaderna för rättshjälpen mot bakgrund av sin ekonomiska belägenhet. Detta återspeglas slutligen i den rättshjälpsavgift som fastställs. Den som beviljas allmän rättshjälp med biträdesförordnande har – särskilt mot bakgrund av att förordnandet beslutas av statlig myndighet efter särskild prövning – rätt att förvänta sig att biträdet utför uppdraget med skicklighet och omsorg samt i övrigt uppträder i enlighet med vad som motsvarar god advokatsed. Det rättshjälpsbiträde som förbehåller sig eller mottar ersättning orättmätigt åsidosätter därför enligt domstolsverkets mening på ett allvarligt sätt sina plikter och dokumenterar därigenom klart sin olämplighet som sådant biträde. Ytterligare förordnanden bör, med vetskap om en sådan sak, inte meddelas och innehavda förordnanden bör upphöra.

Både rättshjälpsnämnden och Ahlgren har givit uttryck för samma uppfattning som domstolsverket. Lena Ekman har, som nämnts, gått så långt att hon har hävdat att redan blotta misstanken om att ett rättshjälpsbiträde har överträtt 23 § rättshjälpslagen diskvalificerar honom från sådana uppdrag.

Enligt min mening är dessa ståndpunkter alltför kategoriska. Jag ifrågasätter i och för sig inte att det i många fall, kanske de flesta, förhåller sig så att ett rättshjälpsbiträde som har tagit emot ersättning i strid mot 23 § rättshjälpslagen bör entledigas och inte få nya förordnanden. Skälet härtill är att biträdet i och med lagöverträdelsen har visat opålitlighet och brustit i lojalitet mot regelsystemet, varigenom han också har avslöjat att han är olämplig som biträde. Emellertid kan man inte alltid från en konstaterad överträdelse av 23 § rättshjälpslagen dra sådana slutsatser om biträdets person.

Visserligen är det väl riktigt som rättshjälpsnämnden anför att stadgandet i 23 § rättshjälpslagen är entydigt. De ersättningsregler vartill hänvisas i denna paragraf är dock inte alldeles lätta att komma underfund med i alla detaljer. Såsom anförs i den remitterade promemorian kan man mycket väl tänka sig att ett biträde i god tro gör en bedömning som har visst fog för sig men som efter rättslig prövning visar sig vara felaktig. Att en sådan felbedömning skulle göra biträdet olämpligt för framtiden är enligt min mening inte alldeles givet. Inte heller anser jag det vara helt odiskutabelt att t. ex. ett orutinerat biträde, som gör ett fel p. g. a. okunnighet om reglerna, måste diskvalificeras oavsett felets karaktär.

Jag inser att det – såsom rättshjälpsnämnden framhåller – finns en risk för att ett sådant, mer nyanserat sätt att bedöma överträdelser av detta slag kan ge mindre nogräknade personer utrymme för manipulationer. Det är emellertid här fråga om avgöranden som kan ha utomordentligt ingripande verkningar för enskilda personer i deras yrkesutövning. Därför måste prövningen ske med omsorg och omdöme.

Slutligen kan påpekas att det inte heller med nämndens ståndpunkt är så

att en konstaterad överträdelse av 23 § rättshjälpslagen med nödvändighet leder till att biträdet måste entledigas. Som nämnden anför kan ett biträdesbyte medföra avsevärda merkostnader med hänsyn till att ett nytt biträde måste sätta sig in i saken, som kanske befinner sig i sitt slutskede.

Domstolsverket

Behandlingen i domstolsverket av Ahlgrens brev till verkets generaldirektör ger upphov till en del frågor. Sålunda kan man undra varför brevet sattes in i generaldirektörens brevpärm. Det naturliga hade varit att brevet fogades till akten i det ärende som dess innehåll berörde. Där fanns ju också den skrivelse som hade föranlett Ahlgren att skriva till generaldirektören. Domstolsverket synes nu dela denna uppfattning.

I generaldirektörens brevpärm förvaras tydligen handlingar som inte har registrerats på vanligt sätt. Detta är i och för sig tillåtet enligt en bestämmelse i 15 kap 1 § första stycket andra punkten sekretesslagen. Här stadgas dock som förutsättning för att registrering skall få underlåtas att handlingarna hålls så ordnade att det utan svårighet kan fastställas om handling har kommit in eller upprättats. Att denna förutsättning har brustit visas av vad Axi har berättat om sina svårigheter att få del av Ahlgrens brev. Domstolsverkets yttrande innehåller ingen förklaring härtill.

Tyvärr tycks situationen inte ha blivit bättre när brevet tagits ur brevpärmen och fogats till akten. Vid en förfrågan därefter från JO-expeditionen visade det sig återigen vara omöjligt att få fram handlingen. Detta förhållande har verket inte kommenterat i sitt yttrande hit.

Domstolsverkets yttrande är således inte helt upplysande. Med hänsyn till sakens beskaffenhet har jag ändå inte ansett mig behöva driva utredningen längre. Det får räcka med att jag genom vad som har förevarit har uppmärksammat verket på förhållandena.

Fråga om förutsättningarna för att avgöra ett brottmål i den tilltalades utevaro

(Dnr 3541-1983)

Den 28 maj 1983 anmälde Elsa G., som är F:s svärmor, till polisen i Borås att F. hade misshandlat henne. Sedan F. vid polisförhör den 24 augusti 1983 fått kännedom om anmälan förklarade han, enligt anteckning i förundersökningsprotokollet, att han inte avsåg att svara på några frågor. Han omtalade även att han, eftersom han själv hade blivit anmäld, ämnade polisanmäla Elsa G. för hemfridsbrott. Han hade nämligen "portförbjudit" Elsa G., och hans hustru hade inte rätt att bjuda in henne utan hans tillstånd. Förhöret avslutades utan att F. lämnat några ytterligare upplysningar i saken. Någon anmälan om hemfridsbrott upptogs inte vid tillfället.

Av en anteckning i förundersökningsprotokollet framgår att förhörsleda-

ren inhämtat att F:s hustru den dag som avses med brottsmisstanken inbjudit Elsa G.

Den 19 september 1983 väckte allmän åklagare åtal mot F. vid Borås tingsrätt för ringa misshandel enligt följande påstående:

F. har den 28 maj 1983 utanför en fastighet på Barnhemsgatan i Borås tillfogat Elsa G. kroppsskada och smärta genom att två gånger ta tag i armarna på henne och trycka henne baklänges så att hon ramlade omkull.

Huvudförhandling i målet hölls den 30 november 1983. Till förhandlingen hade inställt sig – förutom F. och åklagaren – Elsa G. och ett av åklagaren åberopat vittne, Niklas S. F. hade kallats personligen vid vite. Att målet kunde komma att avgöras i F:s utevaro hade F. i kallelsen inte erinrats om.

När huvudförhandlingen inleddes reste F. vissa invändningar. Därom har följande antecknats i tingsrättens protokoll.

Vid förhandlingens början begär F. lyckta dörrar bl a med hänsyn till en skolklass, som uppehåller sig i rättssalen i studiesyfte. Ordföranden upplyser F. om att sekretesslagen inte synes ge stöd för F:s begäran. F. säger då att han – "som sökt ordföranden en veckas tid per telefon utan resultat" – vill ha förhandlingen inställd. Skälet härför är att han anmält utredningsmannen för JO eftersom utredningsmannen var "uppenbart partisk". Ordföranden genmäler att det inte finns skäl att skjuta på förhandlingen. F. uppger då att förhandlingen får äga rum utan honom och lämnar rättssalen. I samband härmed erinrar ordföranden honom om att målet kommer att avgöras i hans utevaro. F. säger sig vara införstådd härmed.

Tingsrätten förklarade därefter att hinder mot huvudförhandling ej förelåg.

I dom som meddelades den 7 december 1983 dömde tingsrätten F. för misshandel, som bedömdes vara ringa, till 50 dagsböter.

Under rubriken domskäl antecknade tingsrätten följande.

Under polisförhör avvek F. från detta utan att ha lämnat några uppgifter i sak. F. inställde sig till huvudförhandling i målet men lämnade så gott som omedelbart rättssalen.

På åklagarens begäran har Elsa G. hörts som målsägande. Hon har därvid berättat: Hon, som är svärmor till F., besökte ifrågavarande dag sin dotter i hennes lägenhet. Under besöktet kom F. till lägenheten. Han var missnöjd med att Elsa G. uppehöll sig där. Ordväxling uppstod. F. fattade tag i hennes överarmar med ett hårt grepp, som smärtade, och sköt Elsa G. baklänges så att hon ramlade och slog sig på ena handen, ena armen och knäskålarna. Detta förorsakade henne smärta. Hon reste sig upp, och F. sköt henne ånyo baklänges. Hon föll omkull på nytt.

Åklagaren har åberopat vittnesförhör med Niklas S. S. har berättat: Han hade varit på besök hos Elsa G:s dotter i hennes lägenhet. När han lämnade lägenheten mötte han F. F. var uppretad på Elsa G., som också fanns i lägenheten. Ordväxling uppstod. Vid tre tillfällen fattade han tag i Elsa G. och sköt henne med kraft baklänges så att hon ramlade omkull.

Åklagaren har åberopat rättsintyg rörande Elsa G:s skador.

Genom vad sålunda förekommit är åtalet styrkt. Gärningen är att bedöma som ringa misshandel. F. förskyller böter.

Tingsrättens dom vann laga kraft.

I ett brev som kom in till JO den 19 december 1983 klagade F. över det sätt

på vilket han i tingsrätten hade blivit bemött före och under förhandlingen. Med anledning av klagomålen granskades akten i målet på ombudsmannaexpeditionen. Granskningen föranledde att en särskild promemoria upprättades, vari ställdes frågan om förhållandena i målet, särskilt i beaktande av F:s invändning om hemfridsbrott, varit sådana att saken, såsom förutsätts i 46 kap. 15 § 2 stycket rättegångsbalken, kunnat tillfredsställande utredas trots den tilltalades utevaro.

Ärendet remitterades till tingsrätten för yttrande över vad som upptagits i promemorian.

Remissvaret upptogs av yttrande avgivet av lagmannen John Hedvall jämte nedan återgivna upplysningar av rådmannen Claes Theorin, som handlagt målet.

Åtalet avser misshandel "utanför en fastighet på Barnhemsgatan i Borås". Barnhemsgatan 26–34 utgör en huskropp. Den inrymmer uppskattningsvis 25–50 lägenheter. I nr 28 bodde på bottenvåningen F. med hustru. I nr 30 – således trappuppgången intill – bodde fru F:s moder, Elsa G. Parallellt med huskroppen löper den s k gården eller gårdsplanen, närmast en 5–10 meter bred gångväg till de olika trappuppgångarna. Denna gård eller gårdsplan betjänar samtliga hyresgäster och är gemensam för alla; någon avspärrning eller indelning av gården förekommer inte. Misshandeln ägde rum på gården.

Jag har svårt att föreställa mig att F., när han misshandlade sin 72-åriga svärmor på gården, kan åberopa nödvärn till följd av mot honom riktat hemfridsbrott. I *detta* läge kan det enligt min mening knappast vara fråga om vare sig att hindra någon från olovligt inträngande eller att avlägsna någon som olovligen inträngt. Om nödvärnssituation – trots allt – i och för sig skulle ha förelegat, måste likväl enligt min uppfattning gärningen, både med hänsyn till "angreppets beskaffenhet" och "det angripnas betydelse", anses vara uppenbart oförsvarlig. Det rör sig om upprepat våld mot en gammal kvinna, därtill moder till F:s hustru. F. har därför inte kunnat åberopa nödvärn. Det är också – bl a mot bakgrund av det nu anförda – tveksamt om F:s tal om polisanmälan överhuvudtaget åsyftade det med åtalet avsedda tillfället; F. kan ju lika gärna ha haft i tankarna annat – påstått – hemfridsbrott före eller efter den nu aktuella händelsen.

Jag anser således att förhållandena varit sådana att saken kunnat tillfredsställande utredas trots F:s utevaro. Jag vill i detta sammanhang också erinra om följande. F. har avlägsnat sig från pågående polisförhör och därefter – trots anmaning – ej hört av sig till polisen. I samband med att F. stämdes med bevisföreläggande (F. hade ju då också haft möjlighet att återkomma till fråga om hemfridsbrott) fick – sedan ordinär delgivning misslyckats – stämningsmannadelgivning tillgripas. F. vägrade då att skriftligen erkänna mottagandet. Samma sak upprepades i samband med kallelse till huvudförhandling. Under huvudförhandlingen lämnade F. helt sonika rättssalen. Mot denna bakgrund kan man fråga sig om det överhuvudtaget tjänat något till att ställa in förhandlingen och kalla till ny. Det är tveksamt om F. skulle ha inställt sig till en sådan – eller om han skulle ha stannat kvar. Det är inte heller säkert att ett tredje försök – exempelvis genom polishämtning – skulle ha lyckats. Även om F. anträffats kan man inte utgå från att F. funnit för gott att övervara förhandlingen. Målsäganden och (eller) vittne skulle kanske vid det laget definitivt ha tröttnat på meningslösa inställelser och uteblivit. Man frågar sig om det är meningsfullt eller rimligt att åsamka statsverket och enskilda personer sådana kostnader.

Hedvall förklarade sig biträda de synpunkter som kom till uttryck i Theorins yttrande.

F. inkom med påminnelser.

JO Wigelius uttalade följande i beslut den 19 mars 1985.

I 46 kap. 15 § första stycket rättegångsbalken (RB) föreskrivs att rätten, om den tilltalade uteblir från rättegångstillfälle för huvudförhandling till vilken han förelagts att infinna sig personligen, skall förelägga nytt vite eller förordna om hämtning. Under de förutsättningar som anges i paragrafens andra stycke får målet i stället avgöras, dock endast om saken kan tillfredsställande utredas.

Vad gäller den närmare innebörden av att saken skall kunna tillfredsställande utredas har departementschefen i motiven (prop 1981/82:105 s 35) förklarat att däri inte ligger något krav på att den tilltalade erkänt gärningen. När den tilltalade inte inställer sig till huvudförhandling trots föreläggande, får hans egen uppfattning om åtalet utläsas ur förundersökningen eller ur andra handlingar som finns tillgängliga. Den tilltalade har fått del av förundersökningen, i den mån sådan ägt rum, och av åtalet. Det ligger i denna situation nära till hands att anta att den tilltalade med sin frånvaro avsett att markera att han inte har något att tillägga till vad som sagts tidigare. Det finns därför, enligt departementschefens mening, normalt goda skäl att lägga t. ex. den tilltalades under förundersökningen lämnade uppgifter till grund för hans inställning i målet, om inte annat föranleds av särskilda omständigheter.

I anledning av påpekanden från lagrådet utvecklade departementschefen ytterligare sin ståndpunkt i denna fråga (a prop s 23). Han framhöll därvid att han inte fann det lämpligt att ställa upp ett absolut hinder mot att mål avgjordes i den tilltalades utevaro när muntlig bevisning togs upp. Utrymmet för utevarodomar när den tilltalade förnekat gärningen ansåg departementschefen dock vara mycket begränsat.

I det mål som ärendet gäller förelåg inte något erkännande. F. hade överhuvudtaget inte lämnat några uppgifter under förundersökningen. Anteckningen i huvudförhandlingsprotokollet ger emellertid inget fog för antagandet att F. inte hade något att säga i saken. Tvärtom hade han ju velat anmäla Elsa G. för hemfridsbrott, vilket kunde antas ha ägt rum vid den tidpunkt som avsågs med åtalet mot honom. Av den muntliga utredningen i målet, sådan den redovisats i tingsrättens dom, synes framgå att det i stämningsansökningen beskrivna mellanhavandet mellan F. och Elsa G. tagit sin början i F:s lägenhet och föranletts av F:s missnöje med att Elsa G. uppehöll sig där. Med hänsyn härtill och till de befogenheter som lagen tillerkänner den som värnar om sin hemfrid är det enligt min mening tveksamt om saken kunnat tillfredsställande utredas och rättsligt bedömas utan F:s hörande. Även om det är riktigt som anförts i tingsrättens yttrande att den åtalade gärningen begåtts på gårdsplanen utanför det hus där F. bodde och att det våld som använts – i den mån graden därav kunnat utredas – i vart fall varit oförsvarligt, följer dock ej härav att F:s egna uppgifter saknat betydelse för bedömningen av brottets svårhet och den påföljd det bort förskylla.

Spörsmålet huruvida förutsättningar föreligger att i visst fall avgöra ett brottmål i den tilltalades utevaro är naturligtvis till sist en bedömningsfråga, där utrymme ges för skilda uppfattningar som var för sig kan anses försvarliga. Med de synpunkter som jag i det föregående framlagt vill jag inte hävda att tingsrätten förfarit felaktigt. Vad som förekommit ger dock anledning understryka att det nu berörda stadgandet i mål av denna art, där den tilltalade varken erkänt gärningen eller ens yttrat sig under förundersökningen och där muntlig bevisning åberopas mot honom, bör tillämpas med största försiktighet. Det får inte bli så att brottmålsdomen används som sanktion mot tilltalads tredska. För sådana fall finns andra remedier.

Beträffande vad F. i övrigt tagit upp i sin klagoskrift har jag från tingsrätten inhämtat muntliga upplysningar. Vad som därvid framkommit har inte givit mig anledning att vidta någon ytterligare åtgärd.

Fråga angående behov av bevis om att ett beslut av kommunfullmäktige vunnit laga kraft

(Dnr 2392-1984)

Mål F 54/81 vid Göteborgs tingsrätt, fastighetsdomstolen, rörde besvär av bl. a. Uddevalla kommun över ett beslut av fastighetsbildningsmyndigheten i Uddevalla lantmäteridistrikt angående fastighetsreglering. I målet ingavs den 10 juli 1984 en förlikningsöverenskommelse och parterna hemställde att fastighetsdomstolen skulle besluta om fastighetsbildning i enlighet med parternas uppgörelse. Härvid hänvisade de till punkt 6 i förlikningsöverenskommelsen, vilken hade följande lydelse.

Sedan kommunens lagakraftvunna godkännande föreligger, skall parterna hemställa hos Fastighetsdomstolen, att domstolen med upphävande av fastighetsbildningsmyndighetens fastighetsbildningsbeslut beslutar om fastighetsbildning i enlighet med förlikningsöverenskommelsen samt återförvisar ärendet till myndigheten för tekniska åtgärder i huvudsaklig överensstämmelse med utslaget.

Enligt en anteckning på dagboksbladet till akten infordrade domstolen den 21 augusti 1984 från Uddevalla kommun protokoll med lagakraftbevis utvisande att kommunen godkänt förlikningen. Den 6 september 1984 inkom till domstolen ett protokollsutdrag daterat den 20 mars 1984, enligt vilket kommunfullmäktige hade beslutat godkänna förlikningsöverenskommelsen. Utdraget var försett med intyg om att protokollet hade justerats den 29 mars 1984 och att justeringen var vederbörligen tillkännagiven samma dag. På utdraget fanns vidare påstämplat ett intyg från kammarrätten i Göteborg, som var daterat den 30 augusti 1984 och hade följande lydelse.

Intill denna dag har besvär över detta beslut ej kommit in till kammarrätten.

I en skrivelse den 14 september 1984 till kommunen anförde domstolen härefter följande.

Göteborgs tingsrätt, fastighetsdomstolen, får härmed anhålla om skriftligt besked huruvida beslutet i bif protokoll av den 20 mars 1984, aktbilaga 47, har vunnit laga kraft.

Stadsjuristen i Uddevalla kommun, Kerstin Andersson, bad i en skrivelse, som kom till JO den 26 september 1984, att få fästa JO:s uppmärksamhet på fastighetsdomstolens behandling av protokollsutdraget. Hon anförde bl. a. följande.

Beslutet hör hemma inom det område, där rättsmedlet är kommunalbesvär. Det finns inte något kommunalt organ som med rättsverkan kan utfärda lagakraftbevis. Domstolen begär något omöjligt.

Telefonsamtal med befattningshavare vid fastighetsdomstolen har inte givit något resultat. Protokollsutdraget har därför ånyo sänts till kammarrätten med begäran om att det förses med sådant lagakraftbevis som kan godkännas av fastighetsdomstolen.

Ärendet remitterades till lagmannen vid tingsrätten. I sitt remissvar hänvisade lagmannen till en skrivelse av rådmannen Katarina Alsterlund, vari anfördes följande.

I anledning av remissen kan jag upplysa följande.

1. Skrivelsen den 14 september 1984 i mål F 54/81 från Göteborgs tingsrätt till Uddevalla kommun har skrivits av ett domstolsbiträde enligt uppdrag av mig.

2. Någon gång efter den 14 september 1984 fick jag av chefsrådmannen på fastighetsdomstolen Sven Ordqvist veta att han blivit uppringd av stadsjuristen Kerstin Andersson som – enligt den minnesbild jag nu har – skulle ha meddelat att kommunen icke kunde utfärda laga-kraft-bevis.

3. Vid det under p. 1 ovan lämnade uppdraget utgick jag från *dels* att det åberopade protokollsutdraget icke utvisade huruvida kommunfullmäktiges däri upptagna beslut vunnit laga kraft, *dels ock* att kommunen kunde utfärda laga-kraft-bevis.

4. Skulle min uppfattning vara felaktig är detta endast att beklaga. Jag godtager den bedömning JO kan komma att göra.

För egen del anförde lagmannen följande.

För den som inte är insatt i den kommunala organisationen synes det märkligt att Uddevalla kommun inte kan lämna uppgift huruvida besvär har kommit in till kommunen.

Jag vill emellertid också ifrågasätta om det i ett fall som det nu aktuella är behövligt att begära lagakraftbevis. Åtminstone borde det – med hänsyn till den långa tid som hade förflutit sedan kommunens beslut anslogs – ha räckt med det bevis som kammarrätten hade lämnat.

Härefter inkom den 19 oktober 1984 kopia av en skrivelse från presidenten N. O. Wentz, kammarrätten i Göteborg, ställd till Uddevalla kommun. I skrivelsen anförde presidenten följande.

Kommunen har 1984-09-20 hemställt att kammarrätten skall förse ett protokollsutdrag rörande rubricerade beslut med bevis att beslutet har vunnit laga kraft. Kammarrätten har därefter begärt att det från kommunens sida skall intygas att det till kommunen inte har kommit in någon besvärshandling som avser beslutet. Därvid har det emellertid – förvånande nog – från kommunkansliet uppgivits att ett sådant intyg inte kan utfärdas.

Kammarrätten saknar utan det begärda intyget möjlighet att utfärda ifrågavarande lagakraftbevis, vilket härmed meddelas.

Kerstin Andersson yttrade bl. a. följande i anledning av lagmannens remissvar.

I kommunalbesvärsförfarandet har anslaget om justering grundläggande betydelse för besvärsrätten. Delgivning förekommer inte och skall heller inte ske. Frågan har diskuterats av kommunallagskommittén och kommunalbesvärskommittén (se t ex SOU 1982:41 s 105, 111). Att kommunala protokoll expedieras till intressenter är något helt annat än delgivning. Kommunen har alltså inte något bevis om att dess kontrahent fått underrättelse om det kommunala beslutet.

Den som vill anföra kommunalbesvär skall ge in sin besvärshandling till kammarrätten inom tre veckor från anslaget om justering. Om besvärshandlingen före besvärstidens utgång har kommit in till kommunen, skall besvären ändå tas upp till prövning. Det tillkommer dock inte kommunen att avgöra om besvären skall föranleda prövning; besvärshandlingen kan vara så beskaffad att prövning inte skall ske fastän handlingen är ingiven i rätt tid. Senare delen av KL 7:1 andra stycket torde inte innebära mera än en föreskrift om att besvärshandlingen skall vidarebefordras till besvärsmyndigheten med uppgift om ingivandedatum och att den hos besvärsmyndigheten skall anses ingiven i rätt tid.

I Uddevalla har varje förvaltning sitt diarium. I diarierna antecknas ärenden, som är anhängiga hos kommunens organ. En besvärsskrivelse måste åtminstone vara riktad till kammarrätten. Som ovan sagts har kommunen inte kompetens att avgöra om besvären skall tas upp till behandling eller inte. Därför diarieförs besvärshandlingen inte hos kommunen förrän den i förekommande fall remitteras från kammarrätten. Registratorerna hos kommunen är instruerade att på besvärshandlingar som inges till kommunala förvaltningar anteckna ankomstdagen och omedelbart vidarebefordra hela försändelsen till rätt adressat. Varje undersökning av de kommunala diarierna i detta avseende kan alltså endast ge negativt resultat och är därför meningslös.

I januari 1985 uppgav Katarina Alsterlund under hand att hon inte hade vidtagit någon åtgärd med målet sedan i oktober 1984. Hon förklarade att hon avvaktade JO:s beslut för att därefter ta ställning till hur hon skulle förfara. Vad hon framför allt var intresserad av var JO:s uppfattning om vad som hade kommit fram angående förhållandena inom Uddevalla kommun i fråga om diarieföring av inkomna handlingar m. m.

Fastighetsdomstolens akt infordrades för granskning.

JO Wigelius uttalade följande i beslut den 12 april 1985.

Inledningsvis måste jag tillstå att jag inte förstår varför Katarina Alsterlund anser sig behöva efterforska huruvida kommunfullmäktiges beslut har vunnit laga kraft. Så som sjätte punkten i förlikningsöverenskommelsen är utformad synes villkoret om laga kraft vara någonting som är överenskommet parterna emellan. När dessa nu är ense om att villkoret är uppfyllt, behöver domstolen knappast utreda den saken ytterligare. Oavsett hur det förhåller sig härmed aktualiserar emellertid Kerstin Anderssons klagomål

frågan vilken utredning domstolen bör kräva när den har att förvissa sig om att ett kommunfullmäktigebeslut har vunnit laga kraft.

Såsom Kerstin Andersson har uppgivit vinner ett beslut av nu ifrågavarande slag laga kraft om inte besvär över beslutet kommer in till kammarrätten inom tre veckor från den dag då justering av det över beslutet förda protokollet har tillkännagetts på kommunens anslagstavla. Enligt en undantagsregel kan besvärshandlingen ges in till kommunen i stället för till kammarrätten. Vad Katarina Alsterlund har krävt är ett bevis om att undantagsregeln inte har aktualiserats i detta fall.

Av Kerstin Anderssons redogörelse för förhållandena inom Uddevalla kommun framgår emellertid att det inte är möjligt att säkert fastställa om en besvärshandling har kommit in till kommunen eller ej. Kommunen synes således sakna möjlighet att få fram ett sådant bevis som Katarina Alsterlund begär.

Det ankommer inte på JO att ge myndigheter direktiv för handläggningen av enskilda ärenden. Beträffande problemet vilken utredning som skulle vara erforderlig i det nu aktuella fallet om laga kraft skulle behöva kontrolleras ex officio av domstolen får jag därför inskränka mig till att liksom lagmannen ifrågasätta om det inte – med hänsyn till den långa tid som har förflutit sedan kommunens beslut anslogs – får anses föreligga så övertygande sannolikhet för att beslutet har vunnit laga kraft att man borde kunna nöja sig med det intyg kammarrätten har utfärdat. Det kan i sammanhanget anmärkas att ett besked om att ett beslut, som i och för sig kunnat överklagas, har vunnit laga kraft inte kan vara absolut säkert. Risken för att rutinerna inte har fungerat i det enskilda fallet kan aldrig helt uteslutas.

Jag vill slutligen tillfoga att en part inte kan åläggas att förete bevis om annat än den faktiska omständigheten att besvär inte har anförts mot beslutet. Det ankommer sedan på domstolen att härav dra de rättsliga slutsatserna i frågan om laga kraft har inträtt. Av parten äger domstolen inte kräva bevis om vad lag stadgar.

Ärendet är härmed för min del avslutat.

Som ovan framgått har kommunen inte kunnat prestera ett sådant intyg som Katarina Alsterlund begärt. I vad mån detta kan anses tyda på en brist i kommunens rutiner och vad som eventuellt bör göras i så fall, är frågor som kommer att upptagas i ett särskilt ärende av JO Holstad, som har tillsynen över den kommunala verksamheten.

Se s. 407

Iakttagelser och uttalanden med anknytning till förmynderskapslagstiftningen

Liksom varit fallet under flera tidigare år har genom klagomål och JO:s inspektionsverksamhet uppkommit ett antal ärenden rörande innehållet i förmynderskapslagstiftningen. I JO:s ämbetsberättelse för 1980/81 redovisa-

des ett stort antal uttalanden på detta område i artikelform. Därefter har varje år förekommit notiser under rubriken Domstolsväsendet m.m. I det följande redovisas åter en del uttalanden av JO Wigelius i artikelform. I ett par under året meddelade beslut har förekommit uttalanden i flera olika frågor. I det följande redovisas dessa beslut i uppdelat skick under skilda rubriker. Syftet därmed är att uppnå större överskådlighet. Också i övrigt har besluten av redaktionella skäl undergått viss bearbetning.

1. Frågor rörande anordnandet av godmanskap enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken (FB)

1.1 Erforderligheten av godmansförordnande

I 18 kap. 3 § FB stadgas inledningsvis att, om någon på grund av sjukdom, hämmad förståndsutveckling, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver bistånd med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person, rätten skall, där så erfordras, förordna god man för honom.

JO har åtskilliga gånger haft anledning framhålla att rättens prövning enligt detta stadgande inte får stanna vid ett konstaterande att vederbörandes förhållanden är sådana att han behöver bistånd i något av de hänseenden som nämns i lagtexten. Det måste också klarläggas om ett godmansförordnande är vad som erfordras för att vederbörande skall få sådant bistånd. I förarbetena till lagstiftningen (prop. 1974:142, s. 120) diskuterar föredragande statsrådet denna fråga på tal om förutsättningarna för omyndigförklaring. Härom anför han följande.

– – – Omyndigförklaring skall alltså kunna ske endast om någon på grund av psykisk sjukdom, hämmad förståndsutveckling eller psykisk abnormitet av annat slag är ur stånd att vårda sig eller sin egendom och det inte är tillräckligt att god man förordnas för den som ansökningen avser eller att han på annat mindre ingripande sätt får bistånd i vården av sina angelägenheter. Detta innebär att domstolen, sedan det har konstaterats att den enskildes tillstånd är sådant som anges i lagrummet, i första hand skall pröva om han inte kan få tillfredsställande personlig omvårdnad genom anhöriga, inom ramen för kommunens sociala verksamhet eller på sjukvårdsinrättning e. d. Vidare bör prövas om inte den enskildes rättsliga eller ekonomiska angelägenheter kan bli tillfredsställande skötta på något av de angivna sätten eller genom t.ex. banks notariatavdelning, advokat eller annan förtroendeman. Skulle den enskildes behov av hjälp inte kunna tillgodoses på sådant sätt, ankommer det på domstolen att pröva om det inte är tillräckligt att förordna god man. – – –

Vidare anfördes (prop. s. 121) med avseende på den nya lydelsen av 18 kap. 3 § FB att genom att däri sägs att domstolen skall förordna god man endast när så erfordras får man garantier för att god man inte utses i sådana situationer då den enskildes hjälpbehov kan bli tillfredsställande uppfyllt på annat sätt.

Det har förekommit att tingsnotarie meddelat förordnande om god man enligt 18 kap. 3 § FB utan tillgång till någon som helst utredning angående erforderligheten av förordnandet. I ett sådant fall, som uppmärksammats vid

inspektion av en tingsrätt, uttalade JO följande (protokoll den 4–6 juni 1984).

I detta ärende utgöres hela utredningen i sak av det ovan återgivna läkarintyget, vilket strängt taget inte utvisar mera än att den berörde behöver bistånd av andra. Av utredningen framgår intet närmare om hans förhållanden. Det kan dock finnas anledning att fråga sig om inte behovet av personlig omvårdnad möjligen varit tillräckligt tillgodosett genom sjukhemmets försorg. I vad mån ett godmansförordnande eljest varit erforderligt för att tillgodose behovet av bistånd kan man inte alls bilda sig någon uppfattning om. Ett förordnande av god man enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken kan få ingripande verkningar för den enskilde. Iakttagelserna ovan ger mig anledning understryka vikten av att ärenden av detta slag handläggs med omsorg. Det kan inte godtas att godmansförordnanden meddelas slentrianmässigt, utan någon egentlig sakprövning från rättens sida.

I ett ärende var omständigheterna följande. J.E. klagade bl. a. över att god man förordnats för hans moder, A.E. Han var ende kvarlevande son och hade under många år med stöd av en fullmakt skött hennes affärer tillsammans med en banks notariatavdelning. Modern hade med åren blivit alltmera åderförkalkad och 1973 tagits in på sjukhem. I mars 1981 hade J.E. fått ett meddelande från försäkringskassan, av vilket framgick att tingsrätten förordnat advokaten S. till god man för modern. J.E. hade inte fått vare sig någon förfrågan eller något meddelande från rätten.

Från JO:s granskning av överförmyndarnämndens och tingsrättens akter antecknades bl.a. följande. Av släktingar fanns, förutom J.E., barn till hans två tidigare avlidna bröder. Två av dessa barn hade begärt godmansförordnande enligt 18 kap. 3 § FB för att bevaka farmoderns rätt avseende visst lösöre. Sådant förordnande hade meddelats för S. i juni 1979. I oktober samma år hade S. hos överförmyndarnämnden väckt fråga om omyndigförklaring av A.E., alternativt utvidgat godmansförordnande. S. hade därvid ingett ett brev från en läkare vid sjukhemmet, varav framgick att J.E. hade meddelat att alla parter var nöjda med den dåvarande ordningen och att han inte ansåg att modern behövde förmyndare. S. hade muntligen uppgett för nämnden att de barnbarn han hade kontakt med var misstänksamma mot det sätt varpå J.E. skötte sin moders affärer. Nämnden hade ej vidtagit vidare åtgärd. Efter ett år hade S. i ett brev återkommit till frågan om god man. Enligt honom var ett särskilt skäl att ta upp detta att fullmaktshavaren J.E. dåmera var bosatt i Spanien. S. framhöll med skärpa att det inför perspektivet av framtida tvister beträffande A.E:s kommande dödsbo var ytterst olämpligt med ett dylikt provisorium. Vidare påpekade han att A.E. måste underteckna sin självdeklaration själv och sålunda ha insikt om vad den innehöll. Överförmyndarnämnden gjorde nu ansökan om att godmansförordnandet skulle avse såväl bevakande av A.E:s rätt som förvaltande av hennes ekonomi. Till ansökan fogades S:s brev och ett läkarutlåtande, enligt vilket A.E. på grund av sjukdom var i behov av biståndet samt på grund av sjukdomens art hinder förelåg mot inhämtande av hennes samtycke till godmansförordnande. Tingsrätten beredde de barnbarn som ursprungligen begärt god man tillfälle yttra sig över ansökan, men de avhördes inte. Härefter meddelades S. förordnande i enlighet med ansökningen och dessutom för att sörja för A.E:s person.

JO tog upp nämndens handläggning till utredning och begärde besked från den om de överväganden som föranlett bedömningen att A.E. behövde god man med så vidsträckt uppdrag som nämnden ansökt om. Det kunde enligt remisspromemorian med tanke på arten av hennes tillgångar förefalla som om förvaltningen av hennes egendom redan var betryggande ordnad. Att hon skulle behöva ytterligare bistånd med att bevaka sin rätt hade inte påståtts. Det var att beakta att J.E. tidigare uttalat att modern inte behövde förmyndare. Såvitt man kunnat utläsa ur handlingarna hade nämnden inte tagit kontakt med J.E. Frågan ställdes också huruvida ej nämnden borde ha underrättat tingsrätten om J.E:s inställning. Om det skett hade rätten fått anledning att överväga om inte denne borde höras.

Nämnden anförde bl.a. att innebörden av uttrycket "där så erfordras" i 18 kap. 3 § FB kunde sägas vara att godmanskap inte skulle komma ifråga när huvudmannens ekonomi redan förvaltades på ett tillfredsställande sätt. Godmanskap var dock inte obefogat enbart därför att någon hanterade huvudmannens ekonomi. Det väsentliga var om förvaltningen var tillfredsställande. Åtskilliga godmanskap anordnades därför att det visat sig att förvaltningen missköttes. Information om att så var fallet kunde nå överförmyndarnämnden från såväl anhöriga som vårdinrättningar. Sedan S. erhållit det begränsade godmansförordnandet hade han vid flera tillfällen meddelat att några av A.E:s släktingar var misstänksamma mot J.E:s förvaltning. På grund därav och eftersom dessutom uppgift lämnats om att J.E. hade bosatt sig i Spanien hade nämnden ansett det erforderligt att A.E:s ekonomi ställdes under tillsyn. Nämnden hade därför ansökt om det utvidgade förordnandet. På frågan varför inte nämnden därvid informerat rätten om J.E:s inställning, kunde nämnden enbart hänvisa till att ansökningen gjorts ett år efter J.E:s uttalande att modern ej behövde förmyndare. Hans åsikt därom hade inte synts relevant när nämnden gjorde ansökan om utvidgat godmanskap.

I sitt beslut (den 16 oktober 1984, Dnr 2389–1983) kritiserade JO nämndens handläggning och anförde följande.

När överförmyndarnämnden i november 1980 hos tingsrätten ansökte om utvidgat godmanskap för A.E. var hennes angelägenheter ordnade på ett sätt som väl knappast kan ha givit omedelbar anledning till oro. I sjukhemmet var det sörjt för hennes personliga omvårdnad. Hennes ekonomi förvaltades av sonen med biträde av bankens notariatavdelning. Detta torde vara ett allmänt förekommande och för det mesta fullt tillfredsställande sätt att inrätta en åldrig människas förhållanden. I det citerade propositionsuttalandet nämns ju också denna typ av arrangemang som exempel på lösningar att föredra framför godmanskap.

I överförmyndarnämndens akt kan jag inte finna någon utredning som visar att det faktiskt förelåg sådana omständigheter som motiverade att man övergav det dåvarande arrangemanget och i stället anordnade ett godmanskap. Jag anser att nämnden borde ha undersökt förhållandena närmare och inte förlitat sig enbart på S:s framställning, som ju delvis byggde på obekräftade andrahandsuppgifter. Det framstår som närmast självklart att nämnden borde ha inhämtat J.E:s syn på saken. Han måste rimligen ha varit den som var bäst insatt i förhållandena. En kontakt med honom borde, om inte annat, ha undanröjt missuppfattningen att han hade flyttat från landet för gott. Jag har full förståelse för att J.E. blev upprörd över att godmansför-

ordnandet kom till stånd utan hans vetskap.

I sammanhanget finns det anledning erinra om att överförmyndarnämndens utredning är av betydelse inte bara som underlag för nämndens ställningstaganden. Ett fylligt utredningsmaterial från överförmyndarnämnden är till nytta även för tingsrätten och underlättar dess handläggning.

I ett annat ärende var fråga om en i Schweiz på ett vårdhem bosatt äldre man, G.N., med tillgångar i Sverige, främst en villafastighet. Han hade tre barn. Ansökan om godmansförordnande hade först gjorts av ett av barnen med stöd av vissa läkarintyg, men hade tagits tillbaka efter det att den tillstyrkts av överförmyndarnämnden, som även lämnat förslag på god man. Barnen hade i samband med att ansökan återtagits uppgett att faderns hälsa förbättrats och att hans egen önskan var att god man inte förordnades. Överförmyndarnämnden gjorde emellertid utifrån innehållet i de företedda läkarintygen bedömningen att det var uteslutet att G.N. var i stånd att vårda sig och sin egendom och menade det av inhämtade upplysningar framgå att behovet av åtgärder beträffande hans ekonomi var akut. Nämnden begärde därför att god man skulle förordnas och den av nämnden föreslagne personen utses till god man. Tingsrätten fattade ett interimistiskt beslut i enlighet med nämndens yrkanden. Därefter upplystes dels att G.N. genom gåva överfört villafastigheten till barnen, dels att god man förordnats för G.N. i Schweiz. Ytterligare läkarintyg ingavs och det kom ett brev från G.N. själv. Sedan barnen förklarat sig införstådda därmed meddelade emellertid rätten slutligt beslut av samma innehåll som det interimistiska.

I fråga om erforderligheten av godmansförordnandet anförde JO i sitt beslut (den 27 september 1984, Dnr 1449–1983) följande.

Såsom sägs i den remitterade promemorian kom frågan om G.N:s behov av en god man i ett nytt läge kort tid efter tingsrättens interimistiska beslut. Remissvaren upplyser inte om vad som låg bakom bedömningen att en god man erfordrades i Sverige, trots att det fanns en god man i Schweiz och fastigheten i Sverige var avyttrad. Av överförmyndarnämndens yttrande kan man möjligen utläsa att en god man skulle ha till uppgift att undersöka om fastighetsöverlåtelsen var giltig med hänsyn till G.N:s tillstånd och vidare att utreda vad som hade hänt med G.N:s lösöre. Det förefaller mig dock inte uteslutet att sådana utredningar skulle ha kunnat verkställas genom den schweiziske gode mannens försorg. Nu i efterhand kan man i vart fall konstatera att arrangemanget med en god man i Sverige och en annan i Schweiz har medfört olägenheter, bl.a. till följd av kompetenstvister dem emellan.

Föräldrabalken innehåller inte någon föreskrift om att anhöriga skall beredas tillfälle att yttra sig i ärende som gäller förordnande av god man för en person som inte själv kan höras över ansökningen. JO har tidigare uttalat sin tillfredsställelse med en ordning, där tingsrätten detta oaktat haft som rutin att bereda de närmaste anhöriga tillfälle att yttra sig i sådana fall, varvid JO särskilt framhållit de förbättrade möjligheter detta ger att bedöma erforderligheten av ett godmansförordnande (JO:s ämbetsberättelse 1982/83 s. 30). Det kan här nämnas att ett par tingsrätter i sina remissyttranden i ännu ej avgjorda ärenden (Dnr 31–1985 och Dnr 348–1985), bägge gällande förordnande av god man enligt 18 kap. 3 § FB för gift person med nedsatt hälsa, upplyst att förfarandet att höra anhöriga numera gjorts till fast praxis.

1.2 Kravet på samtycke

Enligt vad som uttryckligen stadgas i 18 kap. 3 § FB får sådant godmansförordnande inte ges utan samtycke från den för vilken god man skall utses, med mindre hans tillstånd medför hinder för inhämtande av samtycke eller eljest särskilda skäl föreligger.

Av förarbetena (prop. 1974:142 s. 155 ff., särskilt s. 121 f., och s. 178) framgår att lagstiftaren fäst stor vikt vid samtycket. När det i lagrummet talas om att huvudmannens tillstånd medför hinder mot inhämtande av samtycke, torde därmed åsyftas sådana fall där vederbörande ej har förmåga att uttrycka en egen vilja i saken. I andra fall torde utrymmet för att förordna god man utan samtycke vara tämligen begränsat. JO har i skilda sammanhang haft anledning att framhålla det nu sagda, varvid också påpekats att det ligger i sakens natur att huvudmannen bör få tillfälle att yttra sig även i frågan om valet av god man.

Frågan om huvudmannens samtycke inte kan inhämtas på grund av hans tillstånd är, såsom JO tidigare anmärkt, närmast en medicinsk bedömningsfråga. JO:s uttalanden om kravet på utredning härvidlag har undergått en viss skärpning (jfr JO:s ämbetsberättelse 1980/81 s. 29 f. och 1984/85 s. 83 f.). JO har funnit anledning att framhålla lagens krav på samtycke också i något fall där ett för tingsrätten tillgängligt läkarintyg visserligen innehållit besked om huvudmannens nedsatta hälsotillstånd men saknat uttalande om hans möjligheter att yttra sig i ärendet (protokoll 4–7 juni 1984).

I det härovan under 1.1 i korthet relaterade ärendet, där det var fråga om god man för en i Schweiz bosatt person, kom också frågan om samtycke upp. I denna del, där det fanns yttranden till JO från tingsrättens lagman och en chefsrådman, uttalade JO följande (beslut 27 september 1984, Dnr 1449–1983).

Med hänsyn till sakens brådskande karaktär kunde det interimistiska beslutet meddelas utan G.N:s hörande. Inför ärendets slutliga avgörande var det däremot nödvändigt att ta ställning till om det på grund av G.N:s tillstånd förelåg hinder mot att inhämta hans samtycke eller om det eljest förelåg särskilda skäl att förordna god man för honom utan att han hade samtyckt därtill.

Härvidlag kan till en bör jan fastslås att G.N. inte hade lämnat sitt samtycke till åtgärden. Vad som hade kommit fram i ärendet tydde snarare på att han motsatte sig ett godmansförordnande. Såsom lagmannen har anfört måste detta anses vara innebörden av G.N:s brev till tingsrätten den 31 januari 1982.

Varken tingsrätten eller överförmyndarnämnden synes ha fäst något avseende vid G.N:s inställning. Jag kan inte i remissvaren finna något klart besked om skälen härtill. Det tycks emellertid som om tingsrätten har lagt avgörande vikt vid att G.N:s alla tre barn till slut förklarade sig införstådda med att X. förordnades till god man för fadern. En sådan omständighet kan naturligtvis ha betydelse för bedömningen. Avgörande skall emellertid enligt lagen vara om den för vilken god man skall förordnas samtycker till åtgärden. Chefsrådmannens uttalande att alla parter slutligt var ense är inte riktigt. När han yttrar sig så, glömmer han bort den viktigaste parten i sammanhanget, nämligen G.N. själv.

Då tingsrätten hade att fatta sitt slutliga beslut i ärendet förelåg motstridiga uppgifter om G.N:s hälsotillstånd. De läkarintyg som ursprungligen hade

givits in till tingsrätten tydde onekligen på att G.N. inte kunde höras. Det färskaste intyget pekade dock i en annan riktning. G.N:s barn hade också meddelat att hans tillstånd hade förbättrats. Sonen M. hade enligt egen uppgift samtalat med fadern om ärendet. Härtill kom att G.N. enligt protokollet från den schweiziska förmynderskapsmyndigheten själv hade yttrat sig i ärendet där. Mot bakgrund av dessa omständigheter finner jag det anmärkningsvärt att tingsrätten inte skaffade sig närmare kännedom om G.N:s hälsotillstånd, innan man avgjorde ärendet utan att beakta hans brev till tingsrätten eller bereda honom tillfälle att yttra sig.

I det följande underströk JO överförmyndarnämndens självständiga ansvar för att dess ställningstaganden grundade sig på tillförlitlig utredning. JO menade att det varit välbetänkt, om nämnden hade sökt kontakt med huvudmannen själv för att utröna hans inställning till ett godmansförordnande och informerat sig om hans hälsotillstånd.

2. Fråga om entledigande av god man enligt 18 kap. 3 § FB när huvudmannen avlidit

JO har tidigare uttalat att särskilt beslut om entledigande av förmyndare när barn blivit myndigt inte kan ha någon funktion att fylla (JO:s ämbetsberättelse 1979/80 s. 105 f.). Vid inspektion av en tingsrätt har JO uttalat sig om entledigande i det fallet att någon som haft god man enligt 18 kap. 3 § FB avlidit. Omständigheterna i fallet återges nedan under 3. I frågan om entledigande innehöll inspektionsprotokollet (den 24–26 september 1984) följande uttalanden av JO.

Enligt 18 kap. 10 § föräldrabalken skall god man entledigas när det inte längre finns behov av god man. Vid huvudmannens frånfälle erfordras inte någon sådan prövning. Förutsättningarna för godmanskapet har ju upphört genom dödsfallet. Riktigast synes vara att rätten, sedan dödsfallet konstaterats och anteckning därom skett i förmynderskapsboken, avför inskrivningen. Om åtgärden bör gode mannen och överförmyndaren underrättas.

JO konstaterade att tingsrätten i ett annat fall som iakttagits vid inspektionen förfarit på det sätt JO funnit riktigt och hänvisade i anslutning härtill till domstolsverkets handbok för förmynderskapsärenden under 5.10. JO underströk i sina vidare uttalanden bl.a. att underlåtenhet att inkomma med redovisningshandling skall föranleda sådana åtgärder som föreskrivs i 16 kap. 10 § FB och kan medföra att fråga uppkommer om entledigande på grund av olämplighet, däremot givetvis inte få verkan av hinder för entledigande.

3. Frågor rörande redovisning och förmedling därav

Vid JO:s inspektion av en tingsrätt uppmärksammades följande. Sedan en kvinna, som haft god man enligt 18 kap. 3 § FB för bl. a. förvaltning av egendom, avlidit, anmälde överförmyndarnämnden till tingsrätten att gode mannen begärde entledigande. Nämnden bifogade en handling, enligt vilken den avlidnas rättsinnehavare på anförda skäl förklarade sig godta att godmanskapet avskrevs "utan förteckning och sluträkning och redovisning".

Nämnden anmärkte att gode mannen aldrig kunnat förmås att inkomma med vederbörliga redovisningshandlingar och förklarade att om den bifogade handlingen skulle tolkas som en befrielse för gode mannen att redovisa för sin förvaltning till nämnden, så hade denna intet att erinra mot ett entledigande. Tingsrätten beslöt entlediga gode mannen och underrättade denne och överförmyndarnämnden om beslutet. Ärendet handlades av tingsnotarie. Notarien uppgav för JO att han troligen hade bedömt att redovisningen kunde avvaras med hänsyn till den ingivna förklaringen. Han kunde ha uppfattat överförmyndarnämndens skrivelse som ett tillstyrkande. Han kunde inte minnas att han skulle ha samrått med rotelinnehavaren om ärendet.

I inspektionsprotokollet (den 24–26 september 1984) uttalade sig JO först angående entledigandet (se ovan under 2). Frågorna om god mans redovisningsskyldighet och om verkan av ett godkännande som det här föreliggande saknade enligt JO samband med den om godmanskapets upphörande. JO anförde vidare följande.

Till grund för förmyndares redovisning skall alltid ligga en under edlig förpliktelse underskriven försäkran av vilken framgår antingen vilken huvudmannens egendom som skall stå under förmyndarens förvaltning eller att huvudmannen saknar tillgångar (16 kap. 2 § respektive 4 § jämförda med 3 § FB). Av 18 kap. 8 § FB framgår att beträffande godmanskap skall i tillämpliga delar gälla vad bl. a. i 16 kap. stadgas i fråga om förmynderskap, ehuru med iakttagande av vad i 9–11 §§ sägs. Hänvisningen torde innebära att med ett godmansförordnande enligt 18 kap. 3 § FB att utan särskild begränsning bevaka någons rätt eller förvalta hans egendom i princip följer samma redovisningsskyldighet som för förmyndare med allenast den modifikationen i fråga om tidpunkten för ingivandet av förteckning, som stadgas i 9 § 1 st (se NJA II 1924 s. 496–498 och 1941 s. 129–131 samt, såvitt gäller redigeringen(1) ärvdabalksakkunnigas förslag till föräldrabalk: SOU 1946:49, s. 107). Det ankommer på överförmyndaren att tillse att förteckning eller anmälan inges där så skall ske och att med tillämpning av föreskrifterna i 16 kap. 6 § FB pröva huruvida gode mannen är skyldig att avge årsräkningar. Hur denna prövning utfaller är av betydelse vid tillämpningen av reglerna i 16 kap. 12 § FB om slutredovisning. Av grunderna för 3 st i sistnämnda lagrum får enligt min mening anses följa att ett sådant godkännande som den avlidnas rättsinnehavare i detta fall avgett saknar verkan (jfr Walin: Kommentar till föräldrabalken, 3 u, s. 392). Saknar godkännandet verkan torde detta i alla fall kunna få betydelse beträffande tiden för preskription av ersättningsanspråk mot gode mannen. Vid underlåtenhet att till överförmyndaren inkomma med redovisningshandling skall vidtagas de åtgärder som föreskrivs i 16 kap. 10 § FB. Sådan underlåtenhet kan medföra att fråga uppkommer om ett entledigande på grund av olämplighet. Däremot kan den givetvis inte få verkan av hinder för entledigande.

JO fann det mindre tillfredsställande att beslutet om entledigande av gode mannen kunnat uppfattas såsom om rätten prövat frågan om redovisningsskyldigheten, något som ju legat utanför ärendet.

(1) Regeln om att förteckning som avges av god man omfattas av formkravet i 16 kap. 3 § FB har infogats såsom en sista punkt i 18 kap. 9 § 2 stycket FB, vilket kan tänkas leda till missförstånd.

I ett klagoärende, där klagomålen inkom till JO i september 1983, hade en person, för vilken varit förordnad god man enligt 18 kap. 3 § FB avlidit. I sitt testamente hade huvudmannen förordnat en bank som testamentsexekutor. Vid den genomgång av överförmyndarnämndens akt som föranleddes av klagomålen uppmärksammades att i akten kvarlåg bl. a. gode mannens sluträkning, vilken avgetts i december 1981 och enligt åsatt bevis granskats utan anmärkning av nämnden samma månad. Förhållandet togs upp vid remiss av klagomålen till nämnden, varvid JO begärde besked om anledningen till att upprättad förteckning över huvudmannens tillgångar och skulder samt sluträkningen inte överlämnats till dödsboet efter huvudmannen såsom föreskrivs i 16 kap. 12 § FB.

Nämnden anförde i sitt yttrande till JO bl. a. att den, när huvudman avlidit, brukade avvakta bouppteckningens ingivande till rätten. Sedan hämtade man vid besök på rättens kansli ur bouppteckningen uppgifter om dödsbodelägarna. I detta fall hade handlingarna legat kvar hos nämnden i avvaktan på att bouppteckningen skulle ges in till rätten. Det var ovanligt att bouppteckning såsom här inkom till rätten två år efter dödsfallet. Handlingarna hade emellertid expedierats till en dödsbodelägare sedan bouppteckningen blivit inregistrerad i oktober 1983. Av intresse var enligt nämnden att gode mannen kort efter dödsfallet skulle ha överlämnat sina räkenskaper och verifikationer till testamentsexekutorn. Sin bedömning i förevarande delar sammanfattade nämnden på följande sätt.

Enligt 16 kap 12 § föräldrabalken har överförmyndare skyldighet att expediera sluträkning och övriga redovisningshandlingar till "den som äger mottaga redovisning". Med uttrycket avses huvudmannens dödsbo, om denne har avlidit.

Nämnden avvaktar bouppteckning efter huvudmannen innan handlingarna expedieras. Därigenom får nämnden klarlagt vilka delägare huvudmannen lämnar efter sig samt uppgift om aktuella adresser.

Visar det sig vid tjänstemannens besök hos tingsrätten att boutredningsman har förordnats, noteras dennes namn och adress. Genom denna notering erhåller nämnden upplysning om att rätten dels ställt dödsboet under särskild förvaltning dels utsett en viss person att vara boutredningsman. Eftersom denna särskilda förvaltning kommer att finnas kvar fram till den dag uppdraget är fullgjort och boutredningsmannen blivit entledigad av rätten, har nämnden gjort bedömningen att boutredningsmannen är den som enligt 16 kap 12 § föräldrabalken äger mottaga redovisning. Såvida inte boutredningsmannen tidigare varit förordnad som förmyndare eller god man, expedieras således handlingarna till honom.

Konstateras det vid besöket hos tingsrätten att den avlidne utfärdat testamente, är det ur nämndens synpunkt i första hand av intresse att få kännedom om huruvida dödsbodelägarna genom testamentet har uteslutits från arv. Om så är fallet, noterar tjänstemannen namn och adress på någon av de universella testamentstagare som är berättigad att mottaga redovisning. Framgår det av befintliga handlingar att testamentet vunnit laga kraft, göres även notering om detta.

Anteckning om utsedd testamentsexekutor göres däremot inte. Anledningen därtill är i första hand att det inte föreligger ett officiellt förordnande och att det inte är säkert att den utsedda testamentsexekutorn åtager sig ett sådant uppdrag samt att nämnden, med det stora antalet handlingar som skall expedieras under ett år, inte har möjlighet att i varje särskilt fall kontrollera

huruvida den utsedda exekutorn har åtagit sig uppdraget eller ej. Dessutom har nämnden den uppfattningen att en dödsbodelägare eller universell testamentstagare är berättigad att mottaga redovisningshandlingar, även om testamentsexekutorns förordnande anses innefatta bemyndigande att företaga alla för boets utredning erforderliga åtgärder.

JO godtog inte nämndens expedieringsrutiner utan anförde i sitt beslut (16.10.1984, Dnr 2389-1983) följande därom.

I 16 kap. 12 § föräldrabalken har inte föreskrivits någon tidsfrist inom vilken överförmyndarnämnden har att expediera redovisningshandlingarna till den som äger ta emot redovisning för förvaltningen. Av 16 kap. 5 § jämförd med 18 kap. 8 § föräldrabalken framgår emellertid att gode mannen skall avge sluträkning ofördröjligen, när hans befattning upphör. Det ligger då i sakens natur att redovisningshandlingarna också utan dröjsmål expedieras till den redovisningsberättigade så snart överförmyndarnämnden har granskat sluträkningen. Ett särskilt skäl härtill är att den ettåriga fristen för att väcka talan om klander av förvaltningen börjar löpa, när redovisningshandlingarna har överlämnats. Så lång försening som har förekommit i detta fall kan under inga förhållanden tillåtas.

Expedieringsrutiner som innebär att man avvaktar boupptecknigen innan redovisningshandlingarna tillställs ett dödsbo är enligt min mening inte godtagbara. Boupptecknigen syftar nämligen bl. a. till att dödsboets tillgångar och skulder skall fastställas. Det är då inte rimligt att överförmyndarnämnden innehåller redovisningshandlingarna så att de inte finns tillgängliga vid boupptecknigsförrättningen. I de fall då boupptecknigen ännu inte har förrättats när redovisningshandlingarna är färdiga att expedieras från överförmyndarnämnden, måste nämnden på annat sätt införskaffa de upplysningar som behövs för att man skall kunna avgöra vart handlingarna skall skickas.

JO godtog inte heller utan reservationer vad nämnden anfört i frågan om behörigheten att ta emot redovisningen för gode mannens förvaltning. I den remitterade promemorian hade återgetts Gösta Walins uttalande i Kommentar till ärvdabalken, del II, s. 105: "Beträffande testamentsexekutors behörighet utåt gäller, att när förvaltningsrätt ej tillkommer även arvlåtarens efterlevande make, exekutorn ensam företräder dödsboet samt äger tala och svara i mål som rör detta. Om exekutorns behörighet gäller i stort sett vad som under 12 § anförts om boutredningsman." JO anförde att uttalandet torde uttrycka den allmänna uppfattningen om en testamentsexekutors behörighet och fortfor:

På motsvarande sätt som en boutredningsman anses en testamentsexekutor enligt ett testamente som har blivit ståndande vara ensam behörig att företräda dödsboet, dock med den begränsningen att en efterlevande makes rätt inte kan inskränkas genom att en testamentsexekutor utses. Om det finns en testamentsexekutor, är det således normalt till denne som redovisningshandlingarna skall expedieras, såvida inte exekutorn är jävig. Överförmyndarnämnden torde därför i dessa fall inte kunna underlåta att undersöka om testamentet har vunnit laga kraft och om exekutorn har åtagit sig uppdraget. Om handlingarna expedieras innan testamentet har vunnit laga kraft och då tillställs en dödsbodelägare, torde dock ingen kritik kunna riktas mot nämnden.

Det bör nämnas att det i ärendet också förelåg till behandling klagomål

över att testamentsexekutor ej på begäran fått del av den hos överförmyndaren förvarade sluträkningen med bilagor. Dessa frågor behandlas nedan under 6.

I ett annat beslut (den 27 september 1984, Dnr 1449-1983) uttalade JO som sin mening att gode mannen inte under fullgörandet av sitt uppdrag var skyldig att avge redovisning inför huvudmannens anhöriga. Jämför dock härvidlag även de i JO:s ämbetsberättelse 1984/85 på s. 89 återgivna uttalandena.

4. Fråga om tillsyn över god man jämlikt 7 § lagen om allmänna arvsfonden

Sedan JO i samband med inspektion av en tingsrätt uppmärksammat att ett förordnande att såsom god man jämlikt 7 § lagen (1928:281) om allmänna arvsfonden bevaka fondens rätt fanns inskrivet hos såväl rätten som överförmyndaren gjorde JO följande påpekanden (protokoll den 4–7 juni 1984).

Ett godmansförordnande som det förevarande än av annan natur än godmanskap enligt föräldrabalken. Kammarkollegiet övervakar att sådan god man behörigen fullgör sina skyldigheter samt mottar och granskar hans redovisning (7 § 3 stycket och 12 § lagen om allmänna arvsfonden; jämför Walins kommentar till FB vid lagens 7 § samt domstolsverkets handbok för förmynderskapsärenden under 1.3.). Överförmyndaren har ingen befattning med dessa gode män. Förordnandet skall därför inte expedieras till överförmyndaren. Endast undantagsvis uppkommer hos rätten fråga om entledigande, när den gode mannen särskilt begär detta.

Anledning saknas därför att föra in förordnandet i rättens förmynderskapsbok.

5. Förandet av förmynderskapsbok och vissa andra rutiner hos överförmyndare

I ett klagoärende hade överförmyndaren avslagit en begäran om att få ta del av förmynderskapsboken med hänvisning till att det i anslutning till denna fördes anteckningar som var integritetskänsliga. Vid utredningen framkom att överförmyndaren tillämpade ett system, där förmynderskapsbokens upplägg fastsattes vid särskilt iordningställda kort, så beskaffade att de efter vikning inneslöt upplägget, och i detta skick förvarades i boxar. De integritetskänsliga anteckningar, som överförmyndaren omnämnt i avslagsbeslutet gjordes på dessa kort. Överförmyndaren gav i sitt remissyttrande exempel på sådana anteckningar. De kunde gälla någon pågående polisutredning, storleken av skilda tillgodohavanden, medgivna placeringar och bankuttag, anmälningar till rätten m. m. dylikt. Korten kunde förses med s. k. ryttare, varigenom bl. a. kunde markeras att någon åtgärd skulle vidtas i ärendet vid en viss tid.

JO fann det nödvändigt att i sitt beslut i ärendet (den 25 juni 1985, Dnr 2733) erinra om de regler som finns angående förmynderskapsbok och aktbildning m. m. hos överförmyndare samt om sekretesslagens bestämmelser om myndigheters skyldighet att registrera allmänna handlingar och hålla registren tillgängliga för allmänheten. I dessa delar innehöll beslutet följande.

I 19 kap. 17 § föräldrabalken föreskrivs skyldighet för överförmyndare att föra s. k. förmynderskapsbok. Närmare föreskrifter om denna finns i överförmyndarkungörelsens 4 §, där det sägs att förmynderskapsboken skall inrättas enligt lösbladssystem, varvid som blad i boken skall användas av domstolsverket fastställda formulär. Av 6 § överförmyndarkungörelsen framgår att bladen skall insättas i boken i bokstavsordning. De av domstolsverket fastställda formulären tillhandahålles av tingsrätten, varvid rätten på formulärets framsida fyller i grundläggande uppgifter om inskrivningen och ställföreträdarskapet. Dessa uppgifter är identiska med dem som införts i rättens förmynderskapsbok. Ledtexten på frånsidan medger kortfattade noteringar angående ingivandet till överförmyndaren av vissa i lag föreskrivna handlingar m. m. Redovisningshandlingar, redogörelser, uppgifter och ansökningar med deras från integritetssynpunkt ofta känsliga innehåll skall läggas i överförmyndarens akt i ärendet. Likaså skall till aktmaterialet höra avskrifter av avlåtna skrivelser samt anteckningar rörande sådana överförmyndarens beslut och åtgärder som inte framgår av annan handling eller anteckning i förmynderskapsboken eller motsvarande bok med förteckning över ärenden rörande ej inskrivna förmynderskap (jämför 8 § överförmyndarkungörelsen). Därutöver bör självfallet muntliga sakuppgifter av betydelse för överförmyndarens handläggning på lämpligt sätt dokumenteras i akten.

I detta ärende finns också anledning att uppmärksamma de bestämmelser om myndigheters skyldighet att registrera allmänna handlingar, som finns i 15 kap. 1 § och 2 § sekretesslagen. Dessa bestämmelser syftar till att garantera allmänhetens rätt att få tillgång till allmänna handlingar. Av dem följer att överförmyndare är skyldig att hålla de i verksamheten förekommande handlingarna så registrerade att allmänheten kan få vetskap om vilka de är. Hur registreringen skall ske är alltid en fråga som myndigheten har en betydande frihet att själv avgöra. Så vitt gäller överförmyndarna torde det emellertid ofta vara just genom anteckning i förmynderskapsboken som registreringen sker. I så fall måste denna på begäran företes för envar som önskar ta del av den.

Alltmera vanligt har blivit att överförmyndarna lägger upp dagboksblad i en eller annan form för sina akter. Därigenom underlättas överblicken över aktinnehållet och dagboksbladet kan användas för en del anteckningar som inte har sin plats annorstädes i akten. Ej sällan har förfarandet rekommenderats av förmynderskapsdomstolen i samband med inspektion hos överförmyndaren. Sker registreringen av överförmyndarens handlingar på detta sätt, skall i enlighet med det förut sagda dagboksbladet på begäran företes för den som vill se det. Det får då tillses att dagboksblad inte belastas med anteckningar som inte kan företes för envar (jämför 15 kap. 2 § 2 stycket sekretesslagen).

En överförmyndare behöver också ett system som möjliggör tillfredsställande fortlöpande bevakning av att förmyndare och gode män i rätt tid fullgör vad som åligger dem. Uttrycklig föreskrift härom fanns i 9 § den tidigare gällande 1952 års överförmyndarkungörelse. Det kan gälla slutredovisning när någon blir myndig, sexmånadersredogörelse när hinder mött för skifte av dödsbo, efterkommandet av föreläggande och annat dylikt. Ett sådant system kan vara anordnat på flera sätt. I mindre distrikt kan det vara tillräckligt att erforderliga uppgifter systematiskt antecknas i kalender. Det förekommer också att något slags kortregister användes för detta ändamål. Tydligen har det system som tillämpats i Malmö också haft en sådan funktion.

JO förklarade sig inse att det av överförmyndaren tillämpade systemet

hade ett praktiskt värde. Det stod emellertid i den utformning det hade i mindre god överensstämmelse med de föreskrifter som f. n. finns om hur förmynderskapsbok skall vara inrättad och föras. I den mån det innebar att man i anslutning till förmynderskapsbokens upplägg gjorde anteckningar som var integritetskänsliga och detta hade som följd att grundläggande principer om allmänhetens rätt till insyn i myndighetens verksamhet inte kunde förenas med sekretessen till skydd för enskildas ekonomiska och personliga förhållanden, så kunde det givetvis inte godtas.

I det ovan återgivna JO-uttalandet omnämndes skyldigheten att i akten dokumentera muntliga sakuppgifter av betydelse för överförmyndarens handläggning. I ett annat beslut (den 27 september 1984, Dnr 1449-1983) riktades kritik mot såväl överförmyndare som tingsrätt för brister härvidlag. JO anförde där följande.

Jag vill slutligen påpeka följande. Vid genomgången av överförmyndarnämndens akt har det inte varit möjligt för mig att i alla delar utläsa vad som har legat till grund för nämndens ställningstagande i de frågor som har kommit upp. Vissa sådana brister har jag också noterat i tingsrättens akt. Jag erinrar därför om vikten av att allt material som tillförs ett ärende tydligt dokumenteras i akten. Det måste vara möjligt att i efterhand av akten utläsa grunderna för åtgärder och beslut i ärendet.

6. Frågor om rätten att ta del av handlingar som förvaras hos överförmyndare

En förening klagade över att dess företrädare inte vid besök på överförmyndarexpeditionen fått se förmynderskapsboken och över att överförmyndaren inte förrän framställningen upprepats, först vid ett telefonsamtal och sedan på begäran av överförmyndaren skriftligen, avfattat något beslut i frågan. När beslutet meddelats hade det saknat fullföljdshänvisning. Genom överförmyndarens remissvar bestyrktes klagandens uppgifter.

I ärendet anförde JO bl. a. följande (beslut den 25 juni 1985, Dnr 2733-1984).

Av 2 kap. 14 § tryckfrihetsförordningen, vartill hänvisas i 15 kap. 6 § 1 st sekretesslagen, framgår att frågan om utlämnande av allmän handling till enskild prövas av den myndighet som förvarar handlingen, om det inte är föreskrivet att prövningen skall ankomma på annan myndighet. Jag går inte här in på föreskriften i 15 kap. 6 § 2 stycket, enligt vilken prövningen i vissa fall kan ankomma på viss befattningshavare vid myndigheten, eftersom denna regel inte varit tillämplig här. När den första framställningen gjordes om att få ta del av uppgifterna i förmynderskapsboken hade frågan genast bort avgöras genom beslut av överförmyndaren själv. Att överförmyndaren under alla förhållanden hade bort meddela beslut i saken när man sedan hänvände sig direkt till honom är uppenbart. Att då kräva att framställningen skulle upprepas vid ännu ett besök på överförmyndarexpeditionen eller göras skriftligen har varit obefogat.

Överförmyndarens beslut om avslag hade bort sättas upp skriftligen och innehålla de skäl, varav avslaget berott (jämför 17 § förvaltningslagen). Av 15 kap. 7 § 1 stycket sekretesslagen följer att enskild sökande har rätt att hos kammarrätt föra talan mot beslut, varigenom överförmyndare avslagit hans begäran att få del av allmän handling. Detta hade bort framgå av fullföljdshänvisning i beslutet (jämför 18 § förvaltningslagen).

Överförmyndaren hade motiverat avslagsbeslutet med att det "i anslutning till" förmynderskapsboken antecknades sekretessbelagda uppgifter om den enskildes ekonomiska och personliga förhållanden (se om dessa anteckningar ovan under 5.). JO förklarade sig ha svårt att se hur röjandet av de uppgifter om inskrivnings- och ställföreträdarförhållanden samt om ingivna handlingar m. m. som normalt återfinnes i förmynderskapsboken skulle kunna lända den enskilde till skada eller men. Fastmera syntes det JO ligga i den enskildes intresse och i sakens natur att de skulle vara tillgängliga för envar.

I ett annat ärende, som rörde ett godmanskap enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken, hade en överförmyndarnämnd fått ett brev från en bank, som var testamentsexekutor efter den avlidne huvudmannen. I brevet hänvisade banken till ett tidigare telefonsamtal från överförmyndarnämnden, enligt vilket banken inte skulle ha rätt att få del av vissa bilagor till gode mannens sluträkning. Banken bad nu nämnden bekräfta huruvida nämnden stod kvar vid sin uppfattning och i så fall på vilka grunder. I sitt svar behandlade nämnden vissa frågor om förmedling av slutredovisning (se därom ovan under 3.) och anförde sedan bl. a. att nämnden inte syntes vara skyldig att efterkomma en begäran av testamentsexekutor att få kopia av sluträkningen. Hade nämnden som bilagor till sluträkningen fått sig tillsända några verifikationer, var nämnden enligt svaret förhindrad att lämna ut dessa.

I denna del anförde JO följande (beslut den 16 oktober 1984, Dnr 2389-1983).

I fråga om rätten att ta del av handlingar som förvaras hos överförmyndarnämnden gäller gängse regler om allmänna handlingars offentlighet. Såsom nämns i den remitterade promemorian finns i 9 kap. 14 § sekretesslagen särskilda bestämmelser om sekretess hos överförmyndare och överförmyndarnämnd. I 17 kap. 6 § föräldrabalken stadgas vidare om rätt för en omyndigs anhöriga att ta del av handlingar hos överförmyndaren. Enligt 18 kap. 8 § föräldrabalken har detta stadgande motsvarande tillämpning i fråga om godmanskap.

När nu banken begärde att få del av vissa handlingar hos överförmyndarnämnden ålåg det nämnden att genast pröva denna framställning mot bakgrund av de nämnda bestämmelserna. Med tanke på bankens ställning som testamentsexekutor kan det knappast ha förelegat några sekretesskäl mot att lämna ut handlingarna.

Under behandlingen av en fråga om utlämnande av allmän handling bör myndigheten inte inlåta sig på en diskussion med sökanden om dennes behov av att få del av handlingen. Som en serviceåtgärd kan det dock någon gång vara påkallat med en upplysning om handlingens karaktär för att sökanden inte skall ådra sig kostnader för någonting som han uppenbarligen inte har åsyftat med sin framställning. Ett sådant påpekande får dock under inga förhållanden formuleras så att det kan uppfattas som ett avslagsbeslut. Nämndens brev den 22 september 1983 till Handelsbanken ger onekligen intrycket att nämnden var av uppfattningen att banken inte hade rätt att få ut de begärda handlingarna.

7. Tingsnotaries behörighet m.m.

JO har inte sällan haft anledning att understryka vikten av att tingsnotarie, som på eget ansvar utför domargöromål med stöd av förordnande enligt 19 § tingsrättsinstruktionen i erforderlig omfattning rådgör med rotelinnehavaren eller annan mera erfaren domare. Sådant påpekande gjordes i anledning av det ovan under 3. relaterade inspektionsuttalandet, sedan JO konstaterat att det i ärendet aktualiserats en hel del överväganden av icke alldeles okomplicerad natur.

Sedan JO vid samma inspektion observerat att ett ärende om förordnande av förmyndare för underårig, vars bägge föräldrar avlidit, handlagts av tingsnotarie gjorde JO följande uttalanden till protokollet (den 24–26 september 1984).

Angående vårdnaden om barn vars bägge föräldrar avlidit föreskrivs i 6 kap. föräldrabalken, där vårdnadsfrågor regleras, endast (9 § 3 stycket) att vårdnaden utövas av barnets förmyndare. I sådant fall kan vårdnadsfrågan således komma att avgöras inom ramen för ett förmynderskapsärende. Också i vissa andra fall kan ett förmynderskapsärende inrymma ett ställningstagande i en vårdnadsfråga (jfr Zethraeus i SvJT 1973 s. 415 ff.). Handläggningen måste i sådana fall anpassas till ärendets särskilda art. Det synes råda viss osäkerhet om samspelet mellan reglerna i 11 kap. och förfarandereglerna i 6 kap. föräldrabalken. Klart är dock att de senare reglerna måste beaktas när en vårdnadsfråga handläggs inom ramen för ett förmynderskapsärende. Ett förordnande enligt 11 § 4. tingsrättsinstruktionen ger formell behörighet för tingsnotarie att avgöra också sådana förmynderskapsärenden, så länge de ej är tvistiga. Det finns ej underlag för kritik mot handläggningen i detta fall. Jag menar dock att det i allmänhet är tillrådligt att förmynderskapsärenden som inrymmer vårdnadsfrågor avgöres av rotelinnehavaren.

8. Rättens tillsyn över överförmyndare

Vid granskningen av förmynderskapsböckerna i samband med inspektion av en tingsrätt uppmärksammades att det inom ett överförmyndardistrikt fanns många till synes inaktuella godmanskap inskrivna. I skrivelse till överförmyndaren i distriktet hade rätten begärt kontroll och besked huruvida ärendena kunde avskrivas. Skrivelsen hade ännu efter åtskilliga månader inte besvarats. Företagen granskning av tingsrättens inspektionsprotokoll beträffande samme överförmyndare visade att dessa under en följd av år innehållit påpekanden och anmärkningar av delvis mycket allvarlig art, bl.a. beträffande aktbildning, fortlöpande aktualisering av förmynderskapsboken och avsaknad av handlingar av betydelse för överförmyndarkontrollen. Enligt det senast upprättade protokollet hade bl. a. vid företagen granskning av akter "en mängd anmärkningsvärda felaktigheter påträffats". Tingsrätten hade förutsatt att dessa omedelbart rättades till och förutskickat att ytterligare en inspektion med bl. a. granskning av akter skulle företas inom en snar framtid. Den inspektionen ägde rum kort efter JO:s besök vid tingsrätten och JO infordrade protokollet. Det utvisade att rättens anmärkningar hade följts upp och att rättelse "i huvudsak" hade skett. Tingsrätten hade ånyo valt ut och granskat ett antal akter, nämligen femton slumpvis

valda. I samtliga fall hade granskningen gett anledning till anmärkningar. I flertalet akter hade noterats frånvaro av antingen förteckning över tillgångar och skulder enligt 16 kap. 2 § FB, av årsräkningar för ett eller flera år eller av andra redovisningshandlingar. I ett fall hade påpekats att god man skall företräda underårig när dennes medel utlånas till förmyndare. Vidare förekom anmärkningar bl.a. avseende brister i fråga om tillämpningen av bestämmelserna i 12 kap. 16 § FB om överförmyndarens förmedling av slutredovisning. Angående granskningen av akter anfördes i protokollet att rätten funnit ett antal anmärkningsvärda felaktigheter som borde rättas till omedelbart.

JO var kritisk mot tingsrätten för att den inte vidtagit mera ingripande åtgärder och uttalade följande i inspektionsprotokollet (den 4–7 juni 1984).

Enligt 19 kap. 18 § FB skall rätten vaka över att överförmyndare och överförmyndarnämnd fullgör sina åligganden enligt balken. Det viktigaste medlet varigenom rätten utövar sin tillsyn är de inspektioner rätten enligt 8 § förmyndarvårdskungörelsen skall företaga hos överförmyndaren minst en gång årligen. Jag har i olika sammanhang (se JO:s ämbetsberättelse 1979/80 s. 107 och 1980/81 s. 34) understrukit vikten av dessa inspektioner. Vid inspektionerna får rätten inblick i överförmyndarens handläggningsrutiner och i dennes sätt att utöva kontrollen över förmyndare och gode män. Rätten kan lämna upplysningar i juridiska frågor och göra påpekanden om olämplig handläggning. Kan mera allvarliga brister av systematiskt slag konstateras har rätten givetvis möjlighet att söka vinna rättelse genom en tids intensifierad inspektionsverksamhet. Jag har tidigare (JO 1980/81 s. 35) understrukit att tillsynsverksamheten ej bör vara ensidigt inriktad på kontroll utan bör utövas så att den fungerar som ett stöd för överförmyndaren i dennes ofta besvärliga verksamhet. Kontrollfunktionen är dock den väsentligaste. Rättens tillsyn skall utgöra en garanti för att de i föräldrabalken uppställda reglerna för kontroll av förmyndare och gode män vinner efterföljd i överförmyndarens verksamhet och att denna i övrigt håller erforderlig standard. Ett uttryck härför är befogenheten enligt 19 kap. 9 § FB att entlediga överförmyndare, ledamot i överförmyndarnämnd eller ersättare som finnes icke vara lämplig.

De inspektionsprotokoll varav jag tagit del vittnar om att rättens inspektioner utförts med grundlighet och omsorg. Härvidlag finns ej anledning att kritisera tingsrätten. Emellertid har inspektionerna under en följd av år givit anledning till påpekanden och anmärkningar av delvis mycket allvarlig art. Det är särskilt oroande att föräldrabalkens regler för kontroll av förmyndarnas och de gode männens ekonomiska förvaltning genom ingivande av förteckning över förvaltad egendom, årsräkningar och sluträkningar m. m. i betydande utsträckning satts åsido. I de ärenden som handläggs hos överförmyndare finns ofta risk för rättsförluster och skador av ekonomisk art. Det är uppenbart att rättens påpekanden och anmärkningar icke haft någon varaktig effekt. Vid sådant förhållande anser jag att rätten hade bort vidta kraftfullare åtgärder för att få till stånd en väl fungerande överförmyndartillsyn i distriktet.

JO beslöt för sin del att tillställa kommunfullmäktige i den kommun som utgjorde överförmyndardistriktet ett utdrag ur sitt inspektionsprotokoll i förevarande del. Det har sedemera upplysts att den ifrågavarande överförmyndaren avträtt från sin befattning.

Vissa övriga ärenden

Prövning av domstols behörighet
(Dnr 1560–1983 och 661–1984)

I

A. var ställföreträdare för Pettrade of Scandinavia Aktiebolag. I ett brev till JO anförde A. vissa klagomål mot Växjö tingsrätt angående handläggningen av ett tvistemål.

Tingsrättens akt i målet infordrades och granskades, varvid iakttogs bl. a. följande. Ett aktiebolag ansökte den 14 maj 1982 om betalningsföreläggande för Pettrade. Till ansökningen var fogat ett registreringsbevis avseende Pettrade. I beviset, som var daterat den 29 april 1982, angavs Lessebo som styrelsens säte. Kungl. patent- och registreringsverket upplyste i ett bifogat meddelande att till verket ingiven anmälan avseende ändring av bl.a. styrelsens säte ännu ej lett till registrering. Tingsrätten utfärdade föreläggande för Pettrade att svara på ansökningen. Föreläggandet delgavs bolaget genom A. den 19 januari 1983 i Stockholm. Ett skriftligt bestridande inkom från bolaget, som samtidigt bad att få påpeka att bolagets säte sedan juni 1982 var Stockholm. Borgenärsbolaget anhöll därefter i en inlaga till tingsrätten att målet skulle hänskjutas till rättegång. Vidare anfördes: "Betr. bolagets säte, var detta i Lessebo när Bf. ansökan ingavs." Tingsrätten förordnade den 28 januari 1983 att målet såsom tvistigt skulle hänskjutas till rättegång. Målet handlades härefter enligt lagen (1974:8) om rättegången i tvistemål om mindre värden och avgjordes genom tredskodom efter sammanträde den 4 maj 1983.

Ärendet remitterades till lagmannen vid tingsrätten för yttrande angående bl.a. tingsrättens underlåtenhet att pröva Pettrades foruminvändning. I remissvaret hänvisade lagmannen till särskilda yttranden av tingsnotarien H., som handlagt målet om betalningsföreläggande, och av rådmannen S., som handlagt tvistemålet.

H. medgav i sitt yttrande att det rätteligen hade bort fattas beslut i forumfrågan när invändningen därom gjordes av gäldenären och att beslutet då bort grunda sig på förhållanden vid tidpunkten för delgivningen. Anledningen till förbiseendet angav H. vara att söka i bristande rutin och även i den höga arbetsbelastningen på lagsökningsavdelningen.

S. anförde bl.a. följande.

Med hänvisning till tingsnotarien H:s samtidigt ingivna yttrande konstaterar jag att i det till rättegång hänskjutna målet förelåg en foruminvändning, till vilken lagsökningsdomaren felaktigt icke tagit ställning i särskilt beslut enligt 34 kap. 3 § rättegångsbalken men i realiteten underkänt genom att besluta om hänskjutande. I detta läge hade jag väl varit oförhindrad att betrakta invändningen som framställd i tvistemålet för att kunna läka felet. Lämpligast skulle det dock ha varit att, sedan invändningen styrkts, lösa problemet praktiskt efter informell kontakt med kärandebolaget. Emellertid har jag i stället handlat från den utgångspunkten att tingsrätten uppenbarligen alltjämt – såsom när ansökan om betalningsföreläggande gjordes – var rätt forum och förordnat om målets fortsatta handläggning genom att utsätta det till sammanträde. När så skett har det av hänsyn till kärandebolaget – som

då måste ha ansett sig ha fått besked i forumfrågan – knappast varit lämpligt att handla på annat sätt än jag gjort. Av det sagda framgår emellertid att jag medger att jag genom att icke beakta stadgandet i 10 kap. 15 § rättegångsbalken handskats oskickligt med det av lagsökningsdomaren begångna felet, vilket är så mycket mera besvärande som min handläggning resulterat i att svarandebolaget dömts tredskovis vid synbarligen fel forum.

S. upplyste avslutningsvis att Pettrade fått återvinning mot tredskodomen och att parterna sedan förlikts i huvudsaken.

I beslut den 15 februari 1985 anförde *JO Wigelius* bl.a. följande.

Beträffande forumfrågor föreskrivs i 31 § lagsökningslagen (1946:808) bl.a. följande. Om laga domstol i mål om betalningsföreläggande gäller vad som är föreskrivet om tvistemål. Rätten prövar självmant sin behörighet. Borgenärens uppgift om de omständigheter som betingar rättens behörighet skall godtas, om det inte kan antas att den är oriktig. Har ansökningen upptagits skall rätten ej på nytt pröva sin behörighet, såvida inte gäldenären begär det eller fråga uppkommer om tillämpningen av 10 kap. 17 § rättegångsbalken.

Enligt 10 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken är laga domstol i tvistemål i allmänhet rätten i den ort, där svaranden har sitt hemvist. Av paragrafens tredje stycke framgår att för bolag som hemvist gäller den ort där styrelsen har sitt säte. I 10 kap. 15 § rättegångsbalken sägs att om, sedan stämning delgivits svarande, ändring har inträtt i förhållande som betingat domstolens behörighet, denna är utan verkan.

I 34 kap. rättegångsbalken regleras handläggningen av frågor om rättegångshinder. Här föreskrivs i 2 § bl.a. att om part vill göra invändning därom att rätten icke är behörig att uppta målet, han skall framställa invändningen då han första gången skall vid rätten föra talan i målet. Om part i rätt tid har gjort sådan invändning, skall rätten enligt 3 § så snart ske kan ge särskilt beslut däröver. Regler om fullföljd av talan mot sådant beslut finns i bl.a. 49 kap. 3 § rättegångsbalken.

Pettrades påpekande att dess säte sedan juni 1982 var Stockholm kan svårligen uppfattas på annat sätt än som en invändning beträffande rättens behörighet. Det hade därför mot bakgrund av de bestämmelser som jag ovan redogjort för ålegat tingsrätten att i målet om betalningsföreläggande ta upp forumfrågan till ny prövning. Så skedde emellertid ej. Sedan H. nu gjorts uppmärksam på felet, finner jag det inte vara påkallat med något ytterligare uttalande i den delen.

Om foruminvändningen blivit vederbörligen prövad skulle den av allt att döma ha föranlett avvisning av ansökningen om betalningsföreläggande. Pettrade var ju inte skyldigt att svara inför Växjö tingsrätt. Nu kom målet i stället att fortsättningsvis handläggas i den ordning som gäller för tvistemål. Jag har svårt att ansluta mig till S:s uppfattning att H. genom beslutet att hänskjuta målet till rättegång "i realiteten underkänt" foruminvändningen. Av underlåtenheten att pröva denna har enligt min mening annat inte kunnat följa än att forumfrågan alltjämt stod öppen när tvistemålet upptogs. Att invändningen skulle prekluderas genom lagsökningsdomarens felaktiga handläggning kan inte gärna komma i fråga. S. har alltså inte bara haft rätt utan även skyldighet att pröva foruminvändningen. Denna skyldighet kan

direkt återföras till den tidigare redovisade bestämmelsen i 34 kap. 3 § rättegångsbalken, enligt vilken rätten så snart ske kan skall ge särskilt beslut över invändning om rättegångshinder. När S. övertog ansvaret för handläggningen var det så mycket mera angeläget att sådant beslut fattades som de syften som uppbär forumreglerna gör sig gällande med full styrka först sedan den summariska processens skriftliga handläggning avlösts av tvistemålsordningens i huvudsak muntliga förfarande. I detta fall fick ju underlåtenheten att pröva foruminvändningen till följd att tredskodom kom att meddelas vid obehörig domstol.

Sistnämnda omständighet ger mig anledning att något beröra även bestämmelsen i 10 kap. 18 § rättegångsbalken. Av denna följer att, om en svarande uteblivit från en förhandling vid vilken han alltjämt varit bevarad vid sin rätt att framställa invändning om rättegångshinder, rätten har att självmant pröva sin behörighet. Vid denna prövning skall kärandens uppgift om de omständigheter som betingar rättens behörighet tas för god om inte anledning förekommer att den är oriktig. Det kan inte råda tvivel om att de upplysningar som i målet lämnats angående Pettrades styrelses säte varit av sådan beskaffenhet att de kullkastat den presumtion som stadgandet uppställer till kärandens förmån. Oavsett hur man ser på frågan om S:s skyldighet att pröva foruminvändningen har han därför i allt fall varit förhindrad att vid sammanträdet avgöra målet genom tredskodom.

Av det anförda framgår att S. inte handlagt forumfrågan med tillräcklig omsorg. Någon åtgärd utöver den kritik som ligger i detta konstaterande anser jag emellertid inte erforderlig.

II

I ett mål om betalningsföreläggande vid Linköpings tingsrätt mellan ett bolag och H. som gäldenär utfärdade tingsrätten den 21 september 1983 ett slutbevis. H. ansökte om återvinning och inhibition. Sedan tingsrätten bifallit inhibitionsyrkandet och bolaget förklarat sig vidhålla sina krav, utfärdade rätten kallelser till sammanträde den 6 februari 1984.

I en skrivelse, som kom in till tingsrätten samma dag som förhandlingen ägde rum, anförde H. bl.a. följande: "Som jag förklarat för B. har jag ingen möjlighet att infinna mig den 6/2 -84. Som jag nämnt borde detta rätteligen ligga i Värnamo tingsrätt." I protokollet från förhandlingen hade antecknats att H., som delgivits kallelse till förhandlingen vid äventyr av tredskodom, inte hade infunnit sig och att han inte hade visat laga förfall för sin utevaro. Genom tredskodom den 6 februari 1984 biföll tingsrätten käromålet.

I en skrivelse till JO klagade H. över att tingsrätten hade hållit förhandling trots att han per telefon och i brev hade begärt att få sammanträdet förlagt i Värnamo, eftersom mantalsskrivningsorten var Gislaved.

Efter genomgång av akten i målet remitterades ärendet till lagmannen vid tingsrätten för yttrande angående bl.a. tingsrättens behandling av foruminvändningen. Lagmannen S. anförde i sitt yttrande bl.a. följande.

Vad H. anfört i sin skrivelse till tingsrätten, inkommen till rätten 1984-02-06 eller samma dag som sammanträde inför tingsrätten ägde rum, har av mig aldrig uppfattats som en foruminvändning utan endast som en anmärkning att H. helst önskade få förhandlingen förlagd så nära sin

bostadsort som möjligt. Det telefonsamtal som H. tydligen haft med protokollföraren i målet, tingsnotarien B., har av B. uppfattats på enahanda sätt. Påpekas bör att foruminvändning under alla omständigheter måst ske första gången H. förde talan i målet och således bort framställas redan i återvinningsansökan, vilken inkom till tingsrätten 1983-12-08. Så har ej skett. Även om H. i sin skrift, inkommen 1984-02-06, avsett att göra foruminvändning skulle resultatet blivit att tingsrätten tvingats avvisa densamma som för sent framställd.

I beslut den 22 februari 1985 anförde *JO Wigelius* bl.a. följande.

I en skrivelse, som kom in till tingsrätten den 6 februari 1984, innan återvinningsmålet avgjordes samma dag, har H. – med åberopande av ett tidigare telefonsamtal – hävdat att målet rätteligen borde handläggas av Värnamo tingsrätt och inte av Linköpings tingsrätt. Jag har svårt att se hur H:s påstående skulle kunna betraktas som något annat än en foruminvändning.

S. har i sitt yttrande ansett att en invändning av detta slag måste framställas redan i ansökningen om återvinning för att kunna prövas av rätten. Denna uppfattning är dock knappast riktig. En part är nämligen bevarad vid sin rätt att framställa invändning om rättens behörighet när parten första gången skall föra talan i målet, såväl då målet har upptagits efter återvinning som då talan har hänskjutits till rättegång (se NJA 1972 s. 331 och 1982 s. 711). Tingsrätten har således haft att pröva sin behörighet med anledning av vad H. anfört.

Det må tilläggas att H:s skrivelse under alla omständigheter synes ha bort föranleda rätten att ex officio ta ställning till behörighetsfrågan (se 10 kap. 18 § RB).

Förfarandet med minnesanteckningar
(Dnr 2471-1984)

Advokaten B. skrev till JO och uppgav i huvudsak följande. Han var ombud för ena parten i ett mål om rätt till arv m. m. Efter dom av en tingsrätt var arvstvisten under prövning i hovrätt. Vid första inställelsen inför tingsrätten hade motparten vitsordat viss omständighet av betydelse för utgången i målet. Vitsordandet hade emellertid ej antecknats i protokollet. Han hade därför – både i tingsrätten och i hovrätten – som skriftlig bevisning åberopat de minnesanteckningar på vilka förberedelseprotokollet grundats. Därvid hade han mötts av beskedet att anteckningarna inte kunnat återfinnas i tingsrättens akt och att de inte torde finnas i behåll. B. hemställde att JO skulle utreda under vilka omständigheter minnesanteckningarna hade förkommit.

Efter remiss inkom yttrande från tf. lagmannen D., som handlagt målet i tingsrätten. Han anförde följande.

Sedan B. i skrivelse den 26 januari 1983 avgivit kompletterande bevisuppgift till tingsrätten, gjorde undertecknad som referent i målet en genomgång

av akten och fann att memorialanteckningarna ej gick att återfinna där, vilket jag skriftligen meddelade B. och samtidigt uttalade mitt beklagande över. Att jag då använde ordalagen "ej längre torde finnas i behåll" berodde möjligen på att jag hade en vag förhoppning om att anteckningarna vid någon skrivbordsrensning i samband med notariebyte eller vid någon annan liknande situation skulle komma fram. Så har emellertid ej varit förhållandet. När bevisfrågan blev aktuell i hovrätten troligen någon gång under hösten 1983 gjordes en ny genomgång av det material, som fanns kvar i tingsrätten, tyvärr även denna gång utan positivt resultat. Det är alltså att konstatera, att möjligheterna att återfinna memorialanteckningarna nu synes vara definitivt uttömda. Man kan naturligtvis fråga sig hur en sådan här sak skall behöva ske. Jag kan ej finna någon annan rimlig förklaring än att vederbörande protokollförare ej ännu nött in de rutiner, som allmänt brukar tillämpas vid domstolen, d. v. s. att foga memorialanteckningarna till akten, när protokollet ej kunnat uppsättas direkt. Från mina mer än tjugonio år som underrättsdomare i tingsrätten känner jag inte till något liknande fall, vilket väl bör tolkas som ett bevis för att domstolens rutiner inom det aktuella området allmänt sett fungerat väl. Med den stora arbetsbörda, som under en följd av år legat på domarna vid tingsrätten har det varit en omöjlighet för vederbörande referent att fortlöpande kontrollera hanteringen av minnesanteckningarna – vilket för övrigt enligt gammal praxis ej brukar aktbilageras – i alla de akter, som han haft på sin lott. Mer har från domstolsledningens och domarnas sida ej kunnat begäras än att de skulle verka för att riktiga rutiner inom det aktuella området upprätthölles och så har också skett. Jag kan inte finna annat än att vad som påtalats i detta fall är en ren undantagsföreteelse såvitt denna domstol angår. Tyvärr går det inte ens med stor ambitionsnivå att i varje detalj få allt domstolens arbete att flyta hundraprocentigt. Avslutningsvis må tilläggas, att även om anteckningarna funnits i behåll det ingalunda är säkert, att de varit av sådan beskaffenhet eller sådant innehåll att de givit någon upplysning på den punkt som är av särskilt intresse för B. och dennes huvudman. Vad som närmast talar emot detta är undertecknads anteckningar från tillfället i fråga.

I beslut den 18 december 1984 anförde *JO Wigelius* följande.

Om domstols protokoll lämnas föreskrifter i protokollskungörelsen (1971:1066). Enligt 9 § kungörelsen skall protokoll om möjligt sättas upp efter hand som förhandlingen fortgår. Om det inte kan ske skall minnesanteckningar föras. Med ledning av dessa skall protokollet sättas upp snarast möjligt efter förhandlingens slut. I 11 § kungörelsen föreskrivs att minnesanteckningar skall intagas i akten. Av 19 § kungörelsen följer slutligen att sådana anteckningar får utgallras när målet avgjorts och avgörandet vunnit laga kraft.

Om de nu återgivna föreskrifterna hade tillämpats riktigt skulle således minnesanteckningarna alltjämt ha ingått i tingsrättens akt.

Med hänsyn till den tid som förflutit sedan förhandlingen hölls och till de upplysningar D. lämnat finner jag det inte meningsfullt att genom ytterligare utredningsåtgärder försöka fastställa de närmare omständigheter under vilka anteckningarna förkommit.

Så mycket torde kunna utläsas av remissvaret att felet mindre är en följd av bristfälliga rutiner hos tingsrätten än resultatet av ett tillfälligt förbiseende. Det inträffade ger mig likväl anledning framhålla vikten av att tingsrätten rutinmässigt, som ett led i utbildningen av nytillträdande protokollförare, sprider kännedom om nu ifrågavarande föreskrifter i protokollskungörelsen.

Hur angeläget det är, inte minst från kontrollsynpunkt, att föreskrifterna iakttas ger det av B. påtalade fallet gott belägg för.

Tingsrätt har dröjt med att meddela beslut i frågan om vilandeförklaring av ett tvistemål
(Dnr 1439-1984)

I ett brev som kom in till JO den 24 maj 1984 uttryckte A. missnöje med att en tingsrätt ännu inte hade satt ut ett tvistemål till huvudförhandling.

Akten i målet infordrades och granskades. Vid granskningen framkom bl. a. följande. I inlaga till tingsrätten den 27 september 1982 ansökte A. som ombud för ett aktiebolag om stämning på ett statligt verk med yrkande att verket skulle förpliktas att till bolaget betala visst belopp. Kravet angavs gälla hos bolaget diskonterade fakturor avseende städarbete som utförts åt verket. I skriftligt svaromål bestred verket bolagets talan. Muntlig förberedelse hölls den 4 november 1982. Under den skriftväxling som därefter följde blev upplyst att förundersökning avslutats och åtal väckts på grund av misstänkt bedrägeribrott med anknytning till tvisten. I anledning därav och under påstående att prövningen av brottsmisstanken var av betydelse för tvistemålet begärde verket att detta skulle vilandeförklaras i avbidan på utgången i brottmålet. Bolaget motsatte sig vilandeförklaring och hemställde i en skrivelse den 10 februari 1983 att tvistemålet skulle utsättas till huvudförhandling. Därefter hade såvitt framgick av dagboksbladet tingsrätten vid tre tillfällen förfrågat sig om handläggningen av brottmålet och fått besked om att detta ännu inte utsatts till huvudförhandling. Något beslut i anledning av verkets begäran om vilandeförklaring hade inte meddelats. I mars 1984 inkom från bolaget en skriftlig förfrågan när tvistemålet kunde beräknas bli företaget till avgörande. I ett brev till bolaget den 6 juni 1984 upplyste tingsrätten att huvudförhandlingen i brottmålet skulle bli ytterligare fördröjd på grund av att åklagaren inlett ny utredning. I brevet framhöll tingsrätten som sin uppfattning att med huvudförhandling i tvistemålet borde anstå tills brottmålet prövats. Bolaget ombads därför att på nytt inkomma med yttrande i frågan om tvistemålet borde vilandeförklaras.

Klagomålen remitterades till tingsrätten för yttrande angående dels orsaken till att målet inte hade utsatts till huvudförhandling, dels vad som föranlett att beslut inte meddelats i anledning av yrkandet om vilandeförklaring.

I sitt remissvar hänvisade tingsrätten bl. a. till ett särskilt yttrande av rådmannen B., som handlagt målet. B. anförde bl. a. följande. Tvistemålet hade den 23 juli 1984 vilandeförklarats i avvaktan på avgörandet i brottmålet. Han hade kontinuerligt hållit sig underrättad om hur handläggningen av brottmålet utvecklats. En del av dessa kontakter hade inte redovisats på dagboksbladet. Han hade hoppats att brottmålet skulle ha utsatts till huvudförhandling och avvaktat. Tvistemålet hade bort vilandeförklaras tidigare.

I beslut den 21 mars 1985 anförde *JO Wigelius* följande.

Är för prövning av mål av synnerlig vikt, att fråga som är föremål för annan rättegång eller behandling i annan ordning, först avgöres, eller möter mot handläggningen annat hinder av längre varaktighet, äger rätten enligt 32 kap. 5 § rättegångsbalken förordna, att målet skall vila i avbidan på hindrets undanröjande.

Huruvida i förevarande fall sambandet mellan brottmålet och tvistemålet varit sådant att skäl förelegat att förklara det senare vilande är en bedömningsfråga som det ankommit på tingsrätten att pröva. En domstols ställningstagande i en sådan fråga föranleder normalt inte något uttalande från JO:s sida. Innehållet i tingsrättens beslut om vilandeförklaring ger mig inte anledning att göra avsteg från den regeln.

Den formella handläggningen finns det däremot skäl att vara kritisk mot. Yrkandet om vilandeförklaring framställdes i ett relativt tidigt skede av målets handläggning. Sedan bolaget yttrat sig i anledning därav och stämningsansökan inkommit i brottmålet den 28 mars 1983 torde någon ytterligare beredningsåtgärd inte ha erfordrats. Beslut i frågan borde därför, såsom också vitsordats i tingsrättens yttrande, ha meddelats avsevärt tidigare än som skett.

Dröjsmålet med att meddela beslut i frågan om vilandeförklaring aktualiserar ett annat spörsmål. Om part menar, att ett mål onödigt uppehålles genom underrätts beslut, får han enligt 49 kap. 6 § rättegångsbalken föra särskild talan mot beslutet genom besvär. Bestämmelsen öppnar möjlighet att få till stånd omprövning av bl. a. beslut om vilandeförklaring. Enligt vad som uttalas i ett rättsfall (SvJT 1967 rf s. 42) torde med stöd av denna bestämmelse även kunna angripas allehanda faktiska åtgärder, som rätten vidtar under handläggningen av ett mål, dock under förutsättning att åtgärden på något sätt kommit till uttryck i akten, t. ex. genom anteckning på dagboksbladet. Enbart en underlåtenhet ansågs däremot inte kunna bli föremål för fullföljd enligt den ifrågavarande bestämmelsen.

Mot bakgrund av det ovana redovisade rättsfallet kan ifrågasättas om inte bolaget, så länge frågan om vilandeförklaring hölls svävande, var berövat möjligheten att i högre instans få till stånd en prövning av det befogade i att låta anstå med huvudförhandling i tvistemålet tills brottmålet avgjorts. Om det förhåller sig på det sättet, har det varit så mycket mera angeläget att beslut i frågan meddelades utan onödigt dröjsmål.

Förhandlingssekretess
(Dnr 296-1984)

En tingsrätt höll huvudförhandling i ett mål om ansvar för otukt med avkomling m. m. Till förhandlingen hade på tingsrättens kallelse infunnit sig den tilltalade S., hans offentlige försvarare samt åklagaren. Målsäganden, S:s 14-åriga dotter E., hade inte kallats till förhandlingen och förde ej någon talan i målet. Av huvudförhandlingsprotokollet framgick att efter närvarokontrollen S:s försvarare genast hemställt att förhandlingen med hänsyn till

vad som kunde komma fram om S:s personliga förhållanden skulle hållas inom stängda dörrar. Sedan åklagaren förklarat sig inte ha något att invända däremot, meddelade tingsrätten beslut i enlighet med S:s hemställan. Till stöd för beslutet åberopade tingsrätten 5 kap. 1 § rättegångsbalken och 9 kap. 16 § sekretesslagen. Något beslut att förhandlingen åter skulle vara offentlig meddelades ej. Dom i målet avkunnades i parternas närvaro omedelbart efter enskild överläggning. – Rättens ordförande var rådmannen B.

H., som hade inställt sig för att åhöra rättegången, riktade i brev till JO kritik mot att hon inte hade tillåtits att vara närvarande vid förhandlingen. Hon anförde bl. a. följande. Hon var granne med E. Det var hon som hade polisanmält S. Under en tid därefter hade E. bott hos henne. E. hade bett att hon skulle vara närvarande vid rättegången. E. var angelägen att få veta om S. erkände gärningarna. När S:s försvarare begärde stängda dörrar lämnade hon rättssalen. Under en paus i förhandlingen berättade hon för åklagaren om sina relationer till E. Eftersom åklagaren ansåg att dessa omständigheter kunde påverka frågan om hennes rätt att närvara vid förhandlingen, följde hon med in i rättssalen efter pausen. De upplysningar hon lämnade föranledde emellertid inte någon ändring i tingsrättens beslut och hon fick åter lämna salen.

Efter remiss avgav lagmannen vid tingsrätten yttrande, vartill hade fogats nedan återgivna upplysningar från rådmannen B.

Efter pårop av målet inställde sig åklagaren, den tilltalade, den offentlige försvararen jämte ytterligare en person, en kvinna som satte sig på åhörarbänken. Omedelbart efter det att närvaro konstaterats för samtliga kallade personer begärde försvararen att förhandlingen skulle hållas inom stängda dörrar. Hans huvudman var uppenbarligen besvärad av den enda åhörarens närvaro. Åklagaren tillfrågades inte men sade spontant att hon inte hade något att invända mot att handläggning skedde inom stängda dörrar. Enligt min erfarenhet brukar i sådana fall åhörarna självmant lämna salen utan att något beslut avkunnas eller också presentera sig såsom exempelvis någon part närstående och få tillstånd att övervara förhandlingen. Något sådant skedde ej i detta fall. Beslut om stängda dörrar tillkännagavs genast och personen i fråga avlägsnade sig.

Handläggningen av målet uppfattades som pressande av samtliga inblandade. Efter relativt kort stund bad försvararen om en kortare paus. Efter denna inställde sig åter samma kvinna och presenterade sig som H., mor till målsägandens kamrat och den som anmält den tilltalade för polisen. Jag frågade henne spontant varför hon inte sagt detta tidigare men hennes upplysning föranledde inte något ändrat ställningstagande från den tilltalades sida. Jag vill minnas att förhöret med den tilltalade ännu inte var avslutat och meddelade henne att hennes uppgift inte ändrade beslutet. Hon avlägsnade sig igen.

Vid en närmare granskning och eftertanke har jag funnit att beslutet om stängda dörrar fattades något för tidigt, eftersom ett uppläsande av stämningsansökan inte kunde utgöra yppande av någon uppgift som kunde lända den tilltalade till skada. Det är också tänkbart att försvararen kunnat formulera den tilltalades inställning till åtalet på sådant sätt att den tilltalade inte kände sig skadad. Utöver detta innehöll varje moment i huvudförhandlingen sådana uppgifter som kunde anses skyddsberättigade med hänsyn till den tilltalade eller hans dotter. Jag utgår då från att en muntlig utsaga i en

annan persons närvaro kan orsaka obehag eller skada medan ett senare skriftligt referat, klätt i andra ord, inte behöver göra detta. Det stod klart för mig att H. närvarit vid det förhör hos polisen med den tilltalades dotter, som spelades upp på band och åberopades som bevisning. Detta förhör innehöll heller ingenting som inte i skriftlig form redan var offentligt.

Något beslut om att viss del av förhandlingen åter var offentlig fattades inte. Det fanns inte heller anledning att fatta något sådant beslut då såväl åklagarens som försvararens slutanföranden och den tilltalades egna ord innehöll uppgifter av det slag som anges i 9 kap. 16 § sekretesslagen.

I beslut den 26 november 1984 anförde *JO Wigelius* bl. a. följande.

Enligt 9 kap. 16 § sekretesslagen gäller sekretess hos domstol i mål om ansvar för bl. a. sedlighetsbrott för uppgift om enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden om det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider skada eller men om uppgiften röjs. Sekretessen begränsas alltså av ett skaderekvisit, så utformat att offentlighet för uppgiften framstår som huvudregel. Stadgandet upptar därutöver den begränsningen att sekretess inte gäller för uppgift om vem som är tilltalad i sådant mål.

Om förhandlingssekretess stadgas i 5 kap. 1 § rättegångsbalken. Där sägs att rätten, om det kan antas att vid en förhandling kommer att förebringas uppgift, för vilken hos domstolen gäller sekretess enligt bl. a. 9 kap. 16 § sekretesslagen, må förordna att förhandlingen i vad den angår uppgiften skall hållas inom stängda dörrar.

Huvudförhandlingen i förevarande mål gällde ansvar för sådan brottslighet som avses med 9 kap. 16 § sekretesslagen, och tingsrätten hade utan tvivel anledning anta att det vid förhandlingen skulle komma att lämnas sådana uppgifter om enskilds personliga förhållanden som typiskt sett är till skada eller men för denne. Den fråga tingsrätten hade att ta ställning till vid prövningen enligt 5 kap. 1 § rättegångsbalken var, inte om menliga följder kunde tänkas uppkomma på grund av att uppgifterna röjdes för H. utan om det med hänsyn till enskilds skyddsintresse över huvud taget kunde komma i fråga att hålla offentlig förhandling. Prövningen av skaderekvisitet måste därför med nödvändighet bli schablonartad. Tingsrättens beslut om förhandlingssekretess framstår mot denna bakgrund som i och för sig välmotiverat.

Förordnande om stängda dörrar får emellertid, som ovan framgått, inte avse andra delar av förhandlingen än sådana, under vilka sekretesskyddade uppgifter kan antas bli förebringade. När så kan komma att ske är givetvis svårt att på förhand bilda sig en uppfattning om, och möjligheterna att dela upp en huvudförhandling, som i allt väsentligt skall försiggå inom stängda dörrar, med hänsyn till intresset av offentlighet för enstaka, icke skyddsvärda uppgifter är, åtminstone praktiskt sett, begränsade. Några allmängiltiga regler för hur avvägningen mellan sekretessbehov och offentlighetsintresse i dylika fall bör utfalla kan inte uppställas. Det är ytterst en bedömningsfråga som får prövas efter omständigheterna i det enskilda fallet. På vissa punkter är lagen dock otvetydig. Utrymme för att, som skett i målet, låta sekretessförordnande avse uppgifterna i ett utdrag av kriminalregistret föreligger sålunda inte (12 kap. 2 § sekretesslagen, jämförd med 7 kap. 17 § samma lag). Motsvarande bedömning torde böra göras beträffande det personbevis som föredrogs i målet. Ett upphävande av sekretessen enbart i fråga om dessa

handlingar skulle dock inte i nämnvärd mån ha gagnat de syften som uppbär principen om offentlighet vid domstolsförhandling. Med hänsyn härtill och till de svårigheter som i övrigt mött när det gäller att bringa den praktiska handläggningens krav i samklang med sekretessbestämmelserna vill jag inte klandra tingsrätten för det sätt på vilket den löst de hithörande frågorna. Å andra sidan hade det inte kunnat föranleda kritik om tingsrätten i vissa avseenden inskränkt sekretessförordnandets räckvidd. Vilka ytterligare avsnitt av förhandlingen som därvidlag närmast hade kunnat komma i fråga har B. själv berört i sitt yttrande.

Om en huvudförhandling, såsom i förevarande fall, i sin helhet hålls inom stängda dörrar är det angeläget att rätten på lämpligt sätt upplyser att den handläggning – jag åsyftar här tillkännagivandet av tid och sätt för domens meddelande och avkunnandet av domen – som äger rum i omedelbar anslutning till förhandlingen inte omfattas av det tidigare givna förordnandet om förhandlingssekretess. Såvitt framgått har någon sådan upplysning inte lämnats i detta fall.

Även om förordnande om förhandlingssekretess meddelats har rätten enligt 5 kap. 3 § rättegångsbalken möjlighet att, när skäl är därtill, medge annan än tjänsteman vid domstolen att närvara vid förhandlingen. Huruvida omständigheterna i målet varit sådana att H. med stöd av nämnda stadgande bort tillåtas att närvara har ankommit på tingsrätten att avgöra. I frågor av denna art tar JO normalt inte ståndpunkt. Jag finner inte skäl att frångå huvudregeln i förevarande fall.

Bandinspelning vid hyresnämnds sammanträde
(Dnr 2929-1983, 3638-1983 och 105-1984)

En person skrev till JO och hemställde att JO skulle utreda om en hyresnämnd handlat lagligt och lämpligt när den beslutat att vägra en synskadad åhörare att spela in på band ett sammanträde inför nämnden. Ärendet hade gällt ändring av hyresvillkor enligt 12 kap. 54 § jordabalken. Klaganden hade själv varit närvarande som åhörare vid tillfället. Tre andra personer skrev därefter till JO i samma angelägenhet.

Efter remiss inkom chefen för hyresnämnden med yttrande jämte upplysningar av hyresrådet H., som tjänstgjort som ordförande vid sammanträdet. H. upplyste bl. a. följande.

Vid sammanträdet inför hyresnämnden 24.10.1983 infann sig en reporter från Sveriges Radio med en begäran om att få uppta hela sammanträdet på fonetisk väg. Inspelningen skulle användas för ett radioprogram. Reportern hade i sessionssalen uppmonterat en mikrofon samt bandspelarutrustning. Med hänsyn till ärendets natur och då en av hyresnämndens viktigaste uppgifter är att försöka uppnå en förlikning mellan parterna gjorde hyresnämnden den bedömningen att en fonetisk upptagning skulle vara störande för förhandlingen och även inverka menligt på utredningen. Efter det att sammanträdet påbörjats gjorde en av nämndledamöterna mig uppmärksam på att en åhörare hade en bandspelare tillgänglig och uppenbarligen tänkte uppta sammanträdet på fonetisk väg. Ordföranden talade då om

för åhöraren att hyresnämnden tidigare uttalat att det ej var tillåtet att göra en bandupptagning och att detta även gällde honom. Åhöraren uppgav att upptagningen endast var för privat bruk. Hyresnämnden fann ej anledning att ändra sin inställning. För ordföranden var det okänt att mannen var synskadad. Någon uppgift därom lämnades ej av åhöraren och det fanns för ordföranden ej något som tydde på att så skulle vara fallet. Protokollföraren upptäckte ej heller att mannen skulle vara synskadad.

I beslut den 6 februari 1985 anförde *JO Wigelius* bl. a. följande.

Enligt 27 § lagen (1973:188) om arrendenämnder och hyresnämnder äger bestämmelserna i 5 kap. rättegångsbalken (RB) om offentlighet och ordning vid domstol motsvarande tillämpning vid nämnd. I 5 kap. 9 § RB stadgas bl. a. följande.

Det ankommer på rättens ordförande att upprätthålla ordningen vid rättens sammanträden och att meddela de föreskrifter som behövs. --- Rätten får förbjuda att annan tar upp förhör på fonetisk väg, om det kan antas att upptagningen så besvärar den som hörs att det blir till men för utredningen. ---

Ordförandens befogenhet att ingripa av ordningsskäl ger möjlighet att förbjuda sådana bandinspelningar vid vilka själva inspelningstekniken är störande. Stadgandets fortsättning, som medger att rätten inskrider, tar sikte på andra menliga följder, nämligen sådana som har avseende på utredningen. I ärendet är endast dessa sistnämnda av betydelse. Av ordalydelsen framgår att bestämmelsen inte gäller annat än upptagningar av förhör. Med förhör förstås sådana delar av en förhandling under vilka någon i processen deltagande erhåller frågor att besvara. Häri ligger en avsevärd begränsning av stadgandets tillämpningsområde. Såsom uttalats i motiven (prop. 1979/80:87 s. 10) bör det inte vara tillämpligt på t. ex. parternas slutanföranden. Detsamma torde väl gälla deras sakframställningar. Den omständigheten att regeln kan sägas innebära viss inskränkning i den förhandlingsoffentlighet som i princip gäller vid domstol ger ytterligare anledning att tillämpa den med försiktighet.

Med hänsyn till det ovan anförda är det tveksamt om stadgandet ger stöd för att, som hyresnämnden gjort, förordna om inspelningsförbud beträffande förhandlingen i dess helhet. Å andra sidan är jag medveten om att de friare handläggningsformer som förekommer i hyresnämnden gör det vanskligt att dra skarpa gränser mellan förhör och andra avsnitt av en förhandling. Jag anser mig därför inte kunna med bestämdhet hävda att nämndens beslut var felaktigt. Det bör dock betonas att enbart den omständigheten att en bandupptagning kan antas försvåra nämndens förlikningsverksamhet inte utgör tillräckligt skäl att meddela förbud mot upptagningen.

Vid prövning av en fråga om förbud enligt den nu berörda bestämmelsen kan det vara anledning att ta hänsyn till vem som vill göra bandupptagningen. Särskild försiktighet bör visas när det gäller att förbjuda parter att spela in vad som förekommer vid en förhandling, medan utrymmet för att meddela sådant beslut beträffande åhörare, däribland massmediarepresentanter, torde vara något vidsträcktare. Om bestämmelsen tillämpas med den restriktivitet som förutsatts i motiven finns det enligt min mening knappast anledning att i detta hänseende behandla syskadade på annat sätt än andra enskilda.

Åklagar- och polisväsendena

Fråga om ansvar för polismän för bristande tillsyn av en omhändertagen berusad person

(Dnr 3055-1982)

Rolf Machnow, född år 1943, omhändertogs den 28 juni 1982 vid Sergels torg i Stockholm av polisassistenterna Thomas Piltz och Leif Tell. Omhändertagandet skedde med stöd av 1 § lagen (1976:511) om omhändertagande av berusade personer m m.

Piltz och Tell förde Machnow till ett rum, "OT-rummet", som är beläget i anslutning till tunnelbanestationen T-centralen, i avvaktan på transport till polisstationen i första vaktdistriktet. "OT" är en förkortning av Ordningsavdelningens Tunnelbanesektion. OT-rummet disponerades vid den aktuella tidpunkten av tunnelbanesektionen men utnyttjades vid behov även av polis tillhörande första vaktdistriktet.

Enligt uppgifter, som Piltz och Tell har lämnat, föll Machnow under vistelsen i OT-rummet till golvet två gånger. Machnow fördes kort därefter till sjukhus. Strax efter ankomsten till sjukhuset kunde konstateras att Machnow hade avlidit.

Vid rättsmedicinsk obduktion av Machnow framkom att denne hade sjukliga förändringar i lever och hjärta samt att mjälten var brusten. Mjälten hade varit kraftigt förstorad med ökad benägenhet till bristning. Enligt den undersökande rättsläkaren var mjältskadan ensam av livshotande karaktär och förklarade väl döden. Obduktionen gav vidare vid handen att Machnows skador väl kunde ha uppstått på det sätt som Piltz och Tell hade uppgivit samt att det inte med säkerhet kunde fastställas huruvida skadorna på mjälten uppkommit före omhändertagandet, efter detta eller i samband med återupplivningsförsök.

Chefsåklagaren Per-Håkan Bondestam fann i beslut den 1 juli 1983 efter förundersökning att brott från polismännens sida inte kunde styrkas. Överåklagaren i Stockholms åklagardistrikt och riksåklagaren ansåg efter överprövning att skäl inte förelåg till ändring av Bondestams beslut.

Stockholms-avdelningen av Riksförbundet för hjälp åt läkemedelsmissbrukare, RFHL-S, hemställde i skrivelse till justitieombudsmannen att denne skulle utreda och bedöma omständigheterna kring Machnows död.

Skrivelsen jämte en inom ombudsmannaexpeditionen upprättad promemoria remitterades till polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt för utredning och yttrande i vad avsåg polismännens tillsyn av Machnow i OT-rummet. Polisstyrelsen (tf. polismästaren Sune Sandström) anförde i yttrandet sammanfattningsvis att polismännen uppenbarligen bedömt Machnows tillstånd som så att han utan fara för sig själv kunde sitta på sätt som skett, att det första fallet syntes ha kommit så överraskande för polismännen att de inte kunnat förhindra det samt att denna polismännens bedömning inte kunde läggas dem till last. Vad beträffade det andra fallet ansåg polisstyrelsen att polismännen, med hänsyn till att Machnow redan en gång tidigare fallit av

sittplatsen, bort hållit honom eller vidtagit annan åtgärd för att förhindra att han kom till ytterligare skada.

JO Wigelius anförde i ett beslut den 8 maj 1984 att någon invändning inte kunde göras mot åklagarmyndigheternas bedömning men att Piltz och Tells underlåtenhet att sörja för tillräcklig tillsyn av Machnow var av så allvarlig beskaffenhet att de inte borde ungå ansvar därför. Wigelius beslutade därför att till polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt anmäla fråga om disciplinansvar för Piltz och Tell i angivet hänseende.

Polisstyrelsen företog ärendet till avgörande den 18 juni 1984. Polismästaren Hans Holmér yrkade därvid i egenskap av föredragande att Piltz och Tell inte skulle åläggas disciplinär påföljd. Dessa instämde i yrkandet. Polisstyrelsen anförde för sin del följande.

När Machnow ramlade första gången kom detta överraskande för polismännen. Det enda säkra sättet att undvika att en omhändertagen person ramlar och skadar sig är att polismännen sitter och håller i personen hela tiden. Ingenting hade dock, före det att Machnow ramlade, inträffat som motiverade att poliserna skulle hålla i honom. Tvärtom var Machnow lugn och allmänt sett bör poliser undvika att ta i och hålla i personer i onödan.

Det kan riktas kritik mot polismännen för att de efter Machnows första fall inte lade ned honom på golvet eller på något annat sätt försökte hindra honom från att falla ytterligare en gång.

Polisstyrelsen finner dock inte att omständigheterna är sådana att disciplinär påföljd bör komma i fråga.

Polisstyrelsen fattar följande

BESLUT

Piltz och Tell skall inte åläggas någon disciplinär påföljd.

Sedan förhandling hållits med Svenska Polisförbundet ansökte JO Wigelius om stämning på Piltz och Tell samt förbundet vid arbetsdomstolen med yrkande att Piltz och Tell enligt 10 kap. 1 § lagen om offentlig anställning skulle åläggas disciplinpåföljd för tjänsteförseelse.

Arbetstagarparterna bestred käromålet och yrkade ersättning för rättegångskostnader.

Arbetsdomstolen anförde i sin dom i målet den 23 januari 1985 följande under rubriken.

Domskäl

Arbetsdomstolen har att pröva huruvida polisassistenterna Thomas Piltz och Leif Tell skall åläggas disciplinpåföljd på yrkande av JO för tjänsteförseelse med anledning av vad som förekom sedan de den 28 juni 1982 omhändertagit Rolf Machnow vid Sergels torg med stöd av 1 § lagen om omhändertagande av berusade personer m m.

Parterna är ense om att ansvarsfrågan skall prövas mot bakgrund av de uppgifter om händelseförloppet som har lämnats av Piltz och Tell. Dessa uppgifter har i målet utan invändning från svarandeparterna återgivits av JO enligt följande. Piltz och Tell ingick i en gatuvåldsgrupp som inrättats vid första vaktdistriktet. Den 28 juni 1982 omkring kl 17 fick Piltz och Tell syn på en man som satt på en bänk på Sergelgatan. Mannen, som visade sig vara Machnow, skrek till förbipasserande. Piltz och Tell gick fram till Machnow

för att söka lugna honom för att kontrollera om han kunde klara sig själv. Under det samtal som kom till stånd reste sig Machnow för att visa att han inte var berusad. Han förlorade därvid balansen och skulle ha fallit, om polismännen inte fattat tag i honom. – Piltz och Tell omhändertog Machnow och förde honom till OT-rummet i norra delen av T-centralens tunnelbanestation i avvaktan på transport till polisstationen i första vaktdistriktet. – Machnow placerades på en väggfast bänk i OT-rummet mitt för kortsidan av ett skrivbord. Piltz och Tell satte sig mitt emot varandra vid skrivbordet. Machnow satt lugnt på bänken medan Piltz och Tell tog upp anteckningar och rekvirerade transporthjälp. – Efter uppskattningsvis fem minuter reste sig Machnow plötsligt. Han tappade därvid balansen och föll handlöst mot skrivbordet. Han slog mellangärdet mot bordskanten, studsade bakåt mot den väggfasta bänken och föll till golvet. Där blev han liggande på magen. – Piltz och Tell kontrollerade om Machnow hade skadat sig. Han reste sig upp med hjälp av polismännen och förklarade att han mådde bra. Polismännen satte honom på nytt på bänken och återtog sina platser på var sin sida av skrivbordet. – Efter ytterligare cirka fem minuter började Machnow plötsligt tala osammanhängande och föll nästan samtidigt åt höger. I fallet vred han kroppen så att vänstra sidan av huvudet slog mot bänkens framkant. Piltz kastade sig fram och fick armarna under Machnow samtidigt som denne slog i golvet. – Ungefär samtidigt anlände de polismän som skulle biträda med transporten till polisstationen. Ambulans tillkallades för att i stället föra Machnow till sjukhus. När ambulanspersonalen anlänt visade Machnow endast svaga livstecken. Ambulanspersonalen gav honom behandling såväl i OT-rummet som under färden till sjukhuset. Sedan Machnow införts till sjukhuset konstaterades att han avlidit.

JO har som grund för sin talan mot Piltz och Tell åberopat att de underlåtit att utöva tillräcklig tillsyn över Machnow. Piltz och Tells underlåtenhet skall enligt JO:s mening ses mot bakgrund av att Machnow omhändertagits med stöd av lagen om omhändertagande av berusade personer m m. Eftersom ett omhändertagande med stöd av den lagen motiveras av hänsyn till individen och dennes vårdbehov ställs det, anser JO, särskilda krav i fråga om tillsyn från omhändertagande polismäns sida så att den omhändertagne inte kommer till skada.

Lagen om omhändertagande av berusade personer m m innehåller följande bestämmelser av intresse för prövning av Piltz och Tells handlande. I 2 § anges att vid omhändertagande skall tillses att åtgärden ej orsakar den omhändertagne större olägenhet än som är oundvikligt med hänsyn till åtgärdens syfte. Av 3 § framgår att, om det behövs med hänsyn till den omhändertagnes tillstånd, han skall så snart det kan ske underkastas läkarundersökning. Omhändertagen, som ej efter läkarundersökning skall föras till sjukhus eller kvarstanna där, får enligt 4 § hållas kvar hos polisen, om annan vård ej kan beredas honom. I 6 § anges att omhändertagen som förvaras hos polisen skall fortlöpande underkastas tillsyn.

Arbetsdomstolen bedömer frågan huruvida Piltz och Tell skall åläggas disciplinpåföljd på följande sätt.

Den tillsyn som en polisman har att utöva över den som omhändertas enligt lagen om omhändertagande av berusade personer m m måste med nödvän-

dighet anpassas efter den omhändertagnes tillstånd. Tillsynens närmaste inriktning och omfattning får göras beroende på en bedömning från polismannens sida vilka risker för den omhändertagne som kan antas föreligga. Enligt domstolens mening är det inte lämpligt och i varje fall inte praktiskt möjligt att utöva en sådan tillsyn över den omhändertagne att varje risk för skada utesluts. Detta skulle kräva en anspänning från den enskilda polismannens sida som inte kan begäras och skulle förmodligen innebära ingrepp mot den omhändertagne som kan upplevas som alltför närgånget och även kränkande för den personliga integriteten. Tillsynens inriktning och omfattning får av polismannen i varje stund bestämmas på grundval av de iakttagelser polismannen gör om den omhändertagnes tillstånd. I den mån omständigheterna ger anledning till antagande att risk föreligger att den omhändertagne kan komma till skada skall givetvis denna risk så långt det är praktiskt möjligt motverkas.

Omhändertagandet gällde i detta fall en person, Machnow, som visserligen kunde bedömas vara ur stånd att ta vård om sig på grund av berusning. Han var dock inte våldsam eller oregerlig och visade inte tecken i övrigt på någon höggradig berusning. Hans uppträdande gav inte anledning att tro att han på grund av sjukdom eller med hänsyn till sitt sinnestillstånd krävde någon särskild uppmärksamhet. Han förhöll sig lugn vid omhändertagandet och det gick att samtala med honom.

Piltz och Tell gjorde tydligtvis den bedömningen att Machnow på grund av berusningen skulle komma att hållas kvar hos polisen utan att beredas någon vård. Vad de inte visste och ej heller hade anledning att misstänka var att Machnow i själva verket var svårt sjuk.

Av Piltz' och Tells uppgifter framgår att Machnow kunde föras till OT-rummet och där placeras på den väggfasta bänken utan att något särskilt inträffade som gav polismännen anledning att ompröva sin bedömning av Machnows tillstånd. Såvitt framkommit fanns inte anledning att på detta stadium ständigt vaka över Machnow. Det måste exempelvis antas ha varit försvarligt att förvara honom i polisarrest utan ständig tillsyn. I detta fall uppehöll sig Piltz och Tell i OT-rummet men befann sig inte så nära Machnow och ägnade honom inte sådan uppmärksamhet att de kunde hindra honom från att resa sig, tappa balansen och först falla mot skrivbordet och sedan studsa mot bänken och ramla till golvet. Piltz och Tell har själva uppgivit att händelsen inträffade helt överraskande för dem. Det föreligger inte någon omständighet som mera påtagligt emotsäger att det förhöll sig på detta sätt. För att effektivt kunna hindra Machnow från att falla hade det förmodligen krävts att åtminstone den ene polismannen suttit intill Machnow eller befunnit sig i hans omedelbara närhet. Ett sådant uppträdande från Piltz och Tells sida kan inte antas ha varit motiverat av omständigheterna. Deras handlande skall även betraktas i belysning av vad som länspolismästaren Hans Holmér och tf. polisintendenten Kurt Nilsson har uppgivit om att polismän rent allmänt bör undvika att onödigtvis hålla fast eller ta i omhändertagna personer. Det har även framkommit att det av säkerhetsskäl kan vara motiverat att inte befinna sig i den omhändertagnes omedelbara närhet.

Arbetsdomstolen gör den bedömningen att Piltz och Tell inte kan klandras

för vad som inträffade vid det första fallet.

I den situation som förelåg efter det första fallet hade Piltz och Tell i första hand att ta ställning till om Machnow hade skadat sig genom det inträffade. Det är upplyst att han kunde resa sig med polismännens hjälp och att han förklarade att han mådde bra. Piltz och Tell gjorde tydligtvis bedömningen att Machnow inte hade ådragit sig någon skada genom fallet. Utredningen tillåter inte något säkert ställningstagande till om detta var en försvarlig bedömning från polismännens sida. Oavsett huruvida det fanns skäl att anta att Machnow skadat sig vid fallet förelåg emellertid med hänsyn till Machnows uppträdande grund för polismännen att vidta särskilda försiktighetsmått så att Machnow inte på nytt skulle kunna falla. Såsom polisstyrelsen har funnit kan Piltz och Tell kritiseras för att sådana försiktighetsmått inte vidtogs.

När det gäller att avgöra huruvida Piltz och Tell under detta senare skede av händelseförloppet begick ett fel som skall föranleda disciplinpåföljd bör följande omständigheter beaktas.

Såvitt Piltz och Tell kunde iaktta hade Machnows tillstånd inte förändrats som följd av det första fallet. Machnow var alltjämt lugn och samlad. En så förhållandevis lång tid som fem minuter förflöt utan att något inträffade som gav anledning till oro. Av omständigheterna framgår att polismännen inte under detta skede av händelseförloppet lämnade Machnow helt utan tillsyn. Sålunda framgår av polismännens berättelse att Piltz kunde få armarna under Machnow samtidigt som denne för andra gången föll mot golvet.

Piltz och Tell åsidosatte inte någon uttrycklig tjänsteföreskrift och handlade inte heller i strid med någon på beprövad erfarenhet grundad regel vid utövandet av tillsynen över Machnow under detta senare skede av händelseförloppet. Det kan inte anses framgå av omständigheterna att Piltz och Tell visade likgiltighet eller nonchalans för Machnow. Vad de kan kritiseras för är att de inte visade det goda omdöme som kunde ha krävts av dem i den föreliggande situationen.

Arbetsdomstolen anser inte att det fel Piltz och Tell begick är sådant att de kan åläggas disciplinpåföljd för tjänsteförseelse. Polisstyrelsens beslut skall alltså inte ändras.

Med hänsyn till utgången i målet skall JO utge ersättning till arbetstagarparterna för rättegångskostnader.

I sitt domslut fann arbetsdomstolen inte skäl att göra ändring i polisstyrelsens beslut och tillerkände arbetstagarparterna ersättning för deras rättegångskostnader.

Två ledamöter av arbetsdomstolen var skiljaktiga och fann att Piltz och Tells underlåtenhet att vidta särskilda försiktighetsmått för att förhindra det andra fallet inte kunde anses ursäktlig och att de gjort sig skyldiga till en oaktsamhet av sådan art som medförde att disciplinpåföljd för tjänsteförseelse fick åläggas dem enligt 10 kap. 1 § lagen om offentlig anställning.

Frågor om gripande av ungdomar och behandlingen av dem hos polisen m. m.

(Dnr 2016-1983)

En klagande anmälde den 15 juli 1983 följande till JO. Natten till den 13 juli var hans dotter Paula, född den 2 januari 1967 och hennes pojkvänMikael, född den 29 september 1967, på väg hem till klagandens bostad på Eriksbergsgatan i Stockholm. De hade kommit med buss på Valhallavägen och gick Engelbrektsgatan söderut. I hörnet av Stenbocksgatan fick de syn på några civilklädda personer. En pojke satt på trottoaren. Paula kände igen honom som en tidigare klasskamrat, gick fram till honom och frågade: "Jimmy, vad gör Du här?" Han svarade: "Jag är misstänkt för rån." I detsamma sade några civilklädda poliser, som stod där, till Paula och Mikael: "Det är ni också." De greps kl. 02.55 och fördes till polisstationen. Trots att de bad att få ringa hem nekades de detta. Paula bad att få göra det både hos polisen och den arrestavdelning de fördes till. Vidare fick Paula genomgå fullständig visitation, klä av sig naken och genomgå analundersökning. De hölls sedan i arrest till kl. 12.05. Några förhör ägde inte rum på natten utan först på förmiddagen mellan klockan 10 och 11.

Klaganden ifrågasatte polisens handlande bl. a. i följande hänseenden.

a) Fanns det grund för gripande?

b) Var det försvarligt att hålla så unga människor sex till sju timmar utan att ens höra dem?

c) Var det riktigt att neka så unga människor att ta kontakt med sina vårdnadshavare?

Med anledning av anmälan inhämtades uppgifter från Paula och Mikael. Förhör hölls med polismännen Lennart Björkestam, Gunilla Sjöberg, Tomas Lundqvist och Hans Qvant, vilka var de som ingrep mot ungdomarna, polisassistenten Ove Andersson, som tjänstgjorde som piketbefäl vid tillfället, samt kriminalinspektörerna Börje Mattsson och Hans Thunberg, vilka tjänstgjorde på vaktroteln (kriminaljouren). Vidare hördes beredskapsåklagaren, kammaråklagaren Jan Danielsson, angående sina åtgärder i samband med anmälan om gripandet. Yttranden i saken avgavs av polismyndigheten i Stockholms polisdistrikt och åklagarmyndigheten i Stockholms åklagardistrikt.

Paula uppgav i huvudsak följande.

På natten mellan den 12 och 13 juli 1983 var hon och Mikael tillsammans på väg hem till Paulas bostad på Eriksbergsgatan efter att ha varit hemma hos en kamrat. De hade åkt buss till Valhallavägen, varifrån de gått söderut mot Humlegårdens nordvästra hörn. Ingen av dem var på något sätt påverkad. Paula var iklädd vit tröja, vita långbyxor och sandaler medan Mikael hade röda träningsoverallsbyxor och vit T-shirt. Han bar en blå ryggsäck. Strax söder om Karlavägen såg de några människor på motsatta sidan av gatan. Paula kände igen en av dem som en gammal klasskamrat, Jimmy, från den tid hon bodde i Hässelby. Denne och två andra yngre män satt på trottoaren med ryggen mot husfasaden. Några andra män och en kvinna fanns också där.

Paula uppfattade att det hade hänt något. Hon och Mikael gick därför över gatan och frågade Jimmy vad han gjorde där. Han talade då om att han var tagen av polisen som misstänkt för rån. Det framkom att några av männen och en kvinna på platsen var civilklädda polismän. Det framgick ganska snart att det var fråga om misstankar om rån i Humlegården. Polismännen tittade i något papper och konstaterade tydligen att någon signalementsuppgift där gav anledning att misstänka att Paula och Mikael också varit delaktiga i brottet. Någon av polismännen förklarade för dem att de också var "anklagade" för rån. Paula tog först inte uppgiften på allvar men efter några minuter fick hon och Mikael ta plats i var sitt fordon. De transporterades därefter till kriminalpolisen tillsammans med de tre övriga misstänkta. Dessförinnan hade Paula försökt förklara för polismännen att hon bodde strax intill, att hon och Mikael bara var på väg hem och att de inte hade med något rån att göra. Polismännen hade dock inte velat lyssna på dem och hade inte ställt några frågor. Både under och omedelbart efter färden hade Paula bett att få förklara sin situation. Hon hade dock bara fått till svar att hon fick vänta med det.

Inkomna på kriminaljouren fick de gripna sitta i ett par rum som var försedda med små väntarrester. De behövde dock inte sätta sig inne i dessa utan fick sitta på bänkar utanför. Polismännen turades om att bevaka dem medan någon satt i ett rum intill och skrev maskin. De fick sitta där i någon halvtimme. Inte vid något tillfälle talade de med någon kriminalpolisman. Den enda fråga Paula fick besvara var hur lång hon var. Hon fick också lämna ifrån sig sitt SL-kort som var den enda typ av legitimationshandling hon hade med sig. På fråga om hon fick meddela sig med hemmet fick hon till svar att hon kunde göra det när hon "kom upp". Därefter fördes de gripna till allmänna häktet. Paula fördes in på kvinnliga avdelningen. Hon hade fortfarande inte fått någon annan information än att det gällde ett flertal rån som hade ägt rum i Humlegården. Hon hade inte delgivits någon misstanke. Efter att ha kommit in på häktet blev Paula ombedd att ta av sig sina kläder och fick böja sig framåt mot en vägg för att personalen skulle kunna se om hon hade något gömt på kroppen. Någon närmare undersökning gjordes dock inte. Hon placerades därefter i en cell. Hon bad att få ringa hem men nekades detta. På förmiddagen hölls ett förhör med henne av en kriminalinspektör. Därefter fick hon så småningom lämna häktet. Hon var då psykiskt illa medfaren av det inträffade och av vistelsen på häktet.

Mikaels berättelse om ingripandet på Engelbrektsgatan, transporten till kriminaljouren och vistelsen där överensstämde i huvudsak med vad Paula hade uppgivit. Han lämnade därutöver bl. a. följande uppgifter. En av polismännen vid Humlegården hade sagt till Paula och Mikael att sätta sig ner mot väggen och hade därefter gått till sin civila bil och anropat en polisbil. Paula sade i det sammanhanget att hon bodde tio meter bort runt hörnet. Hon bad att få gå hem till sin pappa och tala om vad som hade hänt. Hon tillsades dock att hon skulle sitta ner och vara tyst hela tiden. Mikael uppfattade att polismännen talade om några signalement på en yngling i röda träningsoverallsbyxor och ryggsäck samt på en "tjej" som hade långt ljust hår. – En polisbuss kom dit. En uniformsklädd polisman talade med en av kollegerna på platsen bl. a. om vad man skulle göra med de sist anlända

ungdomarna. – Mikael hade bett att få ringa hem när han kom in till kriminaljouren. En av de polismän som varit med på Engelbrektsgatan sade att han fick vänta med det tills han kom upp till häktet. Inte heller där fick han meddela sig med hemmet.

Polisassistenten *Björkestam*, som hade ställning som förman i den grupp som gjorde ingripandena i och vid Humlegården, lämnade denna berättelse.

Efter ett kvällspass på Djurgården beordrades Björkestam, Lundqvist, Qvant och Sjöberg att mellan midnatt och 04.00 i Humlegården dels spana efter tidigare misstänkta rånare och dels att förhindra nya rån den kvällen. Ordern gavs av vakthavande befäl vid andra vaktdistriktet. Den hade sin grund i att det under sommaren hade förekommit ett flertal överfall nattetid i Humlegården. Innan polismännen gick ut studerade de ett flertal tidigare anmälningar. De tog med sig kopior när de påbörjade uppdraget. De fick inte några närmare förhållningsorder om vad de skulle göra och ingen annan information än den som kunde utläsas av handlingarna. – Efter det att de tre första ynglingarna anträffats i Humlegården och förts till Engelbrektsgatan kom det två personer från Karlavägen. De korsade gatan och kom närmare. En fråga till de först gripna om de kände de två nyanlända besvarades jakande. När ungdomarna började prata med varandra "klickade det till" hos polismännen att signalementen delvis stämde på tidigare gärningsmän: en långhårig "kille" med ryggsäck och att det även varit någon långhårig flicka inblandad. Samtliga fem avkrävdes legitimation på platsen men det var bara Mikael som hade riktig legitimation. De andra hade månadskort på SL och dylikt. Samtidigt bläddrade polismännen i anmälningskopiorna, eftersom de hade känt igen signalementet. Ingen av de fem reagerade på något speciellt sätt genom att vara särskild förvånad. Paula hade vid något tillfälle sagt att hon bodde i närheten och bett att få ringa hem. Björkestam kom dock inte ihåg när detta skulle ha varit. När det av Björkestam tillkallade yttre befälet – Andersson – kom till platsen lämnade Björkestam en redogörelse för vad som hade inträffat. Andersson fick också tillfälle att läsa igenom anmälningarna, varefter han troligen gick ut och pratade med Paula och Mikael. De tre först påträffade ynglingarna hade gripits av Björkestam medan Andersson hade beslutat om gripande av Paula och Mikael.

När de gripna hade förts in till kriminaljouren tog Sjöberg och Lundqvist med sig dem till väntarresterna. Andersson, Björkestam och Qvant gick in till vakthavande och föredrog ärendet. Detta gjordes väldigt noggrant, eftersom vakthavande var mycket intresserad på grund av de två sist ditkomna. – Björkestam hade aldrig tyckt att det varit något oklart beträffande gripandet. Skälen för detta beträffande Paula och Mikael hade varit överensstämmelsen med signalementen sammanställda med tidpunkten på dygnet, platsen och bekantskapen med de först gripna.

Lundqvist och *Qvant* lämnade uppgifter om ingripandet mot Paula och Mikael som i stort överensstämde med vad Björkestam hade uppgivit. Något alldeles klart minne av vad som sagts och gjorts vid ingripandetillfället därutöver hade inte någon av dem vid förhören. *Sjöberg* hänvisade till den anmälan som upprättats vid tillfället. Hon förklarade att hon inte mindes i detalj vad som förekommit.

I fråga om vad som föranlett gripandet av de tre ynglingarna var följande

upplyst i enlighet med innehållet i anmälan. Vid tvåtiden hade Qvant och Sjöberg mött en yngling som gått sakta och tittat sig omkring. Han stämde väl in på ett av de i tidigare anmälningar uppgivna signalementen (kraftigt byggd, avklippta jeans och hästsvans i håret). Han hade gått samma väg som Qvant och Sjöberg kommit från, varefter han sneddat över gräsytorna och begett sig mot träddungarna, belägna vid en fotbollsplan utmed Engelbrektsgatan. Strax innan han nått träden hade polismännen observerat ytterligare två personer. Dessa hade stått stilla och tydligen väntat på den förste. Efter samråd mellan de fyra polismännen beslöt de att kontrollera och identifiera de tre. Ynglingarna påträffades efter en stund tillsammans under ett "hängträd", där de stod alldeles tysta. Vid fråga om vad de gjorde på platsen svarade de osammanhängande och olika. När ynglingarna tagits fram i ljuset såg polismännen att också de båda andra ynglingarna stämde in på tidigare signalement. De tre fördes till tjänstebilen. Qvant hade därefter gått tillbaka in bland träden med en ficklampa och därvid påträffat s. k. karatepinnar och en träkäpp.

Andersson anförde huvudsakligen följande. Han tjänstgjorde vid tillfället i en piketbuss som yttre befäl. Via radion beordrades han att åka till Engelbrektsgatan vid Humlegården för att det var civila kollegor som behövde hjälp. Vid framkomsten träffade han fyra civilklädda polismän, i vars sällskap fyra ynglingar och en flicka befann sig. Andersson blev informerad av Björkestam om att tre av ynglingarna hade gripits i Humlegården och att en yngling med ryggsäck och en flicka kommit fram till dem vid tjänstebilen. Polismännen hade förstått att ungdomarna var bekanta med varandra och de hade också uppmärksammat att ynglingen med ryggsäck stämde in på en gammal anmälan med signalement. I den anmälan hade en flicka varit omnämnd också. Efter informationen gick Andersson fram till ungdomarna. Han ställde frågor till de tre först gripna men fick inte något svar. Därefter frågade han ynglingen med ryggsäcken och flickan om de kände de andra tre. Han fick ett jakande svar. På upprepade frågor om vad de gjorde på platsen och varför de kom just dit fick Andersson svaret att de var ute och promenerade. Andersson fick uppfattningen att de var ovilliga att berätta. Han fick inte någon uppgift om att flickan bodde i närheten. – Ungdomarna fick klart för sig på platsen vad det gällde även om det inte skedde någon formell delgivning av misstanke. Andersson ansåg att det förelåg skälig misstanke om förberedelse till rån ifrågavarande natt beträffande alla fem ungdomarna. De två sist anlända hade naturligtvis varit på väg för att träffa de andra tre. Andersson fann att ett gripande var den rätta åtgärden med tanke på brottet och kollusionsfaran. – När de kom till kriminalen visste inte Andersson vilka ungdomarna var; det hade Björkestam uppgifter om. Andersson och några av de civila kollegorna gjorde en noggrann avrapportering av vad som inträffat och om skälen för att ungdomarna fått följa med till kriminalen.

Mattsson uppgav detta angående sin befattning med ärendet m. m.

Han hade varit polisman i 21 år och tjänstgjort på vaktroteln i tre år. Därutöver hade han omkring tre års erfarenhet av utredningsarbete. Vid ifrågavarande tillfälle var han "vanlig" kriminalinspektör med tjänstgöring mellan kl. 21.00 och 8.00. Vid tvåtiden avlöste han vakthavande kriminalin-

spektören Thunberg medan denne vilade ett slag. Omkring kl. 5.00 återvände Thunberg till sitt pass. Det görs i praktiken så att vakthavande blir avlöst av någon som är godkänd för "svarsmål", när vakthavande behöver vila några timmar. Mattsson var van att svara för vakthavande. Det hade han gjort av och till under tre år.

När polismännen kom in med de fem ungdomarna gjordes först en muntlig föredragning av några av de civila polismännen som först hade ingripit. Mattsson bedömde då att ungdomarna skulle föras upp till häktesavdelningen som misstänkta. En polisman i uniform förklarade att han hade beslutat om gripande och att han stod för det. Mattsson gick igenom några kopior av anmälningar som polismännen hade med sig. Polismännen förklarade att det fanns ytterligare fyra till fem anmälningar på våldsroteln. – Mattsson ansåg det vara en helt självklar sak att frihetsberövandena skulle bestå i och med att "både flickan och han" kom in i bilden och verkade känna de misstänkta som sedan blev anhållna för förberedelsebrottet samt att de uppehöll sig på en sådan plats och vid den tidpunkten och med signalement som överensstämde med tidigare uppgifter. Att det inte fanns något särskilt signalement på den flicka som fanns omnämnd i en anmälan betraktade inte Mattsson som någon osäkerhetsfaktor. Den här flickan skulle "helt enkelt uppkontrolleras", eftersom det måste förekomma både konfrontation med målsäganden och vittnesförhör "innan de kan släppas och frias från misstanke om brott". Det förelåg stor kollusionsfara. Vid den tidpunkten på natten bedömde han att gripandet fick kvarstå till dess våldsroteln kom i tjänst på morgonen. – Ungdomarna sköttes helt och hållet av de polismän som förde in dem. De bevakade dem och försåg dem med s. k. travarlappar, varefter de fördes till häktesavdelningen. Mattsson hörde inte om någon önskade kontakta sina anhöriga. Han talade över huvud taget inte med dem. De passerade bara förbi honom på väg till häktesavdelningen. Det uppkom aldrig fråga om att Mattsson själv skulle höra de gripna. Man gjorde inte det när man tar så att säga "gripandet anmält" utan då får de helt enkelt föras upp, varefter ärendet föredras för åklagaren klockan sex. "Då fastställer han 'gripande anmält' på dem." Sedan övertar roteln ärendet och då blir det antingen anhållande eller friande på morgonen. De måste normalt sett ha delgivits misstanke på platsen. När man inte har källmaterial att arbeta med så kan man inte börja 24:8- eller ersättningsförhör(1). Om man gör det "ingår ju försvarare i bilden" och sedan skall man dra ärendet för åklagare och "då blir det ju ett anhållande av det". De gripna informerades i detta fall inte om vad som låg bakom frihetsberövandet eller vad som skulle hända. Den underrättelse de får menade Mattsson vara den som de givetvis får på platsen när de grips ute. Mattsson fann inte heller skäl att kontakta Thunberg, vakthavande kommissarien eller åklagaren. När Thunberg återkom vid femtiden drog Mattsson ärendet för honom, varpå "gripandet övertogs". Thunberg ringde åklagaren omkring klockan sex. Denne "fastställde gripandet". – Arbetssituationen vid

(1) Enligt 24 kap. 8 § rättegångsbalken skall den som gripits så snart det kan ske för förhör inställas för åklagaren eller för polisman som har fått i uppdrag att hålla förhöret. Praxis har utvecklats så att polisman i en del fall håller förhöret innan gripandet anmälts till åklagaren, s. k. ersättningsförhör; se vidare nedan.

tillfället var inte ansträngande. Mattsson hade klart för sig vid sin bedömning att ungdomarna var 15 – 17 år gamla.

Thunberg uppgav i huvudsak följande.

Han anställdes vid polisen 1964. I början av 70-talet tjänstgjorde han under fem år vid kriminalpolisens våldsrotel. Där ägnade han sig bl. a. åt att utreda brott av det slag som det var fråga om vid ingripandet mot Paula och Mikael. Sedan 1976 tjänstgjorde han på kriminaljouren där han under de tre–fyra senaste åren hade vikarierat som vakthavande kriminalinspektör. Sedan våren detta år hade han fast tjänst som sådan.

Natten mellan den 12 och 13 juli 1983 tjänstgjorde Thunberg mellan kl. 21.00 och 08.00. Ungefär mellan kl. 02.00 och 04.45 avlöstes Thunberg av Mattsson. Thunberg fanns dock tillgänglig i lokalerna hela tiden. Mattsson var godkänd för uppgiften som vakthavandes ställföreträdare och den som i turen normalt ersatte Thunberg under dennes frånvaro eller då han hade rast. Frågan om hur lång rast man fick ta under nattpasset var inte närmare reglerad. Rastens längd kunde variera beroende på arbetsbelastningen. Den saken brukade inte innebära några problem.

När Thunberg ca kl. 04.45 återinträdde som vakthavande blev han av Mattsson informerad om det som hade förevarit. Den skriftliga avrapporteringen i det aktuella ärendet avslutades ungefär samtidigt. De gripna var förda till häktet. Thunberg läste avrapporteringen. Han hade inga invändningar vare sig mot denna eller mot Mattssons beslut att låta gripandena bestå och att låta föra de gripna till häktet.

Något ersättningsförhör med de gripna hölls inte. Dock utfördes s. k. slagning på de misstänkta. Thunberg bedömde att förhör med de gripna inte skulle vara meningsfullt med hänsyn till ärendets omfattning och den relativt korta tid som återstod till dess nattens ärenden kl. 06.00 skulle dras för åklagaren. Tre av kriminalinspektörerna var bundna vid andra uppgifter och strax efter kl. 07.00 kom rotelcheferna och hämtade sina nya ärenden som då skulle vara diarieförda och sorterade.

På grund av halsont uppdrog Thunberg föredragningen kl. 06.00 till en kollega. Han själv fanns dock på plats intill vederbörande under dennes samtal med åklagaren.

Danielsson uppgav följande angående sin befattning med ärendet.

Han hade den 13 juli 1983 s. k. beredskap, vilket han hade haft två eller tre gånger tidigare under de senaste sju–åtta åren. Vid sextiden på morgonen blev han uppringd i sin bostad av en kriminalinspektör från polisens vaktrotel som skulle föredra de ärenden med frihetsberövanden som inkommit under natten.

Ärendet med bl. a. Paula och Mikael var troligen det sista som föredrogs. Kriminalinspektören i fråga hade inte själv handlagt ärendet. Danielsson fick den uppfattningen att ärendet föredrogs ur handlingarna. Föredragningen var dock redig och bra.

Vid föredragningen framkom följande, såvitt Danielsson kunde erinra sig. Polisen hade haft två grupper av civilklädda polismän i Humlegården för att spana efter ungdomar som i gäng hade utfört överfall mot framför allt homosexuella män med flera fall av misshandel och rån som följd. En av polisens grupper hade observerat en yngling som väl stämde med ett angivet

signalement på en tidigare gärningsman. Denne hade hårpiska, avklippta jeans och han var eventuellt också barfota. Ynglingen hade försvunnit in i ett buskage där polismännen hade anträffat honom tillsammans med två andra ynglingar. Även dessa hade stämt väl överens med signalement på angivna gärningsmän. Polismännen grep därför samtliga tre. Strax därefter hade ytterligare två ungdomar närmat sig den plats där de tidigare gripna och polismännen befann sig. Det var inte vid samma plats som det första gripandet ägde rum men strax i närheten. Någon hade hälsat på någon – Danielsson kom inte exakt ihåg hur kriminalinspektören uttryckte saken – och polismännen hade uppfattat det som att Paula och Mikael hade stämt möte med de övriga på platsen. Paula och Mikael stämde också in på tidigare angivna signalement på personer som deltagit i tidigare överfall. Förutom åldern hade hon påtagligt ljust hår och han bar en ryggsäck samt var "eventuellt" lång till växten. Innan gripandet hade polismännen också anträffat tillhyggen i form av käppar och karatepinnar i buskaget där de tre förstnämda greps. Omständigheterna var sådana att även Paula och Mikael greps som misstänkta för tidigare rån, varpå de fördes in till polishuset tillsammans med de tre andra. Polisen redovisade ingen uppgift som gjorde att Paula och Mikael var mindre misstänkta än de tre andra.

Föredragningen var som tidigare nämnts bra och Danielsson behövde bara ställa någon fråga angående signalementsuppgifterna på Paula och Mikael. I samband därmed nämnde kriminalinspektören att det fanns handlingar i ärendet på utredningsroteln och Danielsson fattade det som att man inte hade alla handlingar tillgängliga vid föredragningstillfället.

Vid föredragningen upplystes Danielsson om tidpunkten för gripandet och att några förhör ej var hållna. Han fann det dock inte anmärkningsvärt att ersättningsförhör ej hållits, enär ärendet var omfattande och vissa handlingar inte fanns tillgängliga på vaktroteln. Hans spontana tanke var att de gripna skulle höras av våldsrotelns personal då den kom i tjänst eftersom det var fråga om allvarlig brottslighet i ganska stor omfattning. Han beordrade därför att 24:8-förhör skulle hållas med de gripna.

När Danielsson kom till åklagarmyndigheten senare på morgonen lämnade han tvångsmedelsblanketterna till lottningsexpeditionen för inlottning. Han hade sedan ingen ytterligare befattning med ärendet.

Danielsson uppgav slutligen att han trodde att beredskapsåklagaren regelmässigt bedömer att förhör skall hållas med den gripne, innan frågan om frigivning prövas mera noggrant. Skälen för gripandet är ju normalt prövade av en rutinerad kriminalinspektör och det är bara undantagsvis som det står klart att gripandet inte skall bestå, oavsett vad som kan tänkas framkomma vid ett förhör. Självfallet beslutar åklagaren om frigivande utan 24:8-förhör, om det framkommer att grund för fortsatt frihetsberövande saknas.

Mot bakgrund av den utredning som verkställts inhämtades yttrande från polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt angående dels de frågor klaganden hade aktualiserat och dels bl.a. ansvarsfördelningen mellan vakthavande kriminalinspektören och dennes ställföreträdare, ersättningsförhör i avvaktan på anmälan till åklagare samt frågan om underrättelse till anhöriga.

Polisstyrelsen (polismästaren Hans Holmér) åberopade som eget yttrande

en skrivelse från chefen för kriminalavdelningen, polisöverintendenten Hans Wranghult. Denne anförde följande.

Klaganden har i sin anmälan ifrågasatt det försvarliga i att frihetsberöva unga människor under lång tid utan att höra dem samt att neka dem att ta kontakt med sina vårdnadshavare.

Vad gäller första frågan är det naturligtvis av grundläggande betydelse om anhållningsskäl kunde anses föreligga. Enligt min uppfattning var omständigheterna sådana att själva gripandet – även om det från objektiv synpunkt var felaktigt – framstår som försvarbart. Denna ståndpunkt rubbas inte av att en bedömning i efterhand leder fram till att ett medtagande till förhör varit den korrekta åtgärden. Vad gäller den fortsatta handläggningen vid vaktroteln borde ett, om än kortfattat, förhör ha hållits med Paula och Mikael i nära anslutning till deras införande till vaktroteln. Något sådant förhör finns i vart fall ej dokumenterat i utredningsmaterialet. Se nedan under punkt 2 angående "ersättningsförhör".

Vad sedan gäller den andra frågan hänvisas till punkt 3 nedan.

1. Ansvarsfördelningen mellan vakthavande kriminalinspektör och dennes ställföreträdare.

I gällande personalstat för vaktroteln finns upptaget sex tjänster som vakthavande kriminalinspektörer. Ansvarsområdet för dessa framgår av allmänna tjänsteföreskrifter för kriminalavdelningen, A-order nr 641, sakkod AEA/1 p 27. Några tjänster som ställföreträdare för vakthavande kriminalinspektörer förekommer däremot ej. Av tjänsteindelningen dvs en månadsvis upprättad förteckning över personalplaceringarna inom avdelningen framgår emellertid vilka befattningshavare som skall fullgöra tjänst som ställföreträdare.

Enligt nyssnämnda tjänsteföreskrifter (p 7) avses här med ställföreträdare den befattningshavare, som vid förfall för sin närmaste chef har att fullgöra dennes åligganden i ärenden, som ej tål uppskov. Utöver tiden för måltidsuppehåll föreligger ingen reglerad rättighet för vakthavande kriminalinspektör att för vila eller av andra personliga skäl avlägsna sig från tjänstestället eller att överlämna ansvaret för tjänstens fullgörande till ställföreträdaren. Det har dock vid skilda tillfällen säkerligen förekommit att vakthavande kriminalinspektör och annan jourpersonal under natturerna avlöst varandra för någon stunds vila om tjänsten så medgivit. Så snart ställföreträdaren då inträtt i vakthavandes ställe åligger det honom att fullgöra dennes tjänsteåliggande oavsett anledningen till vakthavandes frånvaro.

I det nu aktuella ärendet framgår det av promemoria över samtal med kriminalinspektör Hans Thunberg att denne under natten mellan den 12 och 13 juli 1983 varit indisponerad p g a halsont. Under sådana förhållanden finns det enligt min uppfattning ingen anledning till erinran mot att Thunberg under några timmar drog sig undan för avkoppling eller vila.

Med anledning av det inträffade har avdelningsledningen emellertid för avsikt att granska arbetsrutinerna och ansvarsfördelningen inom vaktroteln samt att utfärda detaljerade föreskrifter för hur länge och under vilka förhållanden ett vakthavande befäl kan överlämna ansvaret för tjänstens fullgörande till ställföreträdande vakthavande befäl.

2. Ersättningsförhör i avvaktan på anmälan av gripande till åklagare.

Sedan beslut fattats att frihetsberövande skall bestå skall under tiden klockan 00.00–06.00, om hinder inte föreligger, "ersättningsförhör" hållas, vilket framgår av tjänsteföreskrift nr 244, sakkod GBA/1 p 2.4. Avdelningsledningen har också vid skilda tillfällen påpekat vikten av att följa nämnda tjänsteföreskrift.

I remisskrivelsen har JO gett uttryck för misstanken att benägenheten att hålla "ersättningsförhör" skulle avta ju mer man närmar sig klockan 06.00. Anledningen till denna uppfattning kan möjligen vara att söka i de rutiner som tillämpas i samband med införandet av frihetsberövade personer. Sedan en polispatrull infört en gripen till vaktroteln, sker en muntlig föredragning av ärendet inför vakthavande kriminalinspektör.

Med ledning av vad som därvid framkommer prövar denne om frihetsberövandet skall bestå och beslutar i sådant fall om den gripne skall överföras till allmänna häktet. Beslutar vakthavande kriminalinspektör att så skall ske, utskrivs en "följesedel" sk travarlapp, varefter patrullen överför den gripne till allmänna häktet, där polismännen vanligtvis närvarar vid avvisiteringen.

Patrullen återvänder därefter till vaktroteln för skriftlig avrapportering av brottet eller händelsen. Denna avrapportering kan ta ända upp till kanske halvannan timme bl a beroende på ärendets omfattning. Först därefter föreligger i allmänhet förutsättningar för att hålla meningsfulla detaljerade förhör. Ju längre fram på natten ärendet blir tillgängligt som förutsättning och grund för förhör, desto kortare tid står alltså till förfogande härför.

Enligt avdelningsledningens mening är det dock ett oeftergivligt krav att, om hinder ej föreligger, gripna personer snarast delges misstanken om brott och underrättas om sin rätt att redan under förundersökningen anlita biträde av försvarare samt får tillfälle att erkänna eller bestrida brott, i all synnerhet som speciellt ett motiverat bestridande kan ge anledning till en omedelbar omprövning av beslutet om frihetsberövande.

Avdelningen kommer därför att omarbeta tidigare nämnda tjänsteföreskrifter så att det klart framgår vad förhöret skall innehålla och att det alltid skall hållas i omedelbar anslutning till införandet.

3. Meddelande till hemmet.

Skyldigheten att underrätta anhållens närmaste anhöriga regleras i RB 24:9. Kriminalinspektör Mattsson har vid förhör förnekat att önskemål om kontakt med hemmet skulle ha framställts till honom eller hans personal från någon av de gripna. Enligt min mening hade det dock ålegat Mattsson att på eget initiativ överväga om hinder förelåg mot att meddela anhöriga. De gripnas låga ålder borde ha gett speciell anledning därtill. Huruvida hinder i övrigt föreligger mot underrättelse måste avgöras från fall till fall med utgångspunkt från de vid det aktuella tillfället tillgängliga uppgifterna. Några principiella hinder mot underrättelse kan alltså enligt min mening ej föreligga.

4. Polisutredningens fortsatta bedrivande.

Sedan utredningsmannen, kriminalinspektör Seth Jansson, under förmiddagen den 13 juli hållit förhör med samtliga misstänkta, föredrogs ärendet för förundersökningsledaren, kammaråklagare Wulf Zippis, vilken samma dag klockan 12.05 beslöt att Paula och Mikael skulle friges. Följande dag beslöt kammaråklagare Zippis att lägga ned förundersökningen mot Paula och Mikael med motiveringen "misstänkt oskyldig". De övriga tre i ärendet

misstänkta har åtalats för förberedelse till rån vid Stockholms tingsrätt. Rättens dom faller den 18 april 1984.

Jag vill slutligen framhålla att förutsättningarna för fattande av välgrundade beslut bl a i fråga om fortsatt frihetsberövande enligt min mening väsentligt skulle ökas om åklagarjour infördes i stället för beredskap eller i vart fall om beredskapsåklagarna var tillgängliga för beslut även mellan klockan 00.00 och 06.00, vilket vid skilda tillfällen har föreslagits. Än mer önskvärt vore att jourhavande åklagare fanns tillgänglig under annan tid än s k kontorstid i vaktrotelns lokaler. En sådan anordning skulle i hög grad stärka berättigade krav på en omedelbar och betryggande prövning av alla beslut om frihetsberövande av personer misstänkta för brott.

Överåklagaren Claes Zeime anförde detta i åklagarmyndighetens yttrande.

I ärendet har beträffande samtliga ungdomar, efter det att de gripits kl 02.55, mer än sju timmar förflutit, innan förhör med dem ägt rum. Detta är otillfredsställande. En betydande del av tidsutdräkten torde kunna förklaras av de arbetsrutiner, som tillämpas vid vaktroteln och som redovisats i polisstyrelsens yttrande. Vid den fortlöpande granskningen av åklagarmyndighetens anhållningsliggare har iakttagits, att det tämligen ofta förekommer att personer, som gripits under senare delen av natten, inte hörs av personal på vaktroteln, innan gripandet anmäls till åklagare omkring kl 06.00. I sådana fall dröjer det ofta till långt fram på förmiddagen innan den misstänkte blir förhörd av ordinarie utredningspersonal.

Ett 24:8-förhör eller ersättningsförhör behöver i allmänhet inte taga så lång tid i anspråk. I allmänhet torde något förhör vid vaktroteln inte hållas med den gripne förrän vederbörlig anmälan upprättats. Är materialet – såsom i det aktuella fallet – inte helt okomplicerat, tar det ytterligare tid för en förhörsledare att sätta sig in i ärendet för att få ett underlag för förhöret. I det aktuella fallet var anmälan färdigställd först ungefär en och en halv timme efter det att de gripna införts till vaktroteln. Mestadels torde efter denna tidpunkt enligt tillämpad praxis vid vaktroteln några förhör inte hållas där med tidigare gripna. Sålunda överlämnas som jag inledningsvis angett åt ordinarie utredningspersonal att hålla första förhör med en misstänkt, vars gripande anmälts till beredskapsåklagaren omkring kl 06.00. Av vad nu angetts synes främst två förhållanden verka fördröjande när det gäller att anställa första förhör, nämligen dels att man avvaktar anmälans upprättande, dels rutinerna beträffande arbetsfördelningen mellan vaktroteln och ordinarie utredningspersonal.

En genomgång av den anmälan som upprättades efter gripandet av de fem misstänkta ungdomarna och anmälningarna om de olika råntillfällena innehåller ingen uppgift, som ger anledning att misstänka Paula, utöver det förhållandet att en flicka deltagit vid ett rån och att Paula anlänt till platsen tillsammans med Mikael, vars utseende ansetts stämma in på ett signalement. I vart fall beträffande Paula kan det inte ha förelegat tillräcklig grad av misstanke för att gripa henne och delge henne misstanke om brott. Kammaråklagaren Jan Danielsson, som vid tillfället haft beredskapstjänst, har bl a uppgivit, att det, utöver vad som framgår av anmälan, vid föredragningen, då gripandet anmäldes för honom, lämnats den uppgiften att Paulas utseende överensstämt med ett signalement. Det kan mot den bakgrunden inte anses att Danielsson handlat fel, då han beordrat, att 24:8-förhör skulle hållas med Paula och Mikael i stället för att omedelbart frige dem. I polisstyrelsens yttrande har framhållits, att det hade varit värdefullt om en jourhavande åklagare varit närvarande på vaktrotelns vid tillfället. Om så varit fallet, hade det knappast med de tillämpade rutinerna

medfört att förhören ägt rum tidigare. Om det inverkat på frågan om fortsatt frihetsberövande av Paula och Mikael är omöjligt att säga. Däremot delar jag polisstyrelsens uppfattning såtillvida att ett joursystem för åklagare ger bättre förutsättningar för riktiga beslut än ett beredskapssystem. Jag framförde för ett par år sedan tanken om en försöksverksamhet med jorhavande åklagare. Tanken vann endast i ringa omfattning gehör hos åklagarna vid myndigheten, varför frågan då fick förfalla. Emellertid utgår jag ifrån att den nya häktningsutredningen kommer att behandla även frågor som rör handläggningen av frihetsberövanden under inte tjänstetid.

JO Sverne anförde följande i ett beslut den 17 december 1984.

Gripandet

De straffprocessuella tvångsmedlen häktning, anhållande och gripande regleras i 24 kap. rättegångsbalken (RB).

Enligt 24:1 RB får häktning ske om någon är på sannolika skäl misstänkt för brott, för vilket är föreskrivet fängelse i högst ett år eller däröver. En ytterligare förutsättning är att det med hänsyn till brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållande eller annan omständighet skäligen kan befaras att han avviker eller på annat sätt undandrar sig lagföringen eller straff (flyktfara) eller att han genom undanröjande av bevis eller på annat sätt försvårar sakens utredning (kollusionsfara) eller också att det förekommer anledning att han fortsätter sin brottsliga verksamhet (recidivfara). Denna huvudregel är försedd med olika tillägg och undantag som dock är av mindre intresse här.

Om det mot någon förekommer skäl till häktning får han enligt 24:5 första stycket RB anhållas i avvaktan på rättens beslut. Om det inte föreligger fulla skäl till häktning får den misstänkte dock anhållas, om det är av synnerlig vikt att han i avbidan på ytterligare utredning tas i förvar (24:5 andra stycket RB). Det ankommer på åklagare att besluta i anhållningsfrågor.

Om det mot någon förekommer skäl till anhållande men beslut därom inte utan fara kan avvaktas, får polisman gripa den misstänkte (24:7 första stycket RB).

Reglerna är således uppställda på det sättet att man utgår från tvångsmedlet häktning. Gripande och anhållande är i princip att betrakta som provisoriska åtgärder i förhållande till häktning. När det uppkommer fråga om att gripa eller anhålla en person, bör således bedömningen i första hand göras utifrån ett antagande att skäl för häktning föreligger. Gripande och anhållande kan dock ske även om "fulla skäl till häktning" inte föreligger under den förutsättningen att det anses vara av synnerlig vikt att den misstänkte i avvaktan på ytterligare utredning hålls i förvar. Detta har uttolkats så att det är tillräckligt att det föreligger skälig misstanke om brott. (Se t.ex. Gärde m.fl.: Nya rättegångsbalken, s. 324.) Jag vill dock för egen del peka på att lagstiftaren inte har använt uttrycket "skälig misstanke" i detta sammanhang medan det förekommer i fråga om andra tvångsmedel, t.ex. som förutsättning för reseförbud, kroppsvisitation, kroppsbesiktning och husrannsakan. Detta kan enligt min mening ses som att man föreställt sig en misstankegrad mellan skälig misstanke och sannolika skäl. Det skulle

således kunna krävas konkreta omständigheter av sådan styrka att mer än skälig misstanke föreligger. När ett gripande eller anhållande enligt denna undantagsbestämmelse aktualiseras får inte det andra ledet glömmas bort. Att det skall vara av synnerlig vikt att den misstänkte hålls i förvar måste ingå som ett led i den bedömning som görs vid tillfället. Det har i litteraturen förekommit olika meningar om vad som egentligen avses med detta. Jag finner inte skäl att här gå in närmare på den frågan. Till grund för prövningen kommer jag att lägga att det krävs i vart fall skälig misstanke om brott för att ett gripande skall vara rättsenligt.

Som grundmaterial för sina spaningar i Humlegården hade Björkestam och hans kollegor ett antal anmälningar om där begångna våldsbrott under de föregående veckorna. Generellt kan sägas att dessa brott, enligt de signalementsuppgiftersom lämnats, begåtts av ynglingar i åldern 16-20 år, i flera fall betecknade som långhåriga och iklädda jeans av olika modeller och kulörer. I en av anmälningarna – en "interimsanmälan" den 11 juli 1983, vilken upprättats av två polismän i radiobil som stoppats av två pojkar– uppgavs att en man i 50-årsåldern hade blivit nedslagen av sex–sju personer i den övre delen av Humlegården omkring klockan 00.30. Gärningsmännen hade därefter försvunnit mot Stureplan. Pojkarna hade gått fram till målsäganden och frågat om de skulle ringa efter polis men målsäganden hade inte velat göra någon polisanmälan om det inträffade. Signalementet angavs i anmälan sålunda: "6–7 personer, långhåriga, varav en flicka. En av männen var kraftigt byggd, hästsvans. En person bar ryggsäck."

Att polismännen mot angivna bakgrund fann anledning att göra ett ingripande mot de tre ynglingar som mitt i natten "stod och tryckte" i en träddunge vid den plats där tidigare överfall skett kan inte föranleda någon kritik. Med hänsyn härtill och till fynden i dungen av olika slags tillhyggen kan det heller inte riktas någon erinran mot Björkestams beslut att gripa de tre ynglingarna som misstänkta för förberedelse till rån.

Beträffande Paula och Mikael synes gripandeskälen ha konstituerats av tidpunkten på dygnet, platsen, bekantskapen med en av de först gripna ynglingarna och signalementen. Möjligen kan det förhållandet att 15–16-åringar anträffas i närheten av Humlegården vid denna tidpunkt på dygnet varit ägnat att väcka viss undran. Därifrån är det dock ett långt steg till skälig misstanke om brott. Här bör inskjutas att det inte är tillräckligt för gripande att det uppkommer allmänna misstankar om brottslighet. Misstanken måste i princip vara anknuten till visst eller vissa brott. Andersson, som är ansvarig för gripandet av Paula och Mikael, har trots detaljerade frågor vid förhöret inte klart angivit vilket/vilka brott som gripandet hänfördes till. Han synes dock närmast ha menat att det förelegat skälig misstanke om delaktighet i det förberedelsebrott som de tre ynglingarna redan gripits för men att det också förelegat misstankar, utan närmare angivande av grad, om medverkan i tidigare överfall.

Beträffande förberedelse till brott må erinras om innehållet i 23 kap. 2 § första stycket brottsbalken (BrB): "Den som med uppsåt att utföra eller främja brott, lämnar eller mottager penningar eller annat såsom förlag eller vederlag för brottet eller ock anskaffar, förfärdigar, lämnar, mottager, förvarar, fortskaffar eller tager annan dylik befattning med gift, sprängämne,

vapen, dyrk, förfalskningsverktyg eller annat sådant hjälpmedel, skall i de fall särskilt stadgande givits därom dömas för förberedelse till brottet, om han ej är förfallen till ansvar för fullbordat brott eller försök." – Det har inte ens antytts från polismännens sida att Paula eller Mikael skulle kunna misstänkas för att ha tagit befattning med några brottsverktyg eller andra hjälpmedel vid det aktuella tillfället. Någon objektivt grundad misstanke mot dem om förberedelse till rån kan därför inte ha förelegat. I 23:2 andra stycket BrB sägs att det, i fall som särskilt anges, skall dömas för stämpling till brott. Med stämpling förstås att någon i samråd med annan beslutar gärning eller att någon försöker anstifta annan eller åtar sig eller erbjuder sig att uföra den. Det skulle ha legat mer i linje med polismännens synsätt att göra gällande misstanke om stämpling till rån, dvs. att gärningen beslutats i samråd med annan. Jag kan dock inte se att det förelegat omständigheter som kunde ha utgjort laglig grund för gripande ens för stämpling till brott.

För att en signalementsuppgift skall kunna läggas till grund för misstanke mot en viss person måste det – i vart fall när det förflutit någon tid efter gärningen eller på något avstånd från brottsplatsen – krävas att uppgiften är särskiljande. Vad som frapperat polismännen i fråga om Paula och Mikael var att de överensstämde i ålder med de flesta gärningsmännen och, främst, att det påståtts att en flicka och en pojke med ryggsäck, båda långhåriga, tagit del i en av gärningarna (ovan angiven interimsanmälan). Dessa uppgifter kan enligt min mening inte anses vara av sådan art att några som helst slutsatser kunde dras om Paulas eller Mikaels deltagande i tidigare brott. Beträffande ryggsäcken kan sägas att den för tio–femton år sedan kunde ha betraktats som en sådan egenhet att den kunnat väcka befogat intresse hos polismän som haft en uppgift om att en viss gärningsman varit ryggsäcksförsedd. Med tanke på senare års bruk av ryggsäck kunde emellertid innehavet av en sådan persedel knappast läggas till grund för någon objektiv misstanke om delaktighet i det anmälda brottet. Med hänsyn till vad som här anförts vill jag som min mening hävda att de misstankar, som kunnat riktas mot Paula och Mikael, inte ens med beaktande av de icke gärningsanknutna omständigheterna – tidpunkt och plats för anträffandet samt bekantskapen – uppnått ens tillnärmelsevis sådan styrka som krävts för gripande beträffande någon av de gärningar som här har varit aktuella. Jag kan således inte – som polisledningen gjort – finna att gripandet av Paula och Mikael varit försvarbart.

Chefen för kriminalavdelningen har med instämmande av polisstyrelsen anfört att ett medtagande till förhör hade varit den korrekta åtgärden. Härom föreskrivs följande i 23:8 RB: "På tillsägelse av polisman vare den som är tillstädes å plats, där brott förövas, skyldig att medfölja till förhör, som hålles omedelbart därefter. Vägrar han utan giltig orsak, må han av polismannen medtagas till förhöret." Vad som är brottsplats vid förberedelsebrott kan vara föremål för tvekan och det saknas skäl att här göra någon analys av den frågan. Det står nämligen klart att Paula och Mikael kommit till platsen, där de tre ynglingarna hade placerats av polismännen, efter det att förberedelsebrottet avbrutits av dem. Inte heller förekommer någon antydan om att Paula och Mikael antagits ha uppehållit sig i Humlegården eller annan plats där förberedelsebrottet "förövades". Jag kan därför inte instämma i uppfattningen att ett medtagande till förhör hade varit en riktig åtgärd.

I fråga om Anderssons ansvar för gripandet av Paula och Mikael måste hänsyn tas till situationen vid beslutstillfället och till att det här rör sig om bedömningsfrågor som kan vara svåra att klara ut ordentligt ute på fältet, där beslut måste fattas utan nämnvärd betänketid. Även om jag menar att Andersson inte ens med hänsyn härtill kan gå fri från kritik, finner jag inte anledning att gå vidare i saken.

Handläggningen vid vaktroteln

I 24:7 tredje stycket RB föreskrivs att, när någon gripits, anmälan om gripandet skyndsamt skall göras hos åklagaren och att denne efter förhör, som avses i 8 §, omedelbart skall besluta om den gripne skall anhållas eller friges. Innebörden av uttrycket "skyndsamt" har ansetts vara detsamma som "snarast möjligt" efter gripandet. Bestämmelsen i 24:8 RB innehåller, såvitt nu är i fråga, att den som gripits enligt 7 § skall, så snart det kan ske, inställas inför åklagaren eller för polisman som har fått i uppdrag att hålla förhöret.

Inom åklagarväsendet är uppbyggt ett system med beredskapsåklagare som skall svara för uppkommande åklagarfrågor, som inte kan vänta till ordinarie tjänstgöringstid eller till handläggande åklagare blir anträffbar. Således skall det dygnet runt finnas möjlighet för polisen att nå en åklagare, som kan ta ställning till frågor av brådskande natur. Enligt lagens bokstav skall anmälan enligt 24:7 tredje stycket RB i princip göras så snart en gripen person förts in på en polisstation, oavsett när på dygnet detta skett. Det har emellertid utvecklats en praxis som innebär att beredskapsåklagaren inte behöver kontaktas nattetid när det är fråga om klara fall. Detta har sin främsta grund i den under senare decennier förbättrade utbildningen av polismän. Nuvarande ståndpunkt i saken framgår av riksåklagarens (RÅ) anvisningar angående åklagares beredskapstjänst (RÅ:s författningssamling 1983:1), vilka utfärdats efter samråd med rikspolisstyrelsen. Däri anges följande angående åklagares beredskap nattetid.

En åklagare, som har beredskap, skall utan onödigt dröjsmål kunna nås av polisen för tjänstemeddelanden. De frågor som aktualiseras hos polisen är emellertid inte alltid av den arten att de omedelbart måste underställas beredskapsåklagarens prövning. När det gäller frågor som uppkommer nattetid, bör de möjligheter som sålunda finns att uppskjuta en underrättelse till åklagaren tas till vara, eftersom det är angeläget att beredskapen inte görs onödigt betungande.

Den kanske mest angelägna uppgiften för en beredskapsåklagare är att pröva frågor om anhållanden av personer, som av polisen har gripits som misstänkta för brott. Anmälan om sådana gripanden skall enligt 24 kap. 7 § tredje stycket rättegångsbalken skyndsamt göras hos åklagaren. Skyndsamhetskravet bör tolkas med hänsyn till omständigheterna i varje särskilt fall (jfr JO:s ämbetsberättelse 1968 s 101). Om förutsättningarna för ett anhållande är mer eller mindre uppenbara, torde det sålunda vara möjligt att låta ett hänskjutande av frågan till åklagaren anstå en kortare tid, om åklagaren därigenom kan ges möjlighet till sammanhängande nattvila.

Mot den nu angivna bakgrunden anser jag att anmälan till åklagare inte skall behöva göras mellan klockan 00.00 och 06.00, såvida inte omständigheterna är sådana att det framstår som ofrånkomligt att genast inhämta åklagarens besked i frågan.

Om en anhållningsfråga har aktualiserats för åklagaren före klockan 24.00, kan det självfallet finnas anledning för honom att senare under natten följa upp frågan på det sätt som anges i avsnitt 3.

Vanligen torde beredskapsåklagaren kunna fatta sina beslut efter telefonföredragning av polisen. Åklagaren får dock inte ge avkall på kravet på säker och fullständig information. Ibland kan det därför vara nödvändigt att han inställer sig hos polisen och genom att närvara vid förhör eller på annat sätt skaffar sig ett säkert beslutsunderlag.

För polisens del fanns, såvitt avser polismyndigheten i Stockholm, vid det aktuella tillfället tjänsteföreskrift nr 224 angående anmälan om gripande, 24:8-förhör och ersättningsförhör m. m. Föreskriften hade denna lydelse.

Enligt RB regler skall, då någon gripits jml RB 24:7, anmälan om detta skyndsamt göras till anhållningsmyndigheten (åklagaren) som efter mottagen anmälan om gripande kan uppdra åt polisman att hålla s k 24:8-förhör. Med sådant förhör som underlag skall anhållningsmyndigheten omedelbart besluta om den gripne skall anhållas eller friges.

Enligt JO avgörande (dnr 2.202-73) kan det ej anses innebära ett åsidosättande av reglerna i RB om anhållningsmyndigheten grundar beslut i anhållningsfrågan på annat förhör– annat än 24:8-förhör–vilket hållits innan anmälan om gripande gjorts. Förutsättningen är dock att anhållningsmyndighetens beslut inte försenas genom detta förfaringssätt.

Med anledning härav och efter samråd med åklagarmyndigheten föreskrivs följande.

1 Anmälan till åklagarmyndigheten om gripande

1.1 Då för brott gripen person införs på polisstation eller på kriminalavdelningen åligger det vhbfl respektive vh krinsp att omedelbart pröva om gripandet skall bestå. Bedöms gripandet böra bestå i avvaktan på beslut i anhållningsfrågan skall anmälan skyndsamt göras till åklagarmyndigheten.

1.2 Anmälan till åklagarmyndigheten om gripande skall i princip göras även nattetid. Beträffande gripen, som införs efter kl 00.00, kan dock med anmälan anstå till kl 06.00, om det inte framstår som ofrånkomligt att genast inhämta beslut av åklagare i anhållningsfrågan. Innan sådan anmälan görs nattetid skall beträffande KKV-ärenden beslut av krkom vid KKV ha inhämtats.

1.3 Anmälan om gripande skall i princip göras av vhbfl respektive vh krinsp eller av den utredningsman som handlagt ärendet.

2 Förhör som ersätter 24:8-förhör ("ersättningsförhör")

2.1 Anmälan till åklagare om gripande kan ske per telefon. Det bör därvid eftersträvas att flera gripanden anmäls samtidigt. Kravet på föreskriven skyndsamhet får dock inte eftersättas. I avvaktan på anmälan till åklagare skall den gripne om möjligt höras i sådan mån att underlag finns för beslut i anhållningsfrågan ("ersättningsförhör").

2.2 Då den gripne hörs skall han underrättas om misstanken och om sin rätt att anlita biträde av försvarare. Att så har skett skall noteras i förhörsprotokollet, av vilket även skall framgå om den hörde erkänner eller förnekar brottet.

2.3 Protokoll över förhör skall alltid upprättas. Således även om den gripne vägrar att uttala sig. Om anledningen till sådan vägran är känd skall den redovisas i förhörsprotokollet.

2.4 Under tiden 00.00 – 06.00, då enligt p 1.2 anmälan om gripande i de flesta fall kan anstå, skall, om hinder för förhör inte föreligger, "ersättningsförhör" hållas. Sådant "ersättningsförhör" nattetid kan med fördel hållas i KKV:s lokaler innan den gripne överförs till allmänna häktet.

3 Hinder för förhör

3.1 Anmälan om gripande skall göras, oaktat "ersättningsförhör" ej hållits, om den gripne inte omgående kunnat höras på grund av

- att gripande skett på annan ort,
- att tolk inte kunnat anskaffas inom rimlig tid,
- att den gripne vårdas på sjukhus eller
- att den gripne är så påverkad av alkohol eller annat att han inte lämpligen bör höras.

3.2 Stor arbetsbelastning får endast i undantagsfall utgöra hinder för förhör. Sådant hinder kan vara att stor ansamling av ärenden skett sent nattetid och att inkallande av beredskapspersonal bedömts ej hinna få avsedd verkan.

3.3 Anledningen till att förhör ej hållits skall noggrant noteras i "liggaren för gripna" vid KKV respektive i personbladet.

Någon principiell invändning mot den praxis som således utvecklat sig har under senare år inte framställts från JO:s sida. Att ersättningsförhör verkligen blir av och att de hålls så snart som möjligt är dock enligt min mening en grundläggande förutsättning för att en anmälan om gripande skall kunna skjutas upp. Förhöret bör normalt hållas innan den misstänkte förs till arrestavdelning. Undantag får naturligtvis göras när ett förhör av någon anledning inte kan hållas. – Minst lika viktigt anser jag det vara att det hos polisen inte utvecklas en rutin att regelmässigt underlåta kontakt med beredskapsåklagaren nattetid.

I den straffprocessuella lagstiftningen finns det särskilda regler om handläggningen av mål rörande ungdomar. Dessa är intagna främst i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL). Här skall endast nämnas bestämmelserna i 7 och 12 §§. I den förstnämnda paragrafen anges att den som är under aderton år inte får häktas med mindre synnerliga skäl därför föreligger. Enligt 12 § första stycket skall mål mot den som ej fyllt tjugoett år alltid behandlas skyndsamt. Om åtal väcks mot den som ej fyllt aderton år för brott, för vilket är stadgat fängelse i mer än ett år, skall som huvudregel de tidsfrister iakttas som gäller i mål, vari den tilltalade är häktad (12 § andra stycket). I fråga om gripande och anhållande finns inte några särregler av detta slag. Det kan möjligen hänga samman med att det är svårt att i lagstiftningen ställa större krav på skyndsamhet för dessa fall än de som gäller generellt. En viss angelägenhetsgradering har emellertid, som nämnts, skett i praxis genom föreskrifterna om åklagarberedskapen nattetid. Jag har den uppfattningen att skyndsamhetskravet i fråga om ungdomsmålen bör slå igenom också här i så måtto att gripanden av ungdomar under i vart fall aderton år skall anmälas till åklagaren också nattetid. Undantag härifrån borde endast få göras om det är fråga om mycket allvarliga brott, som det genom erkännande och/eller övriga omständigheter är klarlagt att den gripne har begått.

I enlighet med vad jag förut anfört om hållbarheten hos de skäl som föranlett gripandet av Paula och Mikael hade någon kritik inte kunnat riktas mot Mattsson om han omedelbart försatt dem på fri fot. Även om jag anser att det legat närmast till hands att Mattsson med den inställning han haft genast skulle föranstaltat om en anmälan om gripandet av de fem ungdomarna till åklagaren, vill jag mot bakgrund av rådande praxis inte påstå att det varit direkt felaktigt att underlåta detta. Beträffande alla fem ålåg det däremot Mattsson att själv och/eller genom andra polismän i kriminaljouren omgående efter avrapporteringen hålla ersättningsförhör angående de händelser samma natt som enligt anmälan föranlett gripandena. Emellertid tycks det som om Mattsson följt tillskapade rutiner i enlighet med vad chefen för kriminalavdelningen uppgivit. Visserligen anges det i tjänsteföreskrifterna endast att ersättningsförhör nattetid "med fördel" kan hållas i kriminaljourens lokaler innan den gripne överförs till allmänna häktet. För min del kan jag dock inte förstå att man kan tolka detta som ett godkännande av att gripna regelmässigt kan föras till häktet, innan något förhör har hållits. Meningen med ett förhör är ju att det skall utgöra en grund för ställningstagande i frågan om fortsatt frihetsberövande. Chefen för kriminalavdelningen har vidare uppgivit att avdelningsledningen vid skilda tillfällen påpekat vikten av att tjänsteföreskrift nr 224 följs. Det är välkommet att polisledningen nu funnit skäl att ändra på föreskriften så att underställd personal följer de regler som uppställts av hänsyn till rättssäkerhet och personlig integritet. Jag anmodar polismyndigheten att så snart som möjligt hit överlämna den nya föreskriften. På grund av vad som anförts av polismyndigheten om rutinerna anser jag mig inte böra ta upp fråga om ansvar för Mattsson för vårdslös myndighetsutövning eller för tjänsteförseelse.

Enligt 24:9 RB skall en anhållens närmaste anhöriga och annan som står den anhållne nära, så snart det kan ske utan men för utredningen, underrättas om anhållandet. En sådan underrättelse får dock inte utan synnerliga skäl lämnas mot den anhållnes önskan. Skyldigheten att underrätta anhöriga inträder således först sedan beslut om anhållande meddelats. I det här aktuella fallet förelåg således inte någon författningsenlig plikt för personalen vid kriminaljouren att meddela de gripnas anhöriga om åtgärderna. Det är emellertid viktigt att de anhöriga så snart som möjligt får veta att frihetsberövandet har skett så att de inte behöver sväva i ovisshet om vad som hänt. Detta kan förhindra att sjukhus kontaktas och att "försvinnandet" polisanmäls. Också här är det naturligtvis mer angeläget med en underrättelse ju yngre den som berövats sin frihet är. Med reglerna om åklagarberedskapen nattetid kan det, även om de av mig framförda synpunkterna på anmälan om gripande av ungdomar beaktas, dröja förhållandevis lång tid, innan anhållningsbeslut meddelas och reglerna om underrättelse till anhöriga blir tillämpliga. Det kan således ifrågasättas om inte vakthavande befäl och åklagare borde åläggas en mer långtgående skyldighet i detta hänseende. Det är av olika skäl inte alldeles lätt att ställa upp en bestämd regel, åtminstone inte för de fall där det antas föreligga kollusionsfara. Jag överlämnar därför detta beslut till riksåklagaren och rikspolisstyrelsen för övervägande av frågan och för sådana åtgärder som enligt min mening är behövliga.

I ärendet har också uppkommit fråga om ansvarsfördelningen mellan

vakthavande kriminalinspektör och dennes ställföreträdare. Med hänsyn till vad som uppgivits av chefen för kriminalavdelningen saknas anledning för mig att här gå in på den frågan.

Beredskapsåklagarens handläggning

Det är inte möjligt att i efterhand få det fullt klarlagt hur föredragningen för Danielsson kom att utformas. En del uppgifter som han lämnat stämmer mindre väl överens med de faktiska förhållandena vid ingripandet. Huruvida detta beror på minnesfel eller på föredragandens uppgifter kan lämnas därhän. Jag får godta att Danielsson bibringats den uppfattningen att alla fem ungdomarna var skäligen misstänkta för förberedelse till rån den natten. Däremot kan inte ens de uppgifter om signalement som Danielsson har sagt sig ha erhållit av föredraganden, vilka går utöver dem som faktiskt förelegat, leda till skälig misstanke om medverkan från Paulas eller Mikaels sida i något av de tidigare rånen.

Eftersom Danielsson tydligen funnit skälig misstanke om brott föreligga var det självfallet riktigt att han beordrade 24:8-förhör med ungdomarna. Vad som däremot är anmärkningsvärt är att Danielsson inte reagerat mot att något förhör med de misstänkta inte hade hållits innan gripandena anmäldes för honom, särskilt som han fått klart för sig att de gripna endast var 15–17 år gamla. Jag menar således att Danielsson borde ha beordrat personalen på kriminaljouren att omedelbart förhöra de gripna och genast därefter till honom redovisa resultaten för ställningstagande i anhållningsfrågan.

Beträffande den av chefen för kriminalavdelningen och överåklagaren behandlade frågan om ett system med jouråklagare närvarande vid vaktroteln vill jag bara framhålla att jag i princip biträder den uppfattning som redovisats i deras yttranden. Frågan är, särskilt mot bakgrund av detta ärende, av sådan vikt att jag finner anledning att överlämna detta beslut till justitiedepartementet för kännedom.

Behandlingen på häktesavdelningen

Vad som uppgivits i ärendet ger mig inte skäl anta att någon tjänsteman i samband med förvaringen av Paula och de andra ungdomarna på allmänna häktet gjort sig skyldig till fel eller försummelse. Jag gör därför inte något särskilt uttalande i den delen.

Avslutande synpunkter

Av det föregående framgår att jag har funnit behandlingen av de fem ungdomarna – och särskilt Paula och Mikael som jag anser att det saknades skäl att gripa – ha varit från allmän synpunkt minst sagt otillfredsställande. Misstag görs i alla verksamheter. Det är inte speciellt märkligt att det sker i fall av detta slag, där inblandade tjänstemän har att med kort betänketid och under i övrigt ogynnsamma förhållanden fatta beslut efter en ofta vansklig sammanvägning av många olika omständigheter. Vad som är betänkligt är att ingen av beslutsfattarna i detta fall tycks ha insett att ett annat handlingssätt

än det tillämpade kunde ha varit riktigare eller lämpligare. Det är mycket viktigt att kriminaljourens (vakthavande befäls etc.) och beredskapsåklagarens verksamhet inte stannar vid en registrering av vad som händer i avvaktan på att ordinarie handläggare övertar ärendet. De normer som reglerar polisens och åklagarnas verksamhet har på grund av dess mångfasetterade natur inte kunnat göras absoluta utan lämnar stort utrymme för den enskilde tjänstemannens bedömningar och ställer stora krav på hans omdöme. Vid detta förhållande måste det krävas att tjänstemännen alltid har i åtanke de rättssäkerhetsaspekter och den hänsyn till den personliga integriteten som bär upp regeringsformens föreskrifter om de medborgerliga fri- och rättigheterna. Vad som förekommit i detta ärende kan ge en antydan om att så kanske inte alltid är fallet. Det finns anledning för JO att även fortsättningsvis ägna stor uppmärksamhet åt tillämpningen av det aktuella regelsystemet.

Ärendet är härmed avslutat.

Riksåklagaren har, efter överläggningar med rikspolisstyrelsen, i en promemoria den 20 mars 1985 kompletterat de anvisningar som givits i RÅC I:101 i fråga om anmälan till åklagare om gripande och underrättelse till anhöriga.

Frågor om handläggning av en fotokonfrontation samt beslut om anhållande och transport av anhållen

(Dnr 2762-1983)

Med anledning av artiklar i Skaraborgs Läns Allehanda och Sundsvalls Tidning om att en oskyldig person blivit anhållen och transporterad från Sundsvall till Skövde föranstaltade JO Wigelius om utredning. Därvid framkom i huvudsak följande.

Under natten till den 7 juli 1983 förövades en stöld på ett hotell i Karlsborg. Därvid tillgreps ett kassaskåp jämte tobak, alkohol och pengar. Stölden anmäldes den 7 juli till polisen i Skövde, som inledde förundersökning. Brottsplatsundersökningen gav ej stöd för misstanke mot någon speciell person. Det kunde emellertid konstateras, att gärningsmannen sannolikt berett sig tillträde till hotellet med hjälp av en nyckel. Under utredningen framkom att en okänd mansperson i 25-årsåldern dagen innan skrivit in sig som gäst på hotellet under namnet Hans-Olov Lindgren, 54-01-30-3119, med adress Modigs väg 19, 386 00 Tidaholm. Han hade erhållit nycklar till hotellets entré och hotellrummet, eftersom receptionen var obemannad nattetid. Efter det att gästen avlägsnat sig, upptäckte källarmästaren V., att det av gästen lämnade postnumret måste vara felaktigt. V. kontaktade polisen, som kunde konstatera att jämväl personnumret och adressuppgifterna i övrigt var oriktiga. Gästen tog aldrig in på rummet. Med hänsyn till de oklara omständigheterna kring gästen kom misstankarna att riktas mot honom. V. hade under den aktuella natten vid två tillfällen iakttagit en mystisk bil i närheten av hotellet. V. hade antecknat bilnumret, då han

förmodade att den kunde ha med gästen att göra. Vid kontroll av bilen visade det sig att bilens ägare var bosatt i Sundsbruk, vars postnummer är 683 00. Detta nummer bestod av samma siffror som det oriktiga postnummer gästen angivit, men siffrorna var omkastade. Polisen ifrågasatte därför om tjuven kunde vara hemmahörande i Sundsbruk. Bilen var ej stöldanmäld.

Under spaningsarbetet fick V. ta del av ett antal fotografier av kända kassaskåpstjuvar. Han igenkände inte någon av dessa som hotellgästen. Med ledning av de uppgifter han lämnade om gästens namn, ålder och utseende företogs en slagning i polisens signalementsregister. En av de därvid framkomna personuppgifterna gällde en man som var bosatt i närheten av Sundsbruk, nämligen Lars-Olov Eilert Lindgren, född 1954. Från passregistret införskaffades ett sex år gammalt passfoto på denne Lindgren. Detta och ett annat, föreställande en ung man känd från brottslig verksamhet i Skövdetrakten, förevisades V., som utpekade Lindgren som den okände gästen. Lindgren förekom ej i polisens person- och belastningsregister. Polisen i Sundsvall meddelade, att man varken förknippade bilägaren eller Lindgren med brottslig verksamhet.

Ärendet föredrogs för distriktsåklagaren Börje Edvardsson i Skövde åklagardistrikt. Han beslöt den 8 juli anhålla Lindgren i hans frånvaro som på sannolika skäl misstänkt för grov stöld. Samtidigt spärrades fordonet. Anhållningsbeslutet verkställdes den 14 juli kl. 07.20. Gripandet anmäldes samma morgon till distriktsåklagaren Roger Eriksson, Skövde åklagardistrikt, som övertagit handläggningen av målet. Eriksson beslöt därvid att bilägaren skulle hämtas till förhör och att husrannsakan skulle ske i Lindgrens bostad samt att Lindgren skulle transporteras till Skövde för förhör. Förhör hölls med bilägaren samma dag. Han berättade att han och hans hustru under en semesterresa övernattat i bilen i Karlsborg den aktuella natten. Han var ej bekant med Lindgren. Vid husrannsakningen påträffades 33 nycklar, vilka togs i beslag.

Lindgren transporterades via Stockholm till Skövde, dit han anlände den 15 juli. Förhör med honom ägde rum samma dag kl. 14.55. Lindgren förnekade brott och bestred att han överhuvud varit i Karlsborg. Konfrontation företogs samma eftermiddag. Därvid uttalade V. att Lindgren var den i konfrontationsgruppen, som mest liknade den okände gästen, men att Lindgren inte var denne. Lindgren frigavs samma eftermiddag kl. 17.30. Han erhöll därvid biljett och vissa medel för sitt uppehälle av polisen. Målet avskrevs den 26 augusti, enär brott ej kunde styrkas. Enligt inhämtade upplysningar förekommer Lindgren inte i polisens register såvitt avser ifrågavarande händelse.

Efter remiss inkom polismästaren Börje Bergsten i Skövde polisdistrikt med utredning och yttrande. Distriktsåklagarna Börje Edvardsson och Roger Eriksson avgav yttranden.

Bergsten anförde bl. a. detta.

Uppenbarligen har resultatet av den gjorda fotokonfrontationen varit avgörande för att Lars Lindgren kom att anhållas.

Vid konfrontationen visades endast två fotografier, varför möjligheten till urval var minimal. Mot ett sådant förfaringssätt kan sålunda med rätta kritik riktas. Utförandet av konfrontationen har enligt polismyndighetens bedöm-

ning varit bristfälligt och förtog därigenom stor del av dess bevisvärde. Detta har man enligt uppgift inte närmare diskuterat vid föredragningen inför åklagaren (Edvardsson), då han fattade anhållningsbeslutet.

Som framgår av bifogade handlingar har polisledningen redan i juli månad med kriminalpersonalen tagit upp frågan om hur fotokonfrontationer skall utföras och handläggas. Handläggningsrutiner betr konfrontationer kommer dessutom inom de närmaste veckorna att diskuteras vid en sammankomst mellan polis – åklagare inom polisdistriktet.

Edvardsson anförde följande.

Den 8 juli 1983 föredrog kriminalinspektörerna Alf-Inge Nilsson och Rune Johansson för mig ett mål angående stöld natten till den 7 juli 1983 av ett kassaskåp på Hotell Wettern i Karlsborg. Av föredragningen framgick att en person under kvällen den 6 juli 1983 skrivit in sig på hotellet och därvid fått ut nycklar till ett hotellrum och till hotellets ytterdörr. Vederbörande hade efter inskrivningen lämnat hotellet utan att besöka hotellrummet. Vid kontroll samma kväll visade det sig att personen ifråga vid inskrivningen lämnat falska uppgifter. Personen hade inte tagit rummet i besittning och ej heller synts till på hotellet. Under natten till den 7 juli 1983 tillgreps vid inbrott på hotellets kontor bl a ett kassaskåp. Hotellets ytterdörr, som varit låst under natten var oskadad. Gärningsmannen hade uppenbarligen haft tillgång till nyckel till hotellets ytterdörr. Genom spaning hade framkommit att Lars Olov Eilert Lindgren hemmahörande i Alnön kunde misstänkas vara den person som skrivit in sig på hotellet i falskt namn. Kriminalinspektör Alf-Inge Nilsson uppgav, att han via passregister fått fram en passansökan från Lindgren med tillhörande foto. Passfotot hade använts vid fotokonfrontation med målsäganden. Målsäganden hade vid fotokonfrontation pekat ut Lindgren som den person som skrivit in sig på hotellet den 6 juli 1983 i falskt namn. Jag frågade Nilsson om målsäganden tvekat vid fotokonfrontatonen och Nilsson svarade att målsäganden varit "bombsäker" eller "100 % säker". Jag upplystes också om att det bedömdes föreligga likheter mellan handstilen på passansökan och handstilen i hotelliggaren. Andra indicier mot Lindgren föredrogs också bl a att en bil, vars ägare var hemmahörande i Lindgrens hemtrakt, varit synlig i närheten av brottsplatsen under brottsnatten. Då målsäganden vid fotokonfrontationen varit säker på att Lindgren varit den person, som skrivit in sig på hotellet i falskt namn och fått ut nycklar till hotellet, ansåg jag, att Lindgren var på sannolika skäl misstänkt för stölden på hotellet. Med hänsyn till omständigheterna i målet bedömde jag, att det var nödvändigt, att Lindgren utan dröjsmål anhölls. Jag beslöt vid föredragningen den 8 juli 1983 att anhålla Lindgren i sin frånvaro som på sannolika skäl misstänkt för brottet. Grunden för anhållandet var, att det i avbidan på ytterligare utredning var av synnerlig vikt att Lindgren togs i förvar (24 kap 5 § 2 st rättegångsbalken).

Underlag för mitt beslut har varit den muntliga föredragningen av polismännen. Vid föredragningen som följt gängse rutiner, har inget framkommit som motiverat särskilda kontrollåtgärder från min sida. Jag har därför inte haft anledning att ifrågasätta arbetsmetoderna under spaningsskedet eller riktigheten av de då inhämtade och sedan för mig föredragna uppgifterna. Ingen upplysning har lämnats om att fotokonfrontationen företagits på annat sätt än genom s k urvalskonfrontation.

Eriksson anförde följande såvitt gäller grunden för beslutet om transport till Skövde för förhör.

Lars Lindgren, hemmahörande i Alnön utanför Sundsvall, anhölls i sin frånvaro fredagen den 8 juli 1983 av distriktsåklagare Börje Edvardsson, som

därefter började semester. Målet blev lottat på mig, men därom fick jag inte vetskap förrän på måndagen den 11 juli då brottsmålsakten låg på mitt bord i en röd plastficka, vilket markerar förtursmål. Akten innehöll Edvardssons beslut, brottsanmälan, kopia av uppgifterna till hotelliggaren samt en spanings-PM från kriminalinspektör Alf-Inge Nilsson. Jag läste igenom handlingarna noggrant och fäste mig vid att källarmästaren på hotellet lämnat ett gott signalement på och även känt igen Lars Lindgren vid en fotokonfrontation såsom varande den fiktiva hotellgästen, som enligt anmälan var förövaren av stölden. Jag fann det egendomligt att Tidaholm antecknats som hemort med användande av alldeles fel postnummer. Därför höll jag för troligt att gärningsmannen, när han skulle fylla i inskrivningsuppgifterna, fått ett infall att kasta om siffrorna i sitt "eget" postnummer i brist på kunskap om det rätta för Tidaholm. Gärningsmannen måste därför veta om postnumret till Sundsvall. Den iakttagna personbilen som sattes i samband med brottet var registrerad på en person bosatt i Sundsbruk utanför Sundsvall. Vidare angavs likheter i den misstänktes handstil i passansökan och i inskrivningsuppgifterna. Dessa omständigheter gjorde att jag bedömde att sannolika skäl förelåg för att den i sin frånvaro anhållne Lars Lindgren var gärningsmannen och att bilägaren kunde misstänkas vara involverad eller delaktig. Kassaskåpet vägde enligt anmälan c:a 100 kg, vilket tydde på att brottet begåtts av två gärningsmän.

När anhållningsbeslutet inte ledde till att Lindgren greps under de närmaste följande dagarna reflekterade jag självfallet över anledningen härtill. Det var ju semestertid, varför han mycket väl kunde vara på resande fot. Det är dock inte ovanligt att personer efterlysta i sin frånvaro undgår att bli gripna under långa tider. Av den anledningen förelåg inga speciella skäl till vaksamhet från min sida.

När Lars Lindgren gripits i Sundsvall på morgonen torsdagen den 14 juli anmäldes gripandet till mig kl 08.55 vid personligt besök av kriminalinspektör Arthur Blom. Jag bedömde att källarmästarens iakttagelser kunde komma att bli av utslagsgivande betydelse för att vid ett bestridande av gärningen kunna bevisa att Lars Lindgren var gärningsmannen och att en personkonfrontation kunde bli aktuell. Därför ansåg jag att ett förhör i Sundsvall inte var meningsfullt och beslutade följaktligen att Lindgren skulle transporteras till Skövde för 24:8-förhör. Samtidigt beslutade jag att bilägaren skulle hämtas till förhör i Sundsvall utan föregående kallelse.

JO Wigelius anförde följande i ett beslut den 29 augusti 1984.

Någon författningsreglering av fotokonfrontation finns ej. Sådan åtgärd får därför anordnas med utgångspunkt från vad som i det enskilda fallet kan vara praktiskt och lämpligt. Av rikspolisstyrelsens handledning Allmän Polislära, Kriminalpolistjänst, Utredning-Spaning, 3 framgår bl. a. att visning för igenkännande bör, när det är möjligt, ordnas som en valkonfrontation med en grupp av minst sex enheter. Vidare bör man beakta, att det kan vara svårt att identifiera någon på ett foto och lätt att ta miste. Det finns ingen anledning att rikta någon kritik mot att V. fick bläddra i ett s. k. förbrytarregister. Vid den andra konfrontationen däremot har V. endast fått uttala sig om två fotografier, vilket var klart otillfredsställande. Enligt min mening har inte denna konfrontation förberetts och genomförts med den omsorg och noggrannhet som varit påkallad.

Med tanke på den stora betydelse som resultatet av en konfrontation kan få är det från rättssäkerhetssynpunkt viktigt att en sådan förrättning handläggs på ett riktigt sätt. Det är också ett samhälleligt intresse att

utredningsåtgärder inte slarvas över eller utförs oriktigt så att möjligheterna att klara upp ett brott därigenom allvarligt försämras. Följaktligen är det angeläget att konfrontationer av olika slag alltid planeras, genomförs och dokumenteras ytterst noggrant. Jag vill i det sammanhanget särskilt erinra om nödvändigheten av att samtliga åtgärder dokumenteras ordentligt i utredningsmaterialet, detta inte minst för att domstolen, i de fall där konfrontationerna åberopas som bevisning, skall ha tillgång till alla fakta som kan inverka vid bedömningen av värdet av konfrontationsresultatet. Jag förutsätter att de av polisledningen vidtagna åtgärderna skall förebygga sådan otillfredsställande handläggning som här förekommit.

Vad sedan gäller frågan om anhållande överhuvud bort ske vill jag anföra följande. Enligt regler i 24 kap. rättegångsbalken (RB) får en person som är på sannolika skäl misstänkt för brott, för vilket är stadgat fängelse i ett år eller däröver, häktas om det med hänsyn till brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållande eller annan omständighet skäligen kan befaras att han avviker eller annorledes undandrar sig lagföring och straff eller genom undanröjande av bevis eller på annat sätt försvårar sakens utredning. I avbidan på rättens beslut får en person anhållas, om det förekommer skäl till häktning. Är ej fulla skäl till häktning får den misstänkte dock anhållas, om det finnes vara av synnerlig vikt att han i avbidan på ytterligare utredning tages i förvar. Omständigheterna måste dock innefatta skälig misstanke (se Gärde: Nya rättegångsbalken, s. 324).

Vid tidpunkten för anhållningsbeslutet förelåg – bortsett från att V. utpekat Lindgren som den okände gästen – endast mycket svagt stöd för misstanken mot Lindgren. Det är med hänsyn härtill beklagligt att Edvardsson inte fann anledning underrätta sig om de närmare omständigheterna kring fotokonfrontationerna. Hade så skett skulle sannolikt något anhållande ej kommit till stånd. Att avgöra huruvida det i det enskilda fallet förelegat anhållningsskäl är ofta en bedömningsfråga som man kan ha olika uppfattning om. Det är dock enligt min mening förvånande att Edvardsson i förevarande fall fann graden av misstanke vara sådan att den kunde läggas till grund för ett anhållande. Jag vill därför erinra om att det åligger åklagaren att med särskild noggrannhet pröva frågor om frihetsberövande. Utöver anförda kritik mot Edvardsson finner jag inte skäl till ytterligare åtgärd mot honom.

Vad därefter gäller frågan om plats för första förhör vill jag framhålla detta. Enligt bestämmelser i 24 kap. RB skall anmälan ske till åklagare, så snart ett anhållningsbeslut verkställts och en sådan anhållen skall, så snart ske kan, inställas för förhör för åklagaren eller för polisman som fått i uppdrag att hålla förhöret (s. k. 24:8-förhör). Lindgren var anhållen i sin frånvaro av åklagarmyndigheten i Skövde. Beslutet verkställdes av polisen i Sundsvall, som även gjorde husrannsakningen, hämtade bilägaren till förhör och höll förhöret med denne. Allt detta skedde den 14 juli. Misstanken mot Lindgren grundades bl. a. på antagandet att han skulle kunna ha haft tillgång till den bil som observerats i närheten av brottsplatsen. Enligt min mening hade det därför varit lämpligt att avvakta med beslut om transport till dess att bilägaren hörts. Innan Lindgrens inställning till misstanken klarlagts, kunde såvitt jag förstår, ej säkert avgöras om konfrontation borde ske. Förunder-

sökning skall bedrivas på sådant sätt att ingen behöver vidkännas onödig olägenhet. Åklagare bör därför före ett beslut om eventuell transport för 24:8-förhör noga pröva om detta inte kan hållas på den plats där den anhållne finns efter verkställandet av anhållningsbeslutet. Enligt min mening hade i detta fall förhöret med fördel kunnat hållas i Sundsvall. Hade så skett skulle Lindgren säkerligen ha frigivits långt tidigare och inte fått vidkännas olägenheten av transport till Skövde.

Jag konstaterar att justitiekanslern tillerkänt Lindgren viss ersättning med anledning av den frihetsförlust han lidit, samt vidare att polisregistret inte innehåller någon uppgift om Lindgren såvitt gäller ifrågavarande händelser.

Husrannsakan i advokats bostad för eftersökande av efterlyst person grundad på anonymt tips

(Dnr 1280-1984)

Av en skrivelse från advokaten H. och till den närslutna handlingar framgick bl.a. följande. Den 3 mars 1984 vid cirka 18.00-tiden hade en civilklädd och sex uniformerade polismän under befäl av poliskommissarie Sture Larsson kommit till H:s bostad. Polismännen hade därvid genomsökt lägenheten. Enligt vad Larsson uppgivit letade de efter en kvinna M.-N. Det hade emellertid inte sagts någonting om varför kvinnan eftersöktes. Med anledning av det inträffade hade H. i skrivelse den 6 mars 1984 till chefen för kriminalpolisen i Stockholm begärt en förklaring. I svarsskrivelse den 25 april hade polisöverintendenten Hans Wranghult upplyst, att M.-N. var efterlyst som häktad för egenmäktighet med barn och att en dotter till henne, född 1980, var efterlyst för omhändertagande enligt 21 kap. 9 § föräldrabalken. Vidare upplystes i svarsskrivelsen att kriminalpolisen den 3 mars hade fått uppgift om att kvinnan och hennes dotter skulle befinna sig i H:s lägenhet i Stockholm. Uppgiften hade via polisens ledningscentral vidarebefordrats till Larsson med uppdrag att närmare undersöka hur det förhöll sig med de efterlysta personernas eventuella vistelse i lägenheten. Vid det följande besöket på platsen hade Larsson beslutat att husrannsakan skulle ske. H., som inte ägde någon som helst kännedom om den efterlysta kvinnan, hävdade att varken anledning eller än mindre synnerlig anledning hade förekommit till den av polisen företagna åtgärden.

På grund av vad som förevarit hemställde H. om utredning och eventuellt åtal mot Larsson för myndighetsmissbruk alternativt vårdslös myndighetsutövning.

Efter remiss inkom polismyndigheten i Stockholms polisdistrikt med utredning och yttrande. Under utredningen hade förhör hållits med H., poliskommissarien Sture Larsson, kriminalinspektören Hans Thunberg, som vid tillfället tjänstgjorde i kriminaljouren, och polisinspektören Birger Sandström, som tjänstgjorde på ledningscentralen.

I yttrandet anfördes följande.

Den 3 mars 1984 vid 17-tiden ringde en anonym person till kriminalavdelningens vaktrotel och tipsade om att en efterlyst kvinna och hennes dotter, född 1980, skulle vistas hos advokaten H. Den anonyma personen lämnade fullständiga personuppgifter på den efterlysta kvinnan och hennes dotter. Vid kontroll framkom att ifrågavarande kvinna M.-N., den 31 oktober 1983 av Malmö tingsrätt häktats i sin frånvaro såsom på sannolika skäl misstänkt för egenmäktighet med barn. Dottern var efterlyst för omhändertagande enligt 21 kap 9 § föräldrabalken. Kriminalinspektören Hans Thunberg vidarebefordrade tipset till polisinspektören Birger Sandström vid polisens ledningscentral. Denne försökte först få tag på en civilpatrull. När Sandström inte lyckades med det fick poliskommissarien Sture Larsson i uppdrag att tillsammans med en grupp polismän undersöka tipset om den efterlysta kvinnan.

En polisman fick klä om till civila kläder för att lättare kunna spana mot den aktuella lägenheten. Larsson hade fått kännedom om att den efterlysta kvinnan skyddades av maranatarörelsen samt att H. engagerats av rörelsens medlemmar. Med hänsyn till de svårigheter som polisen tidigare haft i samband med eftersökande av personer, som skyddats av maranatarörelsen, beslöt Larsson att sex uniformerade polismän förutom han själv och en civilklädd polisman skulle utföra uppdraget. Larsson beslöt sedan genomföra en husrannsakan hos H. med stöd av 28 kap 2 § rättegångsbalken jämfört med 5 § samma kapitel.

Styrelsen konstaterar att Larsson inte fått kännedom om att det var en anonym person som lämnat uppgifterna. Uppgifterna var även om de lämnades anonymt så detaljerade att det fanns synnerlig anledning anta att den efterlysta kvinnan uppehöll sig hos H.

Enligt styrelsens uppfattning har Larsson inte gjort sig skyldig till brott eller tjänsteförseelse i ärendet.

På grund av vad som framkommit vid utredningen fann JO Wigelius Larsson skäligen misstänkt för vårdslös myndighetsutövning genom att han utan laga grund hade beslutat och genomfört husrannsakan i H:s bostad. Larsson, som delgavs misstanken vid förhör den 20 december 1984, bestred att han vid påtalat tillfälle skulle ha gjort sig skyldig till vårdslös myndighetsutövning. Han biträddes vid förhöret av advokaten Ingemar Wahlqvist. Av förhöret och vissa kompletterande uppgifter framgick bl. a. följande. Vid telefonsamtalet med Sandström sades det inte att det var en anonym person som hade lämnat uppgifterna. Larsson fick i stället närmast den uppfattningen att Thunberg visste vem uppgiftslämnaren var men att han av någon anledning inte hade velat tala om det. Det framhölls emellertid att uppgifterna hade kommit från en säker källa. Tipset som sådant innehöll då fullständiga personuppgifter på de efterspanade och att kvinnan var häktad och efterspanad samt H:s adress. Utöver dessa uppgifter framkom det vid samtalet med Sandström att såväl H. som den efterlysta kvinnan hade något samröre med Maranata. Med alla dessa upplysningar som grund fann Larsson inte anledning att ifrågasätta någonting i sammanhanget. Själva beslutet om husrannsakan, som alltså fattades av Larsson, tillkom efter det att viss resultatlös spaning hade utförts. Efter det att samtliga polismän hade kommit in i lägenheten och efter det att H. hade informerats om anledningen till besöket, erbjöd denne polismännen att söka runt i hans bostad. Larsson skulle dock ha genomfört förrättningen även utan detta erbjudande.

Anledningen till att hela piketstyrkan gick in var dels säkerhetsskäl, dels för att undvika den obehöriga uppmärksamhet som ett antal uniformerade polismän kunde ha väckt om de kvarstannat ute i trapphuset.

JO Wigelius anförde i ett beslut den 21 mars 1985 följande.

Bestämmelserna om husrannsakan återfinns i 28 kap. rättegångsbalken (RB). Av intresse i detta sammanhang är närmast stadgandet i 2 §, som har följande lydelse.

> För eftersökande av den som skall gripas, anhållas eller häktas eller hämtas till förhör eller till inställelse vid rätten må husrannsakan företagas hos honom, så ock hos annan, om synnerlig anledning förekommer, att den sökte uppehåller sig där.

Under hänvisning till detta stadgande kan konstateras att det i påtalat fall hade krävts att synnerlig anledning förekom att den efterlysta kvinnan uppehöll sig i H:s bostad för att husrannsakan skulle få företagas där. Jag har i ett tidigare här avgjort ärende rörande personell husrannsakan hos annan än den eftersökte (dnr 1468-1982) bl.a. anfört, att formuleringen i RB 28:2 närmast torde få tolkas som att det skall föreligga en faktisk omständighet som påtagligt visar att man med fog kan förvänta sig att den eftersökte finns hos den där husrannsakan företages.

I det av H. påtalade fallet visar företagen utredning att det var en anonym person som vid telefonsamtalet med Thunberg påstod att den i sin frånvaro häktade M.-N. och hennes dotter skulle finnas i H:s lägenhet. Den omständigheten att uppgiftslämnaren kände till personernas identitet och att de var eftersökta av polisen var en sak, medan påståendet att de uppehöll sig i H:s lägenhet var något helt annat. Den för ärendets bedömning viktigaste uppgiften, dvs. vilken synnerlig anledning som förekom att de eftersökta skulle uppehålla sig hos just H., saknades helt enkelt. Att uppgiftslämnaren kände till hans bostadsadress var i sammanhanget ganska intetsägande och i varje fall inte någon avgörande omständighet för ett beslut om husrannsakan. Det framstår alltså som förvånande att Thunberg tydligen underlät eller förbisåg att utfråga den uppringande om vad som låg till grund för påståendet, att de eftersökta personerna skulle vara i H:s bostad. Ett försök till klarläggande på den punkten hade kunnat skapa ett bättre underlag för ärendets vidare hantering. Så som ärendet nu kom att handläggas synes det närmast som om de inkomna uppgifterna inte till fullo kom att redovisas på det ärliga och öppna sätt som rätteligen bort ske. Thunberg skulle helt enkelt vid sitt telefonsamtal med Sandström klart ha deklarerat att tipset hade kommit från en anonym person, som inte hade angivit någon grund för påståendet var de eftersökta personerna uppehöll sig. Något sådant klarläggande från Thunbergs sida kan dock inte ha skett. Det får i stället anses utrett att Sandström vid samtalet i fråga invaggades i den tron att uppgifterna var helt tillförlitliga. Han fann därför inte anledning att ifrågasätta dem, utan vidarebefordrade dem till Larsson. Även Larsson kom därvid att uppfatta tipset som helt säkert och inte heller han fann då anledning att "överpröva" det. De ursprungliga upplysningarna kom genom ett ofullständigt återgivande av fakta kring dem att upphöjas till en sådan dignitet att de i slutändan uppfattades som helt säkra. Luckorna eller bristerna i det anonyma tipset

hade alltså ramlat bort på vägen och därmed bidragit till att lämna fältet mer eller mindre fritt för tolkningar eller bedömningar som det inte fanns tillräckliga grunder för. Ett sådant hanterande av inkomna uppgifter är betänkligt och det inträffade visar med all tydlighet hur viktigt det är att inkomna meddelanden redovisas eller vidarebefordras på ett sådant sätt att inte väsentliga omständigheter förtigs eller glöms bort.

Vad gäller Larssons handläggning av ärendet kan det först konstateras, vilket också framgått av det ovan anförda, att han fick mottaga ett något ofullständigt och tydligen övervärderat anonymt tips. Oaktat sistnämnda omständighet var det han som hade att bedöma och taga ställning till vilken eller vilka åtgärder saken borde föranleda. Han synes då ha valt att helt okritiskt anamma det inkomna tipset trots att det inte ens i den form vari det presenterades för honom innehöll någon uppgift som angav att det förelåg en faktisk omständighet som verkligen visade att han med fog kunde förvänta sig att de eftersökta fanns i H:s bostad. De föreliggande uppgifterna kan enligt min mening inte anses ha utgjort grund för ett beslut om husrannsakan hos H. Larssons underlåtenhet att alls forska efter vad som egentligen var grunden för uppgiften att de eftersökta skulle finnas på angiven adress måste betraktas som en försumlighet från hans sida. Vid bedömningen huruvida Larsson förfarit grovt oaktsamt i sin myndighetsutövning kan jag emellertid inte bortse från det förhållandet att han vid samtalet med Sandström blivit helt övertygad om att M.-N. vistades i H:s lägenhet. Mot den bakgrunden anser jag mig inte kunna hävda att Larsson genom sitt beslut om husrannsakan hos H. gjort sig skyldig till vårdslös myndighetsutövning. Jag beslutar alltså att inte väcka åtal mot Larsson och stannar vid den allvarliga kritik som innefattas i det ovan sagda.

Frågor om tillsyn av person som omhändertagits med stöd av LOB och bestämmande av omhändertagandets varaktighet

(Dnr 2970-1983)

Enligt en tidningsartikel hade en av polisen omhändertagen berusad 47-årig man avlidit i en arrest hos polisen i Tierp. Mannen hade omhändertagits på kvällen den 28 oktober 1983. Han hade då varit kraftigt berusad och blodig, varför polismännen hade transporterat honom till sjukhuset i Tierp för vård. Strax före kl. 01.00 natten till den 29 oktober hade dock sjukhuset meddelat att den omhändertagne kunde överföras till polisen för tillnyktring, vilket då också hade skett. På morgonen hade arrestantvakten uppmärksammat att mannen satt på golvet i arresten och att han var till synes livlös.

Med anledning av innehållet i tidningsartikeln infordrade JO Wigelius upplysningar och yttrande från polisstyrelsen i Tierps polisdistrikt angående polisens åtgärder i samband med omhändertagandet och arrestförvaringen av den i artikeln omnämnda personen.

I polisstyrelsens yttrande anfördes följande.

S. omhändertogs med stöd av 1 § LOB 1983-10-28 kl. 22.30. Han fördes då av omhändertagande polismännen direkt till Tierps sjukhus där han överlämnades för vård omkring kl. 23.10. I och med att S. överlämnats för vård var ärendet avslutat för polisens del.

Initialt avsåg den behandlande läkaren (dr Milton) att sända S. vidare med ambulans till Akademiska sjukhuset i Uppsala och han hade även givit direktiv till sjukhuspersonalen om rekvisition av ambulans. Dr Milton ändrade sig emellertid och beslutade att S. i stället skulle ligga kvar på sjukhuset i ett par timmar på mottagningen för observation.

Omkring två timmar efter det att polismännen lämnat av S. på sjukhuset ringde dr Milton polisen och bad att polisen återigen skulle omhänderta (återta) S. Dr Milton hade således gjort den bedömningen att inga hinder mötte att låta S. fortsättningsvis nyktra till i polisarrest. Med andra ord var polisarrest mer passande för den fortsatta vården än sjukhuset. Inga direktiv om tillsyn eller i övrigt lämnades från läkarens sida till polisen mer än att S. skulle placeras i framstupa sidoläge med hänsyn till sårskadan i huvudet. Under de två timmar S. vistades på sjukhuset hade han enligt dr Miltons bedömning möjligen blivit något nyktrare. På sjukhuset gjorde flera av personalen den bedömningen att S. var kraftigt berusad; han kunde inte på något vis resa sig från madrassen och var oförmögen att sitta upp. Berörd personal på sjukhuset bedömde att S:s tillstånd uteslutande berodde på kraftig berusning. Ingen ansåg hans belägenhet bero på skador eller allmänt sjukdomstillstånd.

1983-10-29 kl. 00.50 omhändertog polisen S. på sjukhuset och han bedömdes av vakthavande befäl, pinsp Torbjörn Lennartsson, som höggradigt berusad, i det närmaste redlös. Pinsp Lennartssons bedömning var den, att om det varit så att S. inte kommit från sjukhus, så skulle han genast ha beordrat polismännen att köra S. till sjukhus. Beslutet att lägga in S. i arrest grundade pinsp Lennartsson, efter personlig bedömning av S., på läkarens begäran om omhändertagande och de bedömningar läkaren gjort. Polisstyrelsen anser mot bakgrund av 3 och 6 §§ LOB och 4 § lagen (1976:371) om behandling av häktade och anhållna m. fl. att pinsp Lennartsson vid sitt ansvarstagande haft rätt att förlita sig på den medicinska bedömning läkaren gjort. (Jfr JO 1979/80 s. 134, 1981/82 s. 88 och 1983/84 s. 103.)

Med hänsyn till S:s kraftiga berusning beslutade pinsp Lennartsson vid inläggningen i arresten om extra noggrann tillsyn genom bl. a. arrestvaktens försorg. Även om tillsynen inte dokumenterats på rätt sätt, har tillsynen fungerat liksom den fortlöpande avrapporteringen från arrestvakten till vakthavande befäl. Tillsynen ska i fall som detta bl. a. genomföras så att varje märkbar förändring hos den omhändertagne som kan tyda på eventuellt behov av läkarvård snabbt kan upptäckas och åtgärdas.

S. sov fram till kl. 03.30. Därefter har arrestvakten och polismän samtalat med honom kl. 03.30., 04.10, 05.15, 05.30, 08.00 och 08.45. Dessförinnan och däremellan har tillsyn förekommit utan samtal. Vid de muntliga kontakterna har S. dels vid några tillfällen uppgivit att han mått bra, dels bett om att få röka. Bevakningspersonalen har varit inne i arresten hos S. vid ett par tillfällen. Under utredningen har inget framkommit som av arrestvakten eller ansvariga polismän borde ha uppfattats som tecken på sjukdom eller att S. ånyo skulle vara i behov av särskild vård. Visserligen har personalen varit fundersam över att S:s tillnyktring gått sakta. Som förklaring har uppenbarligen godtagits den av läkaren delade bedömningen att S. varit kraftigt berusad. Av förhöret med arrv Sven Erik Svanberg framgår att denne kl. 08.45 iakttagit att S. gått omkring i arresten. Arrv Svanberg iakttog samtidigt

"vanliga tecken på berusning, främst sluddrande tal". Vid sådant förhållande måste således S:s hälsotillstånd snabbt och dramatiskt ha försämrats från kl. 08.45, i stället för att genomgå fortsatt förbättring. När arrestvakten kl. 09.10 gick in i arresten och fann S. till synes livlös slog han genast larm till vakthavande befäl, vilken i sin tur ombesörjde att S. omedelbart fördes till sjukhus. Mellan kl. 09.20–09.25 fördes S. in på Tierps sjukhus. Dr Milton bedömde att han då var livlös. Efter 20–25 minuters upplivningsförsök förklarades S. död av läkaren kl. 09.45.

Enligt polisstyrelsens bedömning har tillsynen av S. inte varit bristfällig.

Beträffande omhändertagandets längd

S. omhändertogs första gången 1983-10-28 kl. 22.30 och andra gången 1983-10-29 kl. 00.50. Under mellantiden har han förvarats på Tierps sjukhus, utan möjlighet att inta alkohol. Till polisen har inte meddelats att S. på sjukhuset skulle ha erhållit mediciner som skulle kunna påverkat berusningstillståndet.

Av förundersökningsprotokollet kan utläsas att respektive vakthavande befäl gjort bedömningar rörande frigivandet av S. kl. 06.30, 07.15 och 08.30. Yttre befäl, tf pinsp Leif Eriksson hade dessutom bedömt S:s status kl. 05.15.

På särskild fråga från polisledningen (skrivelse 1984-01-16) har pinsp Holmberg uppgivit att han avsåg att frige S. kl. 08.30. Arrestvakten hade då meddelat honom att S. hade vaknat och låg på britsen i normalt viloläge. Pinsp Holmbergs avsikt var att i samband med frigivandet skjutsa hem S. till bostaden i Skutskär. Den tillgängliga patrullen var vid tillfället beordrad på ett inbrott varför hemtransport inte kunde ske omedelbart i samband med frigivandet.

Enligt 7 § 3 st LOB ska frigivandet alltid äga rum senast inom åtta timmar efter omhändertagandet. Polisstyrelsen betraktar åttatimmarsgränsen som ett rättssäkerhetsstadgande. Vid beräknande av maximitiden utifrån den omhändertagnes rättssäkerhetsintressen bör då tiden vid dubbla omhändertaganden i fall med kontinuerlig samhällelig tillsyn räknas från tidpunkten för första omhändertagandet. Omhändertagen kl. 22.30 skulle S. vid tillämpning av åttatimmarsgränsen enligt denna bedömning ha frigivits kl. 06.30. Om ett omhändertagande upphör, inte på grund av att personen överlämnas för särskild vård, utan på grund av faktiskt frisläppande (t. ex. överlämnas i anhörigs vård) och ett nytt omhändertagande därefter påkallas bör åttatimmarsgränsen däremot beräknas utifrån tidpunkten för det senare omhändertagandet.

Polisstyrelsen anser att ett uttalande från JO:s sida om hur tiden i fall som dessa ska räknas är av intresse.

Pinsp Holmberg som räknat tiden för S:s frihetsberövande från det senare omhändertagandet ansåg det emellertid nödvändigt, mot bakgrund av S:s status, att tillämpa undantagsregeln i slutet av 7 § LOB. Han avvaktade därför med frigivandet.

Av punkt 7.6 i rikspolisstyrelsens tillämpningsföreskrifter till LOB (FAP 023-1) framgår att maximitiden för omhändertagande i vissa situationer kan få överskridas med kortare tid (vårdbehovsintresset). Överskridande av maximitiden hör till undantagen vad gäller omhändertaganden inom polisdistriktet. Polisstyrelsen bedömer att skälen att kvarhålla S. mer än åtta timmar (vare sig kvarhållandet beräknas från kl. 22.30 eller kl. 00.50) inte varit oriktiga eller otillräckliga.

Utöver vad som anförts i yttrandet framgår bl. a. följande av förundersökningsprotokollet. Vid själva omhändertagandetillfället låg S. och sov utanför

ett staket på Kolarvägen i Skutskär. Han hade då ett sår i bakhuvudet, som senare fick sys ihop på sjukhuset i Tierp. Efter det att S. hämtats från sjukhuset insattes han i arrest kl. 01.00. Omhändertagandebladet avseende S. kom därvid att förvaras hos vakthavande befälet, vilket medförde att arrestvakterna inte kunde göra anteckningar i detta beträffande tillsynen av S. Däremot lämnade de muntliga rapporter till vakthavande befälet om gjorda iakttagelser. Beträffande tillsynen av S. gav de vakthavande befälen order om en skärpt sådan. Detta gjorde att S. under natten kom att tillses något oftare än var tionde minut. Det kunde därvid konstateras att S. först sov fram till kl. 03.30. Han låg då på britsen i arresten. Strax efter nämnda tidpunkt hasade han sig emellertid ned på golvet och i anslutning därtill bad han att få röka och att få vatten. Med anledning därav ställde arrestvakten två muggar vatten omedelbart innanför arrestdörren. S. kröp fram till muggarna och därvid observerade vakten att det var blod på väggen där S. hade suttit. Vidare såg arrestvakten att det låg en plåsterlapp på golvet. De gjorda iakttagelserna rapporterades omgående till det vakthavande befälet, som därvid kom och tittade på S. Det konstaterades då att S. hade somnat på golvet och att såret i hans huvud inte längre blödde. S. låg sedan kvar på golvet till omkring kl. 04.10, då han efter tillsägelse kröp upp på britsen. Omkring en timme senare hörde arrestvakten en duns från arresten och vid kontroll visade det sig att S. hade ramlat ned från britsen. På fråga hur han mådde svarade S. att han ville ha en cigarrett. Vid detta samtal observerade arrestvakten att S. hade fått ett mindre sår vid ena ögonbrynet men det syntes inte någon blödning från det. Klockan 05.30 önskade S. ånyo få en cigarrett. Han blev då tillsagd att inte ligga på golvet utan i stället använda britsen. S. kröp då upp på den. Den under natten tjänstgörande arrestvakten, som avlöstes kl. 08.00, såg inte att S. vid något tillfälle gick eller stod upp i arresten. Vakten var dock av den uppfattningen att S. hade nyktrat till något under natten. Den arrestvakt som övertog tillsynen från kl. 08.00 konstaterade vid de första kontrollerna att S. låg och sov på britsen. Vid en tillsyn kl. 08.45 visade det sig att S. gick omkring i arresten och mumlade något ohörbart men han svarade inte på tilltal. Omkring 15 minuter senare skramlade det till i arrestens gallerdörr, varför vakten omgående gick dit. Det visade sig då att S. satt på golvet med ryggen mot väggen. Arrestvakten fann inte något anmärkningsvärt i sammanhanget utan tillslöt arrestdörren. Vid en förnyad kontroll cirka tio minuter senare halvlåg S. stödd på den högra armbågen och med huvudet hängande ned mot kroppen. Då S. föreföll livlös underrättades vakthavande befälet och ambulans tillkallades.

Den 31 oktober 1983 förrättades rättsmedicinsk obduktion. I av biträdande överläkaren Olle Lindquist avgivet utlåtande över förrättningen angavs bl. a. att S. företett tecken på kronisk alkoholism med tecken på hjärtmuskeldegeneration, leverförfettning och magkatarr med kronisk blödning till tarmen samt åderförkalkning i den vänstra kranspulsådern med kraftig förträngning. Den kroniska alkoholismen med hjärtmuskeldegeneration och magkatarr med kronisk blödning till tarmen i kombination med den kraftiga åderförkalkningen av kranspulsåderns främre nedåtstigande gren förklarar till fullo dödsfallet. Vidare angavs att alkohol- och tablettintag kan ha haft en i närmare grad ej bestämbar bidragande betydelse för dödsfallet. Vid

förrättningen hade dock inte något framkommit som talade för att S:s skador hade haft någon betydelse för dödsfallet.

I beslut den 10 januari 1984 anförde tf. länsåklagaren i Uppsala län Nils-Åke Jonsson följande:

S. har företett tecken på trubbigt våld. Emellertid ger utredningen inget stöd för antagande att det företedda våldet förorsakats av annan person. – Ej heller föreligger misstanke om att S. under vistelse på polishuset och i dess arrest inte erhållit den tillsyn, som skäligen kan erfordras.

Enär utredningen ej visat att misstanke om brott föreligger, avskrives ärendet från länsåklagarmyndighetens vidare åtgärd.

JO Wigelius anförde för sin del följande i ett beslut den 31 januari 1985.

Vad först rör själva omhändertagandet av S. och de i samband därmed vidtagna åtgärderna synes allt detta ha skötts på ett föredömligt sätt, varför det inte finns anledning att uppehålla sig vid den saken. Jag övergår därför till ärendets fortsatta handläggning. Som framgått av utredningen blev S. undersökt och behandlad av läkare på sjukhuset i Tierp. Enligt den bedömning som därvid gjordes var S. tydligen inte i behov av sjukhusvård och det förelåg således inte något hinder för insättande av honom i arrest för tillnyktring. Det stod dock klart för de ansvariga på polisstationen att S. var så kraftigt berusad att det var påkallat med en noggrann tillsyn av honom.

Enligt av rikspolisstyrelsen utfärdade föreskrifter m. m. för verkställighet av LOB skall tillsynen av den som är kraftigt berusad ske med högst 15 minuters tidsmellanrum och om det inte framstår som obehövligt skall den som har att ombesörja tillsynen gå in i arrestlokalen och förvissa sig om den omhändertagnes tillstånd. Vidare anges i föreskrifterna att gjorda iakttagelser beträffande omhändertagens tillstånd såsom "vaken", "svarar på tilltal", "orolig", "snarkar" etc. och tiden för iakttagelserna skall antecknas i omhändertagandebladet.

I det föreliggande fallet har inte dessa föreskrifter till alla delar följts. Det har nämligen inte skett någon dokumentering av den tillsyn som förekommit, vilket är betänkligt inte minst från kontrollsynpunkt. Utöver den underlåtenheten synes det som om de arrestvakter som ombesörjde tillsynen endast vid några tillfällen hade gått in till S. i arrestlokalen trots de i fallet rådande omständigheterna. Jag tänker då i första hand på det förhållandet att S. inte tillnyktrade inom rimlig tid utan på ett markant sätt avvek från det "normala". Enligt förundersökningen var det så illa ställt med honom att han trots flera timmars förvaring i arrest inte kunde stå upp utan fick krypa för att kunna förflytta sig i arresten. Förhållandet bör således redan efter några timmar ha varit så alarmerande att det manat till extraordinära insatser. Utan att det kan påstås att tillsynen som sådan skulle ha varit bristfällig finns det ändå anledning att fråga sig om den verkligen skötts med den omsorg som situationen får anses ha krävt. Det förefaller närmast som om varken de vakthavande befälen eller arrestantvakterna till fullo skulle ha insett att det knappast kunde stå rätt till med S. då han inte tillnyktrade inom rimlig tid. Den omständigheten att S. tidigare under natten hade blivit undersökt av läkare och då inte befunnits vara i behov av sjukhusvård innebar självfallet inte någon garanti för att inte situationen kunde ändras så att det blev

angeläget med en förnyad kontakt med läkare. Möjligen har man dock från de ansvarigas sida varit av den uppfattningen att resultatet av den verkställda läkarundersökningen var en säkerhetsfaktor i sammanhanget och att det då inte var påkallat med någon ytterligare undersökning. I viss mån kan jag förstå att en sådan uppfattning kan ligga nära till hands i ett fall som det förevarande där den omhändertagne inte har åsamkats någon konkret skada efter genomgången läkarundersökning. Det som här inträffat visar emellertid vikten av att det alltid sker en förutsättningslös bedömning av den omhändertagnes tillstånd. Varje avvikelse från det som i sådana sammanhang får betecknas som förhållandevis normalt bör därför alltid följas upp mycket noggrant.

Som jag tidigare anfört kan det således ifrågasättas om man vid tillsynen av S. verkligen varit tillräckligt observant eller aktiv. Det förefaller som om inte någon egentligen reagerat särskilt mycket på att S:s berusningsgrad och den därmed sammanhängande oförmågan att klara sig själv inte i nämnvärd grad avtog trots förvaringen. Denna brist på reaktion från de ansvarigas sida är anmärkningsvärd. Även om det här finns anledning att se mycket allvarligt på saken anser jag mig kunna stanna vid den kritik som ligger i det anförda. Jag har då särskilt beaktat att den i fallet verkställda läkarundersökningen kan ha invaggat de ansvariga i en viss säkerhet som gjort att de inte kom att känna sig särskilt oroliga för S:s hälsa. Utöver detta vill jag ännu en gång påpeka det otillfredsställande i att dokumentationen av tillsynen inte skötts enligt gällande föreskrifter.

Vad beträffar frågan om omhändertagandets längd får jag anföra följande. Som framgått av remissvaret omhändertogs S. den 28 oktober 1983 kl. 22.30, varefter han fördes till Tierps sjukhus, där han överlämnades för vård kl. 23.10. Han var därmed formellt frigiven. S. omhändertogs därefter på nytt den 29 oktober kl. 00.50, efter det att sjukhuset meddelat att det inte förelåg några hinder att fortsättningsvis låta honom tillnyktra i polisarrest. Han kom därefter att få kvarstanna hos polisen till omkring kl. 09.00, då han transporterades till sjukhuset. Frågan om hur man i ett fall som detta och liknande skall beräkna tiden för omhändertagandet har något behandlats i betänkandet Frihetsberövande vid bråk och berusning (SOU 1982:64), där bl. a. följande anförts.

Ett annat praktiskt och närliggande problem är hur man skall förfara då den som överlämnats till vård på sjukhus eller motsvarande senare visar sig vara i ett sådant tillstånd att han av ordningsskäl inte bedöms kunna stanna kvar där. I praktiken tillkallar vårdpersonalen som regel polisen som hämtar den berusade och för honom till polisstationen för förvaring i en fylleriarrest. Frågan har då uppkommit om den berusade, som i samband med överlämnandet till vård otvivelaktigt formellt har frigetts, skall anses omhändertagen på nytt eller om det nya ingripandet kan anses vara ett led i det tidigare omhändertagandet. Saken har ju betydelse bl. a. för beräkningen av den tid som den omhändertagne får hållas kvar och praktiskt sett också för hur dokumentation och rapportering skall ske. I det praktiska polisarbetet finns båda synsätten och flera olika rutiner representerade.

Enligt utredningens mening måste man anlägga en praktisk syn på de nu aktuella frågorna. Å ena sidan måste det nya ingripandet principiellt och formellt betraktas som ett nytt omhändertagande, eftersom den omhänder-

tagne trots allt en gång har frigetts och inte tvångsvis hålls kvar på vårdinrättningen. Att den berusade inte befinner sig på allmän plats utgör med utredningens förslag (jfr avsnitt 7.2.1) inte något hinder. Å andra sidan borde den omhändertagne i praktiken i allmänhet kunna friges inom åtta timmar från det första omhändertagandet och händelserna dokumenteras och rapporteras på ett och samma omhändertagandeblad. Ett likartat synsätt bör enligt utredningens mening läggas på det fallet där den berusade hunnit lämna en vårdinrättning mot personalens vilja och polisen omgående tvingas ingripa mot honom på nytt. Att i lag reglera dessa situationer kan enligt utredningens mening inte anses nödvändigt.

Det synsätt som framförts i betänkandet och som det för övrigt även givits uttryck för i polismyndighetens yttrande kan jag helt ansluta mig till. Detta gäller alltså i de fall där den omhändertagne under mellantiden varit överlämnad till annan samhällelig vård. Däremot torde man inte kunna ha samma syn på de fall där den omhändertagne förs till sin bostad för att där tas om hand av anhörig eller annan närstående person, vilket också polismyndigheten framhållit. Om det i sistnämnda fall måste ske ett nytt omhändertagande skall därför tiden för förvaringen räknas från tidpunkten för det senare omhändertagandet.

Under hänvisning till det ovan anförda får jag framhålla att tiden i S:s fall skulle ha räknats från det första omhändertagandet dvs. kl. 22.30.

Sammanfattningsvis kan konstateras att ärendet inte till alla delar har skötts på ett tillfredsställande sätt. Jag förutsätter dock att de av polisledningen redan vidtagna åtgärderna med bl. a. ändring av rutinerna när det gäller bevakningen av de omhändertagna skall medföra en förbättrad säkerhet.

Förutsättningarna för omhändertagande med stöd av 8 § LVM och polisens rätt att besluta om frigivande sedan underställning hos länsrätten har skett

(Dnr 2447-1983)

Kristian Graah-Hagelbäck begärde i skrivelse till JO en granskning av polisintendenten Sune Petterssons beslut att omhänderta en person och polismyndighetens i Landskrona handläggning av samma ärende. Av de insända handlingarna framgick bl. a. följande.

A. anmälde på kvällen den 11 augusti 1983 till polismyndigheten i Landskrona, att hennes fästman, B., efter ett bråk avlägsnat sig från deras gemensamma bostad med parets tre månader gamla barn. B. var spritpåverkad. Han lämnade platsen med taxi. Genom polisens försorg kunde taxifärden avbrytas och barnet återbördas till modern. B. omhändertogs samma kväll kl. 21.50 med stöd av 8 § lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) och 1 § lagen om tillfälligt omhändertagande (LTO). Under kvällen hördes A. närmare. Hon berättade därvid att hon känt B. under omkring två års tid. De hade sammanbott under ett år. B. hade spritproblem. Han hade sökt vård för detta vid Helsingborgs lasaretts psykiatriska klinik. Han hade vid två tillfällen under 1982 varit våldsam mot henne i samband

med spritförtäring. Vid ett av misshandelstillfällena fick hon blåmärken och skrapsår. Omedelbart efter den andra misshandeln blev B. så förtvivlad, att han hotade att ta livet av sig. Han gjorde därvid en snara åt sig på vinden. Hans alkoholmissbruk hade tilltagit under senare tid och han hade under de sista dagarna druckit så gott som dagligen. A. var rädd för B. Den här kvällen var han berusad och arg redan vid hemkomsten från arbetet. Han skällde på henne och beskyllde henne för att ej kunna sköta barn. Han hotade att slå ihjäl den första som rörde det lilla barnet. B. lämnade därefter lägenheten med barnet.

B:s mor uppgav på kvällen den 11 augusti, att B. föregående kväll skrikit att alla kvinnor utom det lilla barnet skulle ha stryk. Hon ansåg att sonens spritproblem var av sådan omfattning att han behövde vård.

Jourhavande polischefen Sune Pettersson beslöt den 11 augusti kl. 24.00 att B. skulle omhändertagas enligt 8 § LVM.

Påföljande morgon hölls förhör med A., B:s mor och B. – A. berättade att B. var mycket noga med att sköta sitt arbete. Han förtärde ej alkoholhaltiga drycker dagligen. Han drack knappast något före en arbetsdag. Däremot kunde han ta en öl före sänggåendet de kvällar han arbetat sent. Under den senaste veckan hade han druckit ur nästan en 75 cl flaska whisky. När han drack, blev han irriterad och arg. Han hade vid två tillfällen 1982 förgripit sig på henne med våld, som orsakat övergående smärta. Hennes polisanmälan föregående kväll hade skett för att hon skulle få tillbaka babyn. Hon hade inte menat att B. skulle bli frihetsberövad. – B:s mor förklarade att hon inte själv sett något av B:s spritmissbruk, men att hon hört A. och B:s förra hustru tala om det. Då hon förstod att B. hade problem med spriten, ville hon att han skulle få någon form av vård. – B. förnekade alkoholmissbruk men medgav att han nyttjade alkoholhaltiga drycker. Han brukade förtära någon öl om dagen och drack ibland en eller ett par groggar. Under senare tid hade förhållandet mellan honom och fästmön varit spänt. Föregående kväll hade han och fästmön grälat. Det hade emellertid inte lett till några handgripligheter dem emellan.

Samma dag eller den 12 augusti tillställdes socialnämnden underrättelse om vad som inträffat. Omhändertagandebeslutet underställdes länsrätten i Malmöhus län. Därvid bifogades den utredning som skett.

Efter remiss verkställde länspolischefen i Malmöhus län Christer Horn af Rantzien utredning och avgav yttrande. Under utredningen hölls förhör med de polismän som deltog vid omhändertagandet den 11 augusti nämligen polisassistenterna Kenneth Andersson och Lars Cederlund, polismannen Ulf Nielsen och polisinspektören Karl Erik Hansson. Vidare lämnade polisintendenterna Sune Pettersson och Roar Onsö skriftliga redogörelser. Polismästaren Hans Davidson avgav yttrande och skriftliga synpunkter.

Graah-Hagelbäck inkom med påminnelser.

Av utredningen framgick att Graah-Hagelbäck den 13 augusti vid upprepade tillfällen kontaktade polismyndigheten angående omhändertagandet av B. Han förklarade därvid att B. ej kunde anses vara alkoholmissbrukare. Vidare beslutade länsrätten den 15 augusti om läkarundersökning. Samma dag intygade underläkaren Anders Ruter, Helsingborgs lasaretts psykiatriska klinik, att B. inte var någon känd alkoholmissbrukare eller missbrukare av

annat och att man med de uppgifter man erhållit som grund ej kunde bedöma huruvida vårdbehov på grund av missbruk förelåg eller ej. B. befanns ej heller vara psykotisk eller i behov av sluten psykiatrisk vård. På grund härav beslöt Onsö samma dag att B. skulle friges. Länsrätten underrättades härom påföljande dag.

Polisintendenten Sune Pettersson lämnade följande redogörelse.

8–15 augusti 1983 upprätthöll jag polischefsberedskap i Malmöhus län. Torsdagen den 11 augusti kl 23.15 uppringdes jag av vakthavande befäl i Landskrona polisdistrikt som i huvudsak uppgav följande.

Tidigare på torsdagskvällen hade en kvinna, A., bosatt i Landskrona, ringt polisen och påkallat hjälp enär hennes sammanboende, B., i alkoholpåverkat tillstånd tagit parets tre månader gamla barn med sig från bostaden och åkt iväg i taxi. A. visste inte varthän han begivit sig. Händelsen hade föregåtts av att B. uppträtt mycket aggressivt och hotfullt mot sin moder, som vid tillfället befann sig i parets bostad, och A. Han hade bl a sagt att det var han som skulle uppfostra barnet och att den förste som rörde barnet skulle han slå ihjäl.

Med anledning av A:s anmälan igångsattes omedelbart spaning efter B. och barnet. Taxin med de båda anträffades kort därefter i Landskrona. Barnet återfördes till A. och B. medtogs till polisstationen.

Förhör hölls omedelbart med A. som i huvudsak uppgav följande:

Hon känner B. sedan ca två år och har sammanbott med honom ca ett år. Tillsammans med paret och deras gemensamma barn bor också A:s 15-årige son från ett tidigare äktenskap. Relativt tidigt efter det A. blev bekant med B. förstod hon att han hade alkoholbesvär. Vid en händelse sommaren 1982 misshandlade B. i berusat tillstånd A. i hennes bostad. Han drog henne i håret utför trapporna till bostaden så att hon fick skrapsår och blåmärken på armar och ben. A. talade efter denna händelse med B. om hans alkoholproblem. Han medgav då att han hade alkoholproblem och sökte efter samtalet frivilligt läkarvård för sina alkoholbesvär på "psyken" i Helsingborg, där han av vederbörande läkare ordinerades antabus. Han medicinerade 14 dagar – en månad men slutade sedan med medicineringen och började åter missbruka alkohol. På hösten 1982 var A. och B. vid ett tillfälle på en fest, där B. blev berusad. Vid hemkomsten till deras gemensamma bostad misshandlade han A. och försökte därefter hänga sig med hjälp av sin slips, vilket emellertid A. avstyrde. B. tappar enligt A. kontrollen över sig själv även vid intag av relativt små mängder alkohol. Han blir då hotfull, hetsig och otrevlig. Den sista månaden har han fört ett veritabelt "skräckregemente". De sista 14 dagarna har han druckit alkohol så gott som dagligen. Han har kommit hem berusad sent på kvällarna och då "skrikit och gapat" och beskyllt A. för att ha varit otrogen och för att inte kunna uppfostra sina barn m m. A. vågar inte säga emot honom när han är berusad, eftersom han då är mycket opålitlig och risken för misshandel är överhängande. A. har varit rädd för B. de sista månaderna när denne varit berusad. Med anledning av vad som nu inträffat är hon allvarligt rädd för honom. Anledningen till att B:s moder nu är hos A. är att A. inte vågar vara ensam med B. längre, på grund av att denne i berusat tillstånd uppträder hotfullt.

B:s moder hördes också och vitsordade A:s uppgifter om sonens alkoholmissbruk. Modern ansåg, i likhet med A., att sonen i berusat tillstånd kunde få för sig att göra vad som helst. På onsdagskvällen den 10 augusti 1983 hade han besökt modern i hennes bostad i Helsingborg. Han var då berusad och hade under flera timmar "gapat och skrikit" och bl a uttalat att alla fruntimmer, utom hans dotter, är idioter och skulle ha stryk. Modern uppgav

att hon är allvarligt rädd för sonen. Hon anser att denne på grund av sina alkoholproblem är i behov av vård. Modern uppgav vidare att sonen tidigare varit gift och att det då också förekommit "sprit och misshandel" utan att polisen – så vitt hon kände till – varit inkopplad.

Något ordnat samtal med B. hade inte kunnat föras då han var mycket uppretad.

Vakthavande befäl ansåg, med hänsyn till vad som framkommit, att B. borde omhändertagas med stöd av 8 § LVM.

Jag förvissade mig genom motfrågor om att A. och B:s moder verkligen lämnat de uppgifter som föredragits och att några missförstånd icke förelåg. På grund av tidpunkten var det inte möjligt att erhålla några uppgifter från den sociala myndigheten. Sannolika skäl för att B. skulle lida av psykisk sjukdom i sådan grad att psykvårdslagen var tillämplig bedömdes icke föreligga. Jag gjorde följande överväganden.

A. och B:s moder borde rimligtvis vara de personer som bäst kände B:s situation. Deras uppgifter var i de delar de sammanföll samstämmiga. Av uppgifterna framgick att B. sedan lång tid missbrukat alkohol och att han frivilligt sökt läkarvård för sitt alkoholberoende hösten 1982 och härvid av vederbörande läkare ordinerats antabus. Sådant fortgående missbruk som anges i 2 § LVM bedömde jag därför föreligga. Av uppgifterna framgick klart att missbruket och följderna av detta ökat den senaste tiden och att vårdbehovet därför var akut. B:s oförmåga att själv komma tillrätta med sitt alkoholmissbruk hade han visat genom att hösten 1982 avbryta en frivillig antabusbehandling. Att B. till följd av missbruket kunde befaras komma att allvarligt skada i vart fall sin sammanboende A. ansåg jag uppenbart. På grund härav bedömde jag det som sannolikt att B. kunde beredas vård med stöd av LVM. På grund av den akutsituation som förelåg bedömde jag vidare att rättens beslut om tvångsintagning inte kunde avvaktas på grund av att det förelåg en överhängande risk för att B. – om han frigavs – till följd av sitt tillstånd skulle komma att allvarligt skada sin sammanboende A. och ev också modern. B. var när han anträffades av polisen alkoholpåverkad och hans åtgärd att ta barnet med sig i taxi stämde väl överens med den beskrivning de båda kvinnorna lämnat om honom.

Jag uppdrog emellertid åt vakthavande befäl att även föredra ärendet för den åklagare som uppehöll åklagarberedskapen, enär B. enligt min mening kunde misstänkas för olaga hot och att anhållningsskäl, med hänsyn till omständigheterna, kunde bedömas föreligga. (Även egenmäktighet med barn kunde B. misstänkas ha gjort sig skyldig till.)

Om B. inte blev anhållen utbad jag mig besked härom.

Samtalet avslutades ca kl 23.30.

Vakthavande befäl ringde mig åter kl 23.57 och meddelade att åklagaren inte anhållit B.

Jag beslöt då, på skäl som jag tidigare redovisat, att omhänderta B. med stöd av 8 § LVM.

Påföljande dag, 12 augusti, underrättade jag per telefon polismästare Hans Davidson, Landskrona, om omhändertagandet. Han hade emellertid då redan informerats om ärendet av sin egen personal.

Lördagen den 13 augusti strax efter kl 21.00 uppringdes jag i min bostad av polisen i Landskrona som meddelade att en person vid namn Hagelbäck, ringt och begärt att få mitt telefonnummer, vilket emellertid inte lämnats till personen. Jag ringde själv upp Hagelbäck på det angivna telefonnumret. Enligt anteckningar som jag fortfarande har kvar påbörjades samtalet kl 21.22 och avslutades klockan 22.10. Hagelbäck ondgjorde sig över att B. omhändertagits. Jag fick inte fullt klart för mig Hagelbäcks förhållande till B., men han uppgav att han kände B:s situation väl. Hagelbäck uttalade att

B. inte alls missbrukat eller missbrukade alkohol och att han omedelbart borde friges. Jag upplyste Hagelbäck om att omhändertagandebeslutet underställts länsrättens prövning. Hagelbäck omtalade att han sökt men inte anträffat vederbörande tjänsteman på länsrätten. Han uppgav, på min fråga, att han var socialsekreterare. Han talade länge och ordrikt om syftet med LVM och berörde även LTO. Då Hagelbäcks koppling till B. inte klart framgick verkade hans intresse för det enskilda fallet något omotiverat. Jag upplyste Hagelbäck om att jag inte ämnade upphäva omhändertagandebeslutet.

Måndagen den 15 augusti meddelade jag per telefon länsrätten i Malmö och t f polismästare Roar Onsö, Landskrona, om mitt samtal med Hagelbäck.

Polismästaren Hans Davidson uppgav att omhändertagandet hade anmälts för honom vid tjänstetidens början kl. 08.00 den 12 augusti. Efter kompletterande utredning hade omhändertagandet underställts länsrätten i Malmöhus län samma dag. Sociala centralnämnden hade underrättats om omhändertagandet den 12 augusti kl. 09.00 och ett exemplar av den verkställda utredningen hade överlämnats på eftermiddagen samma dag.

Länspolischefen Christer Horn af Ranzien anförde.

Vid en samlad bedömning finner länsstyrelsen att det vid förhören den 12 augusti 1983 förefaller ha framkommit uppgifter som i viss mån talade emot påståendet att B. var hemfallen åt alkoholmissbruk i den omfattning som de hörda personerna uppgivit under förnatten den 11 augusti 1983. Med hänsyn emellertid till erfarenheten att anhöriga i regel har benägenhet att förringa situationens allvar då viss tid förflutit efter händelsen och konsekvensen av anmälan då framstår som mer allvarlig torde polisstyrelsen likväl inte ha förfarit felaktigt när den ansåg omhändertagandet av B. böra bestå den 12 augusti 1983. Förutsättningarna för ett omhändertagande enligt LVM måste därför anses ha förelegat. Möjligheter att erhålla uppgifter från annan än B:s sammanboende och dennes moder synes inte heller ha förelegat. Någon läkarundersökning har dock – såvitt handlingarna utvisar – av outredd anledning inte företagits innan polisstyrelsen samma dag underställde ärendet länsrätten för prövning. Enligt länsstyrelsens uppfattning har detta i och för sig inte heller varit absolut nödvändigt då sådan läkarundersökning rekommenderas i fall då ärendet inte framstår som brådskande. Med hänsyn till vad som framkommit vid de kompletterande förhören den 12 augusti 1983 borde emellertid – om tiden så tillåtit – polisstyrelsens beslutsunderlag ha kompletterats med ett läkarutlåtande.

Omhändertagandet av B. har således enligt länsstyrelsens uppfattning handlagts korrekt. Stöd för hans omhändertagande enligt LVM måste anses ha funnits den 11 – 12 augusti 1983, oaktat läkarundersökning av honom inte har eller kunnat ske innan polisstyrelsen genom att underställa ärendet länsrätten för prövning skilt sig från ärendet.

Vad slutligen avser frågan huruvida polisstyrelsen har möjligheter att – efter det ärendet underställts länsrättens prövning – rätta beslutet om omhändertagande vill länsstyrelsen framhålla följande.

Polismyndighetens utredning syftar enbart till att klarlägga huruvida 8 § LVM är tillämplig i det enskilda fallet. Övrig utredning åvilar annan myndighet. Föreskriften att ett beslut om omhändertagande enligt LVM genast skall underställas länsrätten för prövning utgör en rättssäkerhetsgaranti. Frågan om att bereda någon vård med stöd av lagen prövas i processform inför domstolen. Denna process är ägnad att leda till en mera

kritisk granskning av utredningsmaterialet och därigenom till ökad rättssäkerhet för den enskilde.

Genom underställningsförfarandet måste enligt länsstyrelsens uppfattning polismyndigheten anses ha frånhänt sig ärendet. Genom att det därefter ankommer på länsrätten att meddela beslut om det fortsatta omhändertagandet synes det därför tveksamt – framför allt mot bakgrund av avsaknaden av särskilda bestämmelser – huruvida polismyndigheten kan anses ha befogenhet att rätta sitt omhändertagandebeslut då ärendet tillförs andra eller nya omständigheter och således är föremål för domstols prövning.

På grund av vad som framkommit vid den av länsrätten begärda läkarundersökningen av B. har polisstyrelsen beslutat häva omhändertagandet av honom. Oaktat det således kan anses tveksamt om denna befogenhet tillkommit polisstyrelsen har B. inte lidit någon rättsförlust eller fått vidkännas ytterligare olägenheter genom att han släpptes ett dygn innan länsrättens beslut om det fortsatta omhändertagandet meddelades.

Frågan om befogenhet för polismyndigheten att rätta beslut såsom har skett i detta fall, är av principiell betydelse. Ett klarläggande härvidlag framstår därför som angeläget.

JO Wigelius anförde följande i ett beslut den 29 augusti 1984.

Av LVM framgår, att de i socialtjänstlagen angivna målen för samhällets socialtjänst skall vara vägledande för all vård som syftar till att hjälpa enskilda människor att komma ifrån missbruk av alkohol. Om någon till följd av fortgående missbruk av alkohol är i trängande behov av vård för att komma ifrån sitt missbruk och vårdbehovet inte kan tillgodoses genom socialtjänstlagen eller annan lag, kan han oberoende av eget samtycke beredas vård enligt LVM, om han till följd av missbruket utsätter sin fysiska eller psykiska hälsa för allvarlig fara eller till följd av missbruket kan befaras komma att allvarligt skada sig själv eller någon närstående. Länsrätten beslutar om beredande av vård enligt LVM. Polismyndighet får omhänderta en missbrukare omedelbart, om det är sannolikt att han kan beredas vård med stöd av LVM och rättens beslut om vård inte kan avvaktas på grund av att han kan antas få sitt hälsotillstånd allvarligt försämrat, om han inte får omedelbar vård, eller på grund av att det föreligger en överhängande risk för att han till följd av sitt tillstånd kommer att allvarligt skada sig själv eller någon närstående.

Det kan vid själva ingripandetillfället vara svårt att säkert avgöra huruvida förutsättningar för beslut om omhändertagande föreligger. Polismyndigheten måste emellertid före ett beslut om omhändertagande noga förvissa sig om att rekvisiten är uppfyllda. Såvitt utredningen visar, har i det nu aktuella fallet inte frågan om missbrukets omfattning penetrerats tillräckligt före beslutet. Ej heller har utretts om B. var i trängande behov av vård och om vård kunnat beredas enligt socialtjänstlagen eller annan lag. Situationen kan knappast anses ha varit sådan att det förelåg någon risk för B:s egen hälsa. Istället talar omständigheterna för att omhändertagandet skett för att avvärja risk för att B. skulle kunna skada A. Det är utrett att B. under den aktuella dagen förtärt alkohol, men varit endast måttligt påverkad vid den tidpunkt då polisen fick kontakt med honom. B. var inte känd som någon våldsverkare. Visserligen hade han enligt A. vid två tillfällen misshandlat henne, men dessa gärningar skulle ha varit av ganska ringa beskaffenhet och var ej polisanmälda. Det kan också erinras om att åklagaren, då frågan om frihetsberövande

underställdes honom på kvällen den 11 augusti, beslöt att anhållande ej skulle ske. Någon uttalad risk för att B. skulle komma att allvarligt skada A. eller någon annan närstående synes sålunda knappast ha förelegat. Emellertid har stämningen den aktuella kvällen uppenbarligen varit uppjagad och det framgår av Petterssons redogörelse för innehållet i den föredragning som föregick hans beslut att situationen var svårbedömd. Även om omhändertagandet enligt LVM enligt min mening ej bort äga rum, vill jag därför inte rikta någon anmärkning mot Pettersson för det beslut han fattade.

Vid förhören påföljande morgon och genom övrig utredning framkom emellertid sådana omständigheter att det borde ha stått klart för Davidson att grunden för omhändertagandebeslutet var mycket svag. Han synes dock inte ha företagit någon egentlig omprövning av frågan huruvida det fanns skäl låta omhändertagandebeslutet bestå, vilket han självfallet borde ha gjort före underställningen. En förklaring till att polismyndigheten ej omprövade beslutet torde vara att både Davidson och Pettersson ansett, att det inte var möjligt för polismyndigheten att häva beslutet i vart fall efter det att underställning hos länsrätten skett. Länspolischefen i Malmöhus län har också han ifrågasatt, om polismyndigheten haft befogenhet att ändra sitt beslut efter underställandet. Som det nu blev kom frihetsberövandet att bestå till kvällen den 15 augusti, då omhändertagandebeslutet hävdes av t. f. polismästaren Onsö, vilken därvid hade tillgång till resultatet av företagen läkarundersökning av B.

Det är i och för sig alldeles klart, att en frihetsberövad skall friges, när förutsättningar för frihetsberövandet ej längre föreligger. Såvitt jag kan förstå behöver det inte heller ifrågasättas annat än att den myndighet som beslutat om frihetsberövandet kan upphäva detta så länge det inte fastställts efter underställning eller liknande. Man må här jämföra t. ex. med situationen då anhållningsbeslut fattats och häktningsframställning skett, men domstol ännu inte fattat beslut däröver. Någon anledning att bedöma frihetsberövande enligt 8 § LVM som annat än principiellt likartat kan jag ej se. Enligt min mening borde således polismyndigheten ha omprövat sitt beslut så snart skäl därtill förelåg. Polismyndigheten var insatt i ärendet och eftersom länsrätten ej hade jourtjänstgöring var polismyndigheten den myndighet som under dagarna närmast efter beslutet om omhändertagandet fick kännedom om att detta kunde starkt ifrågasättas. Det är utomordentligt beklagligt att detta inte ledde till skyndsam omprövning och upphävande av omhändertagandebeslutet. Vid bedömningen av detta ärende måste jag emellertid beakta bl. a. att det inom polismyndigheten har rått den, visserligen enligt min mening felaktiga, uppfattningen att myndigheten i och med att underställning skett skulle sakna möjlighet att ändra sitt beslut. Jag företar därför inte någon ytterligare åtgärd utan stannar vid den kritik som innefattas i det anförda.

Tillämpning av de s. k. terroristbestämmelserna i utlänningslagen

(Dnr 410-1985)

I en skrivelse till JO anförde advokaten Tomas Nilsson följande.

Regeringen beslöt den 10 december 1984 att ett antal turkiska medborgare enligt 47 § utlänningslagen jämförd med 30 § samma lag skulle utvisas ur Sverige. Enär verkställighetshinder ansågs föreligga förordnade regeringen samtidigt att verkställighet av utvisningsbesluten tills vidare inte skulle ske.

Regeringens beslut grundades på en framställning från rikspolisstyrelsen. Rikspolisstyrelsen åberopade till stöd för framställningen en omfattande utredning, som företagits av dess säkerhetsavdelning. Stora delar av materialet är hemligt, vilket bl. a. får till följd att denna anmälan i vissa delar måste hållas i mer allmänna ordalag än som eljest behöver vara fallet.

Bakgrunden till ingripandet mot de berörda utländska medborgarna är det mord som ägde rum den 20 juni 1984 i Uppsala på en turkisk medborgare. I uttalanden till pressen påstods från säkerhetsavdelningens sida att mordet var planerat och beordrat av den kurdiska organisationen PKK (Kurdistans Arbetarparti). De personer som sedermera greps – i september och oktober månader 1984 – sammankopplades med organisationen och mordet.

Länsåklagaren i Uppsala län, Bertil Carrick, meddelade den 5 september 1984 ett beslut i saken av följande innehåll: "Den 20 juni 1984 berövades turkiska medborgaren Enver Ata livet på stora torget i Uppsala. Den på grund härav inledda förundersökningen avsåg inte bara att utreda vem som var gärningsman, utan även om gärningsmannen hade medhjälpare. I sistnämnda hänseendet har verkställts omfattande utredning, vilken jag har tagit del av. De misstankar mot eventuella medhjälpare som därvid framkommit har icke varit av sådan styrka att *skälig* misstanke kan anses föreligga och ett ingripande med tvångsåtgärder är befogat. När det i varje fall i nuläget ej finns skäl fullfölja förundersökningen i vad avser misstanke om medhjälp, beslutar jag att förundersökningen i denna del skall nedläggas. Om fortsatt spaning ger anledning därtill kan förundersökningen i vad avser ifrågasatt medhjälp återupptas".

Förundersökningen har därefter inte återupptagits.

Med hänsyn härtill är de omständigheter som rikspolisstyrelsen anser sig kunna åberopa i utvisningsärendet anmärkningsvärda. Jag har närmare redogjort härför i min till arbetsmarknadsdepartementet den 5 december 1984 ingivna inlaga, vilken har åsatts hemligstämpel.

Rikspolisstyrelsen genom säkerhetsavdelningen (byråchef Näss) har i olika sammanhang under förfarandet förklarat hur säkerhetsavdelningen har agerat i förhållande till länsåklagarmyndigheten i Uppsala. Jag har närmare beskrivit detta i min ovan nämnda inlaga.

Genom den av rikspolisstyrelsen valda handläggningen enligt utlänningslagen, uppkommer för den berörde utlänningen orimliga konsekvenser ur rättssäkerhetssynpunkt. Genom att inte bedriva utredningen som förundersökning – med en därpå följande åklagar- och domstolsprövning – trots att påståenden görs om anknytning till och samröre med mord – går den enskilde miste om närapå alla möjligheter att effektivt värja sig mot anklagelsen. Det avgörande bevismaterialet hålls således hemligstämplat för honom (utsagorna från uppgiftslämnare har inte delgivits den enskilde eller ens de offentliga biträdena i ärendet). Uppgiftslämnarna (vittnen) behöver inte vid en huvudförhandling konfronteras med vad den tilltalade anför till sitt försvar. Uppgiftslämnarna behöver inte heller ställas inför något motförhör från

försvararen eller besvara kritiska frågor från rätten. Framför allt behöver inte utredningen underställas någon fri och öppen bevisprövning vid domstol där resultatet skall redovisas i en offentlig dom.

Justitieombudsmannens granskning av ärendet torde förutsätta att de handlingar vartill refererats ovan – och i vilka ytterligare referenser återfinns – inhämtas från arbetsmarknadsdepartementet.

Jag hemställer med hänvisning till det anförda

att justitieombudsmannen prövar om rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning ägt bedriva brottsutredning och senare utredning enligt utlänningslagen på sätt som gjorts,

att säkerhetsavdelningens sätt att bedriva utredning och agera i förhållande till länsåklagarmyndigheten i Uppsala därvid särskilt utreds,

att det utreds om säkerhetsavdelningen vid valet av handläggningsform fäste avgörande vikt vid att ett förfarande vid allmän domstol skulle ha lett till krav på offentlighet medan detta däremot kunde undvikas vid en handläggning enligt utlänningslagen,

att slutligen frågan prövas huruvida rikspolisstyrelsen ägt rätt att, med hänsyn till den valda handläggningsformen, åberopa de omständigheter som kom att anföras i ärendet.

Efter att ha tagit del av Nilssons inlaga till arbetsmarknadsdepartementet och inhämtat vissa upplysningar från rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning anförde JO Wigelius följande i sitt beslut den 13 maj 1985.

Inledningsvis konstaterar jag att regeringen eller enskilt statsråd inte står under JO:s tillsyn. Jag kan därför inte göra något uttalande om regeringens eller invandrarministerns handläggning av ärendet angående utvisning enligt 47 § utlänningslagen.

Innan jag tar ställning till Nilssons klagomål kan det vara av värde att jag något berör den principiella uppbyggnaden av de olika förfaranden som det är fråga om i ärendet.

I 23 kap. 1 § rättegångsbalken (RB) föreskrivs att förundersökning skall inledas när det finns anledning anta att brott som hör under allmänt åtal har förövats. Under förundersökningen skall utredas vem som skäligen kan misstänkas för brottet och om tillräckliga skäl föreligger för åtal mot honom samt målet så beredas att bevisningen vid huvudförhandlingen kan förebringas i ett sammanhang (23:2 RB). När förundersökningen avslutas skall, enligt 23:8 RB, beslut meddelas huruvida åtal skall väckas. Förundersökningen angående mordet på Enver Ata leddes av länsåklagaren i Uppsala län och verkställdes av polismyndigheten i Uppsala. Detsamma gällde frågan om ansvar för eventuella medgärningsmän eller medhjälpare.

I 30 § utlänningslagen (UtlL) föreskrivs att en utlänning som kommer till Sverige skall avvisas, om det finns grundad anledning att anta att han tillhör eller verkar för en organisation eller grupp som, med hänsyn till vad som är känt om dess verksamhet, kan befaras utanför sitt hemland använda våld, hot eller tvång för politiska syften samt det föreligger fara för att han medverkar till sådana handlingar här i riket. Om det föreligger sådana omständigheter som anges i nämnda lagrum beträffande en utlänning, som redan har kommit in i riket, får han enligt 47 § UtlL utvisas. I båda fallen är det regeringen som fattar beslut i saken.

Det föreligger en väsentlig skillnad i fråga om syftet med utredningarna

mellan förundersökningsförfarandet enligt RB och förfarandet enligt terroristbestämmelserna i UtlL. I det förra fallet söker man i princip en gärningsman till ett redan begånget brott medan det i det senare är fråga om att skapa underlag för en prognos om vad en viss person kan komma att företa sig i en framtid. Före ett beslut om inledande av förundersökning eller av ett förfarande enligt UtlL kan viss spaningsverksamhet ha förekommit som förberedelse för en bedömning av om förutsättningarna för det ena eller det andra förfarandet är uppfyllda. Vid en viss tidpunkt kan man ha kommit så långt att det inträder en skyldighet att inleda förundersökning. Som tidigare nämnts åvilar denna skyldighet polismyndighet och åklagare. I detta sammanhang kan påpekas att rikspolisstyrelsen före den 1 oktober 1984, då den nya polislagen trädde i kraft, inte hade någon funktion som polismyndighet i lagens mening. Situationen efter detta datum saknas det skäl att gå in på här. Beträffande utvisning enligt 47 § UtlL har regeringen i 66 § utlänningsförordningen (UtlF) föreskrivit att rikspolisstyrelsen, invandrarverket eller länsrätten skall underrätta regeringen, om det föreligger anledning att ta upp fråga om utvisning på den grunden. Först efter en sådan underrättelse torde man kunna tala om ett förfarande inriktat på fråga om utvisning enligt 47 § UtlL, vilket regeringen då är formellt ansvarig för. Det kan här tilläggas att det i princip inte föreligger någon rätt att ingripa med tvångsmedel under de skeden som föregår förundersökning enligt RB respektive förfarande enligt UtlL.

Nilsson har hemställt att JO skall pröva dels om rikspolisstyrelsen ägt bedriva "brottsutredning" och senare utredning enligt utlänningslagen på sätt som gjorts och dels säkerhetsavdelningens sätt att bedriva utredning och agera i förhållande till länsåklagarmyndigheten. Jag har från säkerhetsavdelningen inhämtat att man där har den uppfattningen att en förundersökning skall bedrivas, om det finns sakliga grunder för det, också om det uppkommer en fråga om tillämpning av 47 § UtlL. Detta var anledningen till att det material som säkerhetsavdelningen hade i saken underställdes länsåklagaren i dennes egenskap av förundersökningsledare i mordfallet. Någon befogad invändning mot att förfarandet gestaltats på detta sätt kan knappast göras mot bakgrund av regelsystemets utformning.

Jag har inte funnit skäl att gå igenom protokollen från de muntliga förhören inför Stockholms tingsrätt i utvisningsärendena. Det lär nämligen vara svårt att hävda en skyldighet för det av regeringen förordnade allmänna ombudet att i denna sin egenskap underrätta åklagaren om vad som framkommit vid förhören. Det skulle möjligen kunna göras gällande att förundersökningsledaren i en situation som den förevarande bör hålla sig underrättad om vad som inträffar i utvisningsärendet. Med hänsyn till vad som upplysts om grunden för Carricks beslut den 5 september 1984 att lägga ned förundersökningen saknas emellertid anledning för mig att gå in på den frågan i detta ärende. Det bör tilläggas att det står envar fritt att hos åklagaren begära att en förundersökning återupptas eller hos högre åklagare begära överprövning av ett beslut angående förundersökning.

Nilsson har vidare önskat få utrett om säkerhetsavdelningen vid valet av handläggningsform fäste avgörande vikt vid att ett förfarande vid allmän domstol skulle ha lett till krav på offentlighet medan detta däremot kunnat

undvikas vid en handläggning enligt utlänningslagen. Vid min genomgång av handlingarna i ärendet och mina kontakter med rikspolisstyrelsen har det inte framkommit något som tyder på att ett sådant hänsynstagande över huvud taget har skett. Det bör understrykas att rikspolisstyrelsen egentligen inte kunnat göra något sådant val, då frågan om förundersökningen skulle fortsätta ankom på åklagaren att avgöra och handläggningen av utvisningsfrågan i princip skedde på regeringens ansvar.

Avslutningsvis vill Nilsson ha prövat om rikspolisstyrelsen ägt rätt att åberopa de omständigheter som kom att anföras i ärendet. Detta föranleder endast det konstaterandet att det i princip torde stå envar deltagande i ärendet fritt att åberopa de omständigheter som han anser vara av betydelse för saken.

Sammanfattningsvis har det, genom vad Nilsson anfört eller i övrigt, inte framkommit några omständigheter som ger mig anledning att företa ytterligare utredning i saken.

Fråga om tillräcklig grund förelegat för tagande i förvar enligt 50 § utlänningslagen

(Dnr 1584-1983)

I en klagoskrift till JO uppgav advokaten Sten De Geer att han var förordnad som offentligt biträde för turkiska medborgaren A. De Geer anförde följande.

A. anlände tillsammans med sin son till Arlanda den 16 december 1982 kl 13.00. Hon ansökte omedelbart om politisk asyl. Hennes make, som hade kommit till Sverige ungefär en vecka tidigare, fanns vid Arlanda för att möta sin hustru. Efter ett kort förhör beslöt polismyndigheten att ta henne i förvar. Sonen överlämnades till fadern. Den 17 december 1982 kl 14.40 beslöts att A. skulle friges, då sannolika skäl för avvisning inte längre förelåg. Inget förhör ägde rum mellan förvarsbeslutet och beslutet att upphäva förvaret. De Geer hävdade att det ej hade förelegat laglig grund för förvarsbeslutet och anhöll om JO:s utredning av saken.

Från polismyndigheten infordrades handlingarna i ärendet. Av dem framgick bl. a. följande.

Enligt en anmälan, som upprättades den 16 december 1982 kl 14.25, ankom A. den dagen till Arlanda med flyg från Istanbul via Wien och Köpenhamn. Vid inresebehandlingen framkom att hon saknade passhandling och färdbiljett samt innehade tio tyska mark. Hon ansökte om politisk asyl och anförde vid förhör bl. a. att hon strax efter militärkuppen i Turkiet den 12 december 1980 hade varit fängslad en månad, att hon sedan hade varit efterlyst av myndigheterna, då hon antogs vara medlem i det turkiska kommunistpartiet, samt att hon inte kunde återvända till Turkiet, där hon riskerade ett fängelsestraff på 5–15 år. Vidare uppgav hon att hennes make bodde på en viss adress i Stockholm.

I beslut samma dag förordnade polisintendenten Sven Smedjegården att

A. skulle tas i förvar med stöd av 50 § utlänningslagen (1980:376). Som skäl till förvarstagandet anförde han: "Sannolika skäl föreligger för avvisning enligt 28 § 1 och 29 § första stycket 1 utlänningslagen. Det kan med hänsyn till A:s personliga förhållanden eller övriga omständigheter skäligen befaras att A. kommer att hålla sig undan. Identiteten är oklar."

På anmälan var vidare antecknat att Smedjegården den 17 december 1982 kl 14.40 beslutade att A. skulle friges efter daktning (tagande av fingeravtryck), då sannolika skäl för avvisning inte längre förelåg. Av ytterligare en anteckning framgick att barnet – fött 1978 – hämtades av fadern, som fanns på den adress A. hade uppgivit.

Bland handlingarna från polismyndigheten fanns också protokoll över förhör som hade hållits med A. den 30 mars 1983 med anledning av hennes ansökan om politisk asyl samt en underrättelse om ärendet samma dag till statens invandrarverk.

De Geers klagomål remitterades till polisstyrelsen för upplysningar och yttrande. I remissvaret, som avgavs för polischefen i Stockholms polisdistrikt av tf. polismästaren Sune Sandström och tf. polisintendenten Lennart Saläng, hänvisades till ett yttrande av Smedjegården, vari denne anförde:

A. anlände som 95 % av alla asylsökande turkiska medborgare utan pass, biljett eller annan handling, varigenom hon skulle kunnat identifieras och resvägen klarläggas. Alla handlingar förstörs regelmässigt på resan till Sverige för att omöjliggöra avvisning och identifiering. Vid A:s ankomst förelåg således sannolika skäl för avvisning. Hon togs därför i förvar. (Se förvarsbeslut.) Hon placerades på häktet för vidare förhör och daktyloskopering. Sådan sker numera regelmässigt av oidentifierade asylsökande sedan uppgifter inkommit att asylsökande, som tidigare medgetts inresa över Arlanda oidentifierade sedermera använt flera olika identiteter för att skaffa sig olika förmåner. Daktyloskoperingen ger ingen fullständig identifiering men gör det möjligt att tekniskt binda den asylsökande vid den identitet, som uppgetts vid inresan.

Situationen på utlänningssidan på Arlanda var under 1982 mycket hårt ansträngd. Med oförändrad utredningskapacitet fick vi under året ta emot en ström av asylsökande, som var nära tre gånger så stor som normalt. Detta fick till följd att jag måste prioritera asylförhör med personer, där av anmälan klart framgick att det kunde bli aktuellt med en direktavvisning vid gränsen. När A. togs i förvar var avsikten att asylförhör skulle hållas för att hennes situation skulle kunna bedömas. När daktyloskopering skett konstaterade jag att detta på grund av bristande utredningsresurser ej kunde ske omedelbart, varför förvaret hävdes och hon tilläts inresa i avvaktan på att vi skulle få tid att hålla asylförhör. Att detta inte kunde ske förrän 1983-03-30 är självfallet inte tillfredsställande, men har sin grund i en omfattande balans, som vi försökte avarbeta i den ordning de asylsökande kommit till Sverige. – I anmälan har vid kriminalsektionen här felaktigt angivits att förvaret hävts, då sannolika skäl för avvisning inte längre föreligger.

Det bör i sammanhanget påpekas att utrustning för daktyloskopering endast fanns inne i Stockholm vid det aktuella tillfället. Vi har nu fått sådan utrustning till Arlanda, varför daktyloskopering numera kan ske utan omgång.

Polischefen anförde för sin del följande.

Som framgår av polisintendent Sven Smedjegårdens yttrande förelåg vid tidpunkten för förvarsbeslutet fullgoda skäl för detta. Ett dygn senare

framstod det som uppenbart att man inte hade tillräckliga resurser att genomföra utredningen så snabbt som behövdes med hänsyn till att det rörde sig om en frihetsberövad person.

Det ålåg polisintendent Smedjegården att fortlöpande pröva beslutet om omhändertagandet. I och för sig fanns grund för ett fortsatt omhändertagande. Det hade dock varit oförsvarligt att ej häva beslutet om förvar med hänsyn till den tidsutdräkt som kunde befaras. Polisstyrelsen finner att Smedjegården handlat korrekt.

De Geer yttrade sig över remissvaret.

JO Wigelius anförde följande i ett beslut den 30 oktober 1984.

De grundläggande bestämmelserna om tvångsåtgärder i ärenden angående avlägsnande av utlänningar finns i 50 § utlänningslagen. Här stadgas för fall av det nu aktuella slaget att en utlänning får tas i förvar om det föreligger sannolika skäl för avvisning. Som en ytterligare förutsättning gäller att beslut om förvar får meddelas endast om det med hänsyn till utlänningens personliga förhållanden eller övriga omständigheter skäligen kan befaras att han kommer att hålla sig undan eller bedriva brottslig verksamhet här eller om utlänningens identitet är oklar.

I fråga om den först nämnda av dessa båda förutsättningar åberopade Smedjegården i beslutet om förvarstagande dels 28 § 1 utlänningslagen, som säger att avvisning får ske om utlänningen saknar vissa erforderliga handlingar, dels 29 § första stycket 1 utlänningslagen, enligt vilken bestämmelse en utlänning får avvisas om det kan antas att han kommer att sakna tillräckliga medel för sin vistelse i Sverige. Någon utredning som visade att denna sist nämnda grund var tillämplig synes inte ha verkställts. Man frågar sig t. ex. om inte maken kunde ha sörjt för sin familj. Hur det än må ha förhållit sig härmed kan dock konstateras att det förelåg sannolika skäl för avvisning enligt den först åberopade bestämmelsen. A. saknade nämligen erforderliga handlingar, exempelvis pass.

Emellertid hade Smedjegården att i detta sammanhang beakta rätten till asyl. I 3 § första stycket utlänningslagen föreskrivs att en flykting inte utan synnerliga skäl skall vägras fristad i Sverige, om han behöver sådant skydd. Vid sidan av denna rätt till asyl ges i 6 § utlänningslagen ett visst skydd åt dem som – utan att vara flyktingar i lagens mening – av politiska skäl inte vill återvända till hemlandet. Endast om dessa regler inte var tillämpliga i A:s fall, kunde avvisning enligt de bestämmelser som Smedjegården åberopade komma i fråga.

Med hänsyn till de uppgifter som A. hade lämnat om sina förhållanden i Turkiet är det enligt min mening tvivelaktigt om det över huvud taget förelåg sannolika skäl för avvisning.

Inte heller när det gäller den andra förutsättningen för förvarstagande är Smedjegårdens bedömning helt invändningsfri. Jag kan inte inse att det förelåg någon beaktansvärd risk för att A. skulle hålla sig undan. Hon möttes ju på flygplatsen av sin man, vars adress var känd för polisen. Någon särskild omständighet som talade för att hon ändå kunde tänkas ha för avsikt att göra sig oanträffbar har jag inte kunnat finna i handlingarna. Såsom De Geer har påpekat ansågs identiteten inte vara mer oklar än att barnet överlämnades till fadern, när A. togs i förvar.

Jag har således svårt att se att det förelåg tillräckliga skäl för att ta A. i förvar. De förhållanden som kunnat ligga till grund för bedömningen hade inte heller ändrats till följande dag. Trots det släpptes hon fri då. Det vill synas som om den egentliga anledningen till förvarsbeslutet var att man inte ville släppa in A. på fri fot i landet innan man hade vidtagit sådana åtgärder att hon kunde bindas vid en viss identitet. Att sådana åtgärder i och för sig kan vara motiverade vill jag inte ifrågasätta. Detta torde emellertid inte vara ett tillräckligt skäl för att man skall få tillämpa reglerna om förvar i 50 § utlänningslagen.

Jag känner väl till att situationen tidvis är otillfredsställande hos utlänningspolisen på Arlanda. Vid personligt besök där har jag kunnat konstatera att resurserna i fråga om både personal och lokaler har varit hårt ansträngda. Det är därför förklarligt att handläggningen ibland blir bristfällig och att ett fattat beslut vid granskning i efterhand kan framstå som mindre väl överlagt. Jag vidtar ingen åtgärd utöver de uttalanden jag nu har gjort.

Polismyndighet har underlåtit att återlämna vapen till ägaren sedan länsstyrelsen undanröjt beslut om omhändertagande av vapnen; även fråga om polisens möjligheter att besiktiga anordningar för förvaring av vapen

(Dnr 3307-1984)

I en skrivelse till JO gjorde Nils Andersson gällande i huvudsak följande. Den 10 augusti 1983 hade han haft inbrott i sin bostad i Uppsala, varvid ett salongsgevär hade tillgripits. Han hade senast använt vapnet vid en övningsskjutning den 7 augusti. Vid hemkomsten den dagen hade han hängt upp geväret på en vägg i bostaden och av glömska hade det sedan fått hänga kvar där och således inte låsts in. Med anledning av det inträffade hade två polismän kommit hem till honom den 14 september och därvid hämtat hans två övriga vapen, oaktat dessa hade förvarats helt reglementsenligt. Frågan om vapnen hade därefter utretts i 16 månader. Under hela den tiden hade polisen haft hans vapen i förvar. Polisen hade först föreslagit att Anderssons tillstånd att inneha vapen skulle återkallas, ett ställningstagande som han ansåg vara ett myndighetsmissbruk och en ren personförföljelse. Senare hade polisstyrelsen föreslagit särskilda förvaringsföreskrifter för vapnen innebärande att ett låsbart vapenställ skulle monteras fast i en vägg i bostaden och att vapnens vitala delar skulle förvaras under ytterligare lås. Anderssons eget förslag att vapnen skulle förvaras i låst utrymme i bostaden medan de vitala delarna skulle läggas i bankfack hade inte godkänts. Han ifrågasatte om det ställningstagandet hade skett av prestigeskäl.

Till klagoskrivelsen var diverse handlingar rörande vapenärendet närslutna. Av dessa framgick bl. a., att polisstyrelsen i beslut den 9 september 1983 återkallade Anderssons tillstånd att inneha skjutvapen. Det beslutet undanröjdes av länsstyrelsen i Uppsala län den 23 december 1983. Polisstyrelsen

tog i skrivelse den 13 januari 1984 till Andersson upp frågan om utfärdande av särskild förvaringsföreskrift. Efter bl. a. en del skriftväxling i saken beslutade polisstyrelsen den 31 juli 1984 jämlikt 27 § vapenlagen meddela särskilda förvaringsföreskrifter avseende Anderssons skjutvapen. I beslutet anfördes bl. a. följande.

Sedan Ni anmält till polisstyrelsen att förvaringsanordningar enligt detta beslut vidtagits, kommer besiktning att ske. Era skjutvapen, och tillståndsbevis till dessa, vilka efter omhändertagande förvaras på polishuset i Uppsala torde avhämtas först sedan besiktning skett av de förvaringsanordningar som vidtagits med anledning av detta beslut.

Efter remiss inkom polismyndigheten i Uppsala polisdistrikt med yttrande beträffande skälen till dels att vapnen inte omedelbart efter länsstyrelsens beslut den 23 december 1983 återlämnades och dels att besiktning av förvaringsutrymmen uppställts som förutsättning för återlämnande. Remissvaret innehöll förutom yttrande bl. a. en av polisintendenten Gunnar Månsson upprättad promemoria. (Utesluten här.)

I yttrandet anfördes följande.

Vapnen borde ha återlämnats efter länsstyrelsens beslut i frågan om återkallelse av vapenlicenserna. Omständigheterna kring varför så inte skett framgår av handlingarna. Något formellt beslut från polismyndighetens sida om att vapnen skulle kvarbliva i förvar har inte meddelats. Man får dock ha förståelse för att klaganden ändå uppfattat saken så att ett sådant beslut förelegat.

Kontakt söks nu med klaganden för återlämnande av vapnen.

Det noteras, att beslutet om särskild förvaringsföreskrift står kvar. Klaganden har på olika sätt klargjort, att han inte tänker efterkomma det beslutet. En något underlig situation kan då uppstå i och med att vapnen återlämnas, nämligen att misstanke om brott mot vapenlagstiftningen genast kan uppkomma. Polismyndigheten har för dagen ingen lösning på hur det problemet skall hanteras.

Vapenlagstiftningen innehåller inga bestämmelser om myndighets tillsyn/kontroll beträffande enskild persons vapenförvaring. Det oaktat torde en skyldighet föreligga för polismyndigheten att utöva sådan tillsyn/kontroll. Emellertid saknas stöd i författning för att därvid använda tvångsmedel, till skillnad mot vad som ges exempelvis enligt lagen om explosiva och eldfarliga varor. Kvarhållande av vapen som ett led i en förvaringsföreskrifts uppfyllelse får betraktas som en form av tvångsmedel och kan därför icke tillämpas.

Med den utveckling som förevarit under senare år beträffande enskildas vapeninnehav anser polismyndigheten att författningsstöd bör ges även för tillsyn/kontroll av vapenförvaringen. Som läget nu är får man konstatera, att bl a institutet meddelande av särskilda förvaringsföreskrifter är urholkat på ett klart otillfredsställande sätt, vilket ju här aktuellt ärende klart belyser.

Nils Andersson yttrade sig över remissvaret.

I ett beslut den 16 april 1985 anförde JO Wigelius följande.

I det förevarande fallet hade Andersson fått lämna ifrån sig vapnen i anslutning till att polisstyrelsen den 9 september 1983 beslutade om återkallelse av hans tillstånd att inneha skjutvapen. Detta polisstyrelsens beslut undanröjdes emellertid av länsstyrelsen i Uppsala län i beslut den 23 december 1983. Polismyndigheten skulle då omgående ha tillsett att vapnen

hade återlämnats till Andersson. Av 43 § vapenlagen framgår nämligen bl. a. att polismyndighets, länsstyrelses och kammarrätts beslut enligt vapenlagen skall lända till omedelbar efterrättelse, om inte annorlunda förordnas. Från myndighetens sida företogs det emellertid inte någon åtgärd för att återställa vapnen, vilket medförde att de fick ligga kvar hos polisen. Först i januari 1985 eller efter det att Anderssons klagoskrivelse till JO remitterats till polismyndigheten söktes kontakt med denne för ett återlämnande av vapnen. Den handläggning och det dröjsmål som här förekommit är högst otillfredsställande och inte i överensstämmelse med stadgandet i 43 § vapenlagen.

Vad därefter rör frågan om förvaring av skjutvapen och ammunition återfinns bestämmelser härom i 26–28 §§ vapenlagen. Av intresse i detta fall är endast 26 och 27 §§ eftersom 28 § behandlar frågan om skjutvapen som ingår i dödsbo eller konkursbo. I 26 § stadgas följande.

Den som innehar skjutvapen eller ammunition är skyldig att ta vård om egendomen på ett sådant sätt att det inte är fara för att någon obehörig kommer åt den.

Skjutvapen eller en för vapnets funktion vital del samt ammunition skall förvaras under lås. Ammunitionen skall förvaras i ett annat utrymme än vapnet eller vapendelen, om inte förvaringen sker i ett säkerhetsskåp eller på något annat lika betryggande sätt.

Om innehavaren av skjutvapen eller ammunition är förhindrad att ta vård om egendomen, får han överlämna vapnet eller ammunitionen till annan för förvaring under högst ett år, sedan detta anmälts skriftligt hos polismyndigheten. Förvaring får dock ej ske hos en person som är under aderton år eller som kan antas komma att missbruka vapnet eller ammunitionen.

Den hos vilken vapnet förvaras enligt tredje stycket får inte använda vapnet, om han inte har tillstånd att inneha det enligt 8 §.

Enligt 27 § får polismyndighet, när särskild anledning föreligger därtill, meddela närmare föreskrifter om hur den som är berättigad att inneha skjutvapen skall förvara dessa.

Rikspolisstyrelsen har i av styrelsen meddelade föreskrifter och allmänna råd till vapenlagstiftningen anfört bl. a. följande rörande särskild förvaringsföreskrift.

För högst sex brukbara vapen eller till vapen till vilka inte finns ammunition torde normalt inte krävas särskild förvaringsföreskrift enligt 27 § VL. Undantag kan självfallet förekomma. Så är till exempel fallet vid innehav av särskilt farliga vapen som enhandsvapen och helautomatiska vapen, eller då innehavaren åsidosatt sin skyldighet enligt 26 § VL, men försummelsen inte anses så allvarlig att återkallelse av tillståndet bör ske. För förvaring av fler än sex vapen bör särskild förvaringsföreskrift meddelas. Sådan föreskrift bör omfatta samtliga vapen. Härvid skall höga krav ställas på val av förvaringspersedel. Denna bör vara av typ säkerhetsskåp eller motsvarande.

Vidare framgår det av de allmänna råden, som det här är fråga om, att särskild förvaringsföreskrift skall vara väl avpassad för det enskilda fallet.

Vad då rör fråga om besiktning i sådana sammanhang får jag anföra följande. Vid behandlingen av vapenärenden har polisen att i första hand beakta de stora krav på säkerhet som lagstiftaren givit uttryck för. För att en polismyndighet skall kunna göra en noggrann och riktig bedömning av

förvaringsproblemet och den aktuella säkerhetsrisken i varje enskilt fall är det angeläget att myndigheten har tillgång till ett så fullständigt beslutsunderlag som möjligt. Jag kan därvid inte finna något stötande i om man från polisens sida framför önskemål om att få besiktiga vapeninnehavarens förvaring av vapnen för att på så sätt söka undvika att onödigt stränga och för vapeninnehavaren kostsamma förvaringsföreskrifter utfärdas. Genom en besiktning torde det nämligen vara möjligt att på ett bättre sätt tillgodose vapeninnehavarens synpunkter och önskemål utan att säkerhetskraven därför behöver efterges. Det är dock fullt klart att polisen inte äger rätt att mot vapeninnehavarens eller sökandes vilja bereda sig tillträde till hans bostad enbart i syfte att besiktiga en förvaringspersedel. Jag bortser då från de fall där skälig misstanke om brott kan föreligga. Vid handläggningen av ett ärende som det förevarande är det därför myndighetens skyldighet att upplysa vapeninnehavaren om att det inte finns någon lagstadgad skyldighet för honom att gå med på en besiktning. Vapeninnehavaren skall alltså informeras om rättsläget så att han verkligen får klart för sig att han har full valfrihet i sammanhanget.

I påtalat fall anförde polisstyrelsen i beslutet om särskilda förvaringsföreskrifter, att besiktning skulle ske efter det att Andersson hade vidtagit föreskrivna förvaringsanordningar. Vidare anfördes att hans vapen och tillstånd till dessa "torde avhämtas först sedan besiktning skett". Genom angivna formuleringar kan Andersson ha bibringats den uppfattningen att polisen hade en ovillkorlig rätt att besiktiga förvaringsanordningarna och att besiktningen var en förutsättning för att vapnen skulle utlämnas. Som framgått av vad jag tidigare anfört kan en besiktning från flera synpunkter vara värdefull och därför också tagas upp till diskussion. Så kunde alltså ha skett i detta fall under förutsättning att Andersson därvid hade informerats om rättsläget och inte tillskrivits på sätt som här förekommit. Även om han inte var villig att medverka i den utsträckning som varit önskvärd i frågan om förvaringen av vapnen kan det något ifrågasättas om inte saken hade kunnat lösas på ett smidigare sätt än vad som nu blev fallet.

Beträffande formuleringen om återlämnandet av vapnen finner jag inte anledning till något särskilt uttalande utan hänvisar till vad jag tidigare anfört om myndighetens skyldighet i det sammanhanget.

Sammanfattningsvis kan konstateras att polismyndighetens handläggning av ärendet inte i alla delar varit helt tillfredsställande. Enligt min mening är inte vapenlagstiftningen på något som helst sätt svårtolkad i här berört avseende. Möjligen har man från myndighetens sida inte sett besiktningen som någon form av tvång utan betraktat åtgärden som ett naturligt led och helt i Anderssons eget intresse. Det inträffade visar emellertid vikten av att handläggningsrutinerna ses över så att sådant som här påtalats inte kommer att upprepas.

Tillräcklig grund för husrannsakan enligt 20 § polislagen?

(Dnr 331-1985)

I en skrivelse till JO gjorde en person, W., gällande i huvudsak följande. Den 31 januari 1985 kl. 11.30 hade det kommit tre polismän till hans bostad. Polismännen hade bankat på dörren och ropat i brevlådan att han skulle öppna. Efter det att de hade kommit in i bostaden hade de uppgivit att de sökte en rymling. W., som aldrig hyst några rymlingar hos sig, kände sig mycket kränkt av det inträffade, särskilt som han hade besök av en dam vid tillfället i fråga. Han ifrågasatte polismännens handlande och hemställde att JO skulle utreda saken.

Efter remiss inkom polismyndigheten i Tierps polisdistrikt med utredning och yttrande. Av utredningen framgick bl. a. följande. På förmiddagen den 31 januari 1985 mottog polisinspektören Lars-Göran Larsson vid arbetsgruppen i Östhammar ett telefonsamtal från polisen i Sala. Enligt den uppringande polismannen hade det inkommit ett tips om att en efterlyst person H. kunde finnas i en viss lägenhet på Ulriksgatan i Östhammar. Den efterlyste hade avvikit från ett behandlingshem och han var dessutom misstänkt för en grov misshandel. För Larssons del var det känt att den angivna lägenheten på Ulriksgatan brukade besökas av narkotikamissbrukare, bl. a. en kvinna L. Larsson hade träffat henne vid två tillfällen i januari 1985, då hon hade åkt bil tillsammans med W. Med anledning av telefonmeddelandet åkte Larsson och ytterligare två polismän till den uppgivna adressen. Där tydde allt på att inte någon var hemma, varför de fortsatte till W:s lägenhet. Larsson kände nämligen till att dennes lägenhet hade karaktären av "tillhåll". Den omständigheten i förening med W:s bekantskap med L. ansåg Larsson utgjorde starka skäl för att den eftersökte skulle uppehålla sig i W:s lägenhet. Vid polismännens ankomst dit visade det sig att dörrklockan inte fungerade, varför de knackade på och ropade i brevinkastet att det var från polisen. W. svarade därvid att dörren var öppen. Larsson tolkade det som en uppmaning att komma in för att fortsätta samtalet. De tre polismännen gick därför in och framförde sitt ärende. Den efterlyste fanns dock inte i lägenheten.

I yttrandet anförde polismyndigheten bl. a. följande.

Östhammarspolisens tjänsteåtgärd har, enligt polismyndighetens bedömning, inte varit en personell husrannsakan jml rättegångsbalken. Efterspanandet har sin grund i polisens skyldighet att biträda med att självständigt efterspana och återföra den som rymt från kriminalvårdsanstalt. Polisens rätt att bereda sig tillträde till slutna utrymmen regleras därvid i 20 § polislagen.

Om fara är i dröjsmål får polisman själv besluta om åtgärd med stöd av 20 § polislagen. Polismyndigheten anser att polisinspektören Larsson handlat riktigt när han själv beslutat omedelbart eftersöka H.

Hos annan än den eftersökte får husrannsakan med stöd av 20 § polislagen endast företas om synnerliga skäl förekommer att den sökte uppehåller sig där.

Polisinspektören Larsson har redovisat sina skäl för att eftersöka H. hos W. Polismyndigheten bedömer dessa skäl så starka att de bör kunna accepteras som tillräckliga för en husrannsakan jml 20 § PL efter H. i W:s lägenhet.

Emellertid är polismyndigheten tveksam till att klassa besöket hos W. som husrannsakan.

Som framgår av pinsp Larssons redogörelse försökte han först ringa på hos W., men klockan fungerade inte. Därefter knackade han på, gav sig via brevinkastet till känna som polisman och frågade om någon var hemma. Det svar som Larsson därvid fick –"dörren är öppen" – har han uppenbarligen tolkat och enligt polismyndighetens uppfattning haft rätt att tolka som ett medgivande att stiga in i lägenheten genom den olåsta dörren.

Enligt polismyndighetens uppfattning var pinsp Larssons åtgärder vid eftersökandet av H. hos W. försvarliga med hänsyn till syfte och övriga omständigheter.

W. beredes tillfälle att yttra sig över remissvaret men han avhördes inte.

I ett beslut den 17 juni 1985 anförde JO Wigelius följande.

Polislagens bestämmelser om särskilda befogenheter till husrannsakan och liknande åtgärder återfinns i 20 och 21 §§. Av intresse i detta sammanhang är 20 §, som har följande lydelse.

För att söka efter en person som med laga stöd skall omhändertas får en polisman bereda sig tillträde till den eftersöktes bostad eller till annat hus, rum eller ställe som tillhör eller disponeras av honom. Detsamma gäller i fråga om en lokal som är tillgänglig för allmänheten. Finns det synnerliga skäl att anta att den eftersökte eljest uppehåller sig hos annan, får polismannen bereda sig tillträde även dit. På motsvarande sätt får en polisman bereda sig tillträde till en bostad eller något annat ställe för att söka efter ett föremål som polisen med stöd av lag eller annan författning skall omhänderta; vad som nyss har sagts om den eftersökte gäller därvid föremålets ägare eller innehavare.

En åtgärd som avses i första stycket får endast om fara är i dröjsmål vidtas utan föregående beslut av polismyndigheten. Endast om det finns särskilda skäl får åtgärden vidtas mellan kl. 21.00 och 6.00.

I fråga om husrannsakan för eftersökande av föremål som är underkastat beslag och av den som skall gripas, anhållas eller häktas eller hämtas till förhör eller inställelse vid domstol finns bestämmelser i rättegångsbalken.

Det kan alltså konstateras att det i påtalat fall hade krävts att det funnits synnerliga skäl att antaga att H. uppehöll sig i W:s lägenhet för att husrannsakan skulle få företagas där. Formuleringen i lagtexten torde närmast få tolkas som att det skall föreligga en faktisk omständighet som påtagligt visar att man med fog kan förvänta sig att den eftersökte finns hos den där husrannsakan företages.

I det föreliggande fallet gjorde Larsson den bedömningen att starka skäl talade för att H. vistades i W:s lägenhet, varför han beslutade att de skulle eftersöka honom där, dvs. Larsson fattade ett beslut om husrannsakan jämlikt 20 § polislagen. Den omständigheten att W. vid polismännens ankomst till lägenheten ropade att dörren var öppen ändrade på intet sätt förrättningens karaktär. Därmed övergår jag till frågan om de skäl som enligt Larsson låg till grund för beslutet om husrannsakan.

Av remissvaret får då anses framgå att de angivna omständigheterna knappast visade att Larsson med fog kunde förvänta sig att H. verkligen fanns i W:s lägenhet. Såvitt jag kunnat finna pekade omständigheterna mera på tänkbara möjligheter än synnerliga skäl i sammanhanget. Enligt min

mening kan således inte de av Larsson åberopade förhållandena anses ha varit av den arten att de utgjorde en tillräcklig grund för ett beslut om husrannsakan hos W. Det finns därför all anledning att se allvarligt på vad som här förevarit och jag kan inte dela den av polismyndigheten anförda uppfattningen i saken. Jag finner dock inte skäl till någon åtgärd utöver den kritik som ligger i det anförda.

Vissa övriga ärenden

Överenskommelse har träffats mellan en åklagare och en person, som anhållits i sin frånvaro, om att denne skulle friges om han inställde sig för förhör
(Dnr 372-1984)

Av en tidningsartikel framgick i huvudsak följande. Länsåklagaren i Malmöhus län C. O. Hagberg hade i februari 1983 anhållit en person, G., som misstänkt för olaga frihetsberövande. Senare anhölls G. också av kammaråklagaren Erik Ekström, Göteborgs åklagardistrikt, som misstänkt för grovt skattebedrägeri. Sedan G. inställt sig till förhör angående olaga frihetsberövande beslöt Hagberg att sätta G. på fri fot trots att Ekströms anhållandebeslut då fanns tillkännagivet i Polisunderrättelser.

Efter remiss inkom Hagberg och Ekström till JO med redogörelser för deras befattning med ärendena.

Hagberg anförde bl. a. att han hade anhållit G. i hans frånvaro den 16 februari 1983. Sannolikt därefter hade Ekström meddelat att G. var misstänkt för skattebrott. Hagberg kunde inte erinra sig att också Ekström skulle ha anhållit G. i dennes frånvaro. Något senare hade G. hört av sig och sagt att han var beredd att inställa sig till förhör men endast under förutsättning att förhöret gällde misstanken om olaga frihetsberövande och ingenting annat. Eftersom ett annat handlingssätt hade medfört att G. inte hade blivit hörd, hade Hagberg låtit meddela G, att anhållningsbeslutet inte skulle kvarstå om han inställde sig. Förhöret hade genomförts den 28 februari 1983, varefter G. hade frigivits. Omedelbart därefter hade Hagberg sökt Ekström, som dock ej varit anträffbar. I beslut den 25 mars hade Hagberg funnit att olaga frihetsberövande inte kunde styrkas. Ekström uppgav bl. a. att han hade underrättat Hagberg om sitt anhållandebeslut och att även vederbörande polismyndigheter hade haft kontakter med varandra i saken.

I ett beslut den 30 december 1984 anförde *JO Wigelius* i huvudsak följande.

Hagberg har uppgivit att han överenskommit med G. att ej beröva denne friheten, om han frivilligt inställde sig till förhör angående det olaga frihetsberövande han misstänktes för. Detta måste i praktiken anses ha inneburit att Hagberg upphävde sitt anhållningsbeslut. Det hade enligt min mening varit med hänsyn till omständigheterna naturligt att han gjort detta också formellt. Detta spelar dock mindre roll för bedömningen av ärendet. Det är främst två andra frågor som är av större intresse.

Den första är naturligtvis om en åklagare bör ingå en överenskommelse med en misstänkt att denne inte kommer att berövas friheten om han inställer sig till förhör. Från principiella utgångspunkter måste svaret bli nekande. Det kan måhända förefalla praktiskt i vissa situationer för en enskild åklagare att ingå ett vad Hagberg kallar gentlemen's agreement för att t. ex. få ett ärende slutfört. Riskerna för att avtalsinnehållet skall komma att stå i strid med åklagarens tjänsteplikt är dock så uppenbara att de sällan kan uppvägas av de handläggningsmässiga fördelarna. Förutom det här aktuella fallet att ett frihetsberövande skall ske på grund av annan myndighets beslut kan det väl tänkas inträffa att det under förhöret framkommer sådana omständigheter som gör ett frihetsberövande på annan grund än den ursprungliga påkallat. I själva verket har jag, efter att ha tagit del av utredningen, kommit att ifrågasätta om inte förundersökningen kunde ha lagts ned utan att något förhör med G. kommit till stånd. Jag saknar dock skäl att göra någon mer ingående granskning därav men vill möjligen framhålla detta som något slags förklaring till Hagbergs ovanliga överenskommelse. Att Hagberg känt sig bunden av denna framstår som naturligt och riktigt. Ett brytande av den skulle generellt sett vara från allmän synpunkt ett värre ont än den försumlighet i tjänsten han kunnat göra sig skyldig till genom att hålla den.

Fråga om underrättelse till anhöriga om anhållande

(Dnr 794-1983)

F., född 1966, anhölls den 22 juli 1982 i sin frånvaro av en åklagare i Simrishamn som misstänkt för grov stöld. Han greps i Malmö på förmiddagen den 10 september och transporterades senare på dagen till Simrishamn, där han förhördes av kriminalinspektören Nils-Erik Andersson. – I en skrivelse till JO kritiserade F. polisen bl. a. för att hans föräldrar först efter ett dygn hade underrättats om frihetsberövandet. F:s far uppgavs ej ha fått något besked om att sonen hade gripits vid telefonförfrågan hos polisen i Malmö och Simrishamn under kvällen och natten den 10 september.

Sedan yttranden avgivits av polisstyrelserna i Malmö och Simrishamns polisdistrikt, anförde *JO Wigelius* följande i ett beslut den 23 augusti 1984.

Enligt 24 kap. 9 § rättegångsbalken skall den anhållnes närmaste anhöriga och annan som står den anhållne särskilt nära underrättas om anhållandet så snart det kan ske utan men för utredningen. En sådan underrättelse får dock inte utan synnerliga skäl lämnas mot den anhållnes önskan.

I det föreliggande fallet greps F. av polisen i Malmö för verkställande av ett anhållningsbeslut som meddelats på annan ort och inom annat distrikt (Simrishamn). Fråga uppkommer då först om vilken myndighet det kan anses ha åvilat att se till att den i 24 kap. 9 § RB föreskrivna underrättelseskyldigheten fullgjordes. Förundersökning rörande den aktuella stölden bedrevs av polisen i Simrishamn under ledning av åklagare där. Det bör därför närmast ha ankommit på vederbörande utredningsman hos Simris-

hamnspolisen – kriminalinspektören Andersson – att efter samråd med undersökningsledaren överväga om och när underrättelse med hänsyn till utredningsläget kunde ske. Det ligger i sakens natur att den som svarar för förundersökningen också är den som har reella möjligheter att bedöma när underrättelse med hänsyn till eventuell kollusionsfara kan ske utan att utredningen påverkas menligt. Jag menar alltså att Andersson borde ha aktualiserat frågan om att kontakta F:s föräldrar snarast efter det att denne anlänt till Simrishamn.

Det är ett icke ovanligt fall att den som anhållits i sin frånvaro på en ort senare grips av polisen på annan ort. Vederbörande skall då vanligtvis inställas till förhör inför anhållningsmyndigheten. Det kan inte sällan bli fråga om långa transporter mellan avlägset belägna orter. Transporten kan ibland inte ske samma dag som anhållningsbeslutet effektuerats. Det kan i de fallen finnas skäl även för polisen på den ort där gripandet ägt rum att överväga frågan om underrättelse enligt 24 kap. 9 §. Särskilt om – såsom i detta ärende – den anhållne är underårig ligger det nära till hands att anta att föräldrar eller andra närstående kan bli oroliga om den underårige inte som väntat kommer hem från skolan eller arbetet eller eljest inte hör av sig på avtalat sätt. Detta kan i sin tur förorsaka onödiga telefonförfrågningar till sjukhus eller andra samhälleliga organ som föräldrarna kan ta kontakt med som ett led i sina efterforskningar. Om det på ett tidigt stadium står klart att överförandet av den gripne till anhållningsorten måste anstå av transporttekniska eller liknande skäl kan det således ofta vara lämpligt att polisen som verkställt gripandet underrättar kollegerna på anhållningsorten om att inställelsen kommer att dröja. Vederbörande undersökningsledare/handläggare där kan härigenom få tillfälle att utan onödigt dröjsmål bedöma om utredningsläget är sådant att underrättelse till de anhöriga kan ske genast, eller om förhör med den gripne eller andra utredningsåtgärder först måste vidtagas. – I det föreliggande fallet skulle emellertid F. endast transporteras en kortare sträcka till ett närbeläget polisdistrikt. F. inställdes också samma dag i Simrishamn. Någon anledning för polisen i Malmö att ta upp underrättelsefrågan förelåg därför knappast i detta fall.

Jag har i det föregående sagt att det ankommit på kriminalinspektören Andersson att ta upp frågan om att underrätta F:s anhöriga om anhållandet. Denne har yttrat att F. varken vid ankomsten till Simrishamn, vid förhöret eller därefter framfört något önskemål om att föräldrar eller andra närstående skulle underrättas. Enligt Andersson var frågan över huvud taget inte aktuell. Anderssons yttrande tyder närmast på att han missuppfattat eller feltolkat gällande bestämmelser. Stadgandet i 24 kap. 9 § rättegångsbalken innebär nämligen att det föreligger en underrättelseskyldighet till där nämnd personkrets om inte den anhållne motsätter sig det. Den anhållne skall således inte uttryckligen behöva begära att underrättelse om hans frihetsberövande skall lämnas utan det är den ansvarige tjänstemannen som på eget initiativ skall tillfråga denne om han önskar att någon anhörig eller närstående skall underrättas om anhållandet. I påtalat fall hade det följaktligen ålegat Andersson att höra sig för med F. och att ordna med önskad underrättelse, så snart det kunnat ske utan men för utredningen.

Frågor om skälig misstanke mot ledamot av en bolagsstyrelse och om tolkningen av uttrycket husrannsakan "hos den misstänkte" i 28:1 RB
(Dnr 2073-1982 m. fl.)

I ett klagoärende rörande en taxeringsrevision och en förundersökning angående ifrågasatta skattebrott förekom bl. a. följande.

I

Åklagaren hade i en framställning till tingsrätten anhållit om tillstånd att genomföra en husrannsakan hos en advokat, som var ledamot av styrelsen i ett aktiebolag. Brottsmisstanken avsåg det förhållandet att bolaget hade överfört medel till ett utländskt bolag, avseende avgifter för fem konsulter som arbetat och varit bosatta i Sverige men som inte deklarerat hela sin inkomst här. I yttrande till JO uppgav åklagaren att misstanken mot advokaten huvudsakligen grundade sig på skyldigheten enligt aktiebolagslagen för en styrelseledamot att ta reda på vad som händer i företaget.

I ett beslut den 26 oktober 1984 anförde *JO Wigelius* bl. a. följande såvitt här är i fråga.

Det råder ingen tvekan om att det förelegat skälig misstanke om skattebedrägeri med anknytning till bolagets verksamhet i fråga om de fem konsulterna. Att en sådan misstanke kan riktas mot vissa personer som är verksamma i ett bolag innebär dock inte att alla personer som kan antas ha något inflytande i bolaget automatiskt kan anses vara lika misstänkta för delaktighet i brottet. Det torde ofta förekomma att brott förövas inom ramen för bolags verksamhet utan att styrelsen eller enskilda styrelseledamöter äger någon kännedom om detta. För att skälig misstanke mot en styrelseledamot skall anses föreligga i fall av denna natur krävs enligt min mening någon konkret omständighet som tyder på att denne har medverkat i den misstänkta brottsligheten. Att, som åklagaren gjort i sitt yttrande, lägga styrelseledamots skyldighet att hålla sig underrättad om vad som förekommer inom bolaget till grund för att anse styrelseledamöter vara skäligen misstänkta för delaktighet i brott inom bolaget menar jag således är att gå för långt. Ett sådant synsätt skulle innebära att de rättssäkerhetsaspekter som ligger till grund för rättegångsbalkens regler om husrannsakan blir satta åt sidan. Frågan om tvångsåtgärder får vidtas mot fysiska personer måste alltså bedömas beträffande var och en för sig med utgångspunkt från huruvida det föreligger sådana konkreta uppgifter som konstituerar en tillräcklig grad av misstanke för att åtgärden skall vara tillåten.

II

I sin framställning till tingsrätten hade åklagaren vidare hemställt om tillstånd till husrannsakan hos en person, A. med angivande av en viss adress. Klaganden hos JO anförde att A. hade varit utflyttad till Schweiz sedan 1978 och skild från B., som bodde på den aktuella adressen, sedan 1981. Åklagaren anförde i sitt yttrande att han känt till dessa förhållanden men att det funnits uppgifter om att A. iakttagits på adressen och att det pågick en

utredning rörande frågan om inte A. skulle anses bosatt och skattskyldig i Sverige.

JO Wigelius anförde i sitt beslut följande.

Frågan är här om husrannsakan beslutats ske hos den misstänkte eller hos annan. Förutsättningarna för tillåtligheten är olika för de båda fallen. Bestämmelsen i 28 kap. 1 § rättegångsbalken förutsätter inte att det kan råda osäkerhet om varden misstänkte är bosatt eller annars vistas. Det råder alltså viss osäkerhet om den närmare innebörden av begreppet "hos den misstänkte". Generellt sett bör man enligt min mening kunna säga att den misstänkte i fall av denna art skall ha i princip oinskränkt tillgång till utrymmet i fråga och att det skall vara tämligen säkert att han disponerar utrymmet på detta sätt. De förhållanden som åklagaren pekat på i sitt yttrande anser jag inte vara tillräckliga för att ifrågavarande bostad skulle kunna anses ha varit "hos A.".

Wigelius fann dock att det på grund av vissa omständigheter hade förekommit "synnerlig anledning" (jfr 28:1 RB) att man skulle hitta något på den angivna adressen som var underkastat beslag eller att annan utredning om brottet skulle vinnas. På grund härav fann inte Wigelius skäl till annat än ett påpekande att det borde ha framgått av åklagarens framställning vilka omständigheter han åberopade till stöd för husrannsakan hos B.

Underlåtenhet att anordna vittneskonfrontation under förundersökning
(Dnr 452-1985)

En person, L., hade av en tingsrätt dömts till livstids fängelse för mord på en kvinna, E. Åklagarens huvudvittne, B., hade under förundersökningen inte konfronterats med L. utan först vid huvudförhandlingen tillfrågats om denne var den rätte personen. I klagomål till JO ifrågasattes om detta varit en riktig undersökningsmetod.

Sedan yttranden inhämtats från polismyndigheten och åklagaren, anförde *JO Wigelius* följande i ett beslut den 19 juni 1985.

Enligt vad som framkommit i saken hade B. vid förhöret med henne förklarat att hon vid ett flertal tillfällen hade sett L., då denne cyklat utanför den fastighet där hon bor och att det var denne man som hon iakttagit vid brottstillfället. Förhörsledaren hade inte funnit anledning att ifrågasätta dessa hennes uppgifter utan tagit dem för gott. Med dessa uppgifter som grund gjordes senare den bedömningen att det inte framstod som meningsfullt att kalla B. till konfrontationen. Vid den följande rättegången framkom det dock att de av B. lämnade uppgifterna att den man hon iakttagit morddagen och vid några tidigare tillfällen var identisk med L. grundat sig på en beskrivning som E. gett av L:s utseende. Det inträffade visar hur utomordentligt viktigt det är att frågor rörande signalementsuppgifter och identifieringar blir ingående behandlade. När som i detta fall en sådan vittnesuppgift skall åberopas som bevisning bör eller måste den kontrolleras så långt det är möjligt. Om så hade skett hade det som nu inträffade säkerligen kunnat undvikas, dvs. det rätta förhållandet hade kunnat klarläggas redan vid första förhörstillfället. Jag vill därmed inte påstå att förhörsle-

daren skulle ha gjort sig skyldig till något fel i sammanhanget utan endast framhålla hur problematiskt det kan vara att utan vidare bedöma värdet av ett vittnes identifiering av en person. Det finns alltså all anledning att mana till stor försiktighet i sådana sammanhang och eftersträva att genom ingående utfrågning nå fram till erforderlig visshet.

Restriktioner för anhållen
(Dnr 1170-1984)

Distriktsåklagaren i Lycksele åklagardistrikt Fred Östling anhöll den 1 november 1983 en person, G., som misstänkt för grov olaga jakt, enär det skäligen kunde befaras att denne skulle försvåra sakens utredning. Samtidigt meddelade Östling restriktioner beträffande G:s samvaro med andra personer och tillgång till tidningar, radio och television. G. försattes på fri fot efter häktningsförhandling den 10 november 1983.

Sedan G. klagat hos JO angående bl. a. omfattningen av restriktionerna, inhämtades yttrande från åklagarmyndigheten i Lycksele. I remissvaret anförde Östling följande, såvitt här är i fråga.

De restriktioner som meddelades var bl. a. att G. inte fick läsa dagstidningar och höra på radio/TV. Jag är väl medveten om JO:s synsätt i detta avseende, som för övrigt diskuterades vid besöket här i september 1983. Protokollet erhölls dock den 18 november alltså efter nu aktuell händelse. Oaktat detta gör jag gällande att det i detta mål fanns utomordentligt starka skäl till dessa restriktioner. Redan från början var det fullt klart att detta mål skulle väcka uppseende. Jaktmål är erfarenhetsmässigt av stort intresse i denna bygd. Här rörde det sig dessutom om en person som på grund av offentliga uppdrag är väl känd i området. Denna förmodan visade sig också riktig. Lokaltidningarnas förstasidor under tiden 2–11 november dominerades av denna händelse. Vid häktningsförhandlingen uppenbarade sig ett team från regional TV för att göra ett reportage. Under hela denna tid förekom olika frihetsberövanden. Sammanlagt sex personer var under kortare och längre tid anhållna i målet. Eftersom anhållningsskälen var kollusionsfara kunde givetvis i det läget inte G. få tillåtelse att ta del av dessa artiklar.

Chefsåklagaren Lars-Erik Sundberg yttrade att han ansåg restriktionerna motiverade på grund av den våldsamma och ingående publicitet fallet fick i press, radio och television under lång tid.

JO Wigelius anförde bl. a. följande i ett beslut den 8 oktober 1984.

Lagen om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. innehåller regler om hur sådan behandling skall tillgå. Vad som föreskrivs om häktad skall jämväl gälla anhållen. I 6 § anges, att häktad i den utsträckning det lämpligen kan ske bör ges möjligheter att genom tidningar, radio och television följa vad som händer i omvärlden. Hans behov av annan förströelse bör tillgodoses i skälig omfattning. I fråga om den som är häktad för brott får inskränkningar helt eller delvis göras i hans rätt att ha tillgång till tidskrifter, tidningar, radio och television, om det är påkallat för att undvika att bevis

undanröjes eller utredningen om brott eljest försvåras. Riksåklagaren har i cirkulär C 87 uttalat följande om tillämpningen av ovannämnda regel.

Lagstiftaren har ansett det angeläget att den häktade i största möjliga utsträckning kan följa vad som händer i omvärlden och att han får förströelse. Det är mycket ovanligt att häktad kan tänkas försvåra utredningen genom att han får ha tillgång till radio eller TV. Detsamma gäller tidskrifter och tidningar. Om förbud i något av de nämnda hänseendena ändå bedöms vara erforderligt, kan förbudet så gott som alltid göras partiellt. Ett förbud att läsa tidningar kan göras partiellt genom att åklagaren i sitt beslut anger att den häktade inte får ta del av sådana tidningssidor som innehåller t. ex. annonser eller andra inrikesnyheter än sportreferat. Ett förbud att lyssna på radio eller se på TV kan göras partiellt genom att den häktade bara hindras från att ta del av t. ex. nyhetssändningarna.

Ifrågavarande förundersökning rörde misstanke om grov olaga jakt. Även om brottsutredningen var föremål för stort intresse i Lyckseletrakten, saknas all anledning anta att utredningen skulle ha något sådant riksintresse att det fanns skäl att helt hindra G. från att under tio dagar ta del av tidningar, radio och television. Om viss inskränkning varit erforderlig, hade det enligt min uppfattning varit lämpligt att begränsa förbudet till att gälla nyhetsförmedling avseende den aktuella utredningen. Jag vill erinra om att grundtanken i lagen är den att man på olika sätt skall söka underlätta situationen för den som berövats friheten. Även om de intagnas intressen i vissa fall kan vara oförenliga med de intressen åklagaren har att företräda, så skall motsättningen lösas i en anda som är positiv för den intagne. Jag är av angivna skäl kritisk till Östlings bedömning och beslut vad gäller restriktionerna. Jag har i samband med min inspektion i september 1983 uttalat mig om vikten av att anhållna och häktade inte underkastas större inskränkningar än som påkallas av ändamålet med frihetsberövandena. Jag är förvånad över att mitt påpekande inte länt till efterrättelse.

Sedan en rymning hade skett från en kriminalvårdsanstalt har polisen spärrat ett fordon som hade viss anknytning till rymlingen men som inte tillhört denne (Dnr 3463-1982)

P., som avtjänade straff för grova narkotikabrott, avvek från Kumla-anstalten. Med anledning härav lät rikskriminalen i juli 1982 bl. a. spärra en personbil, tillhörig en i Umeå bosatt person, Ö. Skälet härför var att det fanns grund att misstänka att P. kunde befinna sig i Umeå och att han då besökte Ö:s fästman W. Det var känt för polisen att W., ibland tillsammans med kamrater som samtliga var kända av rikskriminalen och vissa av dem efterlysta, disponerade Ö:s personbil. P. grepsden 11 maj 1983. Spärrningen i registret av Ö:s bil gallrades först vid årsskiftet 1983/84.

Ö. klagade hos JO över bl. a. att hon vid två tillfällen i augusti 1982 hade stoppats av Umeå-polisen under förevändning att en efterlyst person skulle finnas i hennes bil. Denne hade dock inte påträffats där. Ö. ansåg att dessa ingripanden hade kränkt hennes personliga integritet.

I ett infordrat yttrande anförde rikspolisstyrelsen inledningsvis följande.

Rikspolisstyrelsen innehar ett ADB-baserat system för fordonsefterlysning. Styrelsen har i FAP 445-1 närmare beskrivit systemet och även lämnat anvisningar för dess användning. Anvisningarna ingår som bilaga till detta yttrande. (Utesluten här.) Nedan angivna punkthänvisningar hänför sig till förenämnda FAP-artikel.

Systemet används bl a för spärrning av fordon som efterspanas. Exempel på sådan spärrningsanledning är att fordonet åtkommits genom brott på annat sätt än genom tillgrepp, att det brukas vid brott, att det används av efterspanad person eller att det är falskskyltat (punkt 1.2.1). Det är omöjligt att ange alla de situationer då spärrning av fordon får ske. Detta måste bedömas från fall till fall med utgångspunkt från de exempel som angivits här.

Möjligheten att spärra fordon är ett synnerligen viktigt hjälpmedel i polisens spanande verksamhet, bl a då det gäller att eftersöka efterlysta personer. Dessa personer använder i stor utsträckning privata fordon vid förflyttningar för att därigenom minska riskerna för upptäckt och på så sätt undgå polisen. Det är därför nödvändigt att polisen på ett snabbt och lättillgängligt sätt har möjlighet till åtkomst av uppgifter om fordon som misstänks kunna disponeras av efterlysta personer.

Det är angeläget att registret alltid hålls aktuellt (1.4.4). Ansvaret härför åvilar det distrikt eller den enhet inom rikspolisstyrelsen som vidtagit spärrningsåtgärden. I detta ansvar innefattas en skyldighet att fortlöpande pröva förutsättningarna för att bibehålla en spärrning i registret. När förutsättningar inte längre finns skall spärrningen makuleras.

Spärrningen kvarstår i registret ett år såvida inte makulering sker. Gallring av spärrningar som är mer än ett år gamla sker en gång varje år (1.2.4). Den förhållandevis korta gallringstiden, som skall ses mot bakgrund av spärrningens natur, har till syfte att förhindra att fordon utöver den här aktuella tiden hålls spärrat i registret utan en ingående förnyad prövning.

Rikspolisstyrelsen anförde vidare i yttrandet bl. a. att det, även om det otvivelaktigt fanns fulla skäl att anta att P. skulle besöka W., syntes något tveksamt om tillräcklig anledning för spärrning av fordonet förelegat. Vidare ansåg man, med hänsyn till samtliga omständigheter i ärendet, att uppgiften borde ha borttagits ur registret tidigare och i vart fall senast i samband med P:s gripande. Avslutningsvis anförde rikspolisstyrelsen att vad som förevarit i det aktuella ärendet inte gav anledning till ändring av gällande rutiner.

I ett beslut den 11 juni 1985 anförde *JO Wigelius* bl. a. följande.

Som rikspolisstyrelsen har anfört har polisväsendet tillgång till ett databehandlingssystem för efterlysning av fordon och registreringsskyltar för fordon (EF-systemet). Detta innehåller, enligt de av rikspolisstyrelsen utfärdade anvisningarna, uppgifter om efterlysta fordon, som åtkommits genom tillgrepp, spärrade fordon, som efterspanas av annan anledning än att de åtkommits genom tillgrepp, t. ex. fordon som åtkommits genom brott på annat sätt eller fordon som brukas vid brott eller förs av efterspanad person eller är falskskyltat, samt flyttade fordon.

EF-systemet är självfallet av stor vikt för polisen i dess spaningsverksamhet och jag har inte någon invändning mot systemet som sådant. Anvisningarna är dock utformade på ett sådant sätt att risken för icke godtagbara integritetskränkningar knappast är utesluten, något som väl illustreras av förevarande fall. Jag har inte kunnat finna att några särskilda förutsättningar har ställts upp för att spärrning av fordon skall få göras. Det enda som visar

vad åtgärden är tänkt för är den exemplifiering som redovisats ovan. Att föreskrifter inte har utfärdats sammanhänger naturligen med bl. a. att det här inte är fråga om något polisregister i lagens mening, dvs. registret har inte personer som sökbegrepp utan fordon. Genom en spärrning av ett fordon i ett fall, där man inte är intresserad av fordonet i sig utan av en person med viss anknytning till detta, uppstår emellertid en situation som inte är helt tillfredsställande från allmänna integritetssynpunkter. Den kan nämligen leda till att den person, som vanligen brukar fordonet, riskerar att bli föremål för upprepade poliskontroller på grund av registeruppgifter, trots att varken fordonet eller brukaren är av intresse för polisen. Även om en spärrning sannolikt har störst effekt, dvs. föranleder aktiva eftersökningsåtgärder, inom polisväsendet i nära anslutning till införandet i registret, kan en spärrning av detta slag komma att medföra onödiga uppehåll för brukaren av fordonet, t. ex. i samband med rutinmässiga trafikkontroller. Måhända bör därför övervägas om inte föreskrifter bör utfärdas av innebörd att efterlysning och spärrning av fordon endast får göras när fordonet i sig är eftersökt, oavsett vem som begagnar det. Frågor av det slag som detta ärende rör kunde eventuellt handläggas så, att personefterlysningen kompletterades med uppgifter om bl. a. fordon som den efterlyste kunde väntas använda. Om ett sådant system skulle innebära en alltför drastisk minskning av möjligheterna att spåra efterlysta personer, anser jag det dock vara ett minimikrav att en spärrning av förevarande slag automatiskt omprövas med mycket korta tidsintervall, vilka bör anges i föreskrifter. Därigenom skulle man kunna undvika risken att personer, som inte har med den aktuella saken att göra, blir föremål för onödiga polisingripanden.

I Ö:s fall har jag – mot bakgrund av de enligt min mening bristfälliga föreskrifterna – inte funnit skäl till ingripande mot någon enskild tjänsteman. Jag vill dock instämma i rikspolisstyrelsens uppfattning att spärrningen borde ha makulerats senast i samband med gripandet av den efterlyste. Det finns skäl att tillägga att med gällande rutiner ett sådant misstag ligger nära till hands i varje ärende där det inte är fordonet som eftersöks utan någon som kan påträffas i detta. En spärrning av ett fordon kan självfallet lätt bli bortglömd när den efterlyste påträffas i något helt annat sammanhang.

Inre utlänningskontroll
(Dnr 294-1984)

I ett brev till JO uppgav Dharmesh T. Gandhi bl. a. följande.

Statens invandrarverk hade beviljat en anförvant till honom, M., uppehållstillstånd som gäststuderande för tiden den 1 januari–den 31 december 1984. Gandhi hade fått en kopia av beslutet, eftersom han hade garanterat M:s försörjning.

Under natten till den 23 januari 1984 blev Gandhi uppringd från passkontrollen i Helsingborg, där man ville ha bekräftat att han väntade besök från utlandet. Han fick då veta att M. hade anlänt till Köpenhamns

flygplats och att man där behövde kontrollera om det fanns någon i Sverige som ansvarade för honom. Gandhi informerade passpolisen i Helsingborg om hur M:s vistelse i Sverige var planerad.

M. kom till centralstationen i Stockholm den 23 januari omkring kl. 19.00 med tåg från Köpenhamn. Strax efter ankomsten kontaktades han av civil polis, som begärde att få se hans pass.

Gandhi gjorde gällande att polisen hade brutit mot de regler som gällde för utlänningskontrollen.

Klagomålen remitterades till polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt. Under utredningen uppgav ifrågavarande polismän bl. a. detta. Patrullen från utlänningsroteln befann sig på centralstationen vid den plattform där tåget från kontinenten kom in. Polismännen uppmärksammade två indiska män som kom från plattformen. De bar ett egendomligt paket mellan sig – senare visade det sig bestå av matvaror inslagna i tidningspapper med en mängd snören omkring. Den ene av männen var klädd på ovanligt sätt och föreföll nyanländ till Sverige. Uppenbarligen hade han kommit med tåget. Han såg inte ut som en normal turist. Med anledning av dessa iakttagelser och med tanke på att passkontrollen vid rikets gränser inte är fullständig beslöt polismännen att göra en utlänningskontroll avseende de båda männen.

JO Wigelius anförde, såvitt här är i fråga, följande i ett beslut den 11 januari 1985.

Polismännens förhörsutsagor innehåller enligt min mening ingen tillfredsställande förklaring till att de inledningsvis ingrep mot de båda indierna. Som Gandhi har påpekat sker ju passkontrollen vid gränsen. I detta fall hade man att utgå från att kontrollen var avklarad i Helsingborg. På centralstationen i Stockholm kunde det därför endast bli fråga om ett ingripande enligt reglerna för den s. k. inre utlänningskontrollen. Härom finns föreskrifter utfärdade av rikspolisstyrelsen (RPS FS 1981:6, FAP 273-1). Enligt dessa föreskrifter är syftet med den inre utlänningskontrollen i första hand att efterspana utlänningar beträffande vilka det föreligger beslut om avvisning eller utvisning. Dessutom avser verksamheten att övervaka att utlänning inte vistas eller arbetar i Sverige utan att ha pass och erforderligt tillstånd samt att i förekommande fall utreda och pröva utlänningens rätt att vistas i landet.

Angående den spaningsverksamhet som skall bedrivas som ett led i den inre utlänningskontrollen sägs i föreskrifterna bl. a. följande. Kontrollen skall utföras på sådant sätt att den innebär minsta möjliga inträng i utlänningens frihet och integritet samt så att de olägenheter som följer med kontrollen inte står i missförhållande till dess ändamål. En person får inte kontrolleras enbart därför att han på grund av hudfärg, språk, namn, beteende eller eljest kan antas vara utlänning. På platser och i lokaler som är tillgängliga för allmänheten och som inte har klassificerats som tillhåll får en utlänning kontrolleras, om det föreligger skälig misstanke om att han saknar erforderligt tillstånd eller eljest kan bli föremål för beslut om avvisning/utvisning eller verkställighet av sådant beslut.

Såvitt framgår av utredningen förelåg i inledningsskedet inte de sålunda föreskrivna förutsättningarna för inre utlänningskontroll beträffande M. och mannen i hans sällskap. Polismännens uppgifter tyder på att ingripandet

grundade sig på det förhållandet att M. just hade kommit med tåget från kontinenten och polismännen inte litade på att passkontrollen i Helsingborg hade varit tillförlitlig. Enligt min mening är detta inte tillräcklig anledning att företa inre utlänningskontroll på det sätt som nu skedde.

Fråga om identitetskontroll vid utfärdande av pass
(Dnr 98-1985)

Rikspolisstyrelsen har meddelat föreskrifter för verkställighet av passlagen (FAP 530-1). I avsnitt B, punkt 1.2.4 anges att noggrann kontroll skall ske av att ingivet foto med säkerhet föreställer sökanden. Om sökanden inte är känd av den myndighet hos vilken passansökan inlämnas skall han enligt föreskrifterna tillförlitligen styrka sin identitet antingen genom företeende av en identitetshandling av närmare angivet slag eller genom intyg av känd trovärdig person.

K. klagade hos JO över bl. a. att en polismyndighet inte hade godtagit ett intyg av honom i samband med att hans hustrus son hade ansökt om pass.

Sedan polismyndigheten avgivit yttrande, anförde *JO Wigelius* bl. a. följande i ett beslut den 16 april 1985.

Det kan konstateras att i de fall där sökanden inte är känd av den myndighet hos vilken passansökan inlämnas är det tillfyllest om han kan legitimera sig på något av de i föreskrifterna uppräknade sätten. Motsvarande bör självfallet gälla för intygsgivare som är okänd för den handläggande myndigheten. I det föreliggande fallet, där K. var okänd för den tjänsteman som skötte passärendena, skulle han därför ha upplysts om att det inte förelåg något hinder att han fungerade som intygsgivare under förutsättning att han var villig att hos polismyndigheten uppvisa någon form av i detta sammanhang godtagbar legitimation.

Vad därefter rör frågan om en persons trovärdighet i ärende rörande identitetsintyg vid passansökan får jag anföra följande. För att en persons trovärdighet skall kunna ifrågasättas i sådana sammanhang torde det enligt min mening krävas att det föreligger en konkret omständighet som utvisar att det finns fog för ett sådant ifrågasättande. Föreligger inte någon sådan omständighet får personen i fråga anses trovärdig.

Fråga om tidpunkt för meddelande av tillstånd att anordna en första maj-demonstration
(Dnr 1271-1984)

I ett klagoärende framkom följande. I januari 1984 ansökte Vänsterpartiet kommunisterna i Sundsvall hos polismyndigheten där om tillstånd att anordna en demonstration i samband med första maj-firandet samma år. Vid telefonkontakt med polisstyrelsen fick den ansvarige anordnaren muntligt

besked om när demonstrationen fick anordnas. Tillstånd meddelades den 24 april 1984.

Sedan polismyndigheten avgivit yttrande anförde *JO Wigelius* bl. a. följande i ett beslut den 4 mars 1985.

Enligt 8 a § lagen (1956:618) om allmänna sammankomster skall beslut med anledning av ansökan om tillstånd att anordna sådan sammankomst meddelas skyndsamt. Skyndsamhetskravet föranleder att tillståndsansökningar normalt bör behandlas allteftersom de inkommer till myndigheten. I detta ärende är fråga om ett årligen, på bestämd tid återkommande arrangemang, vid vilka regelmässigt flera sökande har sinsemellen oförenliga önskemål beträffande tid och plats för sina manifestationer. Inte minst av rättviseskäl synes det i sådana fall lämpligast att, som här också skett, samtliga ansökningar prövas i ett sammanhang. Denna handläggningsprincip får emellertid inte drivas därhän, att beslut i tillståndsfrågan meddelas så sent att den som i god tid inkommit med ansökan inte ges skälig tid att förbereda sin demonstration. Den frist som lämnats i detta fall har enligt min mening varit otillräcklig. – I fråga om den närmare innebörden av det muntliga besked som lämnades den 4 april 1984 har klaganden och polisstyrelsen redovisat olika meningar. Om beskedet, såsom styrelsen synes hävda, varit bindande såvitt gäller tidpunkten för den av klaganden planerade demonstrationen, hade beskedet enligt min mening bort ges formen av ett skriftligt beslut, varigenom polismyndigheten skilt sig från ärendet.

Fråga om inlösen enligt vapenlagen skall omfatta också tillbehör, som inte är tillståndspliktiga

(Dnr 906-1984)

I ett klagoärende, rörande bl. a. återkallelse av tillstånd att inneha vapen, uppkom fråga om inlösen enligt 33 § vapenlagen skall omfatta också sådana tillbehör som det inte krävs tillstånd att inneha. I denna fråga uttalade *JO Wigelius* följande i ett beslut den 2 oktober 1984.

Vid inlösen av vapen torde endast – förutom själva vapnet – tillståndspliktiga tillbehör omfattas av förfarandet. Vapentillbehör av annat slag bör därför inte automatiskt medfölja vid ett inlösningsförfarande. När det som i det föreliggande fallet förekommer vissa icke tillståndspliktiga tillbehör är det därför lämpligt att vapeninnehavaren särskilt tillfrågas huruvida han önskar att en eventuell vapeninlösen skall omfatta även tillbehören.

Kriminalvård

Förutsättningar för beviljande av frigång. Även fråga om en intagen kan tillåtas att under en permission bege sig till ett annat land

(Dnr 1894-1984)

JO Wigelius meddelade den 21 januari 1985 följande beslut.

Anmälan

Den 18 juli 1984 fanns i Aftonbladet en artikel med rubriken "Här avtjänar M. sitt straff". I artikeln uppgavs bl. a. följande. M. satt officiellt på kriminalvårdsanstalten Singeshult. Straffet på tre och ett halvt år behövde han emellertid inte avtjäna på dagarna. Varje dag mellan kl. 09.00 och 20.00 var han en helt fri man. Han arbetade på dagarna på ett litet okänt plastföretag. Lönen var hög och kriminalvårdsstyrelsen betalade M. 500 kr. i veckan i bilersättning för resorna till arbetet. Flera gånger under sin fängelsetid hade M., som hade sitt pass kvar, gjort utlandsresor.

En person skrev till JO och hemställde med hänvisning till innehållet i tidningsartikeln att JO skulle utreda huruvida kriminalvårdsstyrelsens "vård" av M. överensstämde med svensk lagstiftning, allmän rättspraxis samt svenska folkets djupt förankrade rättsmedvetande. Anmälaren ville särskilt uppmärksamma JO på följande tre frågor, nämligen M:s unika möjligheter till frigång, den av kriminalvårdsstyrelsen utbetalda bilersättningen och M:s innehav av pass med möjligheter till utlandsresor.

Utredning

En kopia av M:s behandlingsjournal infordrades och granskades. Ärendet remitterades därefter till kriminalvårdsstyrelsen, som den 9 oktober 1984 inkom med yttrande till JO.

I yttrandet anförde kriminalvårdsstyrelsen följande.

M. dömdes av Högsta domstolen den 17 juni 1983 till fängelse tre år och sex månader för grovt bedrägeri m. m. I domen förordnades om tillgodoräknande av tid under vilken M. tidigare var frihetsberövad i målet med sammanlagt 183 dagar. Han var dock på fri fot när domen meddelades.

Främst med hänsyn till strafftidens längd beslutade styrelsen att M. initialt skulle placeras i den slutna riksanstalten Mariefred. Efter föreläggande inställde sig M. där den 1 september 1983.

Redan under den första månaden av verkställigheten gjorde styresmannen vid kriminalvårdsanstalten Mariefred den bedömningen att det inte fanns skäl till fortsatt placering av M. i sluten riksanstalt (se anteckning i behandlingsjournalen den 14 september 1983). Styresmannen tillstyrkte därför en ansökan från M. om förflyttning till den öppna riksanstalten Skenäs. Styrelsen fann inte anledning till annan bedömning än styresmannen och beslutade därför att M. skulle förflyttas till kriminalvårdsanstalten

Skenäs i november 1983, då omkring ett år av verkställigheten i anstalt återstod. Vid bedömningen av frågan om förflyttning beaktade styrelsen – förutom återstående strafftid och M:s skötsamhet – att M. i det nu aktuella målet tidigare varit frihetsberövad under relativt lång tid som häktad, delvis under efter svenska förhållanden påfrestande former.

Efter förflyttningen till kriminalvårdsanstalten Skenäs beviljades M., med tillämpning av föreskriften i 113 § första stycket 1. kriminalvårdsstyrelsens permissionsbestämmelser, regelbunden permission med början den 25 november 1983. I samband med att denna permission, som M. tillbringade i Norrköping, beviljades tog M. upp frågan om han kunde få tillstånd att under kommande regelbundna permissioner få vistas i Genève i Schweiz, där han hade – och fortfarande har – sin familj. Styrelsen, som under hand tog ställning till denna fråga, gjorde den bedömningen att risken för permissionsmissbruk från M:s sida var mycket liten. Styrelsen fann på grund härav och med beaktande av M:s familjesituation att det inte fanns anledning att ställa som villkor för M:s regelbundna permissioner att dessa skulle tillbringas på viss ort i Sverige.

M. fick sålunda tillåtelse att under permissionerna besöka familjen i Genève. Styrelsen vill härvidlag tillägga att M. själv utan undantag har betalat, och fortfarande betalar, alla kostnader för permissionerna. Han har alltså inte fått några bidrag av allmänna medel för resorna till Schweiz.

Under våren 1984 tog M. och dennes ombud kontakt med styrelsen för en underhandsdiskussion om möjligheterna för M. att medges frigång under verkställigheten. Från styrelsens sida förklarades därvid att det inte kunde komma i fråga att bevilja M. frigång för egen näringsverksamhet, varken som oljemäklare eller i någon annan bransch. M. förklarade att han inte hade för avsikt att återuppta någon sådan verksamhet. I stället försökte han få en anställning i vilken han kunde utnyttja sina kunskaper – han har en utbildning i USA som kan jämföras med en civilekonomexamen – och som kunde ge honom en möjlighet att komma in på arbetsmarknaden i Skandinavien.

M. kom därefter igen med ett konkret förslag till anställning hos ett norskt företag med verksamhet i Sverige. Vid ett besök hos generaldirektör Martinsson gav M. och hans ombud en närmare redogörelse för sin situation. Därvid anfördes i huvudsak följande.

M. bedrev tidigare egen verksamhet som oljemäklare. Hans verksamhet upphörde emellertid praktiskt taget "över en natt" i samband med att den s. k. Växjöaffären blev offentlig någon gång under år 1981, och han har därefter inte kunnat återuppta denna verksamhet varken i Skandinavien eller någon annanstans. Möjligheterna att i framtiden starta verksamheten på nytt bedömer M. som mycket små med hänsyn till den aktuella domen och den mycket stora uppmärksamhet som han blivit föremål för i massmedia. Det är mot den bakgrunden han inriktat sig på att försöka få en anställning. Uppmärksamheten på hans person har dock medfört inte obetydliga svårigheter även härvidlag. Han såg det därför som ett mycket bra tillfälle att komma igång med något som han kunde satsa på för framtiden när han erbjöds anställning i ett dotterbolag till företaget Porolen AB i Getinge, Converting Foam AB. Hans arbetsuppgifter i företaget skulle i huvudsak bestå i att kartlägga marknaden i Västeuropa bl. a. för isoleringsmaterial för industrier. Arbetsuppgifterna skulle därefter efterhand utvidgas till att främst omfatta råvaruanskaffning för företagets produktion. M. ansåg det angeläget att så snart som möjligt kunna börja denna anställning eftersom han hade varit overksam under en relativt lång tid. Han anförde också att hans ekonomi, som tidigare var mycket god, avsevärt hade försämrats sedan han upphört med sin verksamhet som oljemäklare. Även ur den synpunkten var det angeläget att han så snart som möjligt kunde komma igång med en

anställning. M. redogjorde också för den situation som hans familj befunnit sig i under senare år, varvid han framhöll de stora påfrestningar som uppmärksamheten omkring honom medfört.

Mot bakgrund av vad som sålunda anfördes från M. lämnade styrelsen det beskedet underhand att han kunde påräkna frigång för arbete i det aktuella företaget under senare delen av verkställigheten, och efter ansökan från M. beviljades han av styrelsen i beslut den 20 juni 1984 förflyttning till kriminalvårdsanstalten Singeshult och frigång därifrån fr. o. m. den 1 juli 1984, då knappt fem månader återstod till frigivningen. Grunden för styrelsens ställningstagande kan i huvudsak sammanfattas på följande sätt.

Styrelsen ansåg inte att det av hänsyn till skyddet för enskilt eller allmänt intresse förelåg något hinder mot att bevilja M. frigång. Sålunda hade M. när frigången påbörjades avtjänat större delen av det relativt långa straff han ådömts. Han hade vidare tidigare varit frihetsberövad i målet som häktad under relativt lång tid, delvis under för honom påfrestande förhållanden utomlands, och han hade påbörjat verkställigheten i sluten riksanstalt. Risken för att M. under frigången skulle begå nya brott eller göra sig skyldig till annan misskötsamhet bedömde styrelsen som mycket liten. I det sammanhanget vill styrelsen tillägga att M. hittills såvitt känt inte i något avseende missbrukat frigången.

Vad därefter gäller frågan om frigång är ägnat att underlätta M:s anpassning i samhället på sätt som avses i 1 1 § lagen om kriminalvård i anstalt har styrelsen gjort följande bedömning. Det torde enligt styrelsens mening i och för sig inte vara uteslutet att M. skulle kunna ha fått den aktuella anställningen eller någon liknande vid frigivningen. Främst med hänsyn till att M. under den relativt långa tid som den aktuella rättsprocessen pågått inte har kunnat bedriva någon form av förvärvsverksamhet har styrelsen ändå funnit att det för M. måste anses vara av inte oväsentlig betydelse att så snart som möjligt komma i gång med en anställning som han torde ha förutsättningar för att kunna behålla efter frigivningen. Härvidlag vill styrelsen också betona att det rör sig om en anställning i ett såvitt känt seriöst företag och att M. inte bedriver någon verksamhet som har samband med hans tidigare oljemäklarrörelse.

Vad gäller frågan om bilersättning som tagits upp i klagomålen till JO får styrelsen anföra följande. Enligt styrelsens föreskrifter om ersättning m. m. vid frigång (FAK 1979:22) svarar kriminalvården för resor till och från arbetsplatsen för alla intagna som har frigång. I första hand bör därvid allmänna kommunikationsmedel användas men också anstaltens egna fordon kan få utnyttjas. Kan transportfrågan inte lösas på annat sätt bör möjligheterna att sluta avtal med taxi undersökas. Om frigångaren föredrar att använda egen bil och styrelsemannen lämnar sitt medgivande härtill, får ersättning utbetalas enligt billigaste färdsätt. I de fall allmänna kommunikationsmedel saknas och anstalten inte kan svara för resorna, får ersättning för egen bil utbetalas med samma belopp per kilometer som de allmänna försäkringskassorna tillämpar vid sjukresor (för närvarande 90 öre).

I det aktuella fallet saknas allmänna kommunikationsmedel och M. får därför ersättning för egen bil. M. betalar dock, liksom flertalet andra frigångare, fastställd dagersättning till anstalten med 25 kr./dag.

Föreskrifterna i FAK 1979:22 omarbetas för närvarande av styrelsen, som bl. a. överväger att ändra bestämmelserna om ersättning för resor så att en bedömning av behovet av bidrag skall kunna göras i varje enskilt fall.

Bedömning

Enligt 4 § lagen om kriminalvård i anstalt (KvaL) skall kriminalvården i anstalt utformas så att den intagnes anpassning i samhället främjas och skadliga följder av frihetsberövandet motverkas. I den utsträckning det kan ske utan att kravet på samhällsskydd eftersättes bör enligt paragrafen verksamheten från början inriktas på åtgärder som förbereder den intagne för tillvaron utanför anstalten.

Bestämmelser om frigång finns i 11 § KvaL. I första stycket föreskrivs att den som är intagen i lokalanstalt kan för att underlätta anpassningen i samhället medges att under arbetstid utföra arbete eller deltaga i undervisning, utbildning eller annan särskilt anordnad verksamhet utom anstalten. I andra stycket i paragrafen sägs bl. a. att medgivande som avses i första stycket kan lämnas även den som är intagen i riksanstalt om särskilda skäl föreligger.

Kriminalvårdsstyrelsen har utfärdat föreskrifter och anvisningar m. m. om frigång, KVVFS 1978:1. I punkten 3.1. som har rubriken "Vem skall beviljas frigång?" sägs inledningsvis att frigång bör betraktas som en behandlingsresurs och utgöra ett led i en planmässig förberedelse inför frigivningen samt att syftet bör vara att skapa en bättre frigivningssituation för den intagne. Vidare sägs bl. a. att man i första hand bör eftersträva en anställning av sådan natur att den intagne kan behålla den efter frigivningen men att även en tillfällig anställning kan ha värde som träning och förberedelse inför frigivningen. I punktens tredje stycke sägs följande.

> Intagna med kort anstaltstid bör i regel ej komma ifråga för frigång. Frigången är emellertid avsedd att förbereda och underlätta frigivningen, varför det ytterst är den intagnes behov av frigång som bör vara avgörande. Frigång bör kunna beviljas i fall den intagne eljest riskerar att förlora ett arbete som är av stort värde för hans framtid eller hindras i sina studier för lång tid eller hans frigivningssituation eljest är sådan att frigång bedöms väsentligt öka hans möjligheter till en förbättrad social anpassning.

Det sägs också i föreskrifterna att de resultat frigången syftar till är en förbättrad social situation, en träning till arbetslivet och önskvärd sanering av ekonomin.

Frigång är ett värdefullt behandlingsinstrument inom kriminalvården och som jag sagt i mitt yttrande över frivårdskommitténs slutbetänkande (SOU 1984:32) bör det vara möjligt att utveckla frigångsinstitutet. Många intagna har sociala anpassningssvårigheter och det är naturligtvis av stor betydelse för dem att de under den senare delen av verkställigheten kan få den sociala träning som frigången kan erbjuda.

Nu förevarande ärende aktualiserar frågan vilka förutsättningar som skall vara uppfyllda för att en intagen över huvud taget skall komma i fråga för frigång, dvs. hur man skall tolka villkoret i 11 § KvaL "för att underlätta anpassningen i samhället". Förarbetena till bestämmelsen ger inte någon närmare ledning. Det får dock antas att syftet med frigången skall vara, som kriminalvårdsstyrelsen säger i sina föreskrifter, att förbereda den intagne för

frigivningen genom att förbättra hans sociala situation, ge honom träning till arbetslivet och genomföra en önskvärd sanering av ekonomin. Däremot talar inget för att arten av brottslighet i och för sig skulle inverka på möjligheterna att få frigång. Vad nu har sagts medför att vissa intagna inte bör ges frigång, nämligen de intagna som har en sådan situation att de inte för sin anpassning i samhället är i behov av frigång. Naturligtvis finns det då fall i vilka det kan råda tvekan om förutsättningarna för frigång är uppfyllda.

Vad gäller behandlingen av M. så har han av kriminalvårdsstyrelsen beviljats frigång under de fem sista månaderna innan han frigavs villkorligt efter att ha avtjänat halva det ådömda fängelsestraffet. Kriminalvårdsstyrelsen har i sitt yttrande redogjort för M:s förhållanden och de överväganden som legat till grund för styrelsens beslut. Det rör sig här om bedömningsfrågor, i vilka man kan ha delade meningar. För egen del har jag dock svårt att finna att M:s förhållanden varit sådana att det varit motiverat att ge honom frigång. Enligt min mening borde alltså frigång inte ha beviljats i detta fall.

M. förflyttades i november 1983 till den öppna riksanstalten Skenäs och fick därefter med början den 25 november 1983 regelbunden permission en gång per månad. Under permissionen i november 1983 skulle M. vistas i Norrköping men under de följande regelbundna permissionerna fick han vistas i hemmet i Schweiz. Kriminalvårdsstyrelsen har i sitt yttrande anfört att styrelsen bedömde att risken för permissionsmissbruk från M:s sida var mycket liten och att styrelsen på grund härav och med beaktande av M:s familjesituation fann att det inte fanns anledning att ställa som villkor för M:s regelbundna permissioner att dessa skulle tillbringas på viss ort i Sverige.

Det finns i och för sig inga regler som säger var en intagen skall vistas under en regelbunden permission. Däremot kan i samband med att permissionen beslutas ställas villkor beträffande vistelseort. Det torde ligga i sakens natur att den som avtjänar fängelsestraff här i Sverige inte annat än i alldeles särskilt ömmande fall kan tillåtas att under en permission bege sig till ett annat land – jag bortser här från besök i annat nordiskt land. Missbruksrisken i M:s fall kunde visserligen bedömas vara ringa. De åberopade familjeskälen kan dock enligt min mening inte anses ha varit av sådan utomordentlig beskaffenhet att han bort tillåtas att vistas i Schweiz under sina regelbundna permissioner. Jag är alltså kritisk till att han fick denna förmån.

Vad som anförts i frågan om bilersättning ger mig inte anledning till någon särskild kommentar.

Sammanfattningsvis menar jag att M. under den senare delen av verkställigheten genom frigången och genom att han fått vistas i Schweiz under de regelbundna permissionerna fått en alltför förmånlig behandling. Det är angeläget att straffverkställigheten för vissa intagna inte urholkas på ett sätt som inte rimligen kan ha varit avsett av lagstiftaren och på ett sätt som kan upplevas som mycket orättvist av andra intagna.

Inom justitiedepartementet har upprättats en arbetsgrupp som skall se över straffverkställigheten för personer som dömts till fängelse för ekonomiska brott. Eftersom detta beslut bör vara av intresse för arbetsgruppen, översänder jag en kopia av det till justitiedepartementet för kännedom.

Förutsättningar för beviljande av särskild permission
(Dnr 2461-1983)

I ett brev till JO klagade J., som var intagen i kriminalvårdsanstalten Studiegården i Uppsala, över att kriminalvårdsstyrelsen inte hade lämnat honom något besked i anledning av att han hade överklagat ett beslut av t. f. kriminalvårdsinspektören Torgny Nilvemark i Uppsalaregionen, varigenom en ansökan om särskild permission den 6 september 1983 hade avslagits.

Med anledning av J:s klagomål inhämtade jag upplysningar per telefon från dels kriminalvårdsstyrelsen, dels rektor Per Bäckman vid Studiegården. Därvid framkom bl. a. följande.

Den 24 augusti 1983 underrättade kriminalvårdsstyrelsen muntligen Bäckman om att styrelsen hade beslutat att inte ändra kriminalvårdsinspektörens beslut. Avsikten var att Bäckman i sin tur skulle lämna J. besked härom. När Bäckman följande dag skulle ta kontakt med J., hade denne rest på en tidigare beviljad regelbunden permission. Därför kunde J. då inte underrättas om beslutet. Saken föll därefter i glömska. Först senare, när J. frågade varför han inte hade fått besked från kriminalvårdsstyrelsen, erinrade sig Bäckman sitt uppdrag och underrättade J. om beslutets innehåll. Detta skedde troligen först efter den dag då den särskilda permissionen skulle ha ägt rum.

Härefter remitterades ärendet till kriminalvårdsstyrelsen för upplysningar och yttrande. I remissen anmodades styrelsen att också redogöra för sin allmänna syn på tillämpningen av reglerna om särskild permission i de fall som nämns i 117 § första stycket andra punkten Kriminalvårdsverkets författningssamling (KVVFS) 1982:1. Kriminalvårdsstyrelsen avgav följande yttrande.

I december 1977 avlämnade en arbetsgrupp inom justitiedepartementet promemorian (DsJu 1977:13) Permissioner inom kriminalvården. I promemorian föreslogs bl. a. att bestämmelserna om korttidspermission i 32 § lagen om kriminalvård i anstalt (KvaL) skulle ändras. Vidare framlade arbetsgruppen vissa förslag till ändringar i styrelsens anvisningar för tillämpning av permissionsbestämmelserna. Bl. a. ansåg arbetsgruppen att intagna i öppen riksanstalt och lokalanstalt borde kunna beviljas regelbunden permission varje månad i stället för varannan månad. Arbetsgruppen fann det också angeläget att närmare anvisningar för särskild permission utfärdades. I anvisningarna borde sålunda mer detaljerat anges under vilka förhållanden särskild permission får beviljas samt råd ges för hur onödiga särskilda permissioner kan undvikas genom att ändamålet med permission tillgodoses på annat sätt. Många av de angelägenheter för vilka särskild permission beviljas torde enligt arbetsgruppen kunna klaras upp per telefon, hjälp av anhöriga eller sociala myndigheter eller i samband med regelbunden permission. Arbetsgruppens förslag ledde till lagstiftning, som trädde i kraft den 1 januari 1979. I den proposition som låg till grund för lagändringarna uttalade departementschefen att han fann arbetsgruppens förslag till närmare anvisningar beträffande särskild permission välbetänkta (prop. 1978/79:62 s. 23).

På grund av arbetsgruppens och departementschefens överväganden utfärdade styrelsen nya föreskrifter om korttidspermission, varvid 117 § i föreskrifterna erhöll sin nuvarande lydelse. I denna paragraf anges inled-

ningsvis några av de mest angelägna ändamål för vilka särskild permission får beviljas. Där sägs sålunda bl. a. att särskild permission får beviljas för att intagen skall kunna enligt kallelse inställa sig i domstol eller inför annan myndighet, om inte domstolen eller myndigheten begär att den intagne skall inställas genom anstaltens försorg, eller eljest bevaka sina intressen i rättslig angelägenhet. Denna föreskrift är avsedd att tillämpas främst i sådana fall då en intagen kallats till förhandling i domstol i ett mål eller ärende där han är part eller vittne eller då en intagen behöver närvara vid andra sammanträden eller förrättningar vid olika myndigheter för att bevaka sina intressen.

Innan särskild permission beviljas skall emellertid, enligt 117 § andra stycket permissionsföreskrifterna, undersökas om inte ändamålet med permissionen lämpligen kan tillgodoses i samband med regelbunden permission eller på annat sätt. Såvitt avser permission för det ändamål som avses i 117 § första stycket p. 2 innebär denna föreskrift att man bör undersöka om inte den intagne kan tillvarata sina intressen genom ombud. Vidare bör man undersöka möjligheterna för den intagne att ombesörja den ifrågavarande angelägenheten under regelbunden permission. Detta gäller särskilt vid öppna riksanstalter och lokalanstalter, där de intagna som regel numera beviljas regelbunden permission varje månad. Därvid kan det, enligt den praxis som utvecklats, bli aktuellt att hänvisa den intagne till att antingen tidigarelägga eller senarelägga en regelbunden permission en eller annan vecka.

I det aktuella fallet ansökte J. om särskild permission för att i egenskap av fastighetsägare närvara vid ett sammanträde enligt fastighetsbildningslagen den 6 september 1983. Den 19 augusti fattade t. f. kriminalvårdsinspektören Torgny Nilvemark ett beslut som innebar att J. hänvisades till att uppskjuta den regelbundna permission han beviljats med början den 25 augusti till den 5 september för att J. på så sätt skulle beredas möjlighet att närvara vid sammanträdet. Sedan J. överklagat genom en skrivelse som inkom till kriminalvårdsstyrelsen den 23 augusti beslutade styrelsen den 24 augusti att inte ändra det överklagade beslutet. Styrelsen fann alltså i likhet med Nilvemark att det var rimligt att J. utnyttjade sin regelbundna permission för det aktuella ändamålet, om han inte ansåg sig kunna ställa ombud för sig eller avstå från att närvara.

Styresmannen vid kriminalvårdsanstalten Studiegården underrättades per telefon om styrelsens beslut samma dag som beslutet fattades och anmodades också att underrätta J. härom. Det är givetvis beklagligt att J. inte underrättades samma dag. J. hade ju då haft möjlighet att med hänsyn till styrelsens beslut ta ställning till om han skulle avstå från att närvara vid sammanträdet, och i så fall ha sin regelbundna permission enligt tidigare beslut, eller om han skulle uppskjuta denna permission enligt styrelsens beslut. Nu fick han inte den möjligheten på grund av att han inte före den 25 augusti underrättades om styrelsens beslut. Så här i efterhand kan enligt styrelsens mening ifrågasättas om inte J. på grund härav borde ha beviljats särskild permission för det aktuella ändamålet, om han efter den regelbundna permissionen på nytt tagit upp frågan.

Styrelsens beslut i ärendet expedierades inte förrän den 26 september, eftersom styrelsen – såsom framgår av det föregående – haft anledning förutsätta att dess muntliga besked i ärendet delgivits J.

J. bereddes tillfälle att yttra sig över remissvaret men avhördes inte.

En ny författning, KVVFS 1984:1, har numera ersatt KVVFS 1982:1. I de delar som är av intresse i detta ärende har bestämmelserna dock behållit sin tidigare lydelse.

JO Wigelius uttalade följande i beslut den 10 september 1984.

Kriminalvårdsstyrelsen har lämnat en klargörande redogörelse för de nu ifrågavarande permissionsreglerna och deras tillkomst. Jag vill härtill lägga följande.

Syftet med regelbunden permission är att den skall utgöra ett led i den intagnes anpassning i samhället. Särskild permission enligt den bestämmelse som här är aktuell har ett annat ändamål, nämligen att bereda den intagne tillfälle att bevaka sina intressen i rättsliga angelägenheter. Att de båda slagen av permission sålunda har olika syften kan vara av betydelse vid bedömningen av om det i det enskilda fallet är lämpligt att hänvisa till en regelbunden permission för att tillgodose det ändamål som avses med ansökan om särskild permission. För att få tillfälle att bevaka viktiga rättsliga angelägenheter skall enligt min mening en intagen inte behöva avstå från åtgärder som är ägnade att främja hans anpassning i samhället.

J. hade uppgivit att han avsåg att använda sin regelbundna permission för att umgås med sina barn. Detta förefaller mig att ligga helt i linje med syftet att anpassa honom i samhället. För att kunna delta i lantmäterisammanträdet, som skulle äga rum i Järvsö, synes J. ha varit nödsakad att helt avstå från att träffa barnen vid detta tillfälle. Om så faktiskt varit fallet, menar jag att man kan ifrågasätta lämpligheten av att hänvisa honom till att utnyttja den regelbundna permissionen för att delta i lantmäterisammanträdet. Att J. i och för sig var berättigad till permission för detta ändamål tycks inte vara ifrågasatt.

Som kriminalvårdsstyrelsen framhåller är det givetvis beklagligt att J. inte i tid underrättades om styrelsens beslut. Detta har uppenbarligen sin orsak i Bäckmans glömska. Denne har också tagit på sig ansvaret för det inträffade. Jag har inte skäl att tro annat än att det varit fråga om ett tillfälligt förbiseende och vidtar ingen ytterligare åtgärd.

En intagen har avvikit under en bevakad permission. Fråga bl. a. om handläggningen av permissionsärendet varit tillräckligt omsorgsfull

(Dnr 462-1984 och 758-1984)

JO Wigelius meddelade den 14 februari 1985 följande beslut.

Anmälningar m. m.

Den 17 februari 1984 inkom till JO en skrivelse från kriminalinspektören J. vid rikspolisstyrelsen. Han anförde bl. a. följande. C., som avtjänade fängelsestraff, avvek den 20 oktober och greps den 8 december 1983. C. hade under tiden han varit avviken begått en serie nya brott på olika platser i Sverige. Distriktsåklagaren Lars Ågren, som var förundersökningsledare, fann ej anledning att begära C. häktad för de nya brotten, eftersom C. skulle överföras till sluten anstalt för fortsatt verkställighet. För säkerhets skull

meddelades dock berörda personer vid kriminalvårdsstyrelsen att C. var rymningsbenägen, något som sedan länge var känt både av polis- och kriminalvårdsmyndigheter. Ågren meddelade också att han hade för avsikt att begära C. häktad, om frigivningsdagen skulle infalla före huvudförhandlingen beträffande de nya brotten. C. förflyttades den 19 december 1983 till kriminalvårdsanstalten Hall. I samband med förflyttningen överlämnades från utredningsmannen i Solna till anstalten handlingar som bl. a. påminde om rymningsrisken. Den 16 januari 1984 överfördes C. till kriminalvårdsanstalten Österåker. Där beviljades C., trots den uppenbara rymningsrisken, beledsagad permission den 25 januari 1984 för att söka arbete inför den villkorliga frigivningen den 14 februari 1984. C. avvek naturligtvis under permissionen och på morgonen dagen därpå inrapporterades det första nya brottet. C. hade under de senaste femton åren notoriskt begått brott och flera gånger avvikit från anstalt. Detta var känt av polis- och kriminalvårdsmyndigheter. J. hemställde att JO skulle utreda om någon befattningshavare handlat felaktigt eller försumligt då permissionen den 25 januari beviljades.

Efter remiss överlämnade anstaltsdirektören Ann-Britt Grünewald vid kriminalvårdsanstalten Österåker upplysningar och yttrande av tf. inspektören Kjell Jansson, som var tjänsteförrättande styresman när den aktuella permissionen beviljades, samt upplysningar av assistenten Bo Gunnar Svensson. Vidare översändes i kopia viss del av C:s behandlingsjournal.

Därefter inkom den 15 mars 1984 en skrivelse från H. Hon bad att JO skulle utreda om det varit riktigt och lämpligt att bevilja C. permission den 25 januari 1984. Hon ville också att JO skulle utreda om de två vårdare som medföljt C. under permissionen utfört sitt uppdrag på ett riktigt sätt.

I remisskrivelse den 20 mars 1984 begärde jag att kriminalvårdsstyrelsen skulle avge yttrande efter ytterligare erforderlig utredning.

Den 30 juli 1984 inkom kriminalvårdsstyrelsen med yttrande. Till yttrandet var fogat en utredning som gjorts vid kriminalvårdsanstalten Österåker och som avsåg frågan hur bevakningsuppdraget utförts.

J. och H. bereddes tillfälle att inkomma med påminnelser. J. hörde inte av sig vidare i ärendet medan H. inkom med en skrivelse.

Per telefon inhämtades vissa upplysningar från distriktsåklagaren Lars Ågren vid åklagarmyndigheten i Solna och från assistenten Bo Gunnar Svensson.

Jag har slutligen tagit del av ett beslut som kriminalvårdsstyrelsen meddelat den 22 februari 1984 i fråga om disciplinär bestraffning av C. samt av Solna tingsrätts dom den 10 februari 1984, varigenom C. för grovt bedrägeri m. m. dömts till fängelse tre år sex månader.

Aktuella bestämmelser

Enligt 32 § andra stycket lagen om kriminalvård i anstalt får intagen beviljas korttidspermission om särskild anledning föreligger därtill.

Närmare bestämmelser om permission som får beviljas, om särskild anledning föreligger (särskild permission) finns i kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter KVVFS 1984:1, vårdcirkuläret.

I 117 § vårdcirkuläret sägs att särskild permission får beviljas bl. a. för att

intagen skall kunna vidta förberedelser inför frigivning.

Enligt 117 b § skall särskild permission alltid förberedas och planeras i syfte att minska faran för missbruk.

Om den intagne bedöms vara i behov av stöd och hjälp av en medföljande person för att kunna genomföra en permission, kan enligt 177 c § föreskrivas att den intagne under permissionen eller del därav skall beledsagas av kriminalvårdstjänsteman, övervakare eller annan lämplig person (beledsagad permission).

I 117 d § finns bestämmelser om bevakad permission. Paragrafens första stycke har följande lydelse.

> Vid påtaglig fara för fortsatt brottslig verksamhet eller avsevärd fara för annat missbruk får permission endast beviljas om det föreligger mycket starka skäl för permissionen och ändamålet inte kan tillgodoses på annat sätt. I sådana fall skall permissionen äga rum under bevakning (bevakad permission).

I andra stycket sägs bl. a. att den intagne under bevakad permission skall stå under tillsyn av minst två anstaltstjänstemän, av vilka minst en skall tillhöra vård- och tillsynspersonalen.

Remissyttranden m. m.

Tf. inspektören Kjell Jansson lämnade följande upplysningar.

Under den aktuella perioden vikarierade undertecknad som inspektör för anstalten samt den vecka permissionsdagen inföll även som tillförordnad styresman.

C., som dömts till fängelse ett (1) år samt villkorligt medgiven frihet om sex (6) månader förverkad för bl. a. misshandel och gr. bedrägeri, började avtjäna sitt straff på anstalten Västerås 1983-07-04.

Återkom ej efter regelbunden permission 1983-08-05--07. Gripen av polis misstänkt för nya brott 1983-08-15. Rymt från polisen 1983-08-17, greps i Ystad 1983-09-01. C. var då anhållen i sin frånvaro. Omplaceras till anstalten Norrtälje 1983-09-06, för omplacering till den slutna lokalanstalten Luleå, där han inskrevs 1983-09-26. Avvek därifrån i samband med en transport till Porsöns fritidsgård 1983-10-20. Greps åter av polis 1983-12-08 i Stockholm och placerades på anstalten Hall.

C. ankom Österåker 1984-01-16 från anstalten Hall och placerades på den psykiatriska avdelningen för observation. Förflyttningen föregicks av sedvanlig utredning och yttrande från läkare. Kriminalvårdsstyrelsen var även inkopplad. Underlaget till förflyttningen utgjordes av ett läkarutlåtande där det framgår att C. under permissionsavvikelse 1983-10-20 t. o. m. 1983-12-08 missbrukat både amfetamin och LSD och därför var i psykisk dålig kondition (utdrag ur behandlingsjournal sidorna 51, 52, 53, bifogas). Av gällande strafftidsbeslut, 1984-01-20 nr 4, framgick att C. skulle villkorligt frigivas 1984-02-13. Av handlingarna framgår ej huruvida anstalterna Luleå eller Hall vidtagit några frigivningsförberedelser för C.

Dessvärre framgår ej heller av handlingarna att C. vid nämnda permissionsavvikelse var misstänkt för nya brott. Det framgår endast att han varit avviken, gripits och omplacerats till anstalten Hall samt att någon personal vid Hall kontaktat åklagare Ågren angående gripandedagen.

Jansson anförde därefter som eget yttrande följande.

Undertecknad äger viss kännedom om C. och dennes tidigare anstaltsvistelser och rymningar. I anledning härav var vissa frågeställningar av särskild betydelse.

Permissionsgrunden. C. kunde förete en kallelse från International Youth Center till intervju och visning den 25 januari för eventuell praktikplats vid frigivningen.

Verkställigheten. C. avtjänade ett fängelsestraff om ett år och sex månader och skulle komma att frigivas 1984-02-13. Förflyttningen till Österåkers prykiatriska avdelning var motiverad av hälsoskäl men innehåller i sig inga restriktioner i permissionshänseende. Avvikelserna var ej kända för undertecknad.

Frigivningssituationen. Varje intagen, oaktat dennes tidigare misskötsamhet eller återfall, bör beredas möjlighet till en så välplanerad frigivning som möjligt för att underlätta återanpassningen i samhället. C. hade själv tagit kontakt med Int. Youth Center för eventuell praktikplats och hade kort återstående strafftid kvar.

Psykisk och fysisk status. C:s mentala hälsa under en veckas vistelse på avdelningen hade avsevärt stabiliserats och ingav inga farhågor i permissionshänseende. Hans åkomma i benet var omhändertagen och han använde kryckor vid förflyttning.

Vid enskild föredragning 1984-01-23 av assistent Bo-Gunnar Svensson framkom att C. önskade särskild beledsagad permission för att besöka International Youth Center, Valhallavägen Stockholm den 25 januari kl 13.30 till 18.00 för anställningsintervju. Till beledsagare hade C. föreslagit vårdaren Anita Eriksson från psykiatriska avdelningen. Undertecknad informerades vidare om att C. skulle friges den 13 februari och att hans hälsa inte utgjorde något hinder i permissionshänseende. Dock att C. bör använda kryckor vid förflyttning. Någon uppgift om permissionsavvikelse tidigare under verkställigheten delgavs ej.

Med beaktande av ovanstående och med stöd av 117 c § KVVFS 1984:1 samt med iakttagande av FAK 1976:75 ang. "Bevakade och beledsagade permissioner" biföll undertecknad C:s framställan om beledsagad permission samt, med hänsyn till C:s hälta, att bil fick brukas istället för allmänna kommunikationer.

Vid föredragningen uppdrogs åt assistent Svensson att kontakta föreståndaren vid Int. Youth Center för att få kallelsen bekräftad. Vidare att beledsagaren skulle informeras om skälet till permission samt att hon skulle biträda C. med en viss diskretion.

Påföljande dag, 1984-01-24, i samband med att permissionshandlingarna utskrevs, meddelade kansliet att C. nyligen varit avviken, åsyftande tiden oktober – december 1983. Undertecknad gjorde då en genomläsning av behandlingsjournalen som dock ej gav någon information om huruvida C. gjort sig skyldig till eller var misstänkt för brottslig gärning under senaste avvikelse. En journalanteckning som annars är legio. Däremot fanns antecknat att någon person vid anstalten Hall kontaktat åklagaren Ågren för att efterhöra om gripandedagen av C.

Någon anledning att kontakta anstalten Hall för att efterhöra om ytterligare information kring C:s utevaro förelåg ej, då undertecknad ej hyste misstankar om journalföringens brister till yttermera visso då signaturen LW är mycket bekant för undertecknad.

De förebragta omständigheterna gav dock ej anledning till annan bedömning, med hänsyn främst till den korta återstående strafftiden, än den, att undertecknad ändrade förutsättningarna sålunda att C. beviljades en särskild bevakad permission samt uppdrogs åt assistenten att föranstalta om uttagning av två tjänstemän, varav den ene väl förtrogen med C., att sköta

bevakningen och att delge C. de ändrade förutsättningarna för permission.

Anmälarens påstående att permissionen var beledsagad är således felaktigt.

C. avvek från den bevakade permissionen 1984-01-25 kl 16.00.

Det skall dock framhållas att undertecknad i egenskap av styresman jml 117 d § KVVFS 1984:1 ej personligen instruerat bevakningspersonalen om hur uppdraget skall utföras, ej heller för vilket ändamål permissionen beviljats. Detta uppdrogs åt assistenten Svensson.

Avvikelsen är föremål för särskild utredning inom anstalten avseende huruvida bevakningspersonalen fullgjort sina åligganden.

Assistenten Bo Gunnar Svensson lämnade följande upplysningar.

Den vid tillfället tjänsteförrättande styrelsemannen, Kjell Jansson, har i eget yttrande noggrant redogjort för de olika förhållanden, som rådde vid permissionens beviljande. Jag instämmer i vad Jansson skriver, men vill vad gäller min egen roll i händelseförloppet göra några förtydliganden:

1. Förhandskontroll av besöksadressen m. m. gjordes av mig. Jag talade med en biträdande föreståndare, som bär ett spanskklingande namn. Denne biträdande föreståndare meddelade att det fanns goda parkeringsmöjligheter i närheten av Youth Center, men han sade inte att det var beläget i "Fältöversten". En sådan sakupplysning kunde ha varit av vikt vid informationen till bevakningspersonalen, eftersom bevaknings- och säkerhetsförhållanden måste anpassas efter bl. a. rådande lokalförhållanden.

2. Genomgång med bevakningspersonalen hölls av mig på styresmannens, Janssons, uppmaning. Med vid tillfället var även övertillsynsmannen Lennart Jonsson, psykiatriska avdelningen. Denne känner väl C. och hans tendens att rymma.

3. De tjänstemän, som ombads att sköta bevakningen av C., tillfrågades av mig. Det är inte alla tjänstemän, som är villiga att medverka vid permissioner av den här typen. Men målet för mig som behandlingsassistent är att kunna skicka sådana personer med intagna, som är bekanta med den intagne och hans särskilda förhållanden, och som i övrigt gjort sig kända för ansvar och omdöme i tjänsten. Sådan personal ansåg jag mig ha fått vid det här tillfället.

I allt övrigt ber jag få hänvisa till Kjell Janssons yttrande och till det faktum att särskild utredning pågår inom anstalten.

Kriminalvårdsstyrelsen anförde i sitt yttrande följande.

Vid prövning av huruvida permission bör beviljas skall bl. a. undersökas om särskild anledning därtill finns. Risken för missbruk skall också beaktas. Även om det i efterhand framstår som uppenbart fel att bevilja den aktuella permissionen eftersom den avsåg frigivningsförberedelser som inte var särskilt relevanta med hänsyn till C:s nya brott, bör vid den prövning varom nu är fråga beaktas att tjänsteförrättande styresmannen Kjell Jansson, då han beviljade permissionen, inte var medveten om att C. var misstänkt för att ha begått brott under sin senaste vistelse i frihet. Styrelsen anser därför inte att det finns anledning att i detta hänseende rikta kritik mot Jansson. Emellertid ägde Jansson kännedom om C:s tidigare anstaltsvistelser och rymningar. Med hänsyn härtill synes kontrollen av C:s förehavanden under vistelsen i frihet ha varit något ytlig innan permissionen beviljades. För att få underlag för bedömningen av missbruksrisken, borde Jansson ha kontrollerat hos polis och åklagare huruvida C. var misstänkt för nya brott under utevistelsen. Denna bristande kontroll bör emellertid enligt styrelsens mening inte föranleda någon allvarligare kritik, eftersom det av behandlingsjournalen inte framgick att C. var misstänkt för nya brott. Vid telefonsamtal

med distriktsåklagaren Lars Ågren, Solna Åklagardistrikt, har denne upplyst att han, då C. vistades på häktet Hall[1], underrättade personalen där om att C. var misstänkt för nya brott. Vad åklagaren meddelade personalen borde givetvis ha noterats i C:s behandlingsjournal. Uppenbarligen skedde detta inte, men styrelsen har inte ansett det meningsfullt att företa någon utredning angående de närmare omständigheterna härvidlag. Styrelsen kommer dock att kontakta föreståndaren där[2] beträffande vad som framkommit i detta ärende så att hos berörd personal kan inskärpas vikten av att behandlingsjournalen föres korrekt.

Beträffande formerna för permissionen så borde Janssons beslut att permissionen skulle vara bevakad ha varit tillfyllest ur säkerhetssynpunkt, särskilt med beaktande av C:s fysiska status, och styrelsen anser inte att det i denna del kan riktas någon kritik mot Janssons handläggning.

Vad avser personalens utförande av bevakningsuppdraget av C. under permissionen, har berörd personal både i egna yttranden och vid den utredning som företagits på initiativ av anstaltsledningen vidhållit den uppfattningen att uppdraget fullgjordes på ett oklanderligt sätt.

Styrelsen finner inte genom utredningen klarlagt att sådana brister förelegat i utförandet av bevakningsuppdraget att någon kritik kan riktas mot berörd personal.

Distriktsåklagaren Lars Ågren upplyste att han hade ringt till Hallanstalten och talat med någon befattningshavare där, men han kan nu inte säga med vem han talade. Ågren ville veta när C. skulle friges för att kunna bedöma om det skulle bli aktuellt att begära C. häktad för de nya brotten. Ågren fick besked om frigivningsdagen och meddelade att han skulle begära C. häktad, om denne skulle friges före huvudförhandlingen i anledning av de nya brotten. Han var inte i kontakt med någon på Österåkeranstalten.

Svensson lämnade per telefon bl. a. följande kompletterande upplysningar. Innan han skall föredra ett permissionsärende tittar han alltid i den intagnes behandlingsjournal. Han måste ju kunna redovisa vad som hänt under verkställigheten. Han minns nu inte exakt vad som diskuterades vid föredragningen av C:s permissionsärende men C:s tidigare avvikelser bör ha diskuterats.

Bedömning

Som framgår av utredningen var C. under tiden den 20 oktober – den 8 december 1983 avviken från kriminalvårdsanstalt och han var misstänkt för att under denna tid ha begått nya brott. Distriktsåklagaren Lars Ågren hade till kriminalvårdsanstalten Hall, dit C. förts den 19 december 1983, meddelat att C. var misstänkt för nya brott och att Ågren hade för avsikt att begära C. häktad om denne skulle friges före huvudförhandlingen i anledning av de nya brotten. Vad Ågren sålunda meddelat till anstalten borde självfallet ha antecknats i C:s behandlingsjournal. Så skedde emellertid inte och orsaken härtill är ej klarlagd. Ågren har förklarat att han nu inte kan säga vem på anstalten han talade med och jag finner i likhet med kriminalvårdsstyrelsen

[1] Skall rätteligen vara kriminalvårdsanstalten Hall enligt uppgift per telefon från kriminalvårdsstyrelsen

[2] Skall rätteligen vara styresmannen där

att det inte är meningsfullt att söka utreda omständigheterna i samband med den bristande journalföringen. Jag vill emellertid framhålla hur viktigt det är att uppgifter som kan ha betydelse för behandlingen av den intagne förs in i journalen. Vilka följderna kan bli om så ej sker är detta ärende ett bra exempel på. Kriminalvårdsstyrelsen har förklarat sig ha för avsikt att ta kontakt med styresmannen vid kriminalvårdsanstalten Hall så att hos berörd personal kan inskärpas vikten av att behandlingsjournalen föres korrekt. Jag finner därför inte skäl att för egen del ytterligare uppehålla mig vid den saken.

Vad härefter angår permissionen den 25 januari 1984 så kan det nu i efterhand konstateras att det var felaktigt att ge C. permissionen, även om denna ägde rum under bevakning.

Jansson har förklarat att han, då han beviljade permissionen, inte kände till att C. var misstänkt för att ha begått brott under den senaste avvikelsen. Jag har ej skäl att ifrågasätta vad Jansson uppgivit och jag utgår från att Jansson skulle ha bedömt frågan om permission för C. annorlunda, om Jansson känt till de rätta förhållandena. Frågan är därför här närmast om det i övrigt brustit vid behandlingen av C:s permissionsansökan.

Jansson har i sitt yttrande förklarat att han vid föredragningen av permissionsärendet inte fick någon upplysning om permissionsavvikelse tidigare under verkställigheten men att kansliet dagen efter det att beslutet om permission fattats meddelade honom att C. varit avviken under tiden oktober – december 1983. Svensson, som föredrog ärendet, har å sin sida förklarat att C:s tidigare avvikelser bör ha diskuterats vid föredragningen. Även när det gäller särskilda permissioner skall ju risken för missbruk beaktas och vägas in vid bedömningen. Det skulle därför vara anmärkningsvärt om så väsentlig information som att C. nyligen varit avviken inte hade kommit fram i samband med föredragningen.

Hur det än förhåller sig med denna sak har Jansson emellertid före permissionen gått igenom C:s journal och han har därefter ändrat beslutet såtillvida att permissionen skulle ske under bevakning. Bedömningen att permissionen skulle vara bevakad måste i sig anses riktig, om C. nu skulle ha permission. Vad som dock är förvånande är att Jansson med den kännedom han hade om C. och efter genomläsning av C:s journal inte ansåg sig föranlåten att närmare ta reda på vad C. haft för sig under den senaste avvikelsen. Enligt min mening hade det legat nära till hands att fråga sig om inte C. kunde vara misstänkt för att ha begått nya brott under avvikelsen. I så fall hade det varit lätt att ta kontakt med distriktsåklagaren Ågren, vars namn fanns angivet i en journalanteckning som gjorts på Hallanstalten. Att Jansson inte gjort någon kontroll av detta slag har enligt vad han själv uppgivit berott på att han inte hade några misstankar om att det fanns brister i journalföringen. Dessutom skulle ju C. enligt gällande strafftidsresolution friges inom kort. Jag kan ha viss förståelse för dessa synpunkter men jag menar ändå att Jansson inte varit tillräckligt omsorgsfull vid behandlingen av permissionsärendet. Han kan därför inte helt undgå kritik härför.

När det gäller frågan om bevakningsuppdragets utförande finner jag inte skäl till annan bedömning än den kriminalvårdsstyrelsen redovisat i sitt yttrande.

Intagens anonymitetsskydd. Även fråga om användning av s. k. sekretessbevis
(Dnr 674-1984)

I en skrivelse till JO uppgav E. bl. a. följande. Han började den 7 februari 1984 avtjäna ett fängelsestraff om en månad vid Boråsanstalten. När han fredagen den 24 februari arbetade i anstaltens snickeriverkstad kom plötsligt två av hans arbetskamrater från Borås Energiverk fram till honom och hälsade. E. blev bestört och upprörd, eftersom han på alla sätt försökt att hålla sin vistelse vid anstalten hemlig för utomstående. Det hade också sagts honom att utomståendes besök vid anstalten alltid meddelades genom anslag på anstaltens anslagstavlor. Han begärde omedelbart ett samtal med styresmannen Lennart Sörlin som sade sig vara helt obekant med att några utomstående släppts in på anstalten. Sörlin lovade att på måndagen inleda en utredning och att återkomma till E. samma dag. På tisdagen meddelade Sörlin honom att de två montörerna undertecknat försäkran om tystnadsplikt. E. hade sedan efter att ha gått igenom anstaltens pärm med försäkringar om tystnadsplikt och efter kontakt med energiverket fått veta att en av montörerna under tisdagen undertecknat en försäkran om tystnadsplikt. E. hade anledning förmoda att hans situation numera var känd på hans arbetsplats, som var en av verksamhetsgrenarna inom Borås kommun. Han fann det anmärkningsvärt att det inte tycktes finnas noggranna instruktioner om hur man skulle förfara när utomstående släpptes in i anstalten. I det här fallet var det fråga om hans personliga integritet och hans framtida arbetsstituation. Han tyckte också att det var anmärkningsvärt att Sörlin inte omedelbart hade agerat då han fick veta vad som hänt. E. tyckte vidare det var betänkligt att Sörlin försökt föra E. bakom ljuset och hela tiden förringat den skada som kunde ha uppstått.

Efter remiss inkom styresmannen Lennart Sörlin med yttrande, vari han anförde bl. a. följande.

Beträffande de faktiska omständigheterna, är det riktigt att E. helt oförhappandes mötte två till namnen okända arbetskamrater.

E. riktar i sin skrivelse kritik mot undertecknad dels för att jag icke omedelbart låtit vidtaga åtgärder och dels för att jag som E. skriver "sökt föra mig bakom ljuset och hela tiden förringat den skada som kan ha uppstått".

Dessa anklagelser saknar enligt mitt förmenande all saklig grund.

E. begärde direkt efter det att händelsen inträffat samtal med undertecknad rörande händelsen. Direkt efter detta samtal, d. v. s. omedelbart samma dag sammanträffade jag med arbetsledarna i snickeriverkstaden för att skaffa mig information om varför dessa två besökande kommit till verkstadslokalen (en lokal som det ej fanns anledning för dem att besöka eftersom deras ärende till anstalten varit för att kontrollera ett läckage på fjärrvärmeledningen till anstalten) och dels för att skaffa mig information om hur dessa oanmälda besökande kunnat komma in i verkstadslokalen som skall vara låst.

Vid de samtal som förts med berörd personal, har framkommit att de besökande efter kontakt med centralvakten genom porttelefon, tillåtits köra in på området och omedelbart kört fram till verkstadsbyggnaden och ringt på den dörrklocka som finns utanför entrédörrarna. Den lärare, vikarie för

övrigt, som bedrev undervisning i studielokalerna som även de är inrymda i verkstadsbyggnaden, hade öppnat ytterdörren och släppt in dem i verkstadslokalerna där E. m. fl. var sysselsatta.

Vid samtalet med verkstaden sökte jag även skaffa information om vederbörande besökare undertecknat och tagit del av innehållet i den blankett "erinran om sekretess" som samtliga utomstående skall ha tagit del av och undertecknat innan de över huvud taget tillåts komma in i anstaltsbyggnaderna. Den sista frågan kunde inte besvaras. Verkstadsförmannen Olof Hulander lovade att omedelbart kontakta Borås Energiverk för att be vederbörande besökare återkomma till anstalten i det fall sådan blankett ej undertecknats samt för att få muntlig information om vad sekretessen innebär.

Efter detta kontrollerades i centralvakten om vederbörande besökare undertecknat ifrågavarande blankett. Då namnen på de besökande ej var bekanta, kunde kontroll i den befintliga liggare, över vilka som undertecknat nämnda erinran, ej ske. Det visade sig emellertid, efter det att representanterna från Energiverket återkommit till anstalten, att detta icke kommit till stånd.

Kontakt knöts också – om det skett under fredagseftermiddagen eller under förmiddagen påföljande arbetsdag kan jag icke svara på – men resultatet blev att den ene infann sig samma dag och den andre när han återkom till Energiverket efter en sjukdomsperiod.

Kriminalvårdsanstalten i Borås tillhör de nya lokalanstalterna. Under den för all personal obligatoriska nyetableringsutbildningen behandlades mycket noggrant förfarandet vid besök på anstalten av utomstående såsom entreprenörer, konsulter samt hantverkare m. fl. Sedan anstalten öppnades den 1 september 1982, har besökens antal liksom de besökandes, varit mycket stor – för dagen finns fler än 150 olika personer registrerade som undertecknat och tagit del av "erinran om tystnadsplikt". Därutöver har ett mycket stort antal personer anställda inom kriminalvårdsverket besökt anstalten av olika anledningar. Till dessa kommer de som dagligen levererar varor till anstalten. Anstaltens strävan har alltid varit att hålla de intagna informerade om de besök som är aktuella. Detta har skett genom att anslag har satts upp på respektive bostadsavdelnings anslagstavlor. Vid besök av utomstående, har de intagna beretts tillfälle att dra sig tillbaka till lokal som icke kommer att besökas.

Anstaltens strävan har varit och kommer även fortsättningsvis att vara att de intagnas integritet skall skyddas så långt som det över huvud taget är möjligt. De nya anstalternas utformning och placering på de intagnas hemort, en utökad kommunikation med aktiviteter utanför anstalten och även en strävan att involvera så många utomstående som möjligt i verksamheten vid en kriminalvårdsanstalt, gör det omöjligt att till 100 % skydda integriteten speciellt då med tanke på att anstalterna icke avskärmas annat än genom ett staket.

Efter det, att den av E. inträffade händelsen, har skriftliga anvisningar utfärdats – sådan skrivelse bilägges – och vidare kommer skylt med anvisning för de besökande att uppsöka centralvakten samt hänvisningspil till centralvakten att uppsättas.

Den till Sörlins yttrande bilagda skrivelsen är daterad den 5 mars 1984 och har följande lydelse.

Meddelande till samtlig personal samt lärarna vid anstalten.

Samtliga personer som skall besöka anstalten skall hänvisas till centralvakten. Till besökare räknas även hantverkare, energiverkspersonal, sotare, entreprenörer, konsulter m. fl.

Innan någon ytterligare åtgärd sker från centralvakten skall kontrolleras om de besökande undertecknat "Erinran om tystnadsplikt". Krävs personalmedverkan för att besökande skall komma in i vissa lokaler eller utrymmen skall berörd personal tillkallas som sedan följer med vederbörande.

Det är absolut förbjudet för besökande att uppsöka lokaler eller utrymmen där de ej har arbete att utföra.

Innan besök i lokaler där de intagna normalt uppehåller sig skall de intagna ges möjlighet att lämna lokalen i fråga innan den besökande äger tillträde dit.

De varutransportörer som regelbundet kommer till anstalten är undantagna från att skriva under "Erinran om tystnadsplikt" under förutsättning att de icke kommer i kontakt med intagna.

E. fick tillfälle att yttra sig över remissvaret men han hörde inte av sig vidare i ärendet.

JO tog del av den i yttrandet omnämnda blanketten "Erinran om sekretess".

JO Wigelius uttalade följande i beslut den 14 september 1984.

Enligt 104 § i vårdcirkuläret (KVVFS 1984:1) skall när anstalt i studiesyfte eller eljest besöks av utomstående hänsyn tas till de intagnas anonymitetsskydd. De intagna skall underrättas om besökande passerar lokal, där intagna vanligen uppehåller sig.

Den ordning som sålunda gäller i fråga om besökande kan i huvudsak tillämpas också beträffande hantverkare och likställda personer utifrån (jfr JO:s ämbetsberättelse 1983/84 s. 132 f).

I det aktuella fallet var det enligt vad styresmannen uppgivit så att de två personerna från energiverket inte alls borde ha släppts in i verkstadslokalen, eftersom de inte hade något arbete att utföra där. Det hade alltså inte funnits anledning att underrätta de intagna om något besök i den lokalen. Att de två personerna ändå kom in i verkstaden var givetvis mycket beklagligt och jag har förståelse för att E. blev upprörd när han utan förvarning träffade sina två arbetskamrater där. Jag utgår från att det inträffade var en engångsföreteelse. Styresmannen har också för att förhindra ett upprepande i meddelande till personalen erinrat om bestämmelserna i vårdcirkuläret.

Det framgår av styresmannens yttrande och av det meddelande som han utsänt till personalen att personer som skall besöka anstalten får underteckna ett s. k. sekretessbevis (blanketten "Erinran om sekretess"). Med anledning härav vill jag säga följande.

Sekretesslagen (1980:100) innehåller bestämmelser om tystnadsplikt i det allmännas verksamhet och om förbud att lämna ut allmänna handlingar. Vem som skall iaktta sekretess framgår av 1 kap. 6 §. Förbud att röja eller utnyttja sekretessbelagd uppgift gäller för dels myndighet där uppgiften är sekretessbelagd dels s. k. offentliga funktionärer. Kategorien offentliga funktionärer omfattar personer som på grund av anställning eller uppdrag hos myndigheten, på grund av tjänsteplikt eller på annan liknande grund för det allmännas räkning deltar eller har deltagit i myndighetens verksamhet.

Som offentlig funktionär räknas däremot inte t. ex. en hantverkare hos ett privat företag som en myndighet anlitar för servicearbeten hos myndigheten (jfr Corell m. fl. Sekretesslagen s. 85 f). Som privata företag får i detta sammanhang räknas även kommunala bolag och stiftelser. Är en hantverka-

re som en myndighet anlitar anställd hos en annan myndighet – statlig eller kommunal – är han givetvis att räkna som offentlig funktionär hos denna myndighet.

Vill en myndighet åstadkomma tystnadsplikt för privatanställda som anlitas finns två möjligheter. Den ena är att i ett avtal om t. ex. entreprenad ta in en klausul, i vilken entreprenören åtar sig att med sina anställda avtala om en civilrättslig tystnadsplikt. Den andra är att uppställa förbehåll enligt 14 kap. 9 § sekretesslagen. Genom ett förbehåll uppkommer en offentligrättslig tystnadsplikt för den person förbehållet riktar sig till (jfr 20 kap. 3 § brottsbalken).

En helt annan funktion än förbehåll har s. k. sekretessbevis. Sådana bevis innehåller erinran om vilka sekretessbestämmelser som gäller för en myndighets personal. De saknar alltså egen rättsverkan och har ingen annan innebörd än att de utgör en bekräftelse av att en funktionär har tagit emot en erinran om vad som gäller för hans vidkommande i fråga om sekretess. Självfallet skall en myndighet inte låta någon som inte är bunden av sekretess skriva under sekretessbevis. Ett sådant förfarande kan närmast betecknas som vilseledande.

E:s arbetskamrater var visserligen anställda hos en myndighet, det kommunala energiverket, men någon sekretess för uppgifter om intagna på anstalten gällde inte för deras vidkommande. Det var alltså inte riktigt att låta de två kommunanställda underteckna blanketten med erinran om den sekretess som gäller *inom kriminalvården.*

Över huvud taget är det förfarande som tillämpas vid Boråsanstalten, nämligen att låta *alla* utomstående besökare skriva under sekretessbevis, felaktigt. Jag förutsätter att styresmannen vid anstalten nu tillser att sekretessbevisen i fortsättningen inte användes på detta oriktiga sätt.

Jag översänder en kopia av mitt beslut till kriminalvårdsstyrelsen, eftersom det som framkommit i detta ärende kan ge styrelsen anledning att överväga om det behövs någon information till styresmännen vid anstalterna om användningen av sekretessbevis.

Fråga om tillvägagångssättet vid utredning rörande narkotika som påträffats inom kriminalvårdsanstalt

(Dnr 3169-1983)

Den 11 november 1983, omkring kl. 04.00, påträffade några vaktmän en tennisboll på en gräsplan mellan två av Tidaholmsanstaltens paviljonger. Bollen visade sig vid undersökning innehålla hasch. Förhållandena var sådana att bollen kunde misstänkas ha kastats in på anstaltsområdet utifrån men kommit något fel, så att den kommit att ligga mera synlig än avsikten varit. Efter samråd mellan vaktmännen och några vårdare tillhörande anstaltens visitationspatrull lades bollen tillbaka och hölls sedan under noggrann observation. Omkring kl. 07.15 togs bollen upp av en intagen, W., som tillsammans med en annan intagen, M., kom förbi på en gångbana. M.

tog också befattning med bollen. W. och M. anhölls samma dag såsom misstänkta för narkotikabrott och ställdes kort efteråt inför rätta för att de innehaft narkotika.

Ordföranden i de intagnas förtroenderåd vände sig i en klagoskrift till JO mot att man lagt tillbaka bollen med hasch. Vem som helst av de intagna hade kunnat få syn på och tagit upp bollen. Det rörde sig om en fälla som kunde slå igen om en oskyldig. Var det tillåtet att utsätta människor för sådant? Hade man inte bort nöja sig med att lägga beslag på bollen?

Klagomålen remitterades till styresmannen vid anstalten för utredning och yttrande.

I dom den 24 november 1983, DB 207, fann Falköpings tingsrätt att endast ett ej i förväg planerat narkotikainnehav av W. och M. förekommit, för vilket ansvar inte kom i fråga på grund av brist på uppsåt, och ogillade åtalet.

Anstaltsdirektören Per-Åke Palmquist avgav yttrande till JO den 28 november 1983, vari han bl. a. underströk vikten av att uppdaga vilka intagna som befattade sig med införsel av narkotika. Mot denna bakgrund menade han att det saknades annan anledning till kritik än att frågan om hur man skulle ha förfarit i detta fall hade bort underställas jourhavande styresman.

JO begärde härefter yttrande från kriminalvårdsstyrelsen. Styrelsen anförde den 28 februari 1984 följande.

Beträffande de faktiska omständigheterna i ärendet har styresmannen vid kriminalvårdsanstalten Tidaholm Per-Åke Palmquist till styrelsen lämnat följande kompletterande upplysningar. Som framgår av Falköpings tingsrätts dom den 24 november 1983 placerades den upphittade tennisbollen tillbaka på fyndplatsen. Den personal som hördes som vittnen i tingsrätten uppgav att bollen därvid hade samma innehåll som när den påträffades, d. v. s. cannabisharts. Enligt vad som senare framkommit var detta inte riktigt. Sålunda har personalen nu för Palmquist uppgett att cannabishartsen togs ur bollen och ersattes med annat innehåll innan bollen lades tillbaka. Det synes därför som om vittnesmålen i tingsrätten inte var riktiga. Sedan Palmquist efter samråd med styrelsen informerat åklagaren härom har denne beslutat inleda förundersökning i saken.

I övrigt får styrelsen anföra följande.

De ändringar i lagen om kriminalvård i anstalt (KvaL) som trädde i kraft den 1 oktober 1982 innebar bland annat att möjligheterna till kontroll av de intagna och deras besökande har utvidgats. Detta har sannolikt medfört att narkotikasmuggling i samband med besök försvårats. Å andra sidan kan man se en tendens till att de intagna försöker finna andra sätt att få in narkotika i anstalt. Det är givetvis en angelägen uppgift för anstaltspersonalen att genom förebyggande åtgärder och utredning av inträffade händelser i möjlig mån förhindra narkotikasmuggling och narkotikahantering inne i anstalten. Det aktuella ärendet kan ses som ett exempel på att personalen blivit alltmer effektiv därvidlag; genom att smugglingsförsöket avslöjades förhindrades att en relativt stor mängd narkotika kom in i anstalten.

När personalen påträffar narkotika eller misstänker att narkotikahantering förekommer bör saken omgående rapporteras till styresmannen. Denne avgör sedan vilka åtgärder som skall vidtas med anledning av det inträffade. Det ankommer även på styresmannen att avgöra om polisanmälan skall ske. Därvidlag bör de riktlinjer som anges i JO:s ämbetsberättelse 1977/78 s. 195 och i styrelsens föreskrifter FAK 1982:22 vara vägledande. Det innebär att polisanmälan bör göras så snart det rör sig om fynd av annat än mycket ringa

mängder narkotika. Även om polisanmälan görs bör man från anstaltens sida göra den förberedande utredning som styresmannen anser erforderlig, i första hand förhör med intagna som kan misstänkas vara inblandade eller som kan lämna upplysningar. Det kan också bli aktuellt att sätta in särskilda bevakningsåtgärder. Utredningen bör givetvis bedrivas i samråd med vederbörande polismyndighet.

Ett fall som det nu aktuella är särskilt svårt att utreda eftersom insmugglingsförsöket gjordes på ett sådant sätt att ingen särskild intagen från början kunde misstänkas vara inblandad. Det kan då ligga nära till hands att agera på det sätt som gjordes, nämligen att gillra en fälla och på så sätt försöka utröna om någon eller några intagna medverkat. Enligt styrelsens mening är dock ett sådant förfarande från anstaltspersonalens sida inte godtagbart från etisk synpunkt och inte heller förenligt med de grundläggande värderingar som bör vara vägledande för personalen inom kriminalvården. Det kan också ifrågasättas om det var ändamålsenligt från utredningsteknisk synpunkt (jfr utgången i det aktuella brottmålet). Det resultat man skulle kunna uppnå med förfarandet – att få en indikation på om någon intagen medverkat i smugglingsförsöket – skulle såvitt styrelsen kan finna eventuellt uppnås genom att platsen där narkotikan påträffades observerades när de intagna vistades där.

Styrelsen anser alltså att anstaltspersonalen i det aktuella fallet handlade olämpligt. Narkotikan borde ha omhändertagits och saken omgående rapporterats till styresmannen, som därefter hade att avgöra vilka åtgärder som skulle vidtas. Efter polisanmälan borde den fortsatta utredningen ha gjorts i samråd med polisen. Styrelsen anser dock inte att någon kritik kan riktas mot anstaltspersonalen för deras agerande. Styrelsen har förståelse för att personalen har en ambition att inte enbart förhindra insmuggling utan om möjligt också avslöja vilka intagna som var inblandade. Vidare saknas instruktioner för personalen om hur den skall agera i en situation som den aktuella. Sedan JO avgjort detta ärende kommer styrelsen att på lämpligt sätt informera styresmän och övrig personal om hur utredning av narkotikabrott bör bedrivas.

Den i styrelsens yttrande omnämnda förundersökningen avsåg misstanke mot två vårdare vid anstalten för mened och mot en tillsynsman för falsk tillvitelse. Vidare utreddes under ledning av länsåklagaren i Skaraborgs län, Lilly Kylström, huruvida polispersonal som deltagit i förundersökningen kunde misstänkas för bevisförvanskning eller annat brott. Sistnämnda undersökning kunde nedläggas den 4 september 1984. Efter fortsatt utredning har chefsåklagaren i Skövde åklagardistrikt, Göran Friberg, genom en den 26 mars 1985 daterad stämningsansökan väckt åtal vid Falköpings tingsrätt mot tillsynsmannen och vårdarna för ovan angivna brott. Stämningsansökningen och förundersökningen har varit tillgängliga i detta ärende.

I beslut den 14 juni 1985 anförde JO Wigelius följande.

Sedan klagomålen anhängiggjorts har det kommit att stå klart att innehållet i tennisbollen bytts ut innan bollen åter lagts ut. Saken har därigenom tagit en sådan vändning att jag kan inskränka mig till några kommentarer till vad som anförts i yttrandena från anstalten och kriminalvårdsstyrelsen.

Såsom med rätta understrukits i bägge yttrandena hade frågan om hur man skulle förfara efter fyndet av narkotikan bort underställas jourhavande

styresmans prövning. Av skäl som kriminalvårdsstyrelsen anfört hade det i detta fall ålegat styresmannen att göra polisanmälan. Det hade varit polismyndighetens sak att bedöma vilka fortsatta utrednings- och spaningsåtgärder som kunde vara riktiga.

I polisens brottsbekämpande verksamhet kan det understundom vara försvarligt att uppskjuta ett ingripande för att förmå den som påbörjat en brottsaktivitet att röja sig. Åtgärder som innebär att någon provoceras eller eljest förmås att inleda en brottslig aktivitet får dock ej förekomma (jfr prop. 1983/84:111 med förslag till polislag m. m., s. 46 ff). Vad som i detta fall skett, nämligen att bollen med utbytt innehåll åter placerats ut i ett försök att utröna vilka intagna som var inblandade i narkotikahanteringen, hade väl kunnat gå för sig, och jag ser det inte som stridande mot grundläggande principer för personal inom kriminalvården att lämna polisen det bistånd som kan behövas i sådant fall. Spaningsmetoden torde emellertid få hänföras till de s. k. okonventionella där det i princip bör krävas beslut av åklagare eller polisman i polischefsbefattning (se prop. 1983/84:111 s. 47). I betraktande härav framstår det som så mycket mera betänkligt att kriminalvårdspersonal i underordnade befattningar handlat på eget bevåg i detta fall. Följderna härav har också – förutom att spaningen inte gett något utbyte – blivit djupt olustiga.

Vad på mig ankommer är saken med detta slutbehandlad.

Handläggningen hos kriminalvårdsstyrelsen av ärenden om ifrågasatt disciplinansvar för kriminalvårdens befattningshavare

(Dnr 519-1983)

Inom ombudsmannaexpeditionen upprättades den 14 februari 1983 en promemoria av följande lydelse.

Vid riksdagens ombudsmannaexpedition har granskats de ärenden om ifrågasatt disciplinansvar för kriminalvårdens befattningshavare som har handlagts vid styrelsens juridiska enhet under 1981 och första halvåret 1982.

Under granskningen har påträffats ett flertal ärenden om ifrågasatt tjänsteförseelse, som har avgjorts slutligt av chefen för juridiska enheten. Sålunda har denne t. ex. i flera beslut fastslagit att en viss angiven tjänsteman har begått en tjänsteförseelse men avskrivit ärendet från vidare handläggning med motiveringen att förseelsen inte bort föranleda disciplinpåföljd, enär den inte har varit av tillräckligt allvarligt slag eller har kunnat antas vara en engångsföreteelse.

Dessa iakttagelser gör det angeläget att närmare undersöka reglerna om behörighet att fatta beslut i nu ifrågavarande slag av ärenden.

I 10 kap. 1 § första stycket lagen (1976:600) om offentlig anställning sägs: Sätter arbetstagare uppsåtligen eller av oaktsamhet åsido vad som åligger honom i hans anställning och är felet ej ringa, får disciplinpåföljd åläggas honom för tjänsteförseelse. Lagens fjortonde och femtonde kapitel innehåller bestämmelser om handläggningen av frågor om bl. a. disciplinansvar.

Enligt 14 kap. 1 § skall sålunda genom skriftlig anmaning tillfälle beredas arbetstagaren att yttra sig om vad som anföres mot honom. I 15 kap. 3 § samma lag föreskrivs att fråga om disciplinansvar enligt 10 kap. prövas av den myndighet som arbetstagaren lyder under. Se även prop. 1975:78 s. 159 ff.

I förordningen (1974:555) med instruktion för kriminalvårdsstyrelsen anges i 9 § (i lydelse 1980:934) att bl. a. frågor om disciplinansvar skall avgöras av kriminalvårdsstyrelsen i plenum. Av 11 § instruktionen framgår att ärende som inte skall avgöras i plenum avgörs av generaldirektören ensam. Delegation kan dock ske i viss utsträckning enligt 12 § instruktionen.

Statens arbetsgivarverk uttalar i cirkulär SAV 1979 A 24 s. 13 att, om myndighetsinstruktioner föreskriver att fråga om disciplinansvar skall avgöras av myndighetens styrelse, detta inte torde innebära att styrelsen behöver pröva frågor som uppkommer under den förberedande handläggningen av ärendet. Beslut om skriftlig anmaning enligt 14 kap. 1 § lagen om offentlig anställning eller om annan åtgärd under den förberedande handläggningen torde således få meddelas av ordföranden. Angående frågan om i vad mån denne äger delegera denna befogenhet på annan ledamot eller på utomstående befattningshavare uttalar arbetsgivarverket uppfattningen att åtminstone de viktigare avgörandena, i första hand beslut om att utfärda anmaning eller att avskriva ärende utan att inleda disciplinförfarande, knappast synes böra delegeras. Däremot lär det regelmässigt vara mest ändamålsenligt att ordföranden uppdrar åt en högre befattningshavare vid myndigheten att svara för utredningen och övriga förberedande åtgärder. Enligt verket måste emellertid det slutliga beslutet – även om det innebär att disciplinpåföljd inte skall ådömas – meddelas av styrelsen. Verket hänvisar till JO:s ämbetsberättelse 1975/76 s. 475 och andra halvåret 1978 s. 182 samt Förvaltningsrättslig Tidskrift 1976 s. 169.

Vad som nu har upptagits ger anledning att ställa frågan vilka beslut och andra åtgärder i ärenden om ifrågasatt disciplinansvar som skall avgöras av kriminalvårdsstyrelsen i plenum och vilka handläggningsåtgärder som får vidtas av verkschefen eller lägre befattningshavare. Av intresse vid bedömningen av detta spörsmål är när en fråga om disciplinansvar skall anses uppkomma (jämför 9 § 6 p instruktionen för kriminalvårdsstyrelsen).

Vid granskning av ärendena har vidare i vissa fall iakttagits att utredning – innefattande förhör med den misstänkte – har slutförts vid vederbörande anstalt, varefter handlingarna har översänts till kriminalvårdsstyrelsen för beslut. Det kan ifrågasättas om detta förfarande är förenligt med föreskriften om anmaning i 14 kap. 1 § lagen om offentlig anställning.

Från kriminalvårdsstyrelsen bör inhämtas yttrande över vad som har tagits upp i denna promemoria.

Promemorian remitterades till kriminalvårdsstyrelsen för yttrande. Till besvarande av remissen anförde styrelsen den 8 april 1983 följande.

Styrelsen tar först upp frågan om när ett disciplinförfarande skall anses ha inletts.

Så är enligt styrelsens mening fallet, när styrelsen på det informationsmaterial som den lokala enheten inom verket kan ha tillhandahållit bedömer att förseelsen är av den art att disciplinpåföljd kan ifrågakomma. Vid sådant förhållande anmodar styrelsen enligt 14 kap. 1 § lagen (1976:600) om offentlig anställning arbetstagaren att yttra sig över vad som läggs honom till last. I händelse däremot det från den lokala enheten inkomna materialet ger anledning till bedömningen att tjänsteförseelse inte föreligger eller att denna är ringa eller att den på annan grund inte bör eller kan medföra disciplinansvar, avskriver styrelsen ärendet från vidare handläggning. Något disciplinärende har därvid enligt styrelsens synsätt aldrig uppkommit. Bestämmelsen

om att arbetstagaren skall anmodas yttra sig över vad som åberopas mot honom har uppenbarligen tillkommit i arbetstagarens intresse för att säkerställa att han inte döms ohörd. I anslutning till ett avskrivningsbeslut synes en sådan anmodan utan olägenhet kunna undvaras, eftersom den enligt styrelsens uppfattning inte tjänar något vare sig principiellt – disciplinförfarande har inte inletts – eller praktiskt syfte.

Kriminalvårdsverkets många lokala enheter har av naturliga skäl mera sällan juridisk expertis till sitt förfogande. Det skulle bl. a. på grund härav vara mindre lämpligt att låta ett disciplinförfarande i teknisk-formell mening initieras på denna nivå. Å andra sidan förefaller det naturligast och mest praktiskt att den förberedande utredningen kring en ifrågasatt tjänsteförseelse sker utan dröjsmål där förseelsen ägt rum och där arbetstagaren har sitt tjänsteställe. Bedömningen av huruvida det inträffade är att betrakta som en tjänsteförseelse samt om den i så fall är av den art att ansvar bör utkrävas synes emellertid böra ligga exklusivt hos styrelsen.

Vad därefter angår frågan om på vilken nivå inom styrelsen sådana avgöranden bör träffas kan möjligen delade meningar råda.

I ett beslut, dagtecknat den 22 januari 1970, har verksstyrelsen ("lekmannastyrelsen") bemyndigat styrelsens ombudsman – numera chefen för juridiska enheten – att fatta beslut om avskrivning av ärende angående tjänsteförseelse. Detta verksstyrelsebeslut lär emellertid ha kommit i ett annat läge efter 1976 års reform av sanktionssystemet för de offentliga arbetstagarna. Statens arbetsgivarverks cirkulär nr 24/1979, vilket åberopas i JO-ämbetets förevarande PM, synes innebära att fråga som uppkommer under en förberedande handläggning av ett ärende om ansvar för tjänsteförseelse kan prövas på tjänstemannaplanet i styrelsen – i varje fall av verksstyrelsens ordförande, dvs. generaldirektören – men att åtminstone de viktigare avgörandena, bl. a. avskrivning av ärende utan att disciplinförfarande inleds, inte bör vidare delegeras.

Ehuru innehållet i arbetsgivarverkets ifrågavarande cirkulär uttryckligen uppges vara avsett endast som hjälpmedel och inte som bindande anvisningar samt oaktat förfarandet under den förberedande handläggningen av disciplinärenden inte är författningsmässigt reglerat, har styrelsen med anledning av de av JO i PM:et väckta frågorna beslutat att avskrivningsbeslut i ett hos styrelsen anhängiggjort ärende om ansvar för tjänstefel i fortsättningen skall, efter föredragning av chefen för juridiska enheten, avgöras av tjänstgörande verkschef vid s. k. direktionssammanträde, dvs. i närvaro av överdirektören, de två avdelningscheferna och planeringschefen.

JO Wigelius uttalade följande i beslut den 11 januari 1985.

Vad kriminalvårdsstyrelsen anför i sitt yttrande föranleder ingen invändning från min sida. Jag vill endast tillägga följande.

Såsom styrelsen har angivit skall disciplinförfarandet inledas med en anmaning enligt 14 kap. 1 § lagen om offentlig anställning (jämför prop. 1975:78 s. 197). Med detta konstaterande har man emellertid inte löst problemet som tas upp i den remitterade promemorian, nämligen i vilket skede av handläggningen en fråga om disciplinansvar skall anses uppkomma. I 14 kap. 1 § lagen om offentlig anställning sägs ju att det är när en fråga om disciplinansvar uppkommer som anmaningen skall utfärdas. Lösningen på problemet har betydelse inte bara för bedömningen av vilka regler som skall gälla för handläggningen utan även för frågan om vilket organ inom kriminalvårdsverket som skall vidta handläggningsåtgärderna.

Styrelsens ståndpunkt – vilken jag ansluter mig till – synes vara att

problemet bör lösas efter en bedömning i varje enskilt fall av frågan huruvida den påtalade förseelsen är av sådan art att disciplinpåföljd kan komma i fråga. Om så bedöms vara fallet får anses att det har uppkommit en fråga om disciplinansvar som skall handläggas enligt reglerna för det disciplinära förfarandet i lagen om offentlig anställning.

Ett syfte med dessa regler är att kraven på rättssäkerhet skall tillgodoses. Det är därför angeläget att disciplinförfarandet kommer i gång på ett tidigt stadium. Å andra sidan måste styrelsens beslut att inleda förfarandet grundas på viss utredning. Såsom anförs i remissyttrandet verkställs denna förberedande utredning lämpligen på det lokala planet. Därför har jag ingen invändning mot att handläggningen i inledningsskedet går till på det sätt som beskrivs i yttrandet. Jag vill dock erinra om att det är först i och med anmaningen som det egentliga disciplinförfarandet påbörjas och arbetstagaren får rätt att yttra sig och påkalla utredning. Styrelsen måste då vara lyhörd för arbetstagarens framställningar och inte förlita sig alltför mycket på den tidigare preliminära utredningen.

När det sedan gäller frågan på vilken nivå inom kriminalvårdsstyrelsen som beslut i disciplinärenden bör fattas, uppehåller styrelsen sig i sitt yttrande främst vid avskrivningsbesluten. Däremot behandlar styrelsen inte besluten om anmaning enligt 14 kap. 1 § lagen om offentlig anställning. I det cirkulär från statens arbetsgivarverk som åberopas i den remitterade promemorian diskuteras dessa båda slag av åtgärder i ett sammanhang. Goda skäl talar också enligt min mening för att beslut om anmaning enligt 14 kap. 1 § lagen om offentlig anställning, varigenom disciplinförfarande inleds, meddelas i samma ordning som avskrivningsbeslut, varigenom styrelsen också tar ställning till frågan huruvida ett disciplinförfarande skall inledas.

Ärendet är härmed avslutat.

Vissa övriga ärenden

En intagen som begär telefonsamtal med advokat är inte skyldig att upplysa om anledningen härtill

(Dnr 5-1984)

C., som var intagen i en kriminalvårdsanstalt, skrev till JO och klagade över att han inte fått ringa till en advokat. En assistent på anstalten hade förklarat att hon inte kunde bevilja hans begäran om telefonsamtal förrän hon förvissat sig om att advokaten var förordnad som offentlig försvarare för C.

Efter remiss inkom styresmannen vid anstalten med yttrande jämte upplysningar av assistenten.

I beslut den 25 oktober 1984 anförde *JO Wigelius* följande.

Enligt 30 § lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt får telefonsamtal mellan intagna och personer utom anstalten äga rum i den utsträckning det lämpligen kan ske. Av 107 § i de tillämpningsföreskrifter (KVVFS 1974:1) som kriminalvårdsstyrelsen utfärdat i anslutning till lagen framgår att intagen

ej får förvägras telefonsamtal med advokat eller annan jurist på advokatbyrå och att sådana samtal skall expedieras så snart det kan ske utan olägenhet för anstaltsarbetets behöriga gång. I ärendet har framkommit olika meningar om när det av C. begärda samtalet kommit till stånd. Eftersom ytterligare undersökning inte synes kunna skapa klarhet härvidlag, finner jag inte skäl att utreda den frågan vidare. I anledning av de upplysningar assistenten lämnat vill jag emellertid betona att ändamålet med ett begärt telefonsamtal till advokat saknar betydelse för den intagnes rätt att få samtalet expedierat. Någon skyldighet för C. att upplysa om anledningen till att han önskade tala med advokaten kan med hänsyn härtill inte anses ha förelegat. Ej heller har det erfordrats utredning om huruvida advokaten var förordnad som offentlig försvarare för C.

Kritik mot handläggningen av ett disciplinärende. Den intagne har ej fått veta namnen på dem som rapporterat honom för misskötsamhet
(Dnr 2032-1984)

O., som var intagen i en kriminalvårdsanstalt, rapporterades för misskötsamhet bestående i att han uttalat sig olämpligt om två vårdare. Rapporten var undertecknad av de två vårdarna och av en övertillsynsman. Med anledning av rapporten hölls förhör med O. av tf inspektören S. Därefter beslutades att O. skulle tilldelas varning för olämpligt uppträdande.

O. skrev till JO och klagade över handläggningen av disciplinärendet. Han gjorde gällande att han, trots begäran därom, inte fått veta namnen på dem som rapporterat honom.

Efter remiss inkom styresmannen vid anstalten med yttrande jämte upplysningar från S. Av yttrandet framgick att S., när hon redovisade innehållet i rapporten för O., förteg namnen på de två vårdarna. Enligt S. berodde detta såvitt gällde den ena vårdaren på att denna kort tid dessförinnan utsatts för trakasserier för att hon gjort anmälan mot en intagen. S. ville därför skydda henne. Det vitsordades att S. handlat felaktigt. Det förklarades vidare att S. var medveten härom och att en upprepning inte behövde befaras.

I beslut den 18 december 1984 uttalade *JO Wigelius* följande.

Enligt 15 § förvaltningslagen får ärende av detta slag – utom i de i paragrafens andra och tredje stycken angivna undantagsfallen som här saknar betydelse – inte avgöras utan att part underrättas om det som tillförts ärendet genom annan än honom själv. Regeln innebär såvitt nu är i fråga om O. skulle ha beretts kännedom inte endast om vad rapporten innehöll av sakuppgifter utan också om vem som upprättat den. Sistnämnda upplysning kunde ju vara av väsentlig betydelse för hans möjligheter att bemöta vad som i ärendet åberopades mot honom. S. har alltså åsidosatt förvaltningslagens regler om kommunikationsplikt. Som O. uttryckligen begärt att få ta del av de ifrågavarande uppgifterna har hennes förfarande även stått i strid med stadgandet i 14 § samma lag om parts rätt till insyn i utredningsmaterialet. Jag betvivlar inte att S:s handlande motiverats av en i och för sig vällovlig

omsorg om uppgiftslämnarnas trygghet. Intresset därav måste emellertid i ett fall som detta tillgodoses på annat sätt än genom att dessa tillförsäkras anonymitet.

En intagen har under promenad på anstaltens rastgård varit belagd med handfängsel
(Dnr 1102-1984)

G., som var intagen i en kriminalvårdsanstalt, skrev till JO och framförde på de intagnas förtroenderåds vägnar klagomål över den behandling som två intagna hade utsatts för i samband med att man från anstaltens sida hade undersökt om de hade tagit emot narkotika vid besök. Det uppgavs bl. a. att en av de två intagna hade tvingats att bära handfängsel under en promenad på anstaltens rastgård.

Yttrande inhämtades från styresmannen vid anstalten. Han uppgav att de två intagna efter besök hade placerats i avskildhet, eftersom det framkommit uppgifter om att de kunde inneha narkotika. Han uppgav vidare bl. a. följande. De intagna framställde önskemål om att få vistas utomhus på rastgården. Dåvarande beslutsfattare bedömde att de intagna var i behov av promenad och biföll framställan. Med beaktande av säkerhetsskäl beslutades att den ene intagne skulle vara belagd med fängsel under promenaden. Det hade tidigare hänt att intagen utnyttjat promenader för att göra sig av med föremål som han hållit undangömt. Det kunde också föreligga risk för att den intagne svalde narkotika med fara för eget liv. Att den intagne belades med fängsel ansågs påkallat också med hänsyn till risken för rymningsförsök.

I beslut den 22 oktober 1984 uttalade *JO Wigelius* bl. a. följande.

Vad beträffar frågan om användning av fängsel finns i lagen om kriminalvård i anstalt – förutom 42 § andra stycket, som handlar om vistelse utom anstalten – endast en bestämmelse i 23 § andra stycket som tillåter användning av fängsel. Denna regel, som gäller för det fallet att man måste betvinga våldsamt uppträdande av en intagen, kan uppenbarligen inte åberopas till stöd för beslutet att belägga en intagen med fängsel under promenad i anstaltens rastgård. Beslutet härom torde sakna författningsstöd och vara felaktigt. Med hänsyn till vad som föreskrivs i 13 § andra stycket lagen om kriminalvård i anstalt angående vistelse utomhus torde anstaltsledningen inte kunna vägra en intagen att få sin dagliga promenad– utan fängsel – annat än om synnerligt hinder möter däremot. Vid sådant hinder går det inte an att belägga den intagne med fängsel. Vad man har att göra är i stället att helt inställa promenaden.

Användning av fängsel vid transport till sjukhus
(Dnr 2245-1984)

Ö., som var intagen i en kriminalvårdsanstalt, skrev till JO och berättade följande. Han hade skadat fotleden i samband med en fotbollsmatch inom anstalten. Det bedömdes vara nödvändigt att transportera honom till sjukhus. Detta skedde med en av anstaltens transportbilar. Under transporten var han belagd med handfängsel på så sätt att ena bojan var fästad vid hans handled och den andra vid ett nackstöd i bilen. Vid ankomsten till sjukhuset lossades bojan från nackstödet och lämnades att under hela vistelsen på sjukhuset hänga lös vid handleden. Ö. kunde inte stödja på det skadade benet. Han bars ut till transportbilen från anstalten och fick sitta i rullstol under vistelsen på sjukhuset.

Ö. ifrågasatte om det verkligen varit motiverat av säkerhetsskäl att använda handfängsel, när han var så skadad att han inte kunde stödja på foten. Vidare ifrågasatte han om det varit riktigt att låta bojan sitta kvar vid handleden under sjukhusvistelsen. Därigenom utsattes han för andras uppmärksamhet utan att bojan fyllde någon funktion.

Upplysningar och yttrande inhämtades från styresmannen vid anstalten. Styresmannen anförde bl. a. att Ö. endast under färden innanför omslutningsmuren varit felaktigt fängslad vid bilens ena nackstöd. Denna felaktighet hade rättats till när personal med större erfarenhet från transporter upptäckt saken.

I beslut den 11 januari 1985 anförde *JO Wigelius* följande.

Vad som har kommit fram i ärendet ger mig inte anledning att ifrågasätta beslutet att Ö. skulle vara belagd med handfängsel under transporten. Stöd för beslutet finns i 42 § andra stycket lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt.

Däremot kan inte vederbörande befattningshavare undgå kritik för det sätt på vilket man verkställde beslutet att använda fängsel. Jag vill här erinra om att jag i ett tidigare beslut (JO:s ämbetsberättelse 1979/80 s. 129) har behandlat en liknande händelse.

Jag finner det till en början inte godtagbart att Ö. fästes med handfängslet vid nackstödet i transportbilen. Som jag anförde i det nämnda beslutet får det anses vara oförenligt med kravet på en human behandling av frihetsberövade att så att säga tjudra fast någon på det sätt som här har förekommit. Man kan inte heller bortse från att det vid t. ex. kollision eller brand skulle innebära en särskild risk att ha en passagerare fastsatt inne i bilen. Eftersom felet emellertid snabbt rättades till, synes någon åtgärd utöver detta påpekande inte vara erforderlig.

Det framstår vidare som olämpligt att man lämnade fängslet hängande vid Ö:s handled. Även om Ö. kanske hade kunnat dölja det, var det uppenbarligen besvärande för honom. Som Ö. har påpekat fyllde fängslet ingen funktion när det hängde löst. Det kan inte ha varit svårt att avlägsna det och jag förstår inte varför så ej skedde. Inte heller i denna del finner jag anledning till någon åtgärd utöver den kritik som ligger i det anförda.

Intagens klädsel vid transport till sjukhus
(Dnr 2977-1984)

K. hade av Göteborgs tingsrätt häktats såsom på sannolika skäl misstänkt för stöld. Som häktningsskäl hade angivits att anledning förekom att K. fortsatte sin brottsliga verksamhet. K. hade överförts till allmänna häktet i Göteborg.

En person skrev till JO och berättade att K. hade blivit transporterad från häktet till Östra sjukhuset i Göteborg på grund av misstanke att han led av difteri. Under transporten hade K. varit iförd häktets kläder, bl. a. en tröja som på fram- och baksidan bar den stämplade texten "ALLMÄNNA HÄKTET I GÖTEBORG". Klaganden ansåg att K. därigenom hade utsatts för förnedrande behandling.

Efter remiss inkom tf. anstaltsdirektören A. vid häktet med yttrande. A. anförde bl. a. följande. Häktet fick besked om att K. genom tidigare verkställt svalgprov visat sig vara s. k. frisk smittbärare av difteri. Han skulle enligt smittskyddslagen skyndsamt överföras till Östra sjukhusets infektionsklinik. A. föreskrev därför att K. skulle föras till sjukhuset iklädd de kläder som han bar i cellen. Transporten skedde i ambulans, varvid två vårdare från häktet medföljde. Man kunde här inte heller bortse från den smittorisk som kunde föreligga om K. fick använda de otvättade kläder han tidigare burit innan han häktades och då vistats i smittoförande kretsar. I samband med att K. överfördes till sjukhuset hävde tingsrätten häktningen på framställan av åklagare. K. började då avtjäna ett honom ådömt fängelsestraff om två månader. Detta bidrog också till att A. beslöt att K. skulle åka i anstaltens kläder för att på så sätt försvåra för K. att avvika. Själva transporten gick till så att K. fördes ned på polishusets gård och där placerades i ambulansen som sedan körde till baksidan av infektionskliniken, där intagningen är individuell på grund av smittorisken. Vårdarna som medföljde har berättat att de ej träffade någon annan person än behörig personal.

I beslut den 12 mars 1985 anförde *JO Wigelius* följande.

Häktning är ett tvångsmedel som under vissa förutsättningar får tillgripas mot den som står under misstanke om brott. Frågan vilket ansvar han bär för den gärning som misstanken avser har då inte blivit slutgiltigt avgjord. Det är bl. a. mot denna bakgrund man bör se regeln i 1 § lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl., att häktad skall behandlas så att skadliga följder av frihetsberövandet motverkas.

Den behandlingsprincipen kommer på olika sätt till uttryck i de föreskrifter (KVVFS 1977:1, häktescirkulär I) som kriminalvårdsverket utfärdat i anslutning till behandlingslagen. Enligt 88 § häktescirkuläret skall sålunda intagen under transport vara iklädd civila kläder för att ej utsättas för obehörig uppmärksamhet. Från denna bestämmelse får enligt paragrafen avvikelse göras i den mån så erfordras vid hastigt påkommande transporter, såsom vid sjukdoms- och olycksfall.

Jag vill inte hävda annat än att det var angeläget att K. skyndsamt fördes till sjukhus. Undantagsregeln i 88 § häktescirkuläret bör emellertid enligt min mening tillämpas endast i sådana situationer, då ändamålet med transporten kunde äventyras på grund av den tidsutdräkt som ett klädbyte eller en

modifiering av klädseln skulle medföra. Så var uppenbarligen inte förhållandet i K:s fall.

Det är tänkbart att också andra omständigheter än de i paragrafen nämnda kan berättiga till avsteg från huvudregeln. Åtgärder som syftar till att motverka spridning av smitta torde under vissa förhållanden kunna räknas dit. Om någon beaktansvärd smittorisk förelegat i detta fall undandrar sig min bedömning. Även om så varit fallet och K. med hänsyn därtill inte lämpligen bort vara iförd egna kläder, hade det emellertid ålegat A. att i görlig mån tillse att K. under vistelsen utom anstalten inte utsattes för "obehörig uppmärsamhet". Från den synpunkten var det mindre välbetänkt att utrusta honom med en tröja som på synligt sätt var märkt med anstaltens namn.

Om det är erforderligt för att förhindra rymning får en intagen under transport beläggas med fängsel (37 § häktningscirkulär II, KVVFS 1977:2). Ingenting hindrar givetvis i och för sig att det angivna syftet tillgodoses på ett mindre ingripande sätt. Att söka minska en intagens rymningsbenägenhet genom att i strid med bestämmelsen i 88 § häktningscirkulär I transportera honom iförd anstaltskläder kan dock inte anses tillåtet.

Som framgått kan det från skilda utgångspunkter riktas invändningar mot de skäl A. i yttrandet åberopat till stöd för sitt beslut i fråga om K:s klädsel. Å andra sidan synes transporten ha genomförts under sådana former i övrigt att risken för att K:s integritet skulle kränkas varit förhållandevis ringa. Med hänsyn därtill finner jag inte skäl att driva saken vidare utan nöjer mig med de påpekanden som ovan redovisats.

II. Försvaret m.m.

Åtal mot major för tjänstefel
(Dnr 2500–1982)

Bakgrund

I en artikel i tidningen Värnpliktsnytt från september 1982 uppgavs, att en terrängbil med åtta värnpliktiga hade utsatts för beskjutning vid två tillfällen under en övning på Bohusläns regemente (I 17) i mitten av augusti samma år. Det förekom också en beskyllning mot regementsledningen för att ha försökt tysta ned händelsen.

Utredning (1)

Med anledning av artikeln beslöt JO Holstad att inleda undersökning i saken. Efter remiss överlämnade chefen för armén en utredning och ett eget yttrande i ärendet. Chefen för armén kom efter anmodan in med en kompletterande utredning och ett nytt yttrande i saken.

JO Holstad fann att innehållet i handlingarna gav vid handen bl.a. att chefen för skolkompaniet vid I 17, majoren Kristian Bernstone, skäligen kunde misstänkas för tjänstefel.

I en skrivelse den 4 juli 1983 uppdrog han därför åt länsåklagaren i Göteborgs och Bohus län att verkställa förundersökning beträffande bl.a. Bernstones handläggning av säkerhetsfrågorna.

Protokoll över förundersökningen förelåg den 3 januari 1984. I beslut den 17 april 1984 (i beslutet behandlades också regementsledningens handläggning av ansvarsfrågorna) uppdrog JO Holstad åt länsåklagarmyndigheten i Göteborgs och Bohus län att väcka och utföra åtal mot Bernstone för tjänstefel i enlighet med följande gärningsbeskrivning.

Den 19 augusti 1982 hölls skjutövningar med skarp ammunition på Bulids skjutfält vid Bohusläns regemente (I 17). Under skjutningarna inträffade det vid två tillfällen att kulor slog ned i närheten av en terrängbil som framfördes inom skjutfältets område. I bilen färdades sju eller åtta värnpliktiga.

Majoren Kristian Bernstone hade ansvaret för övningarnas anordnande och genomförande. Han var under övningarna inte närvarande på skjutfältet. Det hade därför ålegat honom att utse ett rutinerat befäl att som övningsledare samordna skjutningarna och ha det övergripande ansvaret för säkerheten. Han underlät emellertid att utse någon sådan övningsledare och

(1) Utredningen omfattade även regementsledningens handläggning av de ansvarsfrågor som händelserna aktualiserade.

detta fick till följd att säkerhetsfrågorna i olika hänseenden missköttes. Bl.a. saknades uttryckliga föreskrifter angående eldtillstånd.

Genom att inte utse övningsledare i enlighet med det sagda åsidosatte Bernstone av försummelse, oförstånd eller oskicklighet vad som ålåg honom enligt säkerhetsinstruktion för vapen, ammunition m.m. Försvarsmakten, 1979 års upplaga, mom. 71 och 75, samt på grund av tjänstens beskaffenhet. Han gjorde sig därigenom skyldig till tjänstefel.

Rättegången inför tingsrätten

Länsåklagaren Bengt-Göran Carlsson väckte genom stämningsansökan åtal mot Bernstone vid Uddevalla tingsrätt i enlighet med JO:s åtalsinstruktion.

I dom den 4 september 1984 biföll tingsrätten åtalet. Bernstone dömdes till 20 dagars disciplinbot å 80 kr.

I domen anförde tingsrätten i huvudsak följande.

Bernstone har bestritt ansvar.

Till utveckling av åtalet har åklagaren åberopat bl.a.: Skjutövningen den 19 augusti 1982 ingick som en del i övningar som bedrevs under tiden den 17–19 augusti vid kadettskolan vid I 17 avseende trupputbildning. I egenskap av skolchef var Bernstone ytterst ansvarig för övningarna. Trupputbildare var elever vid kadettskolan och övningstruppen utgjordes av kadetter och plutonsbefälsvärnpliktiga. En del moment omfattade skjutning med skarp ammunition i ett stationssystem med byte mellan stationerna vid vissa tidpunkter. Den 19 augusti ägde skarpskjutningsövningar rum bl.a. på skjutplatserna Räven, Älgen och Trone mosse. Varje skjutlag omfattade högst åtta man. På varje skjutstation tjänstgjorde ett yngre befäl nämligen på Räven löjtnanten Paul Jacobsson, på Älgen fänriken Anders Johansson och på Trone mosse löjtnanten Peter Thulin. Under förmiddagen inträffade ingenting anmärkningsvärt. Efter lunch utgick övningsavdelningarna till respektive övningsplats. En avdelning med sju eller åtta värnpliktiga under befäl av värnpliktige sergeanten Ralph Bodlander var beordrad att inställa sig vid Trone mosse. Avdelningen transporterades i en terrängbil och tog vägen över Hagarna. Vid Hagarna var vägen spärrad av en bom. Enligt Bodlander och signalisten i transportfordonet, värnpliktige sergeanten Hans Bergh, fick avdelningen per radio tillstånd från målboden att passera bommen och fortsätta till Trone mosse. Chefen för utbildningsanordningarna på Bulid, fanjunkaren Göran Nordin, och en värnpliktig ambulansförare vilka uppehöll sig i målboden den aktuella dagen har emellertid förnekat att de lämnat något sådant tillstånd liksom att något anrop på säkerhetsnätet över huvud taget gjorts omkring klockan 13. Sedan Bodlanders avdelning nått fram till en plats där man väntade att möta personal från Trone mosse utsattes den efter 10–15 minuter för beskjutning med automatkarbin från skjutplatsen. Kulor slog ned i närheten av bilen. Bodlander kontaktade då målboden och skjutplatsen per radio och eldgivningen upphörde. Bodlander och Bergh begav sig sedan till fots till skjutplatsen och sammanträffade med Thulin. Efter en kontroll med målboden att skjutplatserna Älgen och Räven inte hade eldtillstånd gav Thulin order till personalen i terrängbilen att återvända samma väg som den kommit. Under återfärden kom avdelningen under kulspruteeld från skjutplatsen Älgen. Nordin for till denna skjutplats och avbröt skjutningen. Han konstaterade då att det saknades radio vid Älgen och att radion vid Räven inte passades. Nordin hade under förmiddagen haft radiosamband med Räven. Därifrån anmäldes vid förmiddagspassets slut att skjutningen avbröts. Enligt ambulansföraren gjorde Räven

förbindelseprov med målboden omkring kl. 12.45. Trone mosse hade som enda skjutplats begärt och fått eldtillstånd efter lunchuppehållet cirka klockan 13.15. Bernstone hade i mitten av juni till avdelningarna lämnat ut en skriftlig order för trupputbildningen vid kadettskolan, betecknad kompo 5. Ordern omfattade i huvudsak tider, platser och övningsmoment. I ordern angavs också ur vilken avdelning övningsledare för de olika momenten skulle utgå. Ställföreträdande kompanichefen, majoren Percy Romberg, hade order att "hålla ett öga på genomförandet", och han gav också ut en komplettering till kompo 5. Avdelningsvis bestämdes vilka befäl som skulle följa de olika övningarna. Romberg skulle ha närvarit på Bulid men beordrades av Bernstone att delta i ett betygskollegium. Flera omständigheter förefaller ha samverkat till de båda olyckstillbuden. Sålunda tycks det val av färdväg genom riskområdet för skjutningarna som den beskjutna avdelningen gjorde ha stått i strid med en given order. Vidare passerade avdelningen den avspärrning som fanns vid Hagarna. Huruvida man då hade fått något tillstånd till detta är oklart. Radiosambandet var bristfälligt. Uttryckliga bestämmelser om tillstånd att öppna eld saknades och något befäl med ansvar för samordningen av skjutningarna och för säkerheten hade inte utsetts. Gällande säkerhetsföreskrifter, bl.a. Säkerhetsinstruktion för vapen och ammunition m.m. Försvarsmakten (Säkl F) utgår från att en övningsledare och en säkerhetschef skall finnas vid övningar med vapen och ammunition. I mom. 75 och 81 Säkl F anges övningsledarens respektive säkerhetschefens arbetsuppgifter. Det framgår vidare av bestämmelserna bl.a. att övningsledaren vid övningar av mindre omfattning kan vara säkerhetschef. Övningen den 19 augusti kan emellertid inte anses ha varit en övning av mindre omfattning. Gällande säkerhetskrav var inte uppfyllda vid tillfället. Beträffande Rombergs ansvar för skjutningarna kan det räcka med att konstatera att han vid tidpunkten för olyckstillbuden var beordrad av Bernstone att delta i annan verksamhet utan att något annat befäl utsetts att fylla hans uppgift. Även om varje skjutlag endast omfattade högst åtta man var det samlade antal kadetter som deltog i övningen långt större. Skjutstationerna låg på kort avstånd från varandra. Mot den bakgrunden hade det ålegat Bernstone att beordra ett rutinerat befäl att samordna skjutningarna och ha ett övergripande ansvar för säkerheten. Några särskilda säkerhetsföreskrifter hade inte givits för övningen. En för övningen gemensam reglering av denna fråga hade behövts. Om en övningsledare med övergripande ansvar hade utsetts hade det ankommit på honom att meddela sådana föreskrifter. Enligt Säkl F mom. 75 åligger det övningsledare bl.a. att delge underställd personal för övningen gällande säkerhetsföreskrifter och att kontrollera att personalen äger kännedom om dessa föreskrifter. Det hade ålegat Bernstone eller en särskilt utsedd övningsledare eller säkerhetschef att hålla den genomgång och utföra den kontroll som anges i mom. 75. I första hand hade den ansvarige bort informera och kontrollera kunskaperna hos de tre officerare som ledde övningarna på skjutstationerna. Informationen och kontrollen hade givetvis bort koncentreras till frågor som var specifika för Bulids skjutfält och för den aktuella övningen. Någon sådan information och kontroll förekom inte.

Bernstone har vid huvudförhandlingen hörts personligen och också yttrat sig genom sin försvarare. Han har därvid anfört bl.a.: Övningen den 19 augusti 1982 utgjorde ett av ett flertal moment i det omfattande övningsprogram som sammanställts i kompo 5 och avsåg eldexercis med skarp ammunition, från Trone Mosse med automatkarbin 4, från Räven med granatgevär och från Älgen med kulspruta. Skjutningarna skulle ske i grupper om högst åtta man. Skjutningen var i huvudsak av statisk natur utan förflyttning. Övningen var av ringa omfattning och i och för sig av enkel och

rutinartad karaktär. Den hade begränsat deltagarantal. Av sådan skjutning som övningsmomentet gällde hade samtliga deltagande en tämligen gedigen tidigare erfarenhet. Syftet med övningsmomentet var att kadetterna med sina kamrater som övningstrupp i tur och ordning skulle få fungera som övningsledare för skjutningen. Kadetterna hade bakom sig cirka 15 månaders utbildning och befann sig i slutet av sin utbildning som plutonchefer. Vid varje skjutstation övervakades kadettövningsledaren av ett ordinarie befäl. Dessa uppfyllde väl alla erforderliga kompetenskrav för den enkla övnings- och övervakningsuppgift som det var fråga om. I deras funktioner som övningsledare ingick att i enlighet med av dem kända bestämmelser ansvara för säkerheten i samband med skjutningen. På varje skjutstation skulle det dit förlagda övningsmomentet genomföras självständigt. Någon för skjutstationerna gemensam övning var det inte fråga om och sålunda inte heller om någon gemensam eller eljest samordnad skjutning. På skjutfältet fanns fasta anordningar för skjutning och säkerhet. För dessa liksom överhuvudtaget för säkerheten på skjutfältet ansvarade närmast chefen för skjutfälts- och säkerhetsgruppen som var permanent placerad vid en målbod inom ett område som heter Nyckelås. Av vilken anledning radio inte fanns på Älgen har inte kunnat klarläggas. Sambandet kunde ändå upprätthållas med Räven som fanns på ropavstånd och var försedd med radio. Grundhandling för övningarna var kompo 5 som Bernstone utfärdade den 18 juni 1982. Redan i maj hade han utfärdat och låtit till avdelningscheferna m.fl. utdela kompo 1 jämte allmänna anvisningar för befäl vid infanterikadettskolan Milo V. Härvid hade med avseende på övningarna under tiden den 17–19 augusti 1982 avdelningscheferna ålagts ansvar för trupputbildningen. I samband med genomgång av övningsprogrammet underströk Bernstone att ett befäl per avdelning skulle utses som ansvarig för respektive övnings genomförande. Han uppdrog åt major Romberg att utfärda kompletterande order om det mer detaljerade genomförandet av övningsmomenten. På Bernstones uppdrag gick major Romberg kort tid före ifrågavarande övning igenom övningsprogrammet enligt kompo 5 jämte sin kompletterande order med alla för trupputbildningen ansvariga. Romberg fick också uppdrag att besöka skjutfältet för kontroll att allt var klart för skjutning så att denna därefter kunde påbörjas. Uppdraget utfördes. Tillbuden den 19 augusti uppkom av att en grupp kadetter underlät följa given klar order om marschväg. Transportfordonet skulle enligt ordern ha framförts bakom skjutstationerna till en angiven punkt, varifrån gruppen skulle ha gått till fots till skjutstation Trone mosse. Det var två avdelningar som fått order att förflytta sig på detta sätt. Den ena avdelningen tog rätt väg. Den andra avdelningen körde däremot till bommen vid Hagarna varifrån den fortsatte in i det avlysta målområdet. Det är inte klarlagt varför avdelning 2 nonchalerade den givna marschordern. Bernstone vitsordar att han som övningsanordnande chef haft det övergripande ansvaret för genomförande av övningsprogrammet. Det gällde flera avdelningar och en mångfald olika övningsmoment av mycket skiftande karaktär. Det säger sig självt att han måste delegera ansvaret för genomförandet i praktiken av särskilda övningsmoment. Det är svårt att se att han skulle ha kunnat utfärda någon ytterligare bestämmelse av beskaffenhet att kunna ha förhindrat att transportbilen i strid med given order tog vägen genom riskområdet. Sammanträffande olyckliga omständigheter i samband därmed borde han rimligen inte ha kunnat förutse. Inte heller torde övningsledarna på respektive skjutstationer kunna lastas för någon bristande information om säkerhetsbestämmelserna eller bristande samband. Den ofullständighet eller oklarhet i fråga om säkerheten på och kring skjutfältet som vid en efter händelsen företagen översyn befunnits föreligga har avhjälpts. Han har inte brutit mot reglemente, instruktioner eller andra

allmänna bestämmelser eller särskilda föreskrifter. Inte heller har han åsidosatt vad som kan anses ha ålegat honom efter tjänstens beskaffenhet. Åtalet mot Bernstone, vilket beordrats av riksdagens justitieombudsman, ger ett mycket olustigt intryck av att JO, under åberopande av formella bestämmelser, funnit sig nödsakad att till varje pris söka en syndabock för olyckstillbud som i verkligheten haft helt andra faktiska orsaker än försummelse från Bernstones sida.

Domskäl

Åklagaren har såsom skriftlig bevisning åberopat Säkerhetsinstruktion för vapen, ammunition m.m. Försvarsmakten (SäkI F) moment 71 och 75, vari anges bl.a. övningsledares respektive säkerhetschefs arbetsuppgifter. Åklagaren har vidare åberopat Instruktion för övningsfält och övningsanordningar (IÖ I 17) moment II.1.1, II.4.1 och II.8. De momenten anger bl.a. att övningsledaren har att beordra erforderlig personal för säkerhetstjänsten såsom säkerhetschef, säkerhetskontrollanter, säkerhetsposter och att övningsledaren har det fulla ansvaret enligt SäkI F moment 75. Instruktionen innehåller också bestämmelse om att radiosamband alltid skall finnas mellan skjutande förband och radiostation vid Nyckelås.

Skjutmomenten vid de tre skjutstationerna på Bulid skjutfält den 19 augusti 1982 har ingått som led i ett gemensamt utbildningsmoment för flera skjutlag. Övningsmomenten omfattade skjutning med skarp ammunition i ett stationssystem med byte mellan stationerna vid vissa tidpunkter. Skjutstationerna låg på kort avstånd från varandra och övningsmomenten var organisatoriskt samordnade. Åtminstone från säkerhetssynpunkt ter det sig vid sådana förhållanden inte naturligt att – såsom Bernstone hävdat – betrakta övningsmomenten vid varje station som en särskild övning. I stället framstår skjutningarna som en samordnad övning, vilken krävt övergripande samordning även vad gäller säkerheten.

Enligt yttranden till utredningen har militärbefälhavaren för västra militärområdet funnit att vid övningarna kontroll av säkerhetsåtgärder icke skett i erforderlig utsträckning och att brister kunnat konstateras i sambandet. Chefen för armén har i yttrande till JO anfört att brister förelegat vad beträffar övningsledar- och säkerhetsansvar och att sambandet inte fungerat på ett acceptabelt sätt.

Att det brustit i säkerhetsrutinerna illustreras ju också redan därav att ett transportfordon två gånger kunnat hamna i eldlinjen för skarp ammunition. Uppgifter om att det transportfordonet färdats in i det avspärrade övningsområdet i strid mot given marschorder och att brister förelegat i förbandets bestämmelser om eldtillstånd gör det i viss mån olustigt att utkräva rättsligt ansvar enbart av Bernstone som dock utarbetat ett ambitiöst och yrkeskunnigt övningsprogram. Tingsrätten hyser alltså viss förståelse för Bernstones reaktion att han känner sig som syndabock för olyckstillbud, som egentligen haft andra direkta orsaker än försummelse från hans sida. Likväl måste det ställas höga krav på övningsledningens ansvar för säkerhetsfrågorna vid all skjutning med skarp ammunition. Bernstone har vitsordat att han såsom kompanichef varit ansvarig för övningarnas anordnande och genomförande. Han var under övningen inte närvarande på skjutfältet. Det hade därför med hänsyn till övningens omfattning ålegat honom att utse särskild övningsledare med övergripande ansvar för säkerheten. Då så inte skett måste Bernstone anses ha av oförstånd åsidosatt vad som ålåg honom enligt SäkI F och på grund av tjänstens beskaffenhet. Han har därigenom gjort sig förfallen till ansvar för tjänstefel. Åtalet skall därför bifallas.

Bernstone överklagade tingsrättens dom till hovrätten för Västra Sverige. Vid tiden för tryckningen av denna ämbetsberättelse hade målet ännu inte prövats av hovrätten.

Uttalanden angående vissa övningar i fångförhörstjänst som hållits inom försvaret m. m.

(Dnr 2438-1983)

JO Holstad har med anledning av uppgifter i tidningsartiklar tagit upp ett initiativärende angående vissa övningar i fångförhörstjänst inom försvaret. I ärendet har två beslut meddelats. Det första beslutet, som meddelades den 3 april 1984, redovisas här i sin helhet, dock har de i beslutet nämnda bilagorna utelämnats här. Det andra beslutet, som meddelades den 8 maj 1985, redovisas däremot i beskuret skick. Bl. a. har redovisningen av hörda personers berättelser till största delen uteslutits.

JO:s beslut 1984-04-03

1. Sammanfattning

I början av september månad 1983 förekom uppgifter i pressen om att vad som ibland kallades "tortyrövningar" skulle ha hållits inom försvaret. Uppgifterna gick ut på att värnpliktiga vid försvarets tolkskola vid flera tillfällen på senare år hade samövat med främst värnpliktiga vid andra förband. Vid övningarna skulle tolkeleverna ha fungerat som förhörsledare och fångvaktare. Övriga värnpliktiga skulle ha uppträtt som fångar. Ett genomgående drag var att fångarna skulle ha behandlats mycket hårt. De skulle ha hållits bundna under mer än ett dygn och med en persedelpåse dragen över huvudet. Vidare skulle övergrepp mot fångarna ha förekommit bl. a. i form av slag och sparkar. På sina håll ifrågasattes det om övningarna var förenliga med Sveriges folkrättsliga förpliktelser.

På grundval av pressuppgifterna beslöt jag att ta initiativ till en utredning angående övningarna. Sedan jag vänt mig till överbefälhavaren överlämnade han i oktober och november månader dels ett ganska omfattande utredningsmaterial och dels två egna yttranden i saken. Detta material har jag därefter kompletterat med förhör med ett antal befattningshavare i försvarsmakten.

Mot bakgrund av det utredningsmaterial som föreligger redovisar jag i detta beslut min allmänna syn på de övningar som hållits under åren 1982 och 1983. Jag tar också i beslutet ställning till en del frågor om ansvar.

Vid bedömningen av det inträffade tar jag först upp påståendena om våld och andra övergrepp. Jag noterar i det sammanhanget bl. a. att det förekommit uppgifter om att fångar fått lättare slag eller sparkar eller bundits alldeles för hårt eller på ett olämpligt sätt. Jag konstaterar emellertid att förutsättningar inte finns för att driva utredningen vidare i dessa delar. En anledning är att några uppgifter om namn på de tolkelever som utdelat slag eller sparkar inte lämnats. En annan är att fångarna själva inte kunnat göra

några iakttagelser och att de officerare som hörts inte bevittnat några slag eller sparkar.

I sammanhanget betonar jag vikten av att man från befälets sida noga övervakar övningar av en typ där ena parten är försatt i ett markant underläge och inte ens har möjlighet att utpeka någon gärningsman.

I ett följande avsnitt tar jag upp till bedömning övningarnas uppläggning och genomförande. Syftet med övningarna för fångarnas del har angetts vara att ge dem erfarenhet av vad det kan innebära att vara krigsfånge och att därmed öka deras möjligheter att uthärda en sådan situation. Under utredningen har det framkommit att fångarna vid övningarna utsattes för i huvudsak samma slag av påfrestande behandling. Som exempel på sådan behandling kan nämnas att fångarna försågs med en huva i form av en persedelpåse som hindrade dem att se, deras händer var bundna, de tvingades att stå bundna under de perioder de inte förhördes och någon mat fick de inte. Vid en del övningar förvarades de i kalla och fuktiga utrymmen och i några fall fick de inte något att dricka. Det förekom också att möjligheter att förrätta naturbehov på ett normalt sätt inte anvisades.

Vid alla de granskade övningarna förekom de flesta av de nämnda inslagen och övningarna var med tanke på detta alldeles för långa. Jag ställer mig starkt kritisk till att övningar bedrivits på det sättet. Särskilt kritiskt ser jag på de övningar de senaste två åren där elever från fallskärmsjägarskolan och kustjägarskolan deltagit.

I sammanhanget tar jag också upp frågan om övningarna varit förenliga med Sveriges åtaganden enligt 1949 års Genèvekonvention angående krigsfångars behandling. Där konstaterar jag att konventionens regler om behandlingen av krigsfångar gäller för krigsförhållanden och alltså inte har någon direkt betydelse för övningar under fredstid. Men jag noterar också att de inslag i övningarna som jag funnit olämpliga skulle betraktas som konventionsbrott om de förekom i ett krigsläge. Vidare konstaterar jag att Sverige enligt konventionen är skyldigt att både i fredstid och krigstid införa studier av konventionen i bl. a. den militära undervisningen. Även om jag inte funnit belägg för att den förpliktelsen försummats menar jag att de övningar som hållits varit ägnade att ge deltagarna en felaktig uppfattning om de folkrättsliga reglernas innebörd.

I ett senare avsnitt uppehåller jag mig något vid vilka villkor som bör uppställas för eventuella framtida övningar av det slag som här är aktuella. Min bedömning är att sådana övningar – om de överhuvudtaget skall förekomma – kan godtas bara under följande villkor:

1. en noggrann prövning måste göras innan man tillåter inslag av den typ jag berört i det föregående
2. övningarna måste göras förhållandevis kortvariga
3. en betryggande övervakning är nödvändig
4. övningarna måste reserveras för vissa typer av skolor och förband
5. övningarna måste planeras noggrant så att bl. a. ansvarsfrågorna klargörs
6. centrala bestämmelser måste utfärdas.

När det gäller ansvaret för övningarna har jag beträffande det stora flertalet övningar beslutat att inte driva utredningen vidare. Jag stannar alltså

beträffande dessa vid den kritik jag uttalat. Men beträffande en övning– den som hölls 1983 med arméns fallskärmsjägarskola – har jag beslutat om ytterligare utredning. Ärendet här är alltså ännu inte avslutat.

2. Inledning

Som framgår av sammanfattningen inledde jag detta ärende med anledning av uppgifter i pressen angående vissa övningar som skulle ha hållits inom försvaret. Artiklarna, som i stor utsträckning grundades på en artikel i tidningen Värnpliktsnytt, innehöll bl. a. följande. Värnpliktiga, som under sin utbildning var placerade vid försvarets tolkskola för att utbildas till tolkar och förhörsledare, hade under sin utbildning övat tillsammans med andra förband och skolor inom försvaret. Vid dessa övningar hade tolkeleverna uppträtt som förhörsledare men även som bevakare av fångarna. Som fångar hade värnpliktiga från andra förband och skolor uppträtt. Under övningarna hade de som uppträtt som fångar försetts med en påse över huvudet och hållits bundna. De hade förvarats på detta sätt under mer än ett dygn i kalla och fuktiga källarlokaler eller andra ogästvänliga utrymmen. Från dessa utrymmen hade de hämtats till förhör som hållits av tolkelever. Förhören hade syftat till att de tillfångatagna skulle förmås att lämna uppgifter även om annat än grad, nummer och namn. De tillfångatagna hade såväl under förvaringen som under förhören utsatts för övergrepp av olika slag. Bl. a. hade slag och sparkar utdelats mot de tillfångatagna. Åtminstone en deltagare hade slagits blodig och vid ett tillfälle hade slagsmål utbrutit. Under förvaringen hade de tillfångatagna inte fått mat eller dryck. De hade åtminstone i vissa fall varit hänvisade till att uträtta sina naturbehov i kläderna. Några fångar hade svimmat och andra hade fallit i gråt. Två fångar hade drabbats av hjärtfel under en övning. I artiklarna kallades övningarna bl. a. tortyrövningar. Det ifrågasattes om övningar av detta slag står i överensstämmelse med Sveriges folkrättsliga åtaganden, närmast enligt Genèvekonventionen av den 12 augusti 1949 angående krigsfångars behandling.

Med anledning av innehållet i tidningsartiklarna beslöt jag att inleda en utredning och den 9 september 1983 anmodade jag överbefälhavaren att yttra sig. Samma dag uppdrog överbefälhavaren på eget initiativ åt chefen för armén att utreda det faktiska händelseförloppet i de konkreta fallen samt att redovisa hur utbildningen i fångförhörstjänst bedrivs inom försvaret.

Tidningsartiklarna har också orsakat ett antal klagomål hit. Dessa ärenden har emellertid mot bakgrund av den redan inledda utredningen inte föranlett några särskilda åtgärder från min sida.

3. Utredning

Med anledning av remissen har överbefälhavaren gett in den utredning som chefen för armén låtit utföra och dessutom två egna yttranden, ett avseende utbildningen i folkrätt respektive krigsfångtjänst och fångförhörstjänst dagtecknat den 27 oktober 1983 samt ett angående ansvar för berörd personal dagtecknat den 11 november 1983. Chefen för armén avgav också i

samband med att hans utredning redovisades till överbefälhavaren ett eget yttrande i saken. De av överbefälhavaren och chefen för armén avgivna yttrandena fogas som *bilaga 1–3* till detta beslut. (Bilagorna har utelämnats här.)

Den utredning som chefen för armén låtit utföra innehåller bl. a. utredningar och yttranden från chefen för marinen samt från chefen för försvarets tolkskola (TolkS), Vaxholms kustartilleriregemente (KA 1), Livgardets dragoner och Stockholms försvarsområde (K 1/Fo 44), Livregementets husarer (K 3), arméns fallskärmsjägarskola (FJS), infanteriets officershögskola (InfOHS), artilleriets officershögskola (ArtOHS), försvarets sjukvårdsstyrelse samt fem elever som genomgick TolkS 1982/83. I utredningen ingår även bl. a. en tidigare av militärbefälhavaren för västra militärområdet upprättad rapport angående en övning i fångförhörstjänst vid FJS. Utredaren inhämtade också upplysningar från omkring 30 personer angående olika sakfrågor i ärendet.

Utredningen har kompletterats inom ombudsmannaexpeditionen. Kompletteringarna har avsett i första hand de övningar som tilldragit sig det största intresset i massmedierna och som förekommit under de senaste två åren. Först hördes chefen för TolkS överstelöjtnanten Sven Sandell, som själv framfört önskemål om att för mig få lägga fram sin syn på vad som förevarit och på den utredning som gjorts. Därefter har förhör hållits med chefen för FJS överstelöjtnanten Åke Thörnesjö, chefen för utbildningsavdelningen vid KA 1 överstelöjtnanten K-G Johansson, chefen för kustjägarskolan (KustJS) överstelöjtnanten Bo Strömgren, tidigare chefen för attackdykartroppen vid KustJS löjtnanten Anders Magnerfeldt, tidigare chefen för flottans attackdykare kaptenen Björn Willén samt från InfOHS överstelöjtnanten Göran Nordblom och majoren Lennart Rydén.

4. Vad utredningen visar

4.1 *Planeringen av övningarna m. m.*

Den föreliggande utredningen visar i huvudsak följande.

Övningar av det slag som är aktuellt har förekommit sedan mitten av 1970-talet. De började med samövning mellan TolkS och FJS som hade årliga sådana övningar. Under åren 1978–1983 har TolkS samövat med följande förband och skolor.

1978: FJS och K 3
1979: FJS, K 3 och K 1
1980: FJS, K 3 och K 1
1981: FJS, K 3, K 1 och KustJS
1982: FJS, K 3 och KustJS
1983: FJS, KustJS, InfOHS och ArtOHS

TolkS och KustJS hade ett samarbete även före år 1981 men de övningar som då förekom var av en annan karaktär, nämligen rena förevisningsförhör.

Deltagare i övningarna har varit befäl från respektive skolor och förband och i huvudsak värnpliktiga elever vid dessa enheter. Från TolkS sida har deltagit värnpliktiga som utbildats för att fungera som tolkar och förhörsleda-

re. De värnpliktiga deltagarna från FJS, KustJS, K 3 och K 1 har bestått av elever som utbildats till jägare, attackdykare eller militärpoliser. Av eleverna från KustJS har en del tillhört kustartilleriet och en del flottan. Från InfOHS och ArtOHS har elever i yrkesofficersutbildning deltagit.

Det har förekommit uppgifter om att det varit fråga om *frivilliga övningar*. Därmed torde man emellertid inte ha menat annat än att utbildningen som sådan varit frivillig för de värnpliktiga. Detta gäller åtminstone för FJS och KustJS. Det har också uppgetts från FJS, KustJS och K 3 att den som så ville när som helst kunde avbryta övningen. Detta har dock de värnpliktiga från KustJS och K 3 såvitt utredningen visar inte på något sätt underrättats om före övningen. Från K 1 och InfOHS har uppgetts att deltagandet var obligatoriskt. Från ArtOHS har uppgetts att eleverna inte i förväg underrättats om momentet och att frivillighet inte förelåg.

Vem som ursprungligen tog *initiativet till övningarna* framgår inte klart av utredningen. Såvitt gäller FJS och KustJS framgår dock att övningarna kommit att hållas årligen och att de nuvarande cheferna för dessa skolor inte före de senaste årens övningar närmare informerat sig om övningarnas karaktär. Samövningarna med K 3 och K 1 förefaller ha kommit till stånd på initiativ av personal vid dessa förband. När det gäller InfOHS och ArtOHS visar utredningen klart att initiativet till samövningarna kommit från dessa skolor.

Några centrala beslut om övningarna har inte fattats. Beslut om övningarna har fattats av chefen för respektive förband eller skola efter samråd med under tidigare år chefen för arméns stabs- och sambandsskola och under senare år chefen för TolkS.

Beträffande frågan vilka befattningshavare från respektive förband och skolor som under tidigare år svarat för *planeringen av övningarna* ger utredningen inte några besked. Eftersom det rör samövningar mellan olika förband och skolor måste naturligtvis personal från båda sidor ha deltagit. Under senare år har chefen för TolkS medverkat i planeringen. Från FJS har den berörde kompanichefen, kaptenen Per Hagberg, deltagit och från KustJS framförallt chefen för attackdykartroppen, löjtnanten Anders Magnerfeldt. Vilka befattningshavare från K 3, K 1 och ArtOHS som medverkat vid planeringen ger utredningen inte besked om. Planeringen av InfOHS övning har skett i samarbete med chefen för yrkesofficerskursen vid den skolan överstelöjtnanten Göran Nordblom och andra lärare där.

Fångövningarna har för de med TolkS samövande förbanden och skolorna ingått som ett led i en mer omfattande övning. Dessa övningar har naturligtvis respektive samövande förband eller skola svarat för. Men samtidigt är det tydligt att chefen för TolkS haft ett betydande inflytande på planeringen av fångövningsmomentet. Särskilt tydligt visar utredningen detta beträffande övningarna med InfOHS och KustJS.

Det skall tilläggas att samövningarna i huvudsak och med undantag endast för 1983 års övning med KustJS också kommit att genomföras på det sätt som man avsett vid planeringen.

En väsentlig del av planeringen bör ha varit att klargöra fördelningen mellan de samövande förbanden av ansvaret för olika i fångövningen ingående delar. I allmänhet har det – åtminstone på de senaste två åren – inte

rått någon tvekan om att ansvaret för fångövningen i stort legat på det med TolkS samövande förbandet men att ansvaret för själva fångförhörsdelen legat på TolkS. Så har varit fallet vid samövningarna med FJS, K 3 och InfOHS. Även vid samövningarna med K 1 och ArtOHS torde ansvaret för fångmomentet i stort ha legat på dessa förband medan ansvaret för förhörsdelen varit delat mellan dessa förband och TolkS. När det gäller åtminstone 1983 års övning med KustJS föreligger emellertid motstridiga uppgifter om ansvarsfördelningen. Befäl vid KustJS menar att ansvaret för hela fångövningen låg på TolkS medan chefen för TolkS menar att ansvaret var delat.

Ändamålet med övningarna, där alltså elever från TolkS agerat som förhörsledare och tolkar, har för tolkelevernas del angetts vara att låta dem utveckla förmågan i förhörsteknik. Av särskilt värde har uppgetts vara att man fått förhöra främmande personer. Detta skulle ha gjort övningarna betydligt mer realistiska än om tolkeleverna hänvisats till att förhöra varandra. Tolkeleverna har emellertid även fungerat som bevakare av fångarna. Detta har förklarats med att annan personal har saknats för denna uppgift. Man har alltså inte direkt åsyftat att utbilda dem för sådana uppgifter men det har också uppgetts att all personal inom krigsmakten i krig kan få sådana uppgifter och därmed skulle övningen även i denna del vara motiverad för tolkarnas vidkommande.

För dem som deltagit i övningarna som fångar har ändamålet beskrivits på något olika sätt. Från FJS har uppgetts att ändamålet med fångmomentet varit att ge erfarenhet av vad det innebär att vara krigsfånge och därmed öka förmågan att klara av en fångsituation och motstå förhör. På liknande sätt har ändamålet beskrivits från KustJS. Från K 3 har sagts att övningen syftar framförallt till att öka soldaternas självförtroende och sammanhållningen inom en grupp. Från K 1, som utbildar militärpoliser, har i detta sammanhang framhållits sambandet med militärpolispersonalens omhändertagande av krigsfångar. Från InfOHS har framhållits vikten av att befäl utbildas med krigets krav som bakgrund och att man skall ha någon handlingsberedskap om man skulle bli krigsfånge. Ändamålet har slutligen från ArtOHS uppgetts vara "upplevelsebaserad inlärning i ämnet folkrätt". Det har också framkommit att ändamålet i något fall skulle ha varit att visa vad en tänkt fiende som inte iakttar folkrättsliga regler om behandling av fångar kan tänkas göra.

Under utredningen har också frågor ställts om *utbildningen i folkrätt.* Från de med TolkS samövande förbanden och skolorna har uppgetts att man före övningarna haft utbildning i folkrätt eller åtminstone gått igenom bestämmelser som rör krigsfångenskap. Vad som förekommit vid denna utbildning ger utredningen inte närmare besked om.

Beträffande TolkS utbildning i folkrätt föreligger mer detaljerade uppgifter. Bl. a. har redovisats en plan där det sägs att utbildning i folkrätt skall ges eleverna där. Man syftar där till att eleverna utomordentligt väl skall behärska internationellt erkända folkrättsliga regler, främst krigets lagar. Chefen för TolkS har genomgått en centralt anordnad kurs i folkrätt vid militärhögskolan. Eleverna vid TolkS har också såvitt utredningen ger vid handen fått en tämligen grundlig utbildning i folkrätt. Vad som förekommit vid den utbildningen är inte i detalj klarlagt och i viss mån föreligger

motstridiga uppgifter därom. Utredningen visar emellertid att åtminstone vissa av de tolkelever som deltagit i 1983 års övningar varit tveksamma när det gäller innebörden i de folkrättsliga reglerna och frågan om vad som är tillåtet i fångtjänsten.

För de förband och skolor som samövat med TolkS har fångövningarna ingått i större övningar och dessa övningar har såvitt utredningen visar varit ordersatta på sedvanligt sätt. I vissa fall har dock det planerade fångmomentet inte kommit till uttryck i någon order. Så förhåller det sig med FJS och KustJS övningar, där man åsyftat att fångövningen skulle komma som en överraskning. På liknande sätt har det gått till vid InfOHS och ArtOHS. Övningarna vid K 3 och K 1 torde i och för sig ha ordersatts. Men det är ovisst om de deltagande eleverna därigenom fått någon uppfattning om övningarnas verkliga innehåll.

4.2 *Genomförandet av övningarna*

Fångmomentet i övningarna har inletts med ett tillfångatagande, som gått till på olika sätt. *Fångmomentets längd* har varierat. Längst har det varit vid övningen med FJS år 1983. Då hölls fångarna under närmare 60 timmar. Vid KustJS har fångmomentet varat ungefär ett dygn. 1983 års övning kom dock att avbrytas i förtid och blev kortare. Beträffande övningarna med K 3 är uppgifterna om fångmomentets längd osäkra. Från K 1 har uppgetts att ingen övning omfattat mer än fem timmar. Vid övningen med InfOHS har fångmomentet för varje grupp fångar omfattat 12–14 timmar. Något längre torde fångmomentet ha varit vid övningen med ArtOHS.

I allmänhet har fångmomentet förlagts så att de tillfångatagna före detta genomfört ansträngande och tröttande övningar av skilda slag. Detta framgår särskilt tydligt beträffande KustJS men gäller även beträffande FJS och K 3. Även i andra fall, t. ex. vid InfOHS, har man strävat efter att fångarna skulle vara uttröttade vid fångmomentets början.

Efter tillfångatagandet har fångarna transporterats till en på förhand anordnad fångplats. Transporterna har i allmänhet inte varit särskilt långa. Vid 1983 års övning med FJS fördes dock fångarna med buss från Stockholm till Karlsborg.

Gemensamt för övningarna är att de tillfångatagna drabbats av vissa *frihetsinskränkningar*. För det första har de fått sina händer bundna eller kopplade med handfängsel. Syftet med denna åtgärd har varit att förhindra flykt men också att förhindra att det skulle uppkomma handgemäng. Fångarna har också försetts med en huva över huvudet. För detta ändamål har i allmänhet använts s. k. persedelpåsar. Åtminstone under senare år har TolkS tillhandahållit dessa påsar. Dessa har först tvättats så att impregneringsmedel skulle avlägsnas och andningssvårigheter inte uppkomma. Syftet med att sätta en påse över fångarnas huvud har av olika inblandade beskrivits på skilda sätt. Huvan har använts för att försvåra flykt och förhindra kommunikation mellan fångarna. Det har också framkommit att ett syfte med att använda huva skulle ha varit att försämra fångarnas möjlighet att skapa sig en uppfattning om tid och rum. Det har också uppgetts att man avsett att med huvan skapa och vidmakthålla något av den chock som ett

tillfångatagande under verkliga förhållanden skulle innebära. Vidare har uppgetts att man syftat till att sänka fångarnas motståndskraft. Huva och fängsel har de tillfångatagna i allmänhet burit under hela fångmomentet med undantag endast för vissa förhörstillfällen.

Platserna där fångarna har hållits har varit anordnade på olika sätt. I allmänhet har fångarna förvarats inomhus. I vissa fall har man då som fånglokal använt kalla och fuktiga utrymmen. Vid 1982 års övning med KustJS skulle fångarna ha hållits i en lokal där det stod vatten på golvet. Vid övningarna med InfOHS och ArtOHS har man däremot byggt upp fångsamlingsplatser utomhus i form av taggtrådsinhägnader.

I lokalerna eller inhägnaderna har fångarna hållits bundna vid linor eller andra anordningar i tak, på väggar eller i stängsel. Fångarna har på det sättet tvingats att stå upp och har inte kunnat sova eller vila. De har inte heller tillåtits att kommunicera med varandra. I några fall har även ljudeffekter använts för att försvåra kommunikation mellan fångarna. Mycket trötta fångar har undantagsvis tillåtits att sätta sig och i något fall (när K 3 deltagit) har fångarna fått motion varannan timme. Huvudregeln har dock varit att fångarna stått bundna på en och samma plats med undantag endast för de tillfällen då förhör ägt rum.

Under fångmomentet har någon mat inte getts till fångarna. När det gäller dryck har förhållandena skiftat. I de flesta fall har fångarna kunnat få vatten, åtminstone på begäran. Men i vilken utsträckning de faktiskt intagit någon vätska är osäkert. Vid 1982 års övning med FJS fick fångarna inte vatten. På grund av erfarenheterna från den övningen har det dock uppgetts att man avsett att fångarna skulle få vatten vid 1983 årsövning. Trots det har fångarna inte druckit vatten i någon nämnvärd utsträckning vid 1983 års övning. Det har förklarats med att ett missförstånd skulle ha uppkommit.

Sina naturbehov har fångarna i allmänhet kunnat förrätta på begäran antingen i naturen eller vid en anordnad latrin. På denna punkt skiljer sig övningarna med FJS och KustJS från övriga. Där har denna fråga inte ordnats. Det har lett till att fångarna åtminstone i några fall uträttat sina behov i kläderna.

Fångförhören har ägt rum i särskilt anordnade rum eller tält. Förhörslokalerna har varit utrustade med bord och stolar samt en skrivbordslampa som använts dels för att belysa den förhörde fången dels för att möjliggöra studium av kartor och liknande.

Under förhören har fångarna omväxlande fått stå eller sitta. Ibland har de fått behålla huva och fängsel på medan de i andra fall befriats från dessa anordningar under själva förhöret. Det har varit förhörsledarnas sak att bestämma om detta. Förhören har gått ut på att förmå fångarna att lämna uppgifter utöver grad, nummer och namn. Frågor har ställts om det förband fångarna tillhör, dess uppgifter och planer m. m. Förhören har varierat i längd mellan omkring fem minuter och omkring en timme. Förhörsmetoderna har också varierat. Fångar som inte besvarat förhörsledarnas frågor har förts tillbaka till fånglokalen eller fångfållan. Fångar som besvarat de ställda frågorna har i allmänhet behandlats annorlunda. De har ibland fått mat och dryck och de har tillåtits att vila ut i någon annan lokal. För dessa fångars del har övningen ansetts avslutad med förhören.

Under fångmomentet har tolkeleverna inte endast medverkat i förhörsdelen. De har också i viss utsträckning haft att bevaka fångarna i fånglokalen eller fångfållan. Hela fångmomentet har övervakats av befäl ur TolkS och respektive samövande förband. De övervakande har cirkulerat mellan fånglokalen och olika förhörsrum i vilka förhör hållits samtidigt. Övervakningen har inte varit kontinuerlig på varje plats utan tillfällen har funnits då tolkeleverna varit ensamma med fångarna.

Läkare har i några fall varit närvarande under övningarna. Vid FJS övningar har åtminstone under senare år läkare varit närvarande och kontroller av fångarna har då gjorts under och efter övningarna. Dessutom deltog vid 1983 års övning med FJS konsulter från försvarets forskningsanstalt (FOA). Även vid övningarna med KustJS deltog under tidigare år läkare men vid 1983 års övning fanns ingen läkare närvarande på platsen. En läkare var dock vidtalad och fanns tillgänglig i närheten av övningsplatsen. Vid övningarna med K 3 och K 1 har läkare såvitt utredningen visar inte deltagit. Vid InfOHS övning var en läkare vid en närbelägen läkarstation orienterad om övningen. Även vid ArtOHS övning har tillgång funnits till läkare.

I anslutning till fångövningarnas avslutning har man i allmänhet anordnat ett sammanträffande mellan tolkeleverna och dem som deltagit som fångar. Dessa sammanträffanden har ansetts ha ett särskilt värde. Syftet med dem har varit att utjämna eventuella motsättningar och att bereda deltagarna tillfälle att utbyta erfarenheter från övningarna. Vid 1983 års övning med KustJS kunde dock inte genomgången ske på det sätt man tänkt sig, eftersom övningen avbröts när fångarna lyckades fly. Efter FJS övning 1983 hade dessutom en konsult från FOA en genomgång med dem som hållits som fångar.

Genomgående är att man från de skolor och förband som samövat med TolkS ansett att övningar av detta slag är mycket värdefulla. Detta hindrar dock inte att enskilda befattningshavare varit kritiska eller tveksamma till vissa inslag i övningarna. Under utredningen har även uppgetts att de elever som deltagit som fångar nästan undantagslöst varit positivt inställda till övningarna.

De som deltagit i planeringen av övningarna och som hörts under utredningen har i allmänhet ansett att den behandling som fångarna fått utstå har hållit sig inom ramen för vad *Genèvekonventionen* medger i frågan om behandling av fångar i krigstid. Från K 3 har emellertid uppgetts att fångarna utsatts för en behandling som inte är förenlig med Genèvekonventionen. Motivet härför skulle ha varit att alla länder i vår omgivning inte åtagit sig att följa hela konventionen och alltså skaffat sig en legal möjlighet att kringgå den vid fångförhörstjänst. Det skall också tilläggas att cheferna för FJS och KustJS, som inte före övningarna i detalj varit informerade om innehållet i dem, i efterhand varit tveksamma till eller tagit helt avstånd från vissa inslag i övningarna.

4.3 *Övergrepp och andra incidenter*

Under överbefälhavarens utredning har man också genom yttranden från berörda försökt klarlägga förekomsten av övergrepp och andra incidenter under övningarna. Upplysningar därom har lämnats från befäl vid de deltagande skolorna och förbanden men också från en attackdykare som deltog i 1983 års övning med KustJS och från några tolkelever som deltog i 1983 års övningar.

Från *FJS* har uppgetts att befäl därifrån ingripit vid 1983 års övning dels mot att en fånge bundits på ett alltför bryskt sätt dels mot att vatten använts som påtryckningsmedel vid ett förhör. Läkare skulle också ha ingripit då en fånge mådde dåligt. Det var fråga om ett allmänt illamående vars orsak inte fastställts. Vid läkarkontroller efter såväl 1982 och 1983 års övning gjordes också vissa iakttagelser. Hos två värnpliktiga noterades vid båda tillfällena gnidningsljud över hjärtat och tecken på subcutant emfysem (luftsvulster i underhuden). Orsaken till dessa fenomen är inte klarlagd. Dessa värnpliktiga har emellertid såvitt den tillgängliga utredningen visar inte fått några bestående men.

Några tolkelever som deltog i 1983 års övning med FJS har uppgett bl. a. följande. Övningen upplevdes från deras sida som olustig. Fångarna var så nedkylda och uttröttade att de fick frossa och hallucinationer samt blev förvirrade och talade oredigt. Förhören var inte meningsfulla. Befäl från FJS ville att tolkeleverna skulle fortsätta förhören även när fångarna var i så dåligt skick att tolkeleverna ville avbryta. Våld i form av lätta slag och sparkar förekom och fångarna tvingdes att stå i obekväma ställningar. En fånge skulle ha blivit slagen med en planka i magen och den händelsen skulle ha bevittnats av chefen för TolkS.

Sandell har uppgett bl. a. följande. Ansvaret för fångbehandlingen i stort har legat på det med TolkS samövande förbandet. Under övningarna har han och övrigt befäl från TolkS cirkulerat mellan de olika förhörsplatserna och kontrollerat i första hand hur förhören bedrivits. Några allvarligare övergrepp har Sandell inte bevittnat. Han har inte sett någon tolkelev slå en fånge med en planka. De medicinska fenomen som iakttogs hos värnpliktiga vid FJS känner Sandell till. Man trodde efter 1982 års övning att de berodde på vätskebrist. Men den egentliga orsaken har inte kunnat klarläggas.

Den ansvarige kompanichefen från FJS är tjänstledig och vistas utomlands och har därför hittills inte kunnat höras under utredningen.

Sex elever vid *KustJS* som var med om 1983 års övning har hörts av befattningshavare vid KA 1 under utredningen. Dessa har ansett att de blivit hårdhänt men inte felaktigt behandlade, att de inte blivit misshandlade eller kränkta samt att övningen varit intressant och bra. Man har vid KA 1 även hört en annan elev, som uppgett bl. a. följande. Vid tillfångatagandet utbröt slagsmål. Det skulle ha bestått i "buffande och bråk" under ungefär en halv minut innan det avbröts av befälet. Fångarna skulle ha tvingats att gå i vatten till midjan och därför frusit senare. Den huva som användes orsakade andnöd. När fångarna bad om vatten, hälldes detta innanför skjortan på dem. Fångarna blev, när något befäl inte var närvarande, slagna med träpåkar i magen. Slagen kändes som lättare knytnävsslag. En tolkelev slet till med en käpp över fångens mun så att läppen sprack. Det gjorde så ont att

fången började gråta.

Enligt de hörda tolkelevernas berättelser uppkom det också slagsmål vid tillfångatagandet. Det skulle ha förekommit en "brottningskamp" utan att några slag utväxlats. Även vid denna övning skulle chefen för Tolkskolan ha bevittnat hur en tolkelev slog en fånge i magen med en planka. Vid denna övning förekom också lättare våld. För tolkarnas del var det ingen givande övning.

Det befäl från KustJS som deltog har förklarat att de inte iakttagit att några övergrepp skulle ha förekommit under denna övning.

Sandell har uppgett bl. a. följande. Talet om slagsmål vid tillfångatagandet är betydligt överdrivet. Fångarna tvingades inte att gå i vatten. Persedelpåsarna är noggrant urtvättade och kontrollerade och ger inga andningsbesvär. Något slagsmål blev det inte heller när fångarna flydde. Den attackdykare som avgett en berättelse kan inte ens om han skulle ha utsatts för en sådan behandling som han påstår veta vem som har gjort det. Inte heller vid denna övning bevittnade Sandell några övergrepp som t. ex. att en fånge skulle ha blivit slagen med en planka. 1983 års övning med KustJS blev misslyckad. Det berodde på att kustjägarna var uppskrämda av överdrivna historier om föregående års övningar och på brister från KustJS befälssida. Den ordinarie troppchefen, Magnerfeldt, var inte med under övningen.

Från *InfOHS* har uppgetts bl. a. följande. Ett par elever började gråta och ville avbryta övningen. De togs då ur övningen men återgick strax innan den avslutades. En elev fick uppsöka läkare med anledning av att ett handfängsel klämt mot en nerv och orsakat smärta. Något bestående men uppkom inte.

Tolkeleverna har uppgett bl. a. följande. Vid förhören förekom hårdföra metoder som att slänga fången i en vägg eller ett stängsel. Vidare förekom det att fångarna bands upp i onaturliga och obekväma ställningar. Direkta slag eller sparkar förekom inte men lättare slag med fingrarna mot fångens bröstkorg användes för att reta upp fången. En fånge drabbades av klaustrofobi och fick tas ur övningen. En fånge skrämde man så att han började gråta. Detta skedde när man försökte få honom att tala.

Nordblom och Rydén – vid InfOHS – har uppgett att de inte iakttagit något beteende från tolkelevernas sida som gett dem anledning att ingripa. Däremot har de informerat sig om de egna elevernas tillstånd och i något fall även låtit någon på grund av trötthet utgå ur övningen.

Sandell har uppgett att han aldrig sett att fångar vid förhören bundits upp i obekväma ställningar. Han såg inte heller någon fånge gråta vid InfOHS övning men en fånge var illa berörd och togs ur övningen. Fången kunde återgå innan övningen avslutades.

Från *ArtOHS* har uppgetts att en fånge uppträtt aggressivt vid tillfångatagandet men lugnat sig utan att våld kommit till användning samt att en fånge simulerat svimning för att lura fångvaktarna att ta av honom huvan.

Tolkeleverna har uppgett att övningen vid ArtOHS tillgick på ungefär samma sätt som den vid InfOHS.

Från *K 1* har uppgetts att det inte förekommit våld eller bryskheter mot fångarna med undantag för ett tillfälle år 1979, då dock övervakande befäl omedelbart ingrep. Inga fysiska eller psykiska besvär har konstaterats efter övningarna.

Från *K 3* har uppgetts bl. a. följande. Det har varit förbjudet att använda våld. "Handgemängsungar" har trots det uppkommit men närvarande befäl har då ingripit. Varje år har någon enstaka elev avbrutit övningarna, oftast av medicinska skäl som t. ex. allergi. Vid ett tillfälle år 1980 fördes en värnpliktig till sjukhus sedan han fått andningssvårigheter och blivit medvetslös. Läkare hade svårt att klarlägga orsaken till det inträffade. Samma år anmälde en värnpliktig att han skulle ha utsatts för våld i samband med övningen, dock inte av någon tolkelev. En utredning gjordes och överlämnades till åklagare, som dock beslutade att inte väcka åtal med motiveringen att brott ej hade styrkts.

Sandell har uppgett att det inte är riktigt att en värnpliktig blivit medvetslös. Sandell bevittnade själv händelsen. Det är dock riktigt att den värnpliktige drabbades av hyperventilation och av den anledningen fördes till sjukhus.

5. Bedömning

Ärendet rör militära övningar som fått stor uppmärksamhet i massmedierna. Uppgifter har förekommit om att deltagare i övningarna har utsatts för våld och andra övergrepp samt för skador till följd av de påfrestningar som övningarna inneburit. Det har också ifrågasatts om övningarna står i överensstämmelse med Sveriges folkrättsliga åtaganden. När jag nu redovisar min bedömning av övningarna tar jag bara upp de övningar som hållits under 1982 och 1983. Jag kommer emellertid i sammanhanget att beröra också händelser vid några äldre övningar. Först behandlar jag påståendena om våld och andra övergrepp. Sedan övergår jag till en allmän bedömning av övningarna som sådana. I det sammanhanget kommer jag att från folkrättsliga utgångspunkter granska vad som förevarit. Avslutningsvis kommer jag att sammanfatta min syn på dessa övningar och även att ta upp en del ansvarsfrågor.

5.1 *Påståenden om våld och andra övergrepp*

Vissa påståenden har framförts om att de som vid övningarna agerat som fångar, dvs. elever ur de med TolkS samövande förbanden och skolorna, skulle ha utsatts för vad som närmast skulle kunna beskrivas som misshandel eller, i detta sammanhang, våld mot krigsman. Dessa övergrepp skulle ha utförts av tolkelever. Det skulle ha varit fråga om övergrepp som inte planerats att ingå i övningarna. Uppgifter av detta slag har lämnats av flera deltagare.

För det första har det gjorts allmänt hållna uttalanden om att det skulle ha förekommit *slag och sparkar* mot fångarna under övningarna. Uppgifterna härrör främst från tolkelever. De har emellertid också uppgett att det skulle ha varit fråga om lättare slag eller sparkar och de som skulle ha utsatts för slag eller sparkar har – med ett undantag – inte gjort gällande att de skulle ha behandlats felaktigt. Några uppgifter om namn på den som utdelat slag eller sparkar har inte lämnats. Ingen av de officerare som hörts under utredningen har bekräftat att de skulle ha bevittnat inslag av våld mot fångarna. Det är

mot den nu angivna bakgrunden inte sannolikt att det går att påvisa några straffbara handlingar med utgångspunkt i nu berörda uppgifter.

En del av de hörda officerarna har uppgett att det förekommit olämpliga beteenden av annat slag. T. ex. skulle fångar ha bundits alltför hårt eller på ett olämpligt sätt. I den mån sådant förekommit har dock officerarna enligt egen uppgift ingripit och rättat till behandlingen av fångarna. Jag har ingen grund för att påstå att befäl som deltagit i övningarna skulle själva ha utsatt fångarna för våld eller ha underlåtit att ingripa mot olämpliga beteenden som de iakttagit.

Utredningen är alltså på nu nämnda punkter inte tillräcklig för att några säkra slutsatser skall kunna dras om vad som förekommit. Av det skälet hade det naturligtvis varit önskvärt att driva utredningen vidare. Jag tvingas emellertid konstatera att möjligheterna att genom ytterligare utredningsåtgärder från min sida åstadkomma ökad klarhet av flera skäl är mycket små. Redan den omständigheten att fångarna haft en huva på sig och alltså inte har kunnat se vem eller vilka som utsatt dem för våld gör en utredning svår. Många berörda, alla tolkelever och de flesta som agerat som fångar, har varit värnpliktiga som numera ryckt ut. Mina möjligheter att höra dem är begränsade och någon möjlighet att själv vidta åtgärder mot dem med anledning av vad som förekommit har jag inte. Jag vill tillägga att det för min bedömning av ärendet inte är frågan om eventuella övergrepp från inblandade värnpliktigas sida som i första hand är av intresse. Av intresse är främst den roll som befäl från de olika skolorna och förbanden kan ha spelat i detta sammanhang.

Det nu sagda tar som nämnts sikte på de allmänna påståendena om förekomsten av slag och sparkar och liknande. Under utredningen har det emellertid också framkommit mer konkreta påståenden om våldshandlingar. Vid 1983 års övning med KustJS skulle det ha utbrutit slagsmål vid tillfångatagandet. Händelsen har beskrivits något olika av de inblandade. Ingen har dock uppgett att det skulle ha utdelats några slag eller sparkar. Närmast tycks det ha varit någon sorts brottningskamp som såvitt utredningen visar inte framkallat smärta eller skada hos någon av de inblandade. Befälet som var närvarande skulle ha ingripit tämligen omgående och det hela då lugnats ned. En liknande händelse skulle ha inträffat vid övningen med K 1 år 1979 men även då skulle befäl omedelbart ha ingripit. Vid övningen med ArtOHS skulle en fånge ha uppträtt aggressivt vid tillfångatagandet. Han skulle dock ha lugnats utan att något våld kom till användning. Även från K 3 har uppgetts att "handgemängsungar" uppkommit men närvarande befäl skulle då ha ingripit.

I de berörda fallen har såvitt utredningen visar befäl ingripit innan händelserna utvecklats på ett olämpligt eller för de inblandade farligt sätt. Utredningen ger inte underlag för någon kritik från min sida mot dem som i dessa fall stått för övervakningen och motiverar inte heller några ytterligare utredningsåtgärder. Jag lämnar därför dessa händelser.

Tolkelever som deltagit i 1983 års övningar har också uppgett att tolkelever vid två tillfällen skulle ha slagit fångar i magen med en planka och dessa händelser skulle ha bevittnats av chefen för TolkS. Tolkelevernas uppgifter i dessa avseenden förefaller vara andrahandsuppgifter och i vart fall har ingen

mer konkret angett t. ex. vem som skulle ha slagit vem. Sandell har förnekat att han skulle ha bevittnat någon händelse av detta slag. Den föreliggande utredningen ger mig inte grund för någon kritik mot Sandell eller någon annan som övervakat övningen och inte heller några utgångspunkter för en fortsatt utredning i denna del. Jag lämnar därför även dessa påståenden.

En elev som deltog som fånge vid 1983 års övning med KustJS har också uppgett att fångarna blivit slagna med träpåkar i magen och att en tolkelev spräckt hans läpp med en sådan påk, vilket orsakat smärta. Slagen skulle ha utdelats när befäl inte var närvarande och känts som lättare knytnävsslag. Dessa uppgifter vinner visserligen inte stöd av något annat i utredningen. Men även om de skulle vara riktiga bedömer jag det inte som meningsfullt att driva utredningen vidare för att klarlägga vad som skett. Berörda elever kan med hänsyn till omständigheterna knappast peka ut någon gärningsman. Det är, som redan nämnts, inte heller de inblandade värnpliktigas beteende utan det deltagande befälets handlande som i första hand är av intresse för min bedömning. Och något påstående om olämpligt beteende från deras sida eller om underlåtenhet att ingripa mot de värnpliktigas beteende innefattar inte uppgifterna från denne elev. Mot den bakgrunden lämnar jag även dessa påståenden.

I samband med 1980 års övning med K 3 anmälde en deltagande elev att han skulle ha utsatts för våld från en annan elev, dock inte en tolkelev. Anmälan föranledde en utredning som överlämnades till allmän åklagare. Denne beslutade att inte väcka åtal. Denna sak har behandlats på ett korrekt sätt av K 3 och någon anledning till kritik från min sida finns inte.

Tolkelever har också uppgett att det åtminstone vid någon övning förekommit att fångar slängts mot en vägg eller ett stängsel. Utredningen ger inte närmare besked om vad som skulle ha skett. Några uppgifter som tyder på att befälet skulle ha bevittnat något sådant och underlåtit att ingripa föreligger inte heller. Jag lämnar mot den bakgrunden även påståendena i denna del.

Enligt vissa uppgifter skulle fångarna vid förhören också ha utsatts för behandling som måste betecknas som övergrepp mot dem, även om den inte innefattar våld i egentlig mening. Tolkelever har uppgett att det vid förhör förekommit att man i syfte att få fångar att tala bundit upp dem i obekväma och därmed påfrestande ställningar, att man vid ett tillfälle i samma syfte skrämt en fånge så att denne börjat gråta samt att lätta slag med fingertopparna mot fångarnas bröstkorgar använts för att reta upp dem. Från FJS har också uppgetts att vatten använts som påtryckningsmedel vid förhör. Någon närmare utredning av hur detta skulle ha gått till har inte kunnat göras. Men jag har inte anledning att utgå från annat än att det gått till på det sätt som Thörnesjö antagit, nämligen att man utlovat vatten till fången om han besvarade frågor.

Den elev vid KustJS som berättat om 1983 års övning har uppgett att fångarna, när de bett om vatten, fått detta hällt innanför kläderna.

Inslag av nu berört slag är naturligtvis inte godtagbara. De tycks ändå ha förekommit i viss utsträckning. De är emellertid inte av sådan beskaffenhet att de i och för sig motiverar en fortsatt utredning. Utredningen ger inte heller vid handen annat än att befälet i den mån de iakttagit händelser av

detta slag ingripit mot dem. Mot denna bakgrund har jag inte anledning att i detta sammanhang ytterligare beröra sådana händelser.

Sammanfattningsvis kan jag konstatera att det i viss utsträckning förekommit icke planerade övergrepp, av vilka en del kan ha innefattat våld, mot de elever som agerat som fångar. Jag har emellertid inte anledning att driva utredningen vidare för att utreda eventuellt ansvar för värnpliktiga som deltagit i övningarna. Utredningen ger inte belägg för att deltagande befäl skulle ha underlåtit att ingripa mot övergrepp som de iakttagit och än mindre att befälet skulle ha varit direkt ansvarigt för några övergrepp.

Innan jag lämnar frågan om våld och andra övergrepp under övningarna vill jag tillägga följande. Det ligger i sakens natur att det, då olika förband i övningssammanhang ställs mot varandra, lätt kan gå till överdrifter och att våld kan komma att användas även om det inte varit avsett. Därför måste övningar av sådant slag övervakas. Särskilt viktigt är det att en betryggande övervakning anordnas när som vid dessa övningar den ena parten försatts i ett markant underläge och inte ens har möjlighet att utpeka den eller dem som är ansvariga för eventuella övergrepp. Genom en sådan övervakning skulle förekommande övergrepp lätt kunna påtalas och obefogade påståenden om övergrepp kunna bemötas. Båda sidor skulle alltså vara betjänta av en betryggande övervakning.

5.2 *Övningarnas uppläggning och genomförande*

I detta sammanhang skall först konstateras att det inte finns några bestämmelser som är av omedelbar betydelse för övningar i krigsfångetjänst. Överbefälhavaren har visserligen utfärdat bestämmelser och anvisningar för sådan tjänst men dessa tar sikte inte på övningar utan på sådan tjänst under krigsförhållanden. Detsamma gäller övriga bestämmelser och anvisningar på området.

Syftet med övningarna har såvitt gäller de elever som deltagit som fångar i regel varit att ge dem erfarenhet av vad det kan innebära att vara krigsfånge och att därmed öka deras möjligheter att uthärda en sådan situation. Några regler som hindrar att övningar med ett sådant syfte genomförs finns inte. Jag ser alltså inte något skäl att kritisera att sådana övningar har genomförts. Men frågan är om övningarna genomförts på ett godtagbart sätt.

För de deltagande tolkelevernas del har syftet med övningarna varit att utveckla förmågan i förhörsteknik. Det har ansetts vara av särskilt värde att tolkeleverna har fått tillfälle att träna förhörsteknik med för dem obekanta soldater. Värdet av sådana övningar kan knappast ifrågasättas. Vad som däremot kan ifrågasättas och även under utredningen har ifrågasatts är tolkelevernas deltagande som fångvaktare under övningarna. Det har emellertid också upplysts att all personal inom försvarsmakten, alltså även tolkar och förhörsledare, under krigsförhållanden kan tas i anspråk för sådana uppgifter. Mot denna bakgrund kan det knappast kritiseras att övningar med nu angivna syften ordnats för tolkarnas del. Men även här finns det givetvis anledning att ställa frågan om övningarna genomförts på ett godtagbart sätt.

Det är tydligt att övningarna åtminstone i vissa fall inneburit avsevärda

påfrestningar och därmed vissa risker från bl. a. medicinsk synpunkt för dem som deltagit som fångar. Jag syftar här främst på användandet under längre tid av fängsel och huva, bindningen av fångarna, förvaringen av dem i kalla och fuktiga utrymmen samt avsaknaden av mat och dryck och möjligheter till vila.

Att fängsel eller rep använts för att koppla eller binda samman fångarnas händer har förklarats med att man velat förhindra flykt och handgemäng, som det annars under övningar är svårt att förhindra. Användningen av huva har förklarats på samma sätt men också med att man velat dölja för fångarna vart de fördes och förhindra kommunikation mellan dem. Vidare har det uppgetts bl. a. att man med hjälp av huvan velat försvåra fångarnas möjligheter att bilda sig en uppfattning om tid och rum.

Att fångarna bundits i stående ställning har tydligen syftat till att hindra dem från att vila. Någon närmare förklaring till att fångarna inte fått mat och i vissa fall inte heller dryck har inte lämnats. Gemensamt för dessa inslag i behandlingen av fångarna är dock att de är ägnade att trötta ut dem och att minska deras motståndskraft. I samma riktning verkar åtgärden att hålla fångarna i kalla och fuktiga utrymmen och avsaknaden av möjligheter att på ett normalt sätt förrätta sina naturbehov. Möjligen har man med sådan behandling velat ge fångarna en uppfattning om vilka påfrestningar de skulle kunna utsättas för som fångar under krigsförhållanden. Fångarna skulle lära känna sina egna reaktioner i en pressad situation.

Som framgår av det föregående finns det inte några bestämmelser som direkt tar sikte på övningar av det aktuella slaget. Vid bedömningen av övningarna finns det därför skäl att först undersöka om de ansvariga genom att genomföra dem på det sätt som skett kommit i konflikt med Sveriges folkrättsliga åtaganden. I övrigt får bedömningen grundas på lämplighetsöverväganden av allmän natur. Men givetvis finns det också anledning att undersöka om någon bestämmelse i brottsbalken överträtts. Den frågan återkommer jag till i det avslutande avsnittet.

Sverige har ratificerat Genèvekonventionen den 12 augusti 1949 angående krigsfångars behandling och även biträtt vissa tilläggsprotokoll till denna. Konventionens bestämmelser om behandling av krigsfångar gäller för krigsförhållanden och har alltså inte någon direkt betydelse för övningar under fredstid. Sverige har dock även förbundit sig (konventionens artikel 127) att såväl i fredstid som i krigstid inom landet ge största möjliga spridning åt konventionstexten och särskilt att införa studier därav i bl. a. den militära undervisningen. Syftet med detta är att konventionens grundsatser skall bringas till krigsmaktens kännedom. På så sätt får bestämmelserna om krigsfångars behandling betydelse även i fredstid. Och det finns anledning att något gå in på vad de innehåller.

Konventionens avdelning II innehåller allmänna bestämmelser om skydd för krigsfångar. Där återfinns i artikel 13 bl. a. följande föreskrifter.

Krigsfångar skola städse behandlas med humanitet . . . . . .
Krigsfångar skola vidare städse skyddas särskilt mot våldshandlingar eller hot, förolämpningar och allmänhetens nyfikenhet.
Repressalieåtgärder mot dem äro förbjudna.

I artikel 14 föreskrivs bl. a. att krigsfångar under alla förhållanden har rätt att fordra aktning för sin person och för sin ära.

I konventionens avdelning III finns bestämmelser om fångenskapen. Av särskilt intresse är de regler som återfinns under rubriken Början av fångenskapen. Där sägs i artikel 17 bl. a. följande.

Varje krigsfånge är på tillfrågan blott skyldig att uppgiva sitt fullständiga namn och tjänstegrad, födelsedatum och registreringsnummer eller, om sådant saknas, motsvarande uppgift.

Efterkommer han icke frivilligt denna föreskrift, utsätter han sig för en inskränkning i de förmåner, som beviljas fångar av samma grad eller ställning.

Varken fysisk eller psykisk tortyr eller tvång må utövas mot krigsfånge för erhållande av upplysningar av vad slag det vara må. Fångar, som vägra att lämna upplysningar, må icke vare sig hotas, förolämpas eller utsättas för obehag eller ogynnsam behandling av något som helst slag.

Även i artikel 20 finns bestämmelser som är av intresse i detta sammanhang. Där föreskrivs bl. a. följande.

Bortförande av krigsfångar skall alltid utföras med humanitet och under förhållanden, som äro jämförbara med dem, som vid förflyttning beredas den kvarhållande maktens trupper.

Den kvarhållande makten skall under förflyttningen förse dem med dricksvatten och föda i tillräcklig mängd samt med erforderlig beklädnad och sjukvård; den skall vidtaga alla för fångarnas säkerhet under bortförandet lämpliga åtgärder och snarast möjligt upprätta förteckning över bortförda fångar.

Under rubriken Internering av krigsfångar finns sedan bestämmelser som tar sikte på ett senare skede av fångenskapen än det som är aktuellt vid de nu berörda övningarna. Där uppställs vissa krav på krigsfångars inkvartering, kost och beklädnad samt bl. a. hygien och sjukvård.

En korrekt tillämpning av bestämmelser av det slag som konventionen innehåller lär inte i och för sig kunna förhindra att krigsfångar utsätts för påfrestningar. Man kan t. ex. tänka sig att krigsfångar får otillräckligt med föda därför att mattillgången är dålig och alla får otillräckligt med föda. I en sådan situation kan det inte utan vidare påstås att konventionens bestämmelser åsidosatts. Däremot står det enligt min mening klart att man inte onödigtvis får utsätta krigsfångar för umbäranden av olika slag.

Även om de berörda bestämmelserna alltså inte är direkt tillämpliga på övningar i fredstid kan det vara av intresse att här beröra de inslag i övningarna som jag nämnt i det föregående. Från konventionssynpunkt är det definitivt inte godtagbart att fångar utsätts för slag och sparkar, inte ens av lindrigare beskaffenhet. Den kvarhållande makten i ett krigsläge skulle kunna anklagas för att inte ha tillräckligt skyddat fångarna mot våld om övervakningen av dem företett sådana brister att utövandet av våld mot dem varit möjligt.

De inslag i övningarna som bestått i användandet av huva och fängsel, uppbindning för att förhindra vila samt avsaknaden av mat och vätska i syfte att minska deras motståndskraft vid förhör skulle, om de tillämpades i ett

krigsläge, också klart stå i strid mot konventionens regler. Även åtgärderna att onödigtvis hålla fångar i fuktiga och kalla utrymmen och att inte anordna latrin måste bedömas på samma sätt. Konventionen hindrar i och för sig inte att krigsfångar tillfrågas om annat än grad, nummer och namn. Men det är definitivt inte tillåtet att utsätta dem för några påtryckningar för att förmå dem att besvara sådana frågor eller för påfrestande behandling för att de vägrar att besvara sådana frågor.

Jag menar alltså att de inslag i övningarna som jag nu berört om de förekom i ett krigsläge, skulle betraktas som brott mot konventionen. Men som inslag i övningar i fredstid är de inte sådana brott. Konventionen hindrar alltså inte i och för sig att man övar soldater i att uthärda även sådana fångbehandlings- och förhörsmetoder, som inte är tillåtna enligt konventionen. Men vad som då inte kan anses tillåtet är att låta övningsdeltagarna få intrycket att metoderna står i överensstämmelse med konventionen. Då skulle man nämligen kunna anklagas för att ha åsidosatt skyldigheten att genom utbildning bringa konventionens grundsatser till krigsmaktens kännedom.

Konventionen lägger alltså inte något direkt hinder i vägen för att man övar soldater på det sätt som skett. Men för min del menar jag att man vid bedömningen av övningarna ändå bör ta hänsyn till konventionsregleringen. Är vissa inslag i fångbehandlingen inte tillåtna i krig bör de enligt min mening i regel inte förekomma vid övningar av detta slag, åtminstone inte annat än under noggrant övervägda förutsättningar och i lindrig form.

Vad som kan godtas i fråga om behandlingen av fångarna är naturligtvis i hög grad beroende av tidsaspekten. Att fångarna under några timmar tvingas bära fängsel och huva och hålls bundna kan möjligen vara godtagbart om åtgärderna motiveras av t. ex. säkerhetsskäl och inte syftar till att bryta ned deras motståndskraft. Och att fångarna under ett begränsat antal timmar får uppleva vissa andra påfrestningar som t. ex. att vara utan mat eller dryck framstår inte heller som anmärkningsvärt. Men de flesta av de inslag som jag berört i det föregående är enligt min mening inte godtagbara om de förekommer genomgående i längre övningar, i synnerhet inte om de förekommer samtidigt.

I de granskade övningarna har de flesta av de berörda inslagen förekommit och dessa övningar har med tanke på detta varit alldeles för långa. Jag ställer mig starkt kritisk till att övningar bedrivits på det sättet. De deltagande fångarna har uppenbarligen i en del fall utsatts för mycket hårda påfrestningar. Mycket tyder också på att vissa hälsorisker förelegat. Jag återkommer till den saken i det följande. Vidare menar jag att det är tveksamt om påfrestningar av detta slag överhuvud taget gör de deltagande fångarna bättre rustade för en krigssituation. När det gäller förhörsledarna/fångvaktarna kan man naturligtvis resa invändningar bl. a. av etisk art mot att de beordrats delta i en fångbehandling av detta slag.

Några allvarligare kroppsskador har såvitt utredningen visar inte uppkommit till följd av övningarna. I allmänhet föreligger det inga rapporter om att några sådana skador skulle ha uppkommit. I några fall har deltagare visserligen avbrutit övningarna av medicinska skäl men i några av dessa fall har något samband med övningarna inte påvisats. Från sådana fall kan här

bortses. I ett fall har ett handfängsel orsakat en elev smärta och obehag och i ett annat fall har en fånge möjligen till följd av att han försetts med en huva drabbats av kraftigt ökad andning, hyperventilation. I dessa fall har de berörda eleverna fått uppsöka läkare och deras besvär har gått tillbaka.

Allvarligare förefaller de incidenter som inträffat vid 1982 och 1983 års övningar med FJS ha varit. Vid undersökningar i samband med dessa övningar iakttogs hos två elever gnidningsljud över hjärtat och tecken på luftansamling under huden. Iakttagelserna gjordes av läkare, som var närvarande vid övningarna, vid rutinkontroller utan att eleverna själva dessförinnan upplevt några sjukdomssymtom. Under utredningen har flera medicinskt sakkunniga hörts utan att man kunnat klarlägga orsakerna till dessa symtom. Mycket tyder emellertid på att symtomen avklingat och att de drabbade eleverna inte fått några bestående men av det inträffade. För egen del kan jag naturligtvis inte ha någon uppfattning om orsakerna till de iakttagelser som gjorts.

Övningarna måste också ha varit psykiskt ansträngande för dem som deltagit som fångar. Utredningen visar bl. a. att det vid några övningar inträffat att elever fallit i gråt och velat avbryta övningen. Vid ett tillfälle skulle en fånge ha drabbats av vad man kallat klaustrofobi. Utredningen ger emellertid inte vid handen att någon skulle ha skadats på ett bestående sätt under övningarna. De berörda har i allmänhet kunnat återgå i övningarna sedan de fått tillfälle att återhämta sig.

Det skall tilläggas att den behandling av fångarna som jag är kritisk mot i huvudsak rör omständigheter som ligger vid sidan av själva förhören, även om de naturligtvis fått betydelse även för förhörsmomentet. Dessa olämpliga inslag har uppenbarligen varit kända för och kunnat iakttas av närvarande befäl.

Jag vill också i detta sammanhang något kommentera vad som sagts om frivillighet. Det har ju från vissa håll gjorts gällande att en del av övningarna skulle ha varit frivilliga för deltagarna. Värdet av denna synpunkt är dock begränsat. Visserligen har den utbildning eleverna genomgått i sig varit frivillig. Men de har i regel inte på något sätt upplysts om att detta övningsmoment skulle vara frivilligt.

Jag anser alltså att flera av övningarna genomförts på ett mycket olämpligt sätt. Denna bedömning gäller i första hand övningarna de senaste två åren vid FJS och KustJS. Särskilt 1983 års övning med FJS har innehållit inslag som inger betänkligheter. Jag kommer därför att driva utredningen angående den övningen vidare.

Som jag redan nämnt är de fördragsslutande staterna enligt Genèvekonventionen skyldiga att bringa konventionens grundsatser till krigsmaktens kännedom. Detta ger anledning att här något gå in på vad som under utredningen framkommit angående utbildningen vid de berörda förbanden i folkrätt och övningarnas betydelse i det sammanhanget.

Vid de med TolkS samövande förbanden och skolorna har det meddelats viss utbildning i folkrätt. Utredningen ger mig inte anledning att anta att det vid den utbildningen förekommit något som motiverar ett ingripande från min sida och jag lämnar därför den saken.

Vid TolkS har eleverna fått en mer ingående utbildning i folkrätt, vilket säkerligen är motiverat med tanke på dessa elevers uppgifter i ett krigsläge. I viss utsträckning föreligger motstridiga uppgifter om vad som vid den utbildningen sagts av lärarna, bl. a. Sandell. Vissa elever har hävdat att denne vid undervisningen gjort olämpliga uttalanden. Sandell har för sin del bestritt att något olämpligt skulle ha sagts och hävdat att elevernas uppgifter bygger på förvrängningar eller missuppfattningar av vad han verkligen sagt.

För egen del anser jag det inte möjligt att nu klarlägga vad som kan ha framförts muntligt vid lektioner som hållits för avsevärd tid sedan. Den nu föreliggande utredningen ger inte tillräckligt underlag för att påstå att Sandell eller andra lärare vid undervisningen skulle ha gjort sig skyldiga till något fel. Det finns emellertid – mot bakgrund av att en del tolkelever kommit i tvivelsmål om vilka krav de folkrättsliga reglerna ställer – anledning att betona vikten av att sådan undervisning bedrivs så att osäkerhet inte onödigtvis uppkommer.

Jag anser mig alltså inte ha underlag för någon kritik när det gäller den bedrivna utbildningen i folkrätt. Däremot menar jag att de övningar som hållits varit ägnade att ge deltagarna en felaktig uppfattning om de folkrättsliga reglernas innebörd. Det har förekommit inslag i övningarna som enligt min mening från folkrättsliga utgångspunkter inte skulle vara tillåtna i ett krigsläge. Samtidigt har de flesta inblandade velat hävda att man vid övningarna har hållit sig inom de ramar som Genèvekonventionen uppställer. Därigenom har deltagarna i övningarna, även om dessa inte varit avsedda som utbildning i folkrätt, kunnat få en felaktig uppfattning om vad som enligt folkrättsliga regler är tillåtet vid behandlingen av krigsfångar. Även av nu berörda skäl finns det anledning till kritik mot övningarna.

5.3 *Sammanfattande synpunkter på övningarna*

Som framgår av det föregående har jag gjort den bedömningen att de övningar jag granskat närmare bedrevs på ett sätt som enligt min uppfattning inte kan godtas. Utredningen visar att de deltagande fångarna utsattes för i stort sett samma slag av påfrestande behandling. I samtliga fall försågs de med en huva i form av en persedelpåse som hindrade dem att se, deras händer var bundna, de tvingades att stå under de perioder de inte förhördes och någon mat fick de inte. Vid en del övningar förvarades de i kalla och fuktiga utrymmen och i några fall fick de inte tillgång till vatten att dricka. Det förekom också att möjligheter att förrätta naturbehov på ett normalt sätt inte anvisades.

Jag har konstaterat att flera av övningarna med tanke på de berörda inslagen var alldeles för långa och jag har ställt mig starkt kritisk till att övningar bedrivits på det sätt som har skett. Det skall tilläggas att jag dessutom funnit anledning till invändningar mot övningarna från folkrättsliga utgångspunkter.

Min bedömning är att övningar av detta slag – om de överhuvud taget skall förekomma – kan godtas endast under särskilda villkor. För det första måste en noggrann prövning göras innan man tillåter inslag av den typ jag har berört i det föregående. Övningarna måste också göras förhållandevis kortvariga.

En betryggande övervakning är nödvändig. Övningarna måste reserveras för vissa typer av skolor och förband. Och självfallet är det viktigt att övningarna planeras noggrant så att bl. a. ansvarsfrågorna klargörs.

Om övningar av detta slag anses berättigade och kommer att hållas även i framtiden anser jag det nödvändigt att centrala bestämmelser utfärdas i ämnet. Vid utformningen av eventuella sådana bestämmelser bör beaktas vad jag anfört i detta beslut.

Eftersom jag är starkt kritisk mot vissa inslag i övningarna har jag övervägt att driva utredningen vidare främst för att utreda om ansvar kan utkrävas av någon eller några befattningshavare för vad som skett. Jag har då särskilt övervägt om ansvar för missbruk av förmanskap eller för tjänstefel kan komma ifråga. Gärningen skulle bestå i att man planerat och genomfört övningar med sådana inslag som jag kritiserat i det föregående. Jag har emellertid i det stora flertalet fall stannat för att inte göra det. Enligt min uppfattning är det nämligen i dessa fall osannolikt att utredningen skulle visa att några åtal skulle kunna styrkas.

En avgörande svårighet är att ansvaret för vad som skett är delat. Sandell har visserligen haft ett stort inflytande på övningarnas uppläggning men han har såvitt framkommit endast haft det direkta ansvaret för själva fångförhörsdelen i övningarna. Ansvaret för behandlingen av fångarna vid sidan av förhören – och det är i huvudsak då som de olämpliga inslagen förekommit – har i stället legat på befäl vid de med TolkS samövande förbanden och skolorna. Gemensamt för befälen ur dessa skolor och förband är att de i viss mån förlitat sig på Sandells sakkunskap.

Man kan inte heller bortse från att de elever som agerat fångar i övningarna kommit från skolor där tjänsten även i övrigt torde vara förhållandevis krävande. Vidare är det inte helt utan betydelse att dessa elever med något enstaka undantag tycks ha sett positivt på övningarna.

Mot den nu angivna bakgrunden har jag beträffande det stora flertalet av övningarna beslutat att inte driva utredningen vidare och att alltså stanna vid den kritik jag framfört i det föregående. En övning, nämligen 1983 års övning med FJS, skiljer sig emellertid från de övriga bl. a. genom att de olämpliga inslagen har varit särskilt påtagliga vid den. Mot den bakgrunden anser jag mig inte kunna avsluta ärendet utan att först ytterligare utreda förhållandena vid den övningen. Jag kommer alltså att driva utredningen vidare beträffande den övningen och att först därefter ta ställning till de ansvarsfrågor som hänger samman med den.

JO:s beslut 1985-05-08

1 Sammanfattning

---

2 Inledning

---

3 Den fortsatta utredningen

Den fortsatta utredningen har varit inriktad på den övning som hölls 1983 med FJS. Men det har självfallet inte varit möjligt att se denna övning helt isolerad från övriga liknande övningar och andra omständigheter som är av betydelse i sammanhanget. Jag har därför också skaffat ytterligare information angående samtliga övningar som hölls år 1983 och beträffande utbildningen på tolkskolan.

För att genomföra utredningen har jag huvudsakligen varit hänvisad till att inhämta muntliga uppgifter från personal som på ett eller annat sätt haft med övningen ifråga att göra. Jag har hört fem tolkelever, nämligen Torbjörn Magnusson, Paul Meyer, Markus Saarinen, Mikael Schultz och Martin Söderberg, samt fyra elever från FJS, nämligen Jonas Ahlin, David Nilsson, Anders Olsson och Henrik Sundelöf. Jag har också hört den dåvarande chefen för det kompani som FJS elever tillhörde, numera majoren Per Hagberg, och de två lärare från tolkskolan som var med vid övningen, majorerna Rein Kaarme och Pether Agestedt. Till dem jag har hört hör också avdelningsdirektören Leif Carlstedt och laboratorn Ben Shalit vid försvarets forskningsanstalt (FOA). Vidare har nuvarande chefen för tolkskolan överstelöjtnanten Jan-Åke Berg medverkat i utredningen.

Jag har också gjort en inspektion på tolkskolan. Där har jag sett videoinspelningar som gjordes vid övningarna med FJS och med infanteriets officershögskola. Slutligen skall nämnas att jag tagit del av en rapport från FOA angående 1982 års övning med FJS.

4 Vad den fortsatta utredningen visar

4.3.4 *Shalits berättelse*

Erfarenheter från krigsförhållanden visar att soldater som fått utbildning av detta slag klarar en fångsituation bättre än soldater utan sådan utbildning. De utbildade soldaterna lämnar ifrån sig mindre information. Det viktigaste är dock att fångsituationen är mindre traumatisk för dem.

En utbildning av detta slag måste innehålla tre moment. Först måste eleverna förberedas. Sedan skall fångsituationen upplevas. Och därefter måste denna upplevelse bearbetas. Övningar som saknar dessa tre moment är inte bara meningslösa utan också riskfyllda för deltagarna.

Genom utbildningen skall eleverna lära känna förhörsledarnas metoder

och sina egna reaktioner. En utbildad fånge resignerar inte heller så lätt som annars är vanligt i en fångsituation.

Användandet av fysiskt tvång mot fångarna är förkastligt inte bara från etisk synpunkt. Om fången får förhörsledaren till att använda våld har fången i själva verket skaffat sig ett övertag.

I utbildningen ingår också att man som fånge skall lära sig att simulera trötthet eller sjukdom. Det är nästan omöjligt att avgöra vilka som simulerar och vilka som är verkligt sjuka. Man kan därför inte okritiskt använda sig av de iakttagelser som görs om fångarnas tillstånd. Läkare skall vara närvarande hela tiden under övningar av detta slag och det skall vara läkare med särskild kunskap om hur människor reagerar i situationer som denna.

Hur lång en övning av detta slag bör vara är individuellt och även beroende av vad fångarna gjort före tillfångatagandet. Men det måste förflyta en viss tid för att fångarna skall få uppleva det som avsetts. Och 60 timmar är i minsta laget. Helst skall en övning pågå ytterligare 24 timmar.

Utbildning av detta slag skall bara ges till personalkategorier som har ett särskilt behov av den.

De kortare fångförhörsövningar som hållits vid andra förband utan föregående utbildning för fångarnas del kan måhända ha gett deltagarna vissa kunskaper om fångförhörsteknik men psykologiskt kan de inte ha gett något.

Att man förlorar tidsuppfattningen och får hallucinationer är helt normalt i en sådan situation som fångarna befann sig i. De flesta fångarna hade också en mer eller mindre felaktig uppfattning om hur lång tid som hade förflutit. Det är viktigt att de genom föregående utbildning får vetskap om hur de påverkas. Om utbildningen är riktig är riskerna för deltagarna minimala. Shalit har sett övningar av detta slag i tre länder men han har inte sett att någon tagit skada psykiskt av övningarna.

---

5 Bedömning

Jag har redan nämnt att den fortsatta utredningen varit inriktad på den övning som hölls 1983 med FJS. Jag kommer därför att i det följande i huvudsak uppehålla mig vid den övningen. I ett första avsnitt kommer jag som i mitt tidigare beslut att först behandla påståendena om våld och andra övergrepp. Därefter övergår jag till en bedömning av övningen som sådan. I ett följande avsnitt kommer jag att beröra möjligheterna att utkräva straffrättsligt ansvar för vad som förevarit. Avslutningsvis har jag en kommentar till de övriga övningar som hölls under 1983.

5.1 *Påståenden om våld och andra övergrepp*

I mitt tidigare beslut framhöll jag under motsvarande rubrik bl. a. följande.

Sammanfattningsvis kan jag konstatera att det i viss utsträckning förekommit icke planerade övergrepp, av vilka en del kan ha innefattat våld, mot de elever som agerat som fångar. Jag har emellertid inte anledning att driva

utredningen vidare för att utreda eventuellt ansvar för värnpliktiga som deltagit i övningarna. Utredningen ger inte belägg för att deltagande befäl skulle ha underlåtit att ingripa mot övergrepp som de iakttagit och än mindre att befälet skulle ha varit direkt ansvarigt för några övergrepp.

Den nu föreliggande utredningen bekräftar att det vid 1983 års övning med FJS förekom slag eller stötar mot fångarna och annan omild behandling av dem. Tre av de fyra hörda fallskärmsjägarna har berättat att de utsatts för slag och det framgår även av tolkelevernas berättelse att sådant förekommit. Främst har det varit fråga om slag eller stötar mot magtrakten på fångarna. Slagen eller stötarna utdelades av tolkelever. Utredningen ger vid handen att det mestadels hade varit slag eller stötar som inte varit hårda men som vållat fångarna obehag. Men även andra former av lindrigare våld har förekommit.

Det är alltså värnpliktiga tolkelever som utövat det nu beskrivna våldet. Dessa elever står inte under min tillsyn. Jag har därför inte gjort några försök att klargöra vilka enskilda tolkelever som gjort sig skyldiga till övergrepp av detta slag.

Som jag framhöll i mitt tidigare beslut är det i första hand de deltagande officerarnas handlande som är av intresse för min utredning. Av särskilt intresse är om någon av dem bevittnat övergrepp utan att ingripa. Men ingen av de hörda värnpliktiga har uppgett att någon viss deltagande officer skulle ha sett att förhörsledare använde våld mot fångarna. De officerare som har hörts av mig har visserligen i några fall sagt att de sett förhörsledare stöta med fingrarna mot fångarna men då skulle de också omedelbart ha ingripit mot detta. De har bestämt bestritt att de skulle ha bevittnat några andra inslag av våldsanvändning. Jag har bedömt det som utsiktslöst att genom fortsatta utredningsåtgärder få fram hållbar bevisning om att de skulle ha gjort sådana iakttagelser.

Det skall tilläggas att det inte kommit fram uppgifter som ger vid handen att berört befäl skulle ha uppmuntrat tolkeleverna att använda våld.

Mot bakgrund av att våld och andra icke planerade övergrepp mot fångarna förekommit finns det också anledning att ställa frågan om övervakning av övningen från övningsledningens sida varit tillfredsställande. Till den frågan återkommer jag i nästföljande avsnitt.

5.2 *Övningens uppläggning och genomförande*

Även här vill jag inledningsvis hänvisa till motsvarande avsnitt i mitt tidigare beslut. Jag redovisade där min syn på de fångförhörsövningar som hölls under åren 1982 och 1983. Efter en genomgång av olika påfrestande inslag i fångbehandlingen uttalade jag bl. a. följande.

I de granskade övningarna har de flesta av de berörda inslagen förekommit och dessa övningar har med tanke på detta varit alldeles för långa. Jag ställer mig starkt kritisk till att övningar bedrivits på det sättet. De deltagande fångarna har uppenbarligen i en del fall utsatts för mycket hårda påfrestningar. Mycket tyder också på att vissa hälsorisker förelegat. --- Vidare menar jag att det är tveksamt om påfrestningar av detta slag överhuvud taget gör de deltagande fångarna bättre rustade för en krigssituation. När det gäller förhörsledarna/fångvaktarna kan man naturligtvis resa invändningar bl. a. av etisk art mot att de beordrats delta i en fångbehandling av detta slag.

Den kompletterande utredning jag gjort har i allt väsentligt bekräftat de uppgifter angående 1983 års övning med FJS som jag utgick ifrån i det tidigare beslutet. Men självfallet har bilden också blivit fylligare.

För egen del har jag inte funnit anledning att frångå min kritiska inställning till detta sätt att bedriva övningar med värnpliktiga. I och för sig har jag lika litet som tidigare något att invända mot de syften man haft med övningarna. För fångarnas del har det i regel varit att ge dem erfarenhet av vad det kan innebära att vara krigsfånge och att därmed öka deras möjligheter att uthärda en sådan situation. Och när det gäller tolkarna har det främsta syftet varit att ge dem tillfälle att träna förhörsteknik med för dem obekanta soldater. Däremot menar jag att uppläggningen och genomförandet inte varit godtagbara.

Till en början anser jag fortfarande att övningen med tanke på de påfrestande inslagen var alldeles för lång. Shalits uppgifter om vissa erfarenheter från krigsförhållanden föranleder enligt min uppfattning inte till någon annan bedömning. Och att fångarna själva ställt sig positiva till övningen kan inte heller tillmätas någon avgörande betydelse.

Till detta kommer att genomförandet av övningen i det aktuella fallet ger anledning till invändningar från olika utgångspunkter.

Jag betonade redan i mitt förra beslut vikten av att en betryggande övervakning anordnas vid övningar av det här slaget. Mot bakgrund av vad som nu kommit fram angående visst våld mot fångarna kan man otvivelaktigt i efterhand påstå att övervakningen borde ha varit bättre. Visserligen tyder utredningen på att det under nästan hela övningstiden fanns befäl från tolkskolan eller FJS eller personal från FOA på övningsplatsen. Men förhör hölls på upp till fem eller sex platser samtidigt och av tolkelevernas uppgifter framgår att det endast var en mindre del av de hållna förhören som övervakades och att det var vid förhören som våldsinslagen förekom.

Mot bakgrund av tidigare års erfarenheter hade man från FJS sida planerat att fångarna vid 1983 års övning skulle få tillräckligt med vatten.

Utredningen visar emellertid att åtminstone tre av fångarna inte fick vatten i den utsträckning som var avsedd. Det är givet att en brist av detta slag inte kan godtas.

Tolkskoleeleverna har varit kritiska till samtliga övningar de deltog i, däribland den som hölls under år 1983 med FJS. Jag skall här beröra ett par av huvudpunkterna i kritiken. Ett återkommande klagomål är att den utbildning eleverna fick i att förhöra fångar var dålig. Särskilt har man gjort gällande att man inte fått lära sig något om förhörspsykologi. En annan klagopunkt är att övningarna var upplagda så att tolkskoleeleverna i realiteten kom att utgöra en "B-styrka".

När det gäller dessa frågor får jag konstatera att det inte är min sak att utvärdera den utbildning som ges vid militära förband. JO:s uppgift är nämligen väsentligen att utöva en rättslig kontroll av myndigheternas sätt att sköta sin verksamhet. Och några rättsliga aspekter aktualiseras knappast av klagomålen i den nu berörda delen.

Det sagda hindrar naturligtvis inte att jag kan konstatera att det varit ett allmänt missnöje bland tolkskoleeleverna med utbildningen i nu berörda hänseenden och att en majoritet av eleverna mot den bakgrunden starkt

ifrågasatte värdet av övningarna för egen del. Dessa negativa uppfattningar måste givetvis beaktas vid fortsatt planering av utbildningen inom tolkskolan.

I mitt tidigare beslut har jag diskuterat fångövningarnas förenlighet med Genèvekonventionen den 12 augusti 1949 angående krigsfångars behandling. Ytterligare en fråga av folkrättslig karaktär har väckts med anledning av övningarna. Det har ifrågasatts om övningarna innebär en överträdelse av det skydd mot tortyr som finns i artikel 3 i den europeiska konventionen den 4 november 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna och i artikel 7 i FN-konventionen den 16 december 1966 angående medborgerliga och politiska rättigheter.

Numera har ett skydd mot tortyr, som i huvudsak får antas svara mot det som finns i de nämnda konventionerna också intagits i svensk författning, nämligen i 2 kap. 5 § regeringsformen. I den paragrafen föreskrivs ett förbud mot bl. a. tortyr. I förarbetena till bestämmelserna (prop. 1975/76:209) finns inte närmare angivet vad som avses med tortyr men det anges (s. 146) att den föreslagna paragrafen i sak inte skilde sig från den bakomliggande utredningens förslag. I utredningens betänkande (SOU 1975:75 s. 198) uttalades bl. a. följande.

Med uttrycket tortyr avser utredningen i första hand vad som i den norska grundlagen kallas "pinligt förhör", dvs. att fysiskt våld eller psykisk terror används för att tvinga fram uppgifter. I uttrycket tortyr ligger att det skall vara fråga om åtgärder som är relativt långtgående. Vanligt språkbruk ger ledning till vad som närmare avses. Det är inte tortyr om t. ex. en person beläggs med fängsel av ordnings- eller säkerhetsskäl. Ännu mycket mindre kan ett frihetsberövande, även om det innefattar isolering av den intagne, i och för sig betraktas som tortyr. Att polisen förhör en person under förhållandevis lång tid är inte heller att anse som sådan. Ett förhör som pågår mycket länge utan avbrott eller utan att den förhörde får sova eller äta är däremot något som förbjuds av den föreslagna grundlagsbestämmelsen.

Om de metoder som vid den nu aktuella övningen med tolkskolan och FJS användes vid behandlingen av fångarna inför och vid förhören hade tillämpats vid verkliga förhör framstår det för min egen del som helt klart att ett brott mot grundlagsbudet hade förelegat. Men de förhör som hållits vid övningarna skiljer sig uppenbarligen i väsentliga avseenden från sådana förhör som grundlagsregeln förbjuder.

När det gäller dessa skillnader vill jag här bara peka på följande. Något egentligt informationsbehov fanns inte vid förhören. Det egentliga syftet var inte heller att få fram information utan att ge deltagarna kunskaper om hur det kan upplevas att vara fånge. Fångarna kunde också få ett slut på sitt eget deltagande i övningen.

Mot denna bakgrund anser jag det helt klart att ingen av de nämnda föreskrifterna om förbud mot tortyr överträtts genom övningen. Jag vill emellertid betona att detta inte på något sätt är ägnat att mildra min redan framförda kritik mot övningen.

5.3 *Frågor om ansvar*

I mitt tidigare beslut övervägde jag om ansvar för missbruk av förmanskap eller tjänstefel kan komma ifråga för det att man planerat och genomfört övningar med sådana inslag som jag kritiserat. Jag fann det dock beträffande flertalet av de övningar jag då hade granskat osannolikt att några åtal skulle kunna styrkas. Jag har nu övervägt om straffrättsligt ansvar skulle kunna utkrävas för den övning som hölls med FJS år 1983.

Enligt min uppfattning är det klart att det inte finns underlag för misstanke om att någon av de för övningen ansvariga genom sin befattning med den gjort sig skyldig till missbruk av förmanskap enligt 21 kap. 15 § brottsbalken.

Enligt bestämmelsen i 21 kap. 18 § brottsbalken skall krigsman dömas för tjänstefel om han av försummelse, oförstånd eller oskicklighet åsidosätter vad honom åligger enligt reglementen, instruktioner eller andra allmänna bestämmelser, särskilda föreskrifter eller tjänstens beskaffenhet. Undantag görs för det fall att gärningen eljest är belagd med straff.

En första fråga är om det kan anses straffbart att anordna en fångförhörsövning med de påfrestande inslag som har berörts i det föregående och som – enligt vad jag utvecklat i mitt tidigare beslut – i krig skulle ha utgjort konventionsbrott. När det gäller den frågan kan till en början konstateras att det inte finns några bestämmelser i reglementen eller andra föreskrifter som kan ha åsidosatts. Detta utesluter visserligen inte att tjänstefel kan föreligga. Även om något åsidosättande av uttryckliga bestämmelser inte förekommit kan tjänstefel föreligga. Det krävs i så fall ett åsidosättande av vad som kan anses åligga någon på grund av tjänstens beskaffenhet.

Jag är som redan framgått starkt kritisk mot den aktuella övningen. I det ligger att jag menar att övningen var olämplig och att man naturligtvis inte borde ha anordnat och genomfört den på det sätt som skett. Men den bedömningen vilar på lämplighetsöverväganden och därav följer inte direkt att det skulle vara straffbart att anordna en övning av detta slag. Och för egen del är jag inte beredd att göra gällande att någon för övningen ansvarig åsidosatt vad som åligger honom på grund av tjänstens beskaffenhet genom att anordna och genomföra övningen. Jag anser mig alltså inte heller ha anledning att misstänka någon för tjänstefel för det att man anordnat övningen.

Jag har i det föregående avsnittet konstaterat att övervakningen av hur fångarna behandlades borde ha varit bättre vid övningen. Några bestämmelser eller anvisningar om övervakning av övningar av detta slag finns dock inte och kan alltså inte heller ha åsidosatts. Däremot måste det anses följa av tjänstens beskaffenhet att en betryggande övervakning måste anordnas. Frågan är därför om det kan läggas övningsledningen till last som tjänstefel att man inte anordnade en intensivare övervakning än den som insattes. För straffbarhet skulle krävas att den eller de för övningen ansvariga borde ha insett att övervakningen inte skulle räcka till.

För min del har jag inte bedömt det som möjligt att styrka något åtal på den här punkten.

Även när det gäller vattenförsörjningen till fångarna har jag konstaterat en brist vid genomförandet av övningen. Den utredning som gjorts har emellertid inte gett något klart besked angående orsaken till det inträffade.

Och jag har inte bedömt det som meningsfullt att försöka att genom ytterligare utredningsåtgärder få fram belägg för att någon som står under min tillsyn skulle kunna dömas till ansvar för tjänstefel för den nu berörda bristen.

Sammanfattningsvis har jag alltså funnit att jag beträffande 1983 års övning med tolkskolan och FJS får stanna vid den kritik som jag framfört i ärendet.

5.4 *Övriga övningar under 1983*

Under utredningen har jag som jag redan nämnt även informerat mig närmare om samtliga de fångförhörsövningar av nu aktuellt slag som hölls under 1983. Jag konstaterar här endast att den ytterligare informationen inte fått mig att frångå den bedömning som jag gjorde av dessa övningar i mitt tidigare beslut.

I samband med operationer mot misstänkt undervattensverksamhet i Karlskrona skärgård förekom ingripanden av polis och militär mot företrädare för massmedier. Fråga om åtgärderna hade stöd i författning

(Dnr 759-1984 och 1029-1984)

Bakgrund och klagomål

Den 9 februari 1984 uppkom misstankar om att främmande ubåtar uppehöll sig i Karlskrona skärgård. En omfattande spaning bedrevs inom området under ett par månader. Spaningsarbetet var föremål för en intensiv bevakning i massmedierna.

I en anmälan, som kom in till JO den 15 mars 1984, anförde Svenska Journalistförbundet följande.

Under den alltjämt pågående ubåtsjakten i Karlskrona skärgård har det flera gånger inträffat att militär och polis ingripit mot pressfotografer och TV-team som varit utsända för att bevaka händelserna. Journalister har gripits under yrkesutövning och förhörts av polis, filmrullar och videokassetter har beslagtagits och/eller förhandsgranskats av polis och militär.

Några exempel:

Fotografen Thorbjörn Frennesson, Sydöstra Sveriges Dagblad, greps och förhördes fredag 17 februari. En av hans filmer beslagtogs. Den återlämnades tio dagar senare, men då hade polisen klippt bort och behållit fem av bilderna.

Fotografen Gösta Pettersson, Blekinge Läns Tidning, greps 23 februari sedan han fotograferat ett par fiskare i Ekenäs. Filmrullen beslagtogs, framkallades och förhandsgranskades av polisen och återlämnades därefter till tidningen.

En reporter från samma tidning, Håkan Andersson, fick vid ett annat tillfälle en film beslagtagen och framkallad av polisen. På filmen fanns enbart privata bilder.

Ett TV-team från Rapport/Magasinet, där bl a journalisten Lennart Anebäck ingick, fick 23 februari två videokassetter beslagtagna av polisen i Karlskrona. Beslaget hävdes av jourhavande åklagare efter ca två timmar.

Ett TV-team från Aktuellt med bl a journalisten Bo Åström greps 7 mars. Deras material förhandsgranskades av personal från försvarsstaben. Under granskningen filmades och intervjuades kommendörkapten Sven Carlsson och inslaget kunde sändas i Aktuellt samma kväll.

Polisens och militärens agerande i dessa fall reser en rad frågor som Svenska Journalistförbundet härmed får be JO granska.

Ingripandena har uppenbarligen gjorts med stöd av 1940 års skyddslag. Dock uppger personerna i ovan nämnda exempel att ingripande gjorts trots att de följt gällande bestämmelser. Militär och polis har trots detta förhindrat fotografering, beslagtagit och förhandsgranskat filmer och videokassetter.

Har myndigheternas företrädare därvid handlat korrekt?

Har beslut om vilka områden som omfattas av fotograferingsförbud meddelats på godtagbart sätt?

En principiellt viktig fråga i sammanhanget är förhållandet mellan 1940 års skyddslag och de lagar som reglerar massmediers verksamhet när det gäller tryck- och yttrandefrihet och därmed sammanhängande ansvarsfrågor. Principen om granskning av publicerat material i efterhand finns i TF och analogt i Radiolagen och Radioansvarighetslagen. Det är en viktig grundprincip, som enligt vår uppfattning bör vara vägledande även i situationer som den nu aktuella.

För att myndigheter ska kunna ingripa mot tryckt skrift i förhand krävs en välgrundad misstanke om grova brott mot rikets säkerhet. Är det vad de journalister som gripits, förhörts och fått arbetsmaterial beslagtaget i Karlskrona misstänkts för?

Sveriges Television AB och Tidningarnas Arbetsgivareförening begärde i en gemensam skrift den 6 april 1984 att JO skulle uttala sig om huruvida vissa åtgärder som vidtagits av polismyndigheten i Karlskrona den 23 februari 1984 överensstämmer med gällande lag. Det rörde sig om ett beslag av ett par videokassetter hos ett TV-team under ledning av reportern Lennart Anebäck och en begäran om granskning av dessa kassetter. I anmälan anfördes bl. a. följande.

Beslaget grundades enligt uppgift på 1940 års skyddslag. I samband med beslaget begärde polisen i Karlskrona även att få granska upptagningen. Avsikten med granskningen var att därigenom kunna avgöra huruvida TV-teamet överträtt ett fotograferingsförbud.

Senare samma dag hävdes beslaget efter ingripande av åklagaren och kravet på granskning förföll.

Fråga uppstår nu huruvida konflikt föreligger mellan å ena sidan gällande regler om censurförbud i radiolagen och å andra sidan 1940 års skyddslag eller eventuellt annan lagstiftning. Konfliktfrågan gäller även radioansvarighetslagen.

Skulle sådan konflikt föreligga och detta innebär att reglerna i radiolagen om censurförbud liksom reglerna i radioansvarighetslagen om anonymitetsskydd får vika, uppstår en situation som uppenbarligen ej har förutsatts vid utarbetandet av de yttrandefrihetsrättsliga reglerna i radiolagen och radioansvarighetslagen.

Reglerna i de båda nämnda lagarna bygger på och överensstämmer med principerna i tryckfrihetsförordningen.

Radiolagen och radioansvarighetslagen har dock ej grundlagskaraktär.

De yttrandefrihetsrättsliga grunderna innebär att inga hinder i förväg skall

läggas för massmediernas verksamhet.

Vid det aktuella fallet har sådana hinder lagts genom att beslaget gjorts, vilket innebar avsevärd tidsfördröjning för Rapport-teamets verksamhet. Dessutom har enligt SVT:s och TA:s mening begäran om granskning inneburit att förbudet mot censur enligt radiolagen har överträtts.

I detta sammanhang skall anmärkas att den militära myndigheten, som var väl insatt i händelsen, icke hade något intresse av att granska upptagningen och ej heller hade uppfattningen att rådande fotograferingsförbud överträtts.

Till anmälan var fogad en närmare redogörelse för händelsen.

Utredning

Efter remiss avgav överbefälhavaren yttrande över journalistförbundets anmälan. Till yttrandet var fogad en utredning, som ombesörjts av chefen för Blekinge kustartilleriförsvar med Karlskrona kustartilleriregemente (BK/KA 2), överste 1. Stefan Furenius.

Furenius anförde i sin utredning bl.a. följande.

Från ubåtsincidentens början har ansvarig chef efterhand beslutat om erforderliga förbud mot tillträde, fotografering etc. Dessa beslut har fattats med stöd av 1:a § lagen 1940 (Skyddslagen) samt av kungörelsen 1940:383 (Bevakningskungörelsen). Besluten har efterhand publicerats i CBK/KA 2 myndighetsorder.

Tillträdes- och fotoförbud vilka meddelats med stöd av ovannämnda lagrum har bl a haft till syfte att icke röja svenska militära dispositioner.

Flertalet av de skyddsföremål det här rör sig om har haft till syfte att genom dolt uppträdande (maskerat) spana efter främmande verksamhet. Härav framgår att sådana enheter icke kan röja sin närvaro genom skyltning, avspärrningar e.d.

I andra fall har det gällt att icke avslöja t ex den tekniska utrustning som använts för spaning både under och över vattenytan.

I vissa fall har förbuden även meddelats med avseende på personalens och materielens fysiska skydd och/eller verkansmöjligheter.

Slutligen har förbud enl ovan meddelats med hänsyn till risken för tredje man.

Med hänsyn till sekretesskraven har tillträdes- och fotoförbuden endast i undantagsfall kungjorts offentligt. Myndigheten har därmed medvetet valt att begränsa utsträckningen av framför allt fotoförbud till de områden som kunnat hävdas av befintliga poster. Därigenom har också inskränkningarna för massmedia minimerats. Genom att icke totalt fotoförbud hävdats har åtminstone vid tre tillfällen ur underrättelsesynpunkt värdefull information inhämtats av bildbaserade massmedier.

Tillträdes- och fotoförbuden har därför med stöd av skyddslagen och bevakningskungörelsen till största delen meddelats till allmänheten via poster. Undantag är bl a beslut som fattats i samråd med länsstyrelsen och som kungjorts i sedvanlig ordning.

Massmedia bidrog dock till att kunskapen om tillträdes- och fotoförbud kring militära grupperingar spreds med kraft och med stor snabbhet.

Förbud enligt ovan har snarast omsatts till instruktioner för poster, patruller, båtchefer m fl. Först som muntliga, sedan så fort som möjligt som skriftliga instruktioner.

En civilperson kan naturligtvis inte säkert sägas vara medveten om dessa förbud förrän han upplysts därom av t ex en post. Bryter han trots detta mot förbudet, gör han sig skyldig till lagöverträdelse.

Har civilperson filmat eller fotograferat, ovetande om att detta skett i strid mot fotoförbudet, måste filmen granskas ur säkerhetssynpunkt för att ev sekretessbelagd information skall kunna avlägsnas. Detta får ej förväxlas med förhandsgranskning. Här gäller det en sekretessgranskning av materiel som införskaffats i strid mot gällande förbud, d v s genom ett lagbrott. Personen kan däremot icke ställas till straffansvar om han ej har fått sig förbudet meddelat på godtagbart sätt.

Fortsätter han efter det förbudet meddelats, att fotografera (etc) gör han sig skyldig till lagbrott som medför straffansvar.

– – –

[I anmälan] sägs att journalisterna i samtliga fall följt gällande bestämmelser. Denna uppfattning delas ej av C BK/KA 2. Överträdelser av såväl tillträdes- som fotoförbud har uppenbarligen förekommit. Som exempel kan anges händelser den 7 mars med bl a journalisten Bo Åström. Här framgick med all önskvärd tydlighet av det inslag som utsändes under kvällen att bildupptagningen fortsatte trots att förbud meddelades på platsen. (Av befäl från bevakningsbåt). I inslaget förekom också en för rikets försvar väsentlig och sekretesskyddad anläggning.

Ett annat exempel är TV-reportern Anebäck som i ett Aktuellt-inslag berättade att han åkt på vägen mot HASSLÖ, där blivit hejdad och meddelad fotoförbud, trots detta fortsatte filmandet från bussen.

Vid händelsen den 23 februari filmade samma reportageteam från HASSLÖ-bron, trots att förbudet meddelats vid åtminstone två tillfällen. Vid polisingripande beslagtogs två videokassetter. Beslaget hävdes tyvärr av jourhavande åklagare samma kväll.

Bildupptagning från HASSLÖ-bron vid detta tillfälle kan misstänkas ha avslöjat dels dispositioner av sekretessvärde vid tidpunkten ifråga, dels sekretessbelagd information av bestående värde.

– – –

Som svar på av journalistförbundet ställda frågor kan därför sammanfattas:

– Företrädare för militära myndigheter har [i] de fall som efterfrågats handlat korrekt.

– Förhandsgranskning har ej skett. Vid ett tillfälle har en videoupptagning, på begäran från berörd massmediarepresentant, sekretessgranskats av kk Sven Carlsson.

Sekretessgranskning har dessutom skett av fotografier, vilka omhändertagits och överlämnats till myndigheten för sådan granskning.

– Förbud mot tillträde och fotografering har meddelats på sätt som avses/krävs för att anses godtagbara.

– – –

Överbefälhavaren yttrade i huvudsak följande.

Den principiella fråga som förbundet tar upp i sin anmälan, nämligen förhållandet mellan 1940 års skyddslag och de lagar som reglerar massmedias verksamhet såsom radiolagen (1966:755) och radioansvarighetslagen (1966:756) är självfallet av ett mycket stort intresse för försvarsmakten. Detta främst när det gäller frågan om möjligheten till ingripande mot t ex journalister som har fotograferat i strid mot bestämmelser utfärdade med

stöd av skyddslagen.

För ÖB är det från sekretessynpunkt utomordentligt allvarligt, om i fall av brott mot fotograferingsförbudet i skyddslagen, vederbörande polis- och åklagarmyndighet inte skall kunna ingripa förrän efter det att bilderna offentliggjorts i massmedia. De har därmed givits en offentlig spridning som motverkar syftet med fotograferingsförbudet. Detta gäller oavsett från vilken nation vederbörande journalist kommer.

Länsstyrelsen i Blekinge län avgav efter remiss yttrande över journalistförbundets anmälan angående de förordnanden som länsstyrelsen meddelat med stöd av skyddslagen och polisens åtgärder enligt klagoskrivelsen samt över Sveriges Television AB:s och Tidningarnas Arbetsgivareförenings klagomål. Yttrandet som åtföljdes av redogörelser av berörda polismyndigheter har följande lydelse.

Inledningsvis vill länsstyrelsen framhålla att den misstänkta främmande verksamheten med stor sannolikhet inte enbart var riktad mot det militära försvaret utan även mot totalförsvaret och Sveriges territorium som sådant. Spaningsarbetet omfattade både land- och vattenområden. De av myndigheterna utfärdade besluten och spaningarna berörde civilbefolkningen i stor omfattning. Med anledning härav var länsstyrelsens roll i spaningsarbetet förhållandevis aktiv och ett nära samarbete bedrevs kontinuerligt mellan länsstyrelsen, militära myndigheter och de lokala polismyndigheterna. Länsstyrelsen samordnade i egenskap av högsta polismyndighet i länet genom länspolischefen den polisiära verksamheten och svarade för att de lokala polismyndigheterna fick erforderliga resurser. Företrädare för respektive myndighet träffades varje dag kl 10.00 under den tid spaningsarbetet pågick för utbyte av information och uppdragande av riktlinjer för spaningsarbetet. Länsstyrelsens huvuduppgift har varit att väga militära krav på operationsmöjligheter och säkerhet mot civila krav på ett så normalt och friktionsfritt arbets- och fritidsliv som möjligt. I synnerhet har fiskets roll beaktats. All tänkbar hänsyn har tagits till rättsäkerhetskravet.

Länsstyrelsen fattade i samband med spaningsarbetet beslut enligt skyddslagen dels 1984-02-19 om förbud mot dykning, dels gemensamt med militär myndighet 1984-03-06 om tillträdesförbud, fotograferingsförbud m m gällande det s k Almölandet. Dessutom beslöt länsstyrelsen – med stöd av kungörelsen (1964:810) om avlysning av allmänt vattenområde för militär verksamhet – om förbud att vistas i eller passera de sund som omgärdar den s k hamnbassängen. Länsstyrelsens beslut med stöd av skyddslagen hade till syfte att skydda försvarsmaktens verksamhet mot obehörig insyn, spioneri, sabotage och andra liknande störningar. I länsstyrelsens beslut 1984-03-06 ansågs det särskilt angeläget att förhindra fotografering av verksamheten. Länsstyrelsens beslut har kungjorts via lokalradion, lokaltidningarna, länskungörelserna och anslag på lämpliga platser samt delgetts berörda parter.

Vid tillämpningen av skyddslagen kan vissa tolkningssvårigheter uppkomma. Skyddslagen och bevakningskungörelsen är inte avsedda att användas för verksamheter som sträcker sig över stora land- och vattenområden vilka normalt inte används för militär verksamhet. I fråga om vem som är behörig att fatta beslut kan gränsdragningsproblem uppkomma mellan militär myndighet och länsstyrelsen. Skyddslagen ger militär myndighet möjlighet att fatta beslut om förbud enligt 1 § och länsstyrelsen enligt 2 §. Därutöver har ÖB i skrivelse 1983-06-17 angivit att militär chef kan utfärda tillträdes-, närvaro- och fotograferingsförbud även för ett område som bara tillfälligt utnyttjas av försvarsmakten för visst företag.

Enligt länsstyrelsens uppfattning bör när ett beslut innefattar ett större

område och/eller de civila intressena är starka länsstyrelsen fatta beslut. När det gäller akuta lägen, mindre områden och enstaka platser eller föremål bör militär myndighet kunna fatta beslut. Det är också möjligt enligt länsstyrelsens uppfattning att militär myndighet och länsstyrelsen fattar gemensamt beslut.

Vad gäller anförda exempel i anmälningarna till JO där frågan gällt omhändertagande av filmrullar och videokassetter samt granskning av sådana anser sig länsstyrelsen inte kunna gå in i detalj i de enskilda fallen. Länsstyrelsen vill här hänvisa till bifogade underremisser. I de relaterade fallen råder ingen tvekan om att fotograferingsförbud varit gällande. De åtgärder som vidtagits från militära myndigheter och från de lokala polismyndigheterna synes endast ha inneburit en kontroll av att enligt skyddslagen utfärdade fotograferingsförbud har följts. Den i 9 § angivna förverkanderegeln i skyddslagen ger enligt länsstyrelsens uppfattning polismyndigheten rätt till prövning huruvida beslag och förverkande av fotografi sker även om inte någon kan ställas till ansvar för brott mot skyddslagen.

Vad gäller förhållandet mellan förbud utfärdade med stöd av skyddslagen och de rättigheter som kan åberopas med stöd av yttrandefrihetslagstiftningen måste utgångspunkten vara att beslut om förbud mot fotografering som utfärdas med stöd av skyddslagen, för att förhindra obehörig insyn i militär verksamhet, gäller även massmediaföreträdare. Inhämtande av uppgifter för eventuella framtida TV- eller radioprogram och tidningsartiklar faller under skyddslagen.

Sammanfattningsvis anser länsstyrelsen *att* polismyndigheten och militära myndigheter följt gällande bestämmelser, *att* allmänheten och de som berörts ekonomiskt av fattade beslut visat stor förståelse för dessa *samt att* de beslut som fattats med stöd av skyddslagen till skydd för insyn i försvarets verksamhet gäller även i förhållande till de rättigheter som kan åberopas med stöd av yttrandefrihetslagstiftningen.

Från polismyndigheten i Karlskrona rekvirerades handlingar rörande ingripandena mot Frennesson, Pettersson, Andersson och Anebäck till ombudsmannaexpeditionen. Av dessa handlingar framgår i huvudsak följande.

Frennesson greps den 17 februari av polis som misstänkt för att ha fotograferat en militär postering vid Herrgårdsviken, Tjurkö, i strid mot gällande fotograferingsförbud. Två filmrullar togs i beslag. Frennesson frigavs efter ett par timmar. Enligt en inom polismyndigheten den 16 maj upprättad promemoria hade Frennesson upphört att fotografera, sedan han genom en tillsägelse uppmärksammats på förbudet. Enligt promemorian syntes därför något brott inte föreligga. Beslaget har sedermera hävts och filmrullarna återställts.

Den 23 februari beslagtog polis en film hos Pettersson, som misstänktes ha fotograferat objekt invid Skällöbron trots gällande fotograferingsförbud. Filmen framkallades och beslaget hävdes samma dag. Polismyndigheten beslöt den 27 februari att inte inleda förundersökning. Som motivering angavs att gärningen inte utgjorde något brott.

Andersson och fotografen Kim Loxby färdades den 25 februari i en motorbåt i Karlskrona skärgård. Båten eskorterades av en militär patrullbåt in till Karlskrona. De ombordvarande misstänktes för att ha överträtt gällande fotograferingsförbud genom att ha fotograferat objekt söder om fyren Godnatt. Inför polis i Karlskrona förnekade Andersson och Loxby att de fotograferat objekt på sjön och erbjöd sig att överlämna filmerna i sina kameror till polisen för framkallning och kontroll. Sedan filmerna granskats

beslöt polismyndigheten den 2 mars att inte inleda förundersökning eftersom gärningen inte utgjorde brott. Filmerna utlämnades samma dag till Andersson.

Ett TV-team i vilket Anebäck ingick hejdades den 23 februari omkring kl. 17 av en militär postering på Hasslöbron. Polis tillkallades och upplystes av militären, att teamet filmat hur bevakningspersonalen kontrollerat en SJ-buss. Anebäck begärde att få medfölja till polisstationen för ett samtal med polismästaren. På polisstationen sammaträffade han med t.f. polisintendenten Styrbjörn Bjarke, som beslagtog två videokassetter hos TV-teamet med stöd av 9 § skyddslagen och rättegångsbalken.

Till utredningen fogades även en redogörelse av Åström av i huvudsak följande innehåll.

Vid kontakter med såväl försvarsstaben som den lokale befälhavaren i Karlskrona fick Åström veta, att det var tillåtet att ge sig ut i hamnbassängen utanför Karlskrona och filma. Dock ägde all militär personal rätt att med hänvisning till skyddslagen förbjuda filmning inom rimlig närhet till pågående operationer. Hans filmteam företog en utfärd i en förhyrd båt i hamnbassängen. Man höll sig med breda marginaler inom den tillåtna zonen och filmade. På hemvägen bordades man av en militär patrullbåt. Personal från patrullbåten gick ombord på den av Åström förhyrda båten och krävde att man skulle sluta filma. Trots att Åström upprepade gånger begärde en förklaring till detta krav lämnades inga ytterligare besked. Teamet fortsatte därför att filma. Filmteamets båt eskorterades in till Karlskrona hamn. Filmteamet kontaktade Sveriges Televisions jurister och den lokala redaktionsledningen, som kom överens om att låta militären granska det material som teamet haft med från utfärden. Ansvaret för vad som skulle publiceras skulle dock fortfarande vila på Sveriges Television. Granskningen utfördes av Sven Carlsson. Carlsson har påstått, att filmteamet "begärde" att bilderna skulle granskas. Detta är möjligen formellt korrekt men i praktiken helt fel. Filmteamet menade att militärens unika ingripande – i form av att borda en civil båt på helt tillåtet vatten, utan att ange några skäl till ingripandet samt under hotet av skarpladdade vapen mot svenska medborgare på svensk mark – var djupt anmärkningsvärt. Man beslöt därför, att *ge* Sven Carlsson en möjlighet att se de filmade sekvenserna. Ingripandet har inte prövats av vare sig polis, åklagare eller domstol, trots att varje ingripande enligt skyddslagen skall utredas av polis och bedömas av åklagare.

I en kommentar till utredningen framhöll journalistförbundet bl.a.

Vi menar naturligtvis inte att en journalist – skrivande eller fotograferande – som sänts ut på uppdrag har rätt att begå brott. Den som med fog misstänks för att ha överträtt fotograferingsförbud under ubåtsjakten kan naturligtvis gripas och förhöras i vanlig ordning. Det intressanta är vad som ska hända med det material han/hon insamlat för publicering. Ska det kunna beslagtas, förhandsgranskas och censureras enligt skyddslagen eller ska det material som väljs ut för publicering efterhandsgranskas och ansvar utkrävas enligt TF eller radioansvarighetslagen? Kan myndighet med stöd av skyddslagen förhindra att material levereras till redaktionen? Om det är skyddslagens regler som gäller – hur långt sträcker sig myndigheternas befogenheter? Gäller de på platsen för det misstänkta brottet? På väg till redaktionen? Eller inne på redaktionen – d v s kan militär ta en bild ur produktionen på en tidning eller stoppa ett nyhetsinslag i TV p g a misstanke om brott mot fotoförbud?

[Den synpunkt som framkommit under utredningen,] att sekretessgransk-

ning av bildmaterial som misstänks ha införskaffats genom brott mot skyddslagen inte innebär något förhandsingripande mot tryckt skrift, kan synas formellt riktig. När man tar hänsyn till att de filmrullar som granskats och i vissa fall censurerats tillhör tidningar, är tagna av pressfotografer i yrket och följaktligen avsedda för publicering blir det svårare att se någon skillnad mellan militär sekretessgranskning och förhandsgranskning i TF:s mening.

Chefen för sektion I vid BK/KA 2, överstelöjtnant Rolf Lindén, uppgav vid ett telefonsamtal med ombudsmannaexpeditionen följande. Beslut om tillträdes- och fotograferingsförbud fattades av lokala befälhavare, såsom fartygs- och posteringschefer, och dokumenterades i postinstruktioner och liknande. Besluten sammanfattades efter hand i chefens för BK/KA 2 order och denne övertog därigenom ansvaret för besluten.

I beslut den 14 december 1984 anförde JO Holstad följande.

Bedömning

Detta avsnitt är disponerat på följande sätt. Först tar jag upp frågan om besluten om fotograferingsförbud meddelats på ett korrekt sätt. Därefter lämnas en redogörelse för vilka rättsliga möjligheter myndigheterna har att ingripa med anledning av överträdelser av sådana förbud. I ett följande avsnitt kommenteras de enskilda fall som berörs i anmälningarna. Bedömningen avslutas med en sammanfattande kommentar.

Såvitt avser polisens befattning med de enskilda fallen har jag samrått med JO Anders Wigelius som är den av ombudsmännen som svarar för tillsynen över polisväsendet.

1. *Har besluten om fotograferingsförbud meddelats på ett korrekt sätt?*

Enligt 1 § lagen (1940:358) med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m.m. (skyddslagen) kan regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, vederbörande militära befälhavare utfärda förbud för obehöriga att beträda anläggning, inrättning, fartyg, luftfartyg eller område som hör till försvarsväsendet eller används av försvarsväsendet eller för dess räkning. I samma ordning kan förbud meddelas för obehöriga att närvara vid försvarsmaktens företag, övningar eller försök eller att ta fotografier, göra avbildningar eller beskrivningar av eller inom sådana anläggningar m. m. som nu nämnts. Enligt 2 § skyddslagen kan regeringen eller, enligt regeringens bemyndigande, länsstyrelsen meddela motsvarande förbud i fråga om anläggning, inrättning, fartyg, luftfartyg eller område som annars är av betydelse för försvarsväsendet.

Ett objekt för vilket förbud enligt 1 eller 2 § meddelats kallas skyddsföremål. De objekt som omfattas av 1 § benämns militära skyddsföremål och de som avses i 2 § civila skyddsföremål. Genom 1 § bevakningskungörelsen (1940:383) har regeringen bemyndigat "den på stället varande högste militäre befälhavaren" att meddela förbud såvitt avser militära skyddsföremål och länsstyrelsen när det gäller civila skyddsföremål.

Tillträdes- och fotograferingsförbud enligt skyddslagen har i princip karaktären av författningar. De riktar sig ju till en obestämd krets av

personer. Lagen (1976:633) om kungörande av lagar och andra författningar samt författningssamlingsförordningen (1976:725) skall därför iakttas. Detta innebär ett krav på kungörande i länets författningssamling. Kungörandekravet gäller dock inte förbud som omfattas av sekretess.

I de föreskrifter, anvisningar och allmänna råd om tillämpningen av säkerhetsskyddskungörelsen (FA SÄK, 1982) som fastställts av överbefälhavaren och rikspolisstyrelsen, finns bestämmelser om bl.a. dokumentation och tillkännagivande av förbud som meddelats med stöd av skyddslagen. Bestämmelserna har följande lydelse.

Dokumentation

Myndighetens beslut om förbud måste officiellt kunna dokumenteras i registrerad handling hos den beslutande myndigheten. Den geografiska belägenheten av varje fast skyddsföremål skall framgå av dokumentationen. Av den öppna dokumentationen får dock inte framgå någon uppgift om en anläggnings användning som rör mobilisering eller krig och inte heller belägenheten av sådana skyddsföremål som kan och bör döljas för obehöriga.

Tillkännagivande

Förbud tillkännages i regel genom tydliga anslag (förbudstavlor) eller genom utsatt bevakning. Förbuden kan med hänsyn till allmänhetens informationsbehov dessutom IL tillkännages i länets författningssamling eller genom annonsering i pressen. Beträffande av försvarsmakten tillfälligt nyttjade lokaler, byggnader eller områden (under övningar, konferenser od) utfärdas erforderliga förbud i samband med övningsbestämmelserna (motsv). Förbuden offentliggörs i övrigt i den omfattning som bedöms nödvändig.

Om ett skyddsföremåls läge av sekretesskäl bör döljas görs erforderliga inskränkningar i tillkännagivandet. Beträffande ett hemligt militärt skyddsföremål anmäler den förbudsmeddelande myndigheten i hemlig skrivelse det utfärdade förbudet till militärbefälhavaren och länsstyrelsen (länspolischefen) och orienterar berörda lägre territoriella myndigheter och det berörda polisdistriktet.

Av utredningen framgår att ett av de beslut enligt skyddslagen som avsåg bl.a. fotograferingsförbud träffades av länsstyrelsen tillsammans med chefen för BK/KA 2. Ingenting har framkommit som tyder på att det beslutet skulle ha tillkommit i felaktig ordning eller på annat sätt varit behäftat med fel.

Övriga beslut om fotograferingsförbud meddelades av militära befattningshavare. De meddelades med stöd av 1 § bevakningskungörelsen av posteringschefer, fartygschefer och andra lägre militära befälhavare. De omsattes sedan i instruktioner för bevakningspersonalen och bringades genom denna personal till allmänhetens kännedom. Besluten sammanställdes efter hand i order som meddelades av chefen för BK/KA 2 och delgavs samverkande civila myndigheter vid de gemensamma genomgångar som hölls varje dag under den tid operationen pågick. Härigenom övertog chefen för BK/KA 2 ansvaret för besluten. I de nämnda orderna angavs, att vissa platser, förband, fordon och fartyg var skyddsföremål.

Någon viss lägsta nivå på den militära befälhavare, som får besluta om

förbud med stöd av 1 § skyddslagen, anges inte i bevakningskungörelsen eller i någon annan författning. Det anges bara att det skall vara "den på stället varande högste befälhavaren". Det torde därför i viss utsträckning vara möjligt för exempelvis en posterings- eller fartygschef att vid behov meddela ett sådant förbud avseende posteringsområdet respektive fartyget. En given förutsättning är då att det inte finns någon högre chef på platsen. När det gäller de aktuella förbuden ger utredningen inte något underlag för att påstå att de skulle ha meddelats på fel nivå. – Det kan diskuteras om föreskriften i 1 § bevakningskungörelsen inte kan behöva preciseras. Jag återkommer till den frågan i det följande.

Utformningen av chefens för BK/KA 2 order ger anledning till invändningar på en del punkter. I viss utsträckning har nämligen förband och fordon angetts som skyddsföremål. Detta medger inte gällande regler. Däremot är det ingenting som hindrar, att förbud utfärdas exempelvis mot att beträda ett förbands grupperingsområde eller att närvara vid och fotografera dess operationer. Det skedda ger mig anledning att understryka vikten av att förbud av detta slag utformas och dokumenteras med en sådan noggrannhet, att det inte råder någon tvekan om vilket objekt eller område som omfattas av förbudet. Detta är av betydelse inte minst då domstolar och andra myndigheter i efterhand har att pröva påståenden om att överträdelse av förbudet skett.

Vad avser tillkännagivandet av förbud enligt 1 § skyddslagen kan det, som framgår av det tidigare redovisade avsnittet ur FA SÄK, ske exempelvis genom att förbudstavlor sätts upp i anslutning till skyddsföremålet eller genom utsatt bevakning. Förbud kan också kungöras i pressen. Det förhållandet, att de militära myndigheterna under ifrågavarande operation – med hänsyn till önskemålet om att inte röja olika spaningsenheter etc. – i regel valde att informera allmänheten om förbuden endast genom poster och annan personal ger därför inte anledning till kritik.

2. *Myndigheternas möjligheter att ingripa vid överträdelser av fotograferingsförbud*

Regler som ger vissa möjligheter till ingripande finns bl.a. i skyddslagen och rättegångsbalken (RB). Vissa begränsningar i dessa möjligheter följer av regler i skilda författningar angående yttrandefriheten i massmedierna. I fråga om yttrandefriheten i tryckta skrifter ges bestämmelser i tryckfrihetsförordningen (TF). Motsvarande regler för radio och TV finns i radiolagen (1966:755) och radioansvarighetslagen (1966:756). Den senare lagen hänvisar i stor utsträckning till TF:s regler.

Här skall närmast lämnas en kortfattad orientering om några bestämmelser i de nu nämnda författningarna.

I 7 § skyddslagen föreskrivs bl.a., att den som bryter mot ett förbud, som meddelats med stöd av 1 eller 2 § samma lag skall dömas till dagsböter eller fängelse. Och enligt 9 § kan bl.a. fotografier, som tillkommit under ett förfarande som är förbjudet enligt lagen, jämte för fotografiernas tagande använda apparater och materiel förverkas. Förverkande kan ske antingen någon fälls till ansvar för överträdelse av lagen eller ej.

I 11 § ges föreskrifter angående bl. a. befogenheter för bevakningspersonal vid skyddsföremål. Paragrafens första stycke har följande lydelse.

Krigsmän och polismän som bevakar skyddsföremål samt skyddsvakter får, i den utsträckning som krävs för att bevakningsuppgiften skall kunna fullgöras,

1. begära att var och en som försöker få tillträde till eller uppehåller sig vid skyddsföremålet skall lämna uppgift om namn, födelsetid och hemvist samt kroppsvisitera denne och undersöka egendom som han för med sig och som inte utgör brev eller annan enskild handling,

2. avvisa eller avlägsna eller, om en sådan åtgärd ej är tillräcklig, tillfälligt omhänderta en person vid skyddsföremålet eller egendom som denne medför, om han

a. överträder något förbud som har meddelats med stöd av denna lag,

b. vägrar att på begäran lämna uppgift om namn, födelsetid eller hemvist eller lämnar uppgift därom som skäligen kan antas vara oriktig,

c. vägrar att underkasta sig kroppsvisitation eller undersökning av medförd egendom

Enligt paragrafens andra stycke har krigsmän och skyddsvakter som bevakar ett skyddsföremål under vissa förutsättningar samma rätt som polismän att gripa den som det finns skäl att anhålla för spioneri, sabotage eller förberedelse till sådant brott samt lägga beslag på föremål som han för med sig. Och i fjärde stycket anges att anmälan omedelbart skall göras till en polisman om någon annan än en polisman verkställt omhändertagande enligt första stycket 2 eller gripande eller beslag enligt andra stycket. Det ankommer på polismannen att omedelbart pröva om åtgärden skall bestå.

Tvångsmedlet beslag regleras i 27 kap. RB. Enligt 1 § får föremål, som skäligen kan antas ha betydelse för utredning om brott eller vara avhänt någon genom brott eller förverkat på grund av brott, tas i beslag. Huvudregeln är att beslut om beslag skall fattas av undersökningsledaren eller åklagaren. Annan än undersökningsledaren eller åklagaren kan dock företa beslag. Sålunda har bl.a. den som med laga rätt griper en misstänkt eller verkställer kroppsvisitation rätt att beslagta föremål som därvid påträffas. Vidare har polisman i princip rätt att utan beslut av åklagare eller undersökningsledare företa beslag då det är fara i dröjsmål. För det fall beslag verkställts av annan än undersökningsledaren eller åklagaren och har denne inte beslutat beslaget, skall anmälan skyndsamt göras till honom, som har att omedelbart pröva om beslaget skall bestå (4 §).

I 24 kap. 7 § RB finns regler som gör det möjligt att gripa personer som misstänks för brott. I regel ankommer det på polisen att gripa den misstänkte.

De grundläggande principerna för yttrandefriheten i tryckt skrift slås fast i TF:s inledningskapitel. Av 1 kap. 1 § första och andra styckena framgår bl.a. att tryckfriheten innefattar frihet att yttra sig i tryckta skrifter och att där offentliggöra allmänna handlingar. Enligt tredje stycket har var och en i princip frihet att till bl.a. författare, utgivare och nyhetsbyråer lämna meddelanden för offentliggörande i tryckta skrifter. Fjärde stycket har följande lydelse.

Vidare skall envar äga rätt att, om ej annat följer av denna förordning, anskaffa uppgifter och underrättelser i vad ämne som helst för att offentliggö-

ra dem i tryckt skrift eller för att lämna meddelande som avses i föregående stycke.

Med bestämmelsen i 1 § fjärde stycket korresponderar en föreskrift i 9 § 3, som har denna lydelse.

Utan hinder av denna förordning gäller vad i lag är stadgat – – –
3. om ansvar och ersättningsskyldighet som avser det sätt på vilket uppgift eller underrättelse anskaffats.

Vid tillkomsten av dessa bestämmelser anförde föredragande departementschefen bl.a. detta (prop. 1976:204 s. 98 och 131).

– – – Förslaget bidrar också till att klargöra rättsläget i vissa tveksamma fall. Bl.a. kommer det att för framtiden stå klart att publicist eller meddelare inte kan avkrävas ansvar därför att han har anstiftat annan att bryta sin tystnadsplikt och därigenom skaffat sig uppgifter som grund för offentliggörande.
– – –
De med bestämmelsen åsyftade gärningarna faller både i straffrättsligt och processuellt hänseende utanför TF:s särskilda reglering. Som exempel på förfaranden som till följd härav skall bedömas och handläggas på vanligt sätt kan nämnas gärningar som utgör brott mot posthemligheten eller telehemligheten (4 kap. 8 § brottsbalken), intrång i förvar (9 § samma kapitel) och olovlig avlyssning (9 a §) eller som innefattar inbrott, egenmäktigt förfarande, hemfridsbrott, olaga tvång eller olaga hot. Också mutbrott faller under förevarande bestämmelse.

Ytterligare en regel som korresponderar med 1 § fjärde stycket är den som finns i 7 kap. 3 § andra stycket. Den regeln har följande lydelse.

Om någon anskaffar uppgift eller underrättelse i sådant syfte som avses i 1 kap. 1 § fjärde stycket och därigenom gör sig skyldig till brott som angives i förevarande paragrafs första stycke 1, gäller om ansvar härför vad i lag är stadgat.

I 7 kap. 3 § första stycket 3 anges bl.a. vissa brott mot rikets säkerhet (t.ex. spioneri).

Bland bestämmelserna i TF skall här också nämnas föreskriften i 1 kap. 2 § första stycket om censurförbud. Enligt bestämmelsen får någon tryckningen föregående granskning av skrift eller något förbud mot tryckning därav inte förekomma.

I radioansvarighetslagen regleras yttrandefriheten i radio och TV på ett sätt som svarar mot TF:s bestämmelser om yttrandefriheten i tryckt skrift. Den som lämnat meddelande för offentliggörande i ett radio- eller TV-program liksom den som anskaffat uppgifter och underrättelser för ett sådant offentliggörande är sålunda fri från ansvar, när ansvarsfrihet i motsvarande situation skulle förelegat med avseende på tryckt skrift (5 § andra stycket).

I 8 § radiolagen finns ett förbud mot censur i fråga om radio- och TV-program, som är uppbyggt efter samma mönster som förbudet mot förhandsgranskning i 1 kap. 2 § TF. Enligt paragrafen får myndighet eller annat allmänt organ inte i förväg granska eller föreskriva förhandsgranskning av radioprogram och inte heller förbjuda radiosändning eller trådsändning på grund av dess innehåll. Undantag görs emellertid i fråga om bild som återger Sverige eller del därav och som innehåller upplysning av betydelse för

rikets försvar. Detta undantag avser i praktiken endast flygfotografier (jfr av överbefälhavaren utfärdade bestämmelser för fotografering från luftfartyg, Flygfoto B, 1982, och anvisningar för granskning av flygbilder i press och television, Flygfoto i press och TV, 1976).

Som framgår av det föregående rör klagomålen vissa fall då myndigheterna ingripit med anledning av att fotograferingsförbud enligt skyddslagen överträtts. Det har rört sig om fotografering för offentliggörande antingen i pressen eller i televisionen. Jag skall här något beröra vilka möjligheter till ingripande i sådana fall myndigheterna har enligt de nu redovisade regelsystemen.

Först kan konstateras att förbuden mot förhandsgranskning enligt 1 kap. 2 § TF och 8 § radiolagen i och för sig inte lägger hinder i vägen för att film tas om hand och undersöks i fall av det slag som nu avses. Att man som ett led i en utredning om brott begåtts undersöker fotografiskt material som eventuellt kan komma att tas in i en tidning torde nämligen inte kunna betecknas som en förhandsgranskning av tidningen. Och lika litet torde det kunna göras gällande att en motsvarande undersökning beträffande material som är avsett att eventuellt visas i TV utgör en förhandsgranskning av ett TV-program. Det sagda förutsätter att syftet med undersökningen verkligen är att utreda brott. Avsikten får givetvis inte vara att censurera tidningen respektive TV-programmet.

Därnäst finns det anledning att erinra om bestämmelserna i 1 kap. 1 § fjärde stycket TF och 5 § andra stycket radioansvarighetslagen. Som framgår av det föregående har envar enligt dessa bestämmelser i princip rätt att anskaffa uppgifter i vad ämne som helst för att offentliggöra dem i pressen eller televisionen. Ett sätt att anskaffa uppgifter kan givetvis vara att fotografera. Möjligheterna till ingripande beror av vilka begränsningar i denna rätt att anskaffa uppgifter som föreskrivs.

En begränsning anges i 7 kap. 3 § andra stycket TF och 5 § andra stycket radioansvarighetslagen. Av dessa regler framgår att det är möjligt att straffa den som genom att anskaffa uppgifter i publiceringssyfte begått något av vissa grövre brott mot rikets säkerhet. Vid misstanke om att någon gjort sig skyldig till något sådant brott – t.ex. genom fotografering i strid med ett fotograferingsförbud – kan därför tvångsmedel enligt RB och skyddslagen användas.

När det gäller fotografering i strid med förbud i andra fall – dvs. när någon misstanke om grövre brott mot rikets säkerhet inte kan åberopas – kommer den särskilda bestämmelsen i 1 kap. 9 § 3 TF in i bilden. Här har man anledning att först fråga sig om fotografen kan straffas enligt 7 § skyddslagen för det fall att han gjort sig skyldig till brott mot ett fotograferingsförbud.

Av bestämmelserna i 1 kap. 9 § 3 TF framgår att bestämmelser om straff för det sätt på vilket en uppgift anskaffats gäller utan hinder av TF:s regler i övrigt. Jag har redan konstaterat att fotografering utan tvivel är ett sätt att anskaffa en uppgift. Vidare är det så, att fotografering i strid med ett fotograferingsförbud är straffbelagt. Att döma av ordalagen i de berörda bestämmelserna förefaller det alltså klart att åtal och straff kan komma i fråga i de nu avsedda fallen. För detta talar också vissa sakskäl. En annan

ordning skulle t.ex. innebära att en polisman inte skulle kunna hindra en pressfotograf att överträda ett förbud i andra fall än då överträdelsen kan misstänkas ingå som ett led i ett grövre brott mot rikets säkerhet. Det kan emellertid invändas att den straffbestämmelse det här gäller inte enbart tar sikte på sättet att anskaffa uppgifter utan också har ett samband med en viss typ av uppgifter. Detta skulle kunna ges den betydelsen att straff inte kan komma ifråga. Förarbetena ger ingen säker vägledning i den här frågan.

Mot bakgrund av det sagda är det enligt min mening inte helt klart vad som gäller i det nu diskuterade fallet. För prövningen av klagomålen angående de gjorda ingripandena är det emellertid tillräckligt att konstatera att mycket talar för att det enligt gällande regler är möjligt att döma till straff. Ett bindande avgörande av frågan kan f.ö. meddelas endast av allmän domstol.

Om straff kan komma i fråga är det också möjligt att ingripa med vissa tvångsmedel mot en fotograf som misstänks ha gjort sig skyldig till en straffbar överträdelse av fotograferingsförbudet. Sålunda kan kameran och filmen tas i beslag under de förutsättningar som anges i 27 kap. RB. Vidare kan fotografen i vissa fall gripas enligt reglerna i 24 kap. RB. Även reglerna om tvångsmedel i 11 § skyddslagen är tillämpliga. Enligt den paragrafen kan kameran och filmen under vissa betingelser tas om hand och undersökas. Paragrafen medger dessutom att fotografen själv i vissa fall omhändertas tillfälligt.

Om man utgår från att det finns utrymme för straff och andra ingripanden i de nu behandlade fallen finns det anledning att fråga sig också om myndigheterna kan ingripa i ytterligare en typ av fall. Jag syftar på det fallet att fotografen inte kan misstänkas för att ha känt till eller ha bort känna till fotograferingsförbudet när han tog sina bilder. Mot en fotograf som inte har för avsikt att offentliggöra något kan ju både tvångsåtgärder och förverkande enligt skyddslagen användas i en sådan situation.

Till en början torde det vara klart att straff är uteslutet och därmed också tvångsåtgärder enligt RB. Men frågan är om tvångsåtgärder och förverkande enligt skyddslagen kan tillämpas. Svaret på den frågan beror på vilken räckvidd anskaffarskyddet skall anses ha. Som framgår av det föregående beskrivs undantaget från anskaffarskyddet på det sättet i 1 kap. 9 § 3 TF att det anges att vad i lag är stadgat gäller om "ansvar och ersättningsskyldighet" som avser det sätt på vilket uppgift anskaffats. Avgörande för undantagets räckvidd är om ordet "ansvar" i bestämmelsen skall anses omfatta även åtgärder i fall där misstanke om brott inte finns.

I och för sig kan möjligheter till ingripande uppenbarligen vara lika motiverade i det nu diskuterade fallet som i övriga. Å andra sidan är det tydligt att ordvalet i författningstexten talar mot att ingripande får ske. För prövningen av klagomålen krävs inte något ställningstagande i frågan. Jag har emellertid velat peka på den oklarhet som här föreligger.

3. *De fall som klagomålen avser*

I samtliga fall har misstanke förelegat om att vederbörande gjort sig skyldig till brott mot ett fotograferingsförbud. Det har rört sig om fotografering i publiceringssyfte. Utgångspunkten för ingripandena har varit att något

hinder i lag inte föreligger mot att ingripa i sådana situationer. Mot bakgrund av de resonemang jag har fört i det föregående angående rättsläget anser jag att den utgångspunkten inte kan kritiseras.

Vad först angår Frennesson fann man visserligen så småningom att brottsmisstanken inte kunde styrkas. Därmed är emellertid inte sagt att ingripandet kan kritiseras. Åtgärderna måste ses i ljuset av vad som var känt när de vidtogs. Och utredningen ger inte belägg för att misstanken om brott omedelbart kunde avföras. Mot denna bakgrund har jag inte funnit utredningen ge underlag för kritik beträffande ingripande mot Frennesson.

Även beslaget av Petterssons filmrulle grundades på en brottsmisstanke som senare kunde avföras. Och av samma skäl som jag angett beträffande ingripandet mot Frennesson har jag inte funnit utredningen ge underlag för någon kritik.

Vad beträffar Anderssons och Loxbys filmer ger utredningen inte något annat vid handen än att Andersson och Loxby erbjöd sig att överlämna de båda rullarna till polismännen och att rullarna sedan mottogs för framkallning. Något formellt ingripande enligt skyddslagen eller rättegångsbalken kom därför inte till stånd. Därmed är i och för sig inte sagt att det var korrekt att ta emot filmerna. Emellertid framgår av utredningen att polismännen misstänkte att Andersson och Loxby överträtt ett gällande fotograferingsförbud. Och utredningen visar inte att omständigheterna var sådana att det var försumligt att inte omedelbart avföra misstanken. Mot den nu angivna bakgrunden kan polismännens åtgärder inte betecknas som felaktiga.

Det beslag som gjordes av två videokassetter hos Anebäcks TV-team grundades på misstanken, att teamet trots upprepade tillsägelser överträtt gällande fotograferingsförbud. Utredningen visar inte att det vid tillfället saknades grund för ingripandet. Någon anledning till kritik för att ingripandet gjordes föreligger därför inte.

Vad slutligen angår ingripandet mot Åströms TV-team kan det först konstateras, att fotograferingsförbud rådde där händelserna utspelades. Vidare framgår av Åströms egna uppgifter att teamet trots tillsägelser från militär personal fortsatte att filma. Enligt 11 § första stycket 2 a skyddslagen får militär personal avvisa eller avlägsna eller, om en sådan åtgärd inte är tillräcklig, tillfälligt omhänderta den som överträder ett förbud som meddelats med stöd av lagen. Eskorterandet av den båt som TV-teamet disponerade ger mot denna bakgrund inte anledning till någon kritik. Någon skyldighet att till polis anmäla andra åtgärder enligt denna bestämmelse än ett omhändertagande föreligger inte. Något formellt beslut om beslag eller ingripande enligt skyddslagen beträffande filmmaterialet kom tydligen inte till stånd eftersom teamet ändå överlämnade detta material för granskning. Att filmmaterialet mottogs av de militära befattningshavarna skall ses mot bakgrund av att teamet misstänktes för brott mot fotograferingsförbudet. Inte heller här finns det alltså underlag för kritik.

4. *Sammanfattande synpunkter*

I klagomålen anges ett flertal fall då polis- och militärpersonal ingripit mot fotografer som tagit bilder för olika massmediers räkning. Ingripandena har

såvitt framkommit berott på att myndigheterna misstänkt fotograferna för brott mot vissa fotograferingsförbud som meddelats enligt 1940 års skyddslag i samband med ubåtsspaning i Karlskronaområdet. Klagandena har begärt JO:s granskning av det skedda och i samband därmed JO:s syn på vissa rättsfrågor som aktualiserats av händelserna.

I det föregående har jag lämnat en redogörelse för de rättsregler som är av omedelbart intresse i sammanhanget. Sedan har jag tagit upp de fall som nämnts i klagomålen till granskning mot bakgrund av rättsreglerna.

Beträffande rättsreglerna har jag konstaterat bl.a. att förbudet mot förhandsgranskning i TF och radiolagen inte utgör något hinder mot ingripanden av det berörda slaget. När det gäller reglerna om skydd för den som anskaffar uppgifter för offentliggörande i massmedierna – 1 kap. 1 § fjärde stycket och 9 § 3 TF och 5 § andra stycket radioansvarighetslagen – har jag funnit att mycket talar för att inte heller de utgör något hinder. Men på den punkten har jag bedömt rättsläget som oklart.

Det framgår av redovisningen att jag funnit anledning till vissa anmärkningar mot en del av de fotograferingsförbud som meddelats. Däremot har jag inte funnit att utredningen ger stöd för någon kritik med anledning av de ingripanden som gjorts i de fall klagomålen avser. Jag har övervägt att här driva utredningen vidare men har stannat för att inte göra det. Jag har nämligen inte ansett det sannolikt att ytterligare utredning skulle ge underlag för någon kritik mot de berörda befattningshavarna.

När det gäller skyddet för den som anskaffat uppgifter för offentliggörande i massmedierna framgår av det sagda att jag anser att reglerna inte ger något klart besked om vad som gäller i fall av det slag som här har aktualiserats. Visserligen kan rättsläget komma att klarna genom att ett enskilt ärende förs till ett prejudicerande avgörande av allmän domstol. Detta har emellertid ännu inte skett trots att reglerna trädde i kraft redan år 1978. Det kan därför finnas skäl för statsmakterna att i lämpligt sammanhang överväga om inte en författningsändring behövs.

Jag har i det föregående också framhållit att det kan diskuteras om inte bestämmelsen i 1 § 1940 års bevakningskungörelse borde preciseras. Man kan nämligen fråga sig om inte den nuvarande bestämmelsen ger utrymme för beslutsfattande på alltför låg nivå.

Med anledning av det som nu sagts om eventuella ändringar i reglerna översänder jag kopior av detta beslut till cheferna för justitie- och försvarsdepartementena.

Visitation av värnpliktigas privata väskor före utryckning

(Dnr 957–1984)

I ett brev till JO uppgav värnpliktige Dan Lahti i huvudsak följande. Han ryckte ut från sin militära grundutbildning vid Bodens ingenjörregemente (Ing 3) den 23 mars 1984. Den sista uppställningen hölls i plutonskorridoren omkring kl. 12. De värnpliktiga, som hade lämnat in alla militära persedlar,

stod uppställda i civila kläder och hade med sig sin personliga utrustning. Kompanichefen, major Kenneth Rönnkvist, gav plutonen följande order. "Om ni har kronans materiel i er personliga utrustning så har ni två minuter på er att stoppa ner den i en påse som kommer att utplaceras här i korridoren. Efter det så blir det visitation." Efter ett par minuter kom Rönnkvist ut från befälsrummet. Han gav då order om att de värnpliktiga skulle öppna sina väskor och att befälet skulle visitera väskorna. Eftersom Lahti ifrågasatte befälets rätt att gå igenom hans personliga tillhörigheter, öppnade han inte sin väska. Rönnkvist beordrade honom då att göra det. Rönnkvist förklarade att han visste att han hade rätt att ge en sådan order. Lahti begärde då en skriftlig orderbekräftelse av Rönnkvist. Men denne negligerade kravet och hänvisade Lahti till rättsvårdsbefälet. Eftersom Lahti kunde tas emot av rättsvårdsbefälet först efter kl. 13 och då han ville hem så fort som möjligt, gav han efter och lät Rönnkvist visitera väskans innehåll. Givetvis hittade denne inte något av intresse. Enligt uppgift lät Rönnkvist på detta sätt visitera även kompaniets övriga plutoner. Lahti vill att JO utreder om Rönnkvist vid tillfället handlade i enlighet med gällande lag.

Efter remiss verkställde chefen för armén utredning i ärendet. I ett eget yttrande anförde han i huvudsak följande.

Visitationens genomförande

Rönnkvist har i allt väsentligt uppgivit att händelseförloppet enligt anmälan är riktigt. Visitationen har genomförts i enlighet med en tidigare utgiven bataljonsorder, vilken i sin tur synes vara grundad på kommendanturmeddelande 11 1984-03-21. Av detta framgår bl. a. under ordningstjänst punkten 2 att kontroll skulle ske av de värnpliktigas handbagage före embarkering av bussarna. Syftet härmed har enligt kommendanten i Boden angetts vara att kontrollera, att de värnpliktiga ej medfört alkoholhaltiga drycker innanför militärt område och att de ej medfört vapen, ammunition eller andra sprängeffekter från regementet. Visitationen har även varit avsedd att underlätta kontrollen på Kallax flygplats.

Kommendanten i Boden har för sin del uppgivit att bakgrunden till visitationer i samband med permittent- och utryckningsresor sedan 1981 bl. a. varit chefens för armén order med anledning av gjorda beslag av ammunitionseffekter samt problemen med alkoholförtäring.

Bakgrund

För att sätta in den nu aktuella händelsen i ett större sammanhang vill chefen för armén ta upp vad som tidigare inträffat i samband med permittent- och utryckningsresor.

Hösten 1981 anträffades i samband med en flygning från Kramfors till Landvetter ett tiotal väskor innehållande olika slag av ammunitionseffekter såsom lös och skarp ammunition, plastförpackningar med krut, en 8 cm granat med drivladdning, övningsskott till granatgevär, signalpatroner samt en del annan militär materiel. I samband med andra kontroller har sprängmedel, stubintråd och larmminor anträffats. Utöver detta har ordningen störts genom alkoholförtäring så att man varit tvungen att landa för att sätta av dem som stört ordningen och tillkalla polis. I några fall har flygplanens säkerhetsutrustning skadats eller tagits med. Ytterligare exem-

pel skulle kunna anföras.

Mot bakgrund härav har sammanträden ägt rum mellan flygföretagen och företrädare för försvars- och arméstaben. Från försvarets sida har därvid hävdats att ordningshållningen i första hand är en angelägenhet för vederbörande trafikföretag och polisen. Från försvarsmaktens sida har man dock haft förståelse för problemen och naturligtvis genomfört de kontroller som ansetts möjliga med hänsyn till författningsreglering och praxis.

Med hänsyn till de händelser som inträffade hösten 1981 utfärdade chefen för armén en order (1981-11-26, Prod 901) innebärande i stort att informationen skulle förbättras och att personalen skulle erinras om sina skyldigheter i samband med hantering och förvaring av vapen och ammunitionseffekter. Vidare skulle kunskapsläget kontrolleras samt efterlevnaden av säkerhetsbestämmelser ske genom bl. a. visitationer. I en senare order 1982-03-03, Prod 901:1066, föreskrevs bl. a. att kontroller skulle genomföras vid varje myndighet i form av stickprov och att särskilda kontroller skulle göras i samband med utryckning. Hur nämnda kontroller skulle genomföras framgick inte närmare. Enligt chefens för armén mening har dock avsikten aldrig varit att man vid kontrollerna skulle gå utöver gällande författningar och praxis. Ansvaret för kontrollernas genomförande ligger närmast på den bestraffningsberättigade chefen vid respektive myndighet.

Bestämmelser

Enligt 37 § i MRL har bestraffningsberättigad befattningshavare rätt att i anledning av brott, för vilken underlydande är misstänkt, förordna om beslag, kroppsvisitation eller kroppsbesiktning, där sådan befogenhet tillkommer åklagare. Detta stadgande innebär sålunda att den bestraffningsberättigade chefen måste ta hänsyn till de regler som uppställs beträffande nämnda tvångsmedel i RB. Det skall i detta sammanhang uppmärksammas att den bestraffningsberättigade inte kan förordna om husrannsakan. Av intresse blir då närmast vilka krav som måste uppfyllas för att kroppsvisitation skall få genomföras.

Av RB 28:11 första stycket framgår sålunda att kroppsvisitation får företagas på den som är misstänkt för brott, varå fängelse kan följa, för att bl. a. eftersöka föremål som är underkastade beslag. Av andra stycket i samma lagrum framgår vidare att även annan än den misstänkte får kroppsvisiteras om synnerliga skäl föreligger. Det skall här understrykas att det endast är den bestraffningsberättigade chefen som får förordna om kroppsvisitation, alltså inte vilken förman som helst.

De tvångsmedel som i övrigt är av intresse är bestämmelserna i reglementet med tjänsteföreskrifter m. m. för försvarsmaktens personal (TjRF) 1983 års upplaga. I 15 kap. 21–25 mom. finns bl. a. bestämmelser om medförande och förvaring av alkoholhaltiga drycker. I 22 mom. föreskrivs sålunda att alkoholhaltiga drycker får förvaras inom ett kasernområde endast i den utsträckning som regementschefen bestämmer. Enligt 24 mom. skall alkoholhaltiga drycker som medförs eller förvaras i strid mot de givna föreskrifterna tas om hand och förvaras av kompanichef. De skall sedan återlämnas när det kan ske utan risk för ordningen inom försvarsmakten.

Enligt TjRF 5 kap. 14 mom. skall var och en vara aktsam och sparsam med försvarsmaktens tillgångar samt vårda och ansvara för den materiel som utlämnas. Som ett led i att givna föreskrifter om persedlars användning, förvaring och vård efterlevs får också visitationer genomföras. Sådana visitationer genomförs också regelmässigt såsom skåpvisitation och visitation av packningar. Vidare sker visitation efter skjutningar i syfte att förhindra olyckor och att oförbrukade ammunitionseffekter kommer i orätta händer.

Enligt 11 § lagen (1940:358) med vissa bestämmelser till skydd för försvaret (skyddslagen) får krigsmän och polismän, i den utsträckning som behövs för att lösa bevakningsuppgiften, bl. a. utföra kroppsvisitation på den som uppehåller sig vid ett skyddsföremål samt undersöka den egendom som denne för med sig.

De nu nämnda bestämmelserna finns även kommenterade i RättsH, 1975 års upplaga, på s. 98–102. I kommentaren finns hänvisning till rättsfall och uttalanden av MO och JO.

Chefen för armén noterar här att det inom försvarsmakten föreligger tveksamhet om i vilken utsträckning visitationer av privata väskor får genomföras. Olika uppfattningar har också redovisats i förarbeten och kommentarer till lagstiftningen.

Chefen för armén vill här hänvisa till vad som kommit till uttryck i Högsta domstolens dom den 9 april 1974 (NJA 1974 s. 229), särskilt vad RÅ anfört i målet, samt MO 1953 s. 80 och 1966 s. 158. Vidare hänvisas till JO 1975 s. 158.

Beträffande visitation av privata väskor eller annat handbagage har HD (NJA 1974 s. 229) funnit att visitationen kan företagas för att i samband med återkomst till militärt område undersöka om alkoholhaltiga drycker medförs. Sådan visitation kan verkställas av kompanichef utan särskilt bemyndigande. Om väska, bag, portfölj eller annan liknande förvaringspersedel som skall visiteras är olåst har man i doktrinen inte ansett hinder föreligga att innehållet granskas. Om däremot väskan är låst blir läget mera komplicerat. I RättsH s. 101 f anges att om vederbörande vägrar att öppna väskan borde det med hänsyn till de tankegångar som ligger bakom avgörandet i NJA 1974 s. 229 och bedömningen i JO 1975 s. 158 vara tillåtet för den som visiterar att på lämpligt sätt öppna väskan som ett led i visitationen. Det anges dock att klara rättsregler för denna situation saknas.

Bedömning

Vid bedömningen av Rönnkvists åtgärder måste man ta hänsyn inte bara till den författningsenliga regleringen utan även till det ansvar som försvarsmaktens personal måste ta på sig när det gäller att se till att försvarsmaktens egendom inte kommer i orätta händer. Av största vikt är också att den enskildes personliga integritet inte träds för nära.

Vad först angår det straffprocessuella tvångsmedlet kroppsvisitation föreligger som ovan nämnts olika uppfattningar om vad som skall omfattas av en sådan visitation. Chefen för armén avstår emellertid från att ta ställning i denna fråga och nöjer sig med att konstatera att kroppsvisitation får företas endast i de fall misstanke om brott på vilket fängelse kan följa föreligger. I förevarande fall synes inte dessa förutsättningar ha förelegat.

Vad därefter angår möjligheterna att genomföra en visitation för att kontrollera att alkoholhaltiga drycker inte medförts till eller förvarats inom militärt område finns stöd för en sådan åtgärd i TjRF och praxis. Härvid vill chefen för armén särskilt hänvisa till vad som Högsta domstolen anfört beträffande en kompanichef och det ansvar denne får anses ha för att berörda föreskrifter följs (NJA 1974 s. 233). Enligt chefens för armén mening är det viktigt att respekten för utfärdade ordningsregler följs och det föreligger såväl rättighet som skyldighet för befälet att kontrollera att dessa regler följs. Det ligger också i försvarsmaktens intresse att tillse att förläggningsutrymmena för våra värnpliktiga inte blir förvaringsplatser för alkoholhaltiga drycker.

Visst stöd för ett genomförande av visitationer av det slag det här är fråga om finns även i ett avgörande av MO 1951 dnr 103 (ärendet finns ej intaget i ämbetsberättelsen). Visitationsrätten grundades i detta fall på skyddslagen

och bevakningskungörelsen. MO fann i detta fall ej skäl att rikta anmärkning mot att personal visiterades vid utpassering från militärt område oaktat misstanke om brott ej förelåg.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis anser chefen för armén att gällande regler, praxis och kommentarer i vissa avseenden är svårtolkade för de militära befattningshavare som har att tillämpa dem. Det måste dock ligga i sakens natur att visitationer av olika slag måste få genomföras. Chefen för armén vill dock betona att dessa visitationer måste utföras på sådant sätt att de värnpliktigas integritet inte kränks. Det är också viktigt att de värnpliktiga erhåller information så att de får förståelse för visitationsreglerna. I förevarande fall har Rönnkvist i sina direktiv till befälet sagt att det skulle vara fråga om en okulär kontroll och att man inte skulle "rota" i de värnpliktigas personliga tillhörigheter. Det har ej heller framkommit något som tyder på att själva visitationen utförts på ett olämpligt sätt.

Chefen för armén vill också understryka vikten av att vapen, ammunition, sprängmedel och annan militär materiel inte kommer i orätta händer genom att utföras från ett förband. Den kontroll som måste ske för att förhindra detta är enligt chefens för armén mening en mycket viktig fråga för allt befäl. Så länge de värpliktiga är i tjänst måste de ha klart för sig att de kan utsättas för visitationer av olika slag.

Beträffande Rönnkvists order om visitation grundar sig denna på det ovan angivna kommendantmeddelandet och bataljonschefens order. Enligt chefens för armén mening kan därför inte Rönnkvist lastas för det att han verkställt denna order och genomfört visitationen.

Med hänvisning till det anförda och vad som kommit till uttryck i angivna rättsfall, MO och JO-uttalanden anser chefen för armén att det funnits fog för att genomföra visitationen på det sätt som skett.

I beslut den 25 mars 1985 anförde JO Holstad följande.

Beträffande bakgrunden till den aktuella visitationen är det upplyst att det under hösten 1981 vid olika tillfällen förekom att ammunitionseffekter och liknande påträffades i de värnpliktigas bagage i samband med permissions- och utryckningsresor som skedde med flyg. Även ordningsstörande uppträdande som hade samband med alkoholförtäring förekom. Med anledning av dessa händelser utfärdade chefen för armén den 26 november 1981 en order angående information m. m. beträffande hantering och förvaring av vapen och ammunition. Vidare angavs i ordern bl. a. att efterlevnaden av gällande säkerhetsbestämmelser skulle kontrolleras genom visitationer. I en senare order den 3 mars 1982 anbefallde chefen för armén bl. a. att kontroller skall göras vid varje myndighet i form av stickprov vid enstaka plutoner eller kompanier och att särskilda kontroller skall göras i samband med utryckning. Hur kontrollerna skall genomföras framgår inte av orderna. Chefen för armén har i sitt yttrande hit förklarat, att avsikten aldrig varit att man vid kontrollerna skulle gå utöver gällande författningar och praxis.

Den 21 mars 1984 utfärdades ett meddelande av kommendanten i Bodens garnison. Under punkten Ordningstjänst anges bl. a. följande.

För utryckning av transporterna till Kallax 1984-03-25 gäller:
Genom resp. förbandschef avdelas erforderligt antal befäl för
1. ---

2. kontroll av vpl personliga handbagage innan embarkering i bussar till KALLAX och linjeturer med utryckningsresenärer.
3. ---

Kommendanten i Bodens garnison, översten av 1 graden Thure Wadenholt, har i sitt yttrande till militärbefälhavaren redovisat bakgrunden till och syftet med de anbefallda visitationerna. Syftet var *dels* att kontrollera att de värnpliktiga inte medförde alkoholhaltiga drycker "innanför" militärt område eller medförde vapen, ammunition eller andra sprängeffekter från regementet *dels* att underlätta polisens och militärpolisens kontroll på Kallax flygstation före embarkering i flygplan. I yttrandet hänvisar Wadenholt till chefens för armén order den 26 november 1981.

Den 22 mars 1984 utfärdades en bataljonsorder angående utryckningen vid Ing 3 den 23 mars 1984. Enligt ordern skulle visitation av bagage ske kompanivis. Något ändamål med visitationen angavs inte.

Den 23 mars 1984 omkring kl. 12 utfördes visitation som klagomålen avser. De värnpliktiga hade då lämnat in all miltär utrustning. De stod uppställda i en korridor iförda sina civila kläder och medförde sin personliga utrustning. Rönnkvist meddelade att det efter några minuter skulle bli visitation. Först bereddes emellertid de värnpliktiga tillfälle att i en påse lägga ifrån sig vad de kunde ha kvar som tillhörde kronan. Visitationen gick sedan till så att de värnpliktiga fick order att öppna sina väskor. Därefter granskades innehållet i väskorna av närvarande befäl. I huvudsak tycks visitationen ha utförts som en "okulär" kontroll.

För bedömningen av det skedda är bl. a. vissa regler i regeringsformen (RF) av intresse, i första hand en föreskrift i 2 kap. 6 §. Föreskriften, som fick sin nuvarande lydelse genom en ändring som trädde i kraft den 1 januari 1977, innebär att varje medborgare gentemot det allmänna "är skyddad mot kroppsvisitation, husrannsakan och liknande intrång samt mot" bl. a. undersökning av brev. Skyddet är inte absolut. Det kan nämligen begränsas i enlighet med bestämmelser som finns i 2 kap. 12 § RF. Bestämmelserna innebär bl. a. att eventuella begränsningar i princip måste göras genom lag. Vissa undantag finns men de är utan intresse i detta sammanhang.

En första fråga är om en visitation av den typ som klagomålen avser är att betrakta som kroppsvisitation, husrannsakan eller liknande intrång. I så fall får visitationen företas endast om det finns uttryckligt lagstöd för åtgärden.

Begreppet kroppsvisitation är inte entydigt och tycks inte ha exakt samma innebörd i alla författningar. Exempel på att begreppet har en tämligen begränsad räckvidd finns i 29 § lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt. I paragrafen anges att det får föreskrivas "att den besökande underkastar sig kroppsvisitation eller ytlig kroppsbesiktning eller medger undersökning av väska, kasse eller annat dylikt som han vill medföra vid besöket". I grundlagssammanhang har man emellertid utgått från att begreppet är mer omfattande. Enligt prop. 1975/76:209 (s. 147) om fri- och rättigheter i grundlag avser sålunda begreppet kroppsvisitation i 2 kap. 6 § RF undersökning av en persons kläder eller av något som denne har med sig, t. ex. en handväska. I prop. 1978/79:195 om förstärkt skydd för fri- och rättigheter m. m. (bil. 1 s. 206) hänförs till kroppsvisitation undersökning av någons kläder eller av det som någon bär med sig, t. ex. en väska. I propositionen om

tullens befogenheter att undersöka innehållet i handresgods, m. m. (prop. 1984/85:46 s. 39) utgår man ifrån att grundlagsskyddet enligt 2 kap. 6 § RF är så vidsträckt att det omfattar bl. a. undersökning av någons kläder och av det som någon har med sig, t. ex. handväska eller plånbok.

Begreppet husrannsakan definierades under förarbetena till RF som "varje av myndighet företagen undersökning av hus, rum eller slutet förvaringsställe oavsett syftet med undersökningen" (prop. 1973:90 s. 246).

Av det anförda framgår att det finns skäl som talar för att kroppsvisitationsbegreppet i 2 kap. 6 § RF är så vidsträckt att det omfattar också visitationer av det nu aktuella slaget. I varje fall måste sådana visitationer enligt min mening anses omfattade av det tillsammantagna begreppet "kroppsvisitation, husrannsakan och liknande intrång". Jag anser alltså att 2 kap. 6 § RF är tillämplig i detta fall.

Det skall tilläggas att det inte är möjligt att lämna ett alldelessäkert besked om hur gränserna för skyddet enligt 2 kap. 6 § RF skall dras. Några vägledande domstolsavgöranden föreligger inte. Men vid tveksamhet om gränserna för den enskildes skydd gentemot det allmänna måste man enligt min mening välja den för den enskilde mest förmånliga tolkningen.

Nästa fråga är om det finns något stöd i lag eller annan författning för visitationerna. I det yttrande som avgetts av chefen för armén lämnas en redogörelse för en del bestämmelser som ger stöd för visitationer i vissa fall. Jag skall inte gå närmare in på dessa regler. De ger nämligen inte stöd för den typ av visitation som det är fråga om här. Regeln i 37 § militära rättegångslagen (1948:472) som ger bestraffningsberättigad befattningshavare rätt att förordna om beslag, kroppsvisitation eller kroppsbesiktning tar sålunda sikte endast på fall där misstanke om brott föreligger. Och de föreskrifter i 11 § lagen (1940:358) med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m. m., som ger vissa möjligheter till kroppsvisitation och undersökning av egendom är tillämpliga endast när det är fråga om bevakning av skyddsföremål. Beträffande reglementet med tjänsteföreskrifter m. m. för försvarsmaktens personal (TjRF) kan konstateras att det inte innehåller någon reglering av frågor om visitation. Några andra författningsbestämmelser som uttryckligen berör sådana frågor finns inte heller.

I och för sig ligger det i sakens natur att de förpliktelser som följer av skyldigheten att fullgöra värnplikt inte kan ges någon helt uttömmande precisering i författning. Men en skyldighet att tåla ett intrång av det nu aktuella slaget får antas kräva uttryckligt författningsstöd. Vad som föreskrivs i värnpliktslagen om skyldighet att göra värnplikt kan sålunda inte åberopas som stöd för visitationer av den aktuella beskaffenheten.

Chefen för armén har i sitt yttrande hänvisat bl. a. till ett avgörande av högsta domstolen från år 1974 (NJA 1974 s. 229) och bedömningar som gjorts av MO och JO i olika ärenden (MO 1953 s. 80 och 1966 s. 158 samt JO 1975 s. 158). Högsta domstolen fann i 1974 års fall att en kompanichef ägde befogenhet att för utövande av kontroll av efterlevnaden av förbud att till militärförläggning medföra öl eller rusdrycker beordra en menig att förevisa innehållet i en av denne medförd bag. Ärendena ur MO:s och JO:s praxis rörde fall då vissa visitationer godtogs eller åtminstone inte kritiserades av vederbörande ombudsman. Beträffande samtliga nu nämnda fall vill jag

erinra om att de rör händelser som inträffade före den 1 januari 1975, dvs. innan den nuvarande regeringsformen (RF) hade trätt i tillämpning. I 1809 års regeringsform som gällde dessförinnan fanns det inte någon direkt motsvarighet till reglerna i 2 kap. 6 och 12 §§ RF. Äldre praxis ger därför inte någon direkt vägledning när det gäller att avgöra om den ifrågavarande visitationen kan anses tillåten.

Slutsatsen blir att visitationer av det slag det här gäller – undersökning av de privata väskor de värnpliktiga har med sig vid utryckning – inte får företas utan stöd av bestämmelser i lag. Som framgår av det föregående finns det idag inga sådana bestämmelser. Den visitation som klagomålen avser var alltså inte laglig.

När det gäller Rönnkvists ansvar för det skedda måste beaktas att han genomförde visitationen mot bakgrund av ett meddelande som hade utfärdats av kommendanten i Boden och en bataljonsorder. Vidare måste hänsyn tas till att man inom försvarsmakten hittills tycks ha haft den uppfattningen att visitationer av detta slag är tillåtna. Ett visst stöd för den uppfattningen ger också innehållet i Handbok i militär rättsvård (Rätts H), 1975 års upplaga, s. 101 f. Mot denna bakgrund anser jag att Rönnkvist inte kan kritiseras för att han genomförde visitationen.

I enlighet med det sagda var givetvis inte heller de order om visitation som utfärdats av kommendanten respektive bataljonschefen författningsenliga. Med hänsyn främst till den uppfattning om rättsläget som tycks ha rått inom försvarsmakten ser jag emellertid inte någon anledning att uppehålla mig vidare vid den frågan.

Chefen för armén har i sitt yttrande förklarat att det måste ligga i sakens natur att visitationer av olika slag måste få genomföras. Han har särskilt understrukit vikten av att vapen, ammunition, sprängmedel och annan militär materiel inte kommer i orätta händer genom att utföras från ett förband. För min del vill jag inte ifrågasätta att det av olika skäl kan finnas behov av att få utföra visitationer av de värnpliktigas privata väskor. Som framgår av det sagda anser jag emellertid att sådana åtgärder åtminstone i vissa fall kräver lagstöd. Frågan om att införa regler i ämnet bör därför övervägas i lämpligt sammanhang. Det kan då finnas skäl att samtidigt pröva behovet av författningsreglering även av andra likartade kontrollåtgärder som berör värnpliktig personal. Mot bakgrund av det sagda kommer jag att överlämna en kopia av detta beslut till chefen för försvarsdepartementet.

I övrigt har jag inte funnit anledning att kommentera klagomålen.

III. Vårdområdet

Socialtjänst

Åtal mot föreståndare vid servicehus för mutbrott
(Dnr2476-1982)

I beslut den 6 juni 1983 förordnade JO Sverne att åtal för mutbrott skulle väckas mot föreståndaren för servicehuset Bukärrsgården i Kungsbacka kommun, Ingrid Wirstedt. JO uppdrog åt länsåklagaren i Hallands län att väcka och utföra åtalet. Vidare uppdrog JO åt åklagaren att yrka förverkande av viss egendom eller, om den inte fanns i behåll, dess värde.

Efter det att åtal väckts vid Varbergs tingsrätt, ogillade tingsrätten åtalet i dom den 27 oktober 1983.

Sedan JO beslutat överklaga tingsrättens dom till hovrätten för Västra Sverige och yrkat bifall till sin vid tingsrätten förda talan, meddelade hovrätten dom i målet den 26 april 1984. Hovrätten ändrade därvid tingsrättens dom bl. a. på det sättet att hovrätten dömde Ingrid Wirstedt för mutbrott till 60 dagsböter och biföll yrkandet om förverkande.

Ärendets handläggning t. o. m. hovrättens dom finns närmare redovisad i JO:s ämbetsberättelse 1984/85 s. 172–178. Här nedan lämnas en redogörelse för handläggningen därefter.

Ingrid Wirstedt överklagade hovrättens dom i högsta domstolen och yrkade att högsta domstolen, med ändring av hovrättens dom, skulle ogilla åtalet för mutbrott och fastställa tingsrättens dom.

JO tillstyrkte prövningstillstånd men bestred ändringsyrkandet.

Sedan högsta domstolen beviljat prövningstillstånd i målet och JO beretts tillfälle att slutföra sin talan, anförde JO bl. a. följande.

Särskilda svårigheter möter vid tillämpning av bestämmelserna om mutbrott i fall av testamentariskt förordnande. Har testamentstagaren inte medverkat vid testamentets upprättande utan fått vetskap om förordnandet först efter testators död skulle en tillämpning av bestämmelserna om mutbrott på förordnandet kunna ses som en av lagstiftningen annars icke känd inskränkning av rätten att fritt förfoga över sin kvarlåtenskap. Inskränkningen kan dock inte anses vara större än den inskränkning som – när det är fråga om muta – görs i envars rätt att förfoga över sin egendom genom gåva.

Först bör dock klarläggas om ett testamentariskt förordnande över huvud taget är en sådan förmån som omfattas av brottsbalkens bestämmelser.

Som framgår av mutansvarskommitténs betänkande faller inom det straffbara området varje förmån som normalt sett är av beskaffenhet att kunna utgöra ett verksamt bestickningsmedel. Ett testamentariskt förordnande är därvid att jämställa med varje annan förmån som kan komma arbetstagaren till del. Det faller således inom det straffbara området.

Möjligen skulle kunna sägas att ett förordnande som testamentstagaren får vetskap om först efter testators död inte kan antas ha påverkat tjänsteutövningen i det särskilda fallet.

Som framgår av 20 kap. 2 § andra meningen brottsbalken (BrB) skall emellertid vad om ansvar för mutbrott är stadgat gälla även det fall arbetstagaren begått gärningen efter det att han har slutat sin anställning. (Se vidare Nils Beckman m. fl. Kommentar till Brottsbalken II, 4:e uppl. s. 384.)

Många av dem som vistas i kommunens servicehus är i hög ålder. De kan sakna eller ha begränsade kontakter med anhöriga. Ofta är de för sin dagliga livsföring beroende av personalens omsorger.

Den beroendeställning som dessa äldre människor befinner sig i leder ofta fram till en nära personlig kontakt med den eller dem vid hemmet som svarar för den dagliga omsorgen. De tjänster som avser omsorgen om de äldre är därför från integritetssynpunkt särskilt känsliga. Det skulle allvarligt skada denna integritet om det godtogs att en arbetstagare vid hemmet av dessa beroende vårdtagare fick motta särskild ersättning eller belöning för de åligganden som åvilat arbetstagaren i tjänsten.

Godtas sådana förordnanden uppkommer en uppenbar risk för att de åldringar, som har vissa tillgångar och dålig kontakt med anhöriga, ges en bättre behandling än andra av den personal som ställs inför utsikten att få förvärva åldringens egendom genom testamente.

Den som mottar egendom enligt ett testamentariskt förordnande som har sin grund i vederbörandes tjänst bör således kunna fällas till ansvar för mutbrott. Varje belöning som avviker från vad som kan anses vara en sedvanlig gåva i ett tjänsteförhållande bör därvid anses som otillbörlig.

Fråga föreligger även om vilken betydelse som bör tilläggas testamentstagarens tidigare handlande i saken. Den som aktivt medverkar vid ett testamentes upprättande eller som på annat sätt under testators livstid visar sin avsikt att motta egendom enligt förordnandet, bör kunna ådömas ansvar för mutbrott redan på den grund att han låtit åt sig utlova en otillbörlig belöning. Godtogs sådana förordnanden skulle för den som saknar nära anhöriga ett förordnande kunna komma att framstå som ett sätt att tillvinna sig särskild uppmärksamhet. En ensam gammal människa skulle lätt kunna ges den uppfattningen att ett testamentariskt förordnande ger henne särskild trygghet till omsorg och omvårdnad. Det ligger också i sakens natur att ett testamentariskt förordnande som arbetstagaren förklarat sig villig att motta kan komma att på ett otillbörligt sätt styra hans handlande. Arbetstagarens vetskap om att förordnandet kan återkallas kan således vara ägnad att påverka hans fortsatta tjänsteutövning.

Har på sätt nu anges arbetstagaren låtit åt sig utlova en otillbörlig belöning uppkommer frågan om vilken verkan som bör tilläggas det förhållandet att arbetstagaren efter testators död mottar den testamenterade egendomen. Den avgörande betydelsen bör därvid tilläggas den handling varigenom

förmögenhetsöverföringen sker. En medverkan vid testamentets upprättande bör således ses som ett led i den gärning vars syfte är att komma i besittning av belöningen. Det innebär bl. a. att preskriptionstiden skall räknas från den dag då gärningen fullbordades genom att egendomen mottogs.

Av utredningen framgår att mellan testator och Ingrid Wirstedt inte har förelegat andra relationer än som har föranletts av Ingrid Wirstedts tjänst som föreståndare för servicehuset. Den förmån som Ingrid Wirstedt mottagit är att betrakta som en belöning för hennes tjänsteutövning. Belöningen är med beaktande av de särskilda krav på tjänstens integritet som måste ställas och med hänsyn till belöningens värde otillbörlig. Från ansvarssynpunkt bör särskilt beaktas att Ingrid Wirstedt själv medverkat vid testamentets upprättande och att hon därvid ingett testator den uppfattningen att hon ägt motta förordnandet. Härigenom har hon hos testator skapat särskilda förväntningar med avseende på den fortsatta vården och omsorgen, varjämte risk för misstanke om att testator otillbörligen gynnats har uppkommit.

Någon grund för ändring av hovrättens fällande dom föreligger inte.

Inför avgörandet av målet beslutade högsta domstolen att inhämta yttrande från Ingrid Wirstedts arbetsgivare, Kungsbacka kommun, i frågan om avskedande eller annan arbetsrättslig påföljd kunde förekomma för Ingrid Wirstedt, om hon befanns skyldig till den åtalade gärningen.

I yttrande till högsta domstolen anförde socialnämnden i Kungsbacka kommun att Ingrid Wirstedt skulle komma att avskedas från sin befattning i kommunen i händelse av fällande dom.

Målet avgjordes i högsta domstolen – utan huvudförhandling – genom dom den 27 juni 1985. Högsta domstolen ändrade därvid hovrättens domslut endast på det sättet att antalet dagsböter bestämdes till 30. I domskälen uttalade högsta domstolen följande.

Enligt 20 kap 2 § brottsbalken straffas arbetstagare för mutbrott, om han mottar, låter åt sig utlova eller begär muta eller annan otillbörlig belöning för sin tjänsteutövning. Bestämmelsen avser att förhindra inte endast pliktstridiga handlingar av arbetstagarna utan också blotta uppkomsten av misstankar, att dessa obehörigen låtit sig påverkas av förmåner av olika slag – något som särskilt inom den offentliga sektorn kan rubba förtroendet för hela den verksamhet där de arbetar. I enlighet härmed är det för straffansvar inte nödvändigt att konstatera att en förmån faktiskt haft betydelse för en funktionärs handlande. I förarbetena har sålunda uttalats, att varje transaktion som objektivt sett är ägnad att påverka funktionärens tjänsteutövning är att betrakta som otillbörlig enligt lagrummet (NJA II 1977 s 128 f). Även förmåner som utgår först efter anställningens slut omfattas av straffbestämmelsen, och den som mottar sådan kan ibland straffas, t o m om någon belöning aldrig varit på tal dessförinnan (jfr SOU 1974:37 s 114 f). Avsikten är alltså att ge ett långtgående skydd för vad man kallat tjänstens integritet. Det kan inte undgås att de åligganden för arbetstagaren som framgår av bestämmelsen emellanåt kan komma i konflikt med mera personliga hänsyn, grundade i förhållandet till den som ger belöningen. Hur gränsen skall dras för vad som är otillbörligt i lagrummets mening beror på en rad olika

faktorer; av väsentlig betydelse är naturligtvis arten av den tjänst som arbetstagaren innehar.

Till de områden där synpunkten om tjänstens integritet får tillmätas särskild betydelse hör vårdverksamheten. Visserligen kan det just inom sjukvården och vid omsorgen om äldre vara närliggande att enskilda kommer i vänskapsförhållande till personalen, och det kan särskilt för den som mist sin regelbundna kontakt med släkt och vänner te sig naturligt och rimligt att genom gåvor och andra belöningar visa sin uppskattning av en funktionär som han särskilt fäst sig vid. Att ge något större utrymme härför är emellertid oförenligt med lagstiftningens syfte, frånsett fall där den väsentliga anledningen tydligen är personliga relationer utan något samband med funktionärens tjänst. Som justitieombudsmannen framhållit i målet, får det inte förekomma att den uppfattningen vinner insteg bland äldre eller sjuka personer att de på sådant sätt kan påverka vårdpersonalens tjänsteutövning till sin förmån. Det är också av vikt att några misstankar om detta inte uppkommer hos allmänheten.

Målet gäller ett testamentariskt förordnande av en äldre man till förmån för föreståndarinnan för det servicehus där han bodde. Här uppkommer till en början frågan, i vad mån ett testamentariskt förordnande kan betraktas som en sådan otillbörlig belöning som avses med straffbestämmelsen. Direkta uttalanden härom saknas i förarbetena till mutbrottslagstiftningen. Enligt mutansvarskommittén faller emellertid inom det straffbara området "över huvud taget varje förmån, som normalt sett är av beskaffenhet att kunna utgöra ett verksamt bestickningsmedel" (SOU 1974:37 s 141). Det är tydligt att förekomsten av ett testamente till en arbetstagares förmån i minst lika hög grad som en gåva är ägnad att påverka fullgörandet av tjänsten; möjligheten att testamentet återkallas skulle rentav kunna vara en särskild anledning för en arbetstagare på vårdområdet att hålla sig väl med testator. Om en sådan arbetstagare får vetskap om att någon pensionär eller patient avser att testamentera egendom till arbetstagaren, måste det åligga honom inte bara att underlåta att medverka vid tillkomsten av ett testamente med detta innehåll utan också att klargöra för testator att arbetstagaren på grund av sin tjänst inte kan ta emot något förordnande; över huvud taget bör han avhålla sig från varje handlande som av testator kan uppfattas som ett samtycke till förordnandet. Om arbetstagaren medverkar till testamentet i strid med vad som nu är sagt, saknas det anledning att bedöma hans handlande på annat sätt än om han låtit utlova en gåva åt sig. Redan genom denna medverkan kan alltså ett fullbordat mutbrott föreligga.

Vad åter angår situationen då efter testators död fråga uppkommer om en arbetstagare, som inte haft några särskilda personliga relationer till testator utanför tjänsten, skall ta emot testamenterad egendom, skulle en speciell bedömning av ett testamentariskt förordnande möjligen kunna te sig mera motiverad. En vägran av arbetstagaren att ta emot egendomen medför i allmänhet ett resultat som testator inte önskat; om han inte träffat särskilda dispositioner för detta fall tillfaller då egendomen ofta just dem han velat hålla utanför kvarlåtenskapen. En arbetstagares skyldighet att avstå från egendomen kan därför, som framhållits från Ingrid Wirstedts sida, komma i konflikt med den allmänna principen i svensk rätt att testators sista vilja skall

respekteras också när den framstår som mindre välbetänkt. Med hänsyn till den förut berörda risken att förordnandet ger upphov till misstankar angående arbetstagarens integritet – och detta oavsett om han medverkat till testamentet eller ej – bör det emellertid inte ens i detta läge kunna accepteras att arbetstagaren mottager egendom av mera än obetydligt värde.

Av utredningen framgår att Ingrid Wirstedt trots sin kännedom om Anderssons planer underlättat för honom att få testamentet upprättat genom att ta kontakt med Segerquist och Hedelin, något som i detta läge gått utöver den hjälp hon som föreståndare var skyldig att lämna de i servicehuset boende. Härigenom har hon låtit utlova åt sig den testamentariska förmånen. På sätt hovrätten angett har hon vidare mottagit förmånen som belöning för sin tjänsteutövning. Av skäl som hovrätten utvecklat måste belöningen betraktas som otillbörlig. Ingrid Wirstedt har alltså gjort sig skyldig till mutbrott. Eftersom hon mottagit den testamenterade egendomen, får ansvaret härför anses omfatta hennes handlande vid testamentets tillkomst. Fråga om preskription beträffande detta handlande uppkommer följaktligen inte.

Kungsbacka kommun har i yttrande den 13 maj 1985 anfört att Ingrid Wirstedt skall avskedas från sin befattning i kommunen i händelse av fällande dom. Med hänsyn härtill och till det betydande men som ett avsked skulle innebära för Ingrid Wirstedt bör, med tillämpning av bestämmelsen i 33 kap 9 § brottsbalken, Ingrid Wirstedt ådömas ett lägre bötesstraff än hovrätten utmätt.

Åtal mot tjänstemän vid socialförvaltningen i Kristinehamns kommun för brott mot tystnadsplikt

(Dnr 3348–1983)

Inom socialnämnden i Kristinehamns kommun finns två utskott, ett socialutskott och ett planeringsutskott. Utskotten inrättades den 1 januari 1982. Planeringsutskottet har delegation på personalärenden och är i övrigt ett beredningsorgan till socialnämnden. I utskottet ingår socialnämndens ordförande, vice ordförande samt ytterligare en ledamot från socialnämnden. Socialnämnden utlyser tjänster vid socialförvaltningen. Ärendena handläggs därefter av planeringsutskottet med stöd av delegation. Delegationens beslut kan överklagas genom kommunalbesvär.

Under år 1982 ledigförklarade socialnämnden i Kristinehamns kommun en tjänst som socialsekreterare vid socialförvaltningen i kommunen. Ansökningstiden utgick den 15 december 1982.

Till tjänsten anmälde sig åtta sökande. Bland de sökande var Anette Ny, som vikarierat på den ledigförklarade tjänsten, samt Ann-Charlotte Helsing.

De fackliga organisationerna bereddes tillfälle att yttra sig i tillsättningsärendet. SSR förordade Anette Ny medan SKTF förordade Ann-Charlotte Helsing.

Inför beslutet i tillsättningsärendet ingav de anställda vid socialförvaltningen den 28 december 1982 till socialnämndens planeringsutskott en skrift, vari de förordade Anette Ny för tjänsten. I syfte att påverka utgången av tillsättningsärendet lämnade de därvid följande uppgifter om Ann-Charlotte Helsing.

"– – – däremot är det bekant att Ann-Charlotte Helsing varit klient hos Anette Ny och att hon nyligen varit föremål för utredning angående socialbidragsbedrägeri." (Jfr referat s. 256)

Planeringsutskottet beslöt den 28 december 1982 att antaga Anette Ny till tjänsten som socialsekreterare.

I en till JO ingiven skrift begärde Ann-Charlotte Helsing att JO skulle granska vad som förekommit i ärendet. Helsing ifrågasatte bl.a. om inte tjänstemännen vid förvaltningen åsidosatt bestämmelserna i sekretesslagen genom att i den till planeringsutskottet ingivna handlingen lämna uppgifter som omfattas av socialtjänstsekretessen.

Med anledning av klagomålen begärde JO upplysningar från socialförvaltningen om vad som förekommit i ärendet. Som svar på remissen anförde bitr. socialchefen Bengt-Olof Bergstrand bl.a. följande.

I skrivelsen anges att Ann-Charlotte Helsing har varit klient på socialbyrån och att hon varit föremål för en utredning angående misstänkt socialbidragsbedrägeri. Mot detta går naturligtvis att rikta kritik. Det var självfallet mindre välbetänkt att i en skrivelse i ett personalärende ta in uppgifter, som omfattas av bestämmelserna om sekretess inom socialtjänsten. En sådan fadäs kan jag endast förklara med den känslomässiga stämning som rådde inför tjänstetillsättningen.

Härefter upprättades inom JO-ämbetet en promemoria vari anfördes bl.a. följande.

Av 7 kap. 4 § sekretesslagen följer att sekretess gäller inom socialtjänsten för uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men.

Med socialtjänst avses därvid bl.a. verksamhet enligt lagstiftningen om socialtjänst.

Bestämmelserna om sekretess är också, såsom framgår av 1 kap. 3 § andra stycket sekretesslagen, tillämpliga mellan olika verksamhetsgrenar inom samma myndighet under förutsättning att dessa är att betrakta som självständiga i förhållande till varandra.

De uppgifter som har lämnats i skriften till utskottet har omfattats av sekretess enligt 7 kap. 4 § sekretesslagen.

Av 7 kap. 11 § fjärde stycket sekretesslagen följer att sekretess inte gäller i ärende om anställning. Den till utskottet ingivna skriften är således en allmän och offentlig handling.

Enligt 20 kap. 3 § brottsbalken kan ansvar för brott mot tystnadsplikt komma ifråga för den som röjer uppgift som han är pliktig att hemlighålla enligt lag.

De som har undertecknat skrivelsen till utskottet måste ha insett att de i skrivelsen intagna uppgifterna omfattades av sekretess enligt 7 kap. 4 § sekretesslagen och att de genom att gemensamt och i samråd röja uppgifterna

i en handling som blev offentlig hos utskottet åsidosatte sekretesslagens bestämmelser. De har därvid handlat i det uppenbara syftet att till men för Ann-Charlotte Helsing påverka utgången av tjänstetillsättningsärendet.

Chefen för länsåklagarmyndigheten i Värmlands län bör i enlighet med det anförda ges i uppdrag att verkställa förundersökning rörande de närmare omständigheterna kring handlingens upprättande och ingivande till planeringsutskottet.

Förundersökningen bör även omfatta frågan om Anette Ny, som handlagt ärendet beträffande Ann-Charlotte Helsing, genom att lämna uppgifter till andra anställda vid förvaltningen på så sätt åsidosatt sekretesslagens bestämmelser att ansvar för brott mot tystnadsplikt kan följa.

Förundersökningen bör bedrivas med beaktande av att preskription inträder den 28 december 1984.

JO Sverne beslöt härefter begära förundersökning av och yttrande från chefen för länsåklagarmyndigheten i Värmlands län i enlighet med vad som föreslagits i promemorian.

Länsåklagare G. Delleryd anförde i yttrande den 14 augusti 1984 bl.a. följande.

Såvitt avser Anette Birgitta Ny, som hörts såsom misstänkt, synes bevisläget inte medge något påstående om brott.

Beträffande övriga såsom misstänkta hörda personer synes mig åtal böra väckas för att de genom att underteckna skrivelsen till planeringsutskottet uppsåtligen eller i allt fall av oaktsamhet brutit mot sin tystnadsplikt.

JO Sverne uttalade i beslut den 4 september 1984 följande.

De som arbetar vid en socialförvaltning får i sin verksamhet kännedom om enskildas personliga förhållanden. För förtroendet för verksamheten är det av största vikt att de som vänder sig till förvaltningen kan känna trygghet för att de uppgifter som de lämnar eller som annars kommer fram i ett ärende vid förvaltningen inte används till men för dem. Bl.a. mot den bakgrunden har införts en mycket stark sekretess för personliga uppgifter rörande socialtjänstens klienter. Sekretess inom socialtjänsten gäller således, som tidigare nämnts, enligt 7 kap. 4 § sekretesslagen för uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. Begreppet men enligt sekretesslagen har en mycket vid innebörd.

Såväl i den utbildning som föregår en anställning vid socialförvaltningen som i den interna utbildningen ägnas regelmässigt sekretessfrågor en betydande uppmärksamhet. Inte någon av dem som tjänstgör inom socialförvaltningen torde sakna kunskap om det sekretesskydd som gäller för personliga uppgifter inom socialtjänsten. Nära nog dagligen ställs tjänstemännen vid förvaltningen inför frågor som gäller rätten att lämna ut uppgifter ur socialakter. Så snart fråga uppkommer att lämna ut uppgifter utanför den egna verksamheten måste därvid särskild försiktighet iakttas.

I nu förevarande fall har de anställda vid förvaltningen engagerat sig i ett ärende som gällde tillsättandet av en tjänst som socialsekreterare. Envar av dem som undertecknade skriften måste ha insett att de i skriften intagna uppgifterna om Ann-Charlotte Helsing omfattades av sekretess enligt 7 kap.

4 § sekretesslagen. Uppgifterna har i sig varit sådana att de hos varje normalt aktsam tjänsteman borde ingett tvekan om de, på sätt nu förutsattes skola ske, borde lämnas ut. Det har för envar stått klart att syftet med utlämnandet har varit att till men för Ann-Charlotte Helsing påverka utgången av tjänstetillsättningsärendet.

Tjänstetillsättningsärendet har handlagts av ett utskott inom nämnden. De som undertecknat skrivelsen har bl. a. invänt att de saknat kännedom om att skriften hos utskottet skulle bli en allmän och offentlig handling. Invändningen bör ses mot bakgrund av den tjänst undertecknarna innehaft vid förvaltningen.

De socialsekreterare som vid nu ifrågavarande tid tjänstgjorde vid förvaltningen måste, som redan inledningsvis har anmärkts, ha känt till att uppgifterna i skrivelsen om Ann-Charlotte Helsings personliga förhållanden omfattades av sekretess enligt 7 kap. 4 § sekretesslagen. De har använt sig av dessa uppgifter i det uppenbara syftet att till men för Ann-Charlotte Helsing påverka utgången av tillsättningsärendet. Uppgifterna har lämnats utanför den egna verksamheten. De måste mot bakgrund av utbildning och tjänst vid förvaltningen ha insett att uppgifterna blev offentliga hos planeringsutskottet. I vart fall har det inte mött några svårigheter för dem att nå klarhet om rättsläget i denna del. De har emellertid, utan att beakta konsekvenserna från sekretessynpunkt, handlat i det allt överskuggande syftet att genomdriva sin mening i tjänstetillsättningsärendet. De har därigenom avsiktligen satt sekretesslagens regler åt sidan.

Vad som har sagts nu gäller jämväl socialkamrer Jan-Åke Hiller, som sedan år 1975 arbetat vid förvaltningen. Hiller, som har delegation för vissa tjänstetillsättningsärenden, måste antas ha känt till de sekretessregler som gäller för sådana ärenden. Även barnomsorgsinspektören Inez Johansson, som arbetat i kommunen sedan år 1971, får anses avsiktligen ha åsidosatt sekretesslagens bestämmelser.

Den begångna gärningen är allvarlig. Den visar en påfallande nonchalans inför de regler vars syfte är att utgöra ett skydd för dem som vänder sig till förvaltningen för stöd och hjälp.

Mabel Andersson, Anna-Greta Anesäter, Harriet Brattström, Alice Hedman, Charlotte Holmberg, Lilly Persson, Ing-Marie Svensson och Dagmar Tyberg har fått sig förelagda den till planeringsutskottet ställda skrivelsen. Av skrivelsen har omedelbart kunnat utläsas att den innehöll uppgifter om Ann-Charlotte Helsings personliga förhållanden. Envar har känt till att dessa uppgifter kommit fram i ett vid förvaltningen handlagt ärende. Uppgifterna har varit av den art att det för envar borde ha stått klart att de omfattades av sekretess. Omständigheterna är emellertid inte sådana att det finns anledning anta att de förutsatt att uppgifterna skulle bli offentliga hos utskottet. De har likväl visat en synnerligen anmärkningsvärd oaktsamhet genom att inte göra sig bättre underrättade, innan de tillsammans med dem som redan undertecknat handlingen röjde uppgifter om Ann-Charlotte Helsings personliga förhållanden. Det kan inte godtas att uppgifter som har kommit fram i ett ärende vid förvaltningen på sätt nu blev fallet används i ett uppenbart otillbörligt syfte. De kan därför inte undgå ansvar för att de genom sin oaktsamhet brutit mot tystnadsplikten.

Såväl de uppsåtliga som de oaktsamma brotten bör enligt min mening föranleda bötesstraff.

Astrid Andersson, Irene Andersson, Solveig Jonsdottir, Margit Olsson, Ewa Pettersson, Inga-Britta Wessman och Ingrid Östberg synes inte på samma sätt som de övriga ha engagerat sig i tillsättningsärendet. De synes närmast ha velat solidarisera sig med sina mera erfarna arbetskamrater och har därför inte ifrågasatt de rättsenliga i sitt handlande. Deras tjänsteställning och arbetsuppgifter har inte heller gett dem samma insikt i sekretessreglerna. Även om det finns skäl att från flera utgångspunkter rikta kritik mot deras handlande finner jag inte omständigheterna vara sådana att ansvar för brott mot tystnadsplikt bör följa.

Såvitt avser Anette Ny ger utredningen inte stöd för antagande att hon har brutit mot tystnadsplikten.

JO Sverne fann att åtal skulle väckas för brott mot tystnadsplikt enligt följande gärningsbeskrivning.

Socialnämnden i Kristinehamns kommun ledigförklarade under år 1982 en tjänst som socialsekreterare vid socialförvaltningen i kommunen. Ansökningstiden utgick den 15 december 1982.

Till tjänsten anmälde sig åtta sökande. Bland de sökande var Anette Ny, som vikarier på den ledigförklarade tjänsten, samt Ann-Charlotte Helsing.

De fackliga organisationerna bereddes tillfälle att yttra sig. SSR förordade Anette Ny medan SKTF förordade Ann-Charlotte Helsing.

Inför beslutet i tillsättningsärendet ingav de anställda vid förvaltningen den 28 december 1982 till socialnämndens planeringsutskott en skrivelse, vari de förordade Anette Ny för tjänsten. I skriften lämnades följande uppgifter om Ann-Charlotte Helsing, uppgifter som härrörde från ett vid förvaltningen handlagt ärende.

"– – – däremot är det bekant att Ann-Charlotte Helsing varit klient hos Anette Ny och att hon nyligen varit föremål för utredning angående socialbidragsbedrägeri."

Den till utskottet ingivna skrivelsen är en allmän och offentlig handling.

De som har undertecknat skrivelsen måste ha insett att de i skrivelsen intagna uppgifterna omfattades av sekretess enligt 7 kap. 4 § sekretesslagen. Genom att gemensamt och i samråd röja uppgifterna i en skrivelse som blev offentlig hos utskottet har de åsidosatt sekretesslagens bestämmelser. De har därvid handlat i det uppenbara syftet att till men för Ann-Charlotte Helsing påverka utgången av tjänstetillsättningsärendet.

Ansvar yrkas jämlikt 20 kap. 3 § första stycket brottsbalken å Sven-Erik Andersson, Isabelle Becht, Carin Eriksson, Kerstin Gustafsson, Lena Hahne, Jan-Åke Hiller, Karin Höök, Birgitta Johansson, Inez Johansson, Lars-Åke Persson, Brita Renander och Monika Sohlberg för att de uppsåtligen har brutit mot tystnadsplikten.

I andra hand yrkas ansvar jämlikt 20 kap. 3 § första och andra styckena brottsbalken för att de av oaktsamhet har brutit mot tystnadsplikten.

Ansvar yrkas vidare jämlikt 20 kap. 3 § första och andra styckena brottsbalken å Mabel Andersson, Anna-Greta Anesäter, Harriet Brattström, Alice Hedman, Charlotte Holmberg, Lilly Persson, Ing-Marie

Svensson och Dagmar Tyberg för att de av vårdslöshet har brutit mot tystnadsplikten.

Som skriftlig bevisning åberopas den till planeringsutskottet ingivna skrivelsen.

JO Sverne uppdrog åt länsåklagaren i Värmlands län att väcka och utföra åtalet. Länsåklagaren äger därvid de befogenheter som anges i 45 kap. 5 § rättegångsbalken.

Sedan åtal väckts dömde Kristinehamns tingsrätt den 29 januari 1985 envar av Sven-Erik Andersson, Isabel Becht, Carin Eriksson, Kerstin Gustafsson, Lena Hahne, Jan-Åke Hiller, Karin Höök, Birgitta Johansson, Inez Johansson, Lars-Åke Persson, Brita Renander och Monica Sohlberg jämlikt 20 kap. 3 § första stycket brottsbalken för brott mot tystnadsplikt till dagsböter samt envar av Mabel Andersson, Anna-Greta Anesäter, Harriet Brattström, Alice Hedman, Charlotte Holmberg, Lilly Persson och Dagmar Tyberg jämlikt 20 kap. 3 § första och andra styckena brottsbalken för brott mot tystnadsplikt till dagsböter. Åtalet mot Ing-Marie Svensson ogillades då hennes oaktsamhet var att anse som ringa.

Sven-Erik Andersson och Lars-Åke Persson överklagade domen med yrkande att dagsbotens belopp skulle sättas ned. Hovrätten för Västra Sverige fann i dom den 6 maj 1985 att Andersson och Persson gjort sig skyldiga till brott mot tystnadsplikt samt att gärningen förskyllde det av tingsrätten bestämda antalet dagsböter. Hovrätten ändrade endast på det sätt tingsrättens dom att dagsbotens storlek sattes ned. Hovrättens dom har vunnit laga kraft.

Frågor om bristfällig handläggning av socialbidragsärende och om felaktig journalföring

(Dnr 2219-1984)

Bakgrund

Sedan Ann-Charlotte Helsing ådragit sig en skuld på 4 000 kronor för hyra tog hyresvärden kontakt med socialförvaltningen i Kristinehamns kommun. Helsing ombads att komma till socialförvaltningen för att diskutera saken. Hon besökte den 2 juli 1982 förvaltningen, där hon togs emot av vikarierande socialsekreteraren Anette Ny. Vid samtalet mellan Ny och Helsing togs upp olika frågor som gällde Helsings ekonomi och personliga förhållanden i övrigt. Ny uppfattade samtalet som en ansökan om socialbidrag till hyra. Hon föredrog därför ärendet i socialutskottet, som beviljade bistånd till hyra. Helsing fick inte del av utredningen i ärendet och hon underrättades inte om utskottets beslut.

Fråga uppkom härefter om Helsing vid besöket lämnat oriktiga uppgifter. Mot Helsings bestridande gjordes gällande att hon sökt socialbidrag och att hon därvid lämnat vilseledande uppgifter. Socialutskottet fann att Helsing var misstänkt för socialbidragsbedrägeri men att skäl att göra polisanmälan

inte förelåg. Tjänstemännen vid förvaltningen åberopade därefter den angivna brottsmisstanken mot Helsing i ett tjänstetillsättningsärende.

Helsing har senare begärt att rättelse skall göras och att hon skall befrias från misstanke om brott. Socialnämnden har vägrat att göra sådan rättelse.

Helsing anförde hos JO klagomål mot tjänstemän vid socialförvaltningen i Kristinehamn. Klagomålen avsåg *dels* att anteckning om att hon var misstänkt för socialbidragsbedrägeri oriktigt förts in i hennes socialakt, *dels* att tjänstemännen brutit mot sin tystnadsplikt genom att lämna ut denna uppgift i en skrift till socialnämndens planeringsutskott. (Jfr referat s. 251)

Handläggningen av ärendet vid förvaltningen

Under samtalet med Helsing förde Ny anteckningar, som hon några dagar senare förde in i ett formulär för ekonomisk beräkning i socialbidragsärende. Ny redovisade även uppgifter rörande Helsings person i det ärendeblad, som hade upprättats. Ny föredrog utredningen för socialnämndens socialutskott, som den 19 juli 1982 beviljade Helsing ekonomisk hjälp till hyra med 1 831:60 kronor, eftersom familjen låg under norm. Den 23 juli 1982 betalades pengarna in till hyresvärden Stiftelsen Bro. Någon underrättelse om detta lämnades inte till Helsing.

I september 1982 uppkom fråga om Helsing lämnat oriktiga uppgifter vid besöket på förvaltningen. Vid den utredning som nu företogs av Ny framkom att Helsing hade inkomster och kapitaltillgångar som inte hade redovisats i den skriftliga utredning som Ny gjort. I den utredning som slutfördes den 27 oktober 1982 antecknades följande.

Slutligen kan nämnas att A-C.H. vid kallelse för kontroll av ovan uppgifter förnekade att hon fått socialbidrag. När detta klarats ut och då hon fått klart för sig att en del av hennes uppgifter kollats och visat sig felaktiga förnekade hon att hon sökt socialbidrag. Hon erkände att hon själv hade klarat sin hyresskuld genom inkomster + kapital men att hon ändå ville försöka få ut en del pengar härifrån då hon kände sig orättvist behandlad av socialförvaltningen. När hon påmindes om att hon inte hade pengar till hyresskulden och att vi även pratade om matpengar var vi överens om att en socialbidragsansökan var gjord. Trots detta uppger A-C.H. nu att hon inte visste att hon gjorde en socialbidragsansökan.

Sammanfattning

Det rör sig om ett socialbidragsärende där framställan gjorts om ekonomiskt bidrag till hyresskuld, 1.831:- kronor som beviljades av socialutskottet 820719. Utskottet fick uppgifter angående A-C.H:s ekonomi och utredningen visade att A-C.H. låg under norm. Socialbidrag enligt 6 § SoL utgick därför med 1.831:- kronor. Vid koll har det visat sig att ekonomiska förhållandena varit helt annorlunda, att andra inkomster och eventuellt kapital funnits. Socialbidrag enligt 6 § SoL har alltså utbetalats 820723. Såsom framgår av ovanstående utredning äger 6 § SoL ej tillämpning eftersom A-C.H:s ekonomiska behov har tillgodosetts på annat sätt, nämligen genom inkomster och kapitalinnehav.

Överväganden

Socialnämnden kan anmäla misstänkt socialbidragsbedrägeri till polis- och åklagarmyndighet utan att bryta mot sekretessen. Detta framgår direkt av specialmotiveringen till 1 kap. 5 § sekretesslagen.

Socialnämnden är emellertid inte skyldig att anmäla misstänkt bedrägeri. Enligt socialstyrelsens allmänna råd angående Rätten till bistånd (1981:1) är socialnämnden skyldig att pröva om saken skall polisanmälas eller ej.

Förslag:

Mot bakgrund av vad som framkommit under utredningen föreslås socialutskottet
att inte polisanmäla Helsing för misstänkt socialbidragsbedrägeri
att inte föra skadeståndstalan beträffande utbetalt socialbidrag.

Helsing fick del av den utredning som gjorts. Hon ingav därefter en skrift till socialnämnden, vari hon anförde bl.a. följande.

För att fällas till ansvar för socialbidragsbedrägeri krävs att man medvetet lämnar felaktiga uppgifter i avsikt att erhålla socialbidrag som man annars inte var berättigad till. Sådant ansvar torde inte kunna utkrävas utan att en noggrann genomgång görs av de ekonomiska förhållandena, att detta nertecknas på papper och att den som söker socialbidrag har tillfälle att gå igenom uppställningen för att kontrollera att lämnade uppgifter uppfattats riktigt. På den blankett avseende ekonomisk beräkning som utnyttjats finns plats för underskrift av sökanden. Eftersom jag inte varit medveten om att mitt besök uppfattades som en ansökan om socialbidrag, att jag inte fått ta del av upprättad ekonomisk beräkning samt att jag icke erhållit uppgift om att socialbidrag beviljats kan det inte vara frågan om bedrägligt beteende från min sida. Vid ärendets handläggning har socialtjänstlagens bestämmelser om insyn och förvaltningslagens bestämmelser om insyn och kommunikation helt åsidosatts. Socialnämnden borde icke ha igångsatt en utredning om misstänkt socialbidragsbedrägeri. I varje fall borde utredningen ha stoppats när det framkommit hur ärendet handlagts. Jag begär därför att det antecknas i socialutskottets protokoll att någon misstanke om socialbidragsbedrägeri icke föreligger och att någon utredning därför icke borde ha underställts socialutskottet.

Ärendet behandlades därefter på socialutskottets sammanträde den 1 november 1982. Utskottet hade därvid att ta ställning till utredarens förslag att inte polisanmäla Helsing för misstänkt socialbidragsbedrägeri och att inte föra skadeståndstalan beträffande utbetalt socialbidrag. Utskottet beslutade i enlighet med förslaget.

I de klagomål som Helsing gav in till JO uppgav hon att hon under de tre sista åren försökt få vikariat och även fasta tjänster vid socialförvaltningen i kommunen med att hon därvid mött ett massivt motstånd från personalen vid förvaltningen. Vid ett tillfälle, då hon var den enda behöriga sökanden, inleddes en utredning angående misstänkt socialbidragsbedrägeri. Vid ett senare tillfälle då hon sökte en fast tjänst åberopades misstanken om socialbidragsbedrägeri emot henne. Hon har vänt sig till socialförvaltningen med en begäran om att misstanken om socialbidragsbedrägeri helt skall strykas eller att det skrivs in i akten att något bedrägeri inte har förelegat, men socialnämnden har inte velat efterkomma hennes begäran.

JO:s utredning

Sedan upplysningar begärts från socialförvaltningen upprättades inom JO-expeditionen en promemoria, vari anfördes bl.a. följande.

Helsing har i en skrift till socialnämnden den 1 november 1982 framhållit *att* hon inte varit medveten om att hennes besök vid förvaltningen uppfattats som en ansökan om socialbidrag, *att* hon inte fått del av den ekonomiska beräkning som upprättats *samt att* hon inte underrättats om att socialbidrag beviljats. Hon har under hänvisning till detta invänt att en utredning rörande misstänkt socialbidragsbedrägeri över huvud taget inte borde ha inletts. Hon begärde i skriften till nämnden att arbetsutskottet i protokollet skulle låta anteckna att misstanke om socialbidragsbedrägeri inte föreligger och att någon utredning om detta inte borde underställas socialutskottet.

Socialutskottet beslöt att inte anmäla Helsing för socialbidragsbedrägeri och att inte föra skadeståndstalan beträffande utbetalt bidrag.

Socialnämnden bör med anledning av klagomålen efter hörande av Ny inkomma med utredning och yttrande angående det sätt på vilket ärendet om socialbidrag och om misstänkt socialbidragsbedrägeri handlagts. Nämnden bör därvid till särskild prövning ta upp Helsings begäran om att det i akten antecknas att misstanke om socialbidragsbedrägeri inte längre föreligger.

I enlighet med vad som anfördes i promemorian beslöt Sverne att inhämta utredning och yttrande från nämnden.

I sitt remissvar hänvisade socialnämnden till en av dåvarande bitr. socialchefen Bengt-Olof Bergstrand upprättad tjänsteskrivelse, vari anfördes bl.a.

Av samtal med Ny framgår att Ny aldrig tidigare träffat Helsing. Ny visste dock att Helsing hade socionomexamen och att hon sökt ett vikariat som socialsekreterare på socialbyrån. Om besöket uppger Ny:

Samtalsatmosfären var lugn och avspänd. Helsing berörde frågan om att hon gärna ville få jobb som socialsekreterare. Med viss bitterhet konstaterade hon att hon inte fått något vikariat på socialbyrån. Ny och Helsing gick noggrant igenom den ekonomiska situationen och Helsing var bekymrad över hyresskulden och uttalade flera gånger att hon saknade möjligheter att betala en återstående del av skulden, som uppgick till 1.831:60 kronor.

Under besöket upprättades en särskild handling för ekonomisk beräkning. De uppgifter som finns upptagna bygger uteslutande på vad Helsing själv uppgivit om sina inkomster och utgifter. Något beslut om hyresskulden fattades inte under besöket eftersom delegationsrätten inte omfattar hyresskulder.

Ny informerade Helsing om att hon låg över socialbidragsnormen. (1) Hennes ansökan om bistånd till hyresskuld prövades sedan av socialutskottet. Utskottet biföll Helsings ansökan den 19 juli. Den 23 juli expedierades beslutet och det återstående skuldbeloppet 1.831:60 kronor betalades direkt till hyresvärden.

Ny uppger att hon aldrig har tvekat om att Helsing ansökte om bistånd. Helsing gav under besöket inte uttryck för några tankar som kunde tolkas så att hon enbart kommit för att få allmän information om socialbidrag.

Bergstrand föreslog att nämnden skulle besluta
att avvisa Helsings begäran om en särskild anteckning i personakten om att

(1) Med uttrycket "över norm" torde avses att en persons inkomster ligger på en sådan nivå att hon i princip inte är berättigad till bistånd enligt 6 § socialtjänstlagen.

misstanke om socialbidragsbedrägeri inte längre föreligger, samt att omprövа Helsings begäran om det i JO:s utredning framkommer skäl för en sådan omprövning

att anta föreliggande utredning såsom socialnämndens yttrande till JO.

Socialnämnden beslöt i enlighet med förslaget.

I en skrift till JO anförde Helsing därefter i huvudsak följande.

Något meddelande om att bidrag beviljats mig fick jag inte förrän jag per telefon i månadsskiftet september/oktober 1982 informerades om att de misstänkte mig för bedrägeri. 5.7.1982 gjorde jag en avbetalning på min hyresskuld direkt till hyresvärden och 22.10 inbetalade jag resterande belopp. Efter nyssnämnda telefonsamtal kontaktade jag HSB, som alltså fått dubbelbetalning av hyresskulden. HSB försökte lösa detta genom att betala tillbaka bidraget till socialnämnden. Man fick dock det beskedet att det inte fanns någon möjlighet att återbetala ett redan beviljat bidrag, så länge inte socialnämnden beslutat återkräva beloppet.

Jag hävdar att socialnämnden inte kan behandla en ansökan om socialbidrag på sätt som skett. Även om jag verkligen sökt sådant bidrag, har jag inte haft någon möjlighet att kontrollera de uppgifter som lämnats om min ekonomi uppfattats riktigt. Jag utgår ifrån att vid ansökan om dylikt bidrag, ekonomiska uppgifter bör antecknas på särskild blankett och därefter verifieras av sökanden med underskrift. Jag ifrågasätter också det förhållandet att jag inte blivit delgiven nämndens beslut. Detta är speciellt anmärkningsvärt, eftersom det var frågan om hyresskuld, där hyresrätten var förverkad, men där möjlighet till rättelse fanns.

I nämndens utredning finns ytterligare vissa uppgifter jag önskar bemöta. Redan när jag per telefon informerades om nämndens misstankar, uppgav jag att det inte varit min avsikt att söka bidrag. Denna min uppfattning framfördes således inte senare under utredningens gång, som man eventuellt kan utläsa ur utredningen. Jag har aldrig haft för avsikt att behålla det utbetalda socialbidraget, men har vid flera tillfällen fått uppgift om, såsom nämnts ovan, att beviljade bidrag icke kan återbetalas utan att återkrav sker.

Såväl i min personakt som i sammanträdesprotokoll vid socialutskottet och socialnämnden finns antecknat att jag är misstänkt för socialbidragsbedrägeri. Även om det är fråga om sekretessbelagda handlingar, har denna uppgift redan använts mot mig. Jag utgår även från att noteringen kan ha ytterligare negativa konsekvenser för mig, t. ex. vid en förnyad ansökan om socialbidrag eller liknande. Jag vidhåller att misstanken är ogrundad och att det underlag för misstanken som finns, inte borde ha föranlett någon notering i personakten, alternativt någon behandling på sammanträde med utskott eller nämnd. Jag hävdar att det varit frågan om en felaktig handläggning och att denna nu bör rättas till.

Den 26 februari 1985 besökte tjänstemän från JO-expeditionen socialförvaltningen i Kristinehamn för att vid samtal med Ny, förste socialsekreteraren Lena Hahne, Bergstrand och socialnämndens ordförande Jack Gustafson komplettera utredningen. De uppgifter som därvid lämnades redovisades i protokoll.

Bedömning

JO Sverne uttalade i beslut den 11 mars 1985 följande.

Enligt 12 kap. 44 § jordabalken skall hyresvärd vid uppsägning av bostadshyresgäst lämna socialnämnden i den kommun där lägenheten är belägen meddelande om uppsägning och anledningen till denna.

Avsikten med bestämmelsen är att ge socialnämnden möjlighet att vidta åtgärder för att förhindra vräkning. Socialnämnden bör således ta kontakt med hyresgästen och upplysa om de möjligheter som finns att få ekonomisk eller annan hjälp från nämndens sida. Det får därefter ankomma på hyresgästen själv att ta ställning till om han eller hon skall söka bistånd.

Socialförvaltningen handlade således riktigt då den med anledning av underrättelsen från Helsings hyresvärd tog kontakt med Helsing.

Helsing besökte därefter socialförvaltningen den 2 juli 1982. Det är känt att Helsing vid denna tid vid flera tillfällen sökt arbete vid förvaltningen. Utredningen visar också att hon vid besöket uttryckte sin besvikelse och bitterhet över att hon inte kunnat få något arbete. Bl. a. fann Helsing det orättvist att inte hon i stället för Ny hade fått förordnande på det vikariat som Ny nu upprätthöll. Under besöket, som varade 40 minuter, kom samtalet således att i stor utsträckning röra Helsings arbetsförhållanden. Det är också klarlagt att Helsings ekonomiska förhållanden har diskuterats.

Emellertid har Ny förklarat att det ganska snart stod klart att Helsing låg över norm.

Det finns anledning tro att frågan om socialbidrag därefter inte fördes vidare i diskussionen. Härför talar i första hand den bristfälliga dokumentation som föreligger i ärendet. Sålunda saknas uppgiften om Helsing hade några kapitaltillgångar. Ny kan inte heller längre med säkerhet uttala sig om hon tillfrågat Helsing om detta. Än vidare är det utrett att Helsing vid besöket uppgett att hon planerade att köpa ett radhus. Några uppgifter om hur hon avsåg att finansiera detta köp finns emellertid inte. Uppenbarligen måste Ny med den erfarenhet som hon hade av socialbidragsärenden vid denna tid ha insett att en fullständig utredning i ett socialbidragsärende hade förutsatt en mera noggrann genomgång av förhållandena och dokumentation av dessa.

Helsings uppgift om att hon inte gjort någon ansökan om socialbidrag vinner närmast stöd av omständigheterna. Det är således mycket som tyder på att Helsing lämnade förvaltningen med den uppfattningen att något socialbidragsärende inte hade uppkommit.

Det finns snarare anledning att tro att Ny först när hon vid en genomgång av sina anteckningar fann att Helsing i själva verket låg under norm och därför var berättigad till socialbidrag tog upp saken som ett ärende om socialbidrag. Det hade emellertid då ålegat henne att komplettera utredningen i de hänseenden som nyss har angetts varefter hon borde ha berett Helsing tillfälle att ta del av utredningen.

Ny underlät emellertid att komplettera utredningen. Utan någon förnyad kontakt med Helsing gav hon in handlingarna till utskottet, som därefter beviljade Helsing socialbidrag till hyresskulden. Givetvis borde Helsing ha underrättats om detta.

När Hahne därefter i september återkom i tjänst, väckte hon fråga om socialbidragsbedrägeri mot bakgrund av de kunskaper som hon fått i sina relationer med Helsing. Det förtjänar att framhållas att när den frågan väcktes saknade Helsing alltjämt vetskap om utskottets beslut att bevilja henne bistånd.

Bergstrand uppdrog därefter åt Ny att verkställa utredning rörande ifrågasatt socialbidragsbedrägeri. Detta innebar i själva verket att Ny med utgångspunkt från den bristfälliga handläggning som hon själv bar ansvaret för skulle utreda frågan om bedrägeri. Som Bergstrand numera har medgivit har detta varit klart olämpligt.

Ny bedrev sin utredning utifrån det antagandet att Helsing sökt socialbidrag. Det åberopades därvid emot Helsing att hon inte lämnat fullständiga uppgifter bl. a. om sina inkomstförhållanden och kapitaltillgångar. Detta skedde oaktat det enligt vad Ny numera har uppgett inte med säkerhet kan sägas om Ny genom frågor till Helsing med tillräcklig omsorg har utrett dessa förhållanden och oaktat det inte fanns någon tillförlitlig dokumentation i dessa hänseenden. Som redan tidigare har framhållits har således utredningen inte innefattat besked i flera för bedömningen viktiga hänseenden. Detta har i praktiken inneburit att den bristfälliga dokumentation, för vilken Ny bar ansvaret, kommit att åberopas mot Helsing vid bedömningen av ifrågasatt bedrägeri. Det kan även konstateras att den utredning som Ny gjorde i bedrägeridelen är motsägelsefull och oklar.

Det hade enligt min mening ålegat socialutskottet, som därefter hade att ta ställning i saken, att med större omsorg och noggrannhet pröva de invändningar som Helsing gjort i ärendet. Det hade således ankommit på utskottet att göra sin bedömning mot bakgrund av Helsings invändningar dels att hon inte ansett sig som sökande och dels att hon inte tillfrågats om de uppgifter som hon påstods ha utelämnat. En mer omsorgsfull granskning hade enligt min mening bort visa att det rådde sådana brister i handläggningen av ärendet att Helsings invändningar inte kunde lämnas åt sidan. Det finns anledning att rikta allvarlig kritik mot utskottet för det sätt på vilket utskottet har prövat frågan om socialbidragsbedrägeri.

Det har mot Helsing också åberopats att hon, som inte ansett sig ha sökt socialbidrag, inte har återbetalat det belopp som har utgetts till henne. Det bör emellertid beaktas att Helsing erbjudit sig att återbetala den utgivna hjälpen men att hon på fråga om hur detta skulle ske inte erhållit annat besked än en upplysning om nämndens möjligheter att återkräva utgiven socialhjälp. Härtill kommer att utskottet i sitt beslut särskilt uttalat att man inte avsåg att återkräva beloppet i enlighet med dessa bestämmelser. Det kan vid sådant förhållande inte rimligen läggas Helsing till last att återbetalning inte har skett.

Som framkommit av det anförda har under handläggningen vid förvaltning, utskott och nämnd förekommit försumligheter som måste bedömas som allvarliga. Enligt min mening har detta lett till att på otillräckliga grunder till Helsings socialakt förts uppgifter om att hon kunde misstänkas för socialbidragsbedrägeri. Tjänstemännen har därefter i avsikt att påverka utgången av ett tjänstetillsättningsärende, där bland andra Ny och Helsing varit sökande, till men för Helsing utnyttjat dessa uppgifter. För detta har

tjänstemännen redan ådömts ansvar.

Vad som har förekommit vid förvaltningen kan lätt föra tanken till att handläggningen av ärendet om socialbidragsbedrägeri styrts av den klart negativa inställning till Helsing som har rått vid förvaltningen och att kraven på opartiskhet och saklighet därmed har åsidosatts. Jag har emellertid vid min utredning inte funnit grund för annat antagande än att vad som förevarit berott på bristande noggrannhet och omsorg vid ärendets handläggning.

Som framgår av det anförda anser jag således att det inte funnits tillräcklig grund för det i utredning och beslut redovisade ställningstagandet att Helsing kan misstänkas för socialbidragsbedrägeri.

Såväl utskott som nämnd synes ha varit av den meningen att någon möjlighet till rättelse av förekommande felaktigheter inte har förelegat.

Emellertid åvilar det såväl nämnd som annan myndighet som finner att uppenbara felaktigheter föreligger att vidta rättelseåtgärd.

Omständigheterna såsom de nu har redovisats bör leda till beslut om rättelse från socialnämndens sida. Detta synes lämpligen böra ske genom att nämnden omprövar frågan och beslutar om rättelse under hänvisning till att tillräcklig grund för misstanke om bedrägeri inte har förelegat. Hänvisning till detta beslut bör därefter göras i de handlingar där misstanke om bedrägeri har redovisats.

Jag utgår således ifrån att socialnämnden i enlighet med vad jag har sagt nu tar upp frågan om rättelse till en ny bedömning. I avvaktan på nämndens besked om den fortsatta handläggningen håller jag ärendet öppet här.

Socialnämnden i Kristinehamns kommun har därefter meddelat att socialnämnden vid sammanträde den 4 april 1985 beslutat om rättelse under hänvisning till att tillräcklig grund för misstanke om bedrägeri inte har förelegat samt att hänvisning till beslutet skall göras i de handlingar där misstanke om bedrägeri redovisats.

JO Sverne fann med hänsyn härtill enligt beslut den 23 april 1985 att vidare åtgärder från hans sida inte var påkallade.

Fråga om vräkning från en av socialnämnden upplåten bostad
(Dnr 3457-1984)

Klagomålen

Å. anförde i klagomål till JO bl. a.

Han och hans fästmö C.H. har under längre tid av socialförvaltningen i Uppsala kommun i andra hand hyrt en lägenhet. Periodvis hade de hyresskulder men dessa hade oftast reglerats dels genom ekonomiskt bidrag från socialförvaltningen, dels genom egna betalningar. De har nu avhysts från lägenheten med stöd av en dom från Uppsala tingsrätt. Som orsak uppgavs störande i lägenheten. De har emellertid inte någon gång fått påpekande om påstått störande. Först dagen efter överklagningstidens utgång fick de kännedom om tingsrättens dom. Då socialförvaltningen ej

motsatt sig vräkning, fick de inte heller något tillfälle att bemöta klagomålen. De ifrågasätter nu om de inte borde ha beretts tillfälle att iaktta rättelse, vilken möjlighet ges andra hyresgäster vid påstådda klagomål.

I ärendet föreligger ett mellan socialnämnden och C.H. upprättat hyreskontrakt, enligt vilket nämnden på i kontraktet närmare angivna villkor till C.H. hyr ut en lägenhet om två rum och kök. Av hyresvillkoren framgår bl. a. att uppsägning skall ske minst en månad före den avtalade hyrestidens utgång. I annat fall förlängs kontraktet en månad varje gång.

Utredning

Klagomålen har remitterats till socialnämnden i Uppsala kommun för utredning och yttrande.

Nämnden har hänvisat till en vid socialförvaltningen den 12 januari 1984 upprättad skrivelse, vari uppges bl. a.

Socialnämnden bedriver genom förvaltningens bostadssociala sektion en omfattande uthyrningsverksamhet. Sektionen ingår i socialförvaltningens vård- och boendeavdelning.

Bostadssociala sektionens främsta uppgift är att tillgodose behovet av bostäder för dem som av skilda skäl är utestängda från den öppna bostadsmarknaden. I stor utsträckning kommer därför uthyrningen att ske till ensamstående eller familjer med varierande grad av sociala störningar. Många av de hyresgäster som förhyr med bostadssocialt kontrakt har en komplicerad social bakgrund där missbruksproblematik och/eller kriminalvårdande åtgärder förekommer. Utan bistånd i form av bostadssocialt kontrakt skulle många tillhörande den senare gruppen helt sakna möjligheter till ett eget boende, särskilt som många inom missbrukargruppen vräkts från ett tidigare boende.

Bostadssociala sektionen anskaffar bostäder efter skriftligt initiativ från handläggande socialsekreterare på något av kommunens fem socialdistrikt. I samtliga fall sker – före bostadsanskaffandet – muntliga samråd mellan socialsekreterare på distrikt och på bostadssociala sektionen. Utgångspunkten vid samtalen är att handläggare har god kännedom om den hjälpsökandes problematik samt att socialsekreterare på bostadssociala sektionen har vetskap om kommunens bostadsmarknad i stort, samt alternativa boendeformer.

Bostadssociala sektionen disponerar f. n. ca 310 lägenheter. Av dessa äger socialnämnden 70 lägenheter inom olika bostadsrättsföreningar samt utser genom bostadssociala sektionen hyresgäster till ca 70 s. k. ensamförälderlägenheter, förvaltade av kommunens fastighetskontor. Med kommunens största allmännyttiga bostadsföretag – Uppsalahem AB – har socialnämnden sedan ett tiotal år utvecklat ett nära samarbete. Nämnden har f. n. tecknat hyreskontrakt på ca 140 lägenheter hos företaget.

Före inflyttning i lägenhet som ägs av socialnämnden eller lägenhet som ägs av bostadsföretag med vilket nämnden har hyreskontrakt tecknar socialnämnden kontrakt med hyresgästen. Lägenheten är således upplåten i andra hand – och under former som gjort att detta kontrakt benämns bostadssocialt. Hyresgäst har före kontraktsskrivning godkänts som hyresgäst av bostadsrättsförening eller bostadsföretag. Till förutsättningarna hör också att socialförvaltningen förskotterar hyror till bostadsrättsföreningar och bostadsföretag. Hyresvärden har genom ett "socialkontrakt" även garantier för onormalt slitage och skadegörelse.

Ur boendesynpunkt föreligger ingen egentlig skillnad mellan ett bostadssocialt kontrakt och ett vanligt hyreskontrakt. Ett bostadssocialt kontrakt förutsätter därför att hyresgästen i sitt boende iakttar gällande hyreslagstiftning.

Med hänsyn till den bostadssociala verksamhetens inriktning är det inte förvånande att ett återkommande problem hos många av hyresgästerna är oförmåga att på ett avtalsmässigt sätt sköta hyresinbetalningarna. Framställningar om ekonomisk hjälp till uppkomna hyresskulder prövas på sedvanligt sätt enligt socialtjänstlagen. Föreligger inte rätt till bistånd sker uppsägning av hyresrätten – i allmänhet genom lagsökning eller genom uppsägningsmeddelande direkt till hyresgästen. Samråd i dessa frågor sker alltid mellan bostadssociala sektionen och handläggare på socialdistrikt. Socialnämnden kan inte heller frånsäga sig möjligheterna att – efter hyresrättens förverkande – initiera ett vräkningsförfarande. Genomförda vräkningar p. g. a. obetalda hyror förekommer dock sällan. Under 1983 vräktes endast en hyresgäst p. g. a. hyresskulder.

Till socialförvaltningens bostadssociala sektion eller direkt till handläggare på socialdistrikt inkommer emellanåt anmälningar mot bostadssociala hyresgästers förhållningssätt till vad som stadgas i 12 kap. 25 § jordabalken (JB). Anmälningar kommer från såväl vicevärdar i bostadsrättsföreningar, områdesföreståndare inom Uppsalahem och från Uppsalahems huvudkontor. Det är inte heller ovanligt att privatpersoner tar kontakt för att påpeka missförhållanden.

Genomgående för dessa anmälningar är att de rör personer – i regel missbrukare – vilkas förhållanden är väl kända av socialsekreterare på socialdistrikt. Bostadssociala sektionen kontaktar i dessa fall handläggare – i regel per telefon – och framför innehållet i klagomålen samt påpekar vikten av att rättelse sker. Bostadssociala anmärkningar till handläggare leder vid en del tillfällen till brådskande hembesök då ett akut hjälpbehov anses föreligga. Om så inte sker upptas anmälan vid nästa besökstillfälle. I de fåtal fall då hyresgästen är sporadisk besökare på socialförvaltningen sänds ett skriftligt meddelande till hyresgästen innehållande en beskrivning av klagomålens innebörd samt maning till rättelse.

Enligt socialförvaltningens uppfattning har ovanstående informella sätt att hantera klagomål i det som rör hyresgästens brister i fråga om "sundhet, ordning och skick" fungerat väl. Rättelse har i de flesta fall skett.

Vid två tillfällen under 1983 har Uppsala kommuns socialförvaltning av Uppsala tingsrätt förpliktigats till omedelbar avflyttning av skäl som är att hänföra till 12 kap. 25 och 42 §§ JB. Antalet kan inte betraktas som högt med hänsyn till att merparten av socialförvaltningens hyresgäster har ett problematiskt boendeförflutet.

Socialförvaltningen har sedan 1978 innehaft hyresrätten till den ifrågavarande lägenheten. C.H. tecknade den 1 maj 1981 kontrakt i andra hand (bostadssocialt kontrakt) med socialnämnden. Under perioden december 1982–april 1983 inflöt inga hyror. Bostadssociala sektionen uppsade i skrivelse den 14 mars 1983 C.H. till omedelbar avflyttning. Uppsägningen mottogs av C.H. den 16 maj samma år. Då regleringen av hyresskulden – totalt 6.189:- – inte skedde inom föreskriven tid ägde C.H. fr. o. m. början av juni inte längre hyresrätten till bostaden.

Uppsägningen föranledde emellertid ingen reaktion från hyresgästens sida. Inte heller tog hon kontakt med bostadssociala sektionen trots uppmaning om detta i uppsägningshandlingen. I nuläget kan konstateras att under 1983 gjordes inte en enda hyresinbetalning.

I anslutning till vad klaganden anfört kan vidare konstateras att det vid åtskilliga tillfällen under åren 1982 och 1983 till handläggande socialsekrete-

rare inkommit klagomål över störningar. I en minnesanteckning från juni 1982 finns upptaget samtal med C.H. om framförda klagomål. Men socialsekreteraren kan med bestämdhet erinra sig samtal i samma frågor med C.H. vid flera tillfällen under 1982 och åtminstone vid två tillfällen 1983. Innebörden av samtalen har varit en uppmaning till rättelse.

Uppsalahem AB:s stämningsansökan inkom till socialförvaltningen den 26 augusti 1983. Då de omständigheter som anfördes av Uppsalahem AB som skäl för förverkande av hyresrätten överensstämde med de missförhållanden som anförts ovan medgav socialförvaltningen Uppsalahem AB:s yrkanden. Dom i målet avkunnades den 14 september 1983. Socialförvaltningen förpliktades att omedelbart avflytta från lägenheten. Vräkning skedde den 27 oktober 1983 C.H. delgavs inte stämningsansökan med hänsyn till att hon inte längre ägde hyresrätt till lägenheten. Eventuella invändningar hade dock inte inneburit någon ändring i socialförvaltningens ställningstagande, då Uppsalahem AB:s stämningsansökan var baserad på missförhållanden, som inte var ringa och som var väl kända av socialförvaltningen.

Självfallet kan situationer uppstå då olika uppfattningar framkommer mellan hyresrättinnehavaren (socialförvaltningen) och andrahandshyresgästen om giltigheten i de i en stämningsansökan framlagda sakskälen. Den fråga som socialförvaltningen har att ta ställning till blir då vems uppfattning som skall styra den fortsatta hyresjuridiska handläggningen. Socialförvaltningen har hitintills – i dessa ärenden – gjort en bedömning i det enskilda fallet.

Klagandens påståenden om att paret inte beretts tillfälle till rättelse tillbakavisas. Genom socialförvaltningens lokalkontor har vid flera tillfällen under 1982 och vid åtminstone två tillfällen 1983 till C.H. påtalats störningar i boendet som påkallat rättelse. Socialnämnden kommer emellertid i fortsättningen, när störningar som kan hänföras till 12 kap. 25 § JB påtalas att tillämpa ett skriftligt förfarande.

Socialnämnden har därutöver anfört bl. a.

Av socialförvaltningens skrivelse framgår hur handläggningen i dessa frågor sker inom förvaltningen. Som skäl för klagomålen anför klaganden att han inte i förväg underrättats om de klagomål som framförts mot honom och därför inte kunnat undanröja de orsaker som ledde till tingsrättens dom i ärendet. Eftersom det är socialförvaltningen som hyrt lägenheten och därefter upplåtit den till hyresgästen har denne inte fått tillfälle att bevaka sin rätt i avhysningsärendet.

Av socialförvaltningens redogörelse framgår att Å. och hans samboende vid flera tillfällen muntligen uppmärksammats på de klagomål som framförts mot dem. Däremot har någon skriftlig delgivning av klagomålen eller innehållet i hyresvärdens ansökan om vräkning inte skett. Socialförvaltningen kommer fortsättningsvis att alltid skriftligen delge dem, som bor i de lägenheter som förvaltningen upplåter under liknande förhållanden, de klagomål som anförs i samband med att fråga om avhysning blir aktuell.

Bedömning

JO Sverne anförde i beslut den 25 januari 1985 följande.

Inom bostadspolitiken har genom olika bostadssociala åtgärder de svagare gruppernas ställning på bostadsmarknaden stärkts. Genom de ändringar som skedde i jordabalken 1980 gavs kommunerna väsentligt ökade möjligheter att bistå sådana bostadssökande som t. ex. på grund av sociala problem själva

har stora svårigheter att anskaffa en bostad. En väg som tillämpats i relativt stor omfattning för att hjälpa dessa bostadssökande är att kommunen förvärvar eller förhyr bostäder för vidareuthyrning. Förutsättningar för andrahandsupplåtelser finns angivna i 12 kap. 39 § JB.

Vid sådana andrahandsupplåtelser måste hyresgästen tillförsäkras trygghet i boendet. Genom hyreslagstiftningen ges också andrahandshyresgästen regelmässigt samma besittningsskydd i förhållande till sin hyresvärd, som andra boende. Bestämmelserna i jordabalken om hyra är tillämpliga på förhållandet mellan socialnämnden som hyresvärd och den av socialnämnden utsedde hyresgästen (jfr Bertil Bengtssons: Hyra och annan nyttjanderätt till fast egendom 1979 s. 4). Detta innebär inte blott att hyresgästen – som socialnämnden framhåller – är bunden av gällande hyreslagstiftning utan även att socialnämnden är det. Socialnämnden måste följaktligen beakta bl. a. bestämmelserna i 12 kap. 42–44 §§ JB.

Samtidigt föreligger emellertid vid andrahandsupplåtelser något som kan kallas ett dubbelt partsförhållande. Fastighetsägaren har i förhållande till kommunen samma rätt att påkalla hyresförhållandets upphörande som tillkommer kommunen i förhållande till andrahandshyresgästen. Hyreslagens allmänna regler om förverkande måste således kunna göras gällande såväl mot kommunen som mot den som förhyr lägenheten i andra hand.

När det gäller förverkande av hyresrätten på grund av underlåtenhet att erlägga hyra torde några svårigheter i angivet hänseende inte uppkomma. Utmärkande för nu ifrågavarande bostadssociala åtgärder är att kommunen åtar sig att till fastighetsägaren erlägga hyra för bostaden. Anledning för fastighetsägaren att på angiven grund säga upp avtalet torde inte uppkomma. Om andrahandshyresgästen underlåter att erlägga hyra till kommunen och fortsatt bistånd från socialnämnden inte anses böra utgå, får kommunen med iakttagande av jordabalkens bestämmelser säga upp avtalet och i förekommande fall begära att hyresgästen avhyses från lägenheten.

Annorlunda ställer det sig i fråga om den uppsägningsgrund som är aktuell i det nu föreliggande ärendet, dvs. det fall att hyresgästen åsidosätter vad som åligger honom enligt 12 kap. 25 § JB. Är hyresgästen t. ex. grovt störande och vidtas från kommunens sida inga åtgärder för att avhjälpa missförhållandena, kan således fastighetsägaren med stöd av jordabalkens bestämmelser säga upp avtalet och begära avhysning.

Utmärkande för de bostadssociala åtgärder varom nu är fråga är emellertid att kommunen genom socialnämnden har ett särskilt ansvar för att hyresgästen får det stöd och den hjälp han behöver. Som framgår av nämndens yttrande föreligger också en nära kontakt mellan socialförvaltningen och den hjälpbehövande. Görs socialförvaltningen uppmärksam på missförhållanden i boendet får det anses ankomma på förvaltningen att genom olika insatser bistå den enskilde för att fortsatta störningar skall kunna förhindras. Går det inte att nå rättelse i det stödjande och hjälpande arbete som förvaltningen skall bedriva, får socialnämnden överväga om hyresförhållandet skall bringas att upphöra. Skall hyresrätten på grund av störningarna anses förverkad får socialnämnden säga upp avtalet och i förekommande fall påkalla avhysning. Det finns enligt min mening inga skäl som talar för att den prövningen skall ske i förhållandet mellan fastighetsägaren och socialnämn-

den, än mindre som socialnämnden sedan hyresförhållanden den vägen bringats att upphöra som regel avser att återvinna hyresrätten.

I förevarande ärende har socialnämnden uppgett att C.H:s hyresrätt förverkats på grund av utebliven hyresbetalning redan i början av juni 1983. Uppenbarligen har emellertid socialnämnden ansett att upplåtelsen av bostadslägenheten bort bestå. Några åtgärder för att få hyresgästen avhyst från lägenheten har således inte vidtagits.

Av nämndens yttrande framgår vidare att det till förvaltningen inkommit uppgifter om att hyresgästen åsidosatte det krav på ordning och skick som anges i 12 kap. 25 § JB. Som framgår av vad jag har sagt tidigare hade det vid sådant förhållande ankommit på socialförvaltningen att efter företagen utredning pröva vilka åtgärder som behövdes från förvaltningens sida för att komma till rätta med missförhållandena. Har rättelse den vägen inte kunnat nås hade nämnden som en sista utväg kunnat uppsäga avtalet och vid behov begära avhysning.

Det var enligt min mening fel av socialnämnden att som nu skett över huvudet på hyresgästen medge fastighetsägarens yrkanden om uppsägning och avhysning från lägenheten.

Åtgärder i ärende angående stöd och hjälp enligt socialtjänstlagen – fråga bl. a. om oriktigt påstående om narkotikamissbruk, brott mot tystnadsplikt och om rätt att kräva urinprov

(Dnr 1726-1984)

Klagomål

S. har i klagomål till JO uppgett bl. a.

I september 1983 fick S. i sin bostad besök av en kamrat. Denne medförde utan hennes vetskap vid besöket narkotiska preparat, som han hade tillgripit. På begäran fick han kvarstanna i bostaden då hon själv gick för att besöka arbetsförmedlingen. När hon senare samma dag återvände till bostaden fanns polis där. Hon hördes av polisen, som godtog hennes uppgifter om att hon saknat varje vetskap om förekomsten av narkotika.

S. fortsatte att besöka arbetsförmedlingen. Vid ett tillfälle frågade Gunnel Brandt på förmedlingen om S. var intresserad av ett beredskapsarbete på ett servicehus Väsbygården i Vallentuna kommun. S. skulle få tala med Lars Lundkvist, som hade hand om beredskapsarbeten i kommunen, varefter de tillsammans skulle tala med personalen på Väsbygården.

Då hon påföljande dag besökte Lundkvist tog han emellertid med henne till socialförvaltningen, där hon fick tala med två fältassistenter, Klas Rudefors och Thomas Eriksson. De förklarade att för att hon skulle få arbetet på servicehuset så måste hon lämna urinprov. Hon vägrade att efterkomma deras begäran, som hon uppfattade som både kränkande och förnedrande.

Det gick därefter några månader. Under tid hon vistades i Spanien mottog en bekant till henne i hennes bostad ett meddelande från Rudefors att han ville tala med henne om något viktigt.

När hon vid sin hemkomst på nytt besökte arbetsförmedlingen uppgav Brandt att fältassistenten Eriksson kontaktat Brandt, varvid Eriksson uppgett bl. a. att S. var narkoman och att hon var tvungen att lämna urinprov. Brandt förklarade att om S. inte gick med på detta kunde hon inte ställa upp med något arbete. S. blev avstängd från arbetsförmedlingen och därmed jämväl från ersättning från arbetslöshetskassan.

S. och hennes pojkvän sökte upp Rudefors. Hon begärde en förklaring från Rudefors angående orsaken till att han och Eriksson i kontakter med arbetsförmedlingen uppgett att hon var narkoman. Rudefors förklarade att skälet var att hon vägrat lämna urinprov och att han fortfarande ville att hon skulle lämna sådant prov. S. bad att Rudefors och Eriksson skulle tala med arbetsförmedlingen och återta påståendena om missbruk så att hon kunde få den ersättning från fackföreningen som hon var beroende av för sin försörjning. Påföljande dag talade hon på nytt med Rudefors, som förklarade att det var arbetsförmedlingens sak och att han för egen del inte ville ha med saken att göra. Han vidhöll dock sin begäran om urinprov.

Den 14 juni 1984 talade S. i Brandts frånvaro med distriktschefen på arbetsförmedlingen som förklarade att S. även fortsättningsvis och intill dess facket prövat frågan hade rätt till arbetslöshetsersättning. Hon uppfattade saken så att facket underrättats om att hon var missbrukare. Hon mottog därefter ett brev från Brandt med samma besked som det distriktschefen lämnat.

Vad som förekommit har bl. a. medfört att till hennes journaler har förts uppgifter om att hon är missbrukare trots att hon inte vid något tillfälle har använt narkotika. Hon ville nu att JO skulle granska handläggningen av ärendet.

Utredning

Klagomålen har remitterats till socialnämnden i Vallentuna kommun för utredning och yttrande.

Nämnden har som eget yttrande åberopat en tjänsteskrivelse från socialchefen Erold Sandqvist och avdelningschefen Elisabeth Kindahl.

I tjänsteskrivelsen lämnas inledningsvis en redogörelse för den förebyggande och uppsökande verksamhet som bedrivs inom Vallentuna kommun. Det framhålls att en särskilt viktig arbetsuppgift är narkotikaproblemet. Socialnämnden har beslutat om ett tvåårigt projekt för att försöka komma tillrätta med de allvarliga narkotikaproblem som finns. I fråga om arbetsmetoderna anförs i yttrandet bl.a.

Om det kommer till vår kännedom från olika trovärdiga källor att en person i kommunen har ett missbruk så kan vi inte nonchalera den personens situation. Det innebär inte att vi vid minsta rykte anklagar folk för missbruk eller på annat sätt tar lätt på allvaret i dylika uppgifter. Det första vi kan göra är att kontrollera uppgifterna därifrån de kommer och dess trovärdighet och sedan uppsöka den det rör och som det ofta visar sig att vi på något sätt har

kontakt med via socialtjänsten och gå igenom uppgifterna med denne. Ytterst sällan leder det till att den enskilde vidgår ett missbruk. Detta nås enbart genom en längre tids kontakt och en fördjupad relation mellan klient och behandlare. I detta stadium kan det vara av stort värde att det sker en samverkan mellan olika myndigheter då missbrukaren ofta går emellan dessa och på olika sätt försöker komma runt huvudproblemet. Så långt det är möjligt sker detta med klientens samtycke. Vi kan också peka på den erfarenhet vi har av att inte samverka med andra myndigheter som har lett till att många missbrukare har fått gå under i sitt missbruk eller aldrig fått erbjudande om adekvat vård och behandling för sitt huvudproblem.

Beträffande S:s situation och handläggningen vid socialförvaltningen anförs i tjänsteutlåtandet bl.a.

En sammanfattande bedömning har gjorts av de uppgifter som kommit till socialförvaltningens kännedom på olika sätt angående S. och mycket av dessa uppgifter har talat för att S. har en missbrukserfarenhet.

Inför eventuellt beredskapsarbete för S. på Väsbygården, vilket är ett servicehus för äldre i kommunen, tas därför kontakt med S. och ett allvarligt samtal hålls med henne runt ett eventuellt missbruk för hennes del. Vi delger henne den allvarliga oro som finns för hennes situation. S. upplyses också om att kommunen inte kan medverka till att personer med eventuellt missbruksproblem får arbete inom kommunens serviceorgan på grund av arbetets vårdande och ansvarsfulla natur. S. erbjuds att lämna ett urinprov för att på så sätt klargöra hennes eventuella missbrukssituation. S. accepterade detta först men säger senare att hon ej kan avge något prov. Hon ombeds dricka litet och återkomma efter en timme. Detta sker ej och hon hörs ej heller av.

I tjänsteutlåtandet anförs sammanfattningsvis följande.

S. anser att socialförvaltningen felaktigt fått en uppfattning om henne som narkotikamissbrukare samt i samverkan med arbetsmarknadsorgan uttalat att detta inte kan uteslutas och därmed brutit mot sekretessbestämmelserna.

Av ovanstående framgår att socialförvaltningen i Vallentuna för närvarande bedriver ett projekt vars huvudinriktning är att uppsöka och erbjuda narkotikamissbrukare vård och behandling. Det har på olika sätt kommit till socialförvaltningens kännedom att S. eventuellt varit i kontakt med narkotika. Kontakt har därför sökts med S. och i samverkansorganet på arbetsförmedlingen har också farhågor kring S. framkommit från arbetsförmedlingens sida, vilket S. också framfört klagomål på. S. har ej heller erbjudits beredskapsarbete på servicehuset Väsbygården med anledning av denna frågeställning och att hon ej ville medverka till ett klarläggande. Detta ställningstagande är i enlighet med antagna riktlinjer att kommunen inom serviceverksamheten ej skall anställa personer med eventuellt narkotikamissbruk.

Socialförvaltningen anser att ärendet handlagts enligt gängse arbetssätt samt vill framhålla att det inom socialtjänsten i Vallentuna föreligger stor respekt för sekretesslagstiftningen. Den önskvärda och nödvändiga samverkan som regelbundet förekommer med andra myndigheter sker i klientens eget intresse och i samverkan med denne. Vad avser S. har hon ej själv sökt bistånd från socialtjänsten och den kontakt som förevarit med henne har varit via uppsökande verksamhet för narkotikamissbrukare. S. skall naturligtvis erbjudas de former av bistånd som kan gagna hennes livssituation.

Tjänstemän från JO-expeditionen har den 20 februari 1985 besökt socialförvaltningen för samtal med projektledaren Klas Rudefors och

fältassistenten Thomas Eriksson samt arbetsförmedlingens distriktskontor i Täby för samtal med biträdande distriktschefen Sten Modin och arbetsförmedlaren Gunnel Brandt. Vad som har kommit fram vid dessa samtal har redovisats i protokoll. Tjänstemännen har beretts tillfälle att yttra sig över protokollsanteckningarna.

Bedömning

JO Sverne anförde i beslut den 30 maj 1985 följande.

Genom en fortsatt utbyggnad av den förebyggande och uppsökande verksamheten i kommunerna kan missbruksproblemen väsentligen begränsas. Vallentunaprojektet är ett viktigt led i en sådan utbyggnad. Insatser inom ramen för det projektet måste emellertid ges och åtgärder vidtas med respekt för den enskildes integritet och med beaktande av de övriga regler som gäller för socialtjänsten.

Rudefors och Eriksson har varit ansvariga för handläggningen av ärendet angående S. De har uppgett att de mottagit upplysningar från olika personer om att S. eventuellt missbrukade narkotika. Rudefors, som redovisat dessa uppgifter i journalen, har förklarat att han därvid avsiktligen utelämnat uppgiftslämnarnas namn. Av socialakten framgår således inte från vem eller vilka upplysningarna inhämtats. Rudefors har uppgett att det är en förutsättning för att han även i framtiden skall kunna få informationer att han kan garantera uppgiftslämnarnas anonymitet.

Rudefors synsätt kan inte godtas. Givetvis får det inte förekomma att en utredare, som lägger uppgifter från en utomstående till grund för åtgärder, underlåter att redovisa uppgiftslämnarens namn. Detta medför ju att den ärendet rör undandras möjligheten att bemöta sådana uppgifter som förr kan ha sin grund i ovänskap eller ovilja än i kunskap om de verkliga förhållandena. I det fall det undantagsvis finns skäl att vägra lämna ut uppgiftslämnarens namn får det ske med stöd av sekretesslagens bestämmelser med de möjligheter till överklagande som den lagen anvisar. Detta innebär dock inte att man kan underlåta att i journalen anteckna namnet på den som har lämnat uppgifterna.

Det finns anledning att rikta allvarlig kritik mot Rudefors för det sätt på vilket ärendet i denna del har handlagts.

S. har konsekvent förnekat missbruk. De uppgifter från icke redovisade källor liksom de upplysningar i övrigt som har förts till socialakten talar inte med någon styrka mot vad S. själv har uppgett. Det har saknats varje grund för att ställa det kravet på S. att hon skulle lämna urinprov och att därefter låta urinprovet bli en förutsättning för att arbete skulle kunna erbjudas henne. Givetvis har Rudefors och Eriksson inte ägt att med utgångspunkt i vagt underbyggda misstankar kräva av S. att hon själv skulle visa att misstanken saknade grund. Det finns över huvud taget inte utrymme för sådana åtgärder, vilka för den enskilde måste framstå som i hög grad kränkande.

Även i detta hänseende finns det således anledning att kritisera tjänstemännen för deras handläggning av ärendet.

Det måste ha stått klart för Eriksson att de uppgifter som han mottog

beträffande S. omfattades av sekretess och att sekretess gäller jämväl i förhållande till arbetsförmedlingen. Något samtycke till att uppgifterna lämnades ut har inte förelegat. Genom att det oaktat informera arbetsförmedlingen om den förekommande misstanken om missbruk har Eriksson åsidosatt sekretesslagens bestämmelser.

Jag har övervägt frågan om förundersökning bör inledas mot Eriksson för brott mot tystnadsplikt. Vid min bedömning har jag emellertid beaktat att det inte kan uteslutas att Eriksson, såsom han själv invänt, utgått från att de redovisade förhållandena redan var kända vid arbetsförmedlingen och att han således handlat utan uppsåt. Omständigheterna är inte heller i övrigt sådana att det finns skäl att inleda förundersökning. Vad som förevarit ger emellertid anledning till allvarlig kritik mot Eriksson.

Slutligen kan vad angår Eriksson och Rudefors konstateras att de brustit i omsorg och omdöme även i annat hänseende. På klart otillräckliga grunder har de genom sina åtgärder förhindrat att S. fick arbete inom kommunen.

Det finns även anledning att kritisera ärendets handläggning vid arbetsförmedlingen. Brandt, som varit ansvarig för ärendet där, borde enligt min mening med större kraft och intresse ha prövat vilka alternativa möjligheter som fanns att anvisa S. arbete inom kommunen.

Brandt har i stället tagit upp frågan om att avstänga S. från arbetslöshetsersättning. Formellt stöd för en sådan åtgärd finns i 6 § arbetsmarknadskungörelsen. Det sägs där bl.a. att arbetsförmedlingen skall underrätta arbetslöshetskassa om sökanden uppenbarligen själv vållar att erbjuden anställning inte kommer till stånd.

Brandt har i underrättelsen till kassan hänvisat till de uppgifter som lämnats från förvaltningen om att S. kunde misstänkas för missbruk samt att S. vägrade att låta ta urinprov.

Underrättelsen synes ha innebunt att Brandt godtagit det av förvaltningen ställda kravet på urinprov. Det finns därför skäl att kritisera Brandt i denna del på samma grunder som har redovisats tidigare.

Brandt har vidare enligt min mening förfarit felaktigt genom att i underrättelsen lämna ut uppgifter om ett eventuellt missbruk, uppgifter som hon erhållit i andra hand och vars riktighet hon själv inte kunnat bedöma. Handläggningen är i denna del anmärkningsvärd. Jag har emellertid inte funnit skäl att driva utredningen vidare. Jag har därvid beaktat bl.a. att rapporten till arbetslöshetskassan inte föranledde att ersättningen därifrån drogs in.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det allvarligt har brustit i handläggning vid socialförvaltning och vid arbetsförmedling. Genom de åtgärder som vidtagits i ärendet har fundamentala rättssäkerhetsprinciper satts åt sidan. Givetvis får inte på sätt här skett en vag misstanke leda fram till konstaterat missbruk på den grund att den enskilde inte fredar sig genom att underkasta sig en för henne kränkande behandling. Det finns anledning att avslutningsvis framhålla att de uppgifter som har redovisats i akten beträffande S. inte har tillåtit några slutsatser om förekomsten av ett missbruk.

Frågor om handläggningsrutiner och arbetsmetodik i vårdnadsärenden hos socialnämnd

(Dnr 675–1984 och 1451–1984)

Sedan advokaten Ingrid Dufvenmark anfört klagomål mot socialförvaltningen i Gotlands kommun för dess sätt att bedriva utredningar om vårdnad och umgänge inkom yttranden från länsstyrelsen i Gotlands län och socialnämnden där.

Därefter upprättades en promemoria på JO-kansliet med följande innehåll.

I socialnämndens svar på länsstyrelsens yttrande har nämnden lämnat förtydligande av handläggningsrutiner och arbetsmetodik när det gäller vårdnadsärenden.

Till en början anges i svaret att föräldrar som tvistar om vårdnaden om sina barn inte har möjlighet "att välja bort arbetet med att finna en gemensam lösning på vårdnadsfrågan". Detta ger intryck av att samtal, som har till syfte att uppnå en samförståndslösning, inte längre är frivilliga och att föräldrar inte har någon möjlighet att välja en traditionell vårdnadsutredning om de skulle anse det vara det bästa alternativet.

Vidare anförs i fråga om möjligheterna att byta handläggare efter det att de samtal, som haft till syfte att uppnå en samförståndslösning, inte lett till önskat resultat att "förutsättningen för handläggarbyte är att frågan över huvud taget väcks och för det andra att man tillsammans med parterna försöker lösa de problem som skapat det bristande förtroendet". Detta synes innebära att det inte är möjligt att få till stånd ett handläggarbyte om parterna önskar detta utan det krävs dessutom att parten/erna skall arbeta med att försöka åstadkomma en lösning av de problem som konflikten med handläggaren/na innebär. I detta sammanhang aktualiseras även frågan om det lämpliga i att samma person/er handhar såväl samtal som syftar till att uppnå en samförståndslösning som vårdnadsutredning i de fall samtalen inte leder till önskat resultat.

Slutligen framhålls i nämndens svar att det, för det arbetssätt som används inom Gotlands kommuns socialförvaltning när det gäller vårdnadsärenden, formellt inte finns några tidsramar fastställda och "att metoden åtminstone får ta den tid som man från JO:s sida beräknat som maximal tid för vårdnadsärenden dvs. åtta månader".

Yttrande begärdes från socialstyrelsen, som anförde i huvudsak följande.

Att parterna genom någon form av samarbetssamtal uppnår en samförståndslösning är utan tvivel önskvärt. Det måste dock enligt socialstyrelsens uppfattning accepteras, att detta inte är möjligt i alla ärenden. En utredning måste då göras, som ger domstolen bästa möjliga underlag för ett avgörande.

Syftet med en vårdnadsutredning är alltså ett annat än med samarbetssamtal. Såvitt framgår av remissakten görs i Gotlands kommun inte någon skillnad i fråga om syftet. Även då det gäller en vårdnadsutredning synes syftet vara att åstadkomma en överenskommelse mellan parterna. Med denna inriktning på utredningsarbetet riskerar frågor av betydelse för domstolens bedömning att inte bli belysta.

När socialnämnden utan resultat har prövat samarbetssamtal är nämnden skyldig att utan dröjsmål inleda utredning. Detta följer av 50 § SoL (socialtjänstlagen). Utredningen bör belysa exempelvis föräldrarnas bakgrund, familjens förhållanden före och efter separationen och barnets

relation till föräldrarna. Överhuvudtaget skall utredningen ge underlag för socialnämndens och domstolens bedömning av vilken lösning som är bäst för barnet. Socialstyrelsen anser att de i remissakten ingående utredningarna inte fyller detta krav.

Då syftet är olika vid samarbetssamtal och vårdnadsutredningar är det enligt socialstyrelsens mening viktigt att *samtalsformen definieras* innan arbetet påbörjas. Både tjänstemän och parter måste ha klart för sig vilken typ av samtal som skall bedrivas och vilka villkor som gäller för dessa.

Enligt förarbetena till 1983 års ändringar i föräldrabalken bygger samarbetssamtal på *frivillighet*. Parterna skall alltså ta ställning till om de önskar medverka i den typ av konfliktbearbetning som erbjuds dem. Om parterna eller någon av dem istället önskar överlåta beslutet till domstolen måste de få en utredning gjord. Frivilligheten blir skenbar om även utredningen består i konfliktbearbetning, vilket synes vara fallet i de remitterade ärendena.

I den modell till samarbetssamtal som förordas i förarbetena bedrivs samtalen med samma *sekretess* som gäller för den kommunala familjerådgivningen. Detta innebär att de upplysningar som lämnats vid samtalen inte senare kan användas i en eventuell utredning. Denna skall alltså i princip göras av andra personer än de som lett samarbetssamtalen.

Enligt den metodikredogörelsen som socialförvaltningen i Gotlands kommun upprättat skall parterna underrättas om att "man inte kan erbjuda absolut sekretess, eftersom arbetet med att lösa tvisten kan utmynna i en skriftlig utredning". Det sägs också, att handläggarna är samma personer vare sig man arbetar på att lösa tvisten eller gör utredning.

Socialstyrelsen anser, att samarbetssamtal i och för sig kan bedrivas med enbart den sekretess som gäller generellt inom socialtjänsten. Det är dock viktigt att parterna innan samtalen påbörjas, underrättas om att det är denna sekretess som gäller, så att de är medvetna om att vad de säger under samarbetssamtalen kan användas i utredningen. I så fall blir det möjligt att samtalsledarna vid behov av utredning också gör denna. Enligt styrelsens uppfattning måste dock en klar markering göras, när arbetet övergår från samarbetssamtal till utredning. Såvitt framgår av handlingarna har detta inte gjorts.

Om samarbetssamtalen bedrivs med familjerådgivningssekretess följer därav i princip att *handläggare byts*, ifall en utredning behöver göras. Önskemål om annan handläggare kan framkomma också när samtalen bedrivs med socialtjänstsekretess. Om skäl finns för att byta handläggare och kommunen har personella resurser för detta, anser socialstyrelsen att handläggare bör bytas. Det är enligt styrelsens mening inte rimligt att använda tid och krafter för bearbetning av en konflikt mellan parter och handläggare. Skall handläggare kunna bytas är det dock en förutsättning att inte samma person ingår i alla arbetslag. Att så är fallet ser socialstyrelsen som en organisatorisk brist, vilken bör rättas till.

Utgångspunkten för arbetssättet i Gotlands kommun är enligt handlingarna, att barnets bästa i alla ärenden är en samförståndslösning mellan föräldrarna. För *tidsåtgången* i ett ärende kan denna inställning medföra att ärendet drar orimligt ut på tiden.

Socialstyrelsen delar inte uppfattningen, att en samförståndslösning under alla förhållanden är bäst. Situationen kan bli den att en part av ren utmattning avstår från sina anspråk på vårdnad eller umgänge, fastän denna part kanske är den till vilken barnet har den bästa relationen. Styrelsen anser också, att en långt utdragen handläggning verkar nedslitande på alla parter och därför både direkt och indirekt är till skada för barnet. Det kan också erinras om att en sådan riskerar att konservera en interimistisk lösning, som kanske inte var till barnets bästa. Enligt socialstyrelsens uppfattning måste

därför mot angelägenheten av en samförståndslösning vägas angelägenheten av att en för alla parter genom sin ovisshet pressande situation inte förlängs.

Ställningstagandena i detta yttrande är i enlighet med principer som föreslås komma till uttryck i allmänna råd från socialstyrelsen.

I beslut den 4 mars 1985 anförde JO Sverne följande.

I fråga om metodiken vid handläggning av utredningar om vårdnad och umgänge kan jag helt ansluta mig till vad socialstyrelsen anfört i sitt yttrande. Jag vill dock göra följande tillägg.

Den nya vårdnadslagstiftningen, som gäller från den 1 juli 1983, innehåller följande bestämmelser i fråga om utredning i vårdnads- och umgängesärenden.

Enligt 6 kap. 18 § föräldrabalken (FB) skall rätten se till att frågor om vårdnad och umgänge blir tillbörligt utredda. Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad eller umgänge skall socialnämnden höras eller, om det är tillräckligt, beredas tillfälle att yttra sig.

Enligt 6 kap. 19 § FB kan rätten förklara att målet skall vila under en viss tid. En förutsättning för detta är att samtal i syfte att nå enighet i fråga om vårdnad eller umgänge har inletts mellan parterna genom socialnämndens eller något annat organs försorg och att någon av parterna begär det samt att fortsatta samtal kan antas vara till nytta. Om det finns särskilda skäl kan rätten förlänga denna tid.

Bestämmelserna innebär i princip följande handläggning av ett mål eller ärende om vårdnad eller umgänge. Om föräldrarna tvistar om vårdnaden eller umgänget, skall socialnämnden i allmänhet höras i målet dvs. anmodas att inkomma med yttrande i vårdnads- eller umgängesfrågan. Socialnämnden får genom domstolens begäran i uppdrag att genom en utredning ge domstolen ett underlag för att bedöma vårdnads- eller umgängesfrågan.

Mot utredningar om vårdnad och umgänge har på senare år anförts den kritiken att de ofta snarare bidrar till att förstärka konflikten mellan föräldrarna än att lösa den. Kritiken har lett till att många kommuner sökt finna nya metoder. Utgångspunkten har därvid varit att man genom konfliktbearbetning försöker hjälpa föräldrarna i en skilsmässosituation att nå en samförståndslösning i vårdnads- och umgängesfrågan.

Det ligger inte minst från barnets synpunkt ett stort värde i att föräldrarna i samförstånd försöker komma överens i vårdnads- och umgängesfrågan. En utredning är i allmänhet inte ägnad att leda fram till en sådan samförståndslösning. Därför öppnas i den nya lagen möjlighet för föräldrarna att försöka lösa sin konflikt genom samarbetssamtal eller liknande. Det bör betonas att lagstiftaren förutsätter att sådana samtal inte bör komma i fråga inom ramen för en vårdnadsutredning (se prop. 1981/82:168 s. 51). Dettta innebär att utredningen kan behöva ligga nere under den tid samarbetssamtalen pågår. Enligt den nya lagen finns därför möjlighet för domstolen att – om samtalen kan antas vara till nytta – förklara målet vilande i avvaktan på resultatet av samtalen.

Samarbetssamtal skall alltså inte ses som en integrerad del av en utredning om vårdnad eller umgänge utan som en frivillig insats inom socialtjänstens ram vid sidan om utredningen. Liksom all socialtjänst skall samarbetssamta-

len ha sin utgångspunkt i rätten för den enskilde att själv bestämma över sin situation. Samtalen skall bygga på respekt för människornas självbestämmanderätt och integritet. Kontroll- och tvångsåtgärder bör inte få förekomma (se 1 § tredje st socialtjänstlagen). Det sagda innebär att samarbetssamtal aldrig kan påtvingas den enskilde. Inte heller kan den enskilde tvingas att fortsätta samarbetssamtal som han eller hon vill dra sig ur.

Lagstiftarens synsätt att samarbetssamtalen är fristående från utredningen får betydelse i sekretesshänseende. Uppgifter som lämnas av parterna under samarbetssamtalen omfattas av bestämmelserna i 7 kap. sekretesslagen (SekrL). Enligt 7 kap. 4 § SekrL gäller sekretess inom socialtjänsten för uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. Inom kommunal familjerådgivning gäller sekretess för uppgift som enskild har lämnat i förtroende eller som har inhämtats i samband med rådgivningen. Bestämmelserna innebär för familjerådgivarens del att han eller hon är förhindrad att delta i både samarbetssamtal och utredning i samma ärende, såvida inte den enskilde efterger sekretessen. För en socialtjänsteman, som inte är familjerådgivare, föreligger inget motsvarande hinder, eftersom socialtjänstsekretessen inte är lika absolut som familjerådgivarsekretessen. Emellertid talar enligt min uppfattning sakliga skäl för att det bör råda vattentäta skott mellan samarbetssamtal och utredning. Föräldrar som riskerar att uppgifter, lämnade under samarbetssamtal, används i en eventuell kommande utredning kan inta en avvaktande hållning gentemot samtalsledarna. Det föreligger också risk att man anpassar sin hållning i saken till vad man uppfattar som bäst med hänsyn till att samtalsledarna även är vårdnadsutredare. Detta gagnar inte konfliktbearbetningen. De flesta kommuner som sysslar med samarbetssamtal tycks vara överens om att samtalsledarna inte också bör göra utredningen.

Om samtalsledarna övergår till att göra utredning – något som jag alltså inte anser ändamålsenligt – får detta i så fall endast ske efter en överenskommelse med föräldrarna, innan samarbetssamtalen inleds. Det måste alltså redan från början stå klart för föräldrarna vad de ger sig in på. Som framgår av det sagda torde också krävas att föräldrarna har samtyckt till att uppgifter som lämnats under samarbetssamtalen används i utredningen.

För att samarbetssamtal skall kunna utföras på ett ändamålsenligt sätt torde vidare förutsättas att föräldrarna har förtroende för samtalsledarna. Uppstår en allvarlig förtroendeklyfta mellan förälder och samtalsledare torde därför den fortsatta konfliktbearbetningen i allmänhet gagnas av att samtalsledaren byts ut.

Jag övergår härefter till tidsaspekten vid vårdnadsutredningar.

Vårdnadsprocesser innebär ofta i sig svåra påfrestningar för föräldrar och barn. Under den tid processen pågår får de inblandade leva i ovisshet och oro för hur det skall gå för dem. Ju längre tid barnet får bo hos den ena föräldern med stöd av ett provisoriskt beslut desto större svårigheter ställs barnet inför, om det med anledning av domstolens slutliga ställningstagande skall flytta till den andra föräldern. Detta leder i sin tur i de flesta fall till att den förälder som provisoriskt får ha barnet boende hos sig också får behålla det slutligt.

Som jag anfört i flera tidigare beslut anser jag det angeläget att

ansträngningar görs för att få föräldrarna att uppnå en samförståndslösning i fråga om vårdnaden och umgänget. Jag anser därför att man får godta att vårdnadsutredningen drar ut på tiden en del för att samarbetssamtal skall kunna äga rum. Däremot är jag – som jag också anfört tidigare – kritisk till att dessa samtal många gånger tillåts dra ut på tiden över åtskilliga månader. Samarbetssamtal bör i normalfallet inte pågå längre än tre–fyra månader (se vidare JO:s ämbetsberättelse 1982–83 s. 189).

En förutsättning för att samarbetssamtal skall få bedrivas under det att målet i domstolen pågår är – som ovan anförts – att domstolen godtar detta. Handläggningen bör i detta hänseende vara följande.

Domstolen begär att socialnämnden skall yttra sig i fråga om vårdnaden eller umgänget. Har föräldrarna tidigare valt eller väljer de, sedan ärendet inkommit till socialnämnden, att försöka lösa konflikten i samförstånd genom samarbetssamtal begär de hos domstolen att målet skall vilandeförklaras i avvaktan på resultatet av samarbetssamtalen. Domstolen prövar om samarbetssamtalen kan antas vara till nytta. Finner domstolen det, förklarar den målet vilande. Domstolen bör därvid bestämma en tid – t.ex. tre månader – då målet skall tas upp på nytt. Om samtalen inte är slutförda när denna tid har gått ut kan domstolen förlänga tiden, om den finner att fortsatta samtal kan antas vara till nytta. Det kan många gånger vara lämpligt att – innan en förlängning beslutas – kalla parterna till rätten för att höra dem om deras inställning till fortsatta samtal.

Utredningen i nu förevarande ärenden visar att socialförvaltningen i Gotlands kommun i flera hänseenden inte följer lagstiftarens intentioner vid handläggningen av vårdnads- och umgängesärenden.

Till en början kan fastslås att samarbetssamtalen vid förvaltningen uppenbarligen inte har karaktären av en fristående och frivillig insats för att hjälpa föräldrarna till en samförståndslösning. I stället utgör samtalen tydligen en integrerad del i vårdnadsutredningen. Som förvaltningen uttrycker det kan föräldrarna "inte välja bort arbetet med att finna en gemensam lösning på vårdnadsfrågan". Detta kommer till konkret uttryck i ett av Dufvenmark åberopat vårdnads- och umgängesärende. Ärendet i fråga handlades under nära tre år vid socialförvaltningen, innan föräldrarna kom överens i vårdnadsfrågan. Trots framställningar från såväl domstol som parter om övergång till en traditionell vårdnadsutredning för att få slut på målet vidhöll socialförvaltningen sin konfliktbearbetningsmetodik. Någon egentlig utredning kom aldrig till stånd. Med hänvisning till det tidigare anförda finner jag denna metodik principiellt felaktig. Den har dessutom i det konkreta fallet lett till en orimligt lång handläggningstid, vilket måste ha inneburit stora påfrestningar för de inblandade.

Det finns alltså med anledning av vad som förekommit i detta ärende och vad socialnämnden anfört till mig skäl för mig att framhålla att socialnämndens metodik står i strid med såväl socialtjänstlagen som de intentioner som ligger bakom de nya bestämmelserna i föräldrabalken. Socialnämnden bör alltså ändra metodiken i fråga om samarbetssamtal och vårdnadsutredningar. Jag vill här särskilt betona vikten av att samarbetssamtal inte får bedrivas utan att parterna är med på det. Vill någon förälder dra sig ur samtalen, måste alltså en övergång till traditionell utredning ske. Därjämte finns skäl

att understryka att samarbetssamtalen inte får dra långt ut på tiden. – Om socialnämnden ej rättar sig efter dessa riktlinjer, bör domstolen begagna sig av sin möjlighet att höra parterna och fastställa den tid som rimligen får användas till samarbetssamtal.

När det gäller handläggarfrågan tycks organisationen vid socialförvaltningen vara sådan att den inte möjliggör vattentäta skott mellan samarbetssamtal och utredning. Jag anser det önskvärt att förvaltningen genom organisationsändring gör detta möjligt.

Jag vill slutligen ta upp en fråga som aktualiserats i klagomålen från Dufvenmark. I ett yttrande till tingsrätten den 13 januari 1984 i det tidigare relaterade vårdnads- och umgängesärendet kritiserar socialförvaltningen partsombuden för deras agerande i vårdnadskonflikten. Jag finner det omdömeslöst av de handläggande tjänstemännen att blanda in advokaternas handlande i en redan känslig och konfliktfylld utredning om vårdnad och umgänge.

Fråga om beslutsförhet har förelegat vid sammanträde med två av tre ledamöter i socialutskott

(Dnr 1027-1984)

Vid inspektion av socialförvaltningen i Sandvikens kommun iakttogs att socialutskottet den 28 juli 1983 endast bestått av två personer. Enligt socialnämndens protokoll bestod socialutskottet av tre personer jämte suppleanter. Med anledning härav inhämtades yttrande från socialnämnden i Sandvikens kommun.

Socialnämnden uppgav följande.

Vid övervägande om beslutsförhet i utskott har socialnämnden utgått från att kommunallagen 3 kap. 9 § var tillämplig. I denna paragraf sägs "Styrelsen får handlägga ärende endast om mer än hälften av ledamöterna är närvarande". Vår stadsjurist har upplyst att man i övriga kommunala sammanhang, där utskott, kommittéer och dyl förekommer stöder sig på ovannämnda lagrum. Han har inte kunnat finna något uttalande eller rättsfall, som strider mot detta förfaringssätt. Det vanliga är ju att suppleanter finns tillhands, som kan ersätta ordinarie ledamöter. Vid enstaka tillfällen kan emellertid suppleanterna också vara förhindrade att deltaga och då stöder man sig på kommunallagens ovan angivna lagrum och håller sammanträde om mer än hälften av utskottsledamöterna är närvarande.

JO Sverne anförde i beslut den 19 februari 1985 följande.

Enligt 38 § socialtjänstlagen (SoL) jämförd med 3 kap. 12 § kommunallagen (KL) får socialnämnd, om kommunfullmäktige så beslutar, uppdra åt särskild avdelning bestående av ledamöter eller suppleanter i socialnämnden, att på nämndens vägnar besluta i viss grupp av ärenden. Ärendenas beskaffenhet skall anges i reglemente eller särskilt beslut av kommunfullmäktige.

När det gäller socialnämndens område finns det lagregler som inskränker

rätten att delegera vissa typer av beslut. Av 47 § första stycket SoL framgår att vissa beslut enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) som regel inte får delegeras. I andra stycket 47 § SoL ges dock möjlighet att till socialutskott delegera dessa beslut i de kommuner där sociala distriktsnämnder inte har inrättats. Sådana beslut får dock ej delegeras till enskilda ledamöter, suppleanter eller tjänstemän.

Det kan således konstateras att beslutförhetsregler och andra formregler för beslut i socialutskott saknas. Sådana regler kan emellertid kommunfullmäktige införa. Om fullmäktige inte har fastställt några beslutförhetsregler torde det vara möjligt för socialnämnden att i samband med att delegering beslutas också ange beslutförhetsregler.

I utskott med ett fåtal ledamöter kan uppkomma särskilda problem. Om beslutförhet föreligger, när endast två ledamöter är närvarande, får ordföranden utslagsröst. Besluten fattas då i realiteten av en person, vilket torde komma i konflikt med de ovannämnda bestämmelserna i 47 § SoL att delegation ej får ske till en ledamot.

Enligt min mening är det därför inte någon lämplig ordning att endast två ledamöter avgör ärenden, som av nämnden har delegerats till tre personer. Jag vill därför fästa kommunfullmäktiges uppmärksamhet på den möjlighet som finns att i reglemente också införa regler om beslutförhet.

Hälso- och sjukvård m. m.

Väntetider vid de rättspsykiatriska klinikerna m. m.
(Dnr 515-1982)

Grundläggande bestämmelser för den rättspsykiatriska verksamheten ges i lagen (1966:301; med senare ändringar) om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål.

I 4 § i denna lag stadgas att beslut om rättspsykiatrisk undersökning skall meddelas så snart det kan ske. Undersökningen skall utföras med största möjliga skyndsamhet. Skriftligt utlåtande över undersökningen skall avges till rätten inom sex veckor från det beslutet om undersökningen inkom till den klinik eller station till vilken undersökning hör. Socialstyrelsen får medge anstånd i särskilt fall (4 §).

Angående tillämpningen av lagen om rättspsykiatrisk undersökning finns bestämmelser i kungörelsen (1966:631) angående tillämpningen av lagen om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål. Där stadgas i 3 § att när beslut meddelats om rättspsykiatrisk undersökning, skall rätten skyndsamt sända beslutet jämte övriga handlingar i målet till den rättspsykiatriska klinik eller station till vilken undersökningen hör.

I 4 § i kungörelsen föreskrivs att omfattningen av rättspsykiatrisk undersökning skall anpassas efter undersökningens syfte och undersökningsfallets beskaffenhet. Utlåtandet över undersökningen bör skrivas så kort som fallet medger och bör ej belastas med sådant som kan antas sakna betydelse för rättens ställningstagande.

Enligt 5 § äger socialstyrelsen medge anstånd med avgivande av utlåtande över rättspsykiatrisk undersökning i den mån det är nödvändigt på grund av undersökningens särskilda beskaffenhet eller på grund av arbetsbelastningen vid den klinik eller station till vilken undersökningen hör. I sistnämnda fall får dock anstånd medges endast om undersökningen icke lämpligen kan flyttas till annan klinik eller station eller utföras med anlitande av utomstående läkare.

Socialstyrelsen äger vidare meddela de ytterligare föreskrifter som behövs för tillämpningen av lagen om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål och denna kungörelse.

I syfte att åstadkomma besparingar har socialstyrelsen, som är chefsmyndighet för de rättspsykiatriska klinikerna, sedan 1979 rekommenderat dessa att sommarstänga vissa avdelningar.

I anmälan till JO riktades klagomål om sommarstängningen vid klinikerna. Som grund för klagomålen angavs bl. a. att sommarstängningen ledde till att de som skulle undersökas fick vänta på häktena.

Med anledning av anmälan begärdes yttrande från socialstyrelsen, som svarade att den rättspsykiatriska organisationen under de senaste åren hade ålagts stora besparingar. Som ett led i anpassningen till de snävare ekonomiska ramarna stängdes sommaren 1979 en avdelning på klinikerna i Stockholm, Uppsala och Göteborg. Sommaren 1980 samordnade även

kliniken i Lund personalens sommarsemestrar med stängning av en avdelning. Sommaren 1981 genomfördes sommarstängning enligt ett rullande schema i enlighet med socialstyrelsens rekommendationer. Denna reducering av undersökningskapaciteten under sommartid har bedömts möjlig att genomföra då erfarenhetsmässigt efterfrågan på rättspsykiatriska undersökningar minskar under sommarmånaderna.

I det ansträngda ekonomiska läge som rättspsykiatrin befinner sig i har socialstyrelsen bedömt det som nödvändigt att även 1982 – med de begränsningar i undersökningskapaciteten som detta medför – tillse att sommarstängning sker. Socialstyrelsen har därför i skrivelse 1982-02-03 rekommenderat sommarstängning av en avdelning under åtta veckor vardera vid samtliga rättspsykiatriska kliniker.

Som framgår av den inom socialstyrelsen utarbetade promemorian "Besparingseffekter vid sommarstängning av en avdelning vid de rättspsykiatriska klinikerna" ger sommarstängning möjlighet till besparingar på sammanlagt ca 1 milj. kr.

Beträffande anmälarnas förmodan att socialstyrelsen genom sommarstängning vidtager åtgärder vilka förlänger undersökningstider som tidigare vid normalt platsantal överstiger den lagstadgade får socialstyrelsen hänvisa till att de genomsnittliga undersökningstiderna för häktade varierar mer mellan klinikerna än mellan sommarmånaderna och övrig tid på året.

Till socialstyrelsens remissvar var fogat bilagor innehållande framför allt ekonomiska och statistiska uppgifter rörande den rättspsykiatriska verksamheten.

Klagandena yttrade sig över socialstyrelsens remissvar och anförde sammanfattningsvis följande.

De redan långa undersökningstiderna vid rättspsykiatriska klinikerna förlängs genom sommarstängningen. Den av socialstyrelsen beräknade besparingen är osäker och i vart fall ringa. Indragningarna vid klinikerna drabbar andra delar av den statliga verksamheten i form av ökade kostnader. De enskilda intagna och anställda vid rättspsykiatriska kliniker och allmänna häkten drabbas genom sommarstängningen av en sämre psykosocial miljö vilket leder till ökade kostnader för statsverket.

Sedan det i ärendet blivit upplyst att kriminalvårdsstyrelsen uttalat sig angående sommarstängningen vid de rättspsykiatriska klinkerna, begärdes även yttrande från kriminalvårdsstyrelsen. I sitt remissvar framhöll kriminalvårdsstyrelsen bl. a. följande. Väntetiderna för häktade undersökningsfall har under många år utgjort problem och inneburit att de som skall undersökas fått tillbringa alltför långa tider på kriminalvårdens häkten. Kriminalvårdsstyrelsen har i upprepade skrivelser till socialstyrelsen framhållit det angelägna i att väntetiderna förkortas. Sommartid uppstår som regel problem.

Mot bakgrund av den företagna utredningen gavs socialstyrelsen tillfälle inkomma med förnyat yttrande.

I detta remissvar lämnade socialstyrelsen inledningsvis en redogörelse för de minskade anslagen till lönemedel inom den rättspsykiatriska verksamheten. Vidare angavs bl. a. följande. Den rättspsykiatriska organisationen har under senare år fått anpassa sig till allt snävare ekonomiska ramar. I det

ansträngda ekonomiska läget som organisationen befunnit sig i har det varit nödvändigt för socialstyrelsen att noggrant pröva alla möjligheter till kostnadsminskningar. En rad olika åtgärder har därvid vidtagits. Det har dock inte visat sig möjligt att uppnå nödvändiga besparingar annat än bl. a. genom sommarstängning av en avdelning under åtta veckor på var och en av de fyra klinikerna. Det har beklagligtvis inte varit möjligt att helt undvika att sommarstängningen också 1982 fört med sig olägenheter med anhopning av väntefall på häktena i anslutning till klinikernas sommarstängning. För att minimera olägenheterna för de väntande på häktena och underlätta klinikernas arbete har socialstyrelsen i början av juli 1982 genom skrivelse till klinikerna utfärdat rekommendationer till prioritering för intagning på rättspsykiatrisk klinik.

Socialstyrelsen förklarade vidare att den med uppmärksamhet följt kösituationen. Denna har varit mest besvärande för Stockholms-klinikens del.

Socialstyrelsen vidfogade även material till belysande av att om klinikerna haft båda sina avdelningar öppna för undersökningsverksamhet hela sommaren de tidvis inte skulle haft tillräckligt antal patienter för att fylla sina vårdplatser, eftersom efterfrågan på rättspsykiatriska undersökningar erfarenhetsmässigt sjunker under juli och augusti.

Socialstyrelsen framhöll avslutningsvis att vissa ändringar i lagen (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV) trädde i kraft den 1 januari 1983. Genom ett tillägg till nuvarande 12 § LSPV införs en möjlighet för en patient som överlämnats till sluten psykiatrisk vård att få påbörja vård på psykiatriskt sjukhus, oaktat att domen inte vunnit laga kraft. Enligt socialstyrelsens bedömning bör lagändringen medföra att flertalet av de patienter som överlämnas till sluten psykiatrisk vård får sin vårdtid på kliniken förkortad med minst ett par veckor.

Till belysande av de i ärendet uppkomna frågeställningarna begärdes från riksdagens ombudsmannaexpedition vidare vissa upplysningar från samtliga de rättspsykiatriska klinikerna angående undersökningstiderna avseende perioden den 1 juli 1982–30 juni 1983.

Av de inkomna remissvaren framgick att de genomsnittliga väntetiderna vid samtliga kliniker – utom vid kliniken i Göteborg – betydligt översteg den lagstadgade undersökningstiden på sex veckor. Beträffande Göteborgskliniken var undersökningstiden i genomsnitt drygt sju veckor.

Vidare besökte JO Sverne samtliga rättspsykiatriska kliniker i syfte att framför allt försöka klarlägga orsakerna till de långa väntetiderna. Därvid upplystes från respektive klinikledning huvudsakligen följande.

Rättspsykiatriska kliniken i Uppsala

Här angavs huvudsakligen att de långa väntetiderna berodde på bristande ekonomiska och personella resurser.

Rättspsykiatriska kliniken i Stockholm

Vissa undersökningar kunde bli synnerligen tidskrävande. Det gällde för det första sådana fall, där patienten vägrade samarbeta. Vidare fanns det sådana fall där kuratorsutredningen blev synnerligen omfattande, eftersom patienten vårdats och undersökts vid andra sjukhus och man därför måste fordra in journaler från en mängd olika håll. En särskild tidskrävande grupp var invandrarna. Där kunde det många gånger ta lång tid att få fram bakgrundsuppgifter från vederbörande hemland. Vidare kunde föreligga svårigheter att skaffa tolk. En del av undersökningen som ibland kunde ta mycket lång tid var psykologutredningen. De långa väntetiderna berodde inte på sommarstängningen. Den kunde man i detta sammanhang bortse från. Personalen vid kliniken skulle i alla fall ha semester och det gick inte att skaffa ersättare för den som hade semester.

Rättspsykiatriska kliniken i Lund

Det var i allmänhet inte tillräckligt med en observationstid på sex veckor för att kunna ställa en tillfredsställande diagnos. Fallen tenderade att bli allt svårare och det var betydligt fler gränsfall än tidigare. Det var en stor fördel att få undersökningen gjord av en läkare som var anställd på kliniken. Det ingick nämligen i undersökningen att observera patienten och detta var endast möjligt om det var en läkare som tjänstgjorde vid kliniken. Sommarstängningen medförde en stor ryckighet i planeringen. Den medförde att det blev flera väntefall på häktet. Väntan på häktet medförde besvärliga förhållanden för patienten. Vidare uppstod betydande kostnadsökningar för det allmänna genom att patienterna fick forslas mellan olika häkten och att de offentliga försvararna fick göra långa resor. Man var därför kritisk till socialstyrelsens beslut om sommarstängning.

Rättspsykiatriska kliniken i Göteborg

Sexveckorstiden för undersökningar räckte mer än väl. Läkartjänsterna vid Göteborgskliniken var endast tillsatta i begränsad utsträckning. Undersökningar gjordes i övrigt av läkare som tjänstgjorde vid andra sjukhus. Rättspsykiatriska kliniken i Göteborg utnyttjade regelbundet sju utomstående läkare, vilka arbetade vid S:t Jörgens eller Lillhagens sjukhus. En rättspsykiater borde inte oavbrutet arbeta inom rättspsykiatrin under alltför lång tid, eftersom risk i så fall förelåg för försämrade kliniska erfarenheter. Det var därför en fördel att kunna utnyttja utomstående läkare. Personalen behövde kunna ta ut sin semester på somrarna och det hade inte varit någon reaktion mot sommarstängningen. Både kurator, psykologer och läkare kunde besöka den som skulle undersökas på häktet och börja undersökningen där om vederbörande var placerad i Göteborg. Detta skedde också, särskilt i samband med sommarstängning.

Från socialstyrelsen översändes vidare socialstyrelsens anslagsframställning för budgetåret 1985/86. Där sägs under styrelsens budgetförslag för den rättspsykiatriska verksamheten bl. a. följande.

Huvuduppgiften för de rättspsykiatriska klinikerna och stationerna är att utföra rättspsykiatriska undersökningar. Totalt utfördes 1982 584 sådana undersökningar, varav 452 på häktade. Motsvarande siffror för 1983 är 563 resp. 448. Totalt sett har även de två senaste åren visat en svagt sjunkande efterfrågan på rättspsykiatriska undersökningar. När det gäller de resurskrävande undersökningarna på häktade personer har efterfrågan de senaste fem åren legat på en jämn nivå.

Den 1 januari 1983 trädde vissa ändringar i lagen (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV) i kraft. En av ändringarna möjliggjorde för till sluten psykiatrisk vård överlämnade patienter att påbörja sjukhusvård innan domen vunnit laga kraft. Detta har i sin tur medfört att behovet av vårdplatser på de rättspsykiatriska klinikerna minskats.

Kösituationen har förbättrats och rättspsykiatrin besväras inte längre av ur rättssäkerhetssynpunkt stötande långa väntetider för undersökningsfallen på häktena.

I beslut den 11 januari 1985 gjorde JO Sverne följande bedömning.

De långa väntetiderna vid de rättspsykiatriska klinikerna har vid flera tillfällen tidigare varit föremål för uppmärksamhet från JO:s sida. I 1970 års ämbetsberättelse (s. 147 ff) uttalade dåvarande JO Bexelius bl. a. följande.

"Jag har tidigare vid flera tillfällen gjort framställningar om förbättring av förhållandena inom det rättspsykiatriska undersökningsväsendet. Såsom jag därvid framhållit är de fördröjda undersökningarna ur skilda synpunkter förkastliga och oförenliga med elementära rättssäkerhetskrav. Den långa väntetiden är ej blott pressande för de berörda utan försämrar också uppenbart resocialiseringsmöjligheterna och förstärker den ovilja mot samhället, som vanligen råder bland klientelet. De åtgärder som i skilda sammanhang vidtagits för att avhjälpa akuta nödsituationer, har medfört en tillfällig förbättring men har i längden visat sig otillräckliga."

Förevarande ärende har ursprungligen väckts genom en anmälan mot socialstyrelsen angående sommarstängning till viss del av de rättspsykiatriska klinikerna. Under utredningen av ärendet har uppmärksamhet alltmer kommit att fästas på de allmänt sett långa väntetiderna vid de rättspsykiatriska klinikerna samt väntetiderna på häkten för sådana som där väntar på rättspsykiatrisk undersökning. Ärendet har därför kommit att gälla tre frågor: väntetiden vid de rättspsykiatriska klinikerna, väntetiderna på häktena och verkan av sommarstängning av de rättspsykiatriska klinikerna. Jag kommer i det följande att behandla dessa frågor var och en för sig.

Väntetiderna vid de rättspsykiatriska klinikerna

Som framgår av det tidigare återgivna JO-uttalandet är de långa väntetiderna vid de rättspsykiatriska klinikerna inte någon ny företeelse utan torde mer eller mindre ständigt ha varit ett problem. Vid den av mig företagna undersökningen, som gällde perioden den 1 juli 1982–30 juni 1983, visade det sig att undersökningstiden vid klinikerna från det att kliniken erhållit domstolens beslut om rättspsykiatrisk undersökning till dess att utlåtandet expedierats i genomsnitt låg på ca 11–12 veckor dvs. ungefär dubbelt så långt som den lagstadgade sexveckorstiden. Enda undantaget var rättspsykiatriska

kliniken i Göteborg, där undersökningstiden i genomsnitt låg på ca 7 veckor och i flertalet ärenden under eller strax ovan den föreskrivna sexveckorstiden. Vid en genomgång av hos socialstyrelsen förda aktuella siffror för 1984 framgår att den genomsnittliga undersökningstiden under 1984 är ca 9–10 veckor. Det har således skett en förbättring, ehuru tiden alltjämt klart överstiger den i lag stadgade undersökningstiden.

Som framgår av 4 § lagen om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål äger socialstyrelsen medge anstånd med avgivande av utlåtande i särskilt fall. Hur denna bestämmelse skall tillämpas har närmare utvecklats i 5 § kungörelsen angående tillämpningen av lagen om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål. Där stadgas att socialstyrelsen äger medge anstånd med avgivande av utlåtande över rättspsykiatrisk undersökning i den mån det är nödvändigt på grund av undersökningens särskilda beskaffenhet eller på grund av arbetsbelastningen vid den klinik till vilken undersökningen hör.

Utredningen i detta ärende har visat – och detta torde för övrigt tidigare vara väl känt – att de rättspsykiatriska klinikerna i det stora flertalet fall begär förlängning av den föreskrivna sexveckorstiden och att socialstyrelsen regelmässigt bifaller sådana ansökningar. Detta innebär således att den i lagen om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål föreskrivna tiden i realiteten inte efterlevs. Från rättssäkerhetssynpunkt är detta synnerligen stötande, i all synnerhet som det gäller personer som är berövade sin frihet.

Det är självklart att undersökningens särskilda beskaffenhet ibland gör det nödvändigt att förlänga undersökningstiden. Så kan framför allt vara fallet, när det rör sig om komplicerade utredningar. Även svårigheter att få fram uppgifter rörande den undersöktes bakgrund kan vara tidsödande och kräva förlängning av tiden. Detta torde framför allt gälla då den undersökte är utlänning och tidigare varit föremål för åtgärder av social eller medicinsk karaktär i sitt hemland.

Det andra skälet för att medge anstånd är, enligt 5 § i den nyssnämnda kungörelsen, arbetsbelastningen vid den klinik till vilken undersökningen hör. I anslutning härtill sägs dock i paragrafen att anstånd endast får medges om undersökning icke lämpligen kan flyttas till annan klinik eller station eller utföras med anlitande av utomstående läkare.

Med hänsyn till frekvensen av ansökningar om anstånd hos socialstyrelsen får man intryck av att arbetsbelastningen vid de rättspsykiatriska klinikerna permanent är sådan att sexveckorstiden inte kan hållas. Denna uppfattning har även framförts från vissa håll vid mina inspektioner av de rättspsykiatriska klinikerna. Som tidigare sagts har man emellertid vid Göteborgskliniken i stort sett kunnat följa den föreskrivna sexveckorstiden.

Det nu rådande förhållandet vid de rättspsykiatriska klinikerna i Uppsala, Stockholm och Lund kan enligt min mening inte godtas. Det är givetvis svårt att närmare ange vilka åtgärder som – inom ramen för befintliga resurser – skall vidtas för att nedbringa undersökningstiderna. Vid mina inspektioner av rättspsykiatriska klinikerna har jag dock bibringats den uppfattningen att vissa åtgärder i vart fall bör prövas mer än vad hittills varit fallet.

En undersökning inleds regelmässigt med en kuratorsutredning som innebär insamlande av uppgifter rörande den undersöktes förflutna, vilka uppgifter bedöms vara relevanta för den rättspsykiatriska undersökningen.

Det gäller bl. a. tidigare kontakter med sociala myndigheter och kriminalvården, tidigare rättspsykiatriska undersökningar m. m. Enligt min mening finns det ingen anledning att avvakta att den undersökte överförs till kliniken, innan man börjar insamlandet av sådana uppgifter. Om man omedelbart börjar insamlingen av för undersökningen relevant dokumentation kan detta i många fall nedbringa undersökningstiden.

I 4 § kungörelsen angående tillämpning av lagen om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål stadgas att omfattningen av rättspsykiatrisk undersökning skall anpassas efter undersökningens syfte och undersökningsfallets beskaffenhet. Utlåtandet över undersökningen bör skrivas så kort som fallet medger och bör ej belastas med sådant som kan antas sakna betydelse för rättens ställningstagande.

Jag kan inte underlåta det påpekandet att vid den granskning av rättspsykiatriska undersökningar, vartill olika klagoärenden gett anledning, har jag nödgats konstatera att undersökningen i vissa fall getts en sådan omfattning att man kan ifrågasätta om detta varit nödvändigt.

De rättspsykiatriska undersökningarna utförs i form av s. k. team-arbete. Detta innebär att undersökningen görs av ett team av läkare, psykolog och kurator. Vid mina inspektioner av de rättspsykiatriska klinikerna har jag fått den uppfattningen att undersökningar i vissa fall dragit ut på tiden därför att det förelegat svårighet att få fram en expert i teamet eller för någon i teamet att fullborda sin del av arbetet. Jag vill därför fästa uppmärksamheten på nödvändigheten av att samordna resurserna så att team-arbetet kan fullföljas utan att detta fördröjs av att någon i teamet är förhindrad t. ex. på grund av semester, tjänstledighet e. d.

I 5 § kungörelsen angående tillämpningen av lagen om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål stadgas att anstånd med avgivande av utlåtande till följd av arbetsbelastningen vid vederbörande klinik får medges endast om undersökningen inte lämpligen kan flyttas till annan klinik eller utföras med anlitande av utomstående läkare.

Vid mina inspektioner av de rättspsykiatriska klinikerna har framkommit delade meningar angående lämpligheten av att anlita utomstående läkare. Å ena sidan har man t. ex. från Göteborgskliniken framhållit att detta är ett bra sätt att bedriva undersökningarna under förutsättning att lämpliga läkare kan anlitas, eftersom dessa har klinisk erfarenhet. Å andra sidan har från t. ex. kliniken i Lund framhållits att en del av undersökningen är att observera den undersökte under hans vistelse på kliniken och att detta inte är möjligt för en utomstående läkare. Frågan om det är till fördel eller nackdel för undersökningsarbetet att anlita utomstående läkare kan naturligtvis diskuteras. Jag vill dock framhålla att det av gällande författning (5 § kungörelsen angående tillämpningen av lagen om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål) framgår att anstånd endast får medges om undersökningen inte kan utföras med anlitande av utomstående läkare. Med hänsyn härtill och den rådande arbetssituationen vid klinikerna anser jag att man bör i största möjliga utsträckning sträva efter att anlita utomstående läkare. Vad sedan gäller överflyttning till annan klinik så har det vid min undersökning inte framkommit något som ger anledning till annat uttalande från min sida än att jag med hänsyn till arbetsförhållandena vid klinikerna vill fästa socialstyrel-

sens uppmärksamhet på att man i fall av anståndsprövning enligt författningen skall pröva om undersökningen lämpligen kan flyttas till annan klinik.

Sammanfattningsvis anser jag således att man bör genom olika praktiska åtgärder sträva efter att nedbringa väntetiden för undersökningar så att man – utom då undersökningens särskilda beskaffenhet kräver det – kan utföra undersökningen inom den i lagen fastställda sexveckorstiden. Detta är givetvis en fråga som i första hand måste prövas av socialstyrelsen som tillsynsmyndighet och i samband med prövning av anståndsärenden.

Om det trots vidtagna åtgärder skulle visa sig omöjligt att för flertalet ärenden följa sexveckorsperioden anser jag att man måste ta ställning till om man antingen skall öka resurserna vid klinikerna eller anpassa den lagstadgade tidsperioden till en realistisk nivå. Detta är något som jag anser att socialstyrelsen i så fall bör fästa vederbörande departements uppmärksamhet på.

Mot bakgrund av vad som uttalats i detta beslut vill jag dock i första hand rekommendera socialstyrelsen att intensifiera sina åtgärder för att nedbringa väntetiderna för rättspsykiatriska undersökningar.

Väntetiden på häktena

Vid tiden för anmälan av detta ärende rådde besvärande långa väntetider på häktena. Detta framgår av den statistik som lämnats från socialstyrelsen och vinner även stöd av det siffermaterial jag låtit inhämta från klinikerna vid min undersökning av detta ärende. Att de häktade personer som fått vänta på häktet en längre tid, innan de kunnat överföras till rättspsykiatriska kliniker, i många fall uppfattat detta som mycket besvärande och inte sällan som ett rent lidande vinner stöd av de många klagoärenden som under senare år inkommit till JO angående väntetider på häkten.

Orsaken till att de häktade fick vänta på att överföras till de rättspsykiatriska klinikerna var till stor del att platserna där var upptagna av sådana fall som redan var undersökta men som väntade på att överföras till psykiatriskt sjukhus. Den 1 januari 1983 trädde emellertid vissa ändringar i LSPV i kraft. En av ändringarna (12 § LSPV) möjliggjorde att till sluten psykiatrisk vård överlämnade patienter kan påbörja sjukhusvård innan domen vunnit laga kraft.

Socialstyrelsen har i sin anslagsframställning för budgetåret 1985/86 (s. 511) framhållit att detta i sin tur har medfört att behovet av vårdplatser på de rättspsykiatriska klinikerna minskats. Styrelsen förklarar vidare att kösituationen har förbättrats och att rättspsykiatrin inte längre besväras av långa väntetider för undersökningsfallen på häktena.

Vad socialstyrelsen sålunda anfört vinner stöd av de månadsrapporter som styrelsen upprättar angående väntetiderna under 1984. Man kan således konstatera att problemet med väntetiderna på häktena i stort sett är avhjälpt. Dock kvarstår att det finns en säsongsbetonad höjning av väntetiderna kring försommaren. Såvitt jag kan bedöma beror detta på sommarstängningen av klinikerna. Jag återkommer till denna fråga i det följande.

Sommarstängning av de rättspsykiatriska klinikerna

Vid min inspektion av de rättspsykiatriska klinkerna har framkommit delade meningar om önskvärdheten av sommarstängningen och effekterna av denna. Från vissa håll har hävdats att sommarstängningen i stort sett saknar betydelse för väntetiderna och att det i vart fall är nödvändigt att stänga på sommaren med hänsyn till personalens semestrar. Vidare har framhållits att det fordras en viss personaltäthet för att utföra vård och bevakning och att det under semestertid inte är möjligt att upprätthålla detta utan att man i stället måste stänga en avdelning viss tid på sommaren. Från andra håll har framhållits att det är olyckligt med semesterstängningen och att detta skapar extra väntetider och onödigt lidande för dem som skall undersökas.

Socialstyrelsen har för sin del framhållit nödvändigheten att sommarstänga vissa avdelningar med hänsyn till de ekonomiska resurser som står till buds för den rättspsykiatriska verksamheten. Av socialstyrelsens remissvar framgår att man sparar betydande belopp genom att genomföra sommarstängningen och att sommarstängning även skulle vara motiverad därför att antalet undersökningar sjunker under sommaren. Jag saknar anledning betvivla socialstyrelsens bedömning att det från ekonomiska och praktiska synpunkter är rationellt att sommarstänga klinikerna i den utsträckning som skett. Å andra sidan förefaller det otvivelaktigt vara så att sommarstängningen medför att de som skall undersökas får vänta på häktena. Även om det synes röra sig om en jämförelsevis betydligt mindre grupp än vad som var fallet då anmälan väcktes i detta ärende måste man likväl se allvarligt på detta. Som i skilda sammanhang framhållits utsätter man ju de undersökta för onödigt lidande om de får vänta på häktena. Om man med beaktande av de ekonomiska övervägandena skall undvika detta, anser jag att sommarstängningarna måste ske successivt på ett sådant sätt att häktade personer alltid skall kunna överföras för undersökning till någon eller några av klinikerna. Är detta från praktiska utgångspunkter omöjligt anser jag att rättssäkerhetsaspekterna kräver att man måste åstadkomma temporära resursökningar för att förhindra att häktade personer får vänta på undersökning till följd av sommarstängning. Det bör åligga socialstyrelsen att ta ställning till dessa frågor och vidta de åtgärder som anses erforderliga. För egen del kommer jag även fortsättningsvis att följa utvecklingen på området.

Jag vill i sammanhanget även framhålla att en sommarstängning av de rättspsykiatriska klinikerna onekligen måste medföra en viss ökad belastning för andra samhällssektorer, framför allt kriminalvården.

Med dessa uttalanden är ärendet för min del avslutat. För kännedom översänds en kopia av beslutet till justitiedepartementet och socialdepartementet.

Offentlig arbetsgivares möjlighet att beordra anställd att genomgå läkarundersökning

(Dnr 2929–1983)

I en anmälan till JO 1983 förklarade R. att han i sin anställning hade blivit utsatt för övergrepp i skilda avseenden av sin arbetsgivare Västerbottens läns landsting. Han begärde att JO skulle utreda de påtalade förhållandena och vidta de åtgärder som kunde anses nödvändiga.

Av R:s brev och övriga ingivna handlingar i ärendet framgår bl. a. följande.

R. anställdes av landstinget år 1977 som arbetsledare vid Anderstorp dagcenter i Skellefteå. Vid dagcentret förekommer social träning, bl. a. arbetsträning, av vuxna utvecklingsstörda och i R:s arbetsuppgifter ingick att vara gruppledare för den industriella verksamheten vid dagcentret.

Under våren 1982 uppstod samarbetsproblem vid dagcentret. Samarbetsproblemen fick bl. a. ses mot bakgrund av en omstrukturering av omsorgsverksamheten som ägde rum vid den tiden. Omstruktureringen syftade till att få all personal att delta i alla arbetsmoment och aktiviteter som rörde omsorgen om de utvecklingsstörda. För arbetsledarnas del innebar den nya ordningen att de skulle utföra en hel rad nya arbetsuppgifter som de tidigare inte hade sysslat med. Bl. a. skulle de hjälpa de utvecklingsstörda vid toalettbesök, av- och påklädning, olika utåtriktade aktiviteter m. m.

Arbetsledarna motsatte sig de nya vårdrutinerna och hävdade att deras arbetsuppgifter, i enlighet med befattningsbeskrivningen, utgjordes av den direkta arbetsledningsfunktionen i produktionen. De ansåg sig inte ha utbildning eller kunskap för de mera renodlade vård- eller serviceuppgifterna. Övrig personal vid dagcentret liksom arbetsgivaren hade motsatt uppfattning och ansåg att även arbetsledarna solidariskt borde delta i samtliga förekommande aktiviteter.

Tvisten om vilka arbetsuppgifter arbetsledarna vid dagcentret var skyldiga att utföra behandlades i flera fackliga förhandlingar under åren 1981–1982. Förhandlingarna bedrevs både lokalt mellan landstinget och arbetsledarnas fackliga organisation SALF och centralt mellan landstingsförbundet och SALF utan att parterna kunde enas.

Den 5 april 1982 träffade landstinget och SALF en förhandlingsöverenskommelse om att R. tillfälligt skulle omplaceras från Anderstorp dagcenter till Brännans dagcenter under tiden 5 april–5 juni. Omplaceringen skulle äga rum i avvaktan på en permanent omplacering av R. Förhandlingsöverenskommelsen kom emellertid aldrig att följas av R., som trots uppmaningar från arbetsgivarens sida uteblev från arbetet utan att vara sjukskriven eller tjänstledig.

I nya förhandlingar den 28 april enades landstinget och SALF om att gemensamt ta upp överläggning med R. i syfte att få honom att omedelbart påbörja sin tjänstgöring vid Brännans dagcenter. R. återgick emellertid inte i arbete utan krävde i stället att få bli omplacerad till tjänst utanför omsorgsverksamheten.

Vid förhandlingar mellan landstinget och SALF den 12 maj 1982 enades

parterna om att R. snarast skulle genomgå läkarundersökning, bl. a. för prövning av framtida arbetsuppgifter. Enligt överenskommelsen skulle undersökningen utföras av den läkare som arbetsgivaren anvisade. Landstinget anmodade därefter R. skriftligen att besöka professor Lars Jakobsson vid psykiatriska mottagningen, regionsjukhuset i Umeå, för läkarundersökning. Undersökningen genomfördes den 27 maj 1982, varvid Jakobsson sjukskrev R. ca 2 månader framåt. Jakobsson utfärdade ett intyg över undersökningen, vilket tillställdes landstinget.

Efter ytterligare förhandlingar mellan landstinget och SALF rörande omplacering av R. samt efter överläggningar angående ett av landstinget utfärdat varsel om uppsägning m. m., enades parterna den 5 september 1983 om att R. skulle sägas upp från sin anställning på grund av arbetsbrist. Överenskommelsen träffades sedan R. hade förkastat ett av arbetsgivaren föreslaget erbjudande om anställning utanför omsorgsverksamheten. Den 7 september 1983 utfärdade landstinget ett uppsägningsbesked, varigenom R. skildes från sin anställning hos landstinget.

JO Sverne konstaterade vid en första granskning av ärendet att flera av de frågor R. tagit upp i sin anmälan berörde rent arbetsrättsliga förhållanden som JO normalt inte har anledning att närmare gå in på. Detta hänger samman med att det för sådana tvister finns en särskild ordning anvisad. Det är förutsatt att sådana tvister i första hand skall klaras upp genom fackliga förhandlingar och, i den mån man där inte kan komma överens, genom domstolsprövning.

På en punkt fann JO Sverne emellertid anledning att anmoda landstinget att yttra sig i ärendet. Det gällde frågan varför landstinget bedömde det nödvändigt att R. genomgick läkarundersökning vid psykiatrisk klinik. Landstinget har i ett yttrande hit med anledning av remissen anfört bl. a. följande.

Central förhandling enligt § 14:2 st MBL genomfördes 1982-05-12. Arbetsgivarparten intog före förhandlingen ståndpunkten att saklig grund fanns för uppsägning alternativt avskedande eftersom R. vägrat inställa sig till arbetet utan att vara sjukskriven eller ha annat giltigt förfall. SALF hade före förhandlingen deklarerat uppfattningen att R. borde få möjlighet att genomgå läkarundersökning innan andra steg vidtogs.

Den centrala förhandlingen resulterade i att parterna kom överens om att R. skulle få genomgå läkarundersökning, bl. a. för prövning av framtida arbetsuppgifter, innan ytterligare åtgärder vidtogs. Arbetsgivarparten godtog således uppfattningen om att det på grund av den pressade situationen för R. kunde anses föreligga behov av läkarundersökning. Dessutom fanns behov att pröva förutsättningarna för framtida arbetsuppgifter med anledning av R:s begäran om omplacering. Arbetsgivaren utgick naturligtvis i förhandlingen från att SALF:s uppfattning om behovet av läkarundersökning överensstämde med R:s.

Arbetsgivaren ansåg sig ha stöd såväl av gällande avtal, AB 80 § 5, som resultatet från den centrala MBL-förhandlingen att anmoda R. att genomgå läkarundersökning.

R. anmodades i brev att besöka professor Jakobsson. Han inställde sig till läkarundersökning 1982-05-27. Den ledde till sjukskrivning av R. i ca två månader. R. sjukskrevs senare t. o. m. 1982-09-19.

Vid ärendets avgörande den 9 augusti 1984 uttalade JO Sverne följande.

Landstingets beslut att R. skulle genomgå läkarundersökning vid psykiatrisk mottagning har inte grundat sig på någon frivillig överenskommelse mellan R. och landstinget. Skrivelsen till R. med anmodan att besöka professor Jakobsson vid regionsjukhuset i Umeå ger i stället uttryck för att landstinget i anställningsförhållandet ålade R. att genomgå läkarundersökning. I vart fall kan R. inte gärna ha uppfattat saken på annat sätt än att han var skyldig att uppsöka den anvisade läkaren och att vägran därvidlag skulle leda till någon form av påföljd gentemot honom eller till beslut från arbetsgivarens sida som skulle få negativa konsekvenser för honom i den pågående anställningstvisten. Som framgår av landstingets yttrande hit ansåg sig landstinget ha stöd i gällande kollektivavtal för sin åtgärd att anmoda R. att genomgå läkarundersökning.

Den beordrade läkarundersökningen har utgjort ett mycket påtagligt ingrepp i R:s personliga integritet. Inte minst med hänsyn till att det rörde sig om en psykiatrisk undersökning. Detta gör att landstingets beslut i frågan inte i första hand kan betraktas från den synpunkten att SALF i förhandlingar med landstinget godkänt och möjligen också initierat åtgärden. Landstinget har ett självständigt ansvar för att beslut av så ingripande natur för den enskilde har stöd i lag eller avtal på arbetsmarknaden.

Bedömningen av landstingets handläggning av ärendet får göras mot bakgrund av följande rättsliga förhållanden.

Enligt 2 kap. 6 § regeringsformen är varje medborgare i landet gentemot det allmänna skyddad mot påtvingat kroppsligt ingrepp. Med uttrycket "kroppsligt ingrepp" avses även läkarundersökning. Ingreppet får inte ske vare sig med direkt tvång eller genom att den enskildes motstånd brytes genom hot om någon sanktion. Skyddet mot påtvingat kroppsligt ingrepp kan enligt 12 § i samma kap. begränsas genom lag eller annan författning efter bemyndigande i lag.

Så har beträffande läkarundersökningar i anställningsförhållanden skett i lagen (1976:600) om offentlig anställning (LOA). Enligt 13 kap. 2 § LOA får en arbetstagare som inte fullgör sina arbetsuppgifter tillfredsställande åläggas att låta sig undersökas av läkare som anvisas honom, om den bristande tjänstdugligheten beror av sjukdom eller därmed jämförligt förhållande.

Som framgår av 1 kap. 5 § LOA är de nu redovisade bestämmelserna tillämpliga på arbetstagare i statlig eller statligt reglerad tjänst. De gäller däremot inte ifråga om andra arbetstagare hos kommuner eller landstingskommuner. För offentliga arbetsgivare inom den kommunala sektorn råder avtalsfrihet när det gäller personalfrågor av här angivna slag (jfr Ds Ju 1983:7 s. 81 ff.). I det för avtalsområdet gällande kollektivavtalet, AB 80, föreskrivs följande ifråga om läkarundersökning.

§ 5 Tjänstbarhetsintyg

Om arbetsgivaren så påfordrar, är arbetstagare i samband med anställandet eller eljest skyldig att avlämna av läkare utfärdat intyg om tjänstbarhet. Kostnaden för sådant intyg ersättes av arbetsgivaren.

Tjänstbarhetsintyg skall vara avfattat enligt fastställt formulär och, om så påfordras, utfärdat av anvisad läkare.

Även om en offentlig arbetsgivare på det kommunala området i formell mening således inte träffas av grundlagsregeln om skydd mot påtvingade kroppsliga ingrepp och den därtill knutna särregleringen i LOA är det givet att dessa bestämmelser i en mera allmän mening ändå får betydelse vid bedömningen av hur en arbetsgivare lämpligen bör förfara när fråga om läkarundersökning uppkommer i ett offentligt anställningsförhållande. Det kan enligt min mening inte råda någon tvekan om att en kommunal arbetsgivare vid tillämpningen av bestämmelsen i AB 80, bl. a. mot bakgrund av de nyss angivna lagbestämmelserna, måste ha sakligt godtagbara skäl för åtgärden att beordra läkarundersökning. I ett pågående anställningsförhållande får det sålunda antas att ett beslut om läkarundersökning, i likhet med vad som gäller på det statliga området, måste ha som förutsättning att tjänstemannen inte fullgör sin tjänst tillfredsställande och att den bristande tjänstdugligheten sannolikt har medicinska orsaker.

Med hänsyn till vad jag nu anfört är det tydligt att de skäl landstinget åberopat för att beordra läkarundersökning av R. inte rimligen kan ha stöd i AB 80. Att beordra en arbetstagare att genomgå psykiatrisk läkarundersökning för prövning av framtida arbetsuppgifter ligger uppenbarligen långt vid sidan av vad som är acceptabelt i ett anställningsförhållande. Inte heller kan det ha funnits skäl att beordra läkarundersökning därför att R. kände sig pressad i den situation som förelåg. Situationen vid dagcentret var uppenbarligen mycket påfrestande för alla inblandade och det hade väl snarast varit egendomligt om R. i det läget skulle förbli oberörd av stämningarna på arbetsplatsen. Som jag tidigare varit inne på saknar det också betydelse i sammanhanget att SALF föreslog eller godkände beslutet om läkarundersökning.

Mitt intryck av händelseförloppet är att landstinget tagit alltför lätt på frågan om läkarundersökning och utan närmare övervägande accepterat tanken på att en sådan skulle vara erforderlig i det uppkomna läget. Omständigheterna tyder på att frågan om läkarundersökning av R. behandlats mer från förhandlingsmässig utgångspunkt än med beaktande av det ingrepp i den personliga integriteten som en sådan undersökning trots allt innebär. Det kan enligt min mening inte uteslutas att tillkomsten av beslutet bl. a. mot den bakgrunden mera bygger på förhandlingstaktiska överväganden än på sakskäl.

Oavsett hur det förhåller sig härmed finns det enligt min uppfattning anledning att se allvarligt på det inträffade. Ett felaktigt beslut om läkarundersökning innebär samtidigt ett omotiverat ingrepp i den enskildes personliga integritet. Det är därför påkallat att en offentlig arbetsgivare iakttar stor försiktighet, när fråga om läkarundersökning uppkommer i ett anställningsförhållande.

Omplacering av mentalskötare som riktar klagomål mot förhållanden vid sjukhuset m. m.

(Dnr 1460-1983)

Bakgrund

L. är utbildad mentalskötare. Hon är anställd hos Malmöhus läns landsting och arbetar sedan 1967 på S:t Lars sjukhus i Lund. 1975 erhöll hon en tjänst som mentalskötare på sjukhusets avdelning 42 C. På den avdelningen behandlas äldre patienter med mentala störningar.

I början av juli 1978 anmälde L. för sjukvårdsföreståndaren vid sjukhuset att en viss skötare på avdelning 42 C, N., utsatte patienterna för misshandel och kränkande övergrepp. Med anledning härav hölls den 6 juli ett sammanträde på avdelningen med deltagande av L., sjukvårdsföreståndaren, tf. klinikchefen, klinikföreståndarna samt en överskötare. Vid sammanträdet redogjorde L. för att N. vid tre olika tillfällen hade misshandlat patienter på avdelningen. Vidare upplyste hon om att N. hade luktat sprit i tjänsten och att misstanke förelåg om att han hade druckit alkohol under kvällstjänstgöring.

De åtgärder sjukhusledningen vidtog med anledning av L:s anmälan uppfattade L. som klart otillräckliga. Hon kände sig därför nödsakad att i januari 1979 polisanmäla övergreppen mot patienterna.

L:s polisanmälan väckte uppmärksamhet i massmedierna. Den 24 januari innehöll Sydsvenska Dagbladet en artikel under rubriken "Ständiga kränkningar av hjälplösa gamlingar" vari L. intervjuades angående förhållandena vid S:t Lars sjukhus. L. gjorde i artikeln bl. a. gällande att vardagen på sjukhuset var fylld av svordomar, tjuvnyp, örfilar och rytanden mot de gamla. Vidare ansåg L. att likgiltigheten från den ansvariga sjukhusledningens sida vid anmälningar av övergrepp mot patienter var upprörande. Hon förespråkade inrättandet av en patientombudsman, en utomstående opartisk person som snabbt kunde utreda och komma till rätta med misshälligheter.

Ett par dagar efter det att polisanmälan gjordes anordnade sjukhuset ett möte, där bl. a. företrädare för sjukhusledningen, den fackliga organisationen och landstinget samt några journalister var närvarande. Vid mötet påstod företrädarna för sjukhusledningen och fackföreningen att L:s uppgifter om missförhållandena vid sjukhuset var felaktiga. Lunds sjukvårdsdistrikt utfärdade också den 26 januari 1979 ett pressmeddelande där det uppgavs bl. a. att L:s påståenden om att vardagen på åldringsavdelningarna var fylld av trakasserier mot patienterna var helt ogrundade anklagelser. Enligt pressmeddelandet hade den misshandel som påtalats av L. inte observerats av någon annan personal på avdelningen och heller inte kunnat bevisas i något fall. Pressmeddelandet innehöll inledningsvis följande avsnitt.

"På fredagen ägde en träff rum, beslutad sedan två veckor, mellan L. och övrig personal på hennes avdelning vid S:t Lars sjukhus och representanter för dels ledningen för lokala förvaltningsenheten psykiatri, dels Svenska Kommunalarbetareförbundet, avdelning 40, sektion 8. Anledningen var samarbetsproblem på avdelningen. Flera i personalgruppen har upplevt

svårigheterna att komma överens med L. i denna tunga vård så starkt, att de varit beredda att sjukskriva sig."

Den 11 september 1980 dömde hovrätten över Skåne och Blekinge skötaren N. för misshandel och rattfylleri till skyddstillsyn jämte 120 dagsböter. Misshandeln hade ägt rum vid tre olika tillfällen på avdelning 42 C vid S:t Lars sjukhus. Vid ett tillfälle under 1978 hade N. tilldelat en sjuttioettårig patient två kraftiga sparkar i ryggen. Vid det andra tillfället under sommaren 1978 hade han tilldelat en annan, sjuttioåttaårig patient ett slag i nacken. Vid det tredje tillfället under sommaren 1978 hade han knuffat ned en åttioåttaårig patient på en bänk så våldsamt att patienten hade slagit ryggen mot ett element som fanns bakom bänken.

Klagomål

L. begärde i sin anmälan JO:s uttalande huruvida chefsbefattningshavare vid S:t Lars sjukhus begått något fel i samband med ärendets handläggning. Hon har därvid särskilt framhållit att gamla, sjuka och hjälplösa människors rättssäkerhet och människovärde åsidosatts. Därjämte har hon pekat på de följder som ärendet haft för hennes del.

Utredning

Med anledning av anmälan anmodades direktionen för Lunds sjukvårdsdistrikt att yttra sig *dels* i frågan vilka åtgärder sjukhusledningen vidtog med anledning av L:s anmälan om misshandel *och dels* i frågan huruvida det av sjukvårdsstyrelsen utfärdade pressmeddelandet kan uppfattas som ett angrepp på L. därför att hon vänt sig till massmedierna.

Direktionen för Lunds sjukvårdsdistrikt har efter samråd med lokala förvaltningsledningen på S:t Lars sjukhus yttrat sig med anledning av remissen. Sjukvårdsdistriktet har därvid anfört bl. a. följande.

Vid sammanträdet den 6 juli 1978 framförde L. kritik mot skötaren N. Denne skulle ha luktat sprit under tjänsten och misstanke förelåg att han förtärt alkohol på avdelningen under kvällstjänstgöring. L. anmälde också att hon hört talas om att N. skulle ha sparkat på en patient, som kastat sig på golvet, under det att han befallde patienten att resa sig upp. Det vittne som L. refererade till kunde dock inte bekräfta anklagelsen. Ytterligare två fall av misshandel anmäldes av L. och två vittnen åberopades. Både N. och de åberopade vittnena hade vid konferenstillfället semester och anmälningarna kunde således inte verifieras vid denna tidpunkt.

Samtliga närvarande bedömde L:s anmälningar som allvarliga och det bestämdes att de aktuella personerna skulle kontaktas för vidare utredning så snart de återkommit från semester. Vidare bestämdes att företagshälsovården skulle kontaktas med anledning av misstanken om alkoholproblem samt att ärendet skulle aktualiseras i anpassningsgruppen. N. informerades innan han återkom i tjänst om de vidtagna åtgärderna och anmodades att uppsöka företagshälsovården.

I början av augusti fortsatte utredningen genom att de av L. åberopade vittnena hördes genom klinikledningens försorg. Bägge vittnena erinrade sig de händelser som L:s anmälan avsåg men kunde inte bekräfta att misshandel förekommit. Däremot stod det fullkomligt klart efter vittnenas berättelser

att N. hade uppträtt "ovärdigt" respektive "hårdhänt" mot patienter och vidare bekräftade de bägge vittnena misstanken om alkoholmissbruk.

På grund av vad som framkommit under utredningen beslöt klinikledningen att N. skulle tilldelas en allvarlig muntlig tillsägelse och att företagshälsovårdens åtgärder skulle fortsätta samt att avdelningspersonalen noggrant skulle följa N:s uppträdande på avdelningen. Ärendet redovisades av den lokala förvaltningsledningen för sjukhusdirektören den 17 augusti 1978 varvid beslöts att någon polisanmälan inte skulle göras på grundval av de vittnesuppgifter som dittills framkommit och med tanke på de åtgärder som vidtagits av den lokala förvaltningsledningen. Det uppdrogs också åt denna att sköta den fortsatta handläggningen av ärendet.

Enligt sjukvårdsdistriktets mening måste de vidtagna åtgärderna bedömas som adekvata och riktiga. En jämförelse med den rättsliga behandlingen av de tre fall av påstådd misshandel, som anmäldes av L., ger en splittrad bild. Skötaren N. blev av tingsrätten fälld för misshandel i ett fall, nämligen det fall där något vittne inte gick att uppbringa vid den lokala utredningen. Vittnet framträdde uppenbarligen med stor tvekan i tingsrätten (fallet fanns inte med i åklagarens ursprungliga stämningsansökan) och någon anledning att betvivla uppgiften att vittnet vägrat träda fram tidigare finns inte. I de andra två fallen frikändes N. av tingsrätten. Hovrätten ändrade sedemera domen på så sätt att N. fälldes till ansvar även på de åtalspunkter där tingsrätten frikänt honom. Sjukvårdsdistriktets och tingrättens bedömning av beslutsunderlaget har således varit densamma, medan hovrätten har gjort en annan bedömning. Det bör också påpekas att beslutsunderlaget huvudsakligen har utgjorts av vittnesmål och att man vid jämförelse av besluten bör ta hänsyn till den tidsmässiga aspektens inverkan på vittnesutsagorna.

Sammanfattningsvis kan sägas att L:s anmälan ledde till att en intern utredning gjordes så skyndsamt som möjligt. Utredningen visade att en skötare hade alkoholproblem och att han hade uppträtt olämpligt mot patienter. Åtgärder vidtogs för att ge skötaren vård och för att förhindra fortsatt olämpligt uppträdande. De vidtagna åtgärderna bedömdes som de väsentligaste men även polisanmälan övervägdes. Vittnesuppgifterna bedömdes dock vara för vaga och en polisanmälan ansågs därför inte kunna tillföra ärendet något utöver vad som redan framkommit. De åtgärder som har vidtagits av sjukvårdsdistriktets olika befattningshavare får anses vara tillräckliga då patienternas säkerhet därigenom tillgodosetts så långt som möjligt.

Enligt sjukvårdsdistriktets uppfattning kan pressmeddelandet 1970-01-26 inte uppfattas som ett angrepp på L. för att hon vänt sig till massmedia. Avsikten med pressmeddelandet var att bemöta de påståenden som framförts i en tidningsartikel 1979-01-24 under rubriken "ständiga kränkningar av hjälplösa gamlingar".

I detta sammanhang måste understrykas att klinikledningen befann sig i en situation där man som sjukvårdshuvudman/vårdgivare hade patienternas situation att ta hänsyn till och, som arbetsgivare, skyldighet att ta hänsyn till L:s intressen/rättigheter samt övrig personals intresse av en acceptabel arbetsmiljö. Hänsynen till patienter och övrig personal samt till allmänhetens förtroende för sjukvården medförde enligt sjukvårdsdistriktets mening att tidningsartikelns uppgifter inte borde få stå oemotsagda. Det är mot denna bakgrund pressmeddelandet bör ses och därmed är också sagt att avsikten med pressmeddelandet inte i något avseende var att angripa L. för att hon vänt sig till massmedia. Att L. över huvud taget nämns i pressmeddelandet beror dels på att hennes namn nämns i tidningsartikeln, dels på att den personalträff, som föregick utsändandet av pressmeddelandet, tillkommit för att försöka reda ut de samarbetsproblem som uppstått mellan L. och övrig

personal på avdelningen som följd av bl. a. tidningsartikeln.

Sammanfattningsvis kan sägas att pressmeddelandet inte var avsett som och inte heller kan uppfattas som ett angrepp på L. för att hon utnyttjat möjligheten att vända sig till massmedia. Avsikten var att bemöta felaktiga uppgifter i en tidningsartikel, som av hänsyn till olika intressen inte borde få stå oemotsagda. Att L. kom att nämnas i detta sammanhang var en naturlig konsekvens av hennes beslut att vända sig till massmedia.

Bedömning

Vid ärendets avgörande den 6 augusti 1984 gjorde JO Sverne följande bedömning.

Eftersom arbetsdomstolen numera meddelat dom rörande L:s anställningsförhållanden och det inte ankommer på mig att överpröva arbetsdomstolens domar tar jag inte upp L:s klagomål beträffande omplaceringen till prövning. I övrigt får jag anföra följande.

Sjukhusledningens åtgärder med anledning av L:s anmälan om misshandel

En skötare på ett sjukhus som i tjänsten gör sig skyldig till misshandel av patienter bryter dels mot sina åligganden enligt det enskilda anställningsavtalet och dels mot straffbestämmelser i brottsbalken. Vid bedömningen av vilka åtgärder en sjukhusledning lämpligen bör vidta med anledning av en misshandelsanmälan är det viktigt att hålla isär dessa två sidor av saken.

När det gäller den arbetsrättsliga sidan av ärendet är det sjukhusledningen själv som i egenskap av arbetsgivare initierar och skaffar fram erforderlig utredning. Finner ledningen att misshandel har ägt rum beslutar den, i förekommande fall efter förhandlingar med den fackliga organisationen, vilka åtgärder som skall komma ifråga beträffande skötaren. Det kan gälla t. ex. omplacering eller disciplinära åtgärder.

Annorlunda förhåller det sig när det gäller det straffrättsliga ansvaret. Frågan om åtal skall väckas för misshandel avgörs av åklagare och förundersökning verkställs av polisen. Beslutar åklagaren att åtal skall väckas, blir det domstolens sak att pröva ansvars- och påföljdsfrågorna. Sjukhusledningens handläggning av saken i detta hänseende inskränker sig till att göra anmälan till åklagare eller polis (jfr beträffande det statliga området 12 kap. 1 § lagen 1976:600 om offentlig anställning).

L. gjorde anmälan till sjukvårdsföreståndaren i början av juli 1978 om att skötaren N. på avdelning 42 C vid tre tillfällen hade misshandlat patienter. Sedan viss utredning gjorts av klinikledningen, varvid bl.a. L. och de av henne åberopade vittnena till misshandelsfallen hördes, beslöts att någon polisanmälan i saken inte skulle göras. Inom ramen för sin arbetsledningsrätt beslöt ledningen emellertid att N. skulle tilldelas muntlig tillsägelse och att avdelningspersonalen skulle uppmanas att fortsättningsvis följa N:s uppträdande på avdelningen.

Enligt min uppfattning måste dessa åtgärder från sjukhusledningens sida betecknas som klart otillräckliga i den situation som förelåg. Med hänsyn till det övergripande ansvar sjukhusledningen har för patienternas säkerhet på

sjukhuset är det minst sagt anmärkningsvärt att N. tilläts gå kvar i sin syssla på avdelningen och att ledningen inte heller vidtog åtgärder för att bringa det hela till polisens kännedom.

Redan i juli-augusti 1978 när de inledande undersökningarna på sjukhuset var genomförda måste det ha stått klart för sjukhusledningen att L:s anmälan inte utan vidare kunde avfärdas som ogrundad. Sjukhusledningen borde då omgående ha anmält saken till åklagaren eller polisen för att få det närmare händelseförloppet klarlagt. Som framgått av det tidigare anförda dömdes N. senare i hovrätten för misshandel som ägt rum vid tre skilda tillfällen under sommaren 1978. Hovrättens dom bygger i allt väsentligt på uppgifter från de vittnen L. inledningsvis åberopade till stöd för sin anmälan till sjukhusledningen.

Sjukvårdsdistriktet har i sitt remissvar hit uppgett att ledningen övervägde att göra polisanmälan men att de aktuella vittnesuppgifterna bedömdes vara alltför vaga. Enligt ledningens mening skulle en polisanmälan inte kunna tillföra ärendet något utöver vad som redan framkommit. Sjukvårdsdistriktet har vidare genom att göra jämförelser med den rättsliga behandlingen i domstolarna av de olika vittnesutsagorna sökt visa att sjukhusledningens bedömning av beslutsunderlaget trots allt hade visst fog för sig. Sjukvårdsdistriktet har i det sammanhanget bl. a. pekat på att tingsrättens bedömning av vittnesutsagorna var densamma som distriktets.

Dessa uttalanden ger uttryck för att sjukhusledningen inte förmått skilja mellan det utredningsansvar för de rent arbetsrättsliga besluten som ovedersägligen ligger på sjukhuset i egenskap av arbetsgivare och det utredningsansvar i straffrättsligt hänseende som åvilar polis- och åklagarmyndighet.

När det sedan gäller den arbetsrättsliga sidan av saken vill jag säga följande. Jag är medveten om att frågor om arbetsrättsliga ingripanden mot en anställd för fel eller försummelser i tjänsten föregås av förhandlingar mellan på den ena sidan arbetsgivaren och på den andra sidan den anställde och dennes fackliga organisation på arbetsplatsen och att dessa förhandlingar mången gång blir avgörande för utgången. De beslut som fattas kan vara en kompromiss mellan olika viljeinriktningar och intressen. Besluten kan också ha påverkats av stämningen på arbetsplatsen eller psykologiska omständigheter som det i efterhand kan vara svårt att redogöra för eller mera konkret beskriva. Likväl måste man ha klart för sig att det för en offentlig arbetsgivare på sjukvårdens område finns en yttre gräns vid vilken patienternas krav på rättskydd gör sig gällande med sådan styrka att den anställdes intresse av att vara bibehållen sina dittillsvarande arbetsuppgifter måste få vika. Var den gränsen går är det inte möjligt att generellt svara på. Det är en sak som får bestämmas utifrån omständigheterna i varje enskilt fall. Klart är emellertid att en person som på goda grunder är misstänkt för att ha misshandlat en eller flera patienter på ett sjukhus omgående bör skiljas från sina vårdande arbetsuppgifter tills saken har blivit närmare utredd.

I det aktuella fallet anser jag att misstankarna mot N. om att ha förövat misshandel på sjukhuset var av den art att det inte kan anses ha varit försvarligt av sjukhusledningen att låta N. gå kvar i sitt arbete på avdelningen. Enligt min mening står det utom varje tvivel att N. tills vidare borde ha

avstängts från sin tjänstgöring i avvaktan på ärendets slutliga avgörande. Stöd för en sådan åtgärd hade sjukhusledningen kunnat hämta i det för avtalsområdet gällande kollektivavtalet.

Pressmeddelandet

Som framgår av det tidigare återgivna avsnittet ur pressmeddelandet inleddes meddelandet med ett påstående om att samarbetsproblem förekom på den avdelning där L. arbetade och att flera av hennes arbetskamrater upplevt svårigheterna att komma överens med L. så starkt att de varit beredda att sjukskriva sig. Detta avsnitt i pressmeddelandet skiljer sig påtagligt från pressmeddelandets utformning i övrigt därigenom att det sakligt sett inte har någon anknytning till L:s intervjuuttalanden i Sydsvenska Dagbladet rörande vården vid S:t Lars sjukhus utan i stället enbart synes syfta till att misskreditera L. som person. Det säger sig självt att en arbetsgivare inte bör göra uttalanden till pressen rörande en av sina anställda av sådan innebörd. Jag menar alltså att sjukhusledningen på denna punkt klart har överskridit gränsen för vad som är acceptabelt i ett anställningsförhållande. I övrigt uppfattar jag pressmeddelandet som en dementi av de uppgifter L. lämnade i intervjuartikeln och inte som en repressalieåtgärd mot henne därför att hon vänt sig till massmedierna.

Avslutningsvis vill jag tillägga följande. De händelser som nu upptagits till bedömning av mig utspelade sig för mer än två år sedan. Enligt instruktionen för justitieombudsmännen bör de normalt inte till utredning ta upp förhållanden, som ligger mer än två år tillbaka i tiden. I detta fall har emellertid enligt min mening skäl förelegat för att göra undantag från denna princip. Ett sådant skäl är att L. flera gånger tidigare, innan tvåårsperioden gått till ända, klagat hos JO, erhuru dessa klagomål av skilda anledningar – främst det förhållandet att saken var föremål för annan myndighets prövning – inte resulterat i någon utredning av ärendet. Ett annat skäl till att jag tagit upp saken till prövning är att jag anser densamma synnerligen viktig ur principiell synpunkt.

Som framgår av det tidigare anförda har jag i flera avseenden funnit allvarliga brister i sjukhusledningens handläggning av ärendet. Det som vid en samlad bedömning framstår som särskilt anmärkningsvärt är ledningens oförmåga eller ovilja att, trots misshälligheterna och samarbetsproblemen med L. på avdelningen, gå till botten med de mycket allvarliga problem som aktualiserades genom L:s anmälan om misshandel. I stället för att ta allvarligt på uppgifterna om misshandeln ger sjukhusledningens handlande närmast intryck av att man velat släta över problemen.

Framför allt då det gäller människor, som inte själva kan föra sin talan och som är intagna på vårdinrättning av någon art, är det viktigt att se till att vården sker i godtagbara former. En sjukhusledning, som har det yttersta ansvaret för vården på sjukhuset, måste därför enligt min mening vara lyhörd för när anmärkningar framförs mot förhållandena på sjukhuset av dem som närmast svarar för vården. Med hänsyn till de brister som i detta hänseende förekommit har jag ansett det befogat att ta upp saken och fästa uppmärk-

samheten på hur viktigt det är att vårdförhållandena bevakas på ett tillfredsställande sätt. Jag har också ansett det vara av principiell vikt att framhålla att anmärkningar mot vården vid ett sjukhus av en där anställd person inte får resultera i en offentlig misskreditering av den anställde på sätt som skett i detta fall.

Vissa övriga ärenden

Tillämpning av anmälningsskyldigheten enligt 20 a § lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV)
(Dnr 3530-1983)

I 20 a § LSPV stadgas från och med 1983 följande.

> Har en patient vårdats på sjukhus under tre månader efter intagningen med stöd av denna lag och anser överläkaren att patienten behöver fortsatt sådan vård, skall överläkaren snarast anmäla detta till utskrivningsnämnden. I anmälan skall läkaren ange skälen för sitt ställningstagande.
>
> Finner utskrivningsnämnden efter en sådan anmälan beträffande en viss patient skäl därtill, skall nämnden ta upp fråga om utskrivning enligt 16 § eller om utskrivning på försök.
>
> Efter den i första stycket angivna anmälan skall motsvarande anmälan ske var sjätte månad så länge patienten vårdas på sjukhuset.

I ett ärende rörande anmälan och prövning enligt 20 a § LSPV anförde *JO Sverne* den 11 oktober 1984 bl. a. följande.

Fråga har uppkommit om läkarens anmälningsskyldighet enligt 20 a § första och tredje styckena LSPV kan ersättas med åtgärd från patientens sida, varigenom denne anhängiggör talan hos utskrivningsnämnden. Enligt min mening är detta inte självklart.

Innebörden av bestämmelsen är för överläkarens del att han tvingas pröva patientens vårdbehov och – om detta anses kvarstå – redovisa sitt ställningstagande för nämnden. Anmälningsskyldigheten är i detta fall enligt bestämmelsens ordalydelse obligatorisk för överläkaren.

Om patientens talan i utskrivningsnämnden ansluter till de aktuella tidsfristerna och innebär en sakprövning av vårdbehovet, bortfaller dock de sakliga skälen för överläkarens anmälningsskyldighet. Överläkarens syn på vårdbehovet redovisas ju i sådana fall regelmässigt inför nämnden. Även lagstiftarens intention om patientinsyn för nämnderna tillgodoses i dessa fall. Det bör därför vara möjligt att i sådana fall anse överläkarens anmälningsskyldighet enligt 20 a § LSPV vara fullgjord genom anmälan till nämnden i annan form. Det får enligt min mening ankomma på utskrivningsnämnderna att bestämma i vilka fall överläkaren kan underlåta göra en faktisk anmälan till nämnden.

I 2 § 13) tillämpningskungörelsen till LSPV stadgas att anmälan enligt 20 a § LSPV och utskrivningsnämndens beslut i följd härav skall antecknas i journalen. Om överläkarens anmälan kunnat utgå till följd av patients åtgärd skall detta förhållande framgå av journalen.

Vad gäller frågan om utgångspunkten för tidsberäkningen enligt 20 a § tredje stycket LSPV bör samma synsätt kunna anläggas. Utgångspunkten för sexmånadersperioden skulle då vara senaste tidpunkten då nämnden prövat vårdfrågan. Även i detta avseende bör det ankomma på utskrivningsnämnderna att bestämma formerna.

Skyldighet att pröva ett till sjukhus ingivet vårdintyg
(Dnr 2380-1983)

I ett klagoärende rörande huvudsakligen utfärdande av vårdintyg enligt bestämmelserna i lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV) och polishandräckning i anledning därav uppkom även frågan om skyldigheten för sjukhus att pröva ett dit ingivet vårdintyg.

Vid ärendets avgörande den 14 maj 1985 uttalade *JO Sverne* i den delen följande.

När vårdintyget anlänt till Beckomberga sjukhus hade det, som socialstyrelsen anfört i sitt yttrande hit, ålegat vederbörande läkare att pröva intyget enligt bestämmelserna i 8 § LSPV. Denna prövning skall ske oberoende av om patienten inkommit till sjukhuset eller ej. Vederbörande läkare har här förfarit felaktigt. Med hänsyn till att socialstyrelsen uppgivit att läkarna numera är införstådda härmed och att Beckomberga sjukhus ändrat sina rutiner för att förhindra ett upprepande låter jag det bero med den allvarliga kritik som ligger i detta uttalande.

Socialförsäkring

Försäkringskassas handläggning av anonym anmälan i sjukpenningärende

(Dnr 2786-1983)

I ett brev till JO berättade Margaretha Puaschitz om vissa händelser som hade samband med hennes sjukpenningärende hos Värmlands läns allmänna försäkringskassa.

Av brevet och kopior av handlingar, som fogats till detta, framgick – förutom annat – följande.

I en anonym anmälan till försäkringskassan hade påståtts att Margaretha Puaschitz bl. a. huggit ved under tid, då hon erhöll sjukpenning. Denna uppgift hade kassan vidarebefordrat till en ortoped, som på kassans uppdrag skulle undersöka Margaretha Puaschitz. Margaretha Puaschitz ansåg detta vara diskriminerande.

Efter remiss anförde försäkringskassan följande i denna fråga.

Den anonyma anmälan som ingavs till kassan inkom till centralkontoret 1983-03-15. Anmälan översändes till lokalkontoret i Storfors där den ankomststämplades 1983-03-17.

Uppgiften i den anonyma anmälan om att Puaschitz ägnat sig åt vedhuggning noterades i kassans utredningsjournal 1983-04-06. Noteringen gjordes i samband med förfrågan till doktor Werner om lämpligheten för Puaschitz att hugga ved med tanke på hennes sjukdomsbesvär.

Kassan sände 1983-06-14 en remiss till ortopedkliniken vid centralsjukhuset i Karlstad med begäran om en undersökning av Puaschitz. Som underlag för kassans begäran översändes tillsammans med remissen fotokopior av vissa handlingar i ärendet, bl a fotokopior av utredningsjournalen. Härigenom fick den undersökande ortopedläkaren doktor Lundgren vetskap om att Puaschitz misstänktes för att ha huggit ved. Kassan har således inte haft någon särskild avsikt med att just uppgiften om vedhuggning delgavs ortopedspecialisten. Denna uppgift ingick bland många andra i den kronologiskt förda utredningsjournalen.

Som svar på frågan vilket stöd kassan anser sig ha för åtgärden att delge ortopedläkaren uppgiften om den anonyma anmälan finner kassan, mot bakgrund av vad ovan sagts, att skäl saknades för att anta att läkaren skulle använda uppgiften gentemot den försäkrade på sådant sätt att den försäkrade därigenom skulle känna sig diskriminerad. Såsom uppgiften ingick i det totala journalinnehållet var just denna uppgift mindre viktig. De försäkringsmässiga konsekvenserna av den var dessutom överspelade vid tidpunkten för remissen till ortopedspecialisten.

Kassan har efter det anmälan till JO inkommit för yttrande diskuterat hur man lämpligen bör förfara med anonyma brev. Man har därvid kommit fram till att brevet, efter det kassan vidtagit de åtgärder innehållet kan ge anledning till, skall makuleras. Någon journalföring av brevet skall inte ske. Med den nu ändrade rutinen förutsätter kassan att liknande händelser inte kommer att upprepas.

Kassan beklagar att journalföringen av det anonyma brevet i det aktuella ärendet uppenbarligen framkallat en reaktion hos den försäkrade, som, även

om den varit svår att förutse, bort undvikas.

Innehållet i det anonyma brevet har och kommer inte att i något avseende påverka bedömningen av Puaschitz rätt till sjukpenning framgent.

JO Sverne anförde i beslut den 3 september 1983 bl. a. följande.

Den 6 april 1983 antecknades följande i kassans journal: "Fl Werner, tillika behandlande läkare, anser att hugga ved är en olämplig uppgift med tanke på fru P:s besvär. Förfrågan med anledning av anonym anmälan av den 15 mars -83." Anteckningen måste tolkas som att handläggaren tagit uppgiften om vedhuggning för god och rådfrågat Werner såsom förtroendeläkare eller behandlande läkare vilken inverkan detta arbete kunde ha på sjukdomstillståndet. Misstanken att Margaretha Puaschitz utfört visst kroppsarbete under tid då hon uppburit sjukpenning står således kvar utan att hon själv – såvitt handlingarna utvisar – fått tillfälle att bemöta påståendet. Kassan borde enligt min mening berett Margaretha Puaschitz tillfälle att göra detta.

Kassan har med anledning av klagoärendet här lagt fast en handlingslinje i fråga om hanteringen av anonyma anmälningar, som går ut på att någon journalföring inte skall ske och att anmälan skall makuleras. Jag delar inte kassans uppfattning om lämpligheten av detta. I de fall kassan grundar ett beslut på uppgifterna i en anonym anmälan eller vidtar någon åtgärd med anledning av dem måste uppgifterna självfallet dokumenteras. Den försäkrade måste vidare få del av uppgifterna innan kassan fattar ett för honom eller henne negativt beslut. Detta följer av förvaltningslagens regler om kommunicering och rätt till partsinsyn samt allmänna krav i fråga om dokumentation. Den handlingslinje kassan valt är därför enligt min mening mindre välbetänkt. Endast om den anonyma anmälan bedöms som grundlös eller av annat skäl inte bör föranleda någon åtgärd kan förfarandet att ej göra journalanteckning godtas. Har den anonyma anmälan skett skriftligen bör skriften läggas till handlingarna med anteckning att den ej föranleder någon åtgärd.

Underlåtenhet att expediera beslut om att inte betala ut sjukpenning

(Dnr 2857–1983)

I ett brev till JO berättade T. följande.

På morgonen den 14 september 1983 sjukanmälde han sig per telefon hos försäkringskassan. Han stannade hemma även den 15 september och gick till sin praktiktjänst den 16 september. Han sände försäkran för sjukpenning och begärde där att sjukpenningen skulle sättas in på konto. Den 7 oktober 1983 kontrollerade han saldot på kontot och fann att sjukpenning inte hade betalats ut. Vid telefonsamtal med kassan fick han besked om att han inte var berättigad till sjukpenning i det anmälda sjukfallet. Först efter begäran fick han ett skriftligt beslut i saken.

T. ifrågasatte om försäkringskassans förfarande stod i överensstämmelse med god praxis i fråga om expediering av beslut.

Efter remissuppgav Örebro läns allmänna försäkringskassa bl. a. följande.

Kassan hade funnit att den 14 september var insjuknandedag och att den 15 september skulle betraktas som fridag, varför T. inte var berättigad till någon sjukpenning i det aktuella sjukfallet. Kassan inrapporterade sjukfallets sista dag i sitt datasystem, noterade på försäkran att ersättning ej kunde utges och avslutade handläggningen. Sedan T. kontaktat kassan och begärt ett skriftligt beslut, meddelade kassan ett sådant den 11 oktober 1983.

Kassan delade med hänvisning till 18 § förvaltningslagen T:s uppfattning att kassans lokalkontor utan speciell begäran från T. skulle ha meddelat T. beslut om att ersättning inte kunde betalas ut för ifrågavarande sjukperiod. Kassan hade uppmanat lokalkontoret att förändra handläggningsrutinerna avseende underrättelse om beslut i de avsedda fallen. Kassan hade även skrivit till övriga lokalkontor och informerat om ärendet.

Vid ärendets avgörande den 15 januari 1985 anförde JO Sverne följande.

Enligt 18 § förvaltningslagen skall part underrättas om innehållet i beslut, varigenom myndighet avgör ärende om det ej är uppenbart obehövligt. Om beslutet går parten emot skall han även underrättas om hur han skall göra för att få beslutet överprövat. Jag delar därför kassans och T:s uppfattning att kassan haft skyldighet att underrätta T. om sitt beslut angående T:s rätt till sjukpenning för det anmälda sjukfallet. Beslutet gick T. emot. Kassan hade därför också skyldighet att lämna honom omprövningshänvisning.

I sitt brev till lokalkontoren anför kassan att ett beslut av detta slag kan meddelas muntligt eller genom skrivelse. Nämnda bestämmelse i förvaltningslagen medger i och för sig att underrättelse lämnas muntligt. Enligt min mening är emellertid skriftligt beslut att föredra i en sådan situation som var för handen i T:s ärende.

Expediering av allmän försäkringskassas provisoriska beslut
(Dnr 2883-1983)

I ett klagoärende anförde Stockholms läns allmänna försäkringskassa bl. a. följande angående rutinerna för expediering av provisoriska beslut vid kassans utlandsavdelning.

Enligt riksförsäkringsverkets mening bör provisoriska beslut alltid omedelbart expedieras. Kassan skulle föredra att detta alltid vore möjligt. Så är emellertid i verkligheten inte alltid fallet, speciellt inte på utlandsavdelningen. En tid på över en månad från det att ett provisoriskt beslut fattats till dess beslutet når adressaten är inte ovanligt. Detta beror på att främst nödvändiga översättningar men även postgång tar avsevärd tid. En avvägning är därför nödvändig – inte minst sett mot att omedelbar expediering av alla provisoriska beslut är extra resurskrävande varför ordinarie besluts expediering kan fördröjas ytterligare.

Vid ärendets avgörande den 22 februari 1985 uttalade JO Sverne följande i denna fråga.

För min del vill jag inte som försäkringskassan i första hand anlägga praktiska synpunkter på detta. I fråga om negativa beslut bör expedition ställas upp som ett krav även om 18 § förvaltningslagen formellt endast kräver det vid slutliga beslut. Förvaltningslagen innebär endast en minimistandard, och enligt min mening bör 18 § förvaltningslagen iakttas av försäkringskassan även i fråga om beslut enligt 20 kap. 2 a § lagen om allmän försäkring. I de fall det provisoriska beslutet är till den försäkrades fördel kan emellertid en underrättelse om beslutet som lämnas även på annat sätt, t. ex. genom en utbetalningshandling, uppfylla förvaltningslagens krav. En mer nyanserad bedömning av skyldigheten att expediera provisoriska beslut är enligt min mening påkallad.

Fråga om återbetalning från personkonto av pension som utbetalats efter det att pensionstagaren avlidit

(Dnr 3201-1983)

I ett brev till JO berättade Claes Beyer att han i ett radioprogram hört att en bank i enlighet med en överenskommelse mellan banken och försäkringskassan tagit ut ett pensionsbelopp, som felaktigt insatts på en avliden pensionstagares och dennas makes "gemensamma personkonto" efter pensionstagarens död, och återsänt beloppet till försäkringskassan utan att höra maken. Beyer hemställde att JO skulle pröva om detta förfarande stod i överensstämmelse med gällande bestämmelser för myndighetsutövning.

Efter remiss anförde riksförsäkringsverket följande i ett yttrande den 28 maj 1984.

Riksförsäkringsverkets ADB-central jämför en gång per vecka de pensionstagare som erhållit månadspension med de som aviserats avlidna via RSV-rutinen eller inmatning T-kod 399 av försäkringskassan. Denna maskinella bearbetning resulterar i att meddelande "felutsänd pension" sänds till dödsbo eller till pensionstagarens bank. Enligt ny rutin från maj 1983 skall banken återgirera för mycket utbetald pension till försäkringskassan. – – –

Beträffande återbetalning från banken får riksförsäkringsverket hänvisa till bifogade kopia av förbindelse daterad 4 maj 1971 med följande lydelse.

> Postbanken, nedan kallad banken, förbinder sig härmed att till Er återbetala sådana pensionsbelopp, som Ni inom sex månader efter utgången av den kalendermånad, under vilken pensionstagare avlidit, har insatt på pensionstagarens räkning med banken, men vilka belopp enligt Ert meddelande inte skall tillkomma pensionstagarens dödsbo.

I yttrandet framhöll riksförsäkringsverket att den tillämpade rutinen var praktisk och effektiv samt att verket förutsatte att banken iakttar de regler som gäller i förhållande till kunden i de fall kontouttag görs för återföring till verket.

Sedan Beyer fått del av utredningen i klagoärendet avgav han synpunkter. Beyer anförde bl. a. följande.

Ett antal frågor uppkommer i samband med konkurs, eftersom det kan innebära att icke prioriterad borgenär får betalt före andra. Frågan är också om banken genom att betala till försäkringskassan kan överta dess fordran gentemot dödsboet. Vad händer om dödsboet har kvittningsgill motfordran mot staten? Om banken, genom att träffa en överenskommelse med Riksförsäkringsverket, därigenom skaffat sig giltig motfordran på kontohavaren och använder denna till att vägra utbetalning av på kontot innestående belopp till den del det svarar mot bankens motfordran, är det då korrekt av försäkringskassan att medverka häri?

JO tog härefter del av bankinspektionens beslut den 24 oktober 1984 (dnr 18/84-X och 586/84-X) med anledning av klagomål dit rörande frågan om återförande av felaktig pensionsinsättning som gjorts på avliden persons konto.

Bankinspektionen uttalade i beslutet.

Banken hänvisar i sitt yttrande till ett avtal, i vilket banken förbundit sig att till RFV återföra belopp som felaktigt insatts på avliden persons konto.

Svenska Bankföreningen framhåller, att det ifrågavarande avtalet, såvitt föreningen är bekant, visserligen inte innehåller någon bestämmelse om att banken vid återföring av medlen till RFV övertar verkets fordran. Sagda förhållande hindrar enligt föreningens mening emellertid inte, att fordringen genom återföringen övertas av banken. Banken kan då verkställa kvittning mot sin skuld till kontohavarens dödsbo. Banken kan inte klandras härför från rättsliga synpunkter. Förfarandet strider enligt yttrandet inte heller mot kravet på sundhet i bankverksamheten.

Svenska sparbanksföreningen uttalar, att det rent allmänt beträffande kontoinsättningar gäller, att mellan utbetalare och förmedlande bank tillämpas rutiner för korrigering/återdragning av på felaktig grund insatta belopp. Detta anser föreningen vara en praktisk nödvändighet för att hindra felaktiga utbetalningar.

Det i yttrandet åberopade avtalet innehåller, såvitt nu är i fråga, att banken förbinder sig att till RFV återbetala sådana pensionsbelopp som banken inom sex månader efter utgången av den kalendermånad, under vilken pensionstagare avlidit, har insatt på dennes konto i banken.

Frågan om banken äger åberopa kvittning mot dödsboet ankommer det inte på bankinspektionen att avgöra. Det är en privaträttslig fråga som i förekommande fall får prövas av allmän domstol. Intet motsäger emellertid, såvitt inspektionen kunnat finna, Svenska bankföreningens uppfattning att banken kan göra gällande kvittning.

Därmed är emellertid inte sagt, att en kvittning från bankens sida alltid är förenlig med god banksed.

Inspektionen har vid prövning av klagomål av liknande natur uttalat, att medel, som oriktigt inbetalats till banken för insättning på annans konto, kan återtagas på begäran av inbetalaren, om detta sker i omedelbar anslutning till insättningen. Återtagningen är då att se som en rättelse av en felbokföring. Om medlen insatts på lönekonto, får dock återtagning utan kontoinnehavarens medgivande anses utesluten, när medlen har blivit tillgängliga för lyftning och kontoinnehavaren inte dessförinnan fått meddelande om att insättningen varit felaktig. I fråga om andra konton än lönekonton har inspektionen ansett förenligt med god banksed att en bank verkställer återtagning något senare, i regel dock inte efter det att kontoinnehavaren

haft praktiska möjligheter att disponera beloppet.

Den föreliggande situationen skiljer sig på flera sätt från dem som tidigare varit under bedömning. Det rör sig om insättningar, som är ostridigt felaktiga men som kan vara svåra, ibland omöjliga att undvika. Insättningen har gjorts till förmån för den avlidne, inte till förmån för dödsboet. Detta har inträtt i den avlidnes ställe, men endast som ett led i utredning – innefattande betalning av skulder, bl. a. av nu ifrågavarande slag – och skifte av den avlidnes egendom mellan de slutliga rättsinnehavarna.

Med hänsyn till dessa förhållanden anser inspektionen inte oförenligt med god banksed, att banken begagnar den kvittningsrätt som kan tillkomma densamma under viss tid efter insättningen. Den i avtalet angivna tiden av ett halvt år efter dödsfallsmånaden synes dock väl lång. Det får vidare anses vara ett oeftergivligt krav att banken omedelbart underrättar dödsboet om att kvittning åberopas och återdragning skett. Detta har banken inte gjort, och den kan åtminstone i sistnämnda hänseende inte undgå viss kritik.

Oberoende härav framstår det i avtalet stipulerade förfarandet i flera hänseenden som otillfredsställande. De pensionstagare, som godtar den från många synpunkter fördelaktiga pensionsutbetalningen genom bank borde dessförinnan underrättas om att återdragning kan ske av felaktigt insatta belopp. De som redan nu får sina pensioner genom bank bör också få sådan underrättelse. Det bör vidare övervägas, om inte den i avtalet angivna tiden av ett halvt år kan förkortas och enbart avse viss tid efter inbetalningen oberoende av dödsdagen. Inspektionen vill rekommendera bankerna att ta upp förhandlingar med RFV om en komplettering av utbetalningssystemet på här antytt sätt. Under alla förhållanden bör det ingå i bankernas rutiner att omedelbart underrätta dödsboet om verkställda återdragningar.

I beslut den 13 mars 1985 anförde JO Sverne följande.

Det ankommer inte på mig att fälla uttalanden om det lagliga eller lämpliga i att banker åtagit sig att till riksförsäkringsverket återföra belopp som verket felaktigt satt in på avlidens konto. Detta ligger utanför min tillsynskompetens. Det ankommer inte heller på mig att utreda de konkursrättsliga problem som kan följa med den tillämpade rutinen.

Bankinspektionen har i sitt beslut den 24 oktober 1984 rekommenderat bankerna att ta upp förhandlingar med riksförsäkringsverket bl. a. om förkortning av den tid, under vilken återdragning av det aktuella slaget kan ske.

Det bör visserligen såsom riksförsäkringsverket anfört i sitt yttrande hit i första hand ankomma på bankerna att iaktta de regler som gäller i förhållande till kunden. Det kan emellertid diskuteras om en myndighet bör medverka till förfaranden som framstår som otillfredsställande ur allmän synpunkt även om förfarandet är praktiskt ur myndighetens synpunkt. Det kan också diskuteras om de enskildas intressen inte bör vägas tungt när rutiner av ifrågavarande slag diskuteras. Enligt min mening kan det också ifrågasättas om inte de försäkrade bör informeras om denna rutin i informationsmaterialet om kontoinsättning.

På grund av det anförda vill jag rekommendera riksförsäkringsverket att på nytt överväga den tillämpade rutinen tillsammans med de banker, som verket slutit avtal med.

Fråga om skyldighet att anmäla skada enligt lagen om statligt personskadeskydd

(Dnr 40-1984)

I ett brev till JO begärde S. hjälp med utredning av ett ärende angående anmälan av en skada som inträffat under värnpliktstjänstgöring. S. hade frikallats från Svea Livgarde i Kungsängen på grund av handeksem till följd av nickelallergi. Skadan hade inte anmälts som arbetsskada till försäkringskassan och S. hade inte sjukskrivits vid utryckningen från värnpliktstjänstgöringen. Han hade därför hamnat i ekonomiska svårigheter.

Upplysningar infordrades från Svea Livgarde. I intyg den 30 januari 1984 uppgav förbandsläkare Claes-Gustaf Nordquist att S:s nickel-koboltallergi existerade redan före inryckningen vid I 1 (Svea Livgarde). Detta framgick av ett intyg utfärdat den 20 november 1980 på hudkliniken vid Karolinska sjukhuset. Eventuell anmälan om arbetsskada borde därför enligt Nordquist gjorts av hudkliniken som hade nödvändig sakkunskap i ämnet. Vid utryckningen från Svea Livgarde var S. subjektivt besvärsfri och sjukskrivning kunde därför inte komma i fråga.

Efter remiss anförde försvarets sjukvårdsstyrelse följande i ett yttrande den 21 maj 1984.

Försvarets sjukvårdsstyrelse finner det medicinskt dokumenterat att S. lidit av nickel-koboltallergi minst sedan 1980. Det akuta skovet med eksem hann både uppkomma och avklinga under tjänstgöringstiden och S. var arbetsför vid hemförlovningen i samma mån som han varit det vid inryckningen till grundutbildningen. Försvarets sjukvårdsstyrelse anser till följd härav att anmälan enligt lag (1977:265) om statligt personskadeskydd då ej skulle göras. Eftersom S. vid tiden för utryckningen var besvärsfri saknades förutsättning för att sjukskriva honom.

Med anledning av vad som framkommit i ärendet beslöt JO att infordra yttrande från riksförsäkringsverket. I yttrande den 17 juli 1984 uppgav verket följande.

Förordning (1977:284) om arbetsskadeförsäkring och statligt personskadeskydd (FASP) §§ 16 och 17, den senare med hänvisning till § 8 samma förordning, reglerar förutsättningarna för anmälan om skada som omfattas av lag (1977:265) om statligt personskadeskydd (LSP). Reglerna i FASP medför i realiteten att en vidsträckt anmälningsskyldighet föreligger. Anmälan skall göras om skadan medfört eller kan antagas medföra rätt till sjukvårdsersättning eller sjukpenning. Likaså skall anmälan göras om skadan föranlett eller kan antagas föranleda sveda och värk eller annat stadigvarande men.

Enligt LSP § 3 handhas personskadeskyddet av riksförsäkringsverket och de allmänna försäkringskassorna. Den försäkringsmässiga bedömningen som ankommer på kassan styrs bl. a. av de centrala reglerna i LSP §§ 6-9. Här anges personskadeskyddets omfattning, bedömningsgrunder vid skada på grund av olycksfall eller på grund av annat än olycksfall, visandedag m. m.

Myndighet som har att svara för anmälan om skada kan enligt RFV:s mening inte föregripa kassans försäkringsmässiga prövning genom att som villkor för anmälan ställa andra krav på skadan än de som framgår av FASP § 8.

I det aktuella ärendet har den försäkrade under värnpliktstjänstgöring ådragit sig ett skov av den nickel-koboltallergi som han led av redan före tjänstgöringen. Detta skov är av sådan art att det uppfyller rekvisitet för skada såsom de anges i FASP § 8. Anmälan enligt LSP borde därför ha gjorts.

I beslut den 23 april 1985 anförde JO Sverne följande.

Enligt 16 § förordningen (1977:284) om arbetsskadeförsäkring och statligt personskadeskydd skall underrättelse om skada som omfattas av statligt personskadeskydd och som visat sig under värnpliktstjänstgöring lämnas till kompanichefen eller motsvarande befäl. Det åligger sedan denne att omedelbart underrätta regementschefen eller motsvarande chef om skadan. Enligt 17 § samma förordning är denne senare chef därefter skyldig att göra anmälan till försäkringskassan.

Av handlingarna i ärendet framgår att någon anmälan till försäkringskassan inte gjorts beträffande S:s skada. En sådan anmälan borde enligt riksförsäkringsverkets uppfattning ha gjorts. Jag delar denna uppfattning. Av yttrandena från såväl Svea Livgarde som försvarets sjukvårdsstyrelse framgår att man dels i viss utsträckning svävat i okunnighet om vem som bort göra anmälan i ärendet och dels gjort en egen försäkringsmässig bedömning. Detta senare förhållande innebär att en annan myndighet än den som har befogenhet att avgöra saken har verkställt den försäkringsmässiga prövningen. Jag vill också erinra om att anmälningsskyldigheten inte alltid är beroende av om ersättning faktiskt kan utgå eller inte.

Det är angeläget att försvarets sjukvårdsstyrelse upplyser de olika förbanden om de regler som gäller för skador under militärtjänstgöring. Detta gäller både själva anmälningsförfarandet och vilken instans som har att bedöma om en inträffad skada omfattas av lagen om statligt personskadeskydd. Det kan vara lämpligt att sådan information lämnas efter samråd med riksförsäkringsverket. Jag utgår ifrån att man från Svea Livgardes sida nu ser till att anmälan om S:s skada görs till vederbörlig försäkringskassa.

Vissa övriga ärenden

Motivering av föredragandens förslag till beslut i förtidspensionsärende
(Dnr 3111-1983)

På förekommen anledning uttalade *JO Sverne* följande i ett beslut den 10 april 1985.

En av tankarna bakom förfarandet att föredraganden lämnar ett förslag till beslut är att delegationen, om den delar föredragandens bedömning, skall kunna ta förslaget som sitt beslut. Det bör därför enligt min mening krävas att föredragandens förslag till beslut utformas på ett sätt som uppfyller kraven i 17 § förvaltningslagen. Det är vidare så att en kommunicering av föredragningspromemorian endast fyller sin funktion till alla delar, om förslaget till beslut ger ett klart besked om hur föredraganden ser på ärendet.

Fråga om skyldighet för allmän försäkringskassa att lämna ut uppgifter om anställdas hemadresser
(Dnr 2879-1984)

I en skrivelse till JO tog anmälaren upp frågan om skyldighet för allmän försäkringskassa att lämna ut uppgifter om anställdas hemadresser. De anställda motsatte sig att uppgifterna lämnades ut då de kände sig hotade av anmälaren.

I ett beslut den 24 januari 1985 uttalade *JO Sverne* följande.

Enligt 15 kap. 4 § sekretesslagen gäller att myndighet på begäran av enskild skall lämna ut uppgifter ur allmän handling, som förvaras hos myndigheten, i den mån hinder inte möter på grund av bestämmelser om sekretess eller av hänsyn till arbetets behöriga gång. Adressen till en arbetstagare i offentlig tjänst är utom i vissa undantagsfall, som i detta sammanhang saknar betydelse, inte hemlig hos arbetsgivaren. Man kan således inte vägra att lämna ut en sådan uppgift på grund av sekretess. Uppgiftsskyldigheten är knuten till om uppgiften finns i en allmän handling. Oavsett om uppgiften om en anställds aktuella adress finns i hans personakt eller i en persondataakt, som har upprättats inom myndigheten för att användas som underlag för löneutbetalningar, är det fråga om en allmän och offentlig handling. En begäran om en uppgift ur en sådan handling skall därför villfaras om uppgiften finns angiven i akten och akten är tillgänglig. Såsom kassan har medgett behöver inte en sådan begäran göras skriftligen.

Kassan har som motivering för sitt avslag angett att befattningshavarna kände sig personligen hotade om deras adresser lämnades ut till anmälaren.

Av vad som har framkommit i ärendet framgår inte att det har förelegat någon sådan nödsituation, som enligt 24 kap. 4 § brottsbalken gör, att ansvarsfrihet för vägran att lämna ut allmänna handlingar kan komma i fråga.

Försäkringskassan borde därför genast ha lämnat ut de begärda uppgifterna till anmälaren.

IV. Förvaltningen i övrigt

JO:s tillsynskompetens m. m.

Även under detta verksamhetsår har JO i ett flertal ärenden haft att ta ställning till frågor om JO:s tillsynskompetens.

En sådan fråga, vilken har följts med stor uppmärksamhet, har varit löntagarfondstyrelsernas rättsliga status.

Sedan redaktören Anders Larsson och docenten Gustaf Petrén hade anmält första resp. fjärde löntagarfondstyrelsen uttalade JO Nilsson i ett gemensamt beslut den 8 november 1984 att *löntagarfondstyrelserna* enligt hans uppfattning inte stod under JO:s tillsyn. Skälen var bl. a. dessa:

År 1958 lade pensionskommittén fram ett förslag till hur AP-fonden skulle förvaltas. Det förslaget utgick från att fonden skulle ha en fri och självständig ställning. Kommittén avvisade uttryckligen varje tanke på att fondens medel skulle utgöra en del av statens (eller företagens) förmögenhet. Regeringen anslöt sig i 1958 års proposition med förslag till principer för en allmän pensionsreform till den uppbyggnad av fondförvaltningen som kommittén tänkt sig. Man "förbehöll sig" rätten att ändra uppfattning i den frågan om den kommande remissbehandlingen av kommitténs förslag gav anledning till det. På den punkten kom det uppenbarligen inte fram något som fick regeringen att ändra uppfattning. Det är den logiska förklaringen till att saken inte alls berördes i 1959 års proposition med förslag till bl. a. reglemente för fondförvaltningen. Att kommitténs förslag att fonden skulle vara en i alla avseenden självständig institution vinner onekligen starkt, för att inte säga avgörande stöd av det faktum att statsmakterna samma år (= 1959) bestämde att AP-fonden i skattesammanhang skulle behandlas som ett särskilt rättssubjekt. Någon motivering för det beslutet gavs visserligen inte. Detta behöver emellertid inte betyda annat eller mer än att frågan om fondens ställning var så aktuell att några ytterligare utläggningar i den delen inte bedömdes nödvändiga. – Något formellt beslut genom vilket de medel som uttaxerades för fondens räkning uttryckligen avskiljs från den statliga förmögenhetsmassan finns inte. För min del kan jag inte se att detta utgör någon avgörande invändning mot uppfattningen om "fondernas självständighet". Antagandet av reglementet kan, föreställer jag mig, väl fungera i ett sådant besluts ställe.

Att AP-fonden – och därmed också löntagarfonderna – enligt min mening utgör en självständig förmögenhetsmassa innebär emellertid inte automatiskt och med nödvändighet att fondstyrelserna t. ex. faller utanför JO:s tillsyn. Deras uppbyggnad och/eller uppgifter kan vara sådana att de – självständigheten till trots – skall omfattas av tillsyn. Och det finns onekligen en del omständigheter som ger dem en offentligrättslig karaktär: statsmakterna har beslutat både att de skall inrättas och om deras verksamhet och finansiering, regeringen tillsätter (och avsätter) deras ledamöter. Men samtidigt finns det omständigheter som med tyngd talar för en motsatt

ståndpunkt. Regeringen disponerar inte fondernas medel, inte heller kan fondstyrelserna sägas lyda under regeringen. Inte heller behöver fondstyrelsernas ledamöter vara svenska medborgare (vilket dock kan sägas vara en funktion av att fondstyrelserna inte lyder under regeringen). De regler som gäller för och under anställning i statens tjänst är inte tillämpliga.

Väger jag så samman samtliga de omständigheter som här gör sig gällande så resulterar den operationen i den tolkning som jag har redovisat i inledningen till detta avsnitt. Jag anser alltså inte att fondstyrelserna omfattas av min tillsyn. Det kan då hävdas att jag inte har behandlat, än mindre besvarat en aspekt på problemet: Om fondstyrelserna inte är sådana inrättningar som omfattas av JO:s tillsyn, vad är de då? Det är naturligtvis en intressant fråga men knappast inte relevant i detta sammanhang: om en analys av en inrättning leder fram till att den definitionsmässigt inte hör hemma i en kategori, så bör den inte kunna "återföras" dit bara därför att det visar sig svårt att hitta en kategori för den. Den kanske kan få vara unik?

Några ord som avslutning. Jag är självklart medveten om att mitt ställningstagande avviker från den ståndpunkt som – enligt vad massmedia haft att berätta – två kammarrätter har intagit. Om jag då bortser från att kammarrätternas och min bedömning gjorts utifrån formellt sett olika utgångspunkter så är det angeläget för mig att framhålla att det självklart skulle vara en avgjord fördel om frågan kunde komma under regeringsrättens prövning. Ett uttalande av den instansen skulle vara till gagn både för saken och debatten.

– – –

Sedan regeringsrätten prövat frågan om löntagarfondstyrelsernas rättsliga status enligt tryckfrihetsförordningen (TF) och sekretesslagen (1980:100) inkom klagomål från redaktören Lars Hedlund till JO rörande påstådda brister i löntagarfondstyrelsernas diarieföring m. m. I en promemoria den 10 april 1985 gjorde JO Nilsson bl. a. följande konstateranden.

Frågan kom också under regeringsrättens prövning sedan löntagarfonderna besvärat sig över resp. kammarrätts beslut. Fonderna ville att deras beslut skulle upphävas eftersom löntagarfondernas styrelser inte är myndigheter i den mening som avses i 2 kap. 3 § tryckfrihetsförordningen. I beslut den 6 december 1984 avvisade regeringsrätten besvären med en utförlig motivering. Domstolen uttalar avslutningsvis (citatet är hämtat från beslutet med anledning av tredje löntagarfondens besvär – 5190-1984):

– De anförda förhållandena visar att löntagarfondstyrelserna inte har givits en sådan ställning att de skulle vara undantagna från offentlighetsprincipen. De uttalanden som gjorts om fondförvaltningens självständighet i förhållande till regeringen är inte tillräckliga för att kunna medföra en sådan effekt.

Eftersom tredje löntagarfondstyrelsen således är att anse som myndighet i tryckfrihetsförordningens och sekretesslagens mening äger styrelsen inte rätt att överklaga kammarrättens beslut.

Regeringsrätten avvisar tredje löntagarfondstyrelsens talan. –

Hedlund har nu – med hänvisning till regeringsrättens beslut – begärt att JO skall "uttala sin uppfattning om resp. vidtaga lämpliga åtgärder" med anledning av *dels* att fondkanslierna enligt överenskommelse mellan fondcheferna är öppna för allmänheten endast fredagar mellan klockan 10 och 12, *dels* att diarieföringen är ofullständig där den alls förekommer. Hedlund hänvisar till bestämmelsen i allmänna verksstadgan och serviceförordningen

och framhåller att underlåtenhet att föra diarium medför "i praktiken att bestämmelserna i TF 2 kap. om allmänna handlingars offentlighet ej har efterlevts av myndigheten."

Begreppet myndighet är som i många sammanhang har framhållits inte entydigt definierat i lagstiftningen. Det är därmed inte a priori givet att begreppet har samma innebörd i t. ex. TF som det har i lagen med instruktion för riksdagens ombudsmän. Samtidigt är det ju uppenbart att det är i högsta grad olämpligt (för att använda ett milt uttryck) om innebörden av begreppet varierar. Till ombudsmännens viktigaste skyldigheter hör att se till att medborgarnas grundläggande fri- och rättigheter inte träds för när. Tryckfriheten är en sådan rättighet. Detta utgör i sig ett starkt skäl för att begreppet myndighet i båda de nämnda författningarna bör ha en och samma innebörd. Jag utgår alltså från att det organ som anses vara myndighet enligt TF:s och sekretesslagens regler också är det enligt JO-instruktionen.

Regeringsrätten har på anförda skäl kommit fram till att löntagarfondstyrelserna "är att anse som myndigheter" i TF:s och sekretesslagens mening och därmed också – i konsekvens med vad jag nyss sade – myndigheter under JO:s tillsyn. Jag känner mig visserligen inte övertygad av de skäl som regeringsrätten har anfört för sin uppfattning men är beredd att acceptera dess slutsats av denna anledning. Regeringsrättens utslag är inte bindande på samma sätt som t. ex. anglosachsiska domstolars utslag är, men det säger sig självt att domstolar och andra myndigheter regelmässigt bör ställa sig rättsliga avgöranden av de högsta instanserna till efterrättelse. Det avgörande skälet för en sådan ordning är, som jag ser det, att den enskildes möjligheter att orientera sig i systemet och inrätta sig efter vad som bedöms vara rättens innebörd annars skulle högst avsevärt försvåras, vilket i sin tur i varje fall på någon sikt säkerligen skulle leda till att förtroendet för rättsordningen skulle urholkas.

Jag är alltså – efter mönster av en tidigare ledamot av vår riksdag – beredd att ändra mitt "votum" (om än inte min uppfattning), en utveckling som jag ju för övrigt förutskickade i mitt beslut den 8 november 1984 (s. 4).

Jag beslutar alltså att angivna fondstyrelser skall yttra sig över Hedlunds anmälan.

Statsråd står inte under JO:s tillsyn, däremot departementstjänstemän. I ett ärende begärde en journalist med hänvisning till en tidningsartikel att JO skulle granska huruvida tjänstemännen vid bostadsdepartementet följde tryckfrihetsförordningen, när det gällde att tolka vilka s. k. minnesanteckningar, som är allmänna handlingar. JO Holstad svarade bl. a. följande.

Med anledning av innehållet i Er artikel utgår jag från att Ni menar att vederbörande statsråd eller möjligen någon tjänsteman kan ha tillämpat regeln i 2 kap. 9 § TF felaktigt i det angivna ärendet. I verkligheten skulle kanske alla de promemorior Ni nämner ha tillfört ärendet någon sakuppgift. I så fall skulle regeln inte ha varit tillämplig. Promemoriorna skulle med andra ord ha blivit allmänna handlingar så snart de upprättats. Jag utgår från att dessa promemorior inte har arkiverats och att Ni vill att JO skall utreda om detta berott på en felaktig rättstillämpning av någon tjänsteman i bostadsdepartementet. Men Ni vill tydligen dessutom ha utrett om inte

tjänstemännen rutinmässigt gör fel vid tillämpningen av 2 kap. 9 § första stycket TF.

Här vill jag erinra om en viktig begränsning i JO:s tillsyn. Begränsningen innebär att varken regeringen eller dess enskilda ledamöter omfattas av tillsynen. Vad ett statsråd gjort eller inte gjort kan jag alltså inte undersöka. Den granskningen är en uppgift för riksdagen (jfr 12 kap. 1 § regeringsformen). Tjänstemännens åtgärder kan jag däremot granska. Men givetvis får inte begränsningen i tillsynen kringgås på det sättet att en undersökning som formellt är riktad mot tjänstemännen rent faktiskt kommer att avse vederbörande statsråds eller regeringens åtgärder. Begränsningen har därför en viss betydelse även när en anmälan är riktad mot tjänstemännen i ett departement.

Mot denna bakgrund har jag inte funnit anledning att gå vidare beträffande det särskilda fall Ni tagit upp.

Klagomål riktas ofta mot *advokater*, såväl privatpraktiserande som sådana som är anställda vid allmänna advokatbyråer. Klagomål mot privatpraktiserande advokater tas inte upp till prövning, då dessa inte står under JO:s tillsyn. I sådana ärenden hänvisas regelmässigt till 8 kap. 6 § rättegångsbalken, där det framgår att advokatsamfundets styrelse har tillsyn över advokatväsendet och att justitiekanslern kan påkalla åtgärd mot advokat, som åsidosätter sin plikt. Advokater vid allmänna advokatbyråer står i och för sig under JO:s tillsyn. När en anmälan går ut på lämpligheten av de åtgärder en sådan advokat vidtagit för sin klients räkning kan ofta JO:s svar på anmälan se ut så här:

Advokater vid allmänna advokatbyråer står i och för sig såsom statsanställda tjänstemän under tillsyn av JO. När JO utövar denna tillsyn måste han dock ta hänsyn till verksamhetens särskilda karaktär. Om framförda klagomål, som i detta fall, gäller lämpligheten av åtgärder som advokaten vidtagit för en klients räkning, är utrymmet för en kritisk granskning från JO:s sida mycket litet. Jag finner mot ovan angiven bakgrund inte skäl att ta upp Era klagomål till prövning utan avskriver ärendet från vidare handläggning.

I en anmälan riktades kritik mot en *honorärkonsul* för underlåten hjälp i en rättslig angelägenhet. JO Nilsson svarade på följande sätt.

Jag har fått den uppgiften från utrikesdepartementet (UD) att N.N. inte är tjänsteman hos konsulatet men att han har ett oavlönat hedersuppdrag som honorärkonsul. Enligt JO-instruktionen står en sådan uppdragstagare inte under JO:s tillsyn. Jag kan därför inte ta upp Era klagomål till prövning. Ni kan i stället, om Ni så önskar, vända Er till UD.

En annan anmälan gällde sättet på vilket Stockholms *handelskammare* utövat sin tillsyn över en auktoriserad fastighetsmäklare enligt den numera upphävda kungörelsen (1947:336) om auktorisation av fastighetsmäklare. JO Nilsson gav följande besked.

Enligt 2 § lagen (1975:1057) med instruktion för justitieombudsmännen omfattar ombudsmännens tillsyn:

1 statliga och kommunala myndigheter
2 tjänstemän och andra befattningshavare vid dessa myndigheter och
3 annan som innehar tjänst eller uppdrag, varmed följer myndighetsutövning, såvitt avses denna hans verksamhet.

En handelskammare är alldeles uppenbart ingen myndighet; instruktionens p. 1 och 2 är alltså inte tillämpliga. Återstår då p. 3.

Uppdraget att meddela och/eller återkalla auktorisation för fastighetsmäklare enligt kungörelsen (1947:336) om auktorisation av fastighetsmäklare kan visserligen sägas innefatta myndighetsutövning. Men den myndighetsutövningen har ju då närmast mäklaren – resp. mäklaren in spe – som "objekt". Att någon annan med åberopande av p. 3 skulle kunna påkalla JO:s granskning av en handelskammares beslut i en auktorisationsfråga innebär en tolkning av den punkten som jag inte är beredd att ansluta mig till. Jag anser mig följaktligen författningsenligt förhindrad att ta upp Er anmälan mot handelskammaren till prövning.

I en anmälan kritiserades en *kyrkvärd* för en skrivelse som han hade avfattat i denna sin egenskap. JO Nilsson uttalade följande.

I 54 § första stycket i den dåvarande lagen om församlingsstyrelse föreskrevs att kyrkvärdar väljs av kyrkorådet bland ledamöterna och suppleanterna i rådet för den tid de blivit valda till ledamöter eller suppleanter. Lagen om församlingsstyrelse upphörde att gälla den 1 juli 1983 och ersattes av lagen (1982:1052) om församlingar och kyrkliga samfälligheter. Enligt den lagen gäller att kyrkorådet väljer kyrkvärdar bland de röstberättigade i församlingen (5 kap. 15 §). Minst en av kyrkvärdarna skall utses bland ledamöterna och suppleanterna i kyrkorådet. Kyrkvärdarna utses för tre år räknat från och med den 1 januari året efter det år då val i hela riket av kyrkofullmäktige har ägt rum.

Uppdraget att vara kyrkvärd är ett förtroendeuppdrag utan något som helst inslag av myndighetsutövning. Kyrkvärdarna har till huvudsaklig uppgift att *dels* utöva en allmän tillsyn över församlingens kyrkobyggnader och kyrkliga lösegendom, *dels* fullgöra vissa sedvanemässigt framväxta representativa eller ceremoniella funktioner i samband med olika förrättningar, *dels* medverka vid församlingskollekterna. Den förtroendeställning som en kyrkvärd i dag har är ett utflöde av det ansvar för lokalkyrkan och dess egendom som han eller hon delar med kyrkorådet. En kyrkvärds ställning eller funktion är enligt min uppfattning inte sådan att jag som JO bör gå in i någon prövning av hans eller hennes göranden och låtanden. Jag tar därför inte upp anmälan mot N.N.

JO Holstad hade i ett ärende att ta ställning till om en *skorstensfejarmästare* i en kommun stod under JO:s tillsyn. JO Holstad svarade på följande sätt.

JO:s tillsyn avser tillämpningen i offentlig verksamhet av lagar och andra författningar och omfattar i första hand statliga och kommunala myndigheter, i andra hand tjänstemän och andra befattningshavare vid dessa myndigheter och dessutom annan som innehar tjänst eller uppdrag, varmed följer myndighetsutövning, såvitt avser denna hans verksamhet (se 12 kap. 6 § regeringsformen och 2 § instruktionen för JO, SFS 1975:1057). I detta ärende gäller att frågan om skorstensfejarmästaren, som inte är kommunalt anställd, står under tillsyn i egenskap av uppdragstagare med myndighetsutövning.

Enligt 11 kap. 6 § tredje stycket regeringsformen kan förvaltningsuppgift överlämnas till bolag, förening, samfällighet, stiftelse eller enskild individ. Innefattar uppgiften myndighetsutövning, skall det ske med stöd av lag. Inom brandlagstiftningen finns uppgifter som ankommer på skorstensfejarmästare och som innefattar myndighetsutövning i regeringsformens mening. En skorstensfejarmästare, som arbetar som fri företagare och entreprenör, står följaktligen under tillsyn av JO i den mån han utövar sådana särskilda

befogenheter. Enligt vad handlingarna utvisar är det emellertid i detta fall inte fråga om någon lagreglerad verksamhet utan om ett fritt uppdrag från kommunen. Jag kommer alltså till slutsatsen att jag inte är behörig att göra något ingripande här.

I ett ärende ställdes vissa frågor rörande förvaltningar av allmänningsskogar, bl a om hur 30 § lagen (1957: 167) om allmänningsskogar i Norrland och Dalarna skall förstås. JO Holstad uttalade följande.

JO:s uppgift är att ha tillsyn över att myndigheter och befattningshavare hos myndigheter följer lagar och andra författningar och i övrigt fullgör sina åligganden. De beslutande och förvaltande organen för en allmänningsskog är inte några myndigheter. De står alltså inte under JO:s tillsyn. Och det ankommer inte på JO att utan anknytning till tillsynsverksamheten tillhandagå enskilda med utredningar angående rättsliga frågor.

Skiljeman, förordnad av tingsrätt, och *skiljenämnd* står inte under JO:s tillsyn. Inte heller prövades klagomål mot en av statens invandrarverk anlitad *översättare*. I JO:s beslut uttalades att uppdraget inte hade utförts av befattningshavare vid invandrarverket eller av annan med tjänst, varmed följer myndighetsutövning.

Klagomål mot *Fogdaröds-Sötofta* hem för utvecklingsstörda upptogs inte till prövning, då hemmet drivs av en förening. Inte heller prövades klagomål mot *Mössebergs kurort* och *Öjersjöhemmet*, hem för vård eller boende, då dessa drivs i privat regi.

Klagomål mot *stiftelser, föreningar, förbund, politiska* och *fackliga organisationer* och deras *funktionärer* m. fl. har inte prövats i sak med hänvisning till att de inte omfattas av JO:s tillsyn. Som exempel kan nämnas Skansen, Stiftelsen Göteborgs studenthem, Stiftelsen Teljebostäder, Svenska Tonsättares Internationella Musikbyrå (STIM), Svenska Kennelklubben, Skattebetalarnas förening, Mälarskogs ek. förening, Södra Skogsägarna ek. förening, Köpmannaförbundet, Klappsjö jaktvårdsområde och Västernorrlands läns jaktvårdsförening, Lingbo vägförening, Malmö närradioförening, Garantiföreningen för folkhögskolan Hvilan, Finspångs finska förening, Svenska Kommunalarbetareförbundet, Sveriges Kommunaltjänstemannaförbund, Hotell- och Restauranganställdas förbund, SACO/SR, TCO-ordföranden Björn Rosengren, Stockholms socialdemokratiska kvinnodistrikt och Ljusnarsbergs obundna kommunparti.

Klagomål mot *statliga* och *kommunala aktiebolag* har förekommit ofta men har avvisats utan prövning i sak (endast under en förutsättning kan ett aktiebolag stå under JO:s tillsyn, nämligen om bolaget innehar ett uppdrag varmed följer myndighetsutövning – tillsynen gäller då denna verksamhet). Klagomål har bl a avvisats mot PK-finans, Stockholms kommuns parkerings AB, AB Sundsvallsbyggen, AB Härnösandshus och Kommunernas Försäkringsaktiebolag. Klagomål mot *privata* aktiebolag, banker, sparbanker, försäkringsbolag m. fl. har också avvisats med hänvisning till att de inte står under JO:s tillsyn. Som exempel kan nämnas Tidningarnas Telegrambyrå AB (TT), AB Tipstjänst, AB Lessebo Hälsovård, Inkassocentralen i Göteborg AB, Värdepapperscentralen AB, Finans Skandic AB, Uplandsbanken, Jämtlands läns sparbank, Folksam, Holmia försäkringar, Försäk-

ringsbolaget Allmänna Brand, Skånska Brand och Konsortiet för patientförsäkring i Stockholm.

En ordförande i en social distriktsnämnd och socialchefen i vederbörande kommun begärde JO:s granskning av distriktsnämndens handläggning av ett avslutat ärende. JO Sverne gav följande besked.

Enligt 3 § lagen (1975:1057) med instruktion för justitieombudsmännen skall ombudsmännens tillsyn över den offentliga verksamheten bedrivas genom prövning av klagomål från allmänheten samt genom inspektioner och andra undersökningar, som ombudsmännen finner påkallade.

Nu ifrågavarande framställning kommer inte från allmänheten. Den utredning som begärs avser ett hos Lidingö kommun avslutat ärende. Grunden för den begäran om JO:s granskning som har gjorts synes vara olika uppfattningar hos nämnden och massmedier om vad som förevarit i ärendet medan det var aktuellt hos nämnden.

Enligt min mening föreligger inte skäl för mig att i detta läge söka utreda vad som har förekommit. Er begäran föranleder därför ingen åtgärd från min sida.

I ett ärende kritiserades ett hyresråd för att han vid en föreläsning på en industrimässa ev skulle ha uttalat sig ofördelaktigt om ett industriföretag. JO Wigelius uttalade följande.

JO har till uppgift bl. a. att tillse att myndigheter och deras befattningshavare efterlever lagar och andra författningar samt i övrigt fullgör sina åligganden. Det faller utom ramen för N:s tjänst som hyresråd att föreläsa vid industrimässor och andra sådana arrangemang. Att han kan ha anlitats för uppdraget på grund av de särskilda insikter som han förvärvat i sin domargärning saknar betydelse för den bedömningen. Vad N. gjort eller kan komma att göra i det sammanhang Ni anger kan därför inte föranleda något ingripande från min sida.

Det är mycket vanligt att klagomål hos JO gäller uttalanden till massmedier av statliga och kommunala tjänstemän. JO:s svar i sådana ärenden brukar i regel utformas på följande sätt.

I 1 kap. 1 § tredje stycket tryckfrihetsförordningen sägs att det står envar fritt att, i alla de fall där annat inte anges i tryckfrihetsförordningen, meddela uppgifter och underrättelser i vad ämne som helst för offentliggörande i tryckt skrift till dess författare eller utgivare eller, om det finns särskild redaktion för skriften, till denna eller till företag för yrkesmässig förmedling av nyheter till periodiska tidskrifter. För meddelanden av uppgifter och underrättelser till radio och TV gäller enligt radioansvarighetslagen likartade regler som i tryckfrihetsförordningen.

Detta är den s. k. meddelarfriheten. Som framgår av de redovisade stadgandena gäller meddelarfriheten för "envar" och således även för befattningshavare i stat och kommun. Denna meddelarfrihet har i praktiken stor betydelse för offentliga tjänstemäns möjlighet att fritt ta kontakt med eller vid intervjuer informera press, radio och TV.

Meddelarfriheten innebär således att befattningshavare i offentlig tjänst har rätt att lämna meddelande till massmedier på samma sätt som andra medborgare.

Enligt tryckfrihetsförordningen gäller också ett särskilt ansvarssystem beträffande uppgifter som publiceras i tryckta skrifter. Detta innebär bl. a. *att* en särskild ansvarig utgivare i princip bär ansvaret för de uppgifter, som

offentliggörs i en tidning och *att* det gäller särskilda regler för tryckfrihetsprocessen.

Det rättsliga läget är med andra ord sådant att det inte finns utrymme för något ingripande från min sida.

Sekretessen inom hälso- och sjukvården jämförd med domstolssekretessen

(Dnr 2782-1984)

En person översände till JO en kopia av en tidningsartikel, som varit införd i Västerviks Tidning den 25 september 1984. Artikeln har rubriken "Patient försökte våldta patient" och innehåller detaljerade uppgifter rörande ett våldtäktsmål vid Västerviks tingsrätt.

Mot bakgrund av tidningsartikeln ställdes vissa frågor rörande sekretessen inom sjukvården och vid domstolarna.

Som svar härpå framhöll JO Sverne i beslut den 7 december 1984 följande.

Inom hälso- och sjukvården råder i princip en sträng sekretess om den enskildes hälsotillstånd och andra personliga förhållanden.

Bestämmelserna om sekretess på *den allmänna hälso- och sjukvårdens område* finns i 7 kap. 1–3 och 6 §§ sekretesslagen (SekrL).

Enligt 1 § får uppgift om enskilds hälsotillstånd och andra personliga förhållanden lämnas ut endast om det står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men.

Beträffande sekretessen hos domstol är reglerna mer komplicerade. Anledningen härtill är att rättegångar i så stor utsträckning som möjligt bör vara offentliga, framför allt då det gäller brottmål. Det finns ett starkt allmänt intresse av insyn i sådana mål. Vissa undantag från offentligheten finns dock.

För domstolarna gäller bl. a. följande regler.

I 12 kap. 1 § första stycket SekrL finns en regel om sekundär sekretess hos domstolar. Om domstol i sin rättskipande eller rättsvårdande verksamhet från annan domstol eller annan myndighet får uppgift som är sekretessbelagd där, gäller sekretessen också hos den domstol som mottar uppgiften. Erhålles uppgiften däremot från en privatpraktiserande läkare överförs ej sekretessen enligt detta lagrum.

Enligt 12 kap. 1 § andra stycket SekrL skall bestämmelsen om sekundär sekretess dock inte tillämpas om en primär sekretessregel gäller till skydd för samma intresse hos den mottagande myndigheten. Som exempel på primära sekretessregler hos domstol kan i första hand nämnas bestämmelsen i 9 kap. 16 § SekrL, vari stadgas att sekretess gäller i vissa angivna typer av brottmål för uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs. Denna sekretess gäller bl. a. i mål om ansvar för sedlighetsbrott.

Enligt 7 kap. 22 § SekrL gäller vidare hos domstol sekretess i brottmål m. m. för uppgift om enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden som framkommer vid personundersökning, rättspsykiatrisk undersökning eller annan sådan utredning, om det av särskild anledning kan antas att den uppgiften rör eller någon honom närstående lider men om uppgiften

röjs. Detta innebär att om domstol begärt ett läkarintyg enligt 7 § lagen om personundersökning i brottmål eller ett rättspsykiatriskt utlåtande rörande misstänkt i brottmål, så följer sekretessen enligt 7 kap. 1 § SekrL inte automatiskt med intyget respektive utlåtandet och bifogade handlingar till domstolen utan domstolen får enligt 7 kap. 22 § SekrL pröva om handlingarna skall åtnjuta sekretess även hos domstolen.

Om en domstol lånar en journal från ett sjukhus för att användas som bevis i ett mål, följer däremot enligt 12 kap. 1 § första stycket SekrL sekretessen med journalen till domstolen. Journalen blir alltså hos domstolen underkastad sekundär sekretess, dvs. samma sekretess som gäller enligt 7 kap. 1 § SekrL.

En förutsättning för att sekretessen skall bibehållas är att uppgiften inte förebringas vid offentlig förhandling. Skulle uppgiften förebringas vid offentlig förhandling upphör nämligen sekretessen att gälla hos domstolen (12 kap. 3 § SekrL). Oavsett vad som tidigare gällt bibehåller uppgiften sitt sekretesskydd hos andra myndigheter. Om allmän domstol lånar in en sjukjournal, har alltså journalen efter återlämnandet kvar sitt sekretesskydd på sjukhuset, även om delar av den lästs upp vid offentlig förhandling. Likaså kan ett på sjukhuset förvarat originalexemplar av en handling vara sekretessskyddat, även om en kopia av handlingen blivit offentlig hos domstolen.

Om domstol håller förhandling krävs däremot både i fråga om primär och sekundär sekretess att förhandlingen hålls inom stängda dörrar, om sekretessen skall bestå. Skulle uppgiften förebringas vid offentlig förhandling blir den som nämnts offentlig. Det är därvid likgiltigt om uppgiften lämnas muntligen eller om den handling, vari uppgiften finns, läses upp eller på annat sätt åberopas vid förhandlingen. Det förhållandet att någon åhörare ej är närvarande vid förhandlingen har ingen betydelse. Är förhandlingen offentlig blir förebringade uppgifter offentliga, oavsett om det finns någon allmänhet tillstädes eller ej. Om en del av en handling inte läses upp eller åberopas vid förhandlingen består dock sekretessen beträffande den delen. Enbart den omständigheten att en sekretessbelagd uppgift finns i en handling, som är tillgänglig vid offentlig förhandling, är alltså inte tillräcklig för att sekretessen skall upphöra att gälla. Domstolen bör därför noga redovisa i vilka delar tillgängligt material har lästs upp eller åberopats vid förhandlingen.

Hos de allmänna domstolarna har förhandlingen i allmänhet karaktär av huvudförhandling, vid vilken allt processmaterial skall förebringas. I förvaltningsdomstolarna karaktäriseras handläggningen i allmänhet av att den muntliga förhandlingen, som inte behöver avse mer än viss eller vissa delar av målet, endast kompletterar den skriftliga handläggningen. Av 30 § förvaltningsprocesslagen framgår att rättens avgörande skall grundas på vad handlingarna innehåller och vad i övrigt förekommit i målet. Härvid åsyftas även annat än innehållet i akten i målet, såsom inlånade akter och andra inlånade handlingar. Den omständigheten att en förvaltningsdomstol hållit muntlig förhandling i ett mål innebär inte att alla de uppgifter, på vilka domstolen enligt nu återgivna regel får grunda sitt avgörande, skall anses förebringade vid förhandlingen. Det är endast uppgifter vilka faktiskt har föredragits eller åberopats vid förhandlingen som har förebringats och som –

om förhandlingen varit offentlig – förlorat sitt sekretesskydd hos domstolen.

Har domstol hållit förhandling inom stängda dörrar, kvarstår sekretessen under målets eller ärendets fortsatta handläggning, om domstolen inte förordnar annat. Emellertid måste domstolen, när den skiljer målet från sig, ta ställning till om sekretessen skall bestå. Anser domstolen att sekretessen skall bestå, måste domstolen meddela förordnande härom (12 kap. 3 § andra stycket SekrL). Ges ej sådant förordnande upphör sekretesskyddet. Sekretessförordnande får ej meddelas separat utan måste ingå i domen eller beslutet.

Om målet eller ärendet går vidare till högre rätt, skall denna alltid ompröva den lägre instansens sekretessbeslut, innan den skiljer målet från sig (12 kap. 3 § tredje stycket SekrL).

Bestämmelserna om sekretess gör det således enligt min mening möjligt för domstolen att hemlighålla uppgifter av det slag som återges i den av Er åberopade tidningsartikeln. Vare sig av Er anmälan eller den åberopade tidningsartikeln framgår vem som lämnat uppgifterna till tidningen. De har ju i vart fall hypotetiskt kunnat komma från polisen, vars sekretessbestämmelser på detta område ej innebär någon inskränkning i fråga om meddelarfrihet till massmedia. På grund av gällande regler i tryckfrihetsförordningen om anonymitetsskydd för meddelare till tidningar m. fl. är jag förhindrad att närmare utreda denna sida av saken.

Sekretessen inom en socialförvaltning

(Dnr 2710-1984)

I en skrivelse till JO tog en anmälare upp frågor om vilken sekretess som råder mellan olika verksamhetsgrenar inom en socialförvaltning och frågor om anmälningsplikten rörande barn som far illa.

I beslut den 6 november 1984 uttalade JO Sverne följande.

Enligt 1 kap. 3 § sekretesslagen (SekrL) råder sekretess även inom en myndighet i den utsträckning uppgift förvaras hos en verksamhetsgren som är att anse såsom självständig. Frågan om sekretessen inom en socialförvaltning har behandlats i propositionen 1981/82:186 om ändring i sekretesslagen (1980: 100) m. m. under rubriken Register inom socialtjänsten. Där uttalade föredragande statsrådet bl. a. följande. Det kan framhållas att det endast mera sällan inom förvaltningen under en socialnämnd eller inom en förvaltning som är gemensam för flera nämnder lär förekomma en organisatorisk uppdelning på olika verksamhetsgrenar med skilda slag av verksamheter (jfr 1 kap. 3 § SekrL). Om en sådan uppdelning inte finns, kan sekretessbelagda uppgifter i princip lämnas fritt inom förvaltningen. Som exempel på att självständiga verksamhetsgrenar i sekretesslagens mening ändå förekommer inom en förvaltning, kan nämnas de fall då hälso- och sjukvårdsverksamhet bedrivs inom ramen för socialtjänsten. Detta är fallet vid de alkoholpolikliniker som socialnämnden är huvudman för.

Detta uttalande föranledde ingen erinran vid riksdagens behandling av propositionen. Rättsläget får därför f. n. tolkas så att de olika verksamhetsgrenarna inom en socialförvaltning icke är att anse som självständiga i den mening som avses i 1 kap. 3 § SekrL, om det inte är fråga om t. ex. hälso- och sjukvårdsverksamhet.

I Ert brev tar Ni även upp frågan om 71 § socialtjänstlagen (SoL) är tillämplig mellan olika verksamhetsgrenar inom en socialförvaltning. Bestämmelserna i 71 § SoL innebär, att myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom samt de som är anställda vid sådana myndigheter är skyldiga att genast till socialnämnden anmäla om de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till underårigs skydd. Det är således fråga om en anmälningsplikt, vilken bryter sekretessen (jfr 14 kap. 1 § SekrL). En anmälan enligt 71 § SoL kan alltså göras från en alkoholpoliklinik, som socialnämnden är huvudman för, till den verksamhetsgren som har hand om barnavården.

Som följer av det nyss sagda finns i övrigt som regel inga olika verksamhetsgrenar som är att anse som självständiga inom en socialförvaltning. Uppgifter rörande barn och ungdom kan därför – om man bortser från alkoholpolikliniker – lämnas inom en socialförvaltning utan stöd av anmälningsplikten i 71 § SoL.

Utlämnande av sekretesskyddade uppgifter inom barnhälsovården

(Dnr 2513-1982)

Barnhälsovårdsöverläkaren i Göteborg Sture Lundgren hade till sjuksköterskorna vid Göteborgs barnavårdscentraler överlämnat en lista "Rörande Daghemsintegrerade barn, förtecknade vid Omsorgsstyrelsen".

I missivskrivelse från Lundgren angavs vidare följande. Listan gällde barn som var förtecknade vid omsorgsstyrelsen och som var integrerade i något av Göteborgs daghem. Vid BVC-sköterskans kontakter med daghemmet borde även dessa barns situationer diskuteras med daghemspersonalen. I de flesta fall hade personal från omsorgsstyrelsen regelbunden kontakt med barnet just i dess daghemsmiljö. Fann sköterskan att något borde göras för barnet utöver vad som tidigare gjorts eller att personal och föräldrar hade frågeställningar som borde belysas, kunde kontakt tas med Lundgren eller med doktor Barbro Westerberg som var habiliteringsläkare i öppen vård för barn.

På missivskrivelsen angavs vidare "Kopia för kännedom till: Förskolebyråerna".

I en anmälan till JO framhölls att uppgifterna i listan över barnen var sekretessbelagda. Trots detta hade den spritts utan något som helst samtycke från berörda föräldrar. Slutligen begärdes i anmälan att JO skulle utreda saken.

Med anledning av anmälan begärdes upplysningar från Lundgren, vilken som allmän bakgrund till remissvaret först angav följande.

Barn inskrivna (förtecknade) vid omsorgsstyrelsen har möjlighet att bli integrerade i sedvanlig förskolegrupp (daghem/förskola). Detta sker på initiativ av föräldrar och omsorgsstyrelsen vilka gemensamt gör framställan till förskoleenheten i kommunen. Därefter sker en diskussion om möjligheterna till placering och i kontakt med aktuell förskolas personal klargörs barnets situation och man bedömer barnets behov av extra personalstöd.

När barnet väl har blivit placerat och integrerat skall omsorgsstyrelsen ha regelbunden kontakt med förskolepersonalen. Många gånger hinns detta ej med i tillräcklig utsträckning. Personalen vid förskolan blir rådvill om såväl hur barnet bäst skall skötas som hur möjligt det är att anpassa sedvanlig förskolepedagogik på barnet. Föräldrarna blir ej orienterade och kan ej klargöra problematiken och förstår ej frågeställningarna.

BVC-barnhälsovården har inom sitt ansvarsområde barnets hälsa varhelst det vistas. BVC skall ha regelbunden kontakt med förskolorna och kunna bistå med sin hälso- och sjukkunskap. Detta har ännu ej helt utvecklats. Många förskolor vet ej vad de kan och får ta upp med bvc-sjuksköterskorna och sjuksköterskan kan ej alltid finna motiv för sina besök vid förskolor/daghem.

Jag har alltid sett ett stort behov av att stödja förskolepersonalen i handhavandet av de integrerade barnen – de fysiskt såväl som psykiskt handikappade. Det var därför enligt mitt bedömande önskvärt att

- vända bvc-sjuksköterskornas uppmärksamhet mot dessa barn
- bryta den "sekretessmur" som gör att de ej "vågar" tala om dem genom att identifiera dem och låta förskola och bvc veta att båda vet!!
- prioritera de förståndshandikappade då en barnläkartjänst nyligen tillsatts, habiliteringsläkaren Barbro Westerberg, för bl a dessa barn.

Den nya barnhälsovårdsjournalen (använd av sjuksköterskorna vid barnavårdscentralerna), vilken är i bruk sedan 1981–82 (i Göteborg sedan augusti-september 1982) har en särskild ruta för indikering om barnet är inskrivet vid Omsorgsstyrelsen. Den tidigare journalen saknar detta.

Vad sedan gällde utsändandet av brevet anförde Lundgren följande.

"Material" till brevet införskaffades genom att dr B Westerberg kontaktades och jag erhöll av henne listan över förskoleintegrerade barn i Göteborg. Samtidigt meddelade jag dr B Westerberg mina intentioner. Dr Westerberg var medveten om problematiken och ansåg att initiativet var gott.

I slutet av juni början av juli med brist på sekreterarhjälp dikterade jag utanför BHV-enheten det aktuella brevet, som tyvärr ej fick beteckningen UTKAST.

Efter utskrift skulle jag granskat brevet, både vad gäller innehåll och utformning. Jag övervägde att begränsa listan över barnen till sjukvårdsdistrikten vilket skulle inneburit fem listor. Jag övervägde vidare starkt att endast sända brevet, ej namnlistorna, som kopia för kännedom till förskolebyråerna.

Som stöd för detta önskar jag ange att brevet är varken daterat, rättat från stavfel eller underskrivet, vilket jag har för vana att alltid göra.

Listan över namn är dessutom ej utskriven i maskinskrift utan har sin konceptform bibehållen.

Brevet-utkastet kom genom ett beklagligt missöde att lämnas med *färdiga brev för distribuering* till BHV-enheten. Därifrån distribuerades också den aktuella skrivelsen i tron att den var färdig.

Med hänvisning till --- vill jag härmed vitsorda att det har utsänts ett överskott av information, eftersom jag borde begränsat listorna till respektive sjukvårdsdistrikt. De olika distrikten hade ju inget intresse av att veta om barnen utanför deras eget upptagningsområde. Hade jag fått möjlighet att granska brevet hade detta troligen blivit fallet.

Jag har nu skickat ut en begäran om att listorna ska förstöras.

Sammanfattningsvis framhöll Lundgren slutligen följande.

De sekretesskyddade uppgifterna om de omsorgsbehövande barnen hade han erhållit från en kollega i rent vårdsyfte. Hans avsikt hade varit att fästa berörda BVC-sköterskors uppmärksamhet på de omsorgsbehövande barn som var hänförliga till hennes BVC-verksamhet. Även denna informationsgivning skulle ske i rent vårdsyfte. Olyckligtvis kom en lista på alla omsorgsbehövande barn att distribueras till alla BVC-enheter samt till förskolebyråerna. Detta beklagade Lundgren och han hade vidtagit åtgärder för att få listorna förstörda. Lundgren åberopade vidare innehållet i allmänna råd från socialstyrelsen 1981:4 och socialstyrelsens författningssamling SOSFS 1978:6 Barnens hälsa.

I yttrande över remissvaret anförde anmälaren bl. a. följande. Daghemsintegrerade barn, som var förtecknade vid omsorgen, var väl kända och registrerade av personalen på Göteborgs barnavårdscentraler. Kontinuerlig kontakt hölls alltid med daghemmen och alla föräldrar till barnen var informerade om detta. Information till varje barnavårdscentral och förskolebyrå angående förtecknade barn fanns det således inget behov av. Barnavårdscentralerna värnade om alla barns integritet men alldeles speciellt denna kategori av barn. Man borde kunna fordra att barnhälsovårdsöverläkaren var insatt i och hade vetskap om personalens område och om gällande bestämmelser om sekretess.

Vidare har Lundgren hörts muntligen i ärendet och då upplyst bl. a. följande. Han hade av doktor Barbro Westerberg erhållit en förteckning över daghemsintegrerade barn som var förtecknade vid omsorgsstyrelsen. Westerberg var anställd vid sjukvårdsförvaltningen i Göteborg och i den anställningen även tjänstgörande vid omsorgsstyrelsen och skolförvaltningen. Hennes huvudansvar var vid omsorgsstyrelsen för förskolebarn och skolbarn med tilläggshandikapp. Det har länge förelegat ett samarbete mellan barnhälsovården, barnmedicin och omsorgsverksamhet även i individualärenden och då mången gång på initiativ av barnklinikerna vid Östra sjukhuset. Lundgren och Westerberg diskuterade behovet av att de i förskolan integrerade "omsorgsbarnen" fick det extra stöd som samarbete mellan barnavårdscentral–förskola–föräldrar innebar. Syftet med att Lundgren fick listan var att aktivera detta samarbete. – Som framgick av hans tidigare remissvar hade ett utkast till brev genom ett beklagligt missöde lämnats ut för distribuering. Detta hade skett under den ordinarie sekreterarens semester och gjorts av en person som saknade erfarenhet som sekreterare. Lundgren hade sedermera återkallat listorna från barnavårdscentralerna.

Med anledning av vad i ärendet upplysts angående överlämnande av uppgifter till barnhälsovården rörande barn, förtecknade inom omsorgsverksamheten, begärdes även yttrande från omsorgsstyrelsen i Göteborgs och

Bohus län. Som svar på remissen överlämnade omsorgsstyrelsen som eget yttrande en av förste stadsjuristen Sten Losman upprättad tjänsteskrivelse vari bl. a. anfördes följande.

Enligt lag den 15 dec 1967 (940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda skall landstingskommunen bereda psykiskt utvecklingsstörda som är bosatta inom landstingskommunen undervisning, vård och omsorger i övrigt enligt denna lag, i den mån annan inte drar försorg härom.

Sekretess gäller inom omsorgsverksamheten och hälso- och sjukvården för uppgift om enskilds hälsotillstånd och andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. Föreskriften innebär bl a att det erfordras en sekretessprövning om en uppgift rörande enskilds personliga förhållanden skall lämnas från omsorgsförvaltningen till sjukvårdsförvaltningen. Den omständigheten att samma läkare är verksam inom de båda verksamhetsområdena synes inte ändra på detta förhållande.

Upplysningen att någon är inskriven i omsorgsverksamheten är en uppgift om ett sådant personligt förhållande som omfattas av sekretessen. Ett överförande av uppgiften från det ena verksamhetsområdet till det andra kan vara tillåtet efter en prövning av om den enskilde eller honom närstående lider men på grund av uppgiftsöverförandet. Det måste då vara klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. I sekretesslagens förarbeten har uttalats att skaderekvisitet i den återgivna sekretessbestämmelsen ger visst utrymme för att hälso- och sjukvården skall kunna lämna uppgifter till en annan vårdsektor i syfte att bistå en patient. Såvitt stadskansliet kan finna bör ifrågavarande uttalande kunna gälla jämväl när omsorgsförvaltningen lämnar uppgift till sjukvårdsförvaltningen, eftersom syftet är att bistå den omsorgsbehövande.

Uppgiftslämnandet kan måhända också anses som nödvändigt för att omsorgsförvaltningen skall kunna fullgöra sin verksamhet enligt den ovan återgivna bestämmelsen i omsorgslagen. Omsorgsförvaltningen är rimligtvis skyldig att verka för att de omsorgsbehövande barnen blir adekvat omhändertagna inom barnhälsovården, som har att ta befattning med bl a daghemsbarnen.

Olika meningar kan givetvis föreligga om det lämpliga i att överlämna uppgifterna rutinmässigt utan prövning i det enskilda fallet. Om så har skett går emellertid inte att med säkerhet utläsa av uppgifterna i den remitterade promemorian.

Inte heller går det att med säkerhet utläsa om endast sådana uppgifter lämnats som redan var kända av barnavårdscentralerna till följd av uppgifter direkt från föräldrarna. Rör det sig enbart om sådana uppgifter har några nya upplysningar inte tillförts sjukvården.

Anmälaren yttrade sig även över den nu redovisade utredningen och vidhöll att listan med daghemsintegrerade barn, förtecknade vid omsorgsstyrelsen, var en onödig information till barnavårdscentralerna. Den omständigheten att utkast av misstag distribuerats till alla barnavårdscentraler i Göteborg under ordinarie sekreterares semester fråntog ej barnhälsovårdsöverläkaren ansvaret för detta.

Vidare har kompletterande upplysningar inhämtats från Lundgren angående översändande av namnlistan till förskolebyråerna. Lundgren har då uppgett att hans avsikt endast hade varit att en kopia av missivskrivelsen skulle tillställas förskolebyråerna. I samband med den felaktiga expedieringen till barnavårdscentralerna hade även namnlistan utsänts till vissa av

förskolebyråerna. Lundgren hade sedan återkallat listorna från förskolebyråerna. De byråer som hade fått listorna hade återställt dessa.

I beslut den 15 januari 1985 gjorde JO Tor Sverne följande bedömning.

I 7 kap. 1 § sekretesslagen (SekrL) stadgas att sekretess gäller inom hälso- och sjukvården för uppgift om enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. Med *men* avses i första hand sådana skador som att bli utsatt för andras missaktning, om ens personliga förhållanden blir kända för andra. Utgångspunkten för om men föreligger skall alltså vara patientens egen upplevelse (se prop. 1979/80:2 s. 83 och 90). Även om en tjänsteman (läkare) skulle anse det vara till nytta för en enskild (patient), att uppgifter om dennes besvärliga situation lämnas till annan myndighet, så att denna kan hjälpa honom, är det således inte säkert att detta är förenligt med sekretessreglerna. Den tjänsteman, som avser att lämna ut uppgifterna, måste alltså sätta sig in i den enskildes (patientens) situation och försöka förstå hur den enskilde (patienten) skulle uppleva det om uppgifterna om honom sprids till ytterligare någon eller några personer. Kan det inte uteslutas att den enskilde (patienten) skulle uppleva det som obehagligt att andra fick kännedom om hans besvär, kan uppgifter härom som regel inte vidarebefordras. Om läkaren (sjuksköterskan etc.) inte är säker på att patienten är med på att kontakter tas med andra utomstående personer och myndigheter rörande hans förhållanden, skall läkaren inhämta hans samtycke. Samma sekretess gäller enligt samma paragraf i verksamhet som avser omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda. Uppgift om att någon är inskriven i omsorgsverksamheten får alltså som regel inte röjas utan den enskildes samtycke. Vad nu sagts om patienten avser i förekommande fall även vårdnadshavare för underåriga barn.

I 1 kap. 3 § SekrL stadgas vidare att om sekretess gäller för uppgift som förekommer hos viss myndighet så får uppgiften inte röjas för annan myndighet i andra fall än som anges i sekretesslagen eller i lag eller förordning till vilken sekretesslagen hänvisar. Vad som sägs om sekretess mellan myndigheter skall också gälla i förhållande mellan olika verksamhetsgrenar inom samma myndighet, om de är att betrakta som självständiga i förhållande till varandra.

Av 1 kap. 5 § sekretesslagen framgår emellertid att sekretess inte skall utgöra hinder mot att uppgift lämnas ut, om det är nödvändigt för att den utlämnande myndigheten skall kunna fullgöra sin verksamhet.

I vad mån barnhälsoöverläkaren och barnavårdscentralen är att anse som självständiga myndigheter eller självständiga verksamhetsgrenar kan diskuteras och blir beroende av hur barnhälsovården organiserats inom kommunen. Emellertid torde det under alla omständigheter vara nödvändigt för barnhälsoöverläkaren att lämna uppgifter av ifrågavarande slag till en barnavårdscentral för att han skall kunna fullgöra sin uppgift. Jag anser därför att Lundgren hade rätt att till den barnavårdscentral barnen hörde lämna ut uppgifter om vilka barn som var förtecknade vid omsorgsstyrelsen. Däremot var det givetvis inte nödvändigt för verksamheten att uppgift om omsorgsförtecknade barn lämnades till annan barnavårdscentral än där

barnen var inskrivna. Av Lundgrens remissvar framgår att uppgifterna utsänts till samtliga barnavårdscentraler av ett rent förbiseende. Lundgren har sedermera återkallat listorna. Jag anser mig med hänsyn härtill och omständigheterna i övrigt kunna bedöma Lundgrens oaktsamhet som ringa.

Vad sedan gäller översändandet av listor till förskolebyråerna rörde det sig otvivelaktigt om uppgiftslämnande mellan olika myndigheter. Av Lundgrens redogörelse framgår att översändandet skett av misstag och att åtgärder vidtagits för att rätta till detta. Med hänsyn till omständigheterna bedömer jag oaktsamheten som ringa och företar ej vidare åtgärd.

Vad sedan gäller frågan om utlämnande av namnen på omsorgsförtecknade barn från omsorgsförvaltningen till barnhälsovården gäller helt klart att det är fråga om utlämnande av sekretesskyddade uppgifter mellan två skilda myndigheter. Bestämmelsen i 1 kap. 5 § SekrL kan inte anses ge stöd för ett sådant generellt uppgiftsutlämnande som skett i detta fall. Såvitt framgår av utredningen i ärendet var emellertid uppgifter om vilka barn som var förtecknade vid omsorgsstyrelsen redan kända hos berörda barnavårdscentraler. Det finns därför ingen anledning anta att någon sekretessbelagd uppgift röjts eller att någon lidit men till följd av att namnlistan överlämnades till barnhälsovårdsöverläkaren. – Jag finner därför inte heller i denna del anledning till vidare ingripande.

De frågor som väckts i detta ärende aktualiserar enligt min mening den principiella frågan om myndigheternas möjlighet till samarbete då det gäller skyddet för barn och ungdom. I allmänhet kan samarbetsfrågan lösas genom att berörda föräldrar lämnar sitt samtycke till att uppgifter lämnas till annan myndighet. Det är en av grundtankarna bakom sekretessbestämmelserna att uppgifter inte skall lämnas myndigheter emellan "över den enskildes huvud". Även utan samtycke kan en myndighet dock i vissa fall lämna ut sekretesskyddade uppgifter av det slag det här är fråga om. För det första kan myndigheten göra detta, om det är nödvändigt för att kunna fullgöra den egna verksamheten (1 kap. 5 § SekrL). Detta är emellertid – som framgår av förarbetena till sekretesslagen – en bestämmelse som skall tillämpas restriktivt, och den får aldrig tillämpas i syfte att biträda en annan myndighet. Vidare gäller en anmälningsskyldighet i sådana fall då det finns anledning anta att ett barn far illa. Anmälan skall sålunda enligt 71 § socialtjänstlagen göras till socialnämnden, när förhållanden föreligger som påkallar socialnämndens ingripande till en underårigs skydd. Socialnämnden har med stöd av denna paragraf även möjlighet att infordra uppgifter från andra myndigheter. Man kan emellertid tänka sig många fall där ingen av nu nämnda bestämmelser är direkt tillämplig och där föräldrarna motsätter sig ett uppgiftslämnande. Fråga kan då uppkomma hur en myndighet med ansvar inom barnavården skall handla i en sådan situation. Svaret blir att uppgiften i många fall inte kan lämnas vidare till annan myndighet.

För flertalet myndigheter gäller bestämmelsen i 14 kap. 3 § första stycket SekrL, den s. k. generalklausulen. Där stadgas att sekretessbelagd uppgift får lämnas till annan myndighet, om det är uppenbart att intresset av att uppgiften lämnas har företräde framför det intresse som sekretessen skall skydda. Av andra stycket i denna paragraf framgår att denna bestämmelse inte gäller inom bl. a. hälso- och sjukvården, omsorgsverksamheten och socialtjänsten.

Att 14 kap. 3 § SekrL inte är tillämplig inom hälso- och sjukvården, omsorgsverksamheten och socialtjänsten innebär att man inom dessa områden som regel inte utan den enskildes samtycke kan lämna ut sekretessbelagda uppgifter till ett annat verksamhetsområde. Man kan exempelvis inte lämna ut sådana uppgifter från omsorgsverksamheten till hälso- och sjukvården, till socialtjänsten eller till skolan, även om man skulle anse detta viktigare för att hjälpa barnet än att tillgodose den enskildes intresse av sekretesskydd. Man kan inte heller utan samtycke av den enskilde lämna sådana uppgifter från t. ex. den barnmedicinska sidan till den barn- och ungdomspsykiatriska verksamheten eller från vuxenpsykiatrin till barnavårdscentralen.

Enligt min mening är detta undantag från reglerna i 14 kap. 3 § SekrL en riktig princip, när det gäller vuxna personer. En vuxen person skall som regel kunna vända sig till hälso- och sjukvården eller socialtjänsten utan att riskera att hans personliga förhållanden utan hans samtycke lämnas ut mellan olika vårdområden eller olika vårdgrenar inom ett och samma område. Besluten om samarbete får, som det sagts i förarbetena till socialtjänstlagen (prop. 1979/80:1 s. 364), inte fattas över den enskilda personens huvud och han skall ha möjlighet att motsätta sig samarbetet.

När det gäller underåriga – i vart fall barn under 15 år – är situationen emellertid en annan. Barnet har inte samma möjligheter som den vuxne att tillvarata sina intressen. Det har också visat sig, då det gäller barn under 15 år, att sekretessreglerna lägger hinder i vägen för att åstadkomma en önskvärd samverkan. Man har t. ex. för att kunna åstadkomma en sådan samverkan mellan olika organ, vars uppgift är att verka för att barn får växa upp under så goda förhållanden som möjligt, eller i varje fall verkat försvårande för en sådan samverkan mellan barnhälsovården och daghemsverksamheten varit tvungen att med en extensiv lagtolkning tillämpa 1 kap. 5 § SekrL på ett sätt som troligen inte varit avsett.

Det kan under beaktande av vad som sålunda anförts ifrågasättas om inte 14 kap. 3 § SekrL – för att underlätta samarbetet mellan olika vårdorgan, som har att ta befattning med barn – borde göras tillämplig även på hälso- och sjukvårdens, omsorgsverksamhetens och socialtjänstens område, då det är fråga om förhållanden som rör barn under 15 år. Jag anser skäl föreligga att fästa justitie- och socialdepartementens uppmärksamhet på frågan och överlämnar därför en kopia av detta beslut till dessa departement för kännedom och de åtgärder beslutet kan föranleda.

Utlämnande av sjukjournal

I

(Dnr 2633-1983)

I en artikel som var införd i tidningen Nya Norrland den 23 september 1983 återgavs under rubriken "Läkare satte sig över lagen – vägrade låta föräldrar

se sin sons sjukjournaler" bl. a. följande. Det hade varit meningsskiljaktigheter mellan föräldrarna och vederbörande läkare. Därför ville föräldrarna se vad som stod i journalen. Fadern begav sig till barnmottagningen vid Härnösands sjukhus och bad att få läsa sin sons journal. Han nekades detta av sköterskan, vilken uppgav att hon fått order av överläkaren Kerstin Melin att inte lämna ut några journaler utan hennes närvaro. Därefter hade pojkens mamma ringt till en företrädare för sjukvårdsdirektionen för att höra efter om man förfarit riktigt på barnmottagningen. Hon fick då till svar att man inte hade rätt att neka föräldrarna att läsa journalen. Med stöd av detta uttalande vände sig föräldrarna på nytt till barnmottagningen. De blev än en gång bemötta på samma sätt. Föräldrarna talade därefter med sjukhusdirektören Erik Karlström, som personligen kom ner till barnmottagningen och förklarade för personalen att det inte var juridiskt riktigt att vägra lämna ut journalen. Sköterskan hänvisade därvid till Kerstin Melins order. Karlström ringde upp Kerstin Melin, vilken befann sig på annat håll, och förklarade situationen för henne. Hon ville dock inte lyssna på sjukhusdirektören. Fadern lät sig dock inte nöjas med detta negativa besked utan förklarade att han skulle stanna och vänta tills Kerstin Melin kom tillbaka till barnmottagningen. Sköterskan ringde återigen upp Kerstin Melin och meddelade därefter att hon skulle komma senare på dagen. Efter fyra timmars väntan kom Kerstin Melin tillbaka till mottagningen.

Mot bakgrund av innehållet i tidningsartikeln inkom en anmälan till JO med begäran att JO skulle utreda saken.

Med anledning av anmälan begärdes upplysningar i ärendet från sjukhusdirektören vid Härnösands sjukhus, Erik Karlström.

Vidare begärdes yttrande från Kerstin Melin, som svarade följande.

Fadern i det aktuella fallet kom till barnmottagningen vid Härnösands sjukhus den 21.8.83 vid 11.00-tiden och sade sig vilja läsa sin sons journal.

Sköterskan svarade att det kunde väl gå bra, men att han fick återkomma nästa dags morgon, "då vi har en läkare här". Situationen var nämligen den att min kollega som har mottagning onsdagar på barnmottagningen, var på semesterresa den veckan, och själv har jag onsdagar skolor på förmiddagen och barnavårdscentral (BVC) på eftermiddagen och brukar inte komma till sjukhuset den dagen. BVC ligger i en lokal ute på sta'n. Fadern svarade att han ville läsa den direkt och utan att det var någon läkare där. Sköterskan upprepade att hon inte kunde lämna ut den på egen hand och erbjöd honom ånyo att återkomma nästa dags morgon. Fadern sade sig då vilja fundera på saken och gick. Han återkom vid c:a 14.00-tiden med modern och en tredje person, för sköterskan obekant. Fadern hade då talat med patientombudsmannen vid sjukhuset, Sundén, som enligt fadern sagt att journalen kunde lämnas ut.

Sköterskan upprepade då att hon ej kunde lämna ut journalen utan att "vi har en läkare här". Fadern med sällskap gick då upp till sjukhusdirektör Karlström, som kom ner med dem till barnmottagningen och bad sköterskan förklara situationen. Sköterskan svarade då, att när någon vill läsa en journal, måste "vi ha en läkare närvarande, därför att jag som sjuksköterska inte kan lämna ut en journal utan vidare".

Sjukhusdirektören tyckte då att kontakt skulle tas med mig och hon ringde då och redogjorde för situationen. Jag satt på BVC med 23 barn med föräldrar och beräknade vara där till kl 16.30 och kunde omöjligt lämna alla

dessa patienter och komma till sjukhuset. Sjukhusdirektören kom då i telefon och sa att jag inte behövde vara närvarande för att de skulle få läsa journalen. Jag svarade då, att jag ville läsa journalen innan den lämnades ut och att jag svårligen kunde göra detta utan att komma till mottagningen. Ordet "närvarande" tog jag aldrig i min mun.

Jag sa också, att jag inte kunde komma ifrån BVC och att föräldrarna fick återkomma nästa morgon. Sjukhusdirektören gick då sin väg liksom modern och tredje mannen, som senare visade sig vara journalist.

Efter en stund ringde sköterskan igen och sa, att fadern vägrade gå därifrån innan han läst journalen. Jag sa då att han fick vänta tills BVC var klar. Jag kom till mottagningen någon gång mellan 16.00–16.30. Där läste jag igenom journalen medan fadern stod bredvid. Han fick sedan journalen, läste den, förklarade sig nöjd och gick.

Denna redogörelse grundar sig på mina egna och sköterskans upplevelser i ärendet.

Vi har som regel att ingen journal får lämnas ut utan läkares tillstånd.

I beslut den 7 december 1984 uttalade JO Sverne följande.

Inom hälso- och sjukvården råder enligt 7 kap. 1 § sekretesslagen sekretess för uppgift om enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. Denna sekretessbestämmelse utgör emellertid i princip inte något hinder för att vårdnadshavare – i vart fall då det gäller yngre barn – skall få ta del av uppgifter om sitt barn och läsa barnets sjukjournaler. I förevarande ärende har aldrig ifrågasatts annat än att föräldrarna i och för sig skulle ha rätt att läsa sin sons journal. Vad klagomålen gäller är i stället hur prövningen av begäran om utlämnande av journalen skulle göras, hur länge föräldrarna skulle behöva vänta på att få läsa journalen och om läkaren kunde kräva att få vara närvarande då föräldrarna läste journalen.

Bestämmelser om prövning av begäran om utlämnande av allmän handling finns i 15 kap. 6 § sekretesslagen. Där stadgas bl. a. följande. Svarar viss befattningshavare vid myndighet enligt arbetsordning eller särskilt beslut för vården av handling, ankommer det på honom att i första hand pröva frågan om handlingens utlämnande till enskild. Vem som skall pröva en begäran att få del av sjukjournal regleras således i princip av de föreskrifter sjukvårdsmyndigheten utfärdat i saken. Som regel har sjukhusdirektionen inte utfärdat några närmare föreskrifter om vem som äger rätt att lämna ut journal utan detta brukar enligt praxis ankomma på vederbörande överläkare, eftersom detta som regel får anses följa av dennes medicinska ledningsansvar.

Om den som prövar en begäran att få ta del av sjukjournal inte redan känner till innehållet i denna måste han givetvis, eftersom det rör sig om en sekretesskyddad handling, läsa igenom innehållet och förvissa sig om att det är en behörig person som begär att få ta del av den och att det inte förekommer uppgifter som ej får lämnas ut, t. ex. sådana uppgifter som rör någon utomstående person eller sådana som omfattas av sekretess enligt 7 kap. 3 eller 6 § sekretesslagen. Jag har därför full förståelse för att Kerstin Melin inte lämnade tillstånd till utlämnande av journalen, innan hon själv hunnit läsa igenom den.

I tryckfrihetsförordningen stadgas att utlämnande av allmän handling, om hinder inte möter till följd av sekretess, skall utlämnas genast eller så snart det är möjligt. Om den befattningshavare som har att pröva saken inte är tillstädes när handlingen begärs utlämnad, fordras som regel om man skall kunna uppfylla tryckfrihetsförordningens krav på skyndsam handläggning – att en annan befattningshavare vid myndigheten har behörighet att avgöra saken. I förevarande fall fick emellertid föräldrarna ut journalen samma dag som de begärt att få läsa den. Jag finner därför inte anledning till kritik mot handläggningen av ärendet i denna del.

Vad gäller frågan om läkarens rätt att ställa krav på att han skall vara närvarande när patienten går igenom sjukjournalen vill jag säga följande.

Det ligger i sakens natur att det kan vara svårt för en patient att förstå allt vad som är skrivet i en sjukjournal. Det kan därför förväntas att man från sjukhusets sida går patienten tillhanda med upplysningar om journalens innehåll om patienten önskar detta. Däremot får man från sjukhusets sida inte uppställa som villkor att en patient endast får se sjukjournalen under sakkunnigt överinseende. En annan sak är, om det gäller en originalhandling, att man från sjukhusets sida kan vilja förvissa sig om att handlingen inte förstörs eller bortförs. Man kan då från myndighetens sida avdela en person för att närvara vid genomgången av handlingen. Såvitt framgår av utredningen i detta ärende var något sådant överhuvudtaget inte aktuellt.

Av 7 kap. 3 § sekretesslagen framgår att inom hälso- och sjukvården sekretess gäller också i förhållande till patienten själv i fråga om uppgifter om hans hälsotillstånd om det med hänsyn till ändamålet med vården eller behandlingen är av synnerlig vikt att uppgiften inte lämnas till honom. Det kan tänkas fall där sådan skada som avses i 7 kap. 3 § sekretesslagen endast kan undanröjas genom att en läkare för patienten förklarar innehållet i en sjukjournal, då patienten får del av denna. I ett dylikt fall kan man således uppställa ett villkor att läkare eller annan sjukvårdspersonal skall närvara vid genomgången av journalen och förklara dess innehåll. Det skall då observeras att detta innebär en inskränkning i patientens rätt att ta del av journalen och att patienten därför kan begära att ett sådant villkor överprövas hos sjukhusdirektionen. Över direktionens beslut kan sökanden sedan anföra besvär enligt bestämmelserna i tryckfrihetsförordningen och sekretesslagen.

Ett villkor av det slag som nu diskuterats kan i och för sig uppställas även vid utlämnande av uppgifter eller handlingar till patientens ställföreträdare t. ex. vårdnadshavaren för det barn uppgifterna gäller.

Som tidigare sagts förelåg inget hinder från sekretessynpunkt för att låta föräldrarna få del av sjukjournalen. Ej heller har gjorts gällande att man skulle ha befarat att journalen kunde förstöras vid utlämnande. Under sådana omständigheter fanns heller inte någon som helst laglig grund för att kräva att läkaren skulle vara närvarande då föräldrarna gick igenom journalen. Kerstin Melin har i ärendet bestritt att hon uppställt något sådant krav. Enligt sjukhusdirektörens remissvar, vilket vinner stöd av de i klagomålen åberopade tidningsutsagorna av föräldrarna, har vederbörande sjuksköterska uppgett att sjukjournalen endast fick utlämnas i läkarens närvaro. Huruvida hon därmed avsett att läkaren först ville gå igenom journalen eller att läkaren även skulle vilja närvara vid genomgången av

journalen är oklart. Med hänsyn till att Kerstin Melin bestritt att hon uppställt något krav om närvaro finner jag ej anledning närmare utreda de uttalanden som sjuksköterskan kan ha gjort i ärendet. Jag låter därför bero med de uttalanden av principiell innebörd jag nu gjort angående prövning av utlämnande av sjukjournaler.

II

(Dnr 2934-1984)

I en tidningsartikel uppgavs huvudsakligen följande. En person L. hade skrivit till Uppsala läns landsting. Anledningen till skrivelsen var att personalen vid en vårdcentral hade vägrat lämna ut hans sjukjournal. Enligt skrivelsen hade personalen sagt att mannen inte fick se sjukjournalen annat än i läkares närvaro. Detta skulle då betyda att han måste betala läkararvode för att få läsa journalen.

Av utredningen i ärendet framgick att L. hos vårdcentralen begärt att få ta del av sin journal. Vid besök på vårdcentralen hade emellertid inte funnits någon ansvarig läkare närvarande. Av personalen blev han hänvisad till att få del av journalen i läkares närvaro. Detta kunde han i och för sig respektera. Värre var det emellertid att han i så fall skulle få betala vanligt konsultationsarvode och uppsättas på väntelista för läkarbesök. Han ansåg att denna åtgärd stred mot tryckfrihetsförordningens och sekretesslagens bestämmelser.

Kanslichefen vid Uppsala läns landsting uppgav i remissyttrande till JO bl. a. följande.

Ett misstag har begåtts då distriktssköterskan uppgav att det kommande besöket för att ta del av journalen skulle debiteras som ett vanligt läkarbesök. Jag utgår dock från att detta misstag skulle ha rättats till vid ett sammanträffande med läkaren.

Förslaget att L. skulle ta del av journalen i läkares närvaro har inte framförts som ett villkor för att han skulle få ta del av den. L. har inte heller i sin skrivelse anmärkt mot ett sådant förfarande.

Om det inte finns särskilda föreskrifter utfärdade om vilken befattningshavare som ålagts vården av journaler anser socialstyrelsen att det är klinikchef eller motsvarande som skall avgöra om journalen kan lämnas ut (jämför Allmänna råd från Socialstyrelsen 1982:4). Vid en mindre vårdcentral saknas föreskrifter om vården av handlingar. Det är således i överensstämmelse med socialstyrelsens uppfattning läkaren som skall ta ställning till om journalen skall lämnas ut.

Ett skäl till att läkare bör vara närvarande vid utlämnandet av journalen är, att den som ytterst har ansvaret för vården även har ansvaret för att patientens informationsbehov tillgodoses. Om en patient låter förstå att han inte önskar någon information respekteras givetvis detta.

JO Sverne anförde i beslut den 12 mars 1985 följande.

En sjukjournal inom den offentliga sjukvården är en allmän handling. Bestämmelser om allmänna handlingars offentlighet finns i 2 kap. tryckfrihetsförordningen. I 2 kap. 12 § föreskrivs att allmän handling, som får

lämnas ut, skall på begäran genast eller så snart det är möjligt på stället utan avgift tillhandahållas den som önskar taga del därav. Såvitt framgår av uppgifterna i detta ärende fanns det inte något hinder från sekretessynpunkt att L. skulle få ta del av sin sjukjournal. Den skulle därför enligt nyssnämnda bestämmelser i tryckfrihetsförordningen utlämnas genast eller så snart det var möjligt.

Närmare bestämmelser om utlämnande av allmänna handlingar finns i 15 kap. sekretesslagen. Där stadgas i 6 § andra stycket bl. a. följande. Svarar viss befattningshavare vid myndighet enligt arbetsordning eller särskilt beslut för vården av handling, ankommer det på honom att i första hand pröva frågan om handlingens utlämnande till enskild. Såsom framgår av remissvaret i detta ärende är det ansvarig läkare som i princip skall ta ställning till, om en sjukjournal skall lämnas ut eller inte, om ej sjukvårdsmyndigheten meddelat föreskrifter i annan ordning. Det var därför i och för sig riktigt av distriktssköterskan att hänvisa till att det var en läkare som skulle pröva om journalen kunde utlämnas till L. Som tidigare sagts skall utlämnande av allmän handling, som får lämnas ut, ske genast eller så snart det är möjligt. Detta förutsätter, att om viss befattningshavare vid myndighet skall pröva fråga om utlämnande måste annan behörig befattningshavare kunna ta ställning i saken, om den som normalt skall pröva utlämnandefrågan till följd av annan tjänstgöring, semester eller dylikt är förhindrad att själv göra detta. Man kan således inte sätta upp patienten på en vanlig väntelista för att han skall få träffa läkaren för att få del av sin sjukjournal. Handläggningen av ärendet vid vårdcentralen var i denna del således felaktig. Likaledes är det självfallet felaktigt att debitera någon form av ersättning för utlämnande av sjukjournal. Detta kan endast komma i fråga om patienten begär att få kopia eller avskrift av journalen och då kan kostnad endast tas ut för kopieringen eller avskriften.

Det förekommer inte sällan att läkare som villkor för utlämnande av journal ställer krav på att patienten skall gå igenom journalen tillsammans med läkaren eller annan sjukvårdspersonal. Med anledning härav och vad som förekommit i detta ärende får jag framhålla följande. Det ligger i sakens natur att det kan vara svårt för en patient att förstå allt vad som är skrivet i en sjukjournal. Det kan därför förväntas att man från sjukvårdens sida går patienten tillhanda med upplysningar om journalens innehåll om patienten önskar detta. Däremot får man från sjukvårdsmyndighetens sida inte uppställa som villkor att en patient endast får se sjukjournalen under sakkunnigt överinseende. Jag bortser därvid från de undantagsfall där det kan vara motiverat av sekretessynpunkt. Så kan nämligen vara förhållandet om det med hänsyn till ändamålet med vården eller behandlingen är av synnerlig vikt att uppgiften inte lämnas till honom utan det förbehållet att uppgifterna skall genomgås tillsammans med läkaren. Om något sådant var uppenbarligen inte fråga i detta ärende.

Av remissvaret framgår att man från sjukvårdsförvaltningens ledning är väl medveten om gällande regler och att personalen informerats om dessa. Jag finner därför ej anledning till vidare ingripande utan avslutar ärendet.

III
(Dnr 749-1984)

I ett klagoärende framkom följande.

Sedan E. begärt att få ta del av den sjukjournal rörande honom som fanns på psykiatriska kliniken vid centralsjukhuset i Karlstad meddelade överläkaren vid kliniken Karl-Otto Svärd i skrivelse den 5 oktober 1983 till E. att han ej ville tillmötesgå E:s önskemål. I skrivelsen angavs vidare följande: "Talan mot detta beslut får föras hos förtroendenämnden."

I en skrivelse till Värmlands läns landstings förtroendenämnd, vilken kom in till nämnden den 11 oktober 1983, angav E. att han önskade överklaga Svärds beslut att vägra honom ta del av förefintligt journalmaterial. Med skrivelse den 19 oktober 1983, som var ställd till sjukhusdirektören Rolf Bylund vid direktionen för centrala sjukvårdsdistriktet i Värmlands läns landsting, översändes E:s skrivelse för yttrande. I begärt yttrande, dagtecknat den 28 oktober 1983 och ställt till sjukhusdirektörens kansli, förklarade tf klinikchefen Gundla Järpe-Magnusson på anförda skäl att hon instämde i Svärds bedömning att journalhandlingarna ej skulle lämnas ut till E.

Med skrivelse den 2 november 1983 från sjukhusdirektörens kansli till sekreteraren i förtroendenämnden överlämnades Gundla Järpe-Magnussons yttrande för vidare handläggning. Ärendet företogs till avgörande vid förtroendenämndens sammanträde den 4 januari 1984. Under § 1 i nämndens protokoll antecknades dels att förtroendenämnden beslutat informera E. om att det i första hand ankom på klinikchefen att avgöra om journalen skulle lämnas ut, dels att om klinikchefen vägrade att lämna ut handlingen så skulle frågan hänskjutas till sjukhusdirektionen, om patienten begärde detta. Slutligen upplystes även om möjligheterna att överklaga direktionens beslut.

Sedan utdrag av förtroendenämndens protokoll översänts till E. den 30 januari 1984 gav denne in en skrivelse till direktionen med begäran att få ta del av sina journalhandlingar. Skrivelsen inkomststämplades där den 24 februari 1984 och överlämnades den 27 februari 1984 till Gundla Järpe-Magnusson för yttrande. I sitt yttrande, som var dagtecknat den 9 april 1984, hänvisade hon till sin tidigare skrivelse i ärendet från den 28 oktober 1983. I tjänstememorial, som är dagtecknat den 15 maj 1984, föreslog sjukhusdirektör Rolf Bylund direktionen för centrala sjukvårdsdistriktet att journalhandlingarna ej skulle överlämnas till E. Vid sammanträde samma dag beslöt direktionen i enlighet med detta förslag. Protokollet från direktionens sammanträde justerades den 22 maj.

Sedan E. överklagat direktionens beslut hos kammarrätten i Göteborg beslöt kammarrätten, som fann att begärda handlingar skulle utlämnas till E., i dom den 12 juli 1984 att undanröja det överklagade beslutet och visa målet åter till direktionen för ny behandling.

Med anledning av klagomålen begärdes utredning och yttrande från direktionen för centrala sjukvårdsdistriktet i Värmlands läns landsting angående handläggningen av E:s begäran att få del av sin sjukjournal. Svar på remissen begärdes till den 28 maj 1984. Sedan det från centralsjukhuset i Karlstad inkommit kopia av direktionens handlingar i ärendet påmindes

sjukhusdirektören Rolf Bylund om innehållet i remissen. Härefter kom den 16 juli 1984 ett remissvar hit, vilket var undertecknat av sjukhusdirektören Rolf Bylund och innehöll en kronologisk redogörelse för ärendets handläggning.

Mot bakgrund av en vid riksdagens ombudsmannaexpedition uppsatt promemoria begärdes förnyat yttrande från direktionen för centrala sjukvårdsdistriktet samt yttrande från förtroendenämnden i Värmlands läns landsting.

I yttrandet från direktionen anfördes huvudsakligen följande.

Den 24 februari 1984 inkom skrivelse från E. till direktionen med framställning om att han skulle få erhålla sina journalhandlingar. Den 27 februari 1984 överlämnades framställningen till klinikchefen vuxenpsykiatriska kliniken för yttrande. Yttrandet inkom till sjukhusdirektörens kansli den 11 april. Med hänsyn till de handläggningsrutiner som finns inom sjukhuset kunde ärendet inte behandlas förrän den 15 maj i direktionen. Protokollet från detta sammanträde justerades den 22 maj. Redan samma dag som direktionen behandlade ärendet erhöll patienten handlingarna utan avvaktan på att protokollet skulle justeras.

Anledningen till att ärendet remitterades till vuxenpsykiatriska kliniken för yttrande var att i detta sammanhang förelåg risk för att om innehållet i journalhandlingarna kom patienten till del skulle dennes sjukdom förvärras. Mot bakgrund av ovanstående redogörelse kan jag således ej finna att något avsteg från ambitionen att allmän handling skall handläggas skyndsamt har gjorts.

Förtroendenämnden anförde i sitt yttrande huvudsakligen följande.

1983-10-11 inkom till förtroendenämnden från E. en skrivelse, vari han bl. a. "överklagade" ett beslut som innebar att han förvägrats att ta del av sin sjukjournal.

1983-10-12 översändes E:s skrivelse till sjukhusdirektören Kjell Walfridsson i västra sjukvårdsdistriktet för yttrande. Orsaken till att skrivelsen skickades till Walfridsson var att E. tillhörde västra sjukvårdsdistriktet och inte hade uppgivit vid vilket sjukhus behandlingen ägt rum. Förtroendenämnden upplystes därefter om att ärendet inte gällde behandling i västra sjukvårdsdistriktet.

1983-10-19 översändes ärendet till sjukhusdirektören Rolf Bylund i centrala sjukvårdsdistriktet för yttrande. Yttrande från centrala sjukvårdsdistriktet inkom till förtroendenämnden 1983-11-03.

Ärendet föredrogs och avgjordes vid förtroendenämndens närmast följande sammanträde, vilket ägde rum 1984-01-04.

Förtroendenämnden vill, för undvikande av alla eventuella missförstånd framhålla, att nämnden givetvis inte uppfattar sig som någon överklagningsinstans med behörighet att överpröva frågor som nu är för handen. Nämndens handlande har dikterats utifrån nämndens huvuduppgift, nämligen att hjälpa patienterna så långt detta är möjligt. För att utreda vilka möjligheter som fanns att kunna biträda patienten bedömdes det nödvändigt att inhämta yttrande från ansvarig läkare.

Nämnden kan i efterhand konstatera att det hade varit en lämpligare handläggningsordning att – utan avvaktan på nästkommande sammanträde – så snart svaret från ansvarig läkare inkommit, muntligen meddela E., svarets innehåll och hur han skulle förfara för att få ut sin journal. Nämnden vill avslutningsvis framhålla att E. i sak måste anses ha fått en fullt korrekt information från förtroendenämndens sida.

JO Sverne anförde i beslut den 12 juni 1985 följande.

Jag vill inledningsvis erinra om de bestämmelser i tryckfrihetsförordningen och sekretesslagen, som reglerar utlämnande av allmän handling. Där framgår bl. a. följande. Begäran att få ta del av allmän handling skall göras hos den myndighet som förvarar handlingen. Det är även denna myndighet som skall pröva en sådan begäran. Svarar viss befattningshavare vid myndigheten enligt arbetsordning eller särskilt beslut för vården av handling ankommer det på honom (dvs. i detta fall klinikchefen) att i första hand pröva frågan om handlingens utlämnande. Vägrar han lämna ut handlingen skall han, om sökanden begär det, hänskjuta frågan till myndigheten (dvs. i detta fall direktionen). Allmän handling, som får lämnas ut, skall på begäran, genast eller så snart det är möjligt, tillhandahållas den som önskar ta del därav. Även en begäran att få avskrift eller kopia av allmän handling skall behandlas skyndsamt. (Se 2 kap. 12–14 §§ tryckfrihetsförordningen och 15 kap. 6 § sekretesslagen.)

Sedan Svärd avslagit E:s begäran att få ta del av sin journal, skulle Svärd, om E. begärt detta, ha hänskjutit frågan till beslutande myndighet. E. kunde även på egen hand vända sig dit. På grund av en felaktig upplysning från Svärd vände sig E. i stället till förtroendenämnden.

Som framgår av vad tidigare sagts skall begäran att få ta del av allmän handling prövas av den myndighet som förvarar handlingen. Eftersom E:s sjukjournal förvarades på centralsjukhuset i Karlstad skulle ärendet efter Svärds avslagsbeslut hänskjutas till direktionen förcentrala sjukvårdsdistriktet. Förtroendenämnden var över huvud taget inte behörig att pröva E:s begäran att få ta del av sin sjukjournal och borde omedelbart ha insett detta. Följaktligen borde nämnden genast ha underrättat E. om att det var direktionen och inte förtroendenämnden som skulle pröva saken samt överlämnat E:s skrivelse till direktionen för behörig handläggning. I stället inledde förtroendenämnden en utredning av ärendet. E:s skrivelse inkom till förtroendenämnden den 11 oktober 1983 och först den 30 januari 1984 meddelade nämnden honom den i och för sig självklara upplysningen att det i första hand var klinikchefen som skulle avgöra frågan och att om denne vägrade att lämna ut journalen saken kunde hänskjutas till direktionen.

Enligt lagen (1980: 12) om förtroendenämnder inom hälso- och sjukvården åligger det en förtroendenämnd bl. a. att ge patienterna den hjälp som förhållandena påkallar. Här gällde det en så relativt enkel sak som att hänvisa en patient till rätt myndighet, när denne begärt att få ta del av sin sjukjournal. Genom försumlighet från förtroendenämndens sida har patientens ärende fördröjts i över tre månader. Förtroendenämndens handläggning ger därför anledning till kritik.

Vad gäller direktionens handläggning av ärendet vill jag säga följande. E:s begäran att få sin journal utlämnad blev känd för direktionen genom förtroendenämndens skrivelse den 19 oktober 1983 till Bylund. Därmed borde direktionen förstått att E. vänt sig till fel myndighet och direktionen borde då efter samråd med förtroendenämnden ha övertagit ärendets handläggning. I stället medverkade direktionen till att förtroendenämnden felaktigt fick fortsätta handläggningen genom att direktionen lät inhämta yttrande från vederbörande klinikchef samt återsända detta till nämnden.

Som framgår av den tidigare lämnade redogörelsen för reglerna om handläggning av begäran att få ta del av allmän handling skall en sådan begäran behandlas skyndsamt. Detta medför givetvis inte att beslutande myndighet är förhindrad företa den utredning som är nödvändig för att erhålla tillräckligt beslutsunderlag. I ett ärende om utlämnande av sjukjournal är det i och för sig naturligt att i ett tveksamt fall inhämta yttrande från vederbörande läkare. Av utredningen i ärendet framgår att E:s begäran hos direktionen att få ta del av sin journal inkom till denna den 24 februari 1984 och tre dagar senare remitterades till Järpe-Magnusson för yttrande. Hon lämnade sitt remissvar till direktionen först den 9 april. Eftersom hon redan yttrat sig i samma fråga med anledning av remiss från förtroendenämnden anser jag det mycket märkligt att hon fått så lång tid på sig för yttrande. Som tidigare sagts skall ju ett ärende om utlämnande av allmän handling behandlas skyndsamt. Av Järpe-Magnussons yttrande framgår att hon huvudsakligen hänvisar till sitt tidigare yttrande till förtroendenämnden. I ett fall som detta borde direktionen enligt min mening nöjt sig med en muntlig förfrågan till Järpe-Magnusson om hon vidhöll sitt tidigare yttrande eller alternativt gett henne en mycket kort remisstid. Även direktionens handläggning av ärendet ger därför anledning till kritik.

Ett ärende om utlämnande av allmän handling skall, som nämnts, behandlas skyndsamt. I förevarande fall har en patient fått vänta i närmare åtta månader, innan han fått ett överklagbart beslut. Särskilt anmärkningsvärt är att direktionen – såvitt framgår av remissvaren hit – inte insett att handläggningen av ärendet stått i strid mot tryckfrihetsförordningens krav på skyndsamhet. Förtroendenämndens och direktionens handläggning av E:s ärende röjer enligt min mening stor okunnighet om gällande regler. Jag vill därför rekommendera berörda befattningshavare vid dessa myndigheter att sätta sig in i gällande regelsystem på området.

Förvaring av journal

I

(Dnr 2007-1984)

I tidningsartiklar i Expressen och Dagens Nyheter den 7 och 8 augusti 1984 uppgavs att en 25-årig man anhållits därför han ringt upp ett hundratal kvinnor och därvid utgivit sig för att vara gynekolog. Han hade sagt till kvinnorna att de hade cancer och detaljerat beskrivit olika behandlingsformer. Uppgifterna om kvinnorna hade han fått från sjukjournaler, som han olovligen kommit över vid några större sjukhus.

Med anledning av tidningsartiklarna begärde JO utredning och yttrande av socialstyrelsen efter styrelsens hörande av direktionerna för berörda sjukhus.

Vidare införskaffades Solna tingsrätts lagakraftvunna dom, vari den utpekade mannen dömts till överlämnande till vård på specialsjukhus för

psykiskt utvecklingsstörda, samt det förundersökningsprotokoll som legat till grund för åtalet vid tingsrätten. Av sistnämnda handling framgick bl. a. följande.

Den "falske läkaren" var en 25-årig man, vilken även tidigare varit föremål för vård inom omsorgsverksamheten. Han hade obehörigen berett sig tillträde till Danderyds sjukhus och Karolinska sjukhuset i Stockholm, Sahlgrenska sjukhuset och Östra sjukhuset i Göteborg samt Varbergs sjukhus och sjukhuset i Kiruna. Där hade han tagit del av patientjournaler samt brukat innehållet i dessa för att nå personlig kontakt med kvinnliga patienter. Av förundersökningsprotokollet framgår inte alltid exakt hur mannen kommit in på sjukhusen och kommit över patientjournalerna. Det framgår dock att han ej behövt ta sig in genom låsta dörrar och att de journaler, som han kommit över, ej hade förvarats i särskilda arkivutrymmen utan varit lätt åtkomliga på expeditioner och liknande lokaler.

Socialstyrelsen uppgav bl. a. följande.

I SekrL anges inte hur en sekretesskyddad handling skall förvaras. Ledning får i stället sökas i olika arkivstadgor och lokala föreskrifter. I arkivstadgan för Stockholms läns landstingskommun jämte anvisningar om tillämpningen av arkivstadgan föreskrivs t ex att journaler skall förvaras betryggande och oåtkomliga för obehöriga.

I princip bör journaler enligt socialstyrelsens mening förvaras i ett härför avsett arkiv. Emellertid kan förhållandena vara sådana att hälso- och sjukvårdspersonalen behöver ha tillgång till olika journaler under kortare eller längre tider, eftersom journalerna är att betrakta som arbetsmaterial i det löpande arbetet. Detta kan t ex vara fallet när en patient ligger inne på en avdelning och personalen regelbundet behöver ha tillgång till tidigare uppgifter för vården av patienten eller för att göra olika anteckningar i densamma. Även i dessa fall är det påkallat att journalerna vid arbetsdagens slut transporteras till arkivet. Om det av praktiska skäl tillfälligtvis bedöms olämpligt att så sker måste i vart fall journalerna förvaras inlåsta när personalen slutar för dagen. När det är nödvändigt för arbetets behöriga gång att personalen under dagen behöver ha ett stort antal journaler liggande framme t ex på en läkar- eller sekreterarexpedition bör vid sådant förhållande dörren till rummet låsas så snart personalen går ut därifrån. Om personalen lämnar ett rum under längre tid, t ex för lunch, måste dörren låsas. Styrelsen anser emellertid att man vid en kortare frånvaro ibland måste acceptera att detta inte sker. I annat fall skulle det löpande arbetet många gånger onödigtvis försvåras. Då måste det dock finnas någon som har möjlighet att övervaka vilka personer som går in i rummet och kan stoppa obehöriga.

Det inträffade gör det angeläget att man går igenom gällande bestämmelser med personalen, att man ser över rutinerna vid förvaring m m av journaler, att man vid behov skärper gällande bestämmelser samt att befintliga låsanordningar ses över. Socialstyrelsen noterar emellertid att detta vidtagits från sjukhusens sida.

JO Sverne anförde i beslut den 18 juni 1984 följande.

Av i ärendet inhämtade uppgifter framgår att en mansperson obehörigen tagit sig in på flera större sjukhus och där kommit över patientjournaler, vilka såvitt framgår av utredningen innehållit uppgifter om gynekologisk behandling. Enligt uppgift i förundersökningen har mannen inte behövt bryta sig in genom några låsta dörrar för att komma över journalerna. Uppgifterna i

förundersökningen tyder på att det inte krävts något förarbete eller någon större förslagenhet för att komma över journalerna. Vidare framgår att åtkomsten av journalerna inte skett i några egentliga arkivutrymmen utan på expeditioner och andra liknande utrymmen, där journalerna varit föremål för handläggning under arbetstid.

Det finns för närvarande inte några generella författningsbestämmelser som reglerar förvaring av patientjournaler. Detta är något som sjukvårdshuvudmannen, dvs. landstinget, själv beslutar om. Av inhämtade yttranden framgår att vad som nu inträffat lett till en skärpning av rutinerna och att berörd personal uppmärksammats på vikten av att patientjournaler förvaras på ett betryggande sätt. Med hänsyn härtill och då det inte framkommit något som ger anledning till ingripande mot någon enskild befattningshavare låter jag bero med följande uttalande.

Enligt 7 kap. 1 § sekretesslagen gäller inom hälso- och sjukvården – med vissa undantag som i detta sammanhang saknar intresse – sekretess för uppgift om enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. Det är således fråga om en sträng sekretess till skydd för den enskilde patienten. Härav följer att handlingar som innehåller sådana uppgifter såsom patientjournaler måste förvaras på sådant sätt att sekretesskyddet alltid kan upprätthållas. Detta gäller i all synnerhet journaler med sådant känsligt innehåll som det här var fråga om.

Förvaringen av patientjournaler vid nu berörda sjukhus har uppenbarligen inte varit tillfredsställande, eftersom en obehörig person utan större svårigheter kunnat komma över journalerna. Detta har lett till att vederbörande patienter blivit utsatta för betydande obehag. Det är även allvarligt så till vida att händelser av detta slag kan minska allmänhetens tilltro till möjligheterna att skydda de enskilda patienternas integritet inom den offentliga hälso- och sjukvården. Det är därför tillfredsställande att frågan om förvaring av patientjournaler i framtiden kommer att regleras genom lagstiftning.

Riksdagen har nyligen antagit en patientjournallag (prop. 1984/85:189, SoU 1984/85:33, rskr 401). I 7 § i den nya lagen föreskrivs att varje journalhandling skall hanteras och förvaras så att obehöriga inte får tillgång till den. I specialmotiveringen till detta lagrum framhålls i propositionen att denna bestämmelse innebär att en journalhandling, som lämnas obevakad, skall förvaras inlåst i en journalvagn, arkivskåp eller på likvärdigt sätt. Den nya lagen träder i kraft den 1 januari 1986.

Avslutningsvis vill jag rekommendera socialstyrelsen att uppmärksamma berörda organ inom hälso- och sjukvården på den nya bestämmelsen i patientjournallagen om förvaring av journaler samt de motivuttalanden som gjorts angående tillämpningen av nämnda bestämmelse.

II

(Dnr 2519-1984)

I en anmälan till JO uppgav W. följande. Tillsammans med sin dotter hade han den 8 oktober 1984 besökt barnavårdscentralen på Birkavägen 3 i Södertälje. Då var alla journaler beträffande barnen i distriktet förvarade helt oskyddat i hallen. Dessa journaler innehöll uppgifter om barnen och deras familjeförhållanden samt barnens egna sjukdomar och ibland även anhörigas sjukdomar. Vem som helst hade kunnat ta del av journalerna. Härigenom hade barnen och deras föräldrars personliga integritet satts i fara.

Med anledning av anmälan begärdes yttrande från hälso- och sjukvårdsnämnden i Stockholms läns landsting.

I yttrandet uppgavs följande.

BVC på Birkavägen är inrymd i en vanlig bostadslägenhet och det vållar en del praktiska problem bland annat på grund av trångboddhet. Från och med 1984-01-01 delades distrikten upp på två från att tidigare ha varit ett, vilket medförde två mottagningar per dag och trångboddheten blev än mer påtaglig. Barnavårdsjournalerna förvaras på journalvagnar försedda med hjul och med låsbara lock. Under mottagningarna, då barnen bland annat vägs och mäts på sköterske-exp, kördes vagnarna ut i hallen 4 meter från sköterske-exp som nämns i W:s anmälan. Personalen anser sig ha haft uppsikt över vagnarna så att ingen osedd skulle kunna ta del av journalerna. På grund av en serie olyckliga omständigheter skedde detta ändå den dag som omtalas i anmälan och detta är ytterst beklagligt.

För att efterfölja rådande sekretesslagar och för att förhindra ovanstående incidenter förvaras numera journalhandlingarna åter på sköterske-exp och exp låses då den lämnas och när mottagningen är stängd låses både lådor och exp.

JO Sverne anförde i beslut den 19 juni 1985 följande.

Patientjournaler är handlingar inom hälso- och sjukvården som innehåller uppgifter om enskilda patienters hälsotillstånd och andra personliga förhållanden. De är underkastade sekretess enligt bestämmelserna i 7 kap. 1 § sekretesslagen. Härav följer att de skall förvaras på sådant sätt att de inte kan bli åtkomliga för obehöriga personer. Detta gäller givetvis också journaler vid barnavårdscentral.

Av utredningen i detta ärende framgår att journalerna på barnavårdscentralen Birkavägen 3 i Södertälje inte förvarats på ett betryggande sätt. W. har således haft fog för sina klagomål.

Av remissvaret framgår emellertid att rutinerna vid barnavårdscentralen ändrats så att förvaringen av journalerna nu sker på ett bättre sätt. Med hänsyn härtill och då det inte framkommit något som tyder på att sekretesskyddade uppgifter röjts till följd av den bristande ordning som tidigare rått, företar jag ej vidare ingripande.

Jag vill slutligen erinra om att riksdagen nyligen antagit en patientjournallag, som skall träda i kraft den 1 januari 1986 (prop. 1984/85:189, SoU 1984/85:33, rskr 401). I 7 § i den nya lagen föreskrivs att varje journalhandling skall hanteras och förvaras så att obehöriga inte får tillgång till den. I specialmotiveringen till detta lagrum framhålls i propositionen att denna

bestämmelse innebär att en journalhandling, som lämnas obevakad, skall förvaras inlåst i en journalvagn, arkivskåp eller på likvärdigt sätt.

Sjukhusläkares kontakter med massmedierna
(Dnr 1286-1984)

I en anmälan till JO åberopades en tidningsartikel, som varit införd i Östersundsposten den 3 mars 1984 och som hade rubriken "Klinikchefen hade beordrat tystnad...". I artikeln uppgavs bl. a. detta. I Östersundsposten hade man hoppats kunna redovisa skidskadesituationen under den gångna sportlovsveckan. På Östersunds lasaretts akutmottagning har en och samma ortopedläkare haft jouren dagtid under större delen av veckan och har därför en god överblick över läget. Denne läkare får emellertid inte uttala sig för pressen. Klinikchefen vill själv vara ortopedklinikens röst utåt. Problemet är att varken klinikchefen eller hans närmaste man hade tillgång till de uppgifter som tidningen efterfrågade och som fanns på akutjouren. Därför hade man vid tidningen inte kunnat skriva den planerade artikeln.

Under hänvisning till innehållet i tidningsartikeln begärde anmälaren att JO skulle utreda om klinikchefens åtgärd innebar att denne överskridit sina befogenheter. Med anledning av begärt yttrande inkom remissvar från klinikchefen Olav Stenseth vid ortopedkirurgiska kliniken vid Östersunds sjukhus.

Stenseth uppgav bl. a. följande. Det hade i Svenska Dagbladet förekommit en artikel baserad på en intervju med en vikarierande underläkare vid ortopediska kliniken vid Östersunds lasarett. I artikeln hade underläkaren bl. a. uttalat sig om behandlingspolicy och om skidskadornas inverkan på klinikens behandlingskapacitet vad gäller patienter med slitna höftleder och knäleder. Tidningsartikeln gav inte en helt korrekt bild av dessa förhållanden. Stenseth uppgav vidare följande.

För att allmänheten skall få riktigast möjliga upplysningar, vilket är andemeningen bakom offentlighetsprincipen, bör uttalanden som gäller behandlingsprinciper, och en kliniks kapacitet för omhändertagande av olika patientkategorier, komma från ansvarigt håll, från klinikchef eller biträdande klinikchef. Hänvändelser från press och andra informationsmedia bör ske genom klinikledningen, som så eventuellt kan delegera till (en av) klinikens medarbetare att uttala sig.

Efter röntegenronden den 2/3 lät jag ovan nämnda underläkare förstå att han hade överträtt gränsen för sina befogenheter, och att han då det gällde att uttala sig till pressen skulle hänvisa till klinikchef eller biträdande klinikchef. Vidare nämnde jag att man helst skulle ha möjlighet att ta del av artikeln innan den kom i tidningen, för eventuella korrigeringar och kompletteringar.

I beslut den 7 december 1984 uttalande JO Sverne följande.

Enligt grundlag äger envar och då även personal hos en myndighet, såsom i detta fall inom den offentliga sjukvården, rätt att utan påföljd lämna ut uppgifter till massmedierna för publicering. Denna s. k. meddelarfrihet ingår

som ett led i offentlighetsprincipen. Endast i sådana fall som särskilt anges i tryckfrihetsförordningen eller sekretesslagen tar sekretessen över meddelarfriheten.

Inom hälso- och sjukvården råder sekretess såvitt gäller patienternas hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. Sekretessen inom hälso- och sjukvården innebär således att man som regel inte kan lämna ut uppgifter om enskilda patienters hälsotillstånd. Sekretessen inom hälso- och sjukvården är så stark att den tar över meddelarfriheten. Detta framgår av bestämmelser i 16 kap. sekretesslagen.

Det är således förbjudet för personalen vid ett sjukhus att informera massmedierna om enskildas hälsotillstånd. För att sekretess skall råda fordras att det rör "enskilds" hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden. Detta innebär att uppgiften skall gå att härleda till viss enskild patient. Gäller det däremot frågor av allmän karaktär råder meddelarfrihet. Det råder således full frihet att informera även om själva sjukvården så länge man inte kommer in på enskilda fall. Läkare och andra som är verksamma inom den offentliga sjukvården har alltså rätt att i sådana frågor fritt informera press, radio och TV.

Såvitt framgår av uppgifterna i detta ärende var det aldrig fråga om annat än uppgifter av allmän karaktär. Under sådana förhållanden gällde meddelarfriheten fullt ut. En myndighet eller en befattningshavare i chefsställning kan inte – då meddelarfrihet råder – förbjuda personalen att meddela sig med massmedierna. Detta är en grundläggande demokratisk regel som inte får kringskäras.

Jag konstaterar således att den underläkare som lämnat uppgifter till pressen hade full rätt att göra detta.

I Stenseths yttrande i ärendet sägs att Stenseth låtit vederbörande underläkare "förstå" att denne överträtt gränsen för sina befogenheter. Jag vill med anledning härav understryka att den grundlagsfästa meddelarfriheten inte får kringskäras genom att den som lämnat uppgifterna "prickas" eller på annat sätt kritiseras för att han utnyttjar sin meddelarfrihet. Jag finner därför att Stenseth förfarit felaktigt då han enligt sitt eget ordval "låtit underläkaren förstå att han hade överträtt gränsen för sina befogenheter".

Av meddelarfriheten följer vidare att en myndighet inte får begränsa de anställdas rätt att utnyttja sin meddelarfrihet. Det var därför fel av Stenseth att uppmana underläkaren att – då det gällde att uttala sig till pressen – hänvisa till klinikchef eller biträdande klinikchef. Om Stenseth med sina uttalanden till underläkaren därjämte avsett att Stenseth i vart fall borde getts möjlighet att ta del av tidningsartikeln, innan den publicerades, för eventuella korrigeringar och kompletteringar, var även detta ett otillåtet ingrepp i meddelarfriheten.

En myndighet är givetvis oförhindrad att uppdra åt någon befattningshavare vid myndigheten att svara för kontakter med pressen. En sådan åtgärd får emellertid inte leda till att de anställdas meddelarfrihet kringskärs. I en sådan situation råder därför full rätt för de anställda att själva meddela sig till massmedierna. De har emellertid givetvis även möjlighet att – om de så önskar – hänvisa till den tjänsteman eller annan befattningshavare som fått i

uppgift att ta kontakterna med pressen.

Med nu gjorda uttalanden förutsätter jag att berörda befattningshavare vid Östersunds sjukhus får klart för sig vad som gäller ifråga om anställdas rätt att ha kontakter med massmedierna. Jag vill rekommendera sjukhusdirektionen att sprida kännedom om innehållet i mitt beslut.

Frågan om rätt att hemlighålla underårigs adress för vårdnadshavare m. m.

(Dnr 3037-1984)

Hos JO anförde Ove Spångare såsom ombud för I. K. bl. a. följande.

I. K. har en dotter Therese, född 1967. I början av juni 1984 besökte Therese en socialbyrå i Nacka och talade om att hon ville flytta hemifrån. Vid besöket lovades Therese ekonomisk hjälp till hyra av en andrahandslägenhet. När modern, som är vårdnadshavare för Therese, något senare försökte att genom socialförvaltningen få reda på var Therese bodde, nekades hon detta under hänvisning till sekretessbestämmelserna. Vid ett samtal i september 1984 med socialförvaltningen hade Spångare fått beskedet, att ärendet avslutats hos förvaltningen, eftersom Therese flyttat hem till släktingar. En begäran av Spångare att få ut kopior av handlingarna rörande Therese och hennes mor hade inte villfarits. Spångare hemställde att JO skulle granska ärendet.

Efter remiss inkom socialdistriktsnämnd I i Nacka kommun med yttrande. I yttrandet bekräftades Spångares uppgifter. Beträffande hemlighållandet av Thereses adress anfördes följande.

När Therese besökte socialkontoret den 6/6-84 sade hon klart ifrån att hon ej ville att modern skulle få veta på vilken adress hon bodde. Socialkontoret fick då göra en bedömning huruvida detta önskemål kunde tillgodoses, och som vägledning användes bland annat ett yttrande från JO (beslut den 17 september 1982, diarienr: 1039/1981). JO har bland annat yttrat att "När barnet kommit upp i tonåren, har det ofta nått sådan mognad att det bör åtnjuta visst skydd för sin integritet även gentemot vårdnadshavare. Det blir här fråga om en bedömning, där man måste fästa avgörande betydelse vid karaktären av den sekretesskyddade uppgiften, syftet med begäran att få ta del av uppgiften samt den mognadsnivå som barnet uppnått."

Therese var i det närmsta 17 år när hon sökte ekonomiskt bistånd, och hon visade en mognadsnivå som stämde väl överens med hennes ålder.

I. K. visste att dottern bodde i Stockholmsområdet och både mor och dotter hade regelbunden kontakt med handläggaren på socialkontoret. En sammantagen bedömning av de uppgifter som framkommit i ärendet visade att ett utlämnande av adressen där Therese bodde till modern ej kunde anses riktigt utifrån Therese intressen.

JO Sverne anförde i beslut den 20 maj 1985 följande.

Som jag uttalat i det av sociala distriktsnämnden åberopade beslutet har en underårig som kommit upp i tonåren ofta nått en sådan mognadsgrad att hon bör åtnjuta visst skydd för sin integritet även gentemot vårdnadshavaren.

Detta kan dock inte leda till att tonåringens adress hemlighålls för vårdnadshavaren så länge denna har ansvaret för sitt barn. För att en socialnämnd skall kunna hemlighålla en underårigs adress för vårdnadshavaren krävs att den underårige är omhändertagen enligt lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) och att sådana förhållanden föreligger, som sägs i 16 § LVU (jfr 7 kap. 5 § sekretesslagen).

Det var alltså fel av socialförvaltningen att hemlighålla Thereses adress.

Däremot kan det tänkas att Therese har ett berättigat intresse av att hennes uppgifter till socialförvaltningen om modern skall hemlighållas för henne. Hur det förhåller sig härmed kan endast avgöras i den för sekretessfrågor stadgade besvärsordningen. Om Spångare vill ha denna fråga prövad bör han alltså av social distriktsnämnd I begära ett skriftligt beslut i frågan med besvärshänvisning.

Fråga om handlingars offentlighet och tillgänglighet hos revisorerna i en landstingskommun

(Dnr 3466-1983)

Anmälan

I en skrivelse hemställde Moderata samlingspartiet i Västmanlands län att JO skulle granska verksamheten hos Västmanlands läns landstings revisorer. Skrivelsen berörde frågor rörande valet av granskningsobjekt, revisionsordförandens ställning samt handlingars offentlighet och tillgänglighet. Klaganden ansåg att landstingsrevisorernas majoritet olagligt försökte hindra eller försvåra de moderata revisorernas arbete. I den del klagomålen avsåg handlingars offentlighet och tillgänglighet anfördes närmare följande.

Från revisionen eller enskild revisor utgående skrivelse är offentlig handling när den expedierats i enlighet med tryckfrihetsförordningens andra kapitel angående allmänna handlingars offentlighet. Likaså är revisionens protokoll rörande förvaltningsärenden offentliga handlingar, när de justerats. Föredragningslistorna till sammanträdena i Västmanlands landstingsrevision är emellertid stämplade "konfidentiell", vilken beteckning således avser även förvaltningsärenden och nämndernas yttranden över granskningspromemorior, vilka behandlats som offentliga handlingar i nämndernas egna protokoll. Revisionens handlingar förvaras på revisionskansliet. Revisionskansliet utgöres av den privata revisionsbyrå landstingsrevisionen anlitar.

Enligt vår uppfattning försvårar landstingsrevisorernas majoritet genom ovan beskrivna arbetssätt allmänhetens och de förtroendevaldas möjligheter till lagstadgad insyn. Revisorernas majoritet har även ifrågasatt de moderata revisorernas rätt att få äldre revisonspromemorior och andra handlingar från revisionskansliet utan endast velat medge dem att besöka revisionskansliet under kontorstid och där läsa de handlingar de bedömer sig behöva för sina uppdrag.

Utredning

Sedan yttrande infordrats av landstingsrevisionen i vad anmälan rörde frågan om allmänna handlingars offentlighet och tillgänglighet, avgav ordföranden i landstingsrevisionen enligt uppdrag ett sådant yttrande. Där anfördes i huvudsak följande.

Allmänna handlingars offentlighet

Alla handlingar som härrör från förvaltningsärenden behandlas enligt gällande regler för offentlighet. Antydningar om annat i anmälan måste bygga på missuppfattningar. Protokollen anslås t ex på sedvanligt sätt på anslagstavlan efter justering.

Vad avser handlingar i granskningsärenden behandlas de enligt följande:

Dessa handlingar – granskningspromemorior och minnesanteckningar – behandlas inte som offentliga förrän revisorerna gemensamt bestämt att granskningsarbetet är avslutat och promemorian första gången översändes till någon nämnd eller styrelse för yttrande. Revisorerna har dock ej fattat några beslut om att handlingen skall betraktas som sekretessbelagd, utan rent allmänt antagit som policy att hantera alla handlingar i granskningsärenden, fram till de första gången översändes till nämnd eller styrelse, med försiktighet för att syftet med granskningen inte helt eller delvis skall röjas.

Stöd för detta betraktelsesätt finns numera i en kammarrättsdom från Sundsvall 1982-05-13, jmfr Kaijser/Riberdahl, Kommunallagarna II sid 567.

Som ett "kom-i-håg" till alla revisorer påskrives därför alla granskningsärendehandlingar med ordet "konfidentiellt". Skulle en revisor vilja lämna ut innehållet i en promemoria till massmedia eller på annat sätt offentliggöra innehållet i strid med revisorernas överenskommelse så kan naturligtvis inget göras åt detta. Det som då kan inträffa är att den fortsatta granskningen kan försvåras. Någon "munkavle" har inte lagts på revisorerna.

Föredragningslistorna till sammanträden för förvaltningsärenden och granskningsärenden sammanföres ibland till en handling. Beteckningen "konfidentiellt" på sådan lista gäller givetvis endast granskningsärenden, vilket givetvis alla revisorer känner till.

Hanterandet av handlingar i granskningsärenden i revisionen bygger således på förtroende mellan revisorerna att handlingar inte sprids utan hanteras med försiktighet tills de blir offentliga när de översändes till nämnd eller styrelse.

Allmänna handlingars tillgänglighet

Revisorernas äldre handlingar (promemorior och arbetspapper) finns dels på revisionskansliet på den privata revisionsbyrå som anlitas som sakkunnigbiträde, dels på landstingets kansli vad avser alla promemorior i granskningsärenden.

Alla dessa handlingar finns under kontorstid tillgängliga för samtliga revisorer dels på landstingets kansli och dels på revisionsbyrån.

Alla äldre handlingar som revisionen gemensamt bedömer finns behov av att ha vid nya granskningar uppkopieras till alla revisorer.

Eva Bergqvists krav är dock, vilket är orsaken till denna del i anmälan, att revisionskansliet när som helst skall kopiera upp och utsända äldre handlingar som icke har något samband med aktuella granskningsobjekt. Övriga revisorers bedömning är att detta är en resursfråga för revisionen, varför detta endast kan ske efter överenskommelse mellan revisorerna. De

promemorior som här är aktuella är dessutom ofta mycket omfattande.

Skulle alla äldre granskningspromemorior systematiskt kopieras medför detta ett omfattande arbete av tjänstemännen på revisionskansliet vilket då går ut över det granskningsarbete som skall utföras. Följaktligen är detta en resursfråga varför ett sådant arbete endast kan beställas av revisorerna gemensamt. Detta är samtliga revisorer överens om utom Eva Bergqvist.

Sammanfattningsvis kan således konstateras

a) *att* handling i förvaltningsärende behandlas enligt gällande principer för offentlighet och enligt samma regler som gäller för andra nämnder och styrelser i landstinget,
b) *att* handling i granskningsärende fram till överlämnande för yttrande till nämnd och styrelse icke behandlas som offentliga men kan ändock trots överenskommelse revisorerna emellan ges offentlighet om en revisor så vill,
c) *att* alla granskningspromemorior finns tillgängliga på landstingets kansli dels med möjlighet att under kontorstid ta del av dem och dels möjlighet att mot ersättning få dem uppkopierade och översända per post,
d) *att* alla revisionens äldre handlingar finns tillgängliga på revisionskansliet under kontorstid och att dessa efter särskilt beslut av revisionen kan uppkopieras och utsändas.

Vi ser därför inte att vi i något avseende eller på något sätt försökt förhindra allmänheten eller de förtroendevalda i landstinget möjligheten till insyn. Tvärtom försöker vi med en effektiv revision ge allmänheten och de förtroendevalda i landstinget insyn i förvaltningars verksamhet. Som revisor måste vi dock också tillse att de medel landstinget anslår för revision också utnyttjas effektivt till revision och inte till omfattande administrativt arbete med handlingars hanterande för som i detta fall att tillgodose en enda revisors krav.

Klaganden kommenterade yttrandet.

Bedömning

JO Holstad uttalade i beslut den 27 mars 1985 följande.

Anmälan rör till större delen frågor om resursfördelning inom landstingsrevisionen. Frågor av den typen brukar JO i allmänhet inte ta upp till granskning och bedömning. Anledningen är en begränsning i JO:s tillsyn som följer av lagen (1975:1057) med instruktion för justitieombudsmännen. I 3 § andra stycket denna lag föreskrivs att JO vid tillsyn över kommunala myndigheter skall beakta de former i vilka den kommunala självstyrelsen utövas. Mot den angivna bakgrunden har jag inte funnit anledning att ta upp de berörda frågorna.

Anmälan rör emellertid också några frågor om handlingars offentlighet och tillgänglighet. I den delen gör sig den angivna begränsningen inte gällande.

Vid en myndighets hantering av handlingar måste man göra en åtskillnad inte bara mellan offentliga handlingar och handlingar som innehåller någon uppgift för vilken det enligt sekretesslagen (1980:100) eller annan författning gäller sekretess (sekretessbelagda handlingar) utan också mellan allmänna handlingar i tryckfrihetsförordningens bemärkelse och handlingar som inte är allmänna.

Förutsättningarna för att en handling skall räknas som allmän anges i 2 kap. tryckfrihetsförordningen (se främst 3, 6, 7 och 9 §§). Sammanfattningsvis kan sägas att en handling som förvaras hos en myndighet är allmän, om den inkommit till myndigheten eller är upprättad där i lagens bemärkelse. I vissa fall krävs att handlingen tagits om hand för arkivering.

Anteckning om hinder att lämna ut en allmän handling får enligt 2 kap. 16 § tryckfrihetsförordningen göras endast på sekretessbelagda handlingar. Enligt 15 kap. 3 § sekretesslagen skall sådan anteckning innehålla beteckningen hemlig samt ange tillämplig bestämmelse, dagen för anteckningen och den myndighet som har låtit göra den. I fråga om sekretessbelagda allmänna handlingar får alltså anteckningar av typen konfidentiellt, endast för tjänstebruk etc. inte förekomma.

Av 2 kap. 16 § tryckfrihetsförordningen följer vidare att sådana allmänna handlingar som inte enligt sekretesslagen eller annan författning omfattas av sekretess inte får förses med anteckningen konfidentiellt eller liknande.

Om man sedan går över till icke-allmänna handlingar som innehåller någon uppgift, vilken enligt sekretesslagen eller annan författning omfattas av sekretess, kan man konstatera att det inte finns något förbud i lag mot att åsätta sådana handlingar beteckningen konfidentiellt eller liknande. Den som åsätter en icke-allmän handling en sådan beteckning bör naturligtvis veta vilken författningsbestämmelse det är som ger upphov till sekretessen. Bäst är att författningsbestämmelsen anges i anslutning till den gjorda anteckningen.

Vad slutligen angår icke-allmänna handlingar som inte innehåller någon uppgift, för vilken det enligt sekretesslagen eller annan författning gäller sekretess, kan man slå fast att det måste anses olämpligt att åsätta sådana handlingar beteckningen konfidentiellt eller liknande. En sådan anteckning ger felaktigt sken av att det inte är tillåtet att ge spridning åt handlingarna eller deras innehåll.

Av det anförda följer att en till landstingsrevisorerna inkommen handling så gott som undantagslöst är att betrakta som allmän handling. Den får därför inte förses med beteckningen konfidentiellt. I fråga om en hos landstingsrevisorerna utarbetad handling, som inte har nått det stadium att den är att betrakta som allmän i tryckfrihetsförordningens bemärkelse, kan det anses försvarligt att förse den med beteckningen konfidentiellt bara om handlingen innehåller någon uppgift som enligt sekretesslagen – exempelvis 4 kap. 1 § – eller annan författning omfattas av sekretess. Vad nu sagts gäller både granskningsärenden och förvaltningsärenden hos revisorerna.

Inget hinder möter mot att landstingsrevisorerna eller några av dem intar ståndpunkten att de skall vara försiktiga med alla handlingar i granskningsärenden och inte aktivt ge spridning åt dem före viss tidpunkt. En överenskommelse härom mellan alla eller en del av revisorerna saknar emellertid rättslig betydelse, såsom även framhålls i landstingsrevisorernas yttrande. Det är bara gällande författningsbestämmelser som avgör huruvida hinder möter mot utlämnande av uppgifter hos en myndighet. Detta följer redan av den yttrandefrihet som i 2 kap. 1 och 12 §§ regeringsformen tillförsäkras medborgarna.

Utredningen visar att man inom landstingsrevisionen tydligen rutinmässigt

förser handlingar i granskningsärenden med beteckningen konfidentiell. Att detta inte är förenligt med det regelsystem jag har redovisat i det föregående är tydligt. Jag utgår från att man nu anpassar sina rutiner till regelsystemet.

Landstingsrevisorernas handlingar förvaras delvis hos den privata revisionsbyrå som anlitas som sakkunnigt biträde. Byrån utgör revisionskansliet. Jag har ingen erinran mot denna ordning. Såvitt gäller hanteringen av landstingsrevisorernas handlingar och tillämpningen av principen om allmänna handlingars offentlighet är nämligen revisionsbyrån att betrakta som en del av myndigheten landstingsrevisorerna. Den tillämpade ordningen innefattar därför inte någon begränsning i rätten för allmänheten eller annan att ta del av landstingsrevisorernas handlingar.

En landstingsrevisor har självfallet rätt att ta del av äldre revisionshandlingar som är arkiverade. Jag går emellertid inte in på frågan vilken service som i sammanhanget bör lämnas revisorerna. Jag tar sålunda inte ställning till huruvida den revisor som vill ta del av en äldre revisionshandling bör få låna den arkiverade handlingen eller avgiftsfritt erhålla en egen kopia eller vara hänvisad till att ta del av handlingen på stället. Dessa frågor rör nämligen de former i vilka den kommunala självstyrelsen utövas.

Konfidentiell behandling av ansökningshandlingar i ett anställningsärende

(Dnr 2131-1984)

I ett brev till JO anmärkte en privatperson på en platsannons som landstinget i Kronobergs län låtit införa i Dagens Nyheter den 26 augusti 1984. I annonsen utlovades, att ansökningar till tjänsten som landstingsdirektör på begäran skulle behandlas konfidentiellt. Klaganden menade att uppgiften var vilseledande, eftersom alla ansökningar blir allmänna handlingar då de kommer in till landstinget.

Annonsen hade i den nu aktuella delen följande lydelse.

Sedvanliga ansökningshandlingar med meritförteckning vill vi att Du sänder senast den 17 september till personalchef Majbritt Johansson, Landstinget Kronoberg, 351 88 Växjö. Ange om du vill att din ansökan skall behandlas konfidentiellt.

Efter remiss avgav landstingets förvaltningsutskott yttrande över klagomålen. I yttrandet beklagade förvaltningsutskottet, att ifrågavarande passus införts i annonsen.

Bedömning

I beslut den 20 december 1984 anförde JO Holstad följande.

Bestämmelser om allmänna handlingars offentlighet ges i 2 kap. tryckfrihetsförordningen (TF). I 1 § föreskrivs att varje svensk medborgare till främjande av ett fritt meningsutbyte och en allsidig upplysning skall ha rätt

att ta del av allmänna handlingar. Av 2 § framgår att denna rätt får begränsas endast om det är påkallat med hänsyn till vissa i lagrummet angivna allmänna och enskilda intressen. Närmare bestämmelser om inskränkningar i rätten att ta del av allmänna handlingar finns i sekretesslagen (1980:100).

En handling är att anse som allmän om den förvaras hos en myndighet och har kommit in till eller upprättats hos myndighet (2 kap. 3 § TF). En handling anses ha kommit in till en myndighet, när den har anlänt till myndigheten eller kommit behörig befattningshavare till handa (2 kap. 6 § TF). Att ett brev eller annat meddelande är ställt personligen till den som innehar befattning vid myndighet medför inte att handlingen förlorat sin karaktär av att vara allmän, såvida handlingen gäller ärende eller annan fråga som ankommer på myndigheten och inte är avsedd för mottagaren endast som innehavare av annan ställning (2 kap. 7 § TF).

I sekretesslagen finns inte upptagen någon bestämmelse som ger möjlighet att vägra att lämna ut ansökningshandlingar av det här slaget.

Det kan alltså konstateras, att landstinget saknat laglig möjlighet att vägra någon att ta del av inkomna ansökningar till tjänsten i fråga. Eventuella önskemål från de sökande om konfidentiell behandling av ansökningarna kunde alltså inte tillgodoses. Avfattningen av annonsen ger emellertid intryck av att sådana önskemål skulle beaktas. Annonsen var alltså vilseledande i den delen. Sådana fel kan givetvis inte godtas. Landstinget har också beklagat annonsens utformning.

Tjänstemans rätt att lämna ut kommunal nämnds protokoll och uppgifter ut protokollen till pressen innan protokollen expedierats

(Dnr 1615-1984)

I protokoll från miljö- och hälsoskyddsnämndens i Habo kommun sammanträde den 21 september 1983, § 140, antecknades.

Delgivning av miljö- och hälsoskyddsnämndens protokoll

Med anledning av att hälsovårdsinspektören tidigare delgett pressen miljö- och hälsoskyddsnämndens protokoll före slutlig justering har nämndens ordförande väckt frågan om formen för delgivning till pressen.

Vid nämndens diskussion i ärendet framkommer att nämndens protokoll ej bör delges pressen förrän beslutet expedierats till den det berör.

Miljö- och hälsoskyddsnämnden beslutar

att nämndens protokoll fortsättningsvis ej skall delges pressen förrän de expedierats till den det berör.

I ett brev till JO anförde journalisten Claes Nero i huvudsak följande.

Nämnden tolkar det aktuella beslutet så, att hälsovårdsinspektören Göran Åström, som är föredragande i nämnden, inte heller får lämna någon muntlig information om besluten förrän protokollen justerats och delgivits de

berörda. Således har Åström vid flera tillfällen förklarat för Nero, att han på grund av det aktuella beslutet inte kunnat lämna begärd information från nämndens sammanträde föregående dag. Enligt Nero strider nämndens tolkning av beslutet mot meddelarfriheten.

Efter remiss avgav miljö- och hälsoskyddsnämnden följande yttrande över klagomålen.

Miljö- och hälsoskyddsnämnden i Habo beslutade enligt § 140/83 "att nämndens protokoll fortsättningsvis ej skall delges pressen förrän de expedierats till den det berör". Efter begäran om yttrande från Riksdagens ombudsmän beslutade nämnden enligt § 105/84 "att vidhålla nämndens tidigare beslut enligt § 140/83".

Nämndens ställningstagande grundar sig på uppfattningen att det är viktigare för den enskilde att få ta del av besluten innan massmedia gör det. Enskilda parter i olika ärenden ska, enligt miljö- och hälsoskyddsnämndens uppfattning, inte behöva ta del av besluten genom massmedia, utan att först ha delgivits besluten av den beslutande myndigheten.

Eftersom enskilda parter ofta berörs på ett eller annat sätt av nämndens beslut, är det svårt att avgöra när ett ärende *inte* berör någon enskild. Mot bakgrund av detta anser miljö- och hälsoskyddsnämnden att samtliga protokoll inte skall delges till pressen förrän de expedierats.

Enligt nämndens uppfattning har det ingen avgörande betydelse för allmänheten om de genom massmedia tar del av nämndens beslut ca. 7 dagar efter sammanträdet (efter expediering) istället för 2 dagar efter sammanträdet. Den berörda partens rätt att ta del av besluten bör först och främst beaktas före allmänhetens rätt.

Med anledning av en inom ombudsmannaexpeditionen upprättad promemoria remitterades ärendet till nämnden för ett kompletterande yttrande. I detta yttrande anförde nämnden bl. a.

I JO:s remiss 1984-09-25 redovisas bl. a. att en myndighets allmänna handlingar är offentliga om sekretesskäl ej föreligger. I det nu aktuella fallet utgöres de ifrågavarande handlingarna av nämndens sammanträdesprotokoll, utan särskilda skyddsintressen. Enligt JO:s redovisning är dylika protokoll att betrakta som allmänna handlingar när de har justerats. Det är samma tolkning som legat till grund för nämndens beslut att ej delge pressen sina beslut innan desamma expedierats till den det berör. Av JO:s redovisning framgår att detta förfaringssätt ej är riktigt. Nämnden finner att enbart tidpunkten för justering, vilken gör protokollet till allmän handling, kan tillämpas härvidlag.

Samma bedömningsgrund, som ovan redovisats beträffande delgivning av allmän handling, i detta fall sammanträdesprotokoll, har tillämpats av nämnden vid dess tolkning av sitt beslut att nämndens tjänsteman ej skall lämna muntlig information om nämndens beslut omedelbart efter ett nämndsammanträde innan protokollet hunnit skrivas ut och därmed än mindre blivit justerat. Det är just sådan information som massmedia eftersträvar.

Det är enligt nämndens uppfattning knappast försvarbart att information om nämndens beslut släppts ut innan desamma vunnit laga kraft. Betydande justeringar i det upprättade protokollet kan såväl teoretiskt som praktiskt förekomma som en förutsättning för att ordförande och/eller justeringsmannen skall kunna skriva under protokollet.

Nämnden är för sin del tacksam för en JO:s prövning av denna principiellt viktiga fråga och avser givetvis att ta upp sitt tidigare enl § 140/83 fattade

beslut till omprövning när JO:s slutliga bedömning av frågan föreligger. Nämnden förutsätter att det av JO:s svar klart framgår huruvida information om nämndens beslut får hållas inne till dess nämndens protokoll justerats.

I beslut den 14 februari 1985 anförde JO Holstad.

Enligt miljö- och hälsoskyddsnämndens beslut den 21 september 1983, § 140, skulle nämndens protokoll inte delges pressen förrän beslutet expedierats till den det berör. Nämnden beslöt den 22 augusti 1984, § 105, att vidhålla detta beslut.

Om rätten för varje svensk medborgare att ta del av allmänna handlingar stadgas i 2 kap. 1 § tryckfrihetsförordningen (TF). Denna rätt får begränsas endast om det är påkallat med hänsyn till vissa särskilt uppräknade skyddsintressen (2 kap. 2 § TF). Närmare bestämmelser om dessa begränsningar finns i sekretesslagen (1980:100). En handling är allmän, om den förvaras hos en myndighet och enligt särskilda bestämmelser är att anse som inkommen till eller upprättad hos myndigheten (2 kap. 3 § TF). Huvudregeln är att en handling anses upprättad hos en myndighet, när den har expedierats. Särskilda bestämmelser gäller emellertid om bl. a. protokoll. Dessa anses i regel upprättade när de har justerats (2 kap. 7 § TF). En allmän handling som får lämnas ut skall på begäran genast eller så snart det är möjligt på stället utan avgift tillhandahållas den, som önskar ta del av handlingen (2 kap. 12 § TF).

Ett protokoll blir således i allmänhet offentligt redan i och med justeringen. Att protokollet inte har expedierats till den som berörs av ett beslut får alltså inte åberopas som skäl för att vägra lämna ut handlingen. Till den del miljö- och hälsoskyddsnämndens båda beslut innebär något annat är de alltså felaktiga. Då nämndens yttrande innebär, att man fortsättningsvis kommer att tillämpa bestämmelserna på ett korrekt sätt har jag emellertid inte funnit anledning att vidare uppehålla mig vid denna fråga.

Vad klagomålen närmast avser är emellertid att nämnden med stöd av de berörda besluten förbjudit hälsovårdsinspektören, som även tjänstgör som sekreterare i nämnden, att lämna information från nämndens sammanträden innan protokollen expedierats. I sina yttranden hit har nämnden gjort gällande dels att de personer som berörs av nämndens beslut bör få del av besluten före massmedierna, dels att det knappast är försvarbart att information släpps ut innan protokollen fått sin slutliga avfattning.

Beträffande frågan om tjänstemännens rätt att lämna uppgifter till pressen kan först nämnas bestämmelsen i 15 kap. 4 § sekretesslagen. Där föreskrivs, att en myndighet på begäran av enskild skall lämna uppgifter ur en allmän handling som förvaras hos myndigheten i den mån hinder inte möter p. g. a. bestämmelse om sekretess eller av hänsyn till arbetets behöriga gång. Som jag tidigare framhållit är nämndens protokoll i regel offentliga när de justerats. Efter denna tidpunkt har alltså tjänstemännen inte bara rätt utan också skyldighet att på förfrågan lämna uppgifter ur protokollen.

I fråga om rätten att lämna uppgifter ur handlingar som inte är allmänna eller om andra förhållanden gäller den s. k. meddelarfriheten. Den grundläggande bestämmelsen om meddelarfrihet finns i 1 kap. 1 § tredje stycket TF. Det föreskrivs där att det skall "stå envar fritt att, i alla de fall då ej annat är i denna förordning föreskrivet, meddela uppgifter och underrättelser i vad

ämne som helst för offentliggörande i tryckt skrift, till författare eller annan som är att anse som upphovsman till framställning i skriften, till skriftens utgivare eller, om för skriften finns särskild redaktion, till denna eller till företag för yrkesmässig förmedling av nyheter eller andra meddelanden till periodiska skrifter". Motsvarande regler gäller beträffande meddelande för offentliggörande i radio- och TV-program. Detta framgår av 5 § andra stycket radioansvarighetslagen (1966:756).

Meddelarfriheten innebär alltså, att det i princip är möjligt att straffritt lämna uppgifter för publicering i tryckt skrift eller i radio eller TV oavsett vad uppgiften rör och utan hinder av sekretess.

De undantag från meddelarfriheten som finns anges i 7 kap. 3 § första stycket TF. Om någon lämnar ett meddelande som avses i 1 kap. 1 § tredje stycket TF och därigenom gör sig skyldig till någon av de gärningar som anges i 7 kap. 3 § första stycket TF, gäller om ansvar för sådant brott vad som är föreskrivet i vanlig lag, dvs. brottsbalken. De gärningar det här är fråga om är dels vissa allvarliga brott mot rikets säkerhet, dels oriktigt utlämnande av en allmän handling i strid med myndighets förbehåll vid dess utlämnande, när gärningen är uppsåtlig, och dels slutligen uppsåtligt åsidosättande av en tystnadsplikt i de fall som anges i en särskild lag. Den särskilda lag som hänvisningen avser är sekretesslagen. I 16 kap. 1 § sekretesslagen uppräknas de tystnadsplikter som har företräde framför principen om meddelarfrihet.

I övrigt står det alltså tjänstemän och andra fritt att lämna uppgifter om myndighetens verksamhet för publicering. Meddelarfriheten kompletteras med ett anonymitetsskydd för meddelaren. Skyddet består bl. a. av regler om tystnadsplikt, som innebär förbud för mottagaren av informationen att röja sin källa, och av en bestämmelse om efterforskningsförbud (3 kap. 3 § och 4 § TF).

Det skall emellertid i sammanhanget nämnas, att meddelarfriheten inte betyder att offentliga tjänstemän är skyldiga att i motsvarande mån lämna uppgifter om känsliga förhållanden. Innebörden är i stället om man har överlåtit åt den enskilde befattningshavaren att, utan risk för repressalier, själv bedöma om det är önskvärt och försvarligt att förmedla vissa uppgifter för offentliggörande.

Mot bakgrund av dessa bestämmelser kan det alltså konstateras att nämnden inte kan ålägga sina ledamöter eller tjänstemän att hålla inne information om nämndens beslut enbart av det skälet att protokollet ännu inte justerats. Jag utgår från att nämnden nu omprövar sin tidigare ståndpunkt och vidtar därför inte någon vidare åtgärd med anledning av klagomålen.

Begäran om att få ta del av en anonym skrivelse i ett taxeringsärende skall prövas av den myndighet som förvarar handlingen

(Dnr 3039-1983)

Se s. 363

Taxering och uppbörd

Åtal mot en ordförande i fastighetstaxeringsnämnd för vårdslös myndighetsutövning i samband med taxering av fastighet vid den allmänna fastighetstaxeringen 1981. – Besiktning har skett av fel fastighet och iakttagelserna har inte kommunicerats med fastighetsägaren innan nämnden fattade beslut

(Dnr 572–1982)

I ett ärende rörande handläggningen av ett fastighetstaxeringsärende framkom att nämnden – efter begärd omprövning – företog besiktning av fastigheten utan att överenskommelse om detta med ägaren först träffats. Besiktningen visades sig senare ha skett av fel fastighet. De iakttagelser som gjordes vid besiktningen lades sedan till grund för nämndens nya beslut. I detta höjdes taxeringsvärdet på grund av att man beräknade bostadsytan till 250 m^2 mot tidigare 158 m^2. Vidare lade man till bl. a. värde för swimmingpool. Taxeringsvärdet höjdes från 370 000 kr. till 440 000 kr. Nämndens iakttagelser kommunicerades inte med ägaren innan man fattade sitt omprövningsbeslut i strid med regeln i 15 § förvaltningslagen (1971:290).

Med anledning av vad som kom fram vid utredningen hos JO beslöt JO Nilsson att väcka åtal för vårdslös myndighetsutövning mot fastighetstaxeringsnämndens ordförande Carl Brown. Stockholms tingsrätt biföll i dom den 23 september 1983 åtalet och dömde Brown för vårdslös myndighetsutövning till 25 dagsböter å 40 kr. Brown överklagade domen till Svea hovrätt, som den 13 februari 1984 fastställde tingsrättens dom. Domen överklagades av Brown till högsta domstolen som den 15 februari 1985 beslöt att inte meddela prövningstillstånd. I det följande redovisas valda delar ur JO Nilssons beslut den 28 mars 1983 samt delar av domstolarnas domar och beslut.

JO:s beslut 1983-03-28

I Bakgrunden och anmälan

Carl Brown är jur. kand och f. d. avdelningsdirektör hos byrån för tandvård inom socialstyrelsens avdelning för hälso- och sjukvård. Han är född 1917 och numera pensionerad. Carl Brown hade uppdrag som ordförande i fastighetstaxeringsnämnd, distrikt 240 i Stockholms fögderi, vid 1981 års allmänna fastighetstaxering.

I sitt distrikt hade Brown bl. a. Hans Carnös villafastighet, Riddarfanan 5, på Lagerbielkes väg 9 i Älvsjö (Brännkyrka församling, Stockholms kommun).

Sedan fastighetstaxeringsnämnden efter omprövning bestämt taxeringsvärdet på Carnös fastighet, överklagade Carnö omprövningsbeslutet till länsrätten. I sin skrivelse dit säger han sig utgå från att rätten underrättar JO

om det faktum att hans fastighet hade blivit omtaxerad därför att nämnden hade förväxlat hans fastighet med en annan fastighet. Nämndens "fadäs", skriver han, var mycket grov och den förutsätter att nämnden trott deklaranten om en "iögonfallande" falskdeklaration. – Länsrätten har lämnat över en kopia av besvären och Carnös fastighetsdeklaration m. m. hit.

2 Utredningen

2.1 Deklarationshandlingarnas innehåll

Carnö hade i en skrivelse den 10 maj 1981 till fastighetstaxeringsnämndens ordförande Brown anfört erinringar mot nämndens grundbeslut. I grundbeslutet hade nämnden bestämt taxeringsvärdet till 370 000 kr, varav markvärde 180 000 kr. och byggnadsvärde 190 000 kr. Nämnden hade angivit bostadens yta till 158 m^2 och biutrymmesytan till 80 m^2. På kopia av Carnös brev till ordföranden har antecknats "Bes.20/5".

Fastighetstaxeringsnämnden har lämnat följande motivering till sitt omprövningsbeslut.

Med anledning av Era erinringar har fastighetstaxeringsnämnden besiktigat Er fastighet. Tyvärr var Ni ej hemma. Nämnden uppmärksammade dock att Ni har swimmingpool, något som Ni ej redovisat i Er deklaration. Vidare är villan ej som Ni uppgivit 1 1/2-planshus med källare utan tvåplanshus med källare. Ytan har beräknats till 250 m^2 + biutrymme 16 m^2. Taxeringsvärdet har därför höjts från 370 till 440 tusen kronor. I övrigt föranleder erinringarna ej ändring i fastighetstaxeringsnämndens beslut.

I sin fastighetsdeklaration har Carnö kryssat för "nej" på frågorna om det finns swimming-pool utomhus eller inomhus och han har uppgett att bostadens yta är 158 m^2 och att biutrymmenas yta är 20 + 60 m^2. Han har angett att den ursprungliga byggnaden från 1920 är 1 1/2-planshus med källare och att tillbyggnaden från 1968 är enplanshus med sluttningsvåning. Carnö har under särskilda upplysningar skrivit: "Delvis brant berg och spetsig tomtform åt söder. . .".

Carnö har på fråga från JO närmare förklarat vad han visste om förväxlingen. Carnö skriver bl. a. följande.

Nämnden har vid besiktning förväxlat min fastighet med grannens, adress Lagerbielkes väg 10, som utgöres av ett 2 1/2-planshus med källare, typ 8 A, och tillbyggd swimmingpool och allrum. Villan har nya fönster och dörrar. Tomten är helt plan.

Jag har också tagit del av fastighetsdeklarationen för fastigheten på Lagerbielkes väg 10.

2.2 Besvarade remisser m. m.

Brown ombads att yttra sig hit i "förväxlingsfrågan" och i övrigt om hur besiktningen hade gått till. Brown svarade: Inspektionen av Carnös fastighet var inte planerad och han hade därför inte deklarationen med sig. I samband med att fastighetstaxeringsnämnden inspekterade en fastighet i närheten av Carnös fastighet föreslog en av ledamöterna att nämnden borde titta på

Carnös villa, då han ingett erinringar mot det "föreslagna" taxeringsvärdet. Olyckligtvis var ingen hemma hos Carnö och det fanns inte heller någon namnskylt. Några av ledamöterna var dock säkra på att det var Carnös villa. Den olyckliga förväxlingen beklagades enligt Brown i telefonsamtal med Carnö.

Carnö har kommit in med en kompletterande skrivelse där han bemöter Browns remissvar.

Under utredningens gång här har Brown tillställts ytterligare en remiss med sju detaljerade frågor vilka Brown skulle besvara i ett förnyat yttrande. Av Browns svar kan i huvudsak följande utläsas som inte redan framgår av vad som tidigare redovisats: Han litade på ledamöternas uppgift att det var Carnös villa de besiktigade, eftersom ledamöterna var bosatta inom distriktet och väl kände de där bosatta. Bestämmelserna om besiktning i fastighetstaxeringslagen hade genomgåtts med nämnden, men följdes tyvärr inte i detta fall. Övriga fastighetsägare vars fastigheter avsågs bli besiktigade tillställdes underrättelse om besiktning på föreskriven blankett. Brown skrev också att "besiktningen av Carnös fastighet skedde i slutet av taxeringsperioden, varför Carnö beklagligtivs på grund av tidsnöd ej gavs tillfälle att inkomma med yttrande över det beslutade höjda taxeringsvärdet".

Carnö har kommit in med ett yttrande över Browns förnyade remissvar.

2.3 Resultatet av utredningen och beslutets fortsatta disposition

Detta ärende gäller – mycket kort uttryckt – om Brown i sin egenskap av fastighetstaxeringsnämndens ordförande följt gällande bestämmelser i formellt hänseende vid handläggningen av Carnös fastighetstaxeringsärende. Detta skall bedömas utifrån Carnös anmälan mot Brown och vad som kommit fram under utredningen här.

Jag vill redan här säga att utredningen gett mig anledning att besluta om åtal mot Brown för vårdslös myndighetsutövning i anledning av hur han i formellt hänseende handlagt Carnös fastighetstaxeringsärende. Brown delgavs misstanke om vårdslös myndighetsutövning vid besök hos mig den 10 februari 1983. (– – –)

Jag har den 14 mars 1983, tillsammans med två av mina medarbetare och efter att ha berett Brown och Carnö tillfälle att närvara, även gjort syn på Lagerbielkes väg för att från vägen titta på de två aktuella fastigheterna. (– – –)

3 Bedömning

3.1 Författningsbestämmelser

Vid 1981 års allmänna fastighetstaxering gällde enligt fastighetstaxeringslagen följande tidpunkter för taxeringsarbetet. Fastighetstaxeringsnämnden skulle senast den 5 oktober 1980 ha sitt första sammanträde. Sedan skulle arbetet i nämnden pågå i första omgången fram till och med den 31 januari 1981 då nämnderna senast skulle meddela sina "grundbeslut" om taxering av fastigheterna inom distriktet. Sedan fastighetsägarna senast den 15 april 1981

fått underrättelse om "grundbeslutet" hade de möjlighet att senast den 11 maj 1981 lämna erinringar mot beslutet till fastighetstaxeringsnämndens ordförande. Fastighetstaxeringsnämndens arbete med omprövning skulle sedan vara avslutat senast den 5 juni 1981. Fastighetsägarna skulle få underrättelse om "omprövningsbeslut" senast den 15 juli 1981.

I 18 kap. 8 § fastighetstaxeringslagen (1979:1152) föreskrivs att besiktning av fastighet får företas vid taxering om fastighetstaxeringsnämndens ordförande eller tjänsteman som biträder nämnden kommer överens med fastighetsägaren om sådan besiktning.

I propositionen med förslag till bestämmelsen i 8 § (prop. 1979/80:40 s. 162) erinrade departementschefen om att möjligheten för nämnden och granskarna att få göra en besiktning grundar sig på en frivillig överenskommelse med ägaren.

Det bör nämnas att fastighetstaxeringslagen sedan den 20 maj 1981 också innehåller en regel om tvångsbesiktning i 18 kap. 29 § (jämför bl. a. 1976 års fastighetstaxeringskommittés betänkande (Ds B 1980:8) Besvärsregler vid allmän fastighetstaxering, följdändringar m. m. och SFS 1981:280).

I sammanhanget erinras om reglerna om taxeringsbesök i 31 § 2 mom tredje stycket taxeringslagen (1956:623), som har tjänat som förebild till 8 §, och JO-uttalanden som hänför sig till tidigare rättsläge (JO 1971 s. 419 och JO 1977/78 s. 281).

En av grundsatserna i myndighetsutövningen i förvaltningsärenden är kommunikationsregeln i 15 § förvaltningslagen (1971:290). Denna regel innebär, såvitt här är av intresse, att myndigheten innan ärende avgörs skall informera part om det som tillförts ärendet av annan än honom själv och att tillfälle skall beredas honom att yttra sig över det, om det inte är uppenbart obehövligt. I fråga om bestämmelsens närmare innebörd hänvisas till Hellners, Förvaltningslagen, 2:a uppl., 1978, s. 182 ff jämfört med s. 170 ff. Innebörden av bestämmelsen belyses av åtskilliga JO-uttalanden, se särskilt JO 1975 s. 479. I det ärendet uttalade JO att bl. a. iakttagelser vid syn o. dyl. är hänförliga till "det som tillförts ärendet".

3.2 Min bedömning av handläggningen av det här aktuella ärendet

I det här fallet har fastighetstaxeringsnämnden "passat på" att från vägen göra iakttagelser av en villafastighet i tron att den var Carnös. Såväl Carnös villa som den som nämnden tittade på ligger på Lagerbielkes väg i Älvsjö. Nämndens iakttagelser har gjorts under sådana former att det varit fråga om en besiktning. Någon överenskommelse med Carnö om besiktning hade inte träffats. Carnö fick ingen som helst vetskap om besiktningen eller om resultatet av denna förrän han fick fastighetstaxeringsnämndens omprövningsbeslut om en höjning av det taxeringsvärde som nämnden tidigare hade bestämt och som han begärt att nämnden genom omprövning skulle sänka. – Besiktningen har alltså skett utan några förberedelser och i strid mot gällande bestämmelser om besiktning. Detta är det första felet som nämnden, med Brown som ordförande, gjorde. Det andra felet, som är en följd av det första, var att man tittade på fel fastighet och ansåg sig av de iakttagelser som man gjorde kunna påstå att Carnö lämnat felaktiga och ofullständiga uppgifter i

sin deklaration – en deklaration som Brown inte hade med sig vid besiktningstillfället. Det tredje felet var att nämnden den 21 maj 1981 gick till beslut och höjde taxeringsvärdet utan att Brown såg till att dessförinnan ge Carnö tillfälle att yttra sig över besiktningsresultatet. Om så skett hade en feltaxering, med de konsekvenser som en sådan har, kunnat undvikas. – Brown har således underlåtit att iaktta såväl bestämmelserna om besiktning i fastighetstaxeringslagen som kommunikationsskyldigheten i förvaltningslagen.

Det bör påpekas att misstaget med att titta på fel fastighet inte skulle ha inträffat om Brown kommit överens med Carnö om en besiktning och Carnö varit närvarande. Besiktningen skedde nu i felaktiga former, men misstaget hade ändå kunnat repareras om Brown hade berett Carnö tillfälle att yttra sig över iakttagelserna innan nämnden gick till sitt omprövningsbeslut. För en sådan åtgärd befann sig Brown inte i tidsnöd. Misstaget hade också kunnat undvikas om Brown hade jämfört sina iakttagelser vid besiktningen i maj 1981 med Carnös fastighetsdeklaration *innan* nämnden beslutade att höja taxeringsvärdet. Hade han gjort det måste han ha förstått att det *inte* var Carnös fastighet man tittat på, eftersom det var så mycket i deklarationen som inte stämde på grannens fastighet. Till yttermera visso: Brown hade i sitt distrikt även den fastighet nämnden tittade på i tron att den var Carnös. Brown hade redan tidigare taxerat den fastigheten med den aktuella swimmingpoolen.

Jag kan vid en samlad bedömning av Browns agerande inte komma till annan slutsats än att han gjort sig skyldig till vårdslös myndighetsutövning.

3.3 Åtalet

Det finns ett undantag från bestämmelsen i 20 kap. 1 § andra stycket brottsbalken om brottet vårdslös myndighetsutövning. I en övergångsbestämmelse (SFS 1975:667) till nämnda paragraf stadgas: "Vad som föreskrives i 20 kap. 1 § andra stycket i dess nya lydelse skall tills vidare ej äga tillämpning i fråga om beslut angående taxering som fattas av taxeringsnämnd."

Denna undantagsbestämmelse måste anses tillämplig på fastighetstaxeringsnämnd.

Taxeringsnämndens samtliga ledamöter har ett straffrättsligt ansvar för sina beslut om taxering om de därvid gjort sig skyldiga till myndighetsmissbruk. Däremot har ledamöterna, ordföranden inräknad, inte något straffrättsligt ansvar för taxeringsbeslut som kommit till genom vårdslöshet, eftersom de undantagits från ansvar. Nämndens ledamöter, inklusive ordföranden, kan således fatta sina *materiella* beslut utan att därför kunna ställas till ansvar för vårdslös myndighetsutövning. Däremot ansvarar ordföranden i en taxeringsnämnd fullt ut för den *formella* handläggningen av ärendena. Ansvar för vårdslös myndighetsutövning kan i den delen utkrävas. Jämför Nilsson och Hirschfeldt, JO:s tillsyn av taxeringsfunktionärerna, Skattenytt 1981 s. 163 och såvitt gäller tidigare rättsläge i JO 1974 s. 459.

Detta innebär att Brown i sin egenskap av fastighetstaxeringsnämndens ordförande, med de arbetsuppgifter för en ordförande som följer av bl. a.

bestämmelsen i 17 kap. 16 § fastighetstaxeringslagen, inte är undantagen från ansvar för vårdslös myndighetsutövning vad gäller den formella handläggningen av Carnös fastighetstaxeringsärende.

Mot bakgrund av vad jag nu har sagt om Browns formella handläggning av Carnös fastighetstaxeringsärende beslutar jag, med stöd av 6 § andra stycket lagen (1975:1057) med instruktion för justitieombudsmännen, att åtal skall väckas mot Brown för vårdslös myndighetsutövning jämlikt 20 kap. 1 § brottsbalken enligt följande.

Gärningsbeskrivning

Brown har i egenskap av fastighetstaxeringsnämndsordförande i fastighetstaxeringsnämnd, distrikt 240 i Stockholms fögderi, omkring den 20 maj 1981 under nämndens utredning av ett ärende om allmän fastighetstaxering gällande Carnös fastighet Riddarfanan 5, Lagerbielkes väg 9 i Älvsjö, med nämnden gjort iakttagelser vid en yttre besiktning av en annan fastighet på samma väg i tron att det var Carnös fastighet. Besiktningen gjordes utan överenskommelse med Carnö, vilket är i strid mot bestämmelserna om besiktning i 18 kap. 8 § fastighetstaxeringslagen. De iakttagelser som gjordes vid besiktningen – och som avsåg förhållanden som väsentligt avvek från Carnös i fastighetsdeklarationen lämnade uppgifter – lades sedan till grund för ett taxeringsbeslut utan att Brown dessförinnan underrättade Carnö om iakttagelserna och lät honom få tillfälle att yttra sig över dem i enlighet med 15 § förvaltningslagen.

Brown har genom nämnda underlåtenheter av grov oaktsamhet åsidosatt vad som författningsenligt ålegat honom i hans myndighetsutövning. Underlåtenheterna har lett till ett förfång för Carnö, som ej är att bedöma som ringa.

Stockholms tingsrätts dom

Stockholms tingsrätt meddelade dom i målet den 23 september 1983. I domskälen sade tingsrätten detta.

Domskäl

Brown har vitsordat att det vid fastighetstaxeringsnämndens utredning gått till så som åklagaren påstått men har bestritt ansvar och invänt: I övergångsbestämmelse (1975:667) till ändring i det till stöd för åtalet åberopade lagrummet, 20 kap. 1 § andra st brottsbalken, stadgas att vad som föreskrives i detta lagrum tills vidare ej skall äga tillämpning i fråga om beslut angående taxering som fattas av taxeringsnämnd. Formuleringen "beslut angående taxering" måste enligt sin ordalydelse anses ha en vidare omfattning än om det stått beslut om taxering. Den använda ordalydelsen i övergångsbestämmelsen måste anses omfatta även sådana beslut i samband med taxering som gäller det formella förfarandet. Browns handlande kan därför inte föranleda ansvar enligt 20 kap. 1 § andra st brottsbalken. Skulle likväl undantagsbestämmelsen ej anses tillämplig i fråga om vad som förekommit görs det

gällande att den oaktsamhet Brown låtit komma sig till last i allt fall ej kan anses grov. Därvid åberopas särskilt att den gäller ett enda fall av taxering.

Tingsrätten gör följande bedömning.

Vad Brown erkänt vinner stöd av vad han närmare uppgivit, av Carnös fastighetsdeklaration med fastighetstaxeringsnämndens handlingar i taxeringsärendet samt av fotografier av de båda aktuella fastigheterna.

Det är således styrkt att i taxeringsärendet åsidosatts bestämmelserna i 18 kap. 8 § fastighetstaxeringslagen om att besiktning av fastighet får företas om taxeringsnämndens ordförande kommer överens med fastighetsägaren om sådan besiktning och i 15 § förvaltningslagen om att ärende ej får avgöras utan att part underrättas om det som tillförts ärendet genom annan än honom själv. För denna underlåtenhet är Brown såsom taxeringsnämndens ordförande ansvarig.

Vid prövning av Browns invändning av stadgandet i övergångsbestämmelserna om att 20 kap. I § andra st brottsbalken tills vidare ej skall äga tillämpning i fråga om beslut angående taxering som fattas av taxeringsnämnd måste anses omfatta även beslut angående det formella förfarandet kan ledning hämtas av vad som förekommit vid tillkomsten av bestämmelsen.

I prop. 1975:78 (s. 182) uttalas att taxeringsmän sedan lång tid tillbaka varit fria från ansvar för åsatta taxeringar. 1809 års regeringsform innehöll i sådant hänseende i 113 § följande: Taxeringsmän, som riksdagens bevillnings föreskrifter å dess vägnar tillämpa, skola ej för debitering eller taxering kunna till något ansvar ställas. I sin kommentar Sveriges grundlagar tredje uppl. s. 123 anför Malmgren att det endast är för själva taxeringen som ansvarsfrihet åtnjutes. Av propositionen framgår vidare att avsikten med övergångsbestämmelsen var att frihet från ansvar skulle gälla tills vidare vad angår vårdslös myndighetsutövning. Det förekommer intet i propositionen eller i övrigt som ger vid handen att formuleringen "beslut angående taxering" skulle vara ämnad att vidga ansvarsfriheten till att gälla annat än åsatta taxeringar och enligt tingsrättens mening kan ej heller den valda formuleringen föranleda sådan tolkning.

Brown är således ej på nu åberopad grund fri från ansvar.

Den oaktsamhet Brown ådagalagt bör med hänsyn till den vikt som måste tillmätas de båda bestämmelser som åsidosatts och med beaktande av betydelsen av att allmänhetens förtroende för taxeringsmyndigheternas rättstillämpning ej undergrävs anses grov.

Brown skall alltså fällas till ansvar för vårdslös myndighetsutövning och dömas att böta.

Tingsrätten fastställde påföljden till 25 dagsböter å 40 kr.

Svea hovrätts dom

Svea hovrätt avgjorde målet genom dom den 13 februari 1984 sedan Brown överklagat. Av hovrättens dom återges följande.

Yrkanden i hovrätten m. m.

Brown har yrkat att åtalet skall ogillas. Han har som grund för sin talan i hovrätten åberopat endast att hans handlande inte kan föranleda ansvar med hänsyn till innehållet i övergångsbestämmelsen till ändring av 20 kap. 1 § andra stycket brottsbalken.

Åklagaren har bestritt ändring.

Hovrättens domskäl

Hovrätten delar tingsrättens bedömning.

I hovrättens domslut fastställdes tingsrättens dom.

Brown sökte revision hos högsta domstolen, som i beslut den 15 februari 1985 ej fann skäl att meddela prövningstillstånd.

JO om Moderna efterforskningsmetoder i skatte- och kronofogdemyndigheternas verksamhet – en undersökning av laglighet och lämplighet

JO Nilsson meddelade ett omfattande beslut den 5 oktober 1984 med synpunkter på principerna för och metoderna i den del av skatte- och kronofogdemyndigheternas verksamhet som kan kallas den efterforskande. Beslutet blev en särskilt upptryckt bok (1984:1) som omfattade ett par hundra sidor. Den har skickats till ett stort antal myndigheter. Här återges endast den mycket översiktliga sammanfattning, som inleder beslutet. Den som är intresserad av en mer detaljerad framställning hänvisas till boken. Ett begränsat antal exemplar av den finns fortfarande kvar och kan skickas till den som saknar den.

Främst på senare tid har kronofogde- och förvaltningsmyndigheter av olika slag börjat använda metoder i sin verksamhet som är nya både i den meningen att de inte har använts av icke-polisiära myndigheter och därför att de bygger på ny teknik. I detta beslut redovisar jag min inställning till ett antal av dessa nya metoder.

En ogenomtänkt och oaktsam användning av den nya tekniken och de nya metoderna i övrigt inrymmer faror inte minst därför att den kan medverka till att känslan och respekten för den personliga integriteten som detta begrepp har definierats i den svenska diskussionen försvagas. Inriktningen på att söka felande individer inom större kategorier och verksamhetsområden med utgångspunkten att där sannolikt förekommer brott och oegentligheter, rymmer en ökad fara för att personer som tillhör en viss grupp kan komma att behandlas på ett skönsmässigt och diskriminerande sätt. Åtgärderna kan, om de är missriktade, på olika sätt drabba den som är oskyldig och denne kan tvingas till mycket stora insatser för att söka freda sig. Det är bl. a. för att

förhindra sådant som gränser ställts upp för de metoder som får tillämpas för att myndigheterna skall kunna skaffa sig insyn i och kontroll av de enskildas verksamheter.

Myndighetens ambition att vara effektiv kommer inte sällan i konflikt med den enskildes krav (och rätt!) att ha en skyddad privatsfär. Den nya tekniken och de nödvändiga kraven på att samhällsmedborgarna lagenligt sköter sina förpliktelser och utnyttjar sina rättigheter i ett i mycket reglerat samhälle – vilket tveklöst fordrar kontroll – gör dilemmat än tydligare.

Min genomgång har lett mig till slutsatserna

att fältet författningsmässigt är ganska fritt för dessa nya arbetsmetoder
att ett ställningstagande till vad som är lagligt ändå många gånger är svårt och kräver goda och breda juridiska kunskaper
att en del av de saker som myndigheterna ägnar sig åt i efterforskningssyfte är olagliga, medan andra är olämpliga utan att vara olagliga.

Men samtidigt måste det sägas att det finns en risk att en metod eller ett medel betraktas som olämpligt bara därför att metoden eller medlet är nytt. En negativ och passiv inställning till användandet av nya metoder och ny teknik är skadlig – och då inte bara från effektivitetssynpunkt.

Åtskilligt av den kontroll som en reglering inte sällan förutsätter måste medborgarna själva svara för. När det gäller den kontroll som myndigheterna redan utövar eller kan komma att utöva så är min uppfattning att systematisk spaning eller dold övervakning "på individnivå" till sin natur är polisiär och bör förbehållas polisen eller, efter riksdagsbeslut, andra samhällsorgan som särskilt avdelats för sådana uppgifter. Om andra myndigheter i vissa ärenden anser sig ha behov av sådana åtgärder får de i första hand vända sig till polis eller åklagare. Om polisen inte har resurser – personellt eller kompetensmässigt – för att tillgodose dessa önskemål får saken, om den anses ha principiell betydelse, övervägas av statsmakterna. De har då bl. a. att ta ställning till om hur speciell kompetens skall kunna ställas till polisens förfogande eller överväga att ge vissa tjänstemän hos andra myndigheter särskilda befogenheter. Innan sådana ställningstaganden görs bör inte, enligt min mening, kronofogde- och förvaltningsmyndigheterna föregripa utvecklingen med egna åtgärder.

Från systematisk skuggning och dold övervakning bör dock skiljas efterforskningsåtgärder av mera allmän natur eller som har karaktär av punktvisa åtgärder. Kronofogde- och förvaltningsmyndigheter har traditionellt haft en obestridd befogenhet till sådant och också använt sig av den möjligheten. Området är dock inte närmare reglerat; så saknar t. ex. förvaltningslagen t. o. m. övergripande bestämmelser i ämnet. Dessa brister bör botas.

Denna skrift löser självklart inte alla problem eller ger svaret på alla frågor; i bästa fall är osäkerheten om vad som gäller något mindre efter genomläsningen än före. Jag har inte varit beredd eller ens velat! att med alltför kategoriska ställningstaganden i nyuppkomna lämplighetsfrågor söka hålla tillbaka eller stäcka de försök till nya och effektiva arbetsmetoder som tjänstemännen har gjort. Redan de tidigare ställningstaganden som JO och JK har gjort i en hel del lämplighetsfrågor bildar ju ett tydligt mönster till

hjälp för var och en av läsarna när de behöver ta ställning till nya situationer. Åtskilligt får jag säkert också anledning att komma tillbaka till. Tjänstemännen behöver ledning för att klara den svåra balansgången att i sitt arbete effektivt sköta de ålagda arbetsuppgifterna och samtidigt ta de hänsyn som olika motstående intressen fordrar. Alltför mycket av de materiella reglerna i lagstiftningen har tidigare kommit till utan att de formella kontrollfrågorna har behandlats och blivit ordentligt genomlysta i utredningsarbete och lagstiftningsprocedur. Här ligger en lika viktig som angelägen uppgift för lagstiftaren när nu inom en snar framtid en rad förslag med kontrolltekniska aspekter skall prövas. De materiella reglerna måste utformas så att efterlevnaden av dem effektivt kan kontrolleras och det i former som människor i gemen är villiga att acceptera. Ett exempel ur högen för att illustrera detta: Väldigt många regler om ekonomiska skyldigheter och rättigheter bygger på reglerna om var en person skall anses vara bosatt. Det förekommer både avsiktligt och oavsiktligt missbruk på området genom att en person uppger en felaktig plats som sin bosättningsort. Dessa obestridiga fakta ger upphov till åtskilliga frågor bl. a. denna: Kan de materiella reglerna ändras så att detta missbruk får minskad betydelse rent faktiskt eller genom nya bevisregler i förfarandena? När den frågan är besvarad kommer frågan om kontrollmetoderna och då givetvis denna: Hur pass nära inpå individens förhållanden och på vilket sätt är det meningen att myndigheterna skall och måste gå för att få ett korrekt beslutsunderlag?

Länsstyrelse har kritiserats för att man har underlåtit att vidta åtgärder i anledning av televerkets sätt att redovisa resp. inte redovisa mervärdeskatt på försäljning av telefonsvarare och telefonapparater

(Dnr 148–1984)

En enskild anmälde länsstyrelsen i Stockholms län för underlåtenhet att revidera eller på annat sätt kontrollera om televerket redovisade mervärdeskatt på ett korrekt sätt. I sitt beslut den 26 april 1985 sade JO Nilsson detta i sin bedömning.

Länsstyrelsen har det omedelbara ansvaret för att mervärdeskattelagen (SFS 1968:430) efterlevs. För att länsstyrelsen skall kunna leva upp till det ansvaret har den fått vissa särskilda befogenheter. Länsstyrelsen kan sålunda t. ex. kräva in uppgifter från näringsidkare som inte har anmält sig för registrering för att avgöra om redovisningsskyldighet föreligger; länsstyrelsen har också rätt att företa revision.

Rättsläget i mervärdeskattehänseende beträffande televerkets uthyrning av telefonsvarare var måhända oklart under 1970-talet och tidigare. Genom riksdagens beslut den 18 december 1980 med anledning av prop. 1980/81:66 om vissa åtgärder på teleområdet måste dock rimligen rättsläget ha klarnat. I propositionen sägs (s. 19) att utgångspunkten har varit att åstadkomma

konkurrens på lika villkor mellan televerket och dess konkurrenter samtidigt som televerkets ansvar för telesystemet i sin helhet kan upprätthållas. I fråga om telemonopolets avgränsning sägs vidare (s. 24) att med den avgränsningen så kommer bl. a. telefonsvarare med eller utan talregistreringsmöjlighet att ligga utanför monopolområdet. Telefonsvarare omfattas inte längre av telemonopolet utan är en produkt i televerkets affärsdrivande verksamhet som marknadsförs i fri konkurrens med andra tillverkare och försäljare av sådana apparater.

Länsstyrelsens remissvar till budgetdepartementet den 21 september 1981 visar att televerket upplyst att man från årsskiftet 1980/81 inte längre ansåg uthyrning av telefonsvarare vara en del av ett telefonabonnemang. En följd av det ställningstagandet måste bli att uthyrning av telefonsvararna är mervärdeskattepliktig enligt anvisningarna till 10 § mervärdeskattelagen. För televerket kan rättsläget följaktligen inte rimligen ha varit oklart. Utredningen ger vid handen att länsstyrelsen inte själv analyserat rättsläget utan direkt gjort televerkets uppfattning till sin. Oavsett vad man må anse om detta, så kan det konstateras att televerket och länsstyrelsen var ense om att uthyrning av telefonsvarare från och med den 1 januari 1981 är skattepliktig.

Enligt remissvaret hade länsstyrelsen också fått uppgift om att televerket hade tagit ut mervärdeskatt på *nya* hyresavtal från och med 1981. Riktigheten av den uppgiften har såvitt utredningen visar inte kontrollerats av länsstyrelsen. Den visade sig senare också vara felaktig. Televerket uppgav i ett yttrande den 12 mars 1984 till justitiekanslern att man i augusti 1981 ännu inte hade börjat debitera mervärdeskatt på telefonsvararabonnemang samt att detta infördes beträffande nya abonnemang i maj 1982. När det gäller mervärdeskatt på *gamla* abonnemang säger sig länsstyrelsen ha träffat en överenskommelse med televerket om successivt införande. Att träffa en sådan överenskommelse förutsätter beslut av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer. Det framgår inte av utredningen att något sådant beslut har fattats.

Enligt televerkets yttrande till justitiekanslern infördes debiteringen av skatt på gamla abonnemang från och med juli 1982. Televerket har motiverat det långsamma införandet av debitering av skatten med att dess redovisningssystem inte var anpassat till mervärdeskatteredovisning. Förhållandet föranleder åtminstone den kommentaren att om en liten företagare skulle anföra *det* skälet för sin senfärdighet så skulle han nog inte kunna påräkna den förståelse som länsstyrelsen uppenbarligen visat det stora televerket!

I länsstyrelsens yttrande till JO den 13 februari 1985 säger man att överenskommelsen om successivt införande av mervärdeskatt ansågs försvarlig bl. a. med hänsyn till att det var osäkert om en eventuell skatteprocess skulle leda till framgång, men säkert är att en sådan skulle medföra stora kostnader för statsverket. Det är visserligen tacknämligt att länsstyrelsen värnar om statens och därmed indirekt om medborgarnas ekonomi genom att inte inleda hopplösa skatteprocesser, men det är svårt att förstå oron i det här fallet. Parterna var ju ense om rättsläget från och med ingången av 1981.

Televerkets tillhandahållande av telefonapparater vid abonnemang har ansetts vara befriat från mervärdeskatt allt sedan tillkomsten av förordningen om allmän varuskatt (1959:507). Televerket har ägt apparaterna,

installerat dem och haft kontroll över vilka abonnenter som har haft vilka apparater, samt tagit ut abonnemangsavgift per kvartal för dem. Den 1 oktober 1983 upphörde televerket, enligt egen uppgift, att debitera abonnemangsavgift för telefoner och man tillhandahöll dem "över disk" i sin telebutikskedja utan någon kontroll av hos vem apparaten hamnade. Omständigheterna är numera – och fram till dess att förslagen i prop. 1984/85:158 har genomförts – sådana att det är i varje fall osäkert om televerket med framgång skulle kunna hävda sin äganderätt gentemot den som köpt sin apparat "över disk". Oavsett hur därmed må förhålla sig så hade länsstyrelsen naturligtvis själv bort skaffa sig en uppfattning och inte, som nu skedde, initiera televerket att vända sig till riksskatteverkets nämnd för rättsärenden för att vinna klarhet – onekligen en något säregen form av myndighetsutövning.

Enligt uppgift har länsstyrelsen i december 1984 – fyra år efter att man fått kännedom om förhållandena – inlett en utredning hos televerket. Den kommer säkerligen att ta tid och risken för att preskriptionstider och besvärstider hinner löpa ut är stor.

Jag utgår självklart från att denna utredning när den nu äntligen har kommit igång bedrivs med kraft och konsekvens och att den får omfatta televerkets hela affärsdrivande verksamhet. Jag utgår också från att jag får del av det resultat som utredningen lett fram till och i förekommande fall en redogörelse för de åtgärder länsstyrelsen kommer att vidta.

Begäran om att få ta del av anonym skrivelse i ett taxeringsärende skall prövas av den myndighet som förvarar handlingen

(Dnr 3039–1983)

En taxeringsnämnd hade fått ta del av en anonym skriftlig anmälan mot klaganden som innehöll påståenden som kunde ha betydelse för åsättande av en riktig taxering. När klaganden J. begärde att få ta del av skrivelsen hos länsstyrelsen uppgav man att handlingarna lånats ut till en lokal skattemyndighet. J. vände sig till den lokala skattemyndigheten, som vägrade lämna ut handlingen med hänvisning till sekretesslagen. J. kontaktade skattechefen i länet som lovade att återkomma med besked. Därefter begärde J. skriftligen hos den lokala skattemyndigheten att få ta del av handlingen. Hans begäran besvarades bl. a. med meddelandet att myndigheten inte visste om handlingen skulle komma att ha betydelse vid den utredning som taxeringsintendenten eventuellt skulle komma att göra, samt att hela akten återsänts till besvärsenheten vid länsstyrelsen. Avslutningsvis upplystes J. om att begäran om att få ta del av handlingen således borde lämnas in till denna besvärsenhet.

Efter utredning meddelade JO Nilsson sitt beslut den 7 januari 1985 och gjorde följande bedömning.

J. klagar på att lokala skattemyndigheten i T. har vägrat att lämna ut en anonym skrivelse till skattemyndigheterna innehållande bl. a. ett påstående att han inte skulle ha tagit upp samtliga inkomster i sin deklaration.

Lokala skattemyndigheten försvarar sitt handlande med att myndigheten endast tillfälligt lånat in den akt i vilken handlingen fanns från länsstyrelsen och att det var länsstyrelsens sak att pröva frågan om handlingen skulle lämnas ut.

En begäran om att få ta del av en allmän handling skall göras hos den myndighet som förvarar handlingen. Det är också, om inte annat särskilt har föreskrivits, den myndigheten som skall pröva om handlingen får lämnas ut (2 kap. 14 § tryckfrihetsförordningen). En erinran om denna reglering finns också i 15 kap. 6 § sekretesslagen (1980:100).

I det nu aktuella fallet har lokala skattemyndigheten ansett att hinder kunde föreligga mot att lämna ut handlingen samt att länsstyrelsen förvarade handlingen och alltså skulle pröva denna fråga. Detta är en felaktig tolkning av bestämmelserna. En allmän handling anses förvarad hos en myndighet även om den finns där endast tillfälligt på remiss eller, som i det här fallet, som lån. (Se Petrén/Ragnemalm, Sveriges grundlagar s. 407) Eftersom den tjänsteman hos lokala skattemyndigheten som J. först vände sig till inte ansåg sig kunna lämna ut handlingen, var det *myndighetens* sak att pröva om handlingen kunde lämnas ut och – i fall av vägran – tillställa J. ett beslut med besvärshänvisning. Till följd av att myndigheten undandrog sig att göra denna prövning fick J. vänta oskäligt länge innan han kunde få del av handlingen; att denna underlåtenhet synbarligen berodde på okunnighet gör ju förvisso inte saken bättre!

Jag nöjer mig emellertid med den kritik som ligger i det sagda och förutsätter att lokala skattemyndigheten i framtiden på ett korrekt sätt handlägger den här typen av ärenden.

Skattechefens yttrande ger mig anledning till följande kommentar. En person som lämnar uppgifter om någon annans inkomstförhållanden till skattemyndigheterna kan inte räkna med att uppgiften hemlighålls för den som uppgiften gäller. En sådan uppgift är visserligen i och för sig sekretessbelagd enligt 9 kap. 1 § sekretesslagen men sekretessen gäller inte enligt 14 kap. 4 § samma lag mot den skatteskyldige. En uppgift av detta slag kan endast temporärt hållas hemlig för den skatteskyldige som part. Det är nämligen en förutsättning för sekretess att uppgiften hänför sig till *pågående* granskning för kontroll och att det med hänsyn till syftet med kontrollen är av synnerlig vikt att uppgiften inte uppenbaras för den skattskyldige (se 14 kap. 5 § jämförd med 4 kap. 2 § sekretesslagen; se även RÅ 1981 2:63); när granskningen väl är avslutad så måste alltså under alla förhållanden uppgiften lämnas ut till den skattskyldige. Endast i nämnda fall finns det laglig grund för att hemlighålla för den skattskyldige vem som lämnat en viss uppgift. Det är självklart viktigt att myndigheterna inte felaktigt förespeglar enskilda ett anonymitetsskydd som de inte kan få, om de av något skäl skulle tveka att lämna uppgifter om andras förhållanden i samband med en skattekontroll.

JO kritisk till att personal vid en lokal skattemyndighet har utfört revision av två bolag, i vilka en anställd vid skattemyndigheten var delägare
(Dnr 493-1984)

En lokal skattemyndighet hade förordnat om källskatte- och avgiftsrevision hos två bolag. En av delägarna i bolagen var anställd hos den aktuella myndigheten med uppgift att granska deklarationer. Ett av bolagen klagade till JO och gjorde bl. a. påståenden om att det hade förekommit att revisionerna blivit föremål för diskussioner vid kaffebordet på skattemyndigheten med spänningar och irritation som följd.

I beslut den 6 februari 1985 uttalade *JO Nilsson* bl. a. detta.

En revision – likgiltigt av vilket slag – är en för den skattskyldige mycket ingripande kontroll- och utredningsmetod. Den ger revisorn stora befogenheter. Det tangerar det självklara att påpeka att en väsentlig förutsättning för en snabb och korrekt utförd revision är att revisorn och den skattskyldige står på någorlunda god fot med varandra. Gör de inte det riskerar dessutom den promemoria där revisionsresultatet presenteras att uppfattas snarare som en partsinlaga är som den balanserade och objektiva utredningsrapport som den skall vara. Dessa närmast banala konstateranden leder till slutsatsen att en myndighet måste vara lyhörd för toner och stämningar i umgänget mellan den som revideras eller skall revideras och revisorn eller den tilltänkte revisorn.

Extra känslig blir naturligtvis situationen när revisionen blir en "intern" affär i den meningen att den gäller eller kommer att gälla – direkt eller indirekt – en person som arbetar på samma arbetsplats som revisorn. Jag vill nog hävda att ett sådant arrangemang är direkt olämpligt – misstanken om "vänskapskorruption" är lika skadlig för myndighetens anseende som motsatsen, om uttrycket tillåts. Och kommer det dessutom till att den reviderade uttryckligen säger sig misstro revisorn – hur subjektiv den misstron än må vara – så tvekar jag inte att säga att revisionsuppdraget bör läggas över på en person utanför myndigheten. Är situationen sådan som jag har beskrivit föreligger ett typiskt fall av delikatessjäv (FL 4 § första stycket 5.).

För jag över detta mer allmänt hållna resonemang på det aktuella fallet blir mina slutsatser dessa. Det är ytterst tveksamt om lokala skattemyndigheten där alls borde ha befattat sig med de aktuella revisionerna. Det är uppenbart att de borde ha flyttats därifrån – och (granskningsmannen) S. följaktligen borde ha skilts från uppdraget – när det stod klart för de "inblandade" att det – för att välja ett mycket neutralt uttryckssätt – saknades förutsättningar för ett förtroendefullt och konstruktivt samarbete mellan revisorn och de reviderade, och den åtgärden borde ha vidtagits åtminstone av omtanke om myndighetens anseende i vidaste mening. Jag måste alltså kritisera såväl L. för att han i sin egenskap av chef för myndigheten underlät att agera och få

revisionen flyttad och S. för att han fortsatte revisionen, trots att han måste ha insett att han hamnat i en situation där hans opartiskhet kunde ifrågasättas.

Kritik bl. a. mot taxeringsnämndsordförande som inte anmält skiljaktig mening eller gett ett beslut en särskilt utförlig motivering när en taxeringsnämnd ändrar inställning i likartad fråga mellan två taxeringsår
(Dnr 3170-1981)

I ett beslut den 31 januari 1985 kritiserade *JO Nilsson* en taxeringsnämnd och dess ordförande, nämnden för brister i utredningen och motiveringarna och ordföranden, som inte anmält skiljaktig mening, för att ha ändrat ståndpunkt i snarlik fråga jämfört med föregående års taxering utan att han förklarat eller motiverat sin nya ståndpunkt över huvud taget.

Taxeringsrevisorer m. fl. kan också ha intresse av att ta del av JO:s beslut rörande kontrollbesök enligt 35 § tullagen.
(Dnr 3213-1983)

Se s. 415

Exekution

Utmätning och exekutiv försäljning av egendom som tillhör annan än gäldenären

(Dnr 334-1982)

I en anmälan klagade S. på att kronofogdemyndigheten i Lindesbergs distrikt hade utmätt och sålt en häst, som tilhörde henne, för skatteskulder som hennes far hade.

Kronofogdemyndigheten yttrade sig efter remiss. Utredningen kompletterades genom samtal med berörda tjänstemän.

Vid ärendets avgörande den 15 augusti 1984 gjorde JO Nilsson följande bedömning.

I detta ärende har jag att bedöma hur kronofogdemyndigheten i Lindesberg har följt den då gällande utsökningslagens (UL:s) bokstav och anda vid utmätningen och försäljningen av en häst. Anmälaren menar för det första att den utmätta hästen tillhörde henne och hävdar att förfarandet genomfördes så snabbt och även i övrigt på sådant sätt att hon saknade faktiska möjligheter att kunna ta till vara sin rätt. – Myndigheten å sin sida anser att omständigheterna i målet varit sådana att dess handläggning – inklusive den snabba försäljningen – måste godtas.

Som redogörelsen i det förra avsnittet visar hade – och har för övrigt fortfarande – kronofogdemyndigheterna att författningsenligt vidta olika underrättelse- och andra åtgärder inför, under och efter en verkställighet. Syftet med dessa och andra regler var (och är) bl. a. att garantera att den som "drabbas" av en utmätning skall kunna ta till vara sin rätt och rättsförluster följaktligen undvikas. Det ålåg sålunda kort uttryckt myndigheten i ena eller andra egenskapen att

- *underrätta* gäldenären om den förrättning som man avser att genomföra
- *pröva* äganderättsfrågan om en tredje man invänder att den egendom som avses skola utmätas tillhör honom eller henne
- *tillställa* gäldenären bevis om verkställighetsåtgärden/utmätningen
- *underrätta* en – ev. – tredje man om utmätningen och ge denne besvärshänvisning
- *sälja* varan till bästa möjliga pris.

Enligt etablerad praxis så skulle myndigheten dessutom

- *kungöra* och *underrätta* borgenären och gäldenären om tid och plats för försäljning av det som har utmätts – i normalfallet minst åtta dagar före auktionen.

Skärskådar man kronofogdemyndighetens i Lindesberg samlade agerande i detta ärende med dessa regler i minnet så är det uppenbart att flera av dessa skyldigheter har åsidosatts, något som myndigheten givetvis inte kan undgå kritik för; andra inslag i hanteringen kan diskuteras utifrån lämplighetssyn-

punkter men inte formellt klandras. Till den förra kategorin hör definitivt behandlingen av invändningen om att hästen inte var gäldenärens utan tillhörde anmälaren S. Den 9 september sade S. vid ett telefonsamtal att hon hade köpt hästen av en person A.; hon bad då också att myndigheten skulle kontakta A. eftersom hon inte hade någon handling till hands som styrkte hennes äganderätt. Någon större möda lade myndigheten uppenbarligen inte ned på att få kontakt med A.; det kan jag inte direkt klandra den för. Men att man inte redan vid första samtalet talade om för S. att hon kunde överklaga utmätningen och begära inhibition och att det brådskade att göra det – det återstod ju bara två dagar till den planerade auktionen – är betänkligt. Och att man inte informerade henne om vad hon hade att göra – per telefon eller telegram – när det senare samma dag visade sig att man inte lyckats få fram något papper från A. som bevis för att S. ägde hästen och att man därför inte ville häva utmätningen är mer än betänkligt, det är anmärkningsvärt! Visserligen kunde S. överklaga utmätningen senare; tredje mans besvärsrätt var då – lika litet som nu – begränsad till tiden. Men när hästen väl var såld var möjligheterna att få tillbaka den mycket små. Det är normalt inte möjligt att kräva tillbaka lös egendom från en köpare som i god tro ropat in den på en auktion (jfr Undén, Svensk sakrätt, I Lös egendom, 10:e uppl. 1976 s. 144). I ett sådant fall återstår på sin höjd en rätt att lösa egendomen tillbaka av köparen (se samma bok s. 149). Myndighetens passivitet i detta hänseende är inte bara anmärkningsvärd, den är svårförklarlig. För det kan väl ändå inte anständigtvis vara så att man ansåg att redan det förhållandet att S. var omyndig när det påstådda förvärvet ägde rum gjorde att man kunde bortse från äganderättsinvändningen?

Även i ett annat hänseende finns det enligt min mening goda skäl att kritisera kronofogdemyndigheten. Den 9 september infördes i en ortstidning kungörelsen om att hästen skulle säljas redan två dagar senare, dvs. den 11 september. Enligt lagen skall det förflyta minst åtta dagar mellan kungörandet och auktionen om det inte är fråga om egendom som kan "förstöras eller väsentligen försämras"; är det fallet så kan "fristen" kortas. Någon risk för att hästen i detta ärende skulle "förstöras eller försämras" förelåg inte. Det fanns följaktligen inget uttryckligt författningsstöd för att hålla auktionen så nära inpå kungörandet som myndigheten gjorde här. Myndigheten har försvarat sig med att kostnaderna för skötseln skulle bli så höga efter den 11 september att de rent av skulle komma att överstiga vad man skulle kunna få ut för den vid en försäljning. Det har dessutom från myndighetsföreträdare sagts att det var angeläget att sälja hästen eftersom den for illa där den stod stallad och att den behövde en ägare som kunde sköta den riktigt. Oavsett hur det må ha förhållit sig med kostnaderna för och kvaliteten på skötseln, omständigheter av beskaffenhet att kunna åberopas för en avkortad frist mellan kungörande och försäljning var de inte! I den mån myndigheten ansåg sig ha hamnat i en nödsituation så borde man ha tagit sig ur den genom att häva utmätningen av hästen, inte genom att snabbsälja den! Det kan för övrigt på goda grunder antas att den snabba försäljningen ledde till att man fick ut ett alltför lågt pris för hästen; ev. spekulanter fick ju t. ex. extremt kort tid på sig att inställa sig till auktionen.

De inslag i handläggningen som kan diskuteras från lämplighetssynpunkt

gäller dels sättet att meddela gäldenären (= anmälarens far) om tidpunkten för utmätningsförrättningen, dels tiden och sättet för översändandet av utmätningsbeviset till gäldenären. Det har från myndighetens sida sagts att meddelandet om förrättningen "troligen" sändes till gäldenärens "gamla" adress i Sverige, inte till den "nya" i Finland. Anmälaren hävdar att något meddelande inte nått gäldenären i Finland. Det kan ifrågasättas om inte myndigheten borde ha kontrollerat om gäldenären kunde nås på sin tidigare adress; den kan dock inte kritiseras för att man inte gjorde det. När det gäller utmätningsbeviset är det klart att detta inte delgetts gäldenären; myndigheten har sagt att man gick ifrån den föreskrivna formen därför att ärendet brådskade och man av erfarenhet ansåg att ett lösbrev snabbare skulle nå gäldenären; tidigare rekförsändelser hade nämligen kommit i retur. Man räknade dessutom med att den person som hade hästen i sin vård skulle underrätta gäldenären om utmätningen, vilket denne för övrigt också gjorde. Mot denna bakgrund vill jag nöja mig med att konstatera att myndighetens agerande inte stämmer med regleringen i dåvarande 53 § utsökningskungörelsen.

Jag har, när jag gått igenom det samlade materialet i detta ärende, fått intrycket att önskemålet att så snabbt som möjligt få ärendet ur världen eller – mera konkret uttryckt – att få hästen såld har fått bestämma vad myndigheten ansåg skulle göras resp. underlåtas. Oavsett hur därmed må förhålla sig, myndighetens handläggning har på det hela taget varit undermålig och lett till förfång för i första hand S. Jag utgår från att myndigheten numera kommit till klar insikt om detta och har därför, om än med viss tvekan, stannat för att inte driva ärendet vidare utan nöja mig med de konstateranden som jag här har gjort och den kritik som ligger i dem.

Till S. vill jag avslutningsvis säga att om hästen tillhörde henne – en fråga som jag inte här har haft anledning att närmare pröva – har hon obestridligen lidit skada som en följd av myndighetens sätt att handlägga målet. Frågan om skadeersättning från statsverket på grund av felaktig myndighetsutövning kan enbart justitiekanslern (JK) pröva. S. måste alltså vända sig till honom om hon vill ha ersättning. JK:s adress är Box 2308, 103 17 Stockholm.

Exekutiv försäljning av fastighet. Uttalande om lägsta godtagbara bud. Tillträdet

(Dnr3431-1982)

O. klagade i vissa hänseenden på handläggningen hos kronofogdemyndigheterna i Stockholms och Täby distrikt av ett ärende om exekutiv försäljning av fastighet och tillträde till den köpta fastigheten. Myndigheterna yttrade sig efter remiss.

JO Nilsson anförde i beslut den 17 oktober 1984 i bedömningsdelen, såvitt här är av intresse, bl. a. detta.

3.2 Uttalande om lägsta godtagbara bud

När fastighet säljs exekutivt på en offentlig auktion skall kronofogdemyndigheten bl. a. ange ett s. k. lägsta bud för att fastigheten skall få säljas (12:29 utsökningsbalken, UB). Detta lägsta bud är beroende av vem som har begärt att fastigheten säljs och säger i och för sig ingenting om fastighetens värde. Men myndigheten skall också, som redan tidigare har antytts, pröva om det bud som uppnås är godtagbart. Bl. a. av hänsyn till gäldenären/fastighetsägaren får fastighet nämligen inte säljas till uppenbart underpris eller, med lagens ord (12:40 UB), kronofogdemyndigheten får inte godta ett bud om det är sannolikt att en avsevärt högre köpeskilling kan uppnås.

I detta ärende har den frågan kommit upp om auktionsförrättaren/kronofogdemyndigheten bör (eller rent av skall) inleda auktionen med att ange det *lägsta pris* som man är beredd att godta för att fastigheten alls skall säljas. – Det är åtskilliga faktorer som måste beaktas när en auktionsförrättare skall ta ställning till en fastighets värde och därmed till det lägsta godtagbara priset för den. Hänsyn måste tas till tidpunkten när värderingen gjordes, förrättarens egen uppfattning om värderingens pålitlighet, allmänna tendenser på fastighetsmarknaden och hans egen uppfattning om fastighetens värde, lånebilden, hur stort intresse som förekommit för fastigheten, och, inte minst, vad som framkommer på auktionen – framför allt antalet spekulanter och deras villighet att bjuda. Efter budgivningen brukar sakägarna – och eventuellt andra – få uttala sig om budet. Deras uppfattning är av stor betydelse. Även med god kunskap om och insikt i dessa omständigheter är det svårt att *efter* budgivningen säga om ett bud är godtagbart eller inte. Än svårare måste det vara att göra det *före* budgivningen. Till detta – som alltså talar mot att auktionsförrättaren anger ett lägsta godtagbart pris som inledning till auktionen – kommer risken för att budgivningen om så sker på ett eller annat sätt kommer att "manipuleras". En ensam spekulant inser ju genast att han inte behöver bjuda mer för att hans bud skall godtas. Att använda metoden endast när det finns mer än en spekulant ger heller inga garantier för en "riktig" auktion; samarbete kan löna sig även i auktionssammanhang. . .

I detta ärende har O. gjort gällande att han förletts till att bjuda det av auktionsförrättaren angivna beloppet, trots att fastigheten, enligt vad han senare förstått, i själva verket kunnat bli – eller rent av redan blivit – hans för ett lägre belopp. Redan detta visar att auktionsförrättarens uttalande kan påverka priset, i den ena eller andra riktningen.

Jag anser alltså att auktionsförrättaren, om han handlar på ett riktigt sätt, i förväg inte bör och knappast heller kan uttala sig om ett bestämt belopp som det lägsta pris som kan godtas. Utan att vilja gå så långt som till att hävda att ett uttalande om lägsta godtagbara pris är direkt fel vill jag som min mening uttala att budgivning normalt bör ske utan att auktionsförrättaren i förväg anger något exakt belopp som lägsta pris som kan godtas. Med detta konstaterande avslutar jag denna del av ärendet.

3.3 Tillträdet

Den som köper en fastighet på exekutiv auktion får, om han fullgör sin betalningsskyldighet, tillträda fastigheten den dag då köpeskillingen fördelas (12:46 UB). I detta fall var fördelningsdagen den 21 december 1982. Eftersom O. betalt vad han skulle betala, hade han rätt att få hand om fastigheten den dagen.

Flyttar den tidigare ägaren från fastigheten före tillträdesdagen – vilket normalt sker – uppstår självklart inga problem: fastigheten står till inroparens fulla disposition. Flyttar den tidigare ägaren inte – vilket händer – är kronofogdemyndigheten skyldig att på begäran lämna handräckning, för att inroparen skall få ta huset i sin besittning (8kap. 18§ UB).(1)

I det aktuella ärendet hade den förre ägaren inte lämnat ifrån sig nycklarna till det låsta huset; formellt sett var detta följaktligen i hans besittning. Enligt reglerna i den situationen kan köparen begära och få handräckning av kronofogdemyndigheten. Enligt reglerna kan verkställighet inte ske tidigare än en vecka efter det att den förre ägaren underrättats om den förestående handräckningen (8:18 jfr med 16:3 UB). Eftersom köpebrevet – som är köparens legitimation för att kunna få myndighetens hjälp – kom in till kronofogdemyndigheten i Täby torsdagen den 23 december 1982 skulle myndigheten gjort fel om den verkställt handräckningen tidigare än torsdagen den 30 december 1982.

Det finns, som jag ser det, ingen grund för antagandet att kronofogdemyndigheten i Täby skulle ha gjort sig skyldig till felaktig handläggning i samband med att handräckningen verkställdes. Sedan är det en annan sak att reglerna kan tyckas vara stela och ogynnsamma för den som ropat in en fastighet och gjort rätt för sig. Men det är ju inget som kronofogdemyndigheten kan lastas för.

Jag vill i sammanhanget erinra om att en inropare som anser att det t. ex. finns risk att fastigheten kan komma att skadas före den bestämda tillträdesdagen, kan medges att dessförinnan få vård om fastigheten, s. k. förtida tillträde. Ett sådant beslut, som meddelas av kronofogdemyndigheten, kan meddelas också under tiden mellan auktionen och fördelningsdagen. Även om sakägarförteckningen innehåller en erinran om denna möjlighet, bör spekulanterna vid auktionen muntligen upplysas om den möjligheten, en upplysning som det kan finnas anledning att upprepa för inroparen.

(1) Normalt är det samma kronofogdemyndighet som håller auktionen och som kan lämna handräckning. I Stockholms län hålls auktionerna dock mestadels av en myndighet – kronofogdemyndigheten i Stockholm – medan ärendet i övrigt handläggs av kronofogdemyndigheten i det distrikt där fastigheten ligger, i detta fall Täby.

Indrivning i Sverige av underhållsbidrag som ådömts i Norge. Fråga om preskriptionsinvändning skall bedömas enligt svensk eller norsk rätt och om rättskraft i utsökningsmål

(Dnr 3589-1982)

I en anmälan klagade H. på det sätt på vilket länsstyrelsen i Jämtlands län hade handlagt vissa besvärsmål rörande indrivning av underhållsbidrag som ådömts i Norge. Länsstyrelsen yttrade sig efter remiss.

JO Nilsson anförde i beslut den 10 januari 1985 bl. a. detta.

H. menar att han har hamnat i en omöjlig och rättsvidrig situation genom att länsstyrelsen "genom att konstruera ett besvär" tagit upp och till hans nackdel avgjort ett mål trots att samma sak avgjorts till hans fördel tidigare genom ett beslut som vunnit laga kraft. Han anser också att länsstyrelsen handlat felaktigt genom att underrätta hans motpart men inte honom medan ett överklagande ännu var möjligt om att detta tidigare beslut i sak kunde vara tvivelaktigt.

En dom i ett "vanligt" tvistemål (= ett mål på vilket rättegångsbalkens regler är tillämpliga) får rättskraft sedan den vunnit laga kraft, dvs. sedan tiden för överklagande mot en tingsrätts eller en hovrätts dom gått ut utan att något överklagande skett eller målet avgjorts i högsta domstol resp. prövningstillstånd har vägrats. Rättskraft innebär att det är uteslutet att dra igång en ny process om samma sak, eller, annorlunda uttryckt, med åberopande av samma omständigheter som vid det tidigare tillfället. Den som försöker det får sin talan avvisad utan varje sakprövning.(1) – Rättskraftsprincipen anses också gälla i förvaltningsförfarandet i allmänhet; myndigheterna är med andra ord i flertalet fall förhindrade att ompröva en gång fattade beslut.(2) Då det gäller den del av förvaltningsförfarandet som utsökningen utgör är läget ett annat – i varje fall har det blivit ett annat när utsökningsbalken infördes. I motsats till den kommitté som förberett reformen(3)uttalade departementschefen i propositionen med förslag till utsökningsbalk (prop. 1980/81:8, del I, s. 334) att enligt hans mening "bör emellertid en tidigare verkställighetsansökan över huvud inte utgöra hinder mot att ny ansökan i samma sak tas upp av kronofogdemyndigheten". Skälen till detta ställningstagande utvecklar departementschefen närmare på s. 157 ff i samma del av propositionen. – Vad departementschefen sålunda uttalat godtogs av riksdagen.

Bedömt mot den bakgrund som här har skisserats kan någon kritik inte riktas mot beslutet som sådant att en ny utmätningsåtgärd skulle göras. Bedömningen att frågan om preskription skulle bedömas enligt norsk rätt var även den korrekt. Den uppfattningen hade Svea hovrätt uttalat redan 1978 och den har senare bekräftats av högsta domstolen i två beslut den 10 januari 1984 (Ö 1541/82 och Ö 1023/83). Länsstyrelsen hade ju för övrigt underrättat

(1) Kronofogdemyndigheten använder i sitt beslut den 25 april en terminologi – talan lämnas "utan bifall" – som vanligtvis anger att en prövning i sak har gjorts.
(2) Se Förvaltningsrättsutredningens betänkande (SOU 1983:73) Ny förvaltningslag, s. 143 ff.
(3) Se Lagberedningens betänkande (SOU 1973:22) Utsökningsbalk, s. 182.

både lensmannen och H. om att dess första beslut – det där utmätningen upphävdes på grund av preskription – nog var felaktigt och kunde komma att ändras. H. hävdar visserligen att han fick det beskedet först långt senare, men det finns en anteckning om saken i länsstyrelsens akt som jag saknar anledning att ifrågasätta och som visar att H. nog missminner sig på den punkten.

Förfarandet med gods som omhändertagits i samband med avhysning

(Dnr 2984-1982)

I en anmälan klagade H. bl. a. på det sätt på vilket kronofogdemyndigheten i Göteborgs distrikt hade förfarit med hans tillhörigheter som omhändertagits i samband med att han avhysts från en fotoateljé. Myndigheten yttrade sig efter remiss.

JO Nilsson anförde i beslut den 28 januari 1985, såvitt här är av intresse, detta.

Enligt 16 kap. 6 § tredje stycket utsökningsbalken (UB) får den som tagit emot egendom för förvaring i samband med avhysning sälja egendomen efter tre månader, om inte svaranden trots anmodan hämtar den mot skälig ersättning för förvaringen. Är det uppenbart att godset saknar försäljningsvärde får det bortskaffas.

Sökanden svarar enligt 17 kap. 2 § UB i princip mot staten för förrättningskostnaderna i utsökningsmål om de inte kan tas ut av svaranden. Men enligt 3 § andra stycket svarar sökanden inte för kostnad för förvaring av svarandens egendom; i konsekvens härmed föreskrivs i 8 § tredje stycket att, när förrättningskostnader för avhysning tas ut hos svaranden, har förvaringskostnaden företräde framför annan förrättningskostnad.

Av intresse i sammanhanget är också bestämmelserna i utsökningsbalken och utsökningsförordningen (UF) om när utmätt lös egendom skall säljas. Enligt UB (8 kap. 3 §) skall egendomen säljas "utan dröjsmål om inte hinder möter". Enligt UF (9 kap. 2 §) skall försäljningen normalt ske inom två månader efter utmätningen.

När H. vräktes utmätte kronofogdemyndigheten samtidigt en del av den omhändertagna egendomen för sökandens, HSB:s, kostnader i målet, dvs. exekutionsavgiften 250 kr. och transportkostnaden 4 277 kr. Det utmätta godset värderades till 5 350 kr. Ersättningen för transportkostnaden förskotterade kronofogdemyndigheten till flyttfirman E:s Express. Men flyttfirman hade därutöver krav på ersättning för förvaring av den omhändertagna egendomen. Firman hade retentionsrätt i egendomen till säkerhet för denna fordran och hade enligt 16 kap. 6 § UB rätt att sälja egendomen efter tre månader, om inte H. trots anmodan hämtade den mot skälig ersättning för magasinshyra. HSB ansvarade enligt 17 kap. 3 § UB inte för förvaringskostnaden. Den kostnaden hade företräde framför transportkostnaden enligt 8 §

samma kapitel. Flyttfirmans magasineringskostnad skulle alltså tas ut av H. före transportkostnaden, som HSB ytterst svarade för. Så blev också i realiteten fallet genom att flyttfirman sålde egendomen och avräknade köpeskillingen, 2 500 kr. på sin fordran. Att märka är då att den egendom som såldes var utmätt (jfr brottsbalkens 17 kap. 13 §).

Flyttfirman står inte under JO:s tillsyn. Jag skall därför inte anlägga några värderande synpunkter på firmans agerande. Jag kan bara uttala mig om kronofogdemyndighetens roll i sammanhanget.

Med hänsyn till bestämmelserna i UB och UF om tiden för utmätt egendoms försäljning borde kronofogdemyndigheten utan dröjsmål ha tagit kontakt med flyttfirman om det utmätta godsets vidare öden. Detta gjorde aldrig kronofogdemyndigheten. Det gick två år och sedan sålde firman godset med stöd av sin retentionsrätt. Under de åren växte självfallet förvaringskostnaden samtidigt som värdet på det utmätta godset sjönk; ett tecken på det är att firman bara fick ut 2 500 kr., ett klart underpris i förhållande till det värde myndigheten åsatt godset vid avhysningen, 5 350 kr. Konsekvenserna för H. blev ju uppenbara.

Kronofogdemyndigheten har uppgett att utmätningsakten arkiverades av misstag när den återkom från hovrätten, dit den hade varit utlånad i samband med besvären, och att detta var orsaken till att myndigheten aldrig tog någon kontakt med flyttfirman om utmätningen. Detta kan sägas förklara men ursäktar definitivt inte myndighetens inaktivitet. Myndigheten måste självfallet kritiseras för sina uppenbarligen för slappa bevakningsrutiner. Jag utgår från att myndigheten numera har skärpt sig i detta hänseende. Jag utgår också från att det aktuella målet, som tydligen ännu står öppet, nu avslutas så snart och så korrekt som möjligt. Jag kommer att hålla mig informerad om utgången. Med detta anser jag mig kunna avsluta denna del av ärendet. Låt mig dock tillägga att det inte kan uteslutas att kronofogdemyndighetens underlåtenhet att slutföra utsökningsmålet i tid har förorsakat eller kan förorsaka H. skada. Skadeståndsfrågor handläggs emellertid inte av JO, utan av Justitiekanslern, JK. JK:s adress är: Box 2308, 103 17 Stockholm.

Vissa övriga ärenden

Integritetskränkande åtgärder eller uttalanden

Under denna – inte helt adekvata – samlingsrubrik redovisas tre ärenden. I två av dem har tjänstemän vid kronofogdemyndighet hört sig för om gäldenären hos dennes grannar eller bekanta eller hos näringsidkare, som gäldenären hade kontakt med. I det tredje har en tjänsteman "skvallrat" om en förrättning för en av sina grannar.

Dnr 3353-1983

N. klagade i en anmälan bl. a. på att kronofogdemyndigheten i Sandvikens distrikt hade frågat en radiohandlare och N:s f. d. hustru om vad dessa visste

om honom.

Kronofogdemyndigheten yttrade sig efter remiss. Utredningen kompletterades genom samtal med berörda tjänstemän.

JO Nilsson anförde i beslut den 26 februari 1985, såvitt här är av intresse, bl. a. detta.

Kronofogdemyndigheten har en i lag fastslagen skyldighet att undersöka om gäldenären har utmätningsbar egendom. I 4 kap. 9 § utsökningsbalken (UB) föreskrivs sålunda att "kronofogdemyndigheten skall i den utsträckning som påkallas av ansökningens innehåll, gäldenärens förhållanden och övriga omständigheter undersöka huruvida gäldenären har utmätningsbar egendom". Som exempel på upplysningskällor som därvid står myndigheten till buds kan nämnas

- register, som finns tillgängliga för myndigheten,
- gäldenären själv, som enligt 4 kap. 14 § UB är skyldig att lämna de uppgifter om sina tillgångar som behövs i målet,
- iakttagelser vid bostadsförrättning, och
- upplysningar från "tredje man", dvs. annan person än gäldenären; denne är enligt 4 kap. 15 § UB skyldig att lämna upplysningar om sådana mellanhavanden med gäldenären, som kan vara av betydelse för bedömning i vad mån gäldenären har utmätningsbar egendom. (Se RSV:s bok Utsökning, 1984, s. 37f.)

Kronofogdemyndighetens rätt att begära informationer från "tredje man" är emellertid inte inskränkt till de fall där denne är skyldig att lämna informationer om sina mellanhavanden med gäldenären enligt 4 kap. 15 § UB. Något uttryckligt förbud finns med andra ord inte mot att myndigheten ställer allmänna frågor om gäldenärens ekonomi och anställningsförhållanden exempelvis till grannar eller bekanta till gäldenären, även om de inte har något mellanhavande med gäldenären. En sak för sig är att den tillfrågade då inte är skyldig att svara. I de flesta fall bör emellertid myndigheten kunna få svar på dessa frågor från de naturliga upplysningskällorna, dvs. genom register, samtal (eller förhör) med gäldenären och, eventuellt, bostadsförrättning. Det är bara i de få restfallen, där detta inte ger något resultat, som det alls kan bli aktuellt att överväga sådana "tredjemanskontakter" som jag nyss talade om.

Jag har i ett beslut den 21 mars 1980 i ett ärende (dnr 1857-1979) som gällde om och i vad mån kronofogdemyndigheten fick fråga grannar om gäldenärens personliga förhållanden bl. a. uttalat detta: "Omdöme, takt och hänsyn till gäldenärens person och personliga förhållanden sätter emellertid givna gränser för myndighetens undersökande verksamhet. Att fråga grannar om en gäldenärs inkomst och anställningsförhållanden får nog i flertalet fall räknas som överskridande av de gränserna." Det uttalandet står sig fortfarande.

Nordlund och Eriksson(1) säger att N. hade som princip att "hålla alla myndighetspersoner kort" och att de därför utgick från att han inte skulle

(1) Dvs. förste kronoassistenten Sture Nordlund och kronokommissarien Erik Ingmar Eriksson, anm. här.

vara särskilt villig att lämna några upplysningar. I sådana situationer kan enligt UB olika åtgärder vidtas för att göra gäldenären mera "samarbetsvillig". Några sådana åtgärder har uppenbarligen inte övervägts i detta fall; inte den vanligaste av dem alla – att genom en förrättning i N:s bostad söka skaffa sig kännedom om hans förhållanden – har man använt sig av. Mot den bakgrunden kan jag inte finna annat än att det framstår som mindre lämpligt att som första åtgärd förfråga sig hos A.(1) om N. Däremot kan jag inte finna grund för någon anmärkning mot att Eriksson tog kontakt med N:s f. d. hustru S. och frågade henne om vilka personer det var som stod som boupptecknings förrättare i boupptecknings efter N:s avlidne son.

Dnr 123-1983

K. påstod i en anmälan bl. a. att kronofogdemyndigheten i Uppsala distrikt i samband med en förrättning i hennes bostad hade frågat grannar och bekanta om hennes "privatsaker" och därigenom skämt ut henne bland dessa. Förrättningen gällde kvarstad och utmätning i allmänt mål för hennes makes skulder. Myndigheten yttrade sig efter remiss.

JO Nilsson uttalade i beslut den 20 februari 1985, såvitt här är av intresse, bl. a. detta.

I detta fall har kronofogdemyndigheten, såvitt framgår av dess akt, tagit kontakt med grannar för att utreda om makarna repas.rots deras bestridande – alltjämt var sammanboende. Det var viktigt att få klarhet i den frågan för att myndigheten skulle kunna bedöma, om kvarstad och utmätning kunde ske av lös egendom i makarnas gemensamma besittning för ena makens skulder enligt presumtionsregeln i 4 kap. 19 § första stycket utsökningsbalken.(2) Att kontakta grannarna var av allt att döma enda sättet att utreda den frågan på. Jag vill därför inte kritisera kronofogdemyndighetens agerande på denna punkt.

Dnr 3002-1983

I en anmälan mot kronofogdemyndigheten i Handens distrikt påstod A. bl. a. att kronoassistenten Ann-Kristin Hedman hade skvallrat om en förrättning för en granne, som sedan burit skvallret vidare. Myndigheten yttrade sig efter remiss.

JO Nilsson anförde i beslut den 22 februari 1985, såvitt nu är i fråga, bl. a. detta.

Hedman medger att hon hade talat om för sin granne, H., att hon hade varit hemma hos A., och att vad H. tidigare berättat för henne om den fina inredningen stämde. Hedman säger vidare att hon inte berättade för H. om orsaken till att hon hade varit där och inte heller vad som hände vid förrättningen. Hon medger dock att H. säkert förstod att hon besökte A. i

(1) Dvs. den i anmälan omnämnde radiohandlaren, anm. här.

(2) Lagrummet har denna lydelse: Om gäldenären är gift och varaktigt sammanbor med sin make och de har lös egendom i sin gemensamma besittning anses gäldenären som ägare till egendomen, om det ej görs sannolikt att de är samägare till egendomen enligt lagen (1904:48 s. 1) om samäganderätt, och det ej heller framgår att egendomen tillhör den andre eller någon annan. – – –

tjänsten. – Att Hedman skulle ha sagt något annat eller mer om sitt besök hos A. än vad hon själv medgett är inte styrkt.

Låt mig först slå fast att Hedman inte har gjort sig skyldig till brott mot tystnadsplikt enligt 20 kap. 3 § brottsbalken genom vad hon sade till H. Mål och ärenden hos exekutiva myndigheter är som regel offentliga. Det är bara i vissa kvalificerade fall som uppgifter om sådana mål och ärenden kan hemlighållas, nämligen när det kan antas att enskild eller någon honom närstående lider *avsevärd* skada eller *betydande* men om uppgiften röjs.(1) Något sådant kvalificerat fall är det inte fråga om här.

Det jag nu har sagt innebär emellertid inte att Hedmans uttalande går fria från kritik också i andra hänseenden. Det kan vara olämpligt att en tjänsteman opåkallat talar om för utomstående vad han eller hon har iakttagit i tjänsten.(2) Uppgiften kan skada den det gäller, även om den skulle vara sann. I grava fall kan det t. o. m. innebära förtal enligt 5 kap. 1 § brottsbalken att göra så.

Det Hedman berättade för H. om sitt besök hos A. innehöll i sig också en – om än outtalad – upplysning om att A. hade skulder, att han inte betalade eller kunde betala dem och att kronofogdemyndigheten därför måste ingripa. Även om det i och för sig inte är någon skam att bli utsatt för exekutiva åtgärder kan det ändå kännas nedsättande för den det gäller att detta förhållande i onödan kommer ut bland grannar och bekanta. Det var därför olämpligt att Hedman lämnade de uppgifter som hon gjorde till sin granne.

Chefskronofogden Storck har i sitt remissvar gett uttryck åt samma principiella uppfattning, som jag har, nämligen att "tjänstemän vid kronofogdemyndigheten inte skall opåkallat för utomstående yppa något om vad som förekommit i ärendenas handläggning hos myndigheten". Han tillägger att personalen känner till detta väl. Det är bra om det är så. Jag kan i så fall betrakta Hedmans uppgifter till grannen som ett tillfälligt och obetänksamt felsteg och förutsätter då att det inträffade inte kommer att upprepas.

Underrättelse vid verkställighet av kvarstad när kronofogdemyndighet bereder sig tillträde till bostad med hjälp av låssmed

(Dnr615-1984)

Av JO Nilssons beslut den 12 mars 1985 i ärendet framgår i sammandrag detta.

Vid verkställighet av kvarstad kan kronofogdemyndighet bereda sig tillträde till makars gemensamma bostad med hjälp av låssmed utan att dessförinnan underrätta innehavaren om tiden för förrättningen. Tillträde kan ske oavsett vilken av makarna som står för hyreskontraktet eller äger bostaden. Eftersom kvarstad skall verkställas skyndsamt (15 kap. 1 § utsök-

(1) Se 9 kap. 19 § första stycket sekretesslagen.
(2) Jfr 3 kap. 1 § första stycket UF, där det sägs att kronofogdemyndighet skall se till att en förrättning inte väcker onödig uppmärksamhet eller annars orsakar svaranden eller annan enskild större olägenhet än som är nödvändigt.

ningsförordningen) föreligger sådana "särskilda skäl" som avses i 2 kap. 17 § andra stycket utsökningsbalken (jfr prop. 1980/81:8 s. 251 ff.) för att underrättelse om tidpunkten för förrättningen inte skall krävas.

Utbildning

Fråga om tillgodoräknande av tidigare utbildning för att erhålla utbildningsbevis på förskollärarlinje vid högskola
(Dnr 1032–1981)

I beslut den 7 december 1982 förordnade JO Sverne att åtal för myndighetsmissbruk alternativt vårdslös myndighetsutövning skulle väckas mot vissa ledamöter i linjenämnden för förskollärarlinjen vid högskolan för lärarutbildning i Stockholm. Nedan följer en kortfattad redogörelse för omständigheterna i ärendet.

Före den 23 oktober 1984 hade 7 kap. 9 § högskoleförordningen (HF), såvitt nu är i fråga, följande lydelse.

Studerande har rätt att tillgodoräkna sig annan utbildning inom eller utom landet än som avses i 7 eller 8 §, om så föreskrives för viss linje eller kurs. Fråga om sådan föreskrift skall meddelas prövas för linje som är uppdelad i kurser av den eller de myndigheter som fastställer kursplanerna.

Om föreskrift som avses i första stycket behövs för att utbildningen på en allmän utbildningslinje, lokal utbildningslinje eller påbyggnadslinje, som är uppdelad i kurser, skall kunna anordnas på ett ändamålsenligt sätt, prövas dock frågan, om sådan föreskrift skall meddelas, av den eller de myndigheter som skall fastställa utbildningsplanen. – – –

I föreskrift som meddelas med stöd av första och andra styckena får föreskrivas att fråga om tillgodoräknande skall prövas

1 i fråga om allmän utbildningslinje eller påbyggnadslinje av linjenämnden, om föreskrifter har meddelats av den eller de myndigheter som skall fastställa utbildningsplanen. – – –

Bestämmelserna trädde i kraft den 1 juli 1978. Föreskrift med stöd av första stycket skulle meddelas av linjenämnden för förskollärarlinjen vid högskolan. Föreskrift med stöd av andra stycket meddelas av universitets- och högskoleämbetet (UHÄ).

Sedan det kommit till UHÄ:s kännedom att linjenämnden inte utfärdat några föreskrifter med stöd av 7 kap. 9 § HF samt att flera studerande förvägrats tillgodoräknande av annan utbildning, trots att de enligt UHÄ bort få detta, utfärdade UHÄ med stöd av 7 kap. 9 § andra stycket HF föreskrifter i ämnet. Dessa intogs i punkt 6.2 utbildningsplanen för förskollärare och trädde i kraft den 9 juni 1980. Föreskrifterna har följande lydelse.

Studerande inom förskollärarlinjen får enligt närmare bestämmande av vederbörande linjenämnd tillgodoräkna sig viss utbildning inom eller utom landet för att erhålla utbildningsbevis som avser förskollärarlinjen. När fråga om tillgodoräknande prövas bör skälig hänsyn tas till linjens allmänna karaktär eller huvudsakliga innehåll. Någon fullständig överensstämmelse i syfte eller innehåll är därför inte nödvändig mellan de utbildningar som skall jämföras.

Studeranden Annmari Carlsson hade en filosofie kandidatexamen med bl. a. 40 poäng i pedagogik, 20 poäng i psykologi och 5 poäng i kursen "Barns språkutveckling". Hon hade arbetat 5 1/2 år i direkt arbete på daghem, cirka

3 år i barnomsorgsadministration samt 4 1/2 år som föreståndare/förskollärare. År 1980 tog hon tjänstledigt från sistnämnda tjänst för att genomgå förskollärarlinjens utbildning om 80 poäng. Redan i samband med påbörjandet av utbildningen begärde hon att få tillgodoräkna sig sin tidigare utbildning.

Linjenämnden behandlade Annmari Carlssons ansökan om tillgodoräknande av tidigare utbildning vid sammanträde den 15 april 1980. Nämndens ordförande framlade därvid ett av högskolans rektor utarbetat förslag till beslut. Enligt detta skulle Annmari Carlsson få tillgodoräkna sig 20 poäng av sin tidigare utbildning. Linjenämnden godtog emellertid ej detta förslag utan avslog enhälligt Annmari Carlssons ansökan.

Sedan UHÄ utfärdat den ovan angivna föreskriften i punkt 6.2 i utbildningsplanen, gjorde Annmari Carlsson under hösten 1980 en ny ansökan om tillgodoräknande av tidigare utbildning. Denna ansökan avslogs av linjenämnden den 16 oktober 1980.

Annmari Carlsson hade emellertid samtidigt som hon gjorde en ny ansökan till linjenämnden även besvärat sig till UHÄ över linjenämndens beslut den 15 april 1980. Den 3 november 1980 återförvisade UHÄ ärendet till linjenämnden. UHÄ anförde därvid bl. a. följande.

UHÄ menar generellt att högskolorna bör låta studerande tillgodoräkna tidigare studier i större utsträckning än tidigare. Högskolorna bör inte vara främmande för att väsentligt avkorta studierna för studerande som bedöms ha de kunskaper och färdigheter som krävs i respektive kurs eller i del av kurs. Kursplanerna får inte vara så utformade att de hindrar tillgodoräkning. – Det kan inte vara rimligt att Annmari Carlsson med sin bakgrund inte skall få en väsentligt avkortad utbildning. Det förefaller vara slöseri såväl med den enskildes tid som med samhällets resurser för utbildning att låta denna kategori studerande genomgå en oavkortad utbildning. – UHÄ menar att Annmari Carlssons utbildning skall kunna tillgodoräknas enligt högskoleförordningen och i den anda utbildningsplanen föreskriver.

Sedan ärendet åter upptagits till prövning av linjenämnden utarbetade föredraganden av ärendet på uppdrag av ordföranden i linjenämnden ett förslag till beslut, enligt vilket Annmari Carlsson skulle befrias från viss praktik och utbildning. Linjenämnden beslöt emellertid den 28 januari 1981 att även denna gång helt avslå Annmari Carlssons ansökan om tillgodoräknande av tidigare utbildning.

Annmari Carlsson överklagade ånyo linjenämndens beslut med begäran om tillgodoräknande av tidigare utbildning.

I beslut den 17 februari 1981 framhöll UHÄ att linjenämnden – trots vad som anförts av UHÄ den 3 november 1980 – inte iakttagit de riktlinjer som UHÄ givit. UHÄ beslöt därför att upphäva även linjenämndens senaste beslut och föreskrev att Annmari Carlsson fick tillgodoräkna sig sina tidigare studier. UHÄ uttalade vidare i beslutet att Annmari Carlssons återstående utbildning efter den 1 januari 1981 borde förkortas med cirka 20 poäng samt överlämnade åt högskolan att besluta om hur tillgodoräkningen skulle ske i detalj. Ärendet överlämnades därefter åter till linjenämnden.

Vid linjenämndens den 5 mars 1981 hållna sammanträde framlade föredraganden av ärendet ett förslag om att Annmari Carlsson skulle få

tillgodoräkna sig sina tidigare studier så att hennes utbildning förkortades med 20 poäng. Linjenämnden beslöt emellertid att utbildningen endast skulle tillgodoräknas på sådant sätt att det motsvarade knappt 7 poäng. Mot detta beslut reserverade sig ordföranden, ytterligare sex ledamöter och föredraganden, vilka alla ville tillgodoräkna henne mer för sin tidigare utbildning.

Sedan Annmari Carlsson anfört klagomål hos JO över hur hennes ansökningar om tillgodoräknande av tidigare utbildning behandlats, inhämtade JO yttrande från UHÄ, som även hade att höra bl. a. linjenämnden.

Linjenämnden uppgav i sitt yttrande till UHÄ bl. a. att nämnden funnit att den av UHÄ utfärdade utbildningsplanen innehöll motstridiga budskap och att man valt att följa de budskap som planen innehöll innan tillägget av punkt 6.2 gjordes.

UHÄ förklarade för sin del att linjenämndens beslut att neka Annmari Carlsson tillgodoräknande av tidigare utbildning efter det att UHÄ ändrat utbildningsplanen genom att lägga till punkt 6.2 inte hade "något direkt stöd enligt gällande utbildningsplan". Samtidigt uppgav UHÄ, att UHÄ inte hade möjlighet att i detalj föreskriva hur tillgodoräknandet skulle gå till och att detta var anledningen till att UHÄ återförvisat ärendet till nämnden.

Efter verkställd förundersökning lät JO väcka åtal mot de ledamöter i linjenämnden, som bestämt utgången i besluten den 28 januari och den 5 mars 1981, enligt 20 kap. 1 § brottsbalken för myndighetsmissbruk alternativt vårdslös myndighetsutövning. I gärningsbeskrivningen påstods bl. a. följande.

"Ledamöterna har vid ifrågavarande beslutstillfällen uppsåtligen vägrat medge Carlsson det tillgodoräknande – motsvarande minst 20 poäng – som hon till följd av föreskrifter i högskoleförordningen och gällande utbildningsplan haft rätt till. Nämndens ledamöter har fattat de felaktiga besluten trots att de genom beslut av universitets- och högskoleämbetet – som också utfärdat ifrågavarande föreskrift i utbildningsplanen– gjorts uppmärksamma på och blivit medvetna om att Carlsson hade nämnda, författningsenliga rätt.

Ledamöternas handlande i ärendet har för Carlsson medfört förfång som inte är ringa. Förfånget har bestått i att Carlsson genom linjenämndens beslut förvägrats att få sin utbildning till förskollärare avkortad i den omfattning som hon varit berättigad till.

I andra hand görs gällande att ledamöterna har förfarit på det sätt som nyss angetts av grov oaktsamhet."

Solna tingsrätt fann i dom den 25 november 1983 att de ledamöter som bestämt utgången av ärendet den 28 januari 1981 gjort sig skyldiga till vårdslös myndighetsutövning och dömde dem till bötesstraff. I övrigt ogillades åtalet.

I Svea hovrätt, dit målet fullföljdes, ogillades åtalet helt genom dom den 26 oktober 1984. Som huvudskäl härför har i domskälen anförts att bestämmelserna i högskoleförordningen och utbildningsplanen till sitt innehåll är föga distinkta och att punkt 6.2 i utbildningsplanen i själva verket överlämnar till linjenämnden att träffa diskretionära avgöranden. Vidare har i domskälen framhållits att UHÄ:s beslut i ärendet inte givits bindande utformning. Hovrättens dom vann laga kraft.

Efter det att hovrättens dom hade fallit hade JO överläggningar med företrädare till UHÄ. Dessa framhöll därvid att UHÄ inte har resurser att inom olika utbildningslinjer föreskriva hur tidigare utbildning skall kunna tillgodoräknas i enskilda fall.

I en skrivelse till utbildningsdepartementet den 22 november 1984 redogjorde JO för omständigheterna i ärendet. JO framhöll därvid bl. a. följande.

Enligt min mening är det högst olyckligt att en enskild person skall på sätt som skett i förevarande ärende orsakas så mycket besvär och ändå oförskyllt drabbas av förfång på grund av oklara bestämmelser och bristande resurser hos en myndighet. Det måste också, som UHÄ anfört, vara slöseri förutom med den enskildes tid även med samhällets utbildningsresurser. Även om 7 kap. 9 § HF numera fått en delvis ny lydelse har, såvitt jag kan förstå, riskerna för ett upprepande likväl inte undanröjts. Jag vill därför bringa saken till utbildningsdepartementets kännedom för den åtgärd departementet kan finna påkallad.

Utgången i ärendet föranledde vidare UHÄ att genom en skrivelse till regeringen (utbildningsdepartementet) den 8 januari 1985 föreslå ändrad lydelse av bl. a. 7 kap. 9 § HF. UHÄ anförde därvid bl. a. följande.

Det är självfallet olyckligt – som här skett – att en och samma författningstext föranleder skilda rättsliga instanser till helt olika uppfattningar om hur texten rätteligen bör tolkas och tillämpas.

Uttrycket "Studerande har rätt att tillgodoräkna sig" i HF 7:9 första stycket återfinns också i HF 7:7 och 7:8. När uttrycket förekommer i dessa senare stadganden, innebär det utan tvekan att den studerande har en författningsenlig rätt att få tillgodoräkna sig tidigare utbildning om däri angivna förutsättningar är för handen. Eftersom ordalagen "Studerande har rätt att tillgodoräkna sig" går igen i samtliga tre paragrafer, bör redan detta förhållande i och för sig tas till intäkt för att den studerande har en rättighet av samma karaktär enligt HF 7:9 som enligt HF 7:7 och 7:8. Om att detta är i enlighet med lagstiftarens intentioner bör i varje fall ingen tvekan råda. Bakom stadgandena ligger bl. a. angelägenheten av att undvika slöseri förutom med den enskildes tid även med samhällets utbildningsresurser.

Enligt UHÄ:s mening är det, mot bakgrund av ovan skildrade förhållanden, angeläget att HF 7:9 får en sådan utformning att *dels* intentionerna bakom stadgandet blir tillgodosedda på ett tillfredsställande sätt, *dels* författningstexten på ett klarare sätt än som f n är fallet fastslår både den studerandes rätt att under vissa förutsättningar bli tillgodoräknad tidigare utbildning och linjenämndens skyldighet att pröva den studerandes sak med beaktande av det ändamål som bestämmelserna är avsedda att fylla.

I skrivelsen lade UHÄ fram ett förslag till ändrad lydelse av bl. a. 7 kap. 9 § HF för att uppnå ovan angivna syften.

Vid regeringssammanträde den 13 juni 1985 beslutade regeringen om ändrad lydelse av bl. a. 7 kap. 9 § HF i nära anslutning till vad UHÄ hade föreslagit. Ändringarna trädde i kraft den 1 juli 1985 (SFS 1985:601).

Olika förfarandefrågor i samband med ett beslut att ändra sammansättningen av en betygsnämnd för bedömning av en doktorsavhandling

(Dnr 2330-1982)

JO Holstad meddelade den 27 mars 1985 följande beslut.

Bakgrund

I en skrivelse den 23 april 1981 till tekniska fakultetsnämnden vid universitetet i Linköping anhöll professorn Bengt Sandkull, handledare till forskarstuderanden Leif Drambo, att nämnden skulle utse betygsnämnd och fakultetsopponent med anledning av att Drambo ämnade disputera för filosofie doktorsexamen i industriell organisation. Sandkull föreslog till opponent docenten Kjell Öström och till betygsnämnd – förutom sig själv – professorerna Anna Christensen och Lars Ingelstam. Disputationsdatum föreslogs till den 23 september 1981.

Vid sammanträde den 11 maj 1981 utsåg fakultetsnämnden opponent och betygsnämnd enligt Sandkulls förslag. Datum för disputationen bestämdes till den 23 september 1981.

Rektorsämbetet vid universitetet meddelade den 2 september 1981 beslut om "spikning" av avhandlingen, dvs. tillkännagivande om att den skulle hållas tillgänglig m. m. i enlighet med föreskrifterna i 8 kap. 31–33 §§ högskoleförordningen. Avhandlingens titel angavs vara "Ekonomi- och samhällsförändring. Teori och praktik om arbetslöshetens, inflationens och teknikens politiska ekonomi från antikens slaveri till kapitalismens princip om köp och försäljning av arbetskraft och en alternativ framtid".

I en skrivelse den 15 september 1981 till fakultetsnämnden begärde professorerna Ove Brandes, Robert W Grubbström och Sten Wandel, docenterna Sven Axsäter och Clas Wahlbin samt universitetslektorn Björn Elsässer att betygsnämnden vid Drambos disputation den 23 september 1981 skulle utökas med två ledamöter förtrogna i ämnena nationalekonomi och ekonomisk historia för att medge en allsidig och rättvisande bedömning av avhandlingen. För den händelse de ytterligare ledamöterna inte kunde utses i tid föreslogs att disputationen framflyttades.

Enligt protokoll den 21 september 1981 meddelade fakultetsnämnden beslut per capsulam (dvs. genom meddelande mellan ordföranden och andra ledamöter) enligt följande: I skrivelse 1981-09-15 har ämnesföreträdare vid EKI och IPE begärt att betygsnämnden skall utökas med två ledamöter. Samråd har därefter skett med Dekanus och Sandkull. – Beslutas att med ändring av tidigare beslut i betygsnämnden skall ingå professorerna Anna Christensen, Lund, Bo Gustafsson, Uppsala, Lars Ingelstam, Linköping, Bengt Sandkull, Linköping, samt Eskil Wadensjö, Stockholm.

Drambo disputerade den 23 september 1981. I protokoll från sammanträde med betygsnämnden samma dag antecknades att betygsnämnden beslöt tilldela disputationsprovet betyget icke godkänd med röstetalet 3 mot 2, varvid hänsyn tagits såväl till avhandlingens innehåll som till försvaret av

densamma. Enligt uppgift meddelades Drambo påföljande dag av Sandkull, att Gustafsson, Ingelstam och Wadensjö ansett att avhandlingen borde underkännas medan övriga ledamöter föreslagit att den skulle godkännas och att avhandlingen följaktligen hade underkänts av betygsnämnden.

Över tekniska fakultetsnämndens beslut den 21 september 1981 anförde Drambo besvär hos universitets- och högskoleämbetet (UHÄ). Till stöd för besvären anförde Drambo *att* betygsnämnden tillsatts endast två dagar före disputationen, *att* fakultetsnämnden fattat beslut per capsulam, *att* fakultetsnämnden inte underrättade opponenten eller Drambo om beslutet och *att* en av de personer som undertecknat skrivelsen som föranlett fakultetsnämndens beslut, nämligen professorn Grubbström, deltagit i nämndens beslut. Drambo yrkade att ämbetet skulle upphäva fakultetsnämndens beslut och återförvisa ärendet till den betygsnämnd som utsetts av fakultetsnämnden den 11 maj 1981.

I beslut den 2 februari 1982 yttrade UHÄ i huvudsak följande.

Föreskrifter om betygsnämnd för doktorsavhandling ges i högskoleförordningen (HF) 8 kap 36–37 §§. Någon viss senaste tidpunkt före disputationen för beslut om utseende av betygsnämnd är inte uttryckligen föreskriven i HF. Med hänsyn till reglerna i HF 8 kap 31 och 32 §§ (om viss tids tillgänglighet av en avhandling resp om viss s k spikningstid) ligger det emellertid i sakens natur att betygsnämnd normalt utses minst tre veckor före disputationen. I nu förevarande fall har vissa ledamöter av betygsnämnden utsetts två dagar före disputationen. UHÄ kan dock inte finna att detta strider mot gällande regler i högskoleförordningen.

– – –

Det är i praxis oklart huruvida ett beslut om att tillsätta en betygsnämnd för en doktorsavhandling är överklagbart. Visserligen tillsätts en betygsnämnd särskilt för varje avhandling och vilka ledamöter som utses i nämnden kan därför anses vara av ett direkt intresse för avhandlingsförfattaren. Dock begränsas överklagbarheten klart av att tillsättandet av betygsnämnden ingår som ett obligatoriskt led i den offentligrättsliga proceduren inför själva disputationsakten och därför i sak får anses utgöra ett icke-överklagbart beslut. Den omständigheten att föreskrift saknas om att betygsnämnden skall utses viss tid före disputationen tyder dessutom på att lagstiftaren förutsatt, att det skall vara formellt möjligt att utse en sådan nämnd inom tre veckor före disputationsdagen. Det är dock UHÄ:s mening, att betygsnämnden bör utses i god tid före disputationen för att – som det uttrycks i ärendet – en allsidig och rättvisande bedömning av avhandlingen skall medges. Av skäl som framgår nedan avstår UHÄ emellertid från att i detta sammanhang ta slutlig ställning till det nu behandlade spörsmålet.

I HF 14 kap 30–32 §§ behandlas ärendenas handläggning i fakultets- och sektionsnämnder. Där framgår, att fakultetsnämnden, till skillnad mot högskolestyrelsen, saknar förutsättning att fatta beslut per capsulam. Det är därför UHÄ:s uppfattning, att fakultetsnämndens beslut 1981-09-21 om att utse ytterligare ledamöter i betygsnämnden tillkommit utan laga grund och följaktligen saknar rättskraft. Gustavsson och Wadensjö har således, eftersom de utsetts på författningsstridigt sätt, icke ägt rösta vid betygsnämndens sammanträde i anledning av Drambos disputation. Med hänsyn härtill finner UHÄ att betygsnämndens beslut att underkänna Drambos avhandling – för vilket Gustavssons och Wadensjös ställningstaganden ju haft direkt betydelse – saknar rättslig verkan. Med anledning härav återförvisar UHÄ ärendet

till universitetet i Linköping för förnyad handläggning. Vad Drambo i ärendet i övrigt har yrkat lämnar UHÄ utan åtgärd, då det är avhängigt förevarande beslut.

Vid sammanträde den 7 april 1982 beslöt tekniska fakultetsnämnden enligt protokollet följande.

I anledning av besvär från Leif Drambo har UHÄ genom beslut 1982-02-02 återförvisat ärendet till universitetet i Linköping för förnyad handläggning.

I skrivelse till tekniska fakultetsnämnden 1982-02-19 finner rektorsämbetet att betygsnämnden ej utsetts på ett formellt korrekt sätt och att det ankommer på fakultetsnämnden att ta upp ärendet till förnyad prövning.

Beslutas i anledning härav *att* med ändring av tidigare beslut (1982-05-11) till ledamöter av betygsnämnden utse professorerna Anna Christensen, Lund, Bo Gustavsson, Uppsala, Lars Ingelstam, Linköping, Bengt Sandkull, Linköping, samt Eskil Wadensjö, Stockholm.

Över fakultetsnämndens beslut den 7 april 1982 anförde Drambo besvär hos UHÄ. Han yrkade att ämbetet skulle upphäva fakultetsnämndens beslut och återförvisa ärendet till universitetet samt ålägga universitetet att inom tre veckor bereda ärendet till slutligt avgörande.

I yttrande över besvären anförde fakultetsnämnden i huvudsak följande. Nämndens ursprungliga beslut den 11 maj 1981 hade fattats på oriktiga grunder därför att handledaren hade undanhållit nämnden närmare information om avhandlingens egentliga innehåll. Vad som sedan framkommit motiverade en breddning av betygsnämnden. Det hade i och för sig varit möjligt att sammankalla nämnden till ett sammanträde den 21 september 1981. Med hänsyn till den betydande enighet om beslutet, som kunde förutses, och den praxis som tillämpats inom universitetet när det gällde att fatta beslut per capsulam ansågs det opraktiskt och onödigt att kalla till ett sammanträde. På grund av det formella fel som konstaterats vid besvärsprövningen hade den ovanliga situationen uppkommit att en disputation ägt rum under förutsättningar som i efterhand visat sig vara felaktiga. En i oriktig ordning utsedd betygsnämnd hade varit närvarande och hade agerat som betygsnämnd och även av alla blivit uppfattad som betygsnämnd. En av flera utvägar som fakultetsnämnden övervägt och valt genom det nu överklagade beslutet den 7 april 1982 var att rätta till det formella felet i efterhand. Detta måste enligt fakultetsnämndens mening vara möjligt. De genom beslutet den 21 september 1981 utsedda ledamöterna hade varit närvarande vid disputationen och handlat i övertygelsen att de var behöriga. Det kunde inte hävdas att doktorandens intressen kränktes, eftersom det faktiskt hade varit möjligt att sammankalla nämnden till den 21 september 1981 och fatta ett formellt riktigt beslut med samma sakinnehåll.

Rektorsämbetet förklarade i ett yttrande på anförda skäl att ämbetet ur formell synvinkel inte fann det möjligt att i den föreliggande situationen behandla frågan om utfärdande av examensbevis för Drambo. Rektorsämbetet fann *att* man i första hand borde utverka regeringens godkännande för fakultetsnämndens beslut att i efterhand utse betygsnämnd och – om detta inte befanns möjligt – *att* man borde ålägga Drambo att ånyo vid offentlig disputation försvara sin doktorsavhandling för att vederbörliga formalia i sammanhanget skulle uppfyllas på ett korrekt sätt.

I beslut den 28 juni 1982 yttrade UHÄ följande.

I förevarande ärende finner UHÄ att en sammanvägning måste göras mellan å ena sidan den enskildes rättssäkerhet och krav på att få avhandlingen bedömd på ett ur formell synvinkel korrekt sätt, å andra sidan universitetets intresse och skyldighet att tillse att avhandlingen bedöms med sådan sakkunskap och allsidighet att de vetenskapliga kvalitetskraven upprätthålls.

Att – såsom fakultetsnämnden gjort – i efterhand bekräfta ett på författningsstridiga grunder fattat beslut finner UHÄ inte formellt möjligt. Ett handlingssätt som gör det möjligt för en myndighet att i efterhand legalisera beslut som tillkommit på formellt icke korrekt sätt innebär uppenbara risker för den enskildes rättssäkerhet och är också främmande för svensk förvaltningstradition. UHÄ vill framhålla att den enskilde enligt svensk förvaltningsrättslig praxis skall kunna lita på att en myndighet fattar sina beslut på ett korrekt sätt. Fakultetsnämndens beslut 1982-04-07 saknar mot denna bakgrund rättslig verkan.

Med hänvisning till ovanstående återförvisar UHÄ ärendet ånyo till universitetet för handläggning. UHÄ vill ytterligare anföra följande.

Den betygsnämnd som utsågs 1981-05-11 tillsattes på ett formellt riktigt sätt. Det är därför, enligt UHÄ:s mening, naturligt att ärendet behandlas av denna nämnd. Emellertid har av fakultetsnämnden och rektorsämbetet gjorts gällande att fakultetsnämnden skulle ha fattat sitt beslut 1981-05-11 på oriktiga grunder. Fakultetsnämnden anser sig ha blivit vilseförd av Drambos handledare. Förvaltningsbeslut som fattats på oriktiga grunder kan i vissa fall vara en nullitet eller på annat sätt vara ogiltigt, dvs beslutet har ett sådant allvarligt fel att det i sig självt är obefintligt eller det har fattats på så gravt oriktiga premisser att beslutsmyndigheten av sådan anledning har rätt att ensidigt återkalla det. Faktorer som i det senare fallet kan göra det möjligt för en myndighet att återkalla ett beslut är bl a att myndigheten undanhållits väsentliga uppgifter för sitt ställningstagande eller tillhandahållits oriktiga uppgifter inför sitt beslut. En förutsättning för att ett beslut skall kunna återkallas är dock att myndigheten vilseförts av uppsåt eller grov ovarsamhet. Om så förhåller sig i förevarande ärende kan UHÄ inte utläsa ur handlingarna. Det ankommer på universitetet – om myndighet inom universitetet vill göra detta gällande – att självt närmare utreda denna fråga samt vidta de åtgärder som utredningen kan föranleda.

Anmälan

I en skrivelse till JO har Drambo hänvisat till sina besvärsskrivelser och till vad som i övrigt förekommit i saken och hävdat att handläggningen vid universitetet i samband med utseende av betygsnämnd inför hans disputation innefattar oriktig myndighetsutövning. Utöver de huvudanmärkningar som legat till grund för Drambos besvärstalan i saken har Drambo framfört en rad detaljanmärkningar rörande främst fakultetsnämndens handläggning.

Utredning m. m.

Efter remiss har UHÄ överlämnat yttranden från rektorsämbetet och tekniska fakultetsnämnden och dessutom avgett eget yttrande i ärendet.

Tekniska fakultetsnämnden har avslutat sitt yttrande med följande slutsatser rörande sin egen handläggning.

Tekniska fakultetsnämnden har i detta yttrande, delvis i form av hänvisningar till bilagt material (bil 1–10), sökt klarlägga bakgrund och händelseförlopp i ärendet. Det fel som begåtts är det formellt felaktiga per capsulam beslutet 1981-09-21, en beslutsform som vid den tidpunkten inte var ovanlig vid universitetet i Linköping. Detta fel måste anses som ringa.

Genom det formellt felaktiga beslutet 1981-09-21 uppkom en mycket unik situation. I det läget eftersträvade nämnden att korrigera felet under iakttagande av sin skyldighet att värna om en allsidig och rättvis bedömning av avhandlingen. Nämnden fann sig därför tvingad att utse samma betygsnämnd som utsetts 1981-09-21.

UHÄ har tolkat detta beslut som att nämnden i efterhand velat korrigera sitt tidigare beslut. Därför blir det en huvudfråga om fakultetsnämnden haft orsak att ändra sitt tidigare beslut.

Fakultetsnämnden finner vid sin granskning att den tillhandahållits felaktiga uppgifter på två punkter, dels beträffande avhandlingens titel, dels beträffande opponentens kompetens. Beslutet 1981-05-11 skulle ha blivit annat om korrekta uppgifter på dessa två punkter förelegat. Därutöver föreligger det icke diariefört brev från Umeå, vilket tillsammans med skrivelsen från Brandes m fl sannolikt hade utgjort ett väsentligt beslutsunderlag, om det förelegat vid nämndens beslut 1981-09-21.

Det är sålunda helt uppenbart att Fakultetsnämnden tillhandahållits oriktiga uppgifter och undanhållits väsentliga uppgifter för sitt ställningstagande. Beträffande frågan om fakultetsopponentens kompetens (punkt b, ovan) finner nämnden att uppsåt föreligger. Detsamma gäller undanhållandet av brevet 1981-09-17 från ett antal ekonomer i Umeå. Det kan inte heller uteslutas att uppsåt förelegat beträffande avhandlingens titel (punkt a, ovan).

Fakultetsnämnden finner att den haft anledning att ändra sitt beslut, eftersom den uppsåtligen undanhållits väsentliga uppgifter och tillhandahållits oriktiga uppgifter.

Fakultetsnämnden tillbakavisar också med hänvisning till vad som ovan anförts Drambos anklagelse mot nämnden för oriktig myndighetsutövning.

Rektorsämbetet har i frågan om beslutsordningen vid utseende av betygsnämnd anfört följande.

RÄ, som tyvärr självt ej involverats i handläggningen av ärendet förrän efter Drambos besvär 1981-10-03, har varit och är medvetet om att det sedan tillkomsten av 1977 års högskoleförordning ej längre tillkommer annan myndighet inom högskoleenhet än högskolestyrelsen att fatta beslut per-capsulam. Oaktat detta har RÄ – i syfte att minimera byråkrati och dämpa sammanträdesraseriet inom universitetet, dvs främja effektiviteten i universitetets samlade verksamhet – vid utövandet av sin tillsynsfunktion inom läroanstalten stundom "blundat för" att den vid universiteten, speciellt inom fakulteternas verksamhetsområde före den nuvarande högskoleförordningen fasta traditionen att fatta beslut per-capsulam kommit till användning i även andra organ än högskolestyrelsen under förutsättning av dels att innehållet i det beslut som avsågs fattas upplevdes som i sak "självklart", dels att berört organs samtliga ledamöter involverades i beslutsfattandet.

Såvitt RÄ är bekant tillämpas ordningen med per-capsulam beslut av andra organ än högskolestyrelsen även vid andra läroanstalter av skäl som ovan angivits. Att så är fallet är dokumenterat i ett inom utbildningsdepartementet upprättat utkast 1982-09-07 till en departementspromemoria benämnd "Administrativa förenklingar och besparingar inom högskolan". I promemorian föreslås bl a sådana ändringar i gällande högskoleförordning som ger rätt för även andra myndigheter inom högskoleenhet än högskolesty-

relse att fatta beslut per-capsulam. Att beslutsfattande per-capsulam tillämpats och tillämpas inom andra högskoleorgan än högskolestyrelse torde ej heller vara UHÄ obekant, då ämbetsverket bevisligen fattat beslut i ärenden som anhängiggjorts hos det och i vilka det klart redovisats att beslut i ärendet av annat lokalt organ än högskolestyrelsen fattats per-capsulam. Exempel härpå från universitetet inom just tekniska fakultetens verksamhetsområde kan redovisas. Att UHÄ som tillsynsmyndighet för högskoleenheterna ej gjort erinringar mot denna typ av avsteg från förordningen i fråga om beslutsfattandet på lokal nivå torde ha bidragit till att beslutsfattande per-capsulam upplevs som ett ringa formellt fel.

Med beaktande av vad nu redovisats och med hänsyn till att i tekniska fakultetsnämndens per-capsulam beslut 1981-09-21 samtliga fakultetsnämndens ledamöter, ej endast en enkel majoritet av ledamöterna, såsom normalt förutsätts för per-capsulam beslut, deltog, samt att samtliga ledamöter var överens om beslutets sakliga innehåll, dock ej tidpunkten för det, kan RÄ inte finna felet annat än ringa.

Vad som anförts utifrån formella utgångspunkter hindrar inte RÄ uttala, att det finner det olyckligt att beslut om ytterligare ledamöter i betygsnämnden skett på sätt som skett och så kort tid före disputationen, liksom att disputationen mot denna bakgrund genomfördes 1981-09-23 i stället för vid senare tidpunkt.

UHÄ har i sitt yttrande i sakfrågan hänvisat till vad ämbetet anfört i sina beslut den 2 februari 1982 och den 28 juni 1982 samt till att ämbetet inte av handlingarna i ärendet eller eljest av vad som förekommit kan finna några belägg för att fakultetsnämnden uppsåtligen undanhållits väsentliga uppgifter eller uppsåtligen tillhandahållits oriktiga uppgifter. vilka har haft betydelse för nämndens handläggning av ärendet.

Drambo har kommenterat yttrandena.

I en särskild skrivelse har rektorsämbetet framfört vissa kompletterande synpunkter. I skrivelsen har ämbetet också anhållit att JO i samband med handläggningen av Drambos klagomål prövar om UHÄ har prövat besvärsfrågan på det sätt som åligger verket. UHÄ har kommenterat skrivelsen.

Beträffande vad som under utredningens gång framkommit om *den fortsatta handläggningen* av Drambos ärende hos universitetet kan här antecknas följande.

Sedan Drambo anhållit att rektorsämbetet skulle utfärda bevis för honom om avlagd filosofie doktorsexamen beslöt ämbetet den 12 oktober 1982, efter hörande av fakultetsnämnden, att ämbetet inte fann det möjligt att utfärda examensbevis för Drambo med mindre han vid offentlig disputation med godkänt resultat försvarade sin doktorsavhandling inför en betygsnämnd som tillkommit på formellt sett korrekt sätt och med utgångspunkt i fakultetsnämndens intentioner om prövning genom rättvis och allsidig vetenskaplig bedömning.

Drambo överklagade till UHÄ som i beslut den 8 november 1982 yttrade följande.

UHÄ kan konstatera, vilket ämbetet tidigare gjort, att den 1981-05-11 av fakultetsnämnden tillsatta betygsnämnden tillkommit på ett formellt riktigt sätt. Med beaktande härav och då UHÄ av handlingarna i ärendet eller eljest vad som förekommit inte kan finna några belägg för att tekniska fakultetsnämnden uppsåtligen eller annorledes undanhållits väsentliga uppgifter eller

tillhandahållits oriktiga uppgifter, vilka har haft betydelse för nämndens handläggning av ärendet, återförvisar UHÄ ärendet till universitetet och föreskriver att den 1981-05-11 utsedda betygsnämnden skall sammanträda i och för bedömning av Drambos avhandling.

Betygsnämnden (professorerna Christensen, Ingelstam och Sandkull) sammanträdde den 30 november 1982 och beslöt tilldela disputationsprovet betyget godkänd med röstetalet 2 mot 1. Examensbevis utfärdades den 13 december 1982.

Bedömning

Inledning

Som en bakgrund till min bedömning vill jag först lämna en kortfattad beskrivning av de juridiska förutsättningarna för den handläggning som Drambos klagomål avser. Därefter tar jag ställning till ett antal bestämda frågor som möter i ärendet. Slutligen gör jag en sammanfattande kommentar till den handläggning som ägt rum i ärendet.

Organisation och procedurregler

De grundläggande bestämmelserna finns i högskolelagen (HL) och högskoleförordningen (HF). Ansvaret för forskarutbildningen och forskningen vid högskolan inom ett särskilt vetenskapsområde (fakultet) tillkommer i en högskoleregion en fakultetsnämnd (23 § HL). Fakultetsnämnden (eller i förekommande fall sektionsnämnden) utser de lärare eller bestämmer det organ som har att bedöma och betygsätta prov som ingår i forskarutbildningen (8 kap. 28 § HF). Betyg för doktorsavhandling skall bestämmas av en betygsnämnd. En sådan nämnd skall utses särskilt för varje avhandling (8 kap. 36 § HF).

Bevis om doktorsexamen skall utfärdas av rektorsämbetet (8 kap. 38 § HF).

Universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) är central förvaltningsmyndighet för högskolan (27 § HL, 1 kap. 5 § HF). I denna egenskap har UHÄ bl. a. ställningen av besvärsinstans. Sålunda föreskrivs i 25 kap. 7 § HF att talan mot beslut, som har meddelats enligt HF eller enligt föreskrift som avses i HF, av en lokal högskolemyndighet, som står under tillsyn av UHÄ, förs genom besvär hos UHÄ, om inte annat följer av 2 eller 11–14 §§ eller annan föreskrift. Mot beslut av UHÄ kan enligt 8 § samma kap. talan föras genom besvär hos regeringen, om inte annat följer av 9 eller 11–15 §§ eller annan föreskrift. I 11 § samma kap. föreskrivs att talan inte får föras mot beslut om betyg.

En för ärendet central fråga avser beslutsförfarandet hos ett kollegialt organ. Beträffande vissa organ har det i författningarna angivits att beslut i vissa fall får fattas utan sammanträde genom meddelande mellan ordföranden och andra ledamöter, s. k. beslut per capsulam. Detta gäller för UHÄ (17 § instruktionen) och för högskolestyrelsen (10 kap. 10 § HF). I fråga om ärendenas handläggning hos fakultetsnämnden hänvisas i HF till vissa av de bestämmelser som gäller för högskolestyrelsen. Vid den här aktuella

tidpunkten omfattade hänvisningen (14 kap. 32 §) inte regeln om beslut per capsulam. Ifrågavarande regel var sålunda vid denna tid inte tillämplig hos fakultetsnämnden. Genom förordning (1984:100) har HF senare ändrats på denna punkt. Numera omfattar hänvisningen (14 kap. 31 §) också bestämmelsen om beslut per capsulam.

Utökning av betygsnämnden

Fakultetsnämndens beslut den 21 september 1981 innebar att den betygsnämnd, som utsetts i maj samma år för bedömningen av Drambos avhandling, så sent som två dagar före disputationen utökades med två ledamöter. Beslutet sammanhängde med att önskemål framförts om att betygsnämnden skulle utökas med två personer som var förtrogna i ämnena nationalekonomi och ekonomisk historia för att en allsidig och rättvisande bedömning av avhandlingen skulle erhållas.

Den första fråga som möter i detta sammanhang är huruvida det är möjligt för en myndighet att ändra ett tidigare beslut som den har fattat. Några generella författningsbestämmelser i detta ämne finns inte. För att erhålla svar på frågan är man hänvisad till rättspraxis och den juridiska litteraturen. En sammanfattning av vad som kan anses vara gällande rätt i detta avseende ges av förvaltningsrättsutredningen dels i delbetänkandet Ändringar i förvaltningslagen (SOU 1981:46 s. 131–134), dels i betänkandet Ny förvaltningslag (SOU 1983:73 s. 143–145).

Av förvaltningsrättsutredningens sammanfattning framgår att det främst är gynnande beslut som helt eller delvis är undantagna från ändringsmöjlighet. Ett beslut om sammansättningen av en betygsnämnd utgör inget gynnande beslut. Såvitt jag kan finna möter inget principiellt rättsligt hinder mot att en fakultetsnämnd beslutar en utökning av antalet ledamöter i en betygsnämnd, om fakultetsnämnden finner anledning att göra det.

Eftersom fakultetsnämnden i detta fall först så sent som två dagar före disputationen fann att en utökning av antalet ledamöter i betygsnämnden var av behovet påkallad, uppkommer frågan huruvida förvaltningsrättsliga principer om besluts verkställbarhet lägger hinder i vägen för ett så sent beslut. Drambo har hävdat att fakultetsnämndens beslut inte fick verkställas innan besvärstiden gått ut. Gällande rätts ståndpunkt är emellertid att beslut om att utse uppdragstagare – liksom anställningsbeslut – blir omedelbart gällande, om inte annat anges i beslutet. Därför möter det ur nu ifrågavarande synvinkel inget hinder mot att ett beslut om utökning av betygsnämnden fattas på ett mycket sent stadium.

Nästa fråga som uppkommer i sammanhanget är huruvida HF innehåller någon bestämmelse som omöjliggör att beslut fattas bara ett par dagar före disputationen. I likhet med UHÄ anser jag att varken bestämmelserna om avhandlingars tillgänglighet och om viss s. k. spikningstid eller någon annan bestämmelse i HF utesluter att beslut fattas i ett så sent skede.

Det sagda hindrar givetvis inte att det var olyckligt att fakultetsnämndens beslut om en utökning av antalet ledamöter i betygsnämnden fattades på ett mycket sent stadium. Något sådant bör normalt inte förekomma. Både med hänsyn till doktoranden och därför att samtliga ledamöter i en betygsnämnd

om möjligt bör ha god tid på sig att tränga in i avhandlingen är det önskvärt att tillsättningen av betygsnämndsledamöter inte sker i sista stund. En fakultetsnämnd bör redan från början skaffa sig en sådan kännedom om den aktuella avhandlingens innehåll att den på en gång kan ta slutlig ställning till hur betygsnämnden skall vara sammansatt för att en allsidig och rättvisande bedömning av avhandlingen skall erhållas. Ändringar i betygsnämndens sammansättning bör inte behöva bli aktuella annat än vid sjukdomsfall eller liknande hinder för någon eller några av de utsedda ledamöterna. Av handlingarna i ärendet framgår att fakultetsnämnderna numera har vidtagit åtgärder för att säkerställa en sådan ordning.

Jag anser således att det var möjligt för fakultetsnämnden att så sent som skedde fatta beslut om en utökning av betygsnämnden med två ledamöter i syfte att säkerställa en allsidig och rättvisande bedömning av Drambos avhandling. Men givetvis hade det varit önskvärt att fakultetsnämnden redan från början skaffat sig den kunskap om avhandlingens innehåll som sedermera föranledde beslutet om breddningen av betygsnämnden.

I sammanhanget vill jag tillfoga att det ligger i sakens natur att betygsnämndens samtliga ledamöter undantagslöst måste vara utsedda före disputationen. Personerna i fråga skall vid disputationen ha ställningen av betygsnämndsledamöter och skall vid sin betygssättning ta hänsyn inte bara till innehållet i avhandlingen utan också till försvaret av den.

Förfarandefelet

Fakultetsnämndens beslut den 21 september 1981 om en utökning av antalet ledamöter i betygsnämnden fattades inte vid ett sammanträde utan genom meddelande mellan dekanus och övriga ledamöter i fakultetsnämnden, ett s. k. beslut per capsulam. Vid den ifrågavarande tidpunkten medgav inte HF att fakultetsnämnden utnyttjade denna form för att fatta beslut. Sedan HF ändrats, kan emellertid numera en fakultetsnämnd i brådskande fall fatta beslut per capsulam.

Fullt klart är att fakultetsnämnden gjorde sig skyldig till ett förfarandefel när den fattade sitt beslut inte vid sammanträde utan per capsulam. Frågan är hur allvarligt förfarandefelet skall bedömas.

Vid vissa uppenbara fel av mycket allvarlig beskaffenhet – t. ex. om ett beslut fattas av en myndighet som uppenbarligen saknar behörighet – kan det göras gällande att det inte föreligger något giltigt beslut som över huvud taget i något skede behöver respekteras av någon. Man brukar då tala om att beslutet är en nullitet. Den normala verkan av ett förfarandefel är emellertid inte att beslutet betraktas som obefintligt utan i stället att felet kan utgöra grund för en besvärstalan mot det beslut som förfarandefelet hänför sig till. Det ankommer då på besvärsmyndigheten att ta ställning till huruvida förfarandefelet skall föranleda att det överklagade beslutet upphävs eller inte. Överklagas inte det beslut som förfarandefelet hänför sig till, blir beslutet normalt gällande utan hinder av felet.

I förevarande fall har UHÄ tydligen intagit den ståndpunkten att fakultetsnämndens beslut per capsulam var en nullitet. Jag delar inte den uppfattningen. Enligt min syn på saken var felet alltså inte av den

grundläggande karaktär att det medförde att det fattade beslutet blev en nullitet. Det kan tvärtom starkt ifrågasättas om felet ens var så allvarligt att beslutet vid en besvärsprövning hade bort upphävas. Ingenting tyder ju på att fakultetsnämndens beslut skulle ha blivit ett annat för den händelse ärendet hade behandlats vid ett sammanträde. Samtliga ledamöter av fakultetsnämnden deltog nämligen i beslutet per capsulam och ärendet – som väckts i syfte att förbättra förutsättningarna för en allsidig och rättvisande bedömning – framstod inte som komplicerat.

Andra frågor med anknytning till utökningsbeslutet

Drambo har gjort gällande att fakultetsnämnden åsidosatte ett antal av förvaltningslagens särskilda bestämmelser för vissa ärenden, bl. a. bestämmelsen om kommunikation med part av material som har tillförts ärendet genom annan än honom själv. Någon kränkning av de ifrågavarande bestämmelserna i förvaltningslagen kan emellertid inte anses ha ägt rum. Drambo tycks ha utgått från att han var part i ärendet om utökning av betygsnämnden. Men det synsättet är felaktigt. Eftersom Drambo sålunda inte hade ställningen av part, var förvaltningslagens bestämmelser om part inte tillämpliga på honom.

Vidare har Drambo anmärkt på att en av deltagarna i fakultetsnämndens beslut varit med om att underteckna den skrivelse vari önskemål om en utökning av betygsnämnden framfördes. Enligt Drambos förmenande skulle vederbörande på grund av jäv ha varit förhindrad att delta i beslutet. Med anledning härav kan jag bara konstatera att den omständigheten att en av fakultetsnämndsledamöterna tagit initiativ till en omprövning av det tidigare beslutet om betygsnämndens sammansättning inte gjorde honom jävig att delta i omprövningsbeslutet.

Överklagbarhet och besvärsrätt

Vad som har förekommit i ärendet ger också anledning till frågorna om fakultetsnämndens här aktuella beslut var överklagbart och om Drambo hade besvärsrätt.

UHÄ har funnit det oklart huruvida ett beslut om att tillsätta en betygsnämnd för en doktorsavhandling är överklagbart. UHÄ har ansett sig kunna avstå från att i detta sammanhang ta ställning till spörsmålet. Detta sammanhänger med den ståndpunkt som UHÄ intog i fråga om verkan av det förfarandefel som fakultetsnämnden i Drambos fall gjorde sig skyldig till när den utsåg den utökade betygsnämnden inte vid ett sammanträde utan genom ett beslut per capsulam.

En fakultetsnämnds beslut om sammansättningen av en betygsnämnd är bindande för de berörda och således förenat med rättsliga verkningar. Den omständigheten att beslutet utgör ett led i en procedur för bedömning av en viss avhandling medför inte att beslutet har karaktären av ett s. k. beslut under förfarandet och på den grunden skulle vara underkastat särskilda restriktioner beträffande överklagbarheten. Det bör nämligen observeras att fakultetsnämnden i och med att den slutligt utsett ledamöter i betygsnämn-

den har skilt sig från saken. Fakultetsnämndens beslut är således ett slutligt beslut och inte ett beslut under förfarandet. Det är sedan en annan myndighet, betygsnämnden, som tar vid och har uppgiften att avgöra vilket betyg avhandlingen och försvaret skall få. Eventuellt skulle det kunna göras gällande att klagoförbudet i HF avseende beslut om betyg bör fattas så vidsträckt att det innefattar också ledet att utse betygsnämnd. En så vidsträckt tolkning av klagoförbudet kan jag inte ansluta mig till. Endast själva betygssättningen omfattas enligt min mening av klagoförbudet. Det finns alltså skäl som talar för att en fakultetsnämnds beslut att utse ledamöter i en betygsnämnd är överklagbart. Om besvärsrätt föreligger är det givetvis mycket som talar för att just respondenten har en sådan rätt.

Upprepningen av utökningsbeslutet

Sedan UHÄ på grund av förfarandefelet återförvisat ärendet till universitetet i Linköping för förnyad handläggning, beslöt fakultetsnämnden vid sammanträde den 7 april 1982 att betygsnämnden skulle ha den sammansättning som fakultetsnämnden beslutat per capsulam den 21 september 1981.

Eftersom UHÄ intagit ståndpunkten att fakultetsnämndens tidigare beslut om en utökning av betygsnämnden saknade rättslig verkan och det inte är möjligt att utse en betygsnämnd för en doktorsavhandling efter det att disputationen har ägt rum, får fakultetsnämndens beslut den 7 april 1982 anses felaktigt. Jag har ändå en viss förståelse för att fakultetsnämnden fattade detta beslut. UHÄ:s bakomliggande beslut gav inte någon vägledning för handläggningen. Och fakultetsnämnden hade uppenbarligen uppfattningen att den reellt hade avgjort saken genom sitt beslut den 21 september 1981 före disputationen och att den nu bara hade att avhjälpa en formell brist som det tidigare beslutet var behäftat med. Samtliga ledamöter i betygsnämnden hade ju varit närvarande vid disputationen och hade både då och vid det efterföljande betygsnämndssammanträdet betraktat sig som i vederbörlig ordning utsedda betygsnämndsledamöter.

Den fortsatta handläggningen

Hur universitetets myndigheter hade bort handla i den situation som förelåg efter UHÄ:s beslut den 28 juni 1982 och senare kan diskuteras. För min del anser jag emellertid att utredningen inte ger något underlag för kritik med anledning av de ståndpunkter man intog.

Sammanfattande kommentar

I det föregående har jag granskat vissa led i den handläggning som förekom i samband med Drambos disputation. Utgångspunkten för granskningen har varit Drambos klagomål hit och den har därför varit inriktad på fakultetsnämndens och rektorsämbetets åtgärder.

På en del punkter har jag funnit anledning till kritik mot fakultetsnämnden. Kritiken gäller främst att man fattade beslutet om en utökning av betygsnämnden utan att hålla sammanträde och att beslutet fattades alltför kort tid före disputationen. Beträffande den fortsatta handläggningen inom

universitetet har jag haft invändningar mot beslutet den 7 april 1982 angående betygsnämnden. I övrigt har jag beträffande den delen av handläggningen konstaterat att underlag saknas för kritik. Även om jag sålunda varit kritisk på några punkter har jag inte funnit det motiverat att driva utredningen vidare såvitt gäller handläggningen inom universitetet.

Som jag redan har nämnt har rektorsämbetet anhållit om JO:s granskning av UHÄ:s handläggning av besvärsfrågan. Mot bakgrund av den tämligen utförliga genomgång av de olika turerna i ärendet jag redovisat i det föregående har jag emellertid inte funnit tillräcklig anledning att inleda någon ytterligare utredning.

Fråga om en förälder som inte är vårdnadshavare har rätt att från skolan få uppgifter om sitt barns skolgång

(Dnr 2956–1983)

I beslut den 27 juni 1985 anförde JO Holstad följande.

Bakgrund och klagomål

I ett av skolstyrelsen i Motala kommun utgivet informationsblad Skolstyrelsen informerar, nr I januari 1983, anfördes under rubriken "information om skolelev" följande.

På förekommen anledning anmodas all skolpersonal (särskilt klassföreståndaren) observera gällande regler för information om elever. Endast *vårdnadshavare* har rätt till information om elevs förhållande i skolan (kamratrelationer, frånvaro, studieförhållanden etc.). Önskar icke vårdnadshavare få information om eleven (telefonsamtal, "kvartssamtal") skall vårdnadshavaren ge sitt medgivande.

Gunilla Pregmark och Nils Hilding har i ett brev hit berättat att de var för sig är föräldrar till skolpliktiga barn men inte vårdnadshavare. I brevet har de bett att JO skall granska den av skolstyrelsen utfärdade bestämmelsen. Som bakgrund till sin anmälan har de uppgett att de på grund av bestämmelsen nekats s.k. kvartssamtal och annan information om elevarbetet. Och de menar att bestämmelsen kränker föräldrars medborgerliga rättighet och mänskliga skyldighet att följa sina barn i skolan.

Utredning

Efter remiss har skolstyrelsen avgett yttrande över klagomålen.

Gunilla Pregmark och Nils Hilding har därefter i ytterligare ett brev kommenterat yttrandet.

Bedömning

Klagomålen gäller huvudsakligen frågan vilka möjligheter en förälder som inte är vårdnadshavare har att från skolan få uppgifter om barnets skolgång.

Innan jag går in på den frågan finns det anledning att beröra vissa bestämmelser som rör kontakter mellan skola och hem.

Enligt 1 § skollagen har skolan till syfte – förutom att meddela eleverna kunskaper och öva deras färdigheter – att i samarbete med hemmen främja elevernas utveckling till harmoniska människor och till dugliga och ansvarskännande samhällsmedlemmar. Redan av denna grundläggande bestämmelse framgår alltså att en samverkan mellan skolan och hemmet skall äga rum. Närmare riktlinjer för hur denna samverkan skall äga rum finns framför allt i läroplanen för grundskolan. Det framgår där bl.a. att skolan är skyldig att ta kontakt med föräldrarna till samtliga barn två gånger varje läsår. Kontakterna kan bl. a. ske i form av enskilda samtal. Även i övrigt skall föräldrarna ges tillfälle att följa skolans arbete. I skolförordningen finns när det gäller skolverksamheten i stort föreskrivet en skyldighet för rektor att lämna information till företrädare för bl.a. elevernas föräldrar. I övrigt finns bara ett fåtal bestämmelser som rör kontakten mellan skolan och en enskild elevs hem. Och de avser främst speciella situationer. Som exempel kan nämnas att en klassföreståndare enligt 14 kap. 13 § är skyldig att söka kontakt med föräldrarna om en elev försummar skolgången. I 6 kap. 28 och 29 §§ som handlar om åtgärder för en elevs tillrättaförande finns också vissa föreskrifter om samråd med elevens föräldrar.

Gemensamt för de här nämnda bestämmelserna i skolförordningen och i läroplanen för grundskolan är att skolans kontakter skall ske med elevernas föräldrar. Också när det gäller vissa andra speciella skolangelägenheter anges uttryckligen att det är föräldrarna som företräder barnen i kontakter med skolan (se t.ex. 25 och 27 §§ skollagen).

Uttrycket föräldrar definieras i 3 a § skollagen och i 1 kap. 6 § skolförordningen. Enligt skollagen avses med föräldrar barnets vårdnadshavare. Och i skolförordningen anges att en bestämmelse i förordningen om en elevs föräldrar avser i fråga om elev som ej står under föräldrars vårdnad, den eller dem som annars har vårdnaden om eleven. Såväl skollagen som skolförordningen anknyter alltså till begreppet vårdnadshavare i föräldrabalken. När det gäller uttrycket föräldrar i läroplanen för grundskolan finns inte någon motsvarande definition. Men det finns inte anledning att anta att uttrycket där har någon annan innebörd än i de nämnda skolförfattningarna.

Reglerna i skolförfattningarna innebär alltså att skolans skyldighet att ta kontakt med och informera hemmen gäller gentemot barnets vårdnadshavare. En förälder som inte är vårdnadshavare kan sålunda inte på skolförfattningarna grunda något anspråk på att av skolan bli informerad angående sitt barn.

Detsagdainnebärgivetvis inte att skolförfattningarna hindrar att man från skolan lämnar information till en förälder som inte är vårdnadshavare. I vilken utsträckning hinder mot att lämna uppgifter föreligger framgår i stället av sekretesslagen.

Den grundläggande bestämmelsen om sekretess i skolan finns i 7 kap. 9 § sekretesslagen. Enligt paragrafens första stycke gäller sekretess inom det obligatoriska skolväsendet och i gymnasieskolan för uppgift som hänför sig till psykologisk undersökning eller behandling och för uppgift om enskilds personliga förhållanden hos psykolog och kurator, om det inte står klart att

uppgiften kan röjas utan att den som uppgiften rör eller någon honom närstående lider men. I andra stycket föreskrivs bl. a. att sekretess gäller dels i skolans elevvårdande verksamhet i övrigt för uppgift om enskilds personliga förhållanden, dels för uppgift som hänför sig till ärende om tillrättaförande av elev eller om skiljande av elev från vidare studier. Sekretessen enligt andra stycket gäller dock endast om det kan antas att den som uppgiften rör eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs. Enligt båda styckena förutsätts alltså för sekretess att ett utlämnande skulle vara förknippat med en viss risk för att någon lider men. Särskilda sekretessbestämmelser för skolhälsovården finns i 7 kap. 1 § sekretesslagen. Även här gäller att sekretessen beror av en prövning av risken för men.

Enligt vad som sägs i förarbetena till sekretesslagen (prop. 1979/80:2 del A s. 194 ff.) avses med uttrycket elevvårdande verksamhet i 7 kap. 9 § andra stycket elevvården i mera avgränsad mening nämligen som beteckning på skolans strävanden att förebygga uppkomsten av skolsvårigheter och andra personliga problem för den enskilde eleven och på de särskilda åtgärder som kan vidtas för att komma till rätta med de svårigheter som ändå uppstår. Även med denna begränsade innebörd av begreppet elevvård ryms inom detta en verksamhet av betydande omfattning. Detta innebär att många uppgifter måste prövas från sekretessynpunkt. I propositionen nämns i sammanhanget bl. a. uppgifter om elevernas fysiska eller psykiska förutsättningar, deras beteenden och prestationer i skolan, hemmet och fritidsmiljön. När det däremot gäller uppgifter som hänför sig till elevens studiesituation i mera begränsad bemärkelse ligger de utanför det sekretesskyddade området. Uppgifter om framför allt en elevs studieresultat eller närvaro är ju i regel inte hänförliga till elevvården och uppgifterna är sålunda normalt offentliga.

En förälder som är vårdnadshavare har i regel rätt att ta del av uppgifter om sitt barn antingen uppgifterna är hemliga eller inte. Detta följer av vårdnadshavarens rätt och skyldighet att företräda barnet i personliga angelägenheter. En förälder som inte är vårdnadshavare kan däremot i princip inte få del av uppgifter om sitt barn i den mån uppgifterna befinns vara hemliga, dvs. inte kunna lämnas ut utan risk för men. Men i en del fall kan hemlig information lämnas till honom eller henne. För detta krävs att vårdnadshavaren – och ibland även barnet – lämnar sitt medgivande. För uppgifter som inte är hemliga föreligger inte något rättsligt hinder mot utlämnande till en förälder som inte är vårdnadshavare. Och givetvis bör sådana uppgifter i regel lämnas om föräldern begär det. Beträffande vissa uppgifter finns f.ö. föreskriven en skyldighet att på begäran lämna ut dem. Enligt 15 kap. 4 § sekretesslagen skall nämligen en myndighet på begäran av enskild lämna uppgifter ur allmänna handlingar som förvaras hos myndigheten i den mån hinder inte möter på grund av bestämmelse om sekretess eller av hänsyn till arbetets behöriga gång.

Syftet med det påtalade avsnittet i skolstyrelsens informationsblad var uppenbarligen att erinra om gällande bestämmelser. Och i det avseendet finns inte anledning till några invändningar. Mot bakgrund av den ovan lämnade redogörelsen är det emellertid tydligt att den lämnade informationen var i viss mån missvisande. Framför allt gjordes inte någon åtskillnad mellan sekretessbelagda och andra uppgifter. Och när det gäller den

exemplifiering som ges i avsnittet är åtminstone uppgifter om studieresultat i allmänhet offentliga. Jag förutsätter att skolstyrelsen – om man inte redan gjort det – vidtar åtgärder för att nyansera sin information till skolorna i de här berörda frågorna.

Klagomålen påkallar i övrigt ingen kommentar från min sida.

Fråga om jäv för en universitetslektor som fungerat som tentator åt en studerande efter det att lektorn meddelat studeranden privatundervisning

(Dnr 2735–1983)

I ett brev till JO påtalade en klagande att en universitetslektor anordnat en tentamen med en studerande som han tidigare meddelat privatundervisning mot vissa förmåner.

Efter utredning uttalade JO Holstad i ett beslut den 19 december 1984 bl.a. följande.

När det gäller frågan om jäv framgår det av 4 § första stycket förvaltningslagen (1971:290) att den som har att handlägga ett ärende i regel är jävig om någon av vissa uppräknade omständigheter föreligger. Uppräkningen görs i fem punkter. I punkt 1 nämns bl.a. det fallet att ärendet angår vederbörande själv eller vissa närstående till honom. Och i punkt 5 anges den jävsgrund som här är av intresse, nämligen att "eljest särskild omständighet föreligger som är ägnad att rubba förtroendet till hans opartiskhet i ärendet". I 5 § förvaltningslagen anges bl.a. att den som är jävig inte får handlägga ärendet.

Normalt hindrar givetvis inte den berörda jävsregeln att en lärare tenterar en elev som han undervisat i det ämne tentamen avser. Men för det fallet att undervisningen skett privat kan saken ställa sig annorlunda. I ett sådant fall kan undervisningen anses som en sådan särskild omständighet som är ägnad att rubba förtroendet för tentatorns opartiskhet.

I detta fall avsåg tentamen den juridiska grundkursen. Av lektorns egna uppgifter framgår att han, sedan eleven antagits som studerande vid universitetet, meddelade en viss privatundervisning som tog sikte just på kurskraven för den juridiska grundkursen. Mot den nu angivna bakgrunden anser jag att lektorn inte borde ha befattat sig med tentamen såvitt gäller den berörda eleven.

Arbetsmarknaden

Kritik mot ett arbetsförmedlingskontor för underlåtenhet att anvisa arbete åt en sökande som inte ville lämna vissa uppgifter om tidigare brottslighet

(Dnr 1301–1984)

I en anmälan som kom in till JO den 8 maj 1984 uppgav en klagande, A., i huvudsak följande. Han var under hösten 1983 arbetssökande vid arbetsförmedlingen i Hjällbo. Han ombads att komma till förmedlingen vid ett tillfälle, eftersom det var möjligt att han skulle kunna få ett arbete som chaufför vid KA 4. När han kom till förmedlingen började en tjänsteman fråga ut honom om hans kriminella bakgrund. Om han inte uppgav vilka brott han dömts för skulle inget arbete förmedlas. Av förmedlingens personakt framgick redan att han hade dömts för brott men inte vilka brott det var fråga om.

Yttranden inhämtades från arbetsförmedlingens distriktskontor i Göteborg och från arbetsmarknadsstyrelsen (AMS).

Distriktskontoret skrev i sitt yttrande bl. a. följande.

Om inte den handläggande tjänstemannen på arbetsförmedlingen får veta vad en sökande dömts för begränsas möjligheterna att hjälpa.

Arbetsförmedlingen har att ta hänsyn till inte endast den sökandes önskemål utan även arbetsgivarnas krav som kan vara förbundna med ett ledigt arbete. Någon notering om vad den sökande dömts för görs inte om han/hon berättar under förutsättning att det inte noteras.

En sökande som har en arbetshistoria med "luckor" måste veta att en arbetsgivare vill veta vad den sökande gjort under den tiden. Det är mycket sällan en anställning kommer till stånd utan denna vetskap. Chansen att en anställning skall lyckas och leda till en stadigvarande anställning är dessutom mycket större om arbetsgivaren har kännedom om och accepterar en sökande med lite trasslig bakgrund. Arbetsförmedlingens noteringar är sekretessbelagda och förs vidare endast om den sökande gett sin tillåtelse till det.

Vad avser att det inte gjordes någon anvisning till det aktuella arbetet ansåg S. att det inte var någon idé då han visste att försvaret gjorde personundersökning på de anvisade och då skulle det ju kommit fram att A. varit straffad och för vad, något som han ju ville undvika.

AMS anförde för sin del bl. a. detta.

Beträffande arbetsförmedlingens möjligheter att hjälpa en sökande med problem av något slag, t ex "luckor" i meritförteckningen, instämmer styrelsen i arbetsförmedlingens yttrande. Om den sökande inte ger förmedlingen tillstånd att i samband med förmedlingsuppdraget upplysa om sökandens bakgrund och eventuella handikapp begränsas rent allmänt arbetsförmedlingens möjligheter att hjälpa den sökande. I vad mån arbetsförmedlingen till arbetsgivare behöver redovisa uppgifter av olika slag, t ex kännedom om fängelsestraff, blir naturligtvis en fråga som måste bedömas i varje enskilt fall. Frågor av betydelse för arbetsförmedlingens ställningsta-

gande blir då arbetets karaktär, hur lång tid som förflutit sedan straffet avtjänades, hur sökande skött sig sedan dess osv.

I beslut den 8 januari 1985 uttalade JO Holstad i huvudsak följande.

Klagomålen riktas främst mot att arbetsförmedlingen för att man skulle förmedla ett visst arbete åt klaganden krävt att han skulle berätta för förmedlingen vilka brott som föranlett att han avtjänat ett fängelsestraff. Både arbetsförmedlingen och AMS menar tydligen att förfarandet var godtagbart och lämpligt. För min del ser jag saken på följande sätt.

Visserligen torde arbetsförmedlingens arbete i regel underlättas om man skaffar sig en ingående kännedom om den arbetssökandes bakgrund. Och ibland kan det vara nödvändigt att även arbetsgivaren får en sådan kännedom. Det är bl. a. därför som det i 4 § arbetsmarknadskungörelsen (1966:368) föreskrivs att förmedlingen skall inhämta och lämna saklig och så fullständig information som möjligt i de avseenden som har betydelse för såväl arbetssökande som arbetsgivare. Men det sagda innebär givetvis inte att förmedlingen har anledning att – som villkor för att man skall förmedla ett arbete – uppställa kravet att den arbetssökande talar om varför han dömts till ett visst fängelsestraff. Tvärtom menar jag att man åtminstone i regel inte bör ställa ett sådant krav. Man kan nämligen inte generellt utgå från att upplysningen har någon avgörande betydelse för om ett visst arbete kan vara lämpligt för den arbetssökande. Det är också att märka att gällande sekretessbestämmelser hindrar att uppgifterna utan den arbetssökandes medgivande lämnas vidare till arbetsgivaren. Vidare framstår det som principiellt tveksamt att förmedlingen utövar en viss press på den arbetssökande för att få fram uppgifter av detta slag. F. ö. är det tydligt att ett krav från förmedlingens sida på sådana uppgifter kan försvåra återanpassningen av den arbetssökande.

När det som i klagandens fall gäller en statlig anställning finns det en särskild anledning att inte ställa ett sådant krav. På detta område har vissa regler uppställts i syfte att underlätta återanpassningen av personer som dömts för brott. I 5 och 6 §§ förordningen (1979:518) om arbetshandikappade i statligt reglerad anställning m. m. finns bestämmelser som tar sikte på den situationen att någon som befunnits skyldig till brott söker anställning. En sådan sökande får utestängas från anställningen endast om brottet gör honom olämplig för arbetsuppgifterna. Uppkommer fråga om att vägra någon anställning därför att han begått brott skall ett särskilt förfarande med inhämtande av yttrande från statens arbetsmarknadsnämnd iakttas. En saklig prövning skall alltså göras av arbetsgivarmyndigheten. Om man förfar som förmedlingen gjort i klagandens fall kommer uppenbarligen inte någon sådan saklig prövning till stånd.

Mot den nu angivna bakgrunden menar jag att förmedlingen borde ha godtagit att klaganden inte ville uppge vilka brott han dömts för. Man borde alltså inte ha vägrat att anvisa honom det berörda arbetet av detta skäl. Däremot borde man ha upplyst honom om att arbetsgivaren kunde komma att kräva besked av honom angående brottsligheten och dessutom skaffa fram information genom personalkontroll. Sedan borde man ha överlämnat åt klaganden att själv avgöra om han ville söka arbetet.

Jag ställer mig alltså kritisk till arbetsförmedlingens handläggning i det

aktuella fallet. Jag utgår emellertid från att man inom arbetsmarknadsverket fortsättningsvis beaktar de synpunkter jag nu har redovisat. Mot denna bakgrund är några ytterligare åtgärder från min sida i denna del inte påkallade.

Uttalanden angående arbetsförmedlingens möjligheter att begränsa sin service åt vissa sökande

(Dnr3350-1984)

I en anmälan som kom in till JO den 27 december 1984 framförde en person P. klagomål över bl. a. att han av arbetsförmedlingen skulle ha avstängts från sådan service som förmedlingen ger åt andra arbetssökande. Bakgrunden till klagomålen var att en distriktsarbetsnämnd hade fattat ett beslut om att begränsa servicen åt honom. I beslutet uttalades bl. a. att P. i fortsättningen inte skulle få tid för besök hos arbetsförmedlare och att P. endast skulle få Platsjournalen. Det uttalades också att P. fick avvisas från arbetsförmedlingen och att han skulle få Platsjournalen per post. P. anförde besvär över beslutet hos länsarbetsnämnden som inte fann skäl att ändra beslutet. P. anförde besvär över det beslutet. Besvären kom emellertid att förlora i betydelse genom att en annan distriktsarbetsnämnd efter en ändrad distriktsindelning fattade ett beslut som upphävde inskränkningarna i servicen åt P.

Yttrande inhämtades från arbetsmarknadsstyrelsen (AMS). I sitt yttrande uttalade AMS att det i sak var befogat att begränsa servicen åt P. men att arbetsförmedlingen knappast haft rätt att besluta om avvisning av P. från lokalerna.

I ett beslut den 20 maj 1985 uttalade JO Holstad bl. a. följande.

Klagomålen aktualiserar i första hand frågan om beslut av arbetsförmedlingens service till enskilda arbetssökande överhuvudtaget bör fattas. Frågor som rör begränsning av arbetsförmedlingens service till enskilda har tidigare varit föremål för beslut av JO, se ämbetsberättelsen 1972 s. 486 ff. I det beslutet uttalade JO bl. a. att det – mot bakgrund av att arbetsförmedlingens service måste stå öppen för varje arbetsgivare och arbetssökande – fordras stöd i författning för att avstänga någon från förmedlingens service. Det uttalandet har enligt min mening alltjämt giltighet. Något författningsstöd för en sådan avstängning fanns inte då och finns inte heller nu. Redan av detta skäl anser jag att det var klart fel att fatta ett beslut som begränsade P:s möjligheter att få tillträde till arbetsförmedlingens lokaler och att få tid hos arbetsförmedlare på samma sätt som andra sökande.

I övrigt är innebörden av de fattade besluten angående servicen till P. mer oklar. Men de går tydligen ut på att någon form av begränsning skall gälla. Även i den delen menar jag att besluten var felaktiga eftersom de saknade författningsstöd.

Givetvis kan man i det enskilda fallet mot bakgrund av bl. a. den sökandes situation finna det meningslöst att sätta in någon arbetsmarknadspolitisk

åtgärd som han efterfrågar. Men frågan om någon åtgärd skall vidtas eller inte måste prövas sakligt i varje särskilt fall när en sådan fråga kommer upp. Därav följer bl. a. att det inte är meningsfullt att fatta några förhandsbeslut om begränsningar i fråga om åtgärder för vissa sökande. Och det är ofrånkomligt att beslut av den typen är ägnade att väcka oro och misstro hos den enskilde.

Sammanfattningsvis konstaterar jag att det inte kan anses tillåtet att fatta beslut som innebär begränsningar av vissa sökandes möjligheter att komma i åtnjutande av arbetsförmedlingens service. Arbetsmarknadsmyndigheterna handlade alltså fel i P:s fall. Jag finner det dock inte påkallat att uppehålla mig vidare vid det skedda. Det beror främst på att utredningen inte ger belägg för att några åtgärder från arbetsförmedlingens sida skulle ha satts in om de nu diskuterade besluten inte hade fattats.

Med dessa besked avslutar jag ärendet. Jag utgår då från att AMS på lämpligt sätt informerar länsarbetsnämnderna och arbetsförmedlingarna om den syn jag här redovisat beträffande möjligheterna att begränsa servicen till enskilda arbetssökande.

Övrigt

Uttalanden angående kommuners möjligheter att civilrättsligt disponera över mark som utgör allmän plats och angående förutsättningarna för att i visst fall avvisa försäljare från en tilldelad plats på ett salutorg

(Dnr 2204-1982)

JO Holstad meddelade den 26 september 1984 följande beslut.

Bakgrund

För Malmö kommun gäller en av kommunfullmäktige år 1973 antagen och senare ändrad torghandelsstadga. Enligt stadgan finns allmänna försäljningsplatser för detaljhandel upplåtna på bl.a. Möllevångstorget. Platserna där är fasta eller tillfälliga. Tillfälliga saluplatser upplåts endast för viss dag och anvisas av person som av gatunämnden utsetts att övervaka och ordna handeln. För saluplats erläggs avgift enligt fastställd taxa. Tillfällig saluplats anvisas försäljare i den ordning de anländer. En tillsynsman har utsetts att övervaka och ordna handeln. Enligt tillsynsmannens befattningsbeskrivning ankommer det på honom att bl.a. anvisa saluplats för tillfälliga torghandlare och att inkassera avgifter av dessa. Vidare har han att samarbeta med polismyndigheten beträffande ordningshållningen.

Den 29 augusti 1981 infann sig några personer från Skillingaryds idrottssällskaps ishockeysektion på Möllevångstorget för att sälja lingon. Försäljningen avbröts dock av tillsynsmannen och försäljarna avvisades från platsen. Enligt kommunen skedde detta därför att försäljarna inte använde justerat redskap, våg eller litermått, vilket krävs enligt föreskrifter i lagen (1971:1081) om bestämning av volym och vikt. Enligt föreningen medförde försäljarna justerat litermått men tillsynsmannen hävdade att försäljning av lingon per liter var förbjuden och det var med den motiveringen som försäljarna avvisades. Föreningen riktade ett skadeståndsanspråk mot kommunen med anledning av det inträffade. Kommunen avvisade dock kravet.

Klagomålen

I ett brev hit har föreningen begärt en prövning av den myndighetsutövning som Malmö kommuns torgtillsynsman utsatte föreningens lingonförsäljare för. Man har hänvisat till ett antal skrifter som utväxlats mellan föreningen och kommunen samt Malmö kommuns torghandelsstadga.

Utredningen

Efter remiss har kommunstyrelsen i Malmö kommun avgett yttrande. Kommunen bestrider att fel skulle ha begåtts. Kommunen gör inte gällande att det skulle föreligga någon offentligrättslig grund för avvisningen av

försäljarna. Däremot menar kommunen att det finns ett civilrättsligt moment i förhållandet mellan kommunen och föreningen. Ett avtal skulle ha ingåtts om upplåtelsen av torgplats. En förutsättning för det avtalet skulle vara att den som hyr plats följer lagar och andra författningar. Och kommunen skulle ha rätt att häva avtalet om uppenbart brott uppdagas. Kommunstyrelsens yttrande återges här till sitt huvudsakliga innehåll.

De faktiska omständigheterna i ärendet torde framgå av den promemoria som upprättades inför kommunstyrelsens beslut i skadeståndsfrågan (bil A). Som framhålles i nämnda promemoria innehåller upplåtelse av försäljningsplats på salutorg i Malmö såväl offentligrättsliga som civilrättsliga moment. Det offentligrättsliga momentet är hänförligt till bestämmelserna i torghandelsstadgan, som är en lokal ordningsstadga i allmänna ordningsstadgans mening, antagen av kommunfullmäktige och fastställd av länsstyrelsen. Av torghandelsstadgan framgår i 2 §, att gatunämnden utser en person, som har till uppgift bl.a. att övervaka och ordna handeln på torgen. Denne persons, benämnd tillsyningsman, uppgifter framgår närmare av den för honom gällande befattningsbeskrivningen (bil B). De uppgifter tillsynsmannen har att utföra med stöd av torghandelsstadgan torde vara av myndighetsutövande karaktär. Som nämnes i promemorian (bil A) torde tillsynsmannens uppgifter inte innefatta några befogenheter härledda ur lagen om mått och vikt (SFS 1971:1081). Det är däremot eventuellt möjligt att ur torghandelsstadgan härleda skyldighet för tillsynsmannen att anmäla uppdagat brott till polisen.

I upplåtelsen av torgplats ingår emellertid också civilrättsliga moment. Kommunen som markägare hyr ut fasta och tillfälliga försäljningsplatser mot stadgad avgift. Det torde stå klart, utan att detta uttryckligen säges när avtalet om försäljningsplats ingås, att avtalet från kommunens sida förutsätter, att den som hyr följer lagar och förordningar. Då uppenbart brott uppdagas bör kommunen som upplåtare ha rätt frånträda avtalet om upplåtelse av försäljningsplats. För den som bryter mot lag på sätt som synes ha skett i aktuellt fall kan det knappast sägas vara till nackdel, att av upplåtaren bli ombedd upphöra med försäljningen i stället för att denne polisanmäler saken.

Enligt kommunstyrelsens mening har tillsynsmannen vid den ifrågavarande försäljningen agerat i sin egenskap av representant för markägaren och inte som myndighetsperson. Någon myndighetsutövning var det alltså inte fråga om då lingonförsäljarna ombads avbryta försäljningen vid aktuellt tillfälle.

Bedömning

JO kan inte ta ställning till föreningens skadeståndsanspråk och frågan om skadeståndsskyldighet föreligger har jag därför inte anledning att gå in på. Det hindrar dock inte att jag från andra utgångspunkter, närmast offentligrättsliga, granskar tillsynsmannens agerande vid tillfället.

Kommunen hävdar alltså att det finns ett civilrättsligt eller närmare bestämt ett avtalsrättsligt moment i upplåtelsen av torgplatser. En första fråga att ta ställning till är om det finns fog för en sådan ståndpunkt.

Frågan om kommuner har rätt att genom civilrättsliga upplåtelseavtal disponera över gator, torg och andra allmänna platser har berörts bl.a. i förarbetena till lagen (1957:259) om rätt för kommun att uttaga avgift för vissa upplåtelser å allmän plats (prop. 1957:157 s. 9 f) och i litteraturen, se

Ragnemalm Allmän plats, Om samspelet mellan politirätt, privaträtt och socialrätt. Viss osäkerhet kan visserligen anses råda. I lagstiftningsarbetet har man dock utgått från den uppfattningen att en kommun inte på grund av äganderätt till allmän plats, som upplåtits för allmänt begagnande, kan privaträttsligt förfoga över mark tillhörande platsen mot ersättning. Det är bl.a. den uppfattningen som ligger bakom 1957 års lag om rätt att ta ut avgifter. Den avgiften är, framhölls det i förarbetena, av offentligrättslig art.

1957 års lag om rätt att ta ut avgifter innebar från början ingen reglering av torgavgifter. Rätten att ta ut sådana avgifter infördes i den lagen först genom en lagändring (1972:102). Tidigare var kommunerna i princip skyldiga att avgiftsfritt tillhandahålla vissa torgplatser. Men det fanns ändå en viss möjlighet för kommuner att ta ut torgavgifter. Det kunde ske i form av "avgifter å den allmänna rörelsen" enligt 74 § i 1953 års kommunallag och motsvarande stadganden i tidigare författningar. Även den avgiften var alltså av offentligrättslig art.

Bakgrunden till dagens rättsläge har här beskrivits mycket kortfattat. Men den beskrivning som getts är tillräcklig för att konstatera att det är högst tvivelaktigt om en kommun civilrättsligt kan disponera över sådan mark varom fråga är i detta ärende.

De kommunala bestämmelserna om torghandelsplatser i Malmö kommun förefaller i huvudsak anpassade till den rättsliga bakgrund som här getts. I alla händelser gäller detta beträffande de tillfälliga saluplatserna. Dessa platser upplåts genom stadgan och tillsynsmannen har bara att anvisa dem till försäljarna i den ordning de kommer och att ta upp avgift enligt fastställd taxa. Några befogenheter för tillsynsmannen att avvisa försäljare finns inte angivna. Däremot kan tillsynsmannen – liksom för övrigt vem som helst – hos polismyndigheten påtala sådant som han finner brottsligt.

Enligt min uppfattning får rättsläget anses vara det att de tillfälliga torgplatserna i Malmö upplåtits i offentligrättslig ordning genom ett ensidigt beslut från kommunens sida. Det torde inte finnas någon grund för att påstå att det skulle finnas ett civilrättsligt moment i själva upplåtelsen.

Med det sagda har jag inte tagit ställning till frågan om det är möjligt att i det enskilda fallet ingå avtal som anknyter till den generella upplåtelsen. Jag nöjer mig med att konstatera att ingenting tyder på att något sådant avtal ingåtts i detta fall.

Man kan med anledning av klagomålen givetvis fråga sig om det generella beslutet under vissa betingelser skulle kunna återkallas för vissa enskilda försäljares del. För min del anser jag att den frågan måste besvaras nekande. Det finns inte något rättsligt stöd för att en sådan återkallelse skulle vara möjlig. I sammanhanget vill jag bara erinra om att varken torghandelsstadgan eller befattningsbeskrivningen för tillsynsmannen innehåller någon antydan om att denne skulle ha någon sådan befogenhet.

Jag konstaterar mot den nu angivna bakgrunden att ingenting har framkommit som stöder ett antagande att det mellan föreningen och kommunen förelåg något civilrättsligt avtal som kunde hävdas på det sätt kommunen gjort gällande. Vidare konstaterar jag att kommunen i detta fall inte kan åberopa – och inte heller har åberopat – någon offentligrättslig grund till stöd för tillsynsmannens agerande.

Min slutsats blir alltså att det var fel av tillsynsmannen att avvisa föreningens lingonförsäljare från torget. Den bedömningen gäller oavsett om grunden för avvisningen var den som kommunen angett eller den som föreningen hävdar.

Uttalanden angående motivering i efterhand av beslut rörande ansökningar om konstnärsbidrag (17 § förvaltningslagen)

(Dnr 2785-1983)

JO Holstad meddelade den 24 januari 1985 följande beslut.

Klagomål och utredning

I ett brev hit har Martinsson uppgett i huvudsak följande. Han har vid flera tillfällen sökt bidrag från konstnärsfonden men hans ansökningar har avslagits. I ett särskilt brev till fondens styrelse har han sedan begärt att få upplysning om skälen till att hans ansökningar lämnats utan bifall. Styrelsen lämnade hans skrivelse utan åtgärd. Därvid hänvisades till vad som också tidigare framhållits, nämligen att styrelsen enligt gällande föreskrifter inte motiverar enskilda beslut. JO har i ett tidigare beslut i sammanhanget pekat på den bestämmelse i förvaltningslagen som rekommenderar myndigheter att i efterhand på begäran upplysa en part om de skäl som dikterat beslutet även om någon skyldighet att motivera beslutet inte föreligger.

Efter remiss har styrelsen för Sveriges bildkonstnärsfond yttrat sig.

– – –

Enligt förordningen om Sveriges bildkonstnärsfond skall ersättningen ur fonden användas till ändamål som i första hand syftar till att ge yrkesverksamma konstnärer ekonomisk och arbetsmässig trygghet.

Beslut av fondstyrelsen får enligt förordningen inte överklagas.

Fondstyrelsen har i enlighet med förordningen utarbetat kompletterande föreskrifter för ersättnings- och bidragsverksamheten. Enligt dessa föreskrifter skall styrelsen vid fördelningen av ersättningar och bidrag ta hänsyn till den sökandes konstnärliga kvalitet och ekonomiska behov. För bedömning av den sökandes konstnärliga kvalitet kan ansökan kompletteras med arbetsprover.

För den administrativa handläggningen av ansökningsärenden inom kansliet hos konstnärsnämnden med bildkonstnärsfonden finns särskilda föreskrifter. Enligt dessa skall de skäl som ligger till grund för fattade beslut i enskilda ärenden ej redovisas med hänvisning till 17 § förvaltningslagen, punkt 2.

Olle Martinsson anför i sin skrivelse klagomål mot att styrelsen inte motiverar sina avslagsbeslut.

Eftersom det av ovannämnda föreskrifter framgår att några motiveringar av enskilda beslut inte lämnas anser styrelsen det olämpligt att hamna i diskussioner med enskilda sökanden. Enligt vad styrelsen känner till tillämpar andra instanser med liknande verksamhet samma princip.

När bidragsmottagare utses görs jämförelser med övriga sökande. Detta är

ytterligare en anledning till varför motiveringar inte kan ges.

Även av praktiska skäl är det omöjligt för styrelsen att motivera sina beslut. För närvarande behandlar styrelsen årligen ca 3000 ansökningar om ersättningar och bidrag. Av dessa avslås ca 60-70 %.

Martinsson har kommenterat yttrandet.

Till akten i klagoärendet har därefter förts en kopia av de föreskrifter nämnden utfärdat för den administrativa handläggningen. Punkten 10 i föreskrifterna har följande lydelse.

De skäl som ligger till grund för fattade beslut i enskilda ärenden skall ej redovisas. (Jfr 17 § förvaltningslagen.)

Bedömning

Utdelning av sådana bidrag som det är fråga om i detta ärende får anses innefatta myndighetsutövning i förvaltningslagens mening. För ärenden som innefattar myndighetsutövning gäller som huvudregel enligt 17 § första stycket förvaltningslagen (1971:290) att beslut varigenom ärendet avgörs skall innehålla de skäl som bestämt utgången. Skälen får emellertid utelämnas helt eller delvis i vissa undantagsfall som anges i paragrafens andra stycke. Ett undantagsfall (punkten 2) är beslut som rör "tillsättning av tjänst. antagning för frivillig utbildning, utfärdande av betyg, tilldelning av forskningsbidrag eller jämförbar sak". Enligt min bedömning (se även Hellners Förvaltningslagen med kommentar, tredje upplagan, s. 216) är denna undantagsbestämmelse tillämplig på ärenden som rör utdelning av konstnärsbidrag. Att besluten inte innehåller någon motivering kan mot denna bakgrund inte kritiseras.

Martinsson har emellertid hänvisat till 17 § sista stycket förvaltningslagen. Det föreskrivs där för det fall att skälen utelämnats att myndigheten på begäran av part om möjligt bör upplysa honom om dem i efterhand. Det är tydligt att regeln inte innebär någon skyldighet att lämna motivering i efterhand (se prop. 1971:30 s. 494). Däremot innefattar regeln en rekommendation till myndigheterna att göra det när det är möjligt.

Att lagen innehåller denna rekommendation innebär enligt min mening en skyldighet för nämnden att i varje enskilt fall överväga om en motivering skall lämnas. I sammanhanget vill jag nämna att just beslut som avses i 17 § andra stycket punkten 2 nämns i förarbetena som exempel på fall då efterhandsmotivering kan bli aktuell. Självfallet bör alltid en sådan motivering lämnas i fall då avslaget haft någon formell grund, t.ex. att ansökan kommit för sent. I sådana fall kan det f.ö. vara lämpligt att redovisa grunden redan i beslutet. Men även när mer känsliga omständigheter varit avgörande – kvalitetsfrågor, jämförelser med andra sökande etc. – bör enligt min mening en motivering i efterhand i regel kunna lämnas. Det är givet att det i sådana situationer ofta måste godtas att motiveringen görs mycket kort. Och nämnden kan givetvis efter omständigheterna välja mellan muntlig och skriftlig motivering. Det skall tilläggas att även en mycket kort motivering kan ha ett stort värde för sökanden.

Mot bakgrund av det sagda finns det skäl för nämnden att se över avfattningen av punkten 10 i nämndens administrativa föreskrifter. Efter

ordalagen innebär den ju ett hinder för varje motivering.

I sin klagoskrift har Martinsson i huvudsak uppehållit sig vid nämndens formella behandling av hans framställningar under år 1983. Utredningen visar att nämnden i det sammanhanget inte lämnade några motiveringar till avslagen. Mot bakgrund av det rättsläge jag beskrivit i det föregående är det tydligt att handläggningen inte är invändningsfri.

Jag förutsätter att nämnden nu omprövar sin praxis när det gäller framställningar om motivering i efterhand. Och med den utgångspunkten ser jag ingen anledning till ytterligare åtgärder från min sida.

Uttalanden angående en kommuns skyldighet att sörja för registrering av en besvärshandling som ges in till kommunen och därifrån vidarebefordras till vederbörande besvärsinstans (15 kap. 1 § sekretesslagen)

(Dnr 1548–1984)

JO Holstad uttalade i ett beslut den 28 juni 1985 följande.

Inledning

Den 12 april 1985 meddelade JO Wigelius beslut med anledning av klagomål av stadsjuristen Kerstin Andersson, Uddevalla kommun. Klagomålen avsåg att Göteborgs tingsrätt, fastighetsdomstolen, i ett mål krävt att kommunen skulle inge bevis om att ett beslut av kommunfullmäktige den 20 mars 1984 att godkänna en förlikningsöverenskommelse hade vunnit laga kraft. I målet hade Uddevalla kommun ingett ett intyg från kammarrätten i Göteborg om att besvär över kommunfullmäktiges beslut inte hade kommit in till kammarrätten. Kommunen hade däremot inte kunnat prestera något intyg om att någon besvärshandling avseende kommunfullmäktiges beslut inte kommit in till kommunen. Huvudorsaken till att kommunen inte kunde prestera det intyg fastighetsdomstolen krävde var att besvärshandlingar som i ett kommunalbesvärsärende ges in till kommunen och som skall överlämnas till besvärsmyndigheten för prövning (7 kap. 1 § kommunallagen) inte blir föremål för någon registrering eller motsvarande åtgärd hos kommunen. Rutinen är att man bara gör en anteckning på besvärshandlingen om ankomstdagen och därefter omedelbart vidarebefordrar försändelsen till besvärsmyndigheten.

En redogörelse för den kommunala organisationen i Uddevalla och kommunens rutiner har lämnats i de påminnelser som stadsjuristen Kerstin Andersson har avgivit i JO-ärendet.

Tillsyn över den kommunala verksamheten ankommer på mig. Jag har därför mot bakgrund av vad som kom fram i klagoärendet beslutat att till särskild behandling ta upp frågan om en kommun måste sörja för registrering eller liknande åtgärder beträffande en besvärshandling som ges in till kommunen och därefter vidarebefordras till besvärsinstansen. Jag kommer

att i detta beslut redovisa min allmänna syn på frågan. Däremot kommer jag inte att uppehålla mig särskilt vid förhållandena i Uddevalla kommun; de kommer endast att tjäna som en bakgrund till de resonemang som förs.

Bedömning

Den första fråga som aktualiseras i sammanhanget är huruvida det på grund av de bestämmelser om registrering av handlingar som finns i sekretesslagen (1980:100) är nödvändigt för en kommun att ha ett system för registrering eller liknande av kommunalbesvär som ges in till kommunen.

Enligt 15 kap. 1 § sekretesslagen gäller att en allmän handling som har kommit in till eller upprättats hos en myndighet, skall registreras utan dröjsmål, om det inte är uppenbart att den är av ringa betydelse för myndighetens verksamhet. I fråga om allmänna handlingar, för vilka sekretess inte gäller, får dock registrering underlåtas om handlingarna hålls så ordnade att det utan svårighet kan fastställas om en handling har kommit in eller upprättats. När en handling registreras skall enligt nästföljande paragraf i sekretesslagen av registreringen bl. a. framgå datum då handlingen kom in eller upprättades, från vem handlingen har kommit eller till vem den har expedierats och i korthet vad handlingen rör.

En till en kommun inkommen besvärshandling avseende kommunalbesvär har karaktären av allmän handling. Den omständigheten att besvären skall prövas av kammarrätt och att besvärshandlingen därför i allmänhet bara en mycket kort tid befinner sig i kommunens besittning medför inte att handlingen under den tid den finns hos kommunen faller utanför begreppet allmän handling. I tryckfrihetsförordningens bemärkelse är nämligen under ifrågavarande tid den inkomna handlingen att anse som förvarad hos kommunal myndighet.

Sekretesslagens principella krav på registrering eller annan åtgärd med samma syfte när det gäller inkomna allmänna handlingar är därför tillämpligt på kommunalbesvärshandlingar som getts in till en kommun. Gentemot denna ståndpunkt vill kanske någon invända att syftet med sekretesslagens registreringsbestämmelser – nämligen att underlätta insynen i och överblicken över en myndighets allmänna handlingar – talar för att registreringsbestämmelserna generellt bör anses sakna tillämpning på inkomna handlingar som inte stannar kvar hos myndigheten utan vidarebefordras. För min del anser jag emellertid inte att invändningen är bärande. Själva existensen av en viss handling i förening med det förhållandet att handlingen en kortare eller längre tid har funnits hos en viss myndighet kan nämligen vara av intresse från offentlighetssynpunkt. Och att en registrering eller annan åtgärd med samma syfte underlättar spårandet av en sådan handling är tydligt. Enligt min mening saknas det alltså grund för att – i strid mot lagens ordalydelse – undanta inkomna handlingar som vidarebefordras från lagens principiella krav på registrering eller motsvarande åtgärd.

Sekretesslagen anger registrering som första alternativ. I fråga om allmänna handlingar för vilka sekretess inte gäller medger lagen, som förut nämnts, att registreringen ersätts av att handlingarna hålls så ordnade att det utan svårighet kan fastställas om en handling har kommit in eller upprättats.

Det sistnämnda förfarandet kan tillämpas även när det gäller besvärshandlingar som vidarebefordras. I så fall måste vederbörande kommunala myndighet ta en kopia av de inkomna besvärshandlingarna och hålla kopiorna ordnade på sätt som sekretesslagen föreskriver.

Från skyldigheten att registrera inkomna allmänna handlingar – alternativt att hålla handlingarna ordnade på föreskrivet sätt – gör som tidigare nämnts sekretesslagen undantag för det fallet att handlingen uppenbart är av ringa betydelse för myndighetens verksamhet. Denna undantagsbestämmelse kan inte anses tillämplig på fall där till en kommun ges in handlingar som innefattar kommunalbesvär över ett beslut som något av kommunens organ har fattat. De exempel på undantagsbestämmelsens tillämpningsområde som ges i förarbetena till sekretesslagen (prop. 1979/80:2 del A s. 356 och 357) tyder inte på att lagstiftaren haft sådana fall i tankarna.

Normalt bör det rimligen anses vara av icke ringa betydelse för ett kommunalt organs verksamhet att dess beslut har blivit överklagat, och hanteringen inom kommunen av den mottagna besvärshandlingen bör, oberoende av organisationen i den enskilda kommunen, anses ske för den ifrågavarande myndighetens räkning. Det angivna synsättet gäller oavsett att vid kommunalbesvär det överklagade beslutet får verkställas utan hinder av att det inte har vunnit laga kraft. Risken för att beslutet blir upphävt och att det kommunala organet därför blir skyldigt att om möjligt föranstalta om rättelse av ett redan verkställt beslut gör nämligen att rekvisitet för undantagsbestämmelsens tillämplighet inte kan anses uppfyllt. Normalt omfattas således en till en kommun ingiven besvärshandling med kommunalbesvär över ett beslut av något av kommunens organ av den i sekretesslagen föreskrivna skyldigheten att registrera inkomna allmänna handlingar eller att hålla handlingarna ordnade på föreskrivet sätt. Läget är naturligtvis ett annat om kommunalbesvär ges in till fel kommun. Då är undantagsbestämmelsen uppenbarligen tillämplig.

Jag anser alltså att det på grund av bestämmelserna i sekretesslagen är nödvändigt för kommunerna att ha ett system för registrering eller liknande av kommunalbesvär som kommer in. Det räcker inte med att bara vidarebefordra den inkomna handlingen med anteckning om ankomstdagen.

Jag vill i sammanhanget tillägga att ett generellt krav på registrering eller annat förfarande med motsvarande funktion möjligen kan anses ligga inneslutet redan i 7 kap. 1 § kommunallagen. I den paragrafen föreskrivs att besvärshandlingen skall ha kommit in till kammarrätten inom viss tid. Om detta inte har skett men besvärshandlingen före besvärstidens utgång har kommit in till kommunen, skall besvären ändå tas upp till prövning.

Till stöd för ett antagande att bestämmelsen i 7 kap. 1 § ställer vissa krav på registrering eller liknande åtgärder kan till en början åberopas att det i flera olika sammanhang är av vikt att veta huruvida ett kommunalt beslut som kan överklagas genom kommunalbesvär har vunnit laga kraft eller ej. Behovet av sådan kunskap kan aktualiseras även en längre tid efter besvärstidens utgång. Vidare är det uppenbarligen så att en till kommunen ingiven besvärsskrivelse avseende kommunalbesvär, när den vidarebefordras till besvärsmyndigheten, – i allmänhet genom postverkets försorg – inte vidarebefordras på klagandens risk. Om den klagande i rätt tid har gett in sin besvärsskrivelse till

kommunen, är han bevarad vid sin besvärsrätt även om handlingen skulle komma bort på vägen mellan kommunen och besvärsmyndigheten. Också mot denna bakgrund framstår någon form av registreringssystem i hög grad påkallat.

I sammanhanget finns det skäl att understryka vikten av att de kommunala förtroendemännen och tjänstemännen har klart för sig att allmänna handlingar, som de direkt får i sin hand, omgående skall överlämnas till den som sköter registreringen eller motsvarande förfarande i fråga om sådana handlingar. Givetvis är detta särskilt viktigt i fråga om besvärsskrivelser. Den tjänsteman som har hand om registreringssystemet måste få exakta uppgifter om när och under vilka förhållanden mottagaren fick handlingarna i fråga, så att rätt ankomstdag kan noteras.

I det föregående har behandlats den kommunala hanteringen av kommunalbesvär som ges in till kommunen. Det förtjänar emellertid påpekas att i stort sett samma frågeställningar kan uppkomma när det gäller förvaltningsbesvär. Detta sammanhänger med att i 12 § förvaltningslagen (1971:290) och 7 § förvaltningsprocesslagen (1971:291) föreskrivs att besvärshandlingen inom angiven tid skall ha kommit in till besvärsmyndigheten. Har det inte skett men har besvärshandlingen före besvärstidens utgång kommit in till den myndighet som meddelat det överklagade beslutet, skall besvären ändå tas upp till prövning.

Om en kommunal myndighet har meddelat ett beslut, beträffande vilket rättsmedlet är förvaltningsbesvär, kan det således förekomma att besvären ges in till den kommunala myndigheten och att tiden när handlingen kom in till denna myndighet är avgörande för om besvärstiden har iakttagits eller ej. När det gäller hanteringen av sådana inkomna besvärshandlingar äger vad jag förut sagt om besvärsskrivelser i kommunalbesvärsärenden motsvarande tillämpning. Enligt sekretesslagen skall registrering eller ett förfarande med samma syfte äga rum. Det är alltså inte heller vid förvaltningsbesvär tillåtet för de kommunala myndigheterna att bara vidarebefordra den inkomna besvärshandlingen med anteckning om ankomstdagen.

Eftersom de här behandlade frågorna är av intresse för myndigheterna i fler kommuner än Uddevalla kommun tillställer jag Svenska kommunförbundet och Svenska landstingsförbundet kopior av detta beslut.

Fråga om tillsynsmyndighets skyldighet att göra åtalsanmälan vid misstanke om brott mot lagen om hälso- och miljöfarliga varor

(Dnr 683–1984)

Filip Larsson klagade till JO på länsstyrelserna i Kristianstads och Malmöhus län för deras handläggning av ett ärende angående ifrågasatt överträdelse av lagen om hälso- och miljöfarliga varor.

I beslut den 28 maj 1985 anförde JO Holstad följande.

Enligt 25 § kungörelsen (1973:334) om hälso- och miljöfarliga varor får

bekämpningsmedel inte yrkesmässigt saluhållas, överlåtas eller användas utan att vara registrerat hos produktkontrollnämnden. Den som bryter mot detta förbud ådrar sig straffansvar enligt 16 § lagen (1973:329) om hälso- och miljöfarliga varor.

I ärendet är utrett att ett företag i Ängelholm under år 1983 köpt och använt ett visst bekämpningsmedel för impregnering av virke. Det framgår också att ett företag i Hälsingborg stått för tillverkningen och försäljningen av medlet. Länsstyrelserna i Kristianstads och Malmöhus län fick så småningom kännedom om det skedda.

Länsstyrelsen i Kristianstads län konstaterade för sin del att det rörde sig om ett oregistrerat bekämpningsmedel och uppmanade därför ängelholmsföretaget att omgående upphöra med användning av inte registrerade bekämpningsmedel. Länsstyrelsen i Malmöhus län vidtog den åtgärden att man lämnade hälsingborgsföretaget viss information angående det fortsatta handhavandet av medlet. Däremot gjorde ingen av länsstyrelserna någon åtalsanmälan. Klagomålen avser just detta. Klaganden menar tydligen att tillsynsmyndigheterna enligt lag är skyldiga att verka för att överträdelser av detta slag beivras.

Länsstyrelsen i Kristianstads län har påpekat att skyldigheten att göra åtalsanmälan hänför sig till 38 § miljöskyddslagen där det stadgas att det åligger tillsynsmyndigheterna att verka för att överträdelser av lagen beivras. Man har också framhållit att någon motsvarande bestämmelse inte finns i lagstiftningen om hälso- och miljöfarliga varor. Man har vidare anfört att man ser det som mer angeläget att positivt verka för miljöförbättringar än att göra åtalsanmälningar, åtminstone då det är fråga om miljömässiga försummelser som inte kan betecknas som mer allvarliga. Länsstyrelsen i Malmöhus län har inte alls kommenterat frågan om åtalsanmälan men har i remissvaret hit framhållit att klaganden själv gjort polisanmälan.

Det är inte min uppgift att här ta ställning till om något av de berörda företagen genom sin befattning med bekämpningsmedlet gjort sig skyldigt till brott. Den frågan har numera prövats av vederbörande åklagare såvitt gäller företaget i Hälsingborg. Beträffande det andra företaget utreds brottsmisstanken fortfarande i ordinär väg. Jag nöjer mig här med att konstatera att jag mot bakgrund av den utredning som föreligger i klagoärendet inte funnit anledning att kritisera någondera länsstyrelsen för att man inte gjort någon åtalsanmälan. Jag vill emellertid anlägga några allmänna synpunkter på frågan när berörda myndigheter har anledning att göra åtalsanmälan när misstanke uppkommit om brott mot lagen om hälso- och miljöfarliga varor.

Naturvårdsverket har enligt 58 § kungörelsen om hälso- och miljöfarliga varor med vissa undantag den centrala tillsynen över efterlevnaden av lagen om hälso- och miljöfarliga varor och med stöd av lagen meddelade föreskrifter. Inom länet utövas, i motsvarande utsträckning, den närmare tillsynen av länsstyrelsen. Någon föreskrift, motsvarande bestämmelsen i 38 § miljöskyddslagen som ålägger tillsynsmyndigheterna att verka för att överträdelser av lagstiftningen om hälso- och miljöfarliga varor beivras, finns visserligen inte. Det ligger emellertid i sakens natur att det i tillsynsfunktionen ligger en skyldighet att se till att överträdelser av den ifrågavarande lagstiftningen möts med de åtgärder som påkallas av omständigheterna. När

det föreligger en klar misstanke om att det begåtts en straffbar överträdelse av lagstiftningen måste en åtalsanmälan i allmänhet anses påkallad. Givetvis måste man vid valet av åtgärd ta hänsyn till brottets svårhetsgrad. Vid bagatellartade förseelser kan det sålunda finnas skäl att underlåta åtalsanmälan.

Att polisanmälan gjorts av någon annan utgör enligt min mening inte heller tillräckliga skäl för tillsynsmyndigheten att avstå från att själv göra en anmälan. En anmälan från tillsynsmyndigheten torde, med tanke på den sakkunskap som bör finnas där, i regel få större tyngd än en anmälan från annat håll. Det kan finnas risk för att polis och åklagare av tillsynsmyndighetens passivitet drar den slutsatsen att denna inte ser särskilt allvarligt på det inträffade och därför själva ger utredningen låg prioritet. Så tycks dock inte ha skett i det här fallet.

Folkbokföringskontroll – gifta kvinnor har tillfrågats bl. a. varför de inte varit bosatta på samma adress som deras män

(Dnr 1239–1983)

Under 1983 förekom det uppgifter i pressen att lokala skattemyndigheten i Stockholms fögderi (förkortas fortsättningsvis LSMS) sänt ut ett frågeformulär till gifta kvinnor med frågor som många uppfattade som angrepp på den personliga integriteten. Saken anmäldes också till JO.

Det formulär som sändes ut från LSMS innehöll bl. a. detta.

Med anledning av att Ni och Er make inte är kyrkobokförda under samma bostadsadress ombedes Ni lämna svar på nedanstående frågor.

Svar bör vara den lokala skattemyndigheten i Stockholms fögderi tillhanda inom 14 dagar från den dag Ni erhållit denna frågeblankett.

Utdrag ur folkbokföringsförordningen, se baksidan.

Portofritt svarskuvert bifogas.

Ingressen undertecknades av en tjänsteman hos LSMS, och tjänstemannens telefonnummer angavs också. Därefter följde följande frågor.

1. Er nuvarande adress (om annan än ovanstående)?
2. Makes nuvarande adress?
3. Var är Ni anställd eller bedriver verksamhet?
4. Var är Er make anställd eller bedriver verksamhet?
5. Varför är Ni och Er make bosatta på olika adresser?
6. Tillbringar Ni dygnsvilan (se nedan 12 §) även i Er makes bostad? ☐ Ja ☐ Nej
   Om Ja, ange hur ofta (del av vecka, del av året e d):
7. Tillbringar Er make dygnsvilan (se nedan 12 §) även i Er bostad? ☐ Ja ☐ Nej
   Om Ja, ange hur ofta (del av vecka, del av året e d)
8. Eventuellt övriga upplysningar.

Den 1 februari 1985 meddelade JO Nilsson beslut i ärendet sedan LSMS yttrat sig. I det följande återges hela bedömningsavsnittet.

Under mars–april 1983 skickade LSMS ut blanketten "UTREDNING OM FOLKBOKFÖRING" med 8 frågor till 2 970 gifta kvinnor i Stockholm som inte var kyrkobokförda på samma adress som mannen. Det har ifrågasatts om inte besvarandet av i varje fall två av dem innebär att myndigheten fick insyn i den enskildes, av grundlagen skyddade privata sfär; de skulle m. a. o. innebära ett angrepp på eller i varje fall ett hot mot den personliga integriteten.

Bakgrunden till LSMS' åtgärd var denna. LSMS samarbetar sedan flera år med Stockholms kommuns kammarkontor i en arbetsgrupp (*Å*tgärder för ökat *s*amarbete mellan *k*ommunen och *lok*ala skattemyndigheten = ÅSKLOK) för att bl. a. få till stånd en bättre folkbokföring i kommunen. Som ett särskilt projekt inom det samarbetet beslutade LSMS efter samråd med riksskatteverket (RSV) att med hjälp av den personförteckning, som förs med stöd av 60 och 61 §§ folkbokföringskungörelsen kontrollera vissa delar av folkbokföringen.

En gift kvinna som inte är kyrkobokförd på samma fastighet som mannen har under sitt personnummer i personförteckningen beteckning "FEL 91". Beteckningen innebär *inte* att det faktiskt föreligger ett fel utan den anger endast eventualiteten av att kvinna har fel s. k. familjeställning. (Begreppet "familjeställning" anger inte bara om en person är gift, ogift etc. utan även kyrkobokföringsförhållanden.) Enligt RSV:s handbok i folkbokföring (under uppslaget I 15.4) skall lokala skattemyndigheten särskilt kontrollera om uppgiften "E" är riktig, dvs. att kvinnan i fråga skall vara kyrkobokförd på en annan fastighet än mannen. Tilläggas skall att i personförteckningen så anges kvinnans fullständiga person- och adressuppgifter; när det gäller mannen finns i förteckningen endast personnumret.

Den självklara utgångspunkten för min bedömning är att det register som folkbokföringen utgör vid varje given tidpunkt skall vara så riktigt som möjligt; något så överflödigt som ett inaktuellt register är det svårt att föreställa sig. Eftersom de enskilda människorna inte alltid fungerar så rationellt eller, om man så vill så exemplariskt, som lagstiftningen förutsätter och myndigheterna vill, så måste det av och till kontrolleras att registrets uppgifter svarar mot de faktiska förhållandena.

Att folkbokföringsregistrets uppgifter måste kontrolleras (och i förekommande fall aktualiseras) betyder emellertid självklart inte att myndigheterna kan eller får använda vilka medel och metoder som helst för att genomföra den kontrollen. I ett beslut (1984-10-05) "JO om MODERNA EFTERFORSKNINGSMETODER I SKATTE- OCH KRONOFOGDEMYNDIGHETERNAS VERKSAMHET – en undersökning av laglighet och lämplighet" har jag närmare utvecklat min syn på och uppfattning om olika kontrollmetoder. Åtskilligt av vad som sägs där gäller naturligtvis även folkbokföringsmyndigheternas kontrollverksamhet. I det ärende som nu är aktuellt är det emellertid mindre fråga om metoden som sådan – att en myndighet skriver till en enskild och begär vissa upplysningar är lika gammalt som godtagbart förutsatt givetvis att det sker i hyfsade former – än om

- förekomsten av och formuleringen av vissa frågor i det formulär som mottagaren skulle besvara

o urvalet av de personer från vilka uppgifter begärdes

Men innan jag går på dessa specifika frågor, vill jag lämna några mer generella synpunkter på utformningen av den blankett som kom till användning. Synbarligen har den blankett RSV har tagit fram att användas vid utredning om folkbokföring (RSV 7173) tjänat som förebild för LSMS nu aktuella enkätformulär. Anslaget är t. ex. i princip detsamma; frågorna och deras formulering är i sak identiska. Båda blankettyperna drabbas av kritiken att de inte ger mottagaren särskilt mycket information om varför frågorna ställs och för vilket syfte myndigheterna vill ha in uppgifterna. Båda återger också ordagrant de paragrafer i folkbokföringsförordningen som är av betydelse i sammanhanget, en åtgärd som från informationssynpunkt framstår som inte särskilt lyckad. Vad man än må anse om de aktuella paragraferna, särskilt lättillgängliga är de inte. Bristerna i informationshänseende blir särskilt påtagliga när, som i LSMS fall, blanketten tagits fram för ett bestämt, ganska speciellt ändamål. Att det går att lämna rimlig mängd information i begriplig form visar å andra sidan det missivbrev som användes i en andra frågeomgång.

Kritiken mot formulärets frågor har gällt i första hand frågorna 5, 6 och 7. Till fråga 5 har LSMS sagt att man anser att "frågan måste ställas så länge nuvarande FBF gäller" och hänvisar då bl. a. till 12 § som förutsätter möjligheten till olika bosättningar. Det är inte säkert att det påståendet tål en närmare analys. Om man samtidigt vill ha svar på sådana frågor som formulärets 3, 4, 6 och 7, så är det onekligen berättigat att undra vilken ytterligare information av betydelse i sammanhanget som ett svar på fråga 5 skulle ge. Om jag arbetar i A-stad och min hustru i B-köping, så kan jag inte se att ett svar att "vi bor på var sitt håll därför att vi har arbete på skilda platser" skulle lämna något konstruktivt bidrag vid bedömningen av var vi skall vara kyrkobokförda. Jag vill inte gå så långt att jag hävdar att frågan nr 5 kränker mottagarens integritet. Men den *kan* uppfattas som ett intrång i den privata sfären. Från saklig synpunkt var den dessutom knappast nödvändig. Den borde följaktligen inte ha ställts.

Den största uppmärksamheten har utan tvekan frågorna 6 och 7 i LSMS' formulär tilldragit sig, åtminstone om man dömer efter reaktioner och kommentarer i nationella och internationella massmedier. Som frågorna är formulerade inbjuder de onekligen till medvetna misstolkningar (och ganska lättköpta lustigheter). Det är visserligen sant att man i frågorna använder sig av kyrkobokföringens terminologi, men denna är, som jag redan antytt, sådan att omskrivningar med fördel bör användas när myndigheten vänder sig till allmänheten. Den blankett från RSV som jag tidigare nämnt ställer den relevanta frågan på ett sätt som tillfredsställer berättigade krav på begriplighet – och utan att rimligen väcka irritation eller utmana löjet.

Formuläret i den utformning som nyss beskrevs sändes uteslutande till gifta kvinnor. LSMS har hänvisat till att det tekniskt sett var lättare att vända sig till kvinnorna än männen eftersom de förras adresser var lättare tillgängliga än de senares. LSMS har också hänvisat till 46 § folkbokföringskungörelsen, som ger möjlighet såväl att utfärda föreläggande och underrättelse om beslut gemensamt för en familj som att tillställa en av makarna beslutet/föreläggandet.

Det fanns inget uttryckligt och formellt förbud för LSMS att vända sig enbart till kvinnorna även om jag vill ifrågasätta om det är 46 § som så att säga positivt legitimerar den åtgärden; det lagrummet är nog avsett för andra fall än de nu aktuella. Skall åtgärden diskuteras är det alltså ur lämplighetssynpunkt och då bör sägas att jag tycker att båda makarna borde ha tillfrågats. Det gällde ju att ta reda på om *någon* av makarnas kyrkobokföring var fel – ovisst vilken. Samtidigt borde man då ha informerat om att den andra maken fått motsvarande formulär. Noteras bör att LSMS senare – i juli månad – sände ut frågeformuläret till 300 män. Anledningen till att så skedde kan man ju spekulera över – de tekniska svårigheterna att ta fram männens adresser ansågs då uppenbarligen inte vara avskräckande stora.

Med dessa uttalanden avslutar jag detta ärende. Jag är övertygad om att LSMS (och andra myndigheter med för den delen) numera blivit bättre förtrogna med konsten att umgås med medborgarna inte minst när man är ute för att fullgöra den kontroll som statsmakternas beslut förutsätter.

Vid ett kontrollbesök hos ett bolag enligt 35 § tullagen har en av kontrollanterna utan klart medgivande tagit fram och gått igenom en pärm som förvarades i ett skåp i det rum de vistades i. Fråga om denna åtgärd har varit laglig och/eller lämplig

(Dnr 3213-1983)

(Kontrollbesök enligt 35 § tullagen har många likheter med taxeringsrevision enligt 56 § taxeringslagen, varför det här redovisade beslutet har sitt intresse även för dem som har till uppgift att utföra revision enligt taxerings- och skattelagstiftningen)

I en anmälan till JO berättade P. i huvudsak detta. M. AB fick den 14 november 1983 besök av S. och E. från tullverket för att de skulle göra ett kontrollbesök hos bolaget. De fick disponera P:s rum. Hans sekreterare N. tog fram de handlingar som erfordrades för kontrollen.

Hon tog bl. a. fram en pärm ur ett stängt skåp i hans kontorsrum. Pärmen var märkt "Tull, frakt, krediter". När granskningen av pärmen var slutförd, ställde N. tillbaka den i skåpet och stängde skåpdörren. I ett senare skede lämnade hon kontorsrummet för att hämta kaffe åt tulltjänstemännen. När hon återvände till kontorsrummet blev hon varse att någon av tulltjänstemännen utan tillstånd hade öppnat det stängda skåpet och tagit fram en av P:s pärmar, som närmast var av privatkaraktär. Pärmen, som var märkt "Arnes Diverse", låg uppslagen på en stol. E. hade tagit ut ett agentavtal ur pärmen och befann sig i ett annat rum för att kopiera avtalet. Saken blev föremål för diskussion mellan P. och tulltjänstemännen.

Ärendet utreddes och yttrande lämnades bl. a. av tulldirektionen i X-regionen och av generaltullstyrelsen.

I sitt beslut den 4 september 1984 gjorde JO Nilsson följande bedömning.

Ärendet gäller tillämpningen av regeln om kontrollbesök enligt 35 § tullagen. Enligt den bestämmelsen kan tullmyndighet i sin kontrollverksamhet förelägga en uppgiftslämnare att för granskning tillhandahålla handelsböcker, affärskorrespondens och de handlingar som i övrigt behövs för kontrollen. (---)

Utredningen av vad som förekommit vid kontrollbesöket har inte lett till att händelseförloppet exakt kunnat fastställas. Uppgift står mot uppgift i frågan om huruvida det aktuella skåpet var stängt eller öppet och om vad som hade överenskommits som spelregler för besöket. Jag har inte funnit det meningsfullt att nu driva utredningen vidare i denna del. Så mycket kan dock konstateras att E. tog ut en pärm med ryggbeteckningen "Arnes Diverse" ur skåpet.

Var skåpdörren i det läget stängd, så var förfarandet felaktigt. – Om en tjänsteman under ett pågående kontrollbesök vill ta del av material som förvaras i ett stängt rum eller stängt skåp och som kan antas innehålla uppgifter av betydelse för granskningen, så måste han nämligen göra en framställning hos den granskade om att få tillgång till materialet. Om den granskade inte medger detta, är granskningsmannen förhindrad att ta del av materialet utan att ett beslut om bevissäkring har fattats.

Tulldirektionen har i sitt yttrande hit dock utgått från att det aktuella skåpet inte var stängt utan öppet. Direktionen har sedan med utgångspunkt i vad som avses med begreppet verksamhetslokal i tullagen sagt, att företaget i det här fallet genom att lämna granskningsmännen tillträde till de lokaler där de aktuella handlingarna förvarades fick anses ha tillhandahållit sådant material som förvarades öppet. – Man har vidare sagt att E. i det här fallet sökte en handling i det aktuella skåpet, ett skåp där han tidigare funnit att det fanns handlingar relevanta för granskningsarbetet.

Generaltullstyrelsen har i sitt yttrande hit understrukit bl. a. att det är viktigt att en tjänsteman vid granskningstillfället klart anger vilket material som skall granskas och att en överenskommelse träffas med uppgiftslämnarens representant om på vilket sätt materialet skall tas fram. Generaltullstyrelsen delar inte tulldirektionens uppfattning om att anvisningen av en viss lokal för granskningsarbetet i sig skulle innebära ett medgivande för en granskningsman att ta del av det material som förvaras i lokalen. Styrelsen menar dock att uppgiftslämnarens uttalanden och uppträdande i övrigt kan vara sådant att det framstår som klart att allt material i lokalen står till granskarens förfogande.

Jag noterar att generaltullstyrelsen tagit en annan ståndpunkt än tulldirektionen i frågan om betydelsen av att den granskade lämnar granskningsmännen tillträde till lokalerna. Inte heller jag anser att en sådan åtgärd i sig innebär att en granskningsman har rätt att själv på eget initiativ ta fram t. ex. ytterligare handlingar ur skåp och då särskilt inte handlingar som utmärkts som privata. Jag vill instämma i vad generaltullstyrelsen sagt om vikten av att en granskningsman när kontrollen inleds klargör vilket material det är som skall granskas och att granskningsmannen och den granskade lägger fast spelreglerna dem emellan om hur man skall förfara om granskningsmannen vill ha del av ytterligare upplysningar och material. Som jag ser det är det också viktigt att en granskningsman inte av den granskades eller en annan

uppgiftslämnares uttalanden och uppträdande i inledningen av ett kontrollbesök drar alltför långtgående slutsatser av innebörd att de på eget initiativ därmed skulle ha rätt att söka fritt efter ytterligare information i lokalen. – Mot bakgrund av vad jag nu sagt är jag inte övertygad om att kontrollbesöket – även om skåpdörren stod öppen – genomfördes på ett alltigenom lämpligt sätt. Jag avstår dock att gå vidare i saken.

Tullverket har stått för viss del av ovanligt hög kostnad för tullkontroll

(Dnr 767–1984)

I en anmälan till JO klagade ett bolag på att det drabbats av en "saltad" räkning för arbete som ett stuveribolag utfört i samband med en tullkontroll. Kravet uppgick till 7 099 kronor. Vid förfrågningar hos andra företag hade bolaget fått offerter enligt vilka man för motsvarande arbete skulle debiteras avsevärt lägre summa. Efter remiss svarade generaltullstyrelsen sedan man inhämtat eget yttrande från berörd distriktstullkammare. Av yttrandet till JO framgick *att* man anlitat tullupplagsinnehavaren för kontrollarbetet, *att* debiteringen ligger utanför myndigheternas kontroll, *att* debiterat belopp vida överstiger fastställd taxa, samt *att* tulldirektionen i X regionen förklarat sig villig att stå för den del av kostnaden som ligger över taxan.

I sitt beslut den 29 augusti 1984 gjorde JO Nilsson följande bedömning.

Tullen i (---) har som ett led i en särskild aktion noggrant undersökt en container med ris. (Ett stuveribolag) har lämnat handräckning vid den undersökningen. För denna handräckning har stuveribolaget debiterat anmälaren en kostnad som denne finner orimligt hög; anmälaren frågar också om tullen verkligen utan att höra den som skall betala får anlita stuveribolaget.

Tullverket har både rätt och skyldighet att utföra kontroller och undersökningar av gods som anländer hit. Sådana undersökningar kan ibland kräva resurser som tullen själv inte har och som det inte heller är rimligt att begära att de skall ha. För vissa undersökningar behöver man t. ex. hjälp vid hanteringen av godset; sådan hjälp är innehavaren av det upplag där godset finns skyldig att lämna. Den hjälpen eller handräckningen kostar naturligtvis pengar: om någon offentligrättslig avgift är det inte fråga. Av tullagen följer att det är den vars vara kontrolleras (importören eller dennes ombud) som har att betala dessa kostnader. Om denne anser att den kostnad han debiteras är oriktig eller orimlig är detta i princip en sak mellan den som lämnat handräckningen och importören/ombudet. Detta betyder bl. a. att om den som lämnat handräckningen är ett privaträttsligt subjekt, t. ex. ett aktiebolag, så ligger tvisten utanför JO:s kompetensområde. JO:s tillsyn är begränsad till vad myndigheterna och de offentliga tjänstemännen gör eller underlåter.

Jag kan alltså konstatera dels att tullverket genomfört den aktuella

undersökningen som sådan på ett sätt som står i överensstämmelse med gällande reglering, dels att frågan om den kostnad som stuveribolaget debiterat anmälaren tillhör dem där jag som JO saknar befogenhet att uttala mig. Men jag anser mig inte böra lämna ärendet med detta. Generaltullstyrelsen har i sina allmänna anvisningar sagt att en undersökning skall genomföras så att den som rår om varan eller annan inte drabbas av "oskälig kostnad eller annan olägenhet". Av styrelsens yttrande hit drar jag den slutsatsen att man inom verket där anser att anmälarens kostnad blivit högre än vad den hade behövt bli – oskälig om man så vill – därför att handräckningen inte genomfördes rationellt. Man har emellertid inte stannat vid detta utan beslutat att betala den del av kostnaden som överstiger en debitering enligt taxa eller (7 099–2 160 =) 4 939 kronor. Till detta vill jag säga att det skulle vara bra om den attityd gentemot "kunderna" som tullverket här har gett exempel på genomsyrade hela förvaltningen. Någon anledning att undersöka ärendet vidare har jag i detta läge inte.

Dröjsmål med handläggning av ansökan om tillstånd att föra ut valuta ur riket

(Dnr 1263-1983)

S. sade i en anmälan att han i mitten av augusti 1982 gav in en ansökan om att få föra ut pengar ur Sverige. Först den 18 oktober fick han reda på att ansökan beviljats av riksbanken. På grund av dröjsmålet kom han att förlora ett ansenligt belopp vid den devalvering som företogs under tiden. Han ansåg att länsstyrelsen i Norrbottens län hade felat; den hade trots de påstötningar han gjort per telefon och brev inte gjort vad den borde ha gjort för att handlägga ärendet i rimlig tid.

Riksbanken och länsstyrelsen yttrade sig efter remiss.

Vid ärendets avgörande den 31 januari 1985 gjorde JO Nilsson följande bedömning.

Den 18 augusti 1981 flyttade S. enligt egen uppgift med sin familj till Argentina. Den 18 augusti 1982 ansökte han hos länsstyrelsen i Norrbottens län om "skattebevis för emigrationsvaluta"; han ville samtidigt också få en "skatterättslig prövning av bosättningsförhållande". En sådan prövning skall göras om sökande vill överföra större belopp än det s. k. grundbeloppet till utlandet. Länsstyrelsen skickade den 29 september 1982 beviset mot postförskott till S:s ombud i Sverige, en bank i Malmö; postförskottet löstes ut den 1 oktober 1982. Licensansökan tillsammans med flyttningsbetyg och skattebevis kom in till riksbanken den 6 oktober 1982. Den 12 oktober 1982 sände riksbanken sitt beslut (som innebar bifall till ansökan) till S:s bank i Malmö. – Den 8 oktober 1982 devalverades den svenska kronan med 16 %.

Detta ärende gäller frågan om länsstyrelsens handläggning – som S. anser – har varit alltför långsam. Vid bedömningen av om detta är ett berättigat påstående eller inte skall givetvis bortses från det faktum eller den

komplikation som ligger i att kronan devalverades *efter* det att S. hade ansökt om skattebevis och *innan* riksbanken hade hunnit fatta sitt beslut att S. skulle få föra ut sina pengar. Devalveringen kom naturligtvis som en obehaglig överraskning, kanske inte bara för S., men den omständigheten att han hade undgått ekonomiska förluster om ärendet hade avgjorts tidigare är inte något som skall påverka bedömningen av handläggningstiden i sig; om denna varit för lång skall följaktligen avgöras uteslutande mot bakgrund av andra faktorer.

Var då länsstyrelsens handläggning objektivt sett för långsam bl. a. mot bakgrund av att S. i ansökan och senare tydligt angett att han önskade sitt bevis så snabbt som möjligt? Länsstyrelsen anser inte det. Man hävdar att ärendet har handlagts med "den skyndsamhet som en omsorgsfull prövning medger" och åberopar då också att S. i viss mening kan sägas ha bidragit till att handläggningen tog den tid den tog; sidan 2 i ansökningsblanketten var inte ifylld. Där efterfrågade skatteuppgifter måste, säger länsstyrelsen i remissvaret hit, "därför utredas av lokala skattemyndigheten, vilket givetvis fördröjde handläggningen, jämfört med om uppgifterna framgått av ansökan"; samma uttryck används i ett brev från uppbördsenheten till S. i november 1982.

På sidan 2 skall sökanden ange bl. a. om han/hon har obetalda skatter och i så fall vilka och om säkerhet kan ställas för ev. skuldbelopp. Länsstyrelsens svar kan läsas så att om S. hade fyllt i dessa uppgifter så hade lokala skattemyndigheten inte behövt göra någon utredning. Reaktionen är given i så fall: Fan tror't! Jag är bergfast övertygad om att lokala skattemyndigheten skulle ha gjort en utredning av S:s skatteförhållanden *även* om sidan 2 varit ifylld! Betänkligare om än inte avgörande är då det förhållandet att S. inte undertecknat ansökan. Men eftersom uppgifterna i ansökan inte lämnas på heder och samvete eller annars under sanningskrav kan den omständigheten att underskriften saknas inte tillmätas någon avgörande betydelse.

Den utredning som lokala skattemyndigheten gjorde ledde bl. a. till att man anmanade S. att lämna en preliminär självdeklaration för beskattningsåret 1982. Den frågan kan ställas om den anmaningen, som onekligen förlängde handläggningstiden, hade behövt utfärdas om man på länsstyrelsen uppfattat att S. – som han säger sig ha gjort vid ett telefonsamtal med länsrådet Britta Sundberg – var beredd att ställa säkerhet med egendom i Sverige för ev. skatteskulder. Nu säger sig Britta Sundberg inte ha uppfattat detta budskap och mycket står säkert inte att vinna på att söka närmare utreda vad som sades vid det aktuella telefonsamtalet. Jag kan alltså inte finna styrkt att Britta Sundberg fått klart för sig vad S. ville – – –.

Sammanfattningsvis: Detta ärende har kanske inte handlagts på det snabbast möjliga sättet men handläggningen har dock inte – mot bakgrund av omständigheterna – varit så senfärdig att jag kan kritisera den.

Fråga om jäv i rennäringsdelegationen vid en lantbruksnämnd m. m.

(Dnr 113–1982)

Den 10 december 1984 meddelade JO Nilsson ett tämligen omfattande beslut rörande förhållandet mellan en arrendator av en fjällägenhet och lantbruksnämnden i Jämtlands län och dess rennäringsdelegation. I beslutet behandlades bl. a. en fråga om jäv samt en hotfull formulering i ett beslut.

Rennäringsdelegationen behandlade vid ett sammanträde den 29 april 1980 ett ärende där det gällde att ta ställning till om man skulle vidta några åtgärder för att skilja arrendatorn från nyttjanderätten till fjällägenheten A. Ärendet hade kommit upp på föredragningslistan därför att förhållandet mellan arrendatorn och samebyn inte skulle vara tillfredsställande; hänvisning hade gjorts till en bestämmelse i arrendekontraktet. I början av sammanträdet var arrendatorn närvarande och fick lämna sina synpunkter och fick samtala med delegationens ledamöter. Samtalet togs upp på band.

Historien är i korthet denna. När renskötande samer passerat fjällägenheten så har de tidigare fått övernatta där. Vid något eller några sådana tillfällen har arrendatorn sagt sig ha blivit missnöjd med de övernattandes uppförande. Han har därefter inte velat ställa upp med logi. Arrendatorns "beskyllningar" har tillbakavisats av representanter för samebyn. Såväl samebyn som lantbruksnämnden anser att passerande samer har rätt att övernatta på fjällägenheten och att denna på sedvana grundade rätt skulle vara inskriven i en paragraf i arrendekontraktet.

Den 9 maj 1980 meddelade delegationen sitt beslut. Den beslöt att "av sociala men också humanitära skäl" inte vidta några åtgärder för att arrendet skulle upphöra. Därefter uttalade man "delegationen vill dock samtidigt meddela, att sådana åtgärder obönhörligen kommer att vidtas, om Ni i framtiden gör Er skyldig till straffbar handling inom fjällägenheten A eller B:s sameby eller om förhållandet till medlemmarna i B:s sameby inte förbättras på grund av åtgärder eller uteblivna sådana som Ni är ansvarig för." Mot delegationens beslut reserverade sig ledamoten C. som yrkade på uppsägning av arrendekontraktet.

Om den formulering som återgetts i det sista citatet ovan uttalade JO Nilsson detta.

Det är nästan genant att behöva erinra om att det finns åtskilliga handlingar som är straffbara utan att den bakomliggande gärningen för den skull rättsligt sätt duger som skäl för en uppsägning av ett fjällägenhetsarrende! Den enda förklaringen till den använda formuleringen är väl att delegationen har velat skrämma arrendatorn. Det är förvånande att en myndighet i dagens Sverige inte har så mycket omdöme att man inte avstår från sådana maktdemonstrationer!

Under ärendets utredning visade det sig, bl. a. av ovan nämnda bandupptagning, att ledamoten C. tillhörde den grupp samer som övernattade på fjällägenheten vid ett tillfälle efter vilket arrendatorn vägrade ge passerande samer logi.

Om detta sade JO Nilsson bl. a. detta.

Det förhållandet att C. hade ett, milt uttryckt, uppenbart intresse i saken uppmärksammades inte – i varje fall så föranledde det ingen som helst reaktion ens bland de ledamöter inom delegationen för vilka förvaltningslagens 4 § knappast bör (eller får) vara okänd. Jag kan kanske förstå att delegationen ville höra C. om vad som hände vid det aktuella tillfället – om man nu övervägde att fästa något avseende vid det inträffade. Men jag kan omöjligt förstå hur man kunde tillåta honom att delta i beslutet! (Man) måste rimligen ha insett att det här förelåg "särskild omständighet som är ägnad att rubba förtroendet till" C:s opartiskhet i ärendet. Ett klarare fall på delikatessjäv än detta får man leta efter! Rennäringsdelegationen har i sitt sista yttrande hit sagt att bestämmelserna i denna del är "svårbedömda". Låt vara att det kan upplevas så av icke-juristerna i delegationen. Men hur även erfarna förvaltningstjänstemän – och sådan fanns med i delegationen – kan hävda detta framstår i neutrala termer som ytterst gåtfullt.

Rennäringsdelegationen kan inte undgå allvarlig kritik för detta häpnadsväckande förbiseende som man gjort sig skyldig till.

Fråga när en handling har kommit in till myndighet

(Dnr 1952–1983)

I ett gåvoskatteärende hos länsstyrelsen i Stockholms län fick P. tillfälle att komma in med synpunkter "inom 14 dagar från ovan angivet datum". P. fick också beskedet att beslut därefter skulle fattas i ärendet. Sista dagen, den 23 juni, lämnade P. in erinringar i ärendet till länsstyrelsens reception. Sedan fick han ett beslut i ärendet daterat den 29 juni och samtidigt besked av personal vid arvs- och gåvoskattesektionen att hans skrivelse kommit in för sent – den 28 juni – och då var beslutet redan fattat.

P. klagade till JO. Efter utredning meddelade JO Nilsson sitt beslut i ärendet den 29 oktober 1984, och sade följande i sin bedömning.

I detta ärende har uppdagats en oriktig handläggningsrutin när det gäller mottagande av skrivelser som lämnas in direkt till länsstyrelsen. Arvs- och gåvoskattesektionen har ansett att dagen då skrivelsen når sektionen är den dag som skall anses som "inkomstdag" och inte den dag den rent faktiskt lämnas in till myndigheten. Självfallet är det den dag då skrivelsen kommer in till myndigheten som är avgörande, och inte den tidpunkt när den når berörd sektion. Av länsstyrelsens yttrande hit framgår att detta också är "ledningens" åsikt och att rutinerna justerats; beslut får inte fattas förrän minst en dag har förflutit från det tiden för erinran har gått till ända.

Det enda jag skulle vilja tillägga i sammanhanget är att det nog kan vara klokt att dröja något längre än en dag innan beslut fattas. Utan att känna till länsstyrelsens interna postgångsrutiner undrar jag om ett brev som lämnas in exempelvis i länsstyrelsens lokaler på Hantverkargatan någon minut före

tjänstetidens utgång den sista dagen för svar alltid med säkerhet hinner komma till rätt adressat under denna tidsfrist.

Lokal skattemyndighet har beslutat mantalsskriva makar på arbetsorten utan att först ha kommunicerat inhämtade uppgifter

(Dnr 372–1982)

Makarna U bodde i en villa i Marstrand, Kungälvs kommun, och var mantalsskrivna där. Vid folk- och bostadsräkningen 1980 framkom att makarna också disponerade en tvårumslägenhet i Göteborg, där de båda hade sitt arbete.

Av ett beslut den 4 februari 1985 av JO Nilsson framgår i korthet detta. Lokala skattemyndigheten i Göteborg sände en förfrågan till U för att få en fullständigare bild av deras bosättningsförhållanden. U svarade. Av svaret framgick att U ansåg sig böra vara mantalsskrivna i Kungälv även fortsättningsvis. När myndigheten sedan beslöt att mantalsskriva makarna U i Göteborg hade dessa inte fått ta del av eller hade beretts tillfälle att kommentera inhämtade uppgifter om elförbrukning, telefonkostnader, yttrande från Kungälvs kommun som tillstyrkte fortsatt mantalsskrivning i Kungälv samt ett beslut från lokala skattemyndigheten i Kungälvs fögderi. – JO var kritisk till den underlåtna kommunikationen som stred mot såväl 15 § förvaltningslagen som 64 § folkbokföringsförordningen. (Länsrätten har åter mantalsskrivit makarna i Kungälv.)

Personalorganisationen

Riksdagens ombudsmäns kansli

Kanslichefen Ulf Hagström
Byråchefen Carl Carlsson Norström (t. o. m. 30 april 1985)
Byråchefen Torsten Johansson
Byråchefen Hans Sandberg
Byråchefen Marja Regner
Byråchefen Johan Hirschfeldt (t. o. m. 31 augusti 1984)
Byråchefen Anders Thunved
Byråchefen Dan Fernqvist
Byråchefen Sven Börjeson
Avdelningsdirektören Tore Samuelsson
Avdelningsdirektören Arne Schöldström
Avdelningsdirektören Bengt Carlsson (tjl.)
Avdelningsdirektören Lars Kinnander
Byrådirektören Birgitta Hallström

Som föredragande med heltidstjänstgöring har vidare under 1984/85 tjänstgjort:

Kammarrättssassessorn Olof Hedberg, kronofogden Birgitta Stenberg, kammarrättsassessorn Birgitta Wahling Bexhed (t. o. m. 17 februari 1985), kammarrättsassessorn Bengt Almebäck, kammarrättsfiskalen Elisabeth Hindhede (t. o. m. 8 februari 1985), kammarrättsassessorn Marie-Louise Diurson, kammarrättsassessorn Eva Linnander (fr. o. m. 1 april 1985), hovrättsassessorn Ulf Lindgren (t. o. m. 19 augusti 1984), hovrättsassessorn Sten Pålsson, hovrättsfiskalen Lars Elmqvist, distriktsåklagaren Birgitta Lindgren, hovrättsassessorn Anders Ackebo (fr. o. m. 13 augusti 1984), hovrättsassessorn Severin Blomstrand (fr. o. m. 1 september 1984), hovrättsassessorn Hans Tocklin, hovrättsassessorn Magnus Eriksson, hovrättsfiskalen Fredrik von Arnold, hovrättsassessorn Lennart Morard, kammarrättsassessorn Christer Garpenlid (t. o. m. 31 augusti 1984), byrådirektören i socialstyrelsen Christer Sjöstedt, hovrättsassessorn Lars Jalvemyr, kammarrättsassessorn Cecilia Gunne Nyström (fr. o. m. 1 oktober 1984), kammarrättsassessorn Ingrid Uggla (fr. o. m. 14 november 1984) och kammarrättsassessorn Christer Garpenlid (fr. o. m. 1 april 1985). Som föredragande med deltidstjänstgöring har tjänstgjort hovrättsassessorn Barbro Röst Andréasson.

Förteckning

över de ärenden, som har varit anhängiga hos regeringen under tiden den 1 juli 1984–den 30 juni 1985 genom skrivelser från justitieombudsmännen före den 1 juli 1984

1) 1982 den 16 april (dnr 968-1981)
angående ändring i lagen (1951:691) om viss lindring i skattskyldigheten för den som inte tillhör svenska kyrkan så att kravet på mantalsskrivning i riket för att få skattelindring slopas.

Framställningen är under beredning i finansdepartementet.

2) 1983 den 4 november (dnr 2752-1983)
angående ändringar i uppbördslagen (1953:272) om jämkning eller om förtida återbetalning av preliminär skatt m. m.

Framställningen är under beredning i finansdepartementet.

3) 1983 den 28 november (dnr 1226-1983)
angående komplettering av vapenlagen (1973:1176) i fråga angående utländska säkerhetsvakters införande av vapen till Sverige i samband med statsbesök m. m.

Framställningen är under beredning i justitiedepartementet.

Sakregister till Justitieombudsmännens ämbetsberättelser 1976/77–1985/86

Ett alfabetiskt sakregister till JO:s ämbetsberättelser 1967–1975/76 finns fogat såsom bilaga 3 till ämbetsberättelsen 1975/76 och har även tryckts separat. I ingressen till detta register har lämnats upplysningar om register till tidigare ämbetsberättelser.

Ackord, se Kommunicering.

Affischering, se Tryckfrihet.

Aktiebolag, betydelsen av att aktiebolag anmäler fullständig adress till aktiebolagsregistret, 76/77:289.

Allemansrätt, se Strandskydd.

Allmän advokatbyrå, vägrad konsultation, 80/81:134.

Allmän försäkring, bristande samordning av förmåner vid sjukdom och arbetslöshet, 79/80:304; – villkor för rätt till sjukpenning vid eventuellt kommande sjukdomsfall, 81/82:261; – fråga om tid för utbetalning av sjukpenning, 81/82:275; – tillämpningen av den s. k. officialprövningsprincipen vid handläggningen av ett arbetsskadeärende, 82/83:212; – kommunicering av förtroendeläkares yttrande och föredragandens förslag till beslut, 83/84:209; – jäv för förtroendeläkare vid försäkringskassa, 83/84:213; – social distriktsnämnds framställning till allmän försäkringskassa om utbetalning av enskilds pension till nämnden, 83/84:162; – avdrag för nedsatt skatteförmåga för folkpensionär när pensionsutbetalning sker retroaktivt, 84/85:294; – fråga om förtroendeläkare bör kontakta intygsskrivande eller behandlande läkare innan han yttrar sig i försäkringsärende m. m., 84/85:245; – dröjsmål med omprövning, 84/85:247; – bristfälliga kommuniceringsrutiner i vissa sjukpenningärenden, 84/85:249; – försäkringskassas kommuniceringsskyldighet vid omprövning, 84/85:250; – inhibition av försäkringskassas beslut vid omprövning, 84/85:254; – avvisning av besvär såsom för sent anförda, 84/85:258; – handläggning av anonym anmälan i sjukpenningärende, 85/86:301; – underlåtenhet att expediera beslut om att inte betala ut sjukpenning, 85/86:302; – expediering av allmän försäkringskassas provisoriska beslut, 85/86:303; – fråga om återbetalning från personkonto av pension som utbetalats efter det att pensionstagaren avlidit, 85/86:304; – fråga om skyldighet att anmäla skada enligt lagen om statligt personskadeskydd, 85/86:307; – motivering av föredragandens förslag till beslut i förtidspensionsärende, 85/86:308; – se även Allmänna handlingar, Kommunicering, Motivering av beslut, Omsorger om psykiskt utvecklingsstörda, Taxering.

Allmän ordningsstadga, se Grustäkt.

Allmän plats, se Kommunal kompetens.

Allmän sammankomst, upplösning av allmän sammankomst, 83/84:85; – se även Demonstrationer.

Allmänna handlingar

Fråga om handling är allmän eller ej: fråga om planskiss i stadsplaneärende hos byggnadsnämnd – upprättad av en utomstående arkitekt – kunde anses utarbetad inom myndigheten och därmed t. v. endast ha karaktär av arbetsmaterial; tillika fråga om tillämplighet av 8 § sekretesslagen, 77/78:255; – förteckning över kommunala trafikvakter, vilken av Stockholms gatukontor tillställts polisen, har ansetts vara allmän handling, varur uppgift på begäran bort lämnas till allmänheten, 77/78:259; – fråga om handling var att anse som upprättad, 77/78:271, 81/82:284; – promemoria vid försvarsstaben har med hänsyn till omständigheterna ej ansetts som allmän handling, 78/79:224; – fråga om memorialanteckningar och koncept till dom är allmänna handlingar, 77/78:272; – till myndighet ingivet utkast till avtal är att anse som inkommen och därmed allmän handling, 79/80:366; – brev till kommunalråd, 80/81:361; – polisutredning ej allmän handling förrän förundersökningsprotokollet färdigställts, 80/81:122; – hälsovårdskontors tjänsteutlåtanden till hälsovårdsnämnd, 81/82:284; – handling hos socialstyrelsen, 82/83:232; – anteckningar om intagen vid rättspsykiatrisk klinik, 83/84:231; – fråga om handlingars offentlighet och tillgänglighet hos revisorerna i en landstingskommun, 85/86:343; – se även Överförmyndare.

Fråga om utlämnande av allmän handling: förfarandet när någon vill ta del av offentliga handlingar som förvaras i lokal dit allmänheten ej har tillträde; besökande har fått ta del av handlingar ute på gatan och fotograferats oaktat han önskat vara anonym. Framställning till regeringen om klargörande bestämmelser, vilka bl. a. inskärper att den som vill ta del av offentliga handlingar inte behöver uppge sitt namn, 77/78:250, 253; – den som önskar ta del av offentlig handling får ej avkrävas sitt namn eller tvingas underteckna en beställning, 78/79:212; – utlämnande av uppgifter ur värdepostbok, när dessa delvis ansetts sekretesskyddade, 79/80:384; – inkommen post bör diarieföras och vara åtkomlig även om adressaten ej hinner ta befattning med posten, 77/78:270; – om diarieföring av en rapport om luftförorening, 79/80:377; – hantering av allmänna handlingar på rektorsexpedition, 83/84:335; – uttalanden angående en kommuns skyldighet att sörja för registrering av en besvärshandling som ges in till kommunen och därifrån vidarebefordras till vederbörande besvärsinstans, 85/86:407; – bevakning av post, som rörde tjänsten och var ställd till tjänsteman, som var på semester, 78/79:222; – när har en handling kommit in till en myndighet?, 85/86:421; – öppnande av post ställd till namngiven tjänsteman, 82/83:248; – ordningen för prövning av framställning om att utfå allmän handling, 77/78:273; – rutinerna vid utlämnande av allmänna handlingar, 79/80:355, 364, 367; – till myndighet inkommen framställning, som återkallas, får inte återsändas eller förstöras, inte heller strykas ur diariet, 79/80:361; – myndighet ej skyldig bedriva arkivforskning för att kunna utlämna allmän handling, 78/79:214; – socialförvaltnings skyldighet att lämna ut namn- och adressuppgifter ur daghemskö, 80/81:357; – handläggning av begäran att få del av författningstext, 80/81:372; – begäran att få del av handlingar som sänts för mikrofilmning, 81/82:282; – dröjsmål med utlämnande av allmän handling från sjukhus, 81/82:296; – dröjsmål med att lämna ut kopia av allmän handling från social nämnd, 84/85:273; – skyldighet för sjukhus att sända JO begärd journal, 83/84:208; – vägran att lämna ut uppgift om anställds lön, 81/82:297; – fråga om

kopior av allmänna handlingar tillhandahållits med erforderlig skyndsamhet, 82/83:32; – möjligheterna för en på kriminalvårdsanstalt intagen person att få ta del av allmänna handlingar, 82/83:135; – på kriminalvårdsanstalt intagen persons rätt att mot stadgad avgift få kopior av beslut, 83/84:136; – överlämnande av journalhandlingar från sjukhus till företagsläkare, 82/83:224; – utlämnande av sjukjournal från försäkringskassa till läkare, 82/83:247; – villkor vid utlämnande av allmän handling, 82/83:247; – uppställande av förbehåll vid utlämnande av handlingar, 84/85:274; – utlämnande av uppgifter angående patients hälsotillstånd från sjukhus till massmedia, 82/83:248; – uttalanden angående arbetsmarknadsverkets anvisningar angående tillhandahållande av kopior av allmänna handlingar samt kritik mot en arbetsförmedling och en länsarbetsnämnd för handläggningen av en begäran om sådana kopior, 83/84:358; – utlämnande av personuppgifter om nämndemän, 83/84:38; – utlämnande från socialstyrelsen av försäljnings- och förbrukningsstatistik över enskilda medicinska preparat, 83/84:225; – utlämnande av uppgifter från sjukhus till rättspsykiatrisk klinik, 83/84:235; – utlämnande av sjukjournaler för forskning, 83/84:237; – angående krav på medgivande från patienter vid utlämnande av deras sjukjournal, 83/84:238; – utlämnande av handlingar i tjänstetillsättningsärende under lunchrast, 83/84:250; – utlämnande av bl. a. sjukhusjournaler från försäkringskassa till företagshälsovården, 84/85:265; – utlämnande av blanketter rörande enskilda patienters förhållanden från sjukvårdsinrättning till primärvårdschef, 84/85:263; – utlämnande av sjukjournal, föräldrars rätt att ta del av minderårigs journal, 85/86:327; – utlämnande av sjukjournal, dröjsmål i handläggningen, 85/86:331; – utlämnande av sekretesskyddade uppgifter inom barnhälsovården, 85/86:321; – läkare får inte kräva att patient skall läsa journal i läkarens närvaro, 84/85:264; – om avidentifiering av sekretesskyddade uppgifter, 84/85:269; – begäran om att få ta del av anonym skrivelse i ett taxeringsärende skall prövas av den myndighet som förvarar handlingen, 85/86:363.

Fråga om sekretess för allmän handling: omfattning av socialregistersekretessen; tillika fråga om dröjsmål med svar på framställning att utfå handlingar, 78/79:216; – sekretess för handlingar i ärende om stöd för lokal landsbygdstrafik, 78/79:330; – fråga om skyldighet för länsstyrelse att för vederbörande uppge namnet på den som anmält honom för förment underlåtenhet att erlägga mervärdeskatt, 77/78:265; – länsstyrelses skyldighet att lämna uppgift ur personaviregister, 78/79:220; – utlämnande av adressuppgift ur länsstyrelses personregister, 79/80:370; – felaktig sekretessbeläggning gentemot skattskyldig, 79/80:452; – fråga om rätt för god man för alkoholmissbrukare att från socialförvaltning få del av uppgifter om huvudmannen, 81/82:239; – utlämnande av uppgifter från socialförvaltning till försäkringskassa i arbetsskadeärende, 81/82:271; – försäkringskassas möjlighet att hemlighålla läkarintyg för patient, 81/82:289; – utlämnande av adressuppgifter rörande klienter från socialförvaltning till delgivningsman, 81/82:292; – myndighets skyldighet att lämna ut telefonnummer till tjänstemans bostad, 81/82:295; – taxeringsnämnds tillgång till uppgifter om socialhjälpsbelopp m. m., 81/82:309; – sekretess för spärrad adress, 84/85:282; – den nya sekretesslagens inverkan på sjukhusens kontakter med polis och anhöriga, 82/83:227; – sekretesskyddet för yttrande i ärende hos JO, 82/83:230; – sekretess inom kriminalvården, 82/83:124; – registrering av deklarationer hos privat dataföretag, 82/83:238, 337; – om sekretessen vid insamling och publicering av informationsmaterial i sjukvården m. m., 83/84:242; – åsidosättande av sekretess vid inventering av medicintester som upprättas vid en av socialnämnd

driven socialmedicinsk behandlingsenhet, 83/84:245; – fråga om anonymitetsskydd för anmälare inom socialtjänsten, 83/84:247; – vägran att lämna ut uppgift om barns vistelseort till vårdnadshavare, 83/84:249; – fråga om utlämnande av namn på en tjänsteman, som gjort en anmälan till socialförvaltning, 84/85:272; – sekretess och parts rätt till insyn i sitt ärende, 84/85:275; – förteckning som använts som beslutsunderlag vid prövning av frågan om återbetalningsskyldighet enligt socialhjälpslagen, 84/85:280; – sekretess inom exekutionsväsendet, 84/85:325; – fråga om skyldighet för allmän försäkringskassa att lämna ut uppgift om anställdas hemadresser, 85/86:309; – rätt att få ta del av sjukjournal, 85/86:331; – fråga om rätt att hemlighålla underårigs adress för vårdnadshavare, 85/86:342; – konfidentiell behandling av ansökningshandlingar i ett anställningsärende, 85/86:347; – se även Meddelarfrihet, Personregister, Skolan, Tystnadsplikt.

Övriga frågor: yttrande över justitiedepartementets PM med förslag till ny sekretesslag m. m. "Handlingssekretess och tystnadsplikt", 78/79:501; – yttrande över justitiedepartementets PM Sekretesskydd och informationsbehov – Vissa frågor om sekretesslagens tillämpning inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten m. m., 82/83:242; – sekretessen inom hälso- och sjukvården jämförd med domstolssekretessen, 85/86:318; – sekretessen inom en socialförvaltning, 85/86:320; – sjukhusläkares kontakter med massmedierna, 85/86:340; – se även Kriminalvård, Meddelarfrihet, Videoteknik, Överförmyndare. Jfr Domstolshandlingar.

Allmänt häkte, se Anhållen, Häkte.

Almöbron, se Polismyndighet.

Amorteringsplan, i utsökningsmål, 82/83:343; – frångående av överenskommelse om avbetalning av restförd skatt i utsökningsmål, 82/83:354.

Anhållande, kritik mot anhållningsbeslut, 77/78:83; – skyndsamhetskravet i 24 kap. 8 § RB, 79/80:111; – disciplinansvar för åklagare i anledning av beslut om anhållande av två otillräckligt identifierade personer, 79/80:23; – anhållande efter bristfällig identifiering, 79/80:114; – åklagares prövning av frågor om anhållande i den misstänktes utevaro och om åtgärder när beslut därom har verkställts, 83/84:56, 85/86:118; – se även Förundersökning, Tvångsmedel, Underrättelse, Åklagare.

Anhållen, anhållen har inte fått salva mot klåda, och ej heller filt och toalettartiklar under vistelse i specialcell på allmänt häkte, 80/81:128; – underlåtenhet att hämta anhållens medicin, 80/81:128; – restriktioner för anhållen, 85/86:156.

Anhörig, se Underrättelse.

Anmaning, fråga om tillämpning av 14 kap. 1 § lagen om offentlig anställning, 83/84:329; – se även Taxeringsnämnd (anmaning).

Anmälningsskyldighet, se Barnavård.

Annonsering i pressen, om näringsförbud, 84/85:327.

Anonym anmälan, se Allmän försäkring, Husrannsakan, Polismyndighet.

Anonymitetsskydd, se Barnavård, Kriminalvård, Tryckfrihet.

Anstaltsplacering, se Kriminalvård.

Anstånd, se Indrivning, Konkurs, Taxeringsnämnd (Anstånd med att lämna självdeklaration), Uppbörd (Anstånd med inbetalning av skatt).

Anställningsskydd, se Arbetsmarknaden, Skolan.

Anvisningar, se Taxeringsnämnd (Övrigt).

Arbetsgivaransvar, se Uppbörd (Arbetsgivaransvar m. m.).

Arbetskonflikt, fråga om ansvar för tjänsteman som deltar i vild strejk, 81/82:206; – inlåsning av charterresenärer på flygplats på grund av övertidsblockad inom polisen, 84/85:133.

Arbetslöshetskassa, dröjsmål i ersättningsärende och fråga om skyldighet för kassa att registrera inkomna handlingar, 81/82:269.

Arbetsmarknaden, disciplinära åtgärder mot en distriktschef och en byrådirektör vid en yrkesinspektion för bl. a. dröjsmål med expediering av yrkesinspektionsnämndens beslut om åtalsanmälningar m. m., 82/83:402; – fråga om i vilken utsträckning en yrkesinspektion bör göra anmälan till polismyndighet när en arbetsgivare överträtt straffsanktionerade föreskrifter som meddelats av arbetarskyddsstyrelsen och om uppföljningen av tillsynsärenden, 83/84:354; – uttalanden angående otydlighet i en författning, instruktionen för arbetsmarknadsverket m. m., 84/85:365; – uttalanden angående handläggningen inom arbetsmarknadsverket av ett ärende som rör upphörande av anställning som beredskapsarbetare hos verket, 84/85:367; – kritik mot arbetsmarknadsverket för att utbetalningar av statsbidrag till beredskapsarbete inte handlagts på ett från förvaltningsrättslig synpunkt godtagbart sätt, 84/85:372; – kritik mot ett arbetsförmedlingskontor för underlåtenhet att anvisa arbete åt en sökande som inte ville lämna vissa uppgifter om tidigare brottslighet, 85/86:398; – uttalanden angående arbetsförmedlingens möjligheter att begränsa sin service åt vissa sökande, 85/86:400; – se även Allmänna handlingar, Förvaltningslagen, Upphandling.

Arbetsmarknadsstöd, bristande samordning av förmåner vid sjukdom och arbetslöshet, 79/80:304; – försäkringskassa har utbetalat kontant stöd till socialförvaltning oaktat fullmakt därtill har återkallats, 81/82:266.

Arbetstvist, se JO, Kommunalbesvär.

Arkiv, se Disciplinmål, Videoteknik.

Arrest, förvaring i arrest av person som hämtats till förhör för att höras som vittne i en förundersökning m. m., 83/84:60; – förvaring i arrest av misstänkt som hämtats till förhör, 84/85:135.

Arvsskatt, förslag till vissa lagändringar, 82/83:337.

Auditör, framställning till regeringen om auditörers ansvarsförhållanden, 80/81:178.

Avbetalningsköp, framställning angående vissa kostnader i ärenden om återtagande av avbetalningsgods, 76/77:216; – fråga om förutsättningar förelegat för återtagande av avbetalningsgods; betydelsen av delbetalning från köparens sida, 76/77:222. Jfr Konsumentkreditlagen.

Avgift, se Byggnadslov, Expeditionskungörelsen, Körkort, Poststadgan.

Avhysning, av tredje man, 82/83:355; – samarbetet mellan kronofogde och sociala myndigheter vid avhysningar, 82/83:364; – förfarandet med gods som omhändertagits i samband med avhysning, 85/86:373; – se även Delgivning, Vräkning.

Avkunnande, se Dom.

Avskrivningsbeslut, Avvisningsbeslut, länsbostadsnämnd har utan sakprövning avskrivit besvärsärende vid utebliven komplettering, 78/79:492; – fråga om myndighets rätt att utan sakprövning skilja sig från ärende rörande ansökan om visst tillstånd, 79/80:331; – stadsarkitekt har utan sakprövning avfört ärende om tillstånd till byggnadsföretag då sökanden inte yttrat sig över kommunicerad skrivelse; inte heller har han underrättat sökanden härom, 79/80:466; – tingsrätts avvisning av talan i ett hänskjutet mål om betalningsföreläggande, 82/83:25; – se även Rättegångskostnad, Utmätning.

Avstängning, från kommunal tjänst, 80/81:451; – se även Skolan.

Avvisning, se Fullföljd av talan, Rättshjälp, Utlänning.

Bandspelare, vid förhör under förundersökning bör dold bandinspelning inte få förekomma, 79/80:359; – kontroll i samband med bandinspelning av förhör vid domstol, 84/85:81; – bandinspelning vid hyresnämnds sammanträde, 85/86:93.

Bankinspektionen, se Tillsyn.

Barnbidrag, under tjänstgöring utomlands som FN-observatör, 80/81:344; – se även Bidragsförskott.

Bebyggelse, se Strandskydd.

Behörighet, se Rättegångsbalken.

Belöning, fråga om belöningar för upplysningar från allmänheten till företrädare för polisväsendet, 83/84:76.

Berusad, tillämpning av lagen om omhändertagande av berusade personer, (LOB), 78/79:72, 82/83:90; – omhändertagande av berusad i annan persons bostad, 79/80:132; – läkarundersökning och tillsyn av omhändertagen enligt LOB, 80/81:127; – insulin åt diabetiker, 79/80:134, 81/82:88; – registrering hos sociala myndigheter av omhändertaganden av betydelse för körkortsprövning, 79/80:259; – för tidig frigivning av omhändertaganden, 82/83:74; – diabetiker som omhändertagits på grund av berusning avled efter förvaring i polisarrest 82/83:82; – fråga om läkarundersökning av person som omhändertagits med stöd av LOB, 83/84:103; – ifrågasatt ansvar för polismän för bristande tillsyn av en omhändertagen berusad

person, 85/86:95; – frågor om tillsynen av omhändertagen berusad person och bestämmande av omhändertagandets varaktighet, 85/86:126; – se även Underrättelse.

Besiktning, se Bostadsbidrag, Kroppsvisitation, Kroppsbesiktning.

Beslag, frågor om beslag eller kvarstad vid omhändertagande av pengar från person som gripits för brott, 77/78:90; – utlämnande av beslagtagen egendom, 77/78:128; – beslag vid frikännande dom, 78/79:28; – åtal mot polisman för myndighetsmissbruk (beslag av filmrulle), 84/85:93; – se även Husrannsakan. Jfr Visitering.

Besvär, se Fullföljd av talan, Service.

Besök, se Kriminalvård.

Betalningsföreläggande, handläggning av bl. a. mål om betalningsföreläggande, 80/81:42, 80/81:115, 81/82:50; – delgivning av betalningsföreläggande, 80/81:53; – se även Expeditionskungörelsen. Inhibition, Utmätning.

Betalningssäkring, ifrågasatt tillämpning i utsökningsmål av lagen om betalningssäkring för skatter, tullar och avgifter, 82/83:343.

Betyg, tolkning av militära betygsbestämmelser, 77/78:163.

Betygsnämnd, se Handläggning.

Bevis, se Laga kraft.

Bevisning, tillåtande av åberopad bevisning, 80/81:57.

Bevissäkring, se Taxeringskontroll.

Bidragsförskott, tillvägagångssätt vid återkrav; betydelsen av att beslut om bidragsförskott delges den underhållsskyldige, 77/78:218; – motivering vid avstyrkan av kraveftergift beträffande bidragsförskott, 76/77:146; – kvittning av försäkringskassas fordran för utgivet bidragsförskott mot allmänt barnbidrag, 79/80:308; – begynnelsetiden för bidragsförskott skall beräknas med utgångspunkt från den månad då rätt till bidragsförskott inträtt, 79/80:310; – försäkringskassas handläggning av ärende om indrivning av obetalda underhållsbidrag för utgivna bidragsförskott, 81/82:263; – fråga bl. a. om underrättelse till den underhållsskyldige och om beslutsmotivering, 82/83:208; – verkan av ett mellan föräldrarna ingånget avtal, 82/83:209; – verkan av domstols bedömningar i underhållsfrågan, 82/83:211.

Bilregister, se Fordon.

Bisyssla, fråga om lämpligheten av att militär chef innehar styrelseuppdrag i enskilt företag, 79/80:145; – bisyssla för domare, 84/85:82. Jfr Taxeringsnämnd (Övrigt).

Blindskrift, se Rättegångsbalken.

Blankett, datering i blanketter, 81/82:325.

Bordläggning, se Handläggning.

Boskillnad, tingsrätts åtgärder när bodelningshandling har ingivits, 81/82:49.

Bostadsbidrag, uppskjuten prövning av åberopad inkomstminskning; komplettering begärd, trots att det av återförvisningsbeslut framgick hur den bidragsgrundande inkomsten bestämts, 79/80:326; – myndighets befogenhet att låta besiktiga bostad för att utreda om man och kvinna sammanbor under äktenskapsliknande förhållanden, 79/80:489; – besiktning av hus för kontroll av bidragstagares bostadsförhållanden, 83/84:388; – skyldigheten att ompröva beslut om återbetalningsskyldighet i fråga om bostadsbidrag, 84/85:407.

Bostadslån, dröjsmål med förberedande åtgärd vid handläggning av bostadslåneärende, 77/78:414.

Boutredning, se Socialtjänstlagen (Övrigt).

Brevgranskning, se Kriminalvård.

Brottmål, redovisning av viss utredning i brottmål, 76/77:94; – dröjsmål med handläggning av brottmål, 77/78:55; – formerna för hörande av rättsläkare i brottmålsrättegång, 82/83:20; – fråga om förutsättningarna att avgöra ett brottmål i den tilltalades utevaro, 85/86:61; – se även Översättning.

Byggnadsavgift, fråga om uttagande av byggnadsavgift enligt 5 § 1. lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m., 79/80:470.

Byggnadsförbud, införande av nybyggnadsförbud för att motverka att områden, avsedda för fritidsbebyggelse, tas i anspråk för icke planerat permanentboende; riktlinjer för dispensgivning, 79/80:473; – som förutsättning för dispens från bl. a. nybyggnadsförbud i avvaktan på stadsplan har uppställts att byggnadslovssökande undertecknar avtal med villkor angående marköverlåtelse och betalning av framtida gatukostnader. Frågor om de olika villkorens förenlighet med byggnadslagstiftningen och dess syften, 82/83:385; – se även Fullföljd av talan.

Byggnadslov, ofullständig ansökan om byggnadslov till byggnadsföretag, som omfattas av det allmänna tätbebyggelseförbudet, bör ej handläggas som begäran om förhandsbesked utan som ansökan om dispens därest företedda handlingar utgör tillräckligt underlag för dispensprövning, 77/78:325; – fråga om rättsenligheten av ett system, varigenom införts en form av köpeskillingskontroll i samband med handläggning av ärenden om byggnadstillstånd för icke statligt belånade bostadshus, 77/78:371; – kritik mot byggnadsnämnd för att byggnadsföretag meddelats byggnadslov, som stred mot byggnadsplan utan att dispensprövning dessförinnan ägt rum. Kritik jämväl mot beslutets utformning, 80/81:457; – byggnadsnämnds handläggning av ärenden rörande tillstånd att anordna båtbryggor, 81/82:376; – fråga om sökanden kan åläggas bestyret att sköta kommunicering med ägare till grannfastigheter, 83/84:337; – fråga om uttagande av avgift vid förhandsförfrågan, 83/84:339; – underlåtenhet att iaktta bestämmelser i 56 § byggnadsstadgan i fråga om yttrande från yrkesinspektionen, 83/84:343; – fråga om litispendens i byggnadslovsärende, när avstyckningsärende ej var slutligt avgjort, 83/84:345; – fråga om en byggnadsnämnd haft rätt att bevilja byggnadslov trots att erforderligt tillstånd till företaget

enligt miljöskyddslagen inte förelåg, när byggnadslovet beviljades. Dessutom fråga om byggnadsnämnds befogenhet att delegera sin beslutanderätt, 84/85:351; – vissa frågor om villkor för byggnadslov, 84/85:355; – se även Avskrivningsbeslut, Avvisningsbeslut, Byggnadsavgift, Olovligt byggande.

Byggnadsplan, se Fullföljd av talan.

Camping, se Strandskydd.

Censur, se Filmcensur.

Daghem, se Barnavård, Socialtjänstlagen.

Data, se Allmänna handlingar, Efterlysning, Införsel, REX-systemet, Uppbörd (Indrivning av skatt).

Datalagen, se Personregister.

Datering, se Blankett.

Delegation, iakttagandet av delegationsregler i barnavårdsärende, 78/79:130, 81/82:167; – kritik mot kriminalvårdsnämnden för handläggningen av ärende, vari beslutanderätten i fråga om frigivningspermission delegerats till övervakningsnämnd. Fråga om innebörden av att delegation återkallas, 82/83:130; – brist i delegationshänseende vid handläggning av ett disciplinärende, 84/85:239; – se även Byggnadslov, Kommunal kompetens, Psykiatrisk vård, Taxeringsnämnd (Beslutsförfarandet).

Delgivning, genom uniformerad polisman, 77/78:137; – av förundersökningsmaterial, 78/79:63; – olämpligt bedrivna delgivningsförsök i skatteärende. Fråga om innebörden av surrogatdelgivning, 78/79:312; – av nybyggnadsförbud, 78/79:386, 79/80:473; – beslut om körkortsåterkallelse skall delges körkortshavaren personligen även om denne har ombud, 78/79:449; – underrättelse om beslut innefattande föreläggande enligt lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m. bör ske genom delgivning, 80/81:469; – partsdelgivning i avhysningsmål, 81/82:343; – delgivning enligt 12 § delgivningslagen har skett med den söktes hustru, meddelande om delgivning har också sänts till hustrun, 83/84:50; – delgivning enligt 13 § delgivningslagen med ett aktiebolag i ett konkursmål, 84/85:333; – delgivning av utmätningsbevis, 85/86:367; – se även Betalningsföreläggande, Rättegångsbalken, Svarsfrist.

Demonstrationer, omhändertagande av demonstrationsplakat, 77/78:93; – barnstugepersonals deltagande i demonstrationer på arbetstid, 81/82:207; – fråga om tidpunkt för meddelande av tillstånd att anordna första maj-demonstration, 85/86:161; – se även Ålidhem.

Deposition, se Polismyndighet.

Diabetiker, se Berusad.

Diarieföring, se Allmänna handlingar.

Disciplinansvar, fråga om ärende angående disciplinansvar för en skötare har bort handläggas i arbetsrättslig eller offentligrättslig ordning, 84/85:239; –

handläggningen hos kriminalvårdsstyrelsen av ärenden om ifrågasatt disciplinansvar för kriminalvårdens befattningshavare, 85/86:183; – se Anhållande, Dom, Domstolshandlingar, Läkare, Militär övning, Tvångsmedel.

Disciplinbot, ändring av bestämmelse om disciplinbots storlek samt nedsättning av disciplinbot som ålagts värnpliktig, 78/79:100.

Disciplinmål, felaktigt åläggande av straff i disciplinmål, 77/78:151; – myndighets sammansättning vid avgörande av disciplinärende, vari anmaning enligt 14 kap. 1 § lagen om offentlig anställning utfärdats, 79/80:454; – tillämpningen i disciplinmål av stadgandet om undanhållande, 80/81:178, 81/82:149; – undanröjande av beslut i disciplinmål, 80/81:174; – handläggning av mål rörande trafikskador, 81/82:155; – arkivering av kontrollkort i disciplinmål, 81/82:152; – utredning i disciplinmål av frågor om uppsåt vid misstanke om undanhållande, 83/84:137; – se även Ersättningsmål, Kommunicering, Militärt straffregister, Värnpliktig. Jfr Avstängning, JO, Kriminalvård, Tillrättavisning.

Djur, avlivning av hund, 78/79:61; – hälsovårdsnämnds tillvägagångssätt vid avlivning av katter som vållar sanitära problem, 78/79:458; – frågan om lagligheten och lämpligheten av att juridisk person förordnas som tillsynsman enligt djurskyddslagen, 80/81:487.

Dokumentation, se Barnavård, Tjänstetillsättning, Upphandling, Vårdnad om barn.

Dom, frångående av beslut om dom och förordnande om fortsatt handläggning, 77/78:121; – avfattning av dom i förenklad form, 77/78:122; – dom i förenklad form när 33 kap. 2 § brottsbalken tillämpats beträffande påföljden, 83/84:43; – dom har åsatts nytt datum för att fullföljdsinlaga skulle kunna upptas som i rätt tid inkommen, 78/79:34; – tolkning av dom rörande handikappersättning, 78/79:452; – disciplinansvar för domare som underlåtit att meddela dom i vårdnadsmål, 80/81:17; – fråga om avkunnande av dom vid särskilt utsatt sammanträde, 82/83:27; – dröjsmål med expediering av dom i tvistemål, 84/85:21; – fråga om domstols skyldighet att underrätta part om dom i tvistemål, 84/85:76; – olämpligt skrivsätt i en dom av en länsrätt, 84/85:410; – se även Beslag, Förvaltningsprocess, Ränta, Rättegångsbalken, Rättelse, Översättning.

Domare, se Bisyssla, Myndighetsmissbruk, Vårdslös myndighetsutövning.

Domsbevis, bristande noggrannhet vid utfärdande av domsbevis, 79/80:104, 81/82:18; – felaktigt domsbevis, 80/81:112; – underlåtenhet att utfärda domsbevis, 82/83:27.

Domstolsförhandlingar, felaktigt föreläggande för part att inkomma med läkarintyg, 77/78:120; – framställning angående skydd för allmän ordning och säkerhet vid domstolsförhandlingar, 76/77:26; – legitimationskontroll vid domstolsförhandling, 76/77:28; – se även Dom, Förvaltningsprocess, Vittne, Vittnesförhör.

Domstolshandlingar, disciplinansvar för domare som kastat bort vissa av part ingivna handlingar i ett expropriationsmål, 79/80:18; – se även Vårdslös myndighetsutövning.

Domstolsverket, se Rättshjälp.

Domstolsärende, tingsrätts handläggning av vårdnadsärenden, 77/78:124; – se även Service.

Dop, fråga om prästs skyldighet att på föräldrars begäran döpa barn, 79/80:482.

Dröjsmål, se Allmän försäkring, Allmänna handlingar, Bostadslån, Brottmål, Dom, Handläggning, Införsel, Laga kraft, Omsorgsvård, Rättegångsbalken, Tjänstetillsättning, Valuta, Åtal.

Dödsbo, se Taxeringsprocess (Besvärsrätt m. m.), Socialtjänstlagen (Övrigt).

Dödsfall, se Kriminalvård, Polismyndighet.

Ed, se Konkurs, Vittne, Vittnesförhör.

Efterforskningsmetoder, se Taxeringskontroll.

Efterlysning, undersökning om en person är efterlyst, när polisens datateminal är ur funktion, 79/80:139.

Entledigande, i fall där anställd, som beskylls för brott mot tystnadsplikt, själv sagt upp sig har JO rekommenderat att myndigheten låter den anställde tänka över sin situation och tala med företrädare för facket innan uppsägningen accepteras, 77/78:313; – av biträde enligt rättshjälpslagen, 85/86:19.

Ersättning, försvarets civilförvaltnings handläggning av ärenden om ersättning till värnpliktiga som skadats under militärtjänstgöring, 78/79:93; – handikappersättning till blind med ledarhund, 78/79:452.

Ersättningsmål, motivering av beslut i ersättningsmål, 77/78:158; – handläggning av mål rörande trafikskador, 81/82:155; ansvar för förkommen materiel, 83/84:143.

Exekutiv auktion, vid exekutiv auktion å andel i kommanditbolag skall iakttagas reglerna om försäljning av utmätt rättighet, 76/77:225; – medtagande av nyttjanderätt (jakträtt) i sakägarförteckning, 81/82:345; – exekutiv auktion på fastighet, uttalande om lägsta godtagbara bud, tillträdet 85/86:369; – se även Kungörelse, Utmätning, Utsökningsmål.

Exekutionstitel, rutiner i REX-systemet för granskning av exekutionstitel, 82/83:366; – se även Handräckning.

Expeditionskungörelsen, återbetalning av del av avgift som erlagts vid ansökan om betalningsföreläggande sedan ansökan avvisats, 80/81:114.

Faderskap, se Barnavård, Socialtjänstlagen.

Familjevårdsplacering, se Kriminalvård.

Fastighetstaxering, se Taxeringsnämnd (fastighetstaxering).

Filmcensur, förutsättning för att förbjuda inslag om narkotika, 83/84:323.

Filmupptagning, vid offentligt sammanträde enligt miljöskyddslagen, 84/85:413.

Firma, länsstyrelses granskningsskyldighet vid firmaregistrering, 78/79:468.

Flyttningsanmälan, handläggning av flyttningsanmälan från omyndigförklarad, 76/77:296; – flyttningsanmälan såvitt gäller barn under frånskilda föräldrars gemensamma vårdnad, 82/83:338.

Flyttningslagen, tillämpning av lagen (1967:420) om flyttning av fordon, 77/78:276.

Folkbokföringen, omfattningen av folkbokföringsmyndighets prövning av anmälan om utflyttning från riket, 77/78:398; – felaktig mantalsskrivning; – yttrande från den enskilde inhämtades inte. 81/82:327; – felaktiga grunder för att ifrågasätta beslut om ändrad kyrkobokföring, 81/82:333; – kommuniceringsrutiner i folkbokföringsmål, 82/83:338; – bristande kommunikation i folkbokföringsärende, 85/86:422; – formulär för dödsfallsintyg och släktutredning, 84/85:215; – sekretess för spärrad adress, 84/85:282; – folkbokföringskontroll – gifta kvinnor har tillfrågats bl. a. varför de inte varit bosatta på samma adress som deras män, 85/86:412; – se även Flyttningsanmälan.

Folk- och bostadsräkning, kritik av information beträffande äkta makars uppgiftslämnande vid folk- och bostadsräkningen 1975, 77/78:405.

Fordon, kontroll av fordon, 78/79:60, 79/80:127; – avställning av fordon, 83/84:370.

Fotograferingsförbud, se Skyddslagen.

Fotokonfrontation, genomförande och redovisning av, 76/77:114; – förfarandet vid, 78/79:61, 79/80:126, 83/84:67, 85/86:118; – mer än en konfrontation mellan samma parter bör undvikas, 79/80:124.

Fotokopiering, tillåtligheten i att fotokopiera privata handlingar som påträffats vid husrannsakan, 82/83:42.

Fribiljettsförmån, se Otillbörlig belöning.

Frigång, se Kriminalvård.

Frihetsberövad, Frihetsberövande, redovisning av frihetsberövande, 78/79:61, 81/82:48; – se även Häktad, Kriminalvård, Visitering.

Fritid, sjukskriven värnpliktigs rätt till fritid, 77/78:153.

Fullföljd av talan, fråga om skyldighet för SJ att meddela besvärshänvisning i vissa fall, 77/78:410; – fullföljdshänvisning eller lagakraftbevis i ärenden hos länsstyrelse om fastställelse av byggnadsplan och stadsplan och om upphävande av strandskydd. Tolkning av fullföljdsförbudet i 150 § byggnadslagen, 78/79:383, 389; – utgångspunkt för beräkning av besvärstid vid klagan över nybyggnadsförbud, 78/79:386; – fråga om hälsovårds-

nämnd, som meddelat föreläggande rörande anskaffning av sopkärl, får meddela förnyat föreläggande, denna gång vid vite, innan besvär över det första prövats, 78/79:495; – besvär över beslut att ej ge tillstånd till inköp enligt lagen om försäljning av teknisk sprit m. m., 79/80:331; – information om tid för fullföljd av talan mot dom, 81/82:45; – socialförvaltnings åtgärder med inkomna handlingar som har innefattat besvär, 81/82:169; – kritik mot länsstyrelse för att den inte har berett klaganden tillfälle att utveckla grunderna för sin talan i ett besvärsärende, 82/83:439; – besvärshänvisning ej lämnad när utskrivningsnämnd meddelat villkor, 83/84:207; – fullföljd av talan mot beslut att avvisa vadeanmälan, 84/85:21; – se även Barnavård, Dom, Fordon, Handläggning, Kommunalbesvär.

Fullmakt, se Arbetsmarknadsstöd, Redovisning.

Fångförhör, se Militär övning.

Fängsel, användning av, 79/80:94, 129; – se även Häktad, Kriminalvård.

Förhandsgranskning, se Skyddslagen.

Förhör, politisk åskådning behöver ej uppges vid förhör, 79/80:62; – bristande hänsyn till minderårig, vars föräldrar tagits i förhör, 79/80:529; – person, som införts för utredning om rattonykterhetsbrott, ej samtidigt hörd om andra brott, 80/81:124; – konceptanteckningar från förhör, 80/81:126; – se även Anhållande, Bandspelare, Polismyndighet. Jfr Vittne, Vittnesförhör.

Förlikning, se Protokoll.

Förläggning, beskaffenheten av förläggningslokaler, 77/78:162.

Förmyndare, legal förmyndares befattning upphör i och med att barnet blir myndigt; särskilt beslut härom ej erforderligt, 79/80:105; – iakttagelser och uttalanden med anknytning till förmynderskapslagstiftningen, 80/81:20, 85/86:68; tingsrätt bör inte utan närmare prövning till förmyndare eller god man förordna person som redan innehar ett större antal sådana uppdrag, 82/83:31; – se även Barnavård.

Förmån, se Polismyndighet (deposition av konst, rabatt i kiosk).

Förpassning, se Polismyndighet.

Förseningsavgift, se Sanktionsavgifter.

Försäkringsrätt, se Förvaltningsprocess, Socialförsäkring.

Försäljning, försäljning av övertalig eller kasserad materiel och inventarier, 83/84:365.

Förtal, ansvar ifrågasatt mot lagman för förtal, 85/86:19.

Förtroendenämnd, överlämnande av klagomål till, 81/82:258; – handläggning av ärende, 84/85:243.

Förundersökning, i kopplerifall, 77/78:80; – skyldighet att inleda förundersökning, 79/80:58; – kritik av förundersökning mot vårdare på kriminal-

vårdsanstalt vilken anhållits och häktats som misstänkt för att ha fört in narkotika på anstalten, 80/81:59; – omständigheter som talat till den misstänktes förmån har ej tillräckligt beaktats, 80/81:79; – nedläggning av förundersökning mot utländsk medborgare som ej finns kvar i riket, 80/81:117; – handläggning av förundersökning angående brott av polisman, 81/82:65; – tillvägagångssätt vid konfrontation, 82/83:105; – hämtning till förhör, underrättelse om anledningen därtill m. m. 82/83:54; – beslutande myndighet vid avbrytande av förundersökning, 82/83:104; – skälig misstanke om brott mot ledamot av bolagsstyrelse?, 85/86:154; – underlåtenhet att anordna vittneskonfrontation, 85/86:155; – se även Allmänna handlingar, Arrest, Bandspelare, Brottmål, Delgivning, Fotokonfrontation, Förhör, Gripande, Husrannsakan, Personlig integritet, Polismyndighet, Taxeringskontroll, Tryckfrihet.

Förvaltningslagen, fråga om ansökan till tjänst kommit in i tid som avses i 7 §, 80/81:446; – tillämpning av 7 §, 83/84:381; – vägledningsplikt enligt 8 § i massärenden hos intagningsnämnd, 78/79:397; – i besvärsärende hos länsbostadsnämnd, 78/79:492; – i tillståndsärende hos riksskatteverkets alkoholbyrå, 79/80:331; – tillämpningen av 17 § i ärende om återanställning hos hovrätt, 80/81:455; – självrättelse enligt 19 § av beslut i tjänstetillsättningsärende, 80/81:440; – fråga om förvaltningslagen är tillämplig i ärende om avstängning från tjänst, vilket kan överklagas genom kommunalbesvär, 80/81:451; – underlåtenhet att tillämpa förvaltningslagens bestämmelser vid behandling av en ansökan om arbetsmarknadsutbildning, 83/84:350; – uttalanden angående motivering i efterhand av beslut rörande ansökningar om konstnärsbidrag, 85/86:405; – se även Allmän försäkring, Arbetsmarknaden, Barnavård, Byggnadslov, Fordon, Fullföljd av talan, Jäv, Kriminalvård, Motivering av beslut, Myndighetsutövning mot enskild, Skolan, Svarsfrist, Taxeringsnämnd.

Förvaltningsprocess, muntlig förhandling i förvaltningsdomstol, 81/82:298; – handläggning i länsrätt av mål om verkställighet av umgängesrätt, 81/82:241; – kommunikationsrutiner i kammarrätt, 81/82:317; – rättelse av dom och redovisning av skiljaktig mening, 81/82:318; – dröjsmål hos försäkringsrätt med handläggning av mål angående sjukpenning, 81/82:259; – dröjsmål i en länsrätt vid prövning av underställt beslut om omedelbart omhändertagande enligt 8 § lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) samt andra frågor rörande handläggningen av mål enligt den lagen, 83/84:407; – muntlig förhandling i mål vid länsrätt om vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM), 83/84:419; – domares skyldighet att inställa sig på sin arbetsplats under sessionsfri dag, 83/84:420; – se även Kommunalbesvär, Taxeringsprocess.

Förvandlingsstraff, se Straffverkställighet.

Förvar, verkställighet av beslut om tagande i förvar, 79/80:167; – offentligt biträde åt två förvarstagna utlänningar har vägrats använda telefon på ett häkte, 82/83:149; – fråga om tillräcklig grund förelegat för tagande i förvar enligt 50 § utlänningslagen, 85/86:142; – se även Sjukvård.

Förvisning, bristfällig förberedelse vid försök att verkställa förvisningsdom, 77/78:110.

Gatumusik, se Polismyndighet.

Gemensam vårdnad, se Flyttningsanmälan.

God man, avveckling av godmanskap, 79/80:106; – interimistiskt förordnande av god man för en person utan att denne fått tillfälle att yttra sig, 82/83:29; – handläggning av ärenden om förordnande av god man enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken, 82/83:30; – fråga om utredning i ärende angående förordnande av god man enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken, 84/85:83; – fråga huruvida godmansförordnande enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken inverkar på huvudmannens rättsliga handlingsförmåga. Tillika fråga om jäv för god man, 84/85:85; – se även Allmänna handlingar, Förmyndare, Redovisning, Överförmyndare.

Gripande, på sjukhus av misstänkt, 78/79:56; – av ungdomar och behandlingen av dem samt anmälan om gripande till åklagare nattetid, 85/86:100; – se även Anhållande.

Grundlagarna, yttranden över 1973 års fri- och rättighetsutrednings betänkande "Medborgerliga fri- och rättigheter; regeringsformen", 76/77:298.

Grustäkt, barnolycksfall i ett grustag har aktualiserat tillämpningen av vissa föreskrifter i allmänna ordningsstadgan och av vissa anvisningar, 79/80:507.

Gåva, se Kommunal kompetens.

Gåvoskatt, förslag till vissa lagändringar, 82/83:337.

Handelsbolag, se Indrivning, Uppbörd (Arbetsgivaransvar m. m.).

Handikappersättning, se Ersättning.

Handläggning, fråga om tjänsteman, som enligt ett statligt verks interna föreskrifter skall "delta i beslutet" i visst ärende, vilket avgörs av verkschefen, är skyldig att närvara personligen vid föredragningen inför verkschefen, 79/80:322; – felaktig handläggning i länsstyrelse av ärende angående förordnande av revisor i ekonomisk förening, 77/78:389; – dröjsmål vid länsstyrelses handläggning av ärende om besvär över tidsbegränsat byggnadslov, 78/79:390; – i mål om omhändertagande för utredning bör länsrättens sakprövning ske skyndsamt, 79/80:281; – handläggning av ärende om körkortsåterkallelse, 78/79:469; – fråga om länsstyrelse i ärende om anläggande av skjutbana borde ha hört angränsande kommun i annat län; tillika fråga om handläggningstid, 79/80:328; – länsbostadsnämnds handläggning av besvärsärende rörande bostadsbidrag (dröjsmål, underlåten sakprövning, utebliven besvärshänvisning), 78/79:492; – felaktig handläggning i riksskatteverkets alkoholbyrå av visst tillståndsärende (underlåten sakprövning, utebliven besvärshänvisning), 79/80:331; – statlig myndighet har remitterat utredningar till kommun för yttrande. Remisserna har besvarats av kommunstyrelsen, ej kommunfullmäktige. Fråga om riktigheten härav, 76/77:265; – fråga om tjänstemans skyldighet att mottaga och utkvittera skrivelser ställda till honom under myndighetens adress, 77/78:412; – bevakning av bortavarande tjänstemans post, 78/79:222; – öppnande av post ställd till namngiven tjänsteman, 82/83:248; – brister i skolstyrelses posthämtnings- och sorteringsrutiner, 80/81:446; – myndighets skyldighet att besvara brev, 80/81:455; – byggnadsnämnd är skyldig att behandla begäran från fastighetsägare om

ingripande mot byggnadsåtgärder på grannfastighet, 80/81:468; – handläggning av ärende rörande tillämpningen av lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m., 80/81:469; – kommunal fritidsnämnd har anordnat filmförevisning för minderåriga i strid mot bestämmelserna i "biografförordningen" (1959:348). Kritik häremot, 80/81:496; – socialhjälpsärende har bordlagts utan att tid för slutlig prövning angetts, vilket medfört att slutligt beslut i ärendet inte har meddelats, 81/82:231; – skolkontors handläggning av begäran från försäkringskassa om s. k. förstadagsintyg, 82/83:382; – handläggningsordning och nämnders sammansättning vid besvarandet av remisser från statliga tillsynsorgan, 83/84:404; – när har en handling kommit in till en myndighet?, 85/86:421; – olika förfarandefrågor i samband med ett beslut att ändra sammansättningen av en betygsnämnd för bedömning av en doktorsavhandling, 85/86:383; – se även Arbetsmarknaden, Avskrivningsbeslut, Avvisningsbeslut, Barnavård, Bidragsförskott, Bostadsbidrag, Byggnadslov, Disciplinansvar, Disciplinmål, Domstolsärende, Ersättning, Ersättningsmål, Flyttningsanmälan, Fordon, Förtroendenämnd, Förvaltningsprocess, God man, Häktningsförhandling, Inskrivningsmyndighet, JO, Körkort, Offentligt biträde, Personalkontroll, Rättshjälp, Service, Socialtjänstlagen, Svarsfrist, Taxeringsnämnd, Tjänstetillsättning, Tystnadsplikt, Upphandling, Utlänning, Valuta, Vapenvägrare, Vårdslös myndighetsutövning, Värnpliktig.

Handräckning, kritik mot länsstyrelse för handräckning enligt 191 § UL för flyttad bils återställande till ägaren, 77/78:276; – förutsättningar för handräckning enligt 191 § UL för återtagande av presenningar hos tredje man; fråga bl. a. om ny exekutionstitel, riktad mot tredje man, erfordrats, och om inte förrättningen i vart fall bort inställas och underrättelse tillställas tredje man, 79/80:388; – handräckning utan täckning i exekutionsurkund, 82/83:377; – enligt 94 § BvL, 81/82:172; – handräckning på kriminalvårdsanstalt, 82/83:373; – se även Konsumentkreditlagen.

Hastighetskontroll, se Polismyndighet.

Helikopter, se Polismyndighet.

Hemförlovning, beslut om hemförlovning med retroaktiv verkan, 80/81:174.

Hemvärnet, utnyttjande av hemvärnspersonal för bevakning av militära förråd m. m., 81/82:125.

Hittegods, se Polismyndighet.

Hot mot krigsman, se Missfirmelse mot krigsman.

Hund, se Polismyndighet.

Hundskatt, hundskattekontroll, 82/83:339.

Husrannsakan, för eftersökande av efterlyst person, 76/77:112; – i personbils motor- och bagageutrymmen efter anonym anmälan om förmodat stöldgods i bilen; protokoll över åtgärden ej upprättat, 77/78:129; – felbedömningar av åklagare vid bruk av tvångsmedel för beslagtagande av pass, 79/80:48; – polismans köp av föremål som påträffats under husrannsakan, 81/82:99; – hos konkursförvaltare, 82/83:39; – beslag eller "fortsatt

husrannsakan", 82/83:42; – i advokats bostad för eftersökande av efterlyst person grundad på anonymt tips, 85/86:123; – tillräcklig grund för husrannsakan enligt 20 § polislagen?, 85/86:149; – tolkningen av uttrycket husrannsakan "hos den misstänkte", 85/86:154; – se även Provokation, Taxeringskontroll, Tvångsmedel, Utlänning, Visitering.

Häktad, åklagares rätt att vägra häktad motta besök vid kollusionsfara, 78/79:40; – tillhandahållande av skrivmaterial åt häktad, 78/79:69; – stöd och hjälp åt frihetsberövad, 79/80:137; – förvaring av häktad som undergått rättspsykiatrisk undersökning, 78/79:117; – vägran att bistå häktad med införskaffande av röstkort, 80/81:261; – prövning om besök hos häktad skall vara bevakat, 81/82:117; – häktad i ett mål har felaktigt frigivits efter dom i annat mål, 81/82:18; –spännbälteslägggning, behörighet att fatta beslut om sådan åtgärd, 82/83:147; – häktads anonymitetsskydd, 83/84:132; – offentlig försvarares tillträde till allmänt häkte på kvällstid, 83/84:134; – se även Kriminalvård.

Häkte, förhållandena på allmänna häktet i Stockholm, 79/80:170; – se även Barnavård, Förvar, Häktad, Kriminalvård, Straffverkställighet.

Häktning, se Förundersökning, Tvångsmedel.

Häktningsförhandling, handläggningen vid häktningsförhandling i mål om våldförande m. m., 83/84:19.

Häktningstid, avräkning av, 76/77:40, 77/78:60.

Hälsovård, förutsättningar för hälsovårdsnämnds ingripande mot slamavskiljare avsedd för BDT-vatten, 78/79:465; – hälsovårdsnämnds skyldighet att i förväg underrätta fastighetsägare om inspektion av uthyrd lägenhet, 82/83:442; – se även Djur, Fullföljd av talan, Miljöskydd, Tystnadsplikt.

Hämtning, felbedömningar av åklagare vid bruk av tvångsmedel, 79/80:48; – värnpliktig har efterspanats för hämtning till värnpliktstjänstgöring trots anmält laga förfall, 80/81:168; – se även Arrest, Förundersökning, Journal, Polismyndighet.

Identitetskontroll, se Pass, Polismyndighet.

Illojal maktanvändning, kommunal taxeringsrevisors åtgärder vid taxeringskontroll, 82/83:250. Se även Byggnadsförbud, Tjänstetillsättning.

Immunitet, se Riksåklagaren.

Indrivning, kronofogdemyndighets indrivningsåtgärder beträffande skattskyldig som blivit dubbeltaxerad och besvärat sig häröver samt betalat den skatt som debiterats med anledning av den ena taxeringen, 76/77:220; – upprepade indrivningsåtgärder trots att anstånd med inbetalning av skatt tidigare beviljats, 81/82:348; – indrivning av skatter m. m. trots att uppskov lämnats enligt amorteringsplan, 82/83:343; – indrivning av skatt hos delägare i handelsbolag, 82/83:366; – oberättigade skattekrav och ADB-rutiner m. m., 83/84:265; – indrivning i Sverige av underhållsbidrag, som ådömts i Norge. Fråga om preskriptionsinvändning skall bedömas enligt svensk eller norsk rätt och om rättskraft i utsökningsmål, 85/86:372; – se även Konkurs, Säkerhet för skattefordringar, Uppbörd (Indrivning av skatt).

Information, se Fullföljd av talan, Pension, Service, Skolan, Tryckfrihet.

Införsel, framställning angående ändring i 15 § andra stycket införsellagen, 76/77:211; – dröjsmål vid införsel (löneutbetalning via dator), 78/79:233, 82/83:375; redovisning av underhållsbidrag som innehållits genom införsel har fördröjts till följd av arbetsgivares datautbetalningsrutiner, 79/80:399; – fråga om förrättningsman i ett införselmål får fråga gäldenärs grannar om dennes personliga förhållanden, 80/81:381.

Inhibition, förfarandet vid beslut om inhibition i brådskande fall, 77/78:415; – fråga om inhibition av slutbevis sedan dom meddelats efter sökt återvinning, 84/85:78; – se även Allmän försäkring, Taxeringsprocess, Utmätning.

Inkomstbringande åtgärder, myndighets befogenhet att vidta inkomstbringande åtgärder (medverka vid medaljutgivning), 76/77:292.

Inskrivningsmyndighet, inskrivningsärende har formlöst återsänts till ingivaren, 81/82:52; – anmälan till inskrivningsmyndighet enligt 19 kap. 20 § jordabalken, 82/83:29, 84/85:21; – vilandeförklaring av ansökan om inteckning i avsaknad av samtycke av f. d. make, 83/84:32; se även Tingsnotarie.

Insulin, se Berusad.

Inteckning, se Inskrivningsmyndighet, Vårdslös myndighetsutövning.

Integritet, se Personlig integritet.

Interimistiskt beslut, fråga om interimistiskt beslut kan meddelas i ärende enligt 64 § lagen om handel med drycker, 83/84:375; – se även Allmän försäkring, Vårdnad om barn.

Invandrare, se Val.

Jakt, försöksverksamhet med samordnad älgjakt. Naturvårdsverkets tillämpning av reglerna om registrering av älgjaktsområde, 78/79:497.

JO, tillsynskompetens 76/77:205, 76/77:263 (taxering), 77/78:242, 78/79:193, 79/80:315, 80/81:353, 81/82:280, 82/83:221, 83/84:220, 84/85:259, 85/86:310; – omfattningen av JO:s prövning av riktigheten i sak av beslut i disciplinärende, 78/79:370; – utrymmet för JO:s ingripande i arbetstvist inom den offentliga sektorn, 78/79:377; – JO:s prövning av kommuns ansvar för tillämpningen av vårdlagstiftningen, 79/80:268; – begäran om disciplinåtgärd mot kommunal befattningshavare när kommunen redan upptagit och sedermera avgjort eget ärende om disciplinåtgärd, 79/80:456; – vissa klagomål har överlämnats till förtroendenämnderna i landstingen, 81/82:258; – byggnadsnämnds handläggning av remiss från JO, 83/84:404.

Journal, skyldighet för läkare att i journal anteckna omständigheter som ligger till grund för hämtningsbeslut, 84/85:226; – förvaring av journal på sjukhus, 85/86:336; – förvaring av patientjournal på barnavårdscentral, 85/86:339.

Jämkning, se Uppbörd (Jämkning, skatteavdrag m. m.).

Jäv, i tjänstetillsättningsärenden, 79/80:320, 83/84:326; – sakkunnig i ärende hos medicinalväsendets ansvarsnämnd, 81/82:254; – jäv vid taxeringsrevision, 82/83:250, 85/86:365; – fråga om jäv enligt förvaltningslagen i kriminalvårdsärende, 82/83:119; – handläggning av jävsinvändning mot taxeringsintendent, 83/84:317; – fråga om jäv för tjänsteman hos lantbruksnämnd, 83/84:392; – fråga om jäv för ledamöter i styrelsen för en länsstyrelse, 83/84:396; – jäv för ordförande i utskrivningsnämnd, 83/84:203; – fråga om jäv för domare, 84/85:21; – jäv för ledamot i skolstyrelse vid avgivande av yttrande i kommunalbesvärsmål, 84/85:348; – fråga om jäv för en universitetslektor som fungerat som tentator åt en studerande efter det att lektorn meddelat studeranden privatundervisning, 85/86:397; – jäv för ledamot i rennäringsdelegationen vid en lantbruksnämnd, 85/86:420; – se även Allmän försäkring, Barnavård, God man, Handläggning, Polismyndighet, Rättegångsbalken. Jfr Taxeringsnämnd (Övrigt).

Kallelse, se Rättegångsbalken.

Kamratförtryck, ifrågasatt kamratförtryck m. m. inom sjövärnskåren, 80/81:205.

Kollekt, åtal mot kyrkoherde för underlåtenhet att pålysa och upptaga föreskrivna kollekter, 77/78:347.

Kollektiv utskrivning, se Psykiatrisk vård.

Kommunalbesvär, lagen om inskränkning i rätten att föra talan mot offentlig arbetsgivares beslut är tillämplig också när talan skulle ha förts genom kommunalbesvär, 79/80:458; – anmodan att ange de omständigheter på vilka kommunalbesvär grundas; åtgärdens förenlighet med kommunalbesvärsprocessens särdrag betr. principerna för processledning, 81/82:393; – se även Förvaltningslagen.

Kommunal kompetens, fråga om befogenhet för kommunen att i ärende om statsbidrag till lokal landsbygdstrafik låta kommunalt bussbolag från konkurrerande enskilda trafikföretag ta emot sådana uppgifter om deras affärsförhållanden som skulle ha varit hemliga om handlingarna förvarats hos en myndighet, 78/79:330; – skolstyrelses befogenhet att till avgående studierektor såsom minnesgåva överlåta vissa tavlor utgörande inventarier i skolbyggnader, 78/79:336; – uttalanden angående kommuners möjligheter att civilrättsligt disponera över mark som utgör allmän plats och angående förutsättningarna för att i visst fall avvisa försäljare från en tilldelad plats på ett salutorg, 85/86:402.

Kommunal självstyrelse, se Handläggning.

Kommunal taxeringsrevisor, se Taxeringskontroll.

Kommunicering, underlåten kommunicering i disciplinärende, 78/79:370; – i ärende om avstängning från kommunal tjänst, 80/81:451; – i arbetsskadeärende, 81/82:271; – i ackordsärende hos länsstyrelse, 81/82:323; – med tredje man i avhysningsärende, 82/83:355; – i ärenden angående persons lämplighet som biträde enligt rättshjälpslagen, 85/86:19; – se även Allmän försäkring, Barnavård, Byggnadslov, Folkbokföring, Interimistiskt beslut, Kriminalvård, Pensionsgrundande inkomst, Renskötsel, Svarsfrist, Taxeringsnämnd (Utredningsförfarandet), Taxeringsprocess, Upphandling, Utsökningsmål.

Konceptanteckningar, se Förhör.

Konfrontation, se Fotokonfrontation, Förundersökning, Polismyndighet.

Konkurrensbegränsning, se Yttrandefrihet.

Konkurs, anteckningar om tillägg och ändringar vid genomgång av konkursbouppteckning, anteckningarna bör läsas upp för gäldenären före edsavläggelsen, 79/80:107; – utdelning i konkurs för skatter, när lokal skattemyndighet meddelat anstånd med betalning av dem, 83/84:321; – se även Delgivning, Rättegångsbalken, Tillsynsmyndighet i konkurs.

Konst, se Polismyndighet.

Konsultation, se Allmän advokatbyrå.

Konsumentkreditlagen, återtagande av gods som påstås ha sålts till oskäligt högt pris, 81/82:359; – materiella invändningar mot handräckning, 82/83:375.

Koppleri, se Förundersökning.

Kreditköp, se Konsumentkreditlagen.

Kreditupplysning, rättelserutiner beträffande oberättigade skattekrav, 83/84:265.

Kriminalvård, våldsanvändning på kriminalvårdsanstalt, 76/77:125, 82/83:143; – dödsfall på kriminalvårdsanstalt, 82/83:122; – klagomål från fackligt håll angående uteblivna åtgärder inför befarat rymningsförsök, 77/78:165; – beviljande av särskild korttidspermission för intagen, 77/78:172; – förutsättningar för beviljande av korttidspermission, 82/83:110, 83/84:108; – avvikande under bevakad permission från anstalt, 77/78:182; – brister vid planering av beledsagad permission, 83/84:108; – permission i samband med strejk bland intagna på kriminalvårdsanstalter, 78/79:108; – förutsättningar för permission, 78/79:111, 80/81:233; – uttalande om viss kvalifikationstid för permission, 78/79:122; – transportpermission, 79/80:209; – permission och anstaltsplacering, 80/81:225; – kritik mot beviljande av frigång, 79/80:198; – förutsättningar för beviljande av frigång. Även fråga om en intagen kan tillåtas att under en permission bege sig till ett annat land, 85/86:163; – förutsättningar för beviljande av särskild permission, 85/86:168; – en intagen har avvikit under en bevakad permission. Fråga bl. a. om handläggningen av permissionsärendet varit tillräckligt omsorgsfull, 85/86:170; – formerna för bevakning när intagen besöker advokat, 83/84:133; – bevakning vid besök hos intagen i häkte, 84/85:147; – intagens rätt till telefonsamtal med advokat, 76/77:129, 77/78:194; – en intagen som begär telefonsamtal med advokat är inte skyldig att upplysa om anledningen härtill, 85/86:186; – intagens telefonsamtal med kriminalvårdsstyrelsen m. fl., 81/82:112; – kostnad för telefonsamtal till JO, 78/79:126; – intagens rätt att mot stadgad avgift få kopior av beslut, 83/84:136; – intagens rätt till samtal med styresman eller annan tjänsteman, 77/78:192; – anonymitetsskydd för intagen, 77/78:194, 79/80:211; – intagens anonymitetsskydd. Även fråga om användning av s. k. sekretessbevis, 85/86:177; – avbrytande av besök hos intagen, 78/79:125; – avvisande av besökande, 77/78:193, 82/83:141; – brevgranskning vid

kriminalvårdsanstalt, 76/77:131, 77/78:191, 78/79:120, 80/81:255, 81/82:111, 82/83:140; – brevgranskning på allmänt häkte, 84/85:137; – tillämpningen av bestämmelserna om disciplinärbestraffning av intagen, 76/77:134; – fråga om disciplinär bestraffning av intagen för försenad återkomst efter permission, 78/79:121; – fråga om polisanmälan från kriminalvårdsanstalt rörande där förövat brott, 77/78:195; – intagna har disciplinärt bestraffats för gärning som polisanmälts, 81/82:105; – i beslut om disciplinär bestraffning har tagits in även beslut om att den intagne inte skulle få delta i fritidsverksamhet utom anstalten, 82/83:142; – kollektivbestraffning, 81/82:109; – bristfällig utredning i disciplinärende, 81/82:115; – handläggning av disciplinärenden vid kriminalvårdsanstalt, 83/84:131; – kritik mot handläggningen av ett disciplinärende. Den intagne har ej fått veta namnen på dem som rapporterat honom för misskötsamhet, 85/86:187; – motivering av beslut, 84/85:145; – intagens rätt att få del av analysresultat vid urinprovskontroll, 84/85:146; – utformningen av beslut om disciplinär bestraffning, 83/84:131; – besvärshänvisning i disciplinärende på kriminalvårdsanstalt, 76/77:138; – "missnöjesförklaring", 77/78:191; – behandlingen av intagen i anledning av dennes klädsel, 78/79:115; – enrumsplacering enligt 20 § kriminalvårdslagen, 79/80:200; – utredning i ärende om enrumsplacering, 81/82:110; – placering av intagen i avskildhet (23 § kriminalvårdslagen), 80/81:251; – spännbälteslägggning, 79/80:205; – enrumsplacering enligt 50 § kriminalvårdslagen, 78/79:124, 79/80:205, 80/81:253; – placering i s. k. hårdisoleringscell utan normalutrustning, 80/81:255; – åtgärder för att förhindra våldshandlingar mellan intagna, 82/83:145; – en intagen har under promenad på anstaltens rastgård varit belagd med handfängsel, 85/86:188; – användning av fängsel vid transport till sjukhus, 85/86:189; – klädsel under transport, 81/82:114; – intagens klädsel vid transport till sjukhus, 85/86:190; – placering av intagen på häkte i avvaktan på beslut om ny anstaltsplacering, 81/82:115; – fråga om intagen som överförts till sjukhus får vistas i hemmet nattetid, 78/79:122; – kriminalvårdstjänstemans skyldighet att uppge sitt namn, 79/80:211; – kränkande yttrande om intagen, 82/83:146; – läkare ej tillfrågad om antialkoholbehandling av intagen före permission, 80/81:257; – sjukvårdare har ordinerat penicillin åt intagen, 80/81:257; – dröjsmål med att besvara framställningar från intagen, 80/81:258; – dröjsmål med att vidarebefordra intagens passansökan, 80/81:260; – otillräckligt ingripande mot villkorligt frigiven. Kritik mot skyddskonsulent och övervakningsnämnd, 80/81:242; – deltagande i fritidsverksamhet utom anstalt vid sjukskrivning, 80/81:250; – otillräckliga åtgärder med anledning av anmälan om tillgreppsbrott i tjänsten, 83/84:118; – placering av personer med narkotikaproblem för vård i enskilt hem, 84/85:139; – transport för inställelse vid domstol av intagen som kallats till förhandling i dispositivt tvistemål, 84/85:148; – fråga om tillvägagångssättet vid utredning rörande narkotika som påträffats inom kriminalvårdsanstalt, 85/86:180; – handläggningen hos kriminalvårdsstyrelsen av ärenden om ifrågasatt disciplinansvar för kriminalvårdens befattningshavare, 85/86:183; – se även Allmänna handlingar, Anhållen, Delegation, Förundersökning, Handräckning, Häktad, Jäv, Kroppsvisitation, Kroppsbesiktning, Straffverkställighet, Studiemedel, Utmätning, Visitering, Översättning.

Kroppsvisitation, kroppsbesiktning, gränsdragningen mellan kroppsvisitation och kroppsbesiktning, 79/80:194; – kroppsvisitation i samband med polismäns kontroll av bilförare, 82/83:57; – kroppsbesiktning av patienter vid narkomanvårdsenheter och av intagna vid frivårdens behandlingscentral, 84/85:227; – se även Varusmugglingslagen, Visitering.

Kränkande eller eljest olämpligt yttrande, åtal mot kyrkoherde för kränkande uttalande under högmässopredikan, 77/78:347; – se även Förtal, Kriminalvård, Läkare.

Kungörelse, kostnad för kungörelse å bortavarande eller okänd arvinge, 78/79:54; – omfattningen av annonsering enligt kungörandelagen vid exekutiv försäljning av fast egendom, 82/83:375; – tid för kungörelse om exekutiv auktion på lös egendom, 85/86:367.

Kvarstad, se Beslag, Utmätning, Verkställighet.

Kvittning, se Bidragsförskott.

Kyrka, möjlighet att få disponera kyrka för förrättning i svenska kyrkans ordning får inte göras beroende av om den kallade prästen är man eller kvinna, 78/79:462.

Kyrkobokföring, se Folkbokföring.

Körkort, föreläggande enligt 48 § körkortskungörelsen i ärende rörande s. k. villkorat körkort, 77/78:392; – trafiksäkerhetsverkets krav att förrättningsavgift för förnyat körkortsprov skall vara inbetald senast en vecka före omprövningen, 76/77:286; – omfattningen av social centralnämnds uppgiftsskyldighet i samband med personutredning i körkortsärenden, 79/80:259; – socialnämnds skyldighet att avge yttrande i körkortsärende, 82/83:193; – avgift vid förnyelse av körkort, 83/84:362; – handläggningen av ansökningar om körkortstillstånd som inkommer före utgången av löpande spärrtid och innan de enligt vissa bestämmelser tidigast får prövas, 84/85:400; – se även Delgivning, Handläggning, Polismyndighet.

Laga förfall, se Hämtning, Taxeringsnämnd (Anstånd med att lämna självdeklaration).

Laga kraft, dröjsmål med utfärdande av lagakraftbevis, 84/85:76; – fråga angående behov av bevis om att ett beslut av kommunfullmäktige vunnit laga kraft, 85/86:65; – se även Fullföljd av talan.

Lagfart, kontroll av lagfartsförhållanden inför utmätning av fastighet, 82/83:377.

Lagsökning, handläggning av lagsökningsmål, 76/77:108, 78/79:38, 80/81:42, 80/81:115, 81/82:51.

Legitimation, se Polismyndighet, Trafikvakt.

Litispendens, se Byggnadslov, Fullföljd av talan.

Läkare, disciplinär åtgärd mot läkare för olämpligt skrivsätt i remiss, 78/79:180; – för åsidosättande av föreskrifter för klinisk prövning av oregistrerade läkemedel, 78/79:182; – förtroendeläkare vid försäkringskassa har utformat begäran till andra läkare om upplysningar om en försäkrad på olämpligt sätt, 81/82:271; – disciplinär åtgärd mot läkare som brustit i sin skyldighet att visa patient omsorg och respekt, 83/84:198.

Läkarintyg, jfr Domstolsförhandlingar.

Läkarundersökning, offentlig arbetsgivares möjlighet att beordra anställd att genomgå läkarundersökning, 85/86:289; – se även Berusad.

Läkarvård, fråga om värnpliktig vägrats läkarvård, 79/80:158.

Läkemedel, se Läkare.

Maktmissbruk, se Illojal maktanvändning.

Mantalsskrivning, se Folkbokföring.

Medbestämmandelagen, redogörelse för JO:s iakttagelser från lagens första giltighetstid, 78/79:377; – se även Upphandling.

Meddelarfrihet, beslut från hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd, 82/83:237; – meddelarskydd och pressmeddelande, 83/84:251; – sjukvårdspersonals rätt att meddela sig med massmedierna, 83/84:239; – tjänstemans rätt att lämna ut kommunal nämnds protokoll och uppgifter ur protokollen innan protokollen expedierats, 85/86:348.

Medicin, se Anhållen, Kriminalvård.

Mervärdeskatt, kompensation har felaktigt utbetalats för mervärdeskatt på bostadsbyggande. Fråga om återbetalningsskyldighet för mottagaren, 76/77:280; – underlåtenhet att granska televerkets redovisning av mervärdeskatt, 85/86:361; – se även Taxeringskontroll.

Militära rättsvårdskungörelsen, förteckning enligt 55 §, 79/80:169; – se även Disciplinmål.

Militär övning, disciplinär åtgärd mot major och fänrik för tjänstefel vid anordnande av orienteringslöpning inom område där skarpskjutning pågick, 79/80:143; – militär medverkan i civil verksamhet, 82/83:156; – åtal mot major för tjänstefel för åsidosättande av säkerhetsföreskrifter vid skjutövning, 85/86:192; – uttalanden angående vissa övningar i fångförhörstjänst som hållits inom försvaret m. m., 85/86:197; – se även Säkerhetsföreskrifter och säkerhetsåtgärder, Värnpliktig.

Militärt straffregister, anteckningar i militärt straffregister, 83/84:144.

Miljöskydd, länsstyrelses skyldighet att samråda med kommun enligt 26 § miljöskyddslagen rörande anläggande av skjutbana, 79/80:328; – länsstyrelses tillämpning av villkor uppställt i beslut av koncessionsnämnden för miljöskydd, 79/80:497; – fråga om tillsynsmyndighets skyldighet att göra åtalsanmälan vid misstanke om brott mot lagen om hälso- och miljöfarliga varor, 85/86:410; – se även Filmupptagning.

Missbruk av förmanskap, åtal mot löjtnant, 76/77:117, och mot fänrik, 82/83:151, för missbruk av förmanskap.

Missfirmelse, mot underordnad krigsman, 77/78:138; – åtal mot kapten för hot mot krigsman och missfirmelse mot krigsman, 81/82:118; – Misshandel, se Polismyndighet.

Morjärvsfallet, 77/78:62.

Motivering av beslut, motivering vid avstyrkan av kraveftergift beträffande bidragsförskott, 76/77:146; – underlåten motivering av hälsovårdsnämnd i avslagsbeslut i dispensärende, 77/78:409; – bristfällig motivering av beslut i arbetsskadeärende, 81/82:276; – bristfällig motivering av beslut i rättshjälpsärende, 85/86:19; – beslut om avslag på ansökan om statligt utgivningsstöd, 82/83:378; – underlåten motivering i avslagsbeslut angående befrielse från skolgång, 82/83:379; – beslutsmotivering i arbetsskadeärende, dels i det ursprungliga beslutet, dels i beslut efter omprövning, 84/85:253; – uttalanden angående motivering i efterhand av beslut rörande ansökningar om konstnärsbidrag, 85/86:405; – se även Allmän försäkring, Ersättningsmål, Kriminalvård, Taxeringsnämnd, (Beslutsförfarandet), Vapenfri tjänst, Värnpliktig.

Mullvaden, se Polismyndighet.

Muntlig förhandling, se Förvaltningsprocess.

Mutbrott, åtal mot hemsamariter, 82/83:162, 83/84:146; – åtal mot föreståndare vid servicehus, 84/85:172, 85/86:247.

Myndighetsmissbruk, åtal mot lagman för myndighetsmissbruk och vårdslös myndighetsutövning i samband med handläggning av dispositivt tvistemål. Därjämte allvarlig kritik mot handläggningen i ytterligare avseenden, 84/85:21; – åtal mot polisman för myndighetsmissbruk (beslag av filmrulle), 84/85:93; – ansvar ifrågasatt mot lagman för förtal och myndighetsmissbruk samt mot rättshjälpsnämnds ledamöter för vårdslös myndighetsutövning i samband med handläggning av frågor om viss persons lämplighet som biträde enligt rättshjälpslagen. Därjämte kritik mot handläggningen i ytterligare avseenden, 85/86:19; – se Vårdslös myndighetsutövning.

Myndighetsutövning mot enskild, fråga om upphandling innefattar myndighetsutövning mot enskild i förvaltningslagens mening, 79/80:334; – upplåtelser och dispositioner inom statens egendomsförvaltande verksamhet, 79/80:514; – avgränsningen av begreppet, se Åtal mot kommunal taxeringsrevisor, 82/83:250.

Målsägande, hörande av målsägande i mål angående rån, 77/78:123; – underrättelse till målsägande om enskilt anspråk, 79/80:108; – se även Ränta.

Namn, handläggning av ärende om barns namnbyte, 80/81:116.

Naturvårdslagen, se Strandskydd.

Nullitet, beträffande tjänstetillsättningsbeslut, 80/81:433; – beträffande beslut om disciplinpåföljd, 84/85:239; – beträffande betygsnämnds bedömning av en doktorsavhandling, 85/86:383.

Nyttjanderätt, se Exekutiv auktion.

Nåd, betydelse av nådeansökan vid avsedd förpassning för straffverkställighet, 77/78:106.

Näringsförbud, se Annonsering i pressen.

Nöjdförklaring, framställning angående nöjdförklaring vid ovillkorlig dom och skyddstillsyn, 76/77:19; – se även Dom, Kriminalvård.

Obduktion, förutsättningarna att obducera mot anhörigs vilja, 83/84:202.

Offentlig försvarare, entledigande av, 80/81:57.

Offentligt biträde, för barn i mål om samhällsvård, 78/79:175; – handläggning av ansökan hos socialförvaltning och länsrätt, 82/83:188.

Offentligt sammanträde, se Filmupptagning.

Olovligt byggande, fråga om en byggnadsnämnd i ett visst fall har anledning att avvakta andra myndigheters beslut innan nämnden vidtar åtgärd enligt lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m., 83/84:336; – frågor om tillämpning av lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m., 84/85:358.

Olämpligt skrivsätt, se Dom, Poststadgan.

Olämpligt uppträdande, av socialsekreterare vid handläggning av socialhjälpsärende, 81/82:234.

Ombud, rätt för sjukhus att avvisa patientombud, 83/84:194; – se även Delgivning.

Omplacering, av mentalskötare som riktar klagomål mot förhållanden vid sjukhuset m. m. 85/86:293.

Omprövning, se Allmän försäkring, Bostadsbidrag, Taxeringsnämnd (Beslutsförfarandet).

Omsorger om psykiskt utvecklingsstörda, dröjsmål med utskrivning av elev från särskola, 79/80:302; – kravet på samtycke vid inskrivning enligt 34 § omsorgslagen, 80/81:319; – användningen av tvångsmedel inom omsorgerna, 80/81:323; – försöksinskrivning i särskola, 80/81:329; – behörighet för vårdchef att besluta om inskrivning i vårdhem, 83/84:193; – fråga om rätt för omsorgsstyrelse att uppbära patients pension, 84/85:237.

Omyndig, Omyndighetsförklaring, se Flyttningsanmälan, Förmyndare, Utmätning, Överförmyndare.

Opartiskhet, vikten av att befattningshavare i allmän tjänst förhåller sig så att anledning till misstro inte uppkommer om hans integritet och opartiskhet, 78/79:472.

Oskickligt beteende, mot underlydande krigsman, 77/78:138; – disciplinär åtgärd mot kapten för oskickligt beteende, 80/81:136; – disciplinär åtgärd mot kompanichef för oskickligt beteende och tjänstefel, 80/81:138.

Otillbörlig belöning, systemet med fria eller rabatterade biljetter för resor med bl. a. SAS, 78/79:344, 79/80:57; – fråga om lämpligheten av att tjänsteman i statligt verk låtit bjuda sig på förtäring av företag som verket anlitat, 78/79:353.

Parkering, se Flyttningslagen, Handräckning.

Partsdelgivning, se Delgivning, Rättegångsbalken.

Partsinsyn, se Kommunicering, Taxeringsnämnd (utredningsförfarandet).

Pass, länsstyrelse har vid utfärdande av pass ej ägt att, utöver expeditionsavgift, uttaga särskild ersättning för visst översättningsarbete, 77/78:396; – fråga om identitetskontroll vid utfärdande av pass, 85/86:161; – se även Husrannsakan.

Pennalism, se Kamratförtryck.

Pension, information om hur statlig pension beräknats, 79/80:464; – se även Allmän försäkring.

Pensionsgrundande inkomst, fullgörande av kommuniceringsskyldighet, 79/80:435.

Permission, se Barnavård, Kriminalvård, Ungdomsvårdsskola.

Personalkontroll, kritik mot rikspolisstyrelsen och överbefälhavaren för handläggningen av ett ärende om personalkontroll, 84/85:150.

Personalärenden, se Skadestånd.

Personförväxling, se Utmätning, Utsökningsmål.

Personlig integritet, yttrande över utredningens om telefonavlyssning betänkande "Telefonavlyssning", 76/77:321; – integritetskränkande undervisningsformer i psykologiundervisningen vid socialhögskola, 78/79:474; – besiktning i bostadsbidragsärenden för kontroll av enskildas sammanlevandeförhållanden, 79/80:489; – kritik mot kommunala organ för att en urinprovstagning på skolelever i syfte att klarlägga förekomsten av cannibismissbruk genomförts utan att eleverna upplysts om förutsättningarna för undersökningen, 84/85:343; – se även Annonsering i pressen, Införsel, Nykterhetsvård, Opartiskhet, Skolan, Videoteknik, Åsiktsfrihet.

Personregister, frågor om förutsättningarna för att en myndighet skall få föra ett personregister som inte kräver tillstånd enligt datalagen samt för att sekretess skall gälla för ett sådant register, 84/85:402; – innehållet i personregister hos socialnämnd, 84/85:276.

Polisanmälan, se Arbetsmarknaden, Barnavård, Kriminalvård.

Polisinstruktionen, se Berusad.

Polismyndighet, transport av skadad person med polishelikopter, 76/77:104; – frihetsberövad har under busstransport till polisstation fått sitta på golvet, 76/77:116, 79/80:98; – klagomål mot polis angående förfarande vid dödsfall, 76/77:110; – dödsfall i polisarrest, 77/78:134, 85/86:126; – utredning om skador som omhändertagen åsamkats i polisarrest, 81/82:77; – hastighetskontroller med radar, 77/78:97; – förfarandet vid hastighetskontroll, 80/81:130; – landning med polishelikopter på parkeringsplats i

bebyggt område, 77/78:106; – handhavande av ärende angående förpassning för verkställighet av fängelsestraff, 77/78:106; – handläggning av hittegodsärenden, 77/78:115, 132, 83/84:83; – ingripande mot bussförare efter anonym anmälan om misstänkt onykterhet, 77/78:131; – polisrazzia har företagits i fel lokal, 77/78:131; – utlåning av s. k. spaningsfoto på misstänkt, 77/78:127; – utredning i anledning av ansökan om anställning som vaktman, 77/78:137; – anteckningar om medicin till den som är omhändertagen av polisen, 77/78:137; – mindre tillfredsställande identitetskontroll hos polismyndighet, 76/77:113; – medtagande av person till polisstation för identitetskontroll, 80/81:121; – anhållande efter bristfällig identifiering, 79/80:114; – polismans skyldighet att uppge sitt namn, 78/79:69; – kritik mot att polisman inte legitimerat sig, 79/80:98; – jourhavande befäl skyldig att uppge namn på polismän som vidtagit ingripande, 77/78:135; – polismän i tjänst skall kunna styrka sin identitet, 77/78:136; – utredning av polisanmälan från omhändertagen om att polisen bestulit honom på pengar, 78/79:66; – försäljning av förverkade vapen till polisman, 78/79:74; – efterlysning av mentalsjukhuspatient, 78/79:76; – obehörig inblandning i ärende som handläggs av annan polisman, 78/79:77; – åtgärder för fastställande av underårigs ålder, 79/80:94; – förhör med polismän och anordnande av konfrontation efter anmälan om övergrepp mot enskild, 79/80:121; – kontroll av körkort och fordon, 79/80:127; – tjänstefri polismans möjlighet att frivilligt ingripa utanför det egna distriktet, 79/80:131; – bristfällig bevakning av utredning som remitterats till annan polismyndighet, 79/80:118; – fallet Mullvaden (insättande av polisrytteri, biträde med vräkning m. m.), 80/81:68; – felaktig hämtning av yngling till förhör. Ynglingen borde ha erbjudits skjuts hem, 80/81:88; – privat deposition av konst i polishus, 80/81:97; – uppstallning av löslöpande hund, 80/81:104; – jäv för polisman, 80/81:118, 84/85:116; – onödiga motsättningar mellan förälder, som förlorat en dotter i en trafikolycka, och polisen som utrett olyckan, 80/81:122; – synpunkter på polisingripande mot två minderåriga flickor, 80/81:131; – polisman har erhållit rabatt i kiosk, 80/81:133; – åtal mot polisman för misshandel, 81/82:53, 55; – ifrågasatt dröjsmål med avspärrningar i samband med att Almöbron raserades, 81/82:68; – underlåtenhet att ingripa mot störande gatumusik, 81/82:91; – polisens biträde med transport, 81/82:95; – polisens åtgärder vid handräckning enligt BvL, 81/82:172; – vakthavande befäl har lämnat polisstationen under tid då han varit i tjänst, 82/83:79; – kroppsvisitation m. m. i samband med kontroll av bilförare 82/83:57; – polismans åtgärd för att stoppa motorcyklist och vakthavande befäls ansvar för ledningen av förföljande och efterföljande, 82/83:64; – oriktigt omhändertagande av bil, 82/83:71; – utfärdande av riktlinjer för beviljande av tillstånd till torgmöten, 82/83:95; – förflyttning av polismän till annan tjänstgöringsort av disciplinära skäl, 82/83:100; – rättelse av felaktiga parkeringsanmärkningar, 82/83:107; – polismäns användande av skjutvapen vid gripande, 82/83:107; – polismän har tagit fram sina tjänstevapen dels i samband med personell husrannsakan, dels vid ingripande mot en för olovlig körning och rattfylleri misstänkt person, 83/84:97; – bristande organisation vid efterspaning av försvunnet barn, 83/84:79; – handläggning hos polisen av ärende rörande försvunnen person 84/85:132; – fråga i ärende angående påstådd misshandel från polismans sida om vakthavande befäls ansvar för övervakning i samband med avvisitering och insättande i arrest av omhändertagen person, 83/84:95; – polismäns åtgärder till förhindrande av fortsatt olovlig körning, 83/84:99; – polisens biträde åt enskild vid avhämtande av tillhörigheter i föräldrahemmet, 83/84:101; – sjukhuspersonal biträdd av polis vid tvångsmedicinering i bostad, 83/

84:190; – utländsk polismans deltagande i polisutredning här i landet, 84/85:131; – vissa händelser 1983 inom Kalix polisdistrikt (handläggning av förundersökningar om vapen- och jaktbrott, övergrepp i rättssak och falsk tillvitelse, omhändertagande av polismans tjänstevapen m. m.), 84/85:98; – sedan rymning skett från kriminalvårdsanstalt har polisen spärrat ett fordon som hade viss anknytning till rymlingen men som inte tillhörde denne, 85/86:157; – se även Allmän sammankomst, Anhållen, Arbetskonflikt, Arrest, Barnavård, Belöning, Berusad, Beslag, Delgivning, Demonstrationer, Djur, Efterlysning, Fordon, Fotokonfrontation, Fotokopiering, Frihetsberövad, Frihetsberövande, Förhör, Förundersökning, Förvisning, Gripande, Husrannsakan, Häktad, Pass, Provokation, Rättsmedicinsk undersökning, Socialtjänst (LVM), Tillfälligt omhändertagande, Underrättelse, Utlänning, Valuta, Vapentillstånd, Visitering, Översättning.

Polisregister, se Tillfälligt omhändertagande.

Politisk information, se Skolan.

Politisk åskådning, se Förhör, Tjänstetillsättning, Åsiktsfrihet.

Poststadgan, kritik mot en tjänsteman i postverket för avfattningen av en skrivelse till en av verkets kunder med anledning av dennes klagomål till JO angående tillämpningen av poststadgan i visst fall, 84/85:396.

Postöppning, se allmänna handlingar (fråga om utlämnande av allmän handling).

Prejudikat, 80/81:496.

Preskription, se Indrivning.

Prioritering, se Utsökningsmål.

Processledning, se Kommunalbesvär.

Protokoll, protokollföring m. m. när rätten stadfäster förlikning, 83/84:39; – bristfällig protokollföring i tvistemål, 84/85:21; – förfarandet med minnesanteckningar, 85/86:87; – anteckning av skiljaktig mening i protokoll hos högskolestyrelse, 84/85:346; – se även Bandspelare.

Provokation, polisman har under husrannsakan företagit åtgärd som ansetts böra bedömas på ungefär samma sätt som provokation, 77/78:101; – fråga om provokation till brott, 77/78:126.

Prästämbete, se Dop, Kyrka.

Prövningsram, beträffande hälso- och sjukvårdens ansvarsnämnd, 84/85:233.

Psykiatrisk vård, åtal mot överläkare för beviljande av frigång för person, som varit att bedöma som farlig för annans personliga säkerhet, 76/77:156; – kollektiv utskrivning av patienter, 79/80:298; – försöksutskrivning av avviken patient, 82/83:198; – rätt för läkare att översända fotokopia av patients brev till polismyndighet, 80/81:337; – granskning av brev till

patient på sjukhus för psykiatrisk vård, 80/81:332; – intagning på sjukhus med stöd av LSPV. Principer för journalföring, 80/81:334; – intagning på sjukhus trots att vårdintyg var ogiltigt, 82/83:196; – fråga om försöksutskrivning består när LSPV-patient frivilligt återvänder till sjukhus, 83/84:200; – skyldighet anteckna intagningsbeslut i journal, 83/84:197; – sjukhuspersonal har med biträde av polis medicinerat patient i dennes bostad oaktat patienten motsatt sig detta, 83/84:190; – kroppsvisitering av kvinnlig patient på sjukhus för psykiatrisk vård, 80/81:343; – dokumentation av beslut och ansvar för beslut enligt LSPV, 84/85:222; – delegation av överläkares beslutanderätt enligt 20 § LSPV, 84/85:224; – utskrivningsnämndernas verksamhet, 80/81:340, 81/82:256; – påföljdssystemet för personlighetsstörda lagöverträdare, 84/85:218; – bevakning av tid för försöksutskrivning, 84/85:223; – skyldighet för sjukhus att pröva ett dit ingivet vårdintyg, 85/86:300; – väntetider vid de rättspsykiatriska klinikerna m. m., 85/86:280; – anmälningsskyldigheten enligt 20 a § LSPV, 85/86:299; – se även Journal, Ombud, Sjukvård, Videoteknik.

Rabatt, se Polismyndighet.

Rabatterad biljett, se Otillbörlig belöning.

Radionämnden, dess arbetsformer, 77/78:413.

Redovisning, fråga om kommun som haft fullmakt att sköta en alkoholmissbrukares ekonomi haft att lämna redovisning till en god man även för tiden före dennes förordnande, 81/82:239.

Registrering av handling, se Arbetslöshetskassa.

Remiss, se Utsökningsmål.

Renskötsel, lantbruksnämnds åtgärder vid bristfällig renskötsel i koncessionssameby, 78/79:483; – omfattningen av myndighets skyldighet att höra samerna vid nyttjanderättsupplåtelser m. m. inom renskötselns åretruntmarker, 79/80:514.

Reseförbud, 76/77:108.

Rese- och traktamentsersättning, behandling hos statens vattenfallsverk av reseräkningar, 76/77:277.

Reservationsbesvär, kritik mot länsstyrelse för att den inte har berett klaganden tillfälle att utveckla grunderna för sin talan i ett besvärsärende, 82/83:439.

Reservationsrätt, fråga om personlig närvaro vid beslutstillfället är en förutsättning för utövande av statstjänstemans rätt att reservera sig mot verkslednings beslut, 79/80:322.

REX-systemet, ett fel vid inregistrering i REX har inte rättats trots flera påpekanden från gäldenären, 81/82:348; – oberättigade skattekrav och ADB-rutiner för rättelse m. m., 83/84:265; – se även Exekutionstitel, Indrivning, Uppbörd.

Riksåklagaren, fråga om immunitet för främmande ubåt, som trängt in på svenskt territorium, och för dess besättning, 82/83:34.

Rymning, se Kriminalvård.

Ränta, angivande av ränta i brottmålsdom, 79/80:104; – ränteyrkande när åklagare framställer enskilt anspråk för målsägande, 79/80:110.

Rättegångsbalken, fråga om jäv och handläggning av sådan fråga, 80/81:108; – prövning av domstolsbehörighet, 85/86:84; – part har på posten löst ut kallelse till förhandling. Mottagningsbeviset kom dock i retur till rätten utan att vara underskrivet. Förhandlingen inställdes, 80/81:109; – tilltalad för sent delgiven tilläggsstämning, 80/81:111; – förfarandet vid partsdelgivning, 81/82:51; – kontroll av ställföreträdares behörighet, 81/82:50; – dröjsmål med utfärdande av stämning 82/83:24; – tingsrätt har meddelat dom utan att ha utfärdat stämning, 82/83:25; – fråga om förutsättningar för omedelbar huvudförhandling i förenklad form, 84/85:21; – domstols behandling av inlaga som var avfattad med blindskrift (punktskrift), 84/85:79; – fråga om ett bolag fått skäligt rådrum för inställelse vid förhandling i konkursmål, 84/85:333; – förhandlingssekretess, 85/86:90; – se även Bandspelare, Bevisning, Brottmål, Dom, Fullföljd av talan, Jäv, Myndighetsmissbruk, Offentlig försvarare, Protokoll, Rättelse, Service, Tvistemål.

Rättegångskostnad, mål har avskrivits utan att biträde enligt rättshjälpslagen tillfrågats angående kostnadsyrkande, 76/77:105.

Rättelse, av beslut i tjänstetillsättningsärende, 80/81:440; – av dom i tvistemål, 81/82:46, 82/83:26; – av dom i brottmål, 81/82:46, 83/84:44; – se även REX-systemet. Jfr Service, Självrättelse, Uppbörd (Indrivning av skatt); – se även Vårdslös myndighetsutövning.

Rättshjälp, underlaget för bedömning av ansökan om rättshjälp, 77/78:126; – anmälan om behov av rättshjälp i ärende om avvisning, 81/82:103; – handläggningen av frågor om viss persons lämplighet som biträde enligt rättshjälpslagen. Även fråga vilken inverkan en överträdelse av 23 § rättshjälpslagen bör ha på bedömningen av en persons lämplighet som rättshjälpsbiträde, 85/86:19.

Rättshjälpsnämnd, beslutsunderlag för jämkning av rättshjälpsavgift, 83/84:35; – rättshjälpssökandes närvaro vid rättshjälpsnämnds sammanträde, 83/84:51; – se även Kommunicering, Myndighetsmissbruk, Rättshjälp.

Rättskraft, se Indrivning, Utsökningsmål.

Rättslig handlingsförmåga, se God man.

Rättsläkare, se Brottmål.

Rättsmedicinsk undersökning, underrättelse till anhöriga, 79/80:140.

Rättspsykiatriska undersökningar, se Häktad, Psykiatrisk vård.

Röstkort, se Kriminalvård.

Sakkunniga, se Brottmål, Tjänstetillsättning.

Sakägarförteckning, se Exekutiv auktion.

Sanktionsavgifter, yttrande över skattetilläggsutredningens betänkande (SOU 1977:6), 77/78:436; – delgivning av anmaning såsom förutsättning för påförande av dubbel förseningsavgift vid underlåtenhet att avlämna arbetsgivaruppgift, 76/77:249; – tillämpningen av reglerna beträffande sanktionsavgifter. Oriktiga skattetillägg i ett flertal fall, 79/80:436; – utredningsansvaret i ärende om skattetillägg, 81/82:315; – kryssmarkering av rutan för skattetillägg/förseningsavgift, 82/83:298.

Sekretess, se Allmänna handlingar, Journal, Kriminalvård, Rättegångsbalken, Tystnadsplikt, Vårdslös myndighetsutövning.

Service, myndigheternas upplysningsservice; får mottagningstiden inskränkas? 81/82:396; – fråga om skyldighet att lämna part upplysning om skälen i ett av tingsrätt tidigare avkunnat men ännu inte utskrivet och undertecknat beslut, 82/83:28; – myndigheterna och deras informations- och serviceverksamhet, 82/83:217; – beriktigande av felaktig information om besvärstid, 82/83:338; – allmänna verkstadgans krav på öppethållande vid statliga myndigheter, 82/83:434; – telefonservice hos myndighet, 83/84:417; – vikten av att myndigheterna lämnar tydliga besked på förfrågningar från allmänheten, 83/84:49; – uttalanden angående arbetsförmedlingens möjligheter att begränsa sin service åt vissa sökande, 85/86:400; – jfr Taxeringsnämnd (Fastighetstaxering).

Sjukhusområde, rätt för sjukhusledning att avvisa journalister från sjukhusområde, 82/83:203.

Sjukpenning, se Allmän försäkring.

Sjukredovisning, innebörden av värnpliktigs sjukredovisning i viss grupp, 80/81:138.

Sjukvård, sjukvårdspersonals skyldighet att medverka vid abort, 76/77:165; – utlämnande av förvarstagen patient från sjukhus för verkställighet av utvisning, 76/77:183; – socialstyrelsens befogenhet att ingripa mot läkares användning av akupunktur, 76/77:193; – nedlagt åtal mot läkare för vållande till annans död, 77/78:233; – befogenheten för läkare på socialpsykiatrisk avdelning vid sjukhus att på eget initiativ företa undersökning av vårdtagare på ålderdomshem m. m., 77/78:235; – omhänderhavandet av utskriven patients tillhörigheter, 77/78:240; – fråga om sjukhus har rätt att omhänderta patients tillhörigheter vid permission eller frigång, 78/79:189; – barnavårdsnämnds bestämmanderätt om permission m. m. för barn på barnpsykiatrisk klinik, 79/80:278; – förhållanden på en långvårdsklinik – fråga bl. a. om sjukvårdsstyrelses ansvar för läkarsituationen, 81/82:250; – underlåtenhet att underrätta anhörig när patient avlidit på sjukhus, 81/82:253; – sjukhus ansvar för persedel som överlämnats i sjukhusets förvar, 81/82:255; – innehållande av patients medel för betalning av vårdavgift, 82/83:198; – socialstyrelsens tillämpning av abortlagen, 82/83:204; – se även Kroppsvisitation, Kroppsbesiktning, Obduktion, Ombud, Omsorger om psykiskt utvecklingsstörda, Psykiatrisk vård.

Sjukvårdare, se Kriminalvård.

Självrättelse, se Förvaltningslagen, Förvaltningsprocess, Utmätning. Jfr Rättelse.

Skadestånd, yttrande över budgetdepartementets rapport "Myndigheters skadeståndsansvar i vissa personalärenden m. m.", 78/79:517.

Skatt, se Arvsskatt, Gåvoskatt, Hundskatt, Mervärdeskatt, Taxeringskontroll, Taxeringsnämnd, Taxeringsprocess, Uppbörd, Vägtrafikskatt.

Skattebrott, se Taxeringskontroll.

Skatteprocess, se Förvaltningsprocess, Taxeringsprocess.

Skattetillägg, se Sanktionsavgifter.

Skiljaktig mening, anteckning om skiljaktig mening i protokoll hos högskolestyrelse, 84/85:346; – se även Förvaltningsprocess, Reservationsrätt.

Skjutning, se Militär övning, Säkerhetsföreskrifter och säkerhetsåtgärder.

Skogsvård, skogsvårdsstyrelse kan icke bemyndiga länsjägmästaren att utfärda slutligt avverkningsförbud, 76/77:284.

Skolan, fråga om lämpligheten av gymnasieelevers besök på pornografisk föreställning som ett led i undervisningen i socialkunskap, 77/78:327; – vägrad upplåtelse av tryckeriresurser för framställning av skoltidning med ifrågasatt pornografiskt innehåll, 77/78:332; – felaktigt förfarande av rektor att omhänderta stencilerat material, som framställts av en lärare för undervisning på mellanstadiet i grundskolan, 77/78:338; – ansvaret för tillsyn över elever på skolgård omfattar också tid före och efter själva skoldagen, 77/78:344; – visitation av elevskåp, 78/79:396; – skyldighet för skolstyrelse och barnavårdsnämnd att samarbeta och ingripa när ordningen i skola störs, 78/79:391; – lärare får inte okritiskt följa "beslut" vid föräldramöte angående behandling av elever, 81/82:368; – avgift får inte tas ut för den frivilliga musikundervisningen i grundskolan, 81/82:367; – fråga om förälders/vårdnadshavares samtycke för beviljande av ledighet åt myndig elev, 81/82:366; – politisk information till elever under skoltid, 81/82:370; – fråga om rektors beslut rörande gymnasieelevers ledighet från skolarbetet för enskilda angelägenheter kan överprövas; tillika fråga om förvaltningslagen är tillämplig på sådana ärenden, 83/84:332; – behörigt organ vid beslut om avstängning och avskedande av lärare, 83/84:334; – förflyttning av elev mellan skolenheter, 83/84:334; – hantering av allmänna handlingar på rektorsexpedition, 83/84:335; – kritik mot en rektor inom det allmänna skolväsendet i en kommun för hans agerande mot i kommunen anställda lärare med egna barn i en alternativ skolform, 84/85:336; – fråga om förälder som inte är vårdnadshavare har rätt att från skolan få uppgifter om sitt barns skolgång, 85/86:394; – Jfr Kommunal kompetens, Personlig integritet.

Skyddskonsulent, se Kriminalvård.

Skyddslagen, omhändertagande enligt skyddslagen, 84/85:161; – i samband med operationer mot misstänkt undervattensverksamhet i Karlskrona skärgård förekom ingripanden av polis och militär mot företrädare för massmedier. Fråga om åtgärderna hade stöd i författning, 85/86:224.

Skönstaxering, se Taxeringsnämnd (Beslutsförfarandet).

Socialförsäkring, yttrande över betänkandet "Försäkringsrätt och försäkringsöverdomstol" (SOU 1976:53), 77/78:427; – över socialutredningens betänkande "Socialtjänst och socialförsäkringstillägg" (SOU 1977:40), 78/79:503; – se även Allmän försäkring, Arbetsmarknadsstöd, Bidragsförskott, Ersättning, Förvaltningsprocess, Uppbörd (Jämkning, skatteavdrag m. m.).

Socialtjänst

Äldre lagstiftning

Barnavård

Kommunens ansvar: otillräckliga resurser för utredningar, 78/79: 167, 80/81:313; – kommuns ansvar för tillämpningen av vårdlagstiftningen, 79/80:268; – fråga om vilken kommun som har tillsyn över övervakning, 78/79:177; – skyldighet att fullfölja utredning i ärende om ingripande sedan barnet har lämnat kommunen, 80/81:264.

Nämnden: befogenhet för ledamot av barnavårdsnämnd att agera i ett enskilt ärende, 78/79:163, 80/81:268; – muntligt förhör inför social centralnämnd och enskild ledamots yttranderätt vid sådant förhör, 77/78:216; – rätt att bli hörd inför nämnden, 80/81:276; – jäv för ledamöter i social distriktsnämnd, 80/81:268; – fråga om god man för underårig på grund av jäv har varit förhindrad att delta i beslut av arbetsutskott vid social distriktsnämnd, 80/81:274; – underlåtenhet att lämna besvärshänvisning och felaktig sådan, 81/82:168; – jäv för ledamot av social centralnämnd, sluten omröstning och avgivande av reservation, 81/82:201.

Utredning: utredningsskyldighet enligt BvL vid övergrepp mot barn, 78/79:130; – fråga om underlåtenhet av socialförvaltning att ingripa vid misstänkt barnmisshandel, 77/78:196, 78/79:130, 144; – kraven på barnavårdsutredning när barn utsatts för incestbrott; även fråga om uppföljning av sådant ärende, 79/80:219; – barnavårdsnämnds ansvar för utredning om faderskap till barn, 79/80:310; – utredning och uppföljning vid s. k. hemma-hos-terapi, 78/79:171; – vid utredning och åtgärder måste också beaktas situationen för barnets syskon, 78/79:144, 169, 79/80:219; – barnavårdsutredning måste genomföras skyndsamt oavsett om förebyggande åtgärder vidtas, 78/79:144, 167; – kravet på skyndsamhet vid barnavårdsutredning, 80/81:289, 82/83:168; – handläggningstider i vårdnadsärenden, 82/83:189; – omotiverade uttalanden i barnavårdsutredning, 78/79:173; – dokumentation av uppgifter i barnavårdsärende, 78/79:130; – fråga hur en barnavårdsutredning bör sammanställas, 79/80:273; – anmälares anonymitet, 78/79:178; – uppgiftslämnares anonymitet, 79/80:275; – fråga om utredning och kommunikation, 80/81:276; – otillräcklig utredning, underlåten kommunicering, felaktigt beslut och andra handläggningsbrister, 81/82:158; – bristfällig utredning i ärende om omplacering av fosterbarn, 81/82:161.

Omhändertagande för utredning: en 18 månader gammal pojke har lämnats ensam i nära ett dygn; fråga om han bort omhändertagas för utredning, 79/80:271.

Förebyggande åtgärder: barnavårdsnämnds hjälp- och stödåtgärder beträffande unga lagöverträdare, 76/77:140; – fosterhemsplacering med stöd av 26 § 1 BvL, 80/81:289.

Omhändertagande för samhällsvård: förhållandet i barnmisshandelsfall mellan omhändertagande för samhällsvård enligt 29 § BvL och placering utom hemmet i form av förebyggande åtgärd enligt 26 § BvL, 78/79:127; – fråga om föräldrars förändrade livssyn och religiösa inriktning kan utgöra grund för att omhänderta barn, 78/79:152; – handläggning av ärende angående omhändertagande för samhällsvård, bl. a. fråga om samtycke till beslut om samhällsvård, 80/81:276; – socialförvaltnings handläggning av ärende rörande utländska barn som saknat familjerättslig anknytning i Sverige; frågor bl. a. om skyldighet att omhänderta barnen för samhällsvård och om att anmäla behovet av förmyndare och vårdnadshavare (31 § första st. och 9 § tredje st. BvL), 79/80:250; – förutsättningar för samhällsvård enligt 31 § andra st. BvL, 78/79:174; – hämtning i Finland av ett för samhällsvård omhändertaget barn, 82/83:173.

Nämndens ansvar för vården: barnavårdsnämnds bestämmanderätt om permission m. m. för barn på barnpsykiatrisk klinik, 79/80:278.

Samhällsvårdens upphörande: villkorligt upphörande av samhällsvård, 78/79:159, 177, 79/80:230; – prövning av begäran om upphörande av samhällsvård, 79/80:272; – fråga om när samhällsvård skall upphöra, 80/81:294; – fråga bl. a. om tillämpningen av 50 § BvL, 82/83:165.

Fosterbarnsvård: omplacering av fosterbarn, 77/78:211, 81/82:161; – som fosterbarnsinspektör bör ej utses en anonym innehavare av viss tjänst, 79/80:278; – fosterhemsplacering med stöd av 26 § 1 BvL, 80/81:289.

Yttrande till annan myndighet: av domstol begärd barnavårdsutredning får inte avstanna enbart på parts uppgift att vårdnadsfrågan inte längre är aktuell, 78/79:169; – långsam handläggning av ärende angående yttrande till domstol i vårdnadsmål, 78/79:167, 80/81:313, 81/82:201; – skyldighet att självmant underrätta tingsrätt om omständigheter av betydelse vid prövning av vårdnadsärende, 80/81:294.

Anmälningsplikt: skyldighet att göra polisanmälan om övergrepp mot barn, 78/79:130, 81/82:195.

Samverkan: samarbete mellan socialförvaltning och polis, 77/78:206.

Barnomsorgslagen: förlust av plats i förskolekö när förfrågan från kommunal myndighet inte besvarats, 76/77:148; – beslut av social centralnämnd att stänga daghem och fritidshem under personalens studiedagar, 80/81:308; – uttagande av straffavgift inom barnomsorgen, 84/85:192.

Övrigt: polisingripande vid anmäld barnmisshandel, 76/77:100; – socialförvaltnings registrering av barn som varit vittne till men ej misstänkt för brott, 77/78:207; – förvaring av barn och unga i häkte och andra frågor som rör tillämpningen av 94 § BvL, 81/82:172; – åtal mot hemsamariter för mutbrott, 82/83:162, 83/84:146; – rätten att ta i anspråk barnpension från ATP som ersättning för samhällsvårdskostnad, 84/85:183.

Se även Delegation, Domstolsärende, Handläggning, Offentligt biträde, Skolan, Socialförsäkring, Ungdomsvårdsskola, Vittne, Vittnesförhör. Jfr Tryckfrihet.

Nykterhetsvård, omhändertagande av rusdrycker på vård- och rehabiliteringshemmet Skarpnäcksgården, 76/77:150; – registrering av nykterhetsanmärkningar av betydelse för körkortsprövning, 79/80:259; – tvångsmedicinering på vårdanstalt för alkoholmissbrukare 80/81:299; – bristfällig handläggning av nykterhetsvårdsärende, 81/82:208; – underlåtenhet att vidta hjälpåtgärder för alkoholmissbrukare, 81/82:210; – se även Allmänna handlingar, Redovisning.

Socialhjälp, fråga om socialhjälp eller utbetalning av pensionsmedel, 77/78:221; – socialnämnds ansvar för att socialhjälpsbehov tillgodoses, 77/78:230; – socialhjälp till förbättring av bostad, 77/78:232; – felaktigt återkrav av socialhjälp, 77/78:223; – socialhjälpsnormer endast vägledande vid bedömning av socialhjälpsbehov, 78/79:166; – utredning i socialhjälpsärende, 81/82:236; – fråga om rätten till socialhjälp får göras villkorad, 82/83:179; – taxeringsnämnds tillgång till uppgift om socialhjälpsbelopp, m. m., 81/82:309, 84/85:286; – se även Videoteknik.

Socialvård, kommuns ansvar för tillämpningen av vårdlagstiftningen, 79/80:268.

Ny lagstiftning

Socialtjänstlagen (SoL)

Handläggning av ärende: socialnämnds skyldighet att avge yttrande i körkortsärenden, 82/83:193; – fråga bl. a. om parts rätt att närvara vid socialnämndens sammanträde, 83/84:177; – utdragen handläggning i ett faderskapsärende, 83/84:187; – lämpligheten av att socialförvaltning inhämtar utdrag ur polisregistret i vårdnads- och umgängesrättsärenden, 83/84:186; – kommunicering av adoptionsutredning med part, 83/84:187; – handläggning vid socialnämnd av ärenden angående rätt att inneha skjutvapen, 83/84:188; – om socialnämnds fortsatta ansvar för ett barn som lämnat landet, 84/85:204.

Omsorger om äldre människor: bristfälliga insatser inom äldreomsorgen, 83/84:150; – åtal mot föreståndare vid servicehus för tagande av muta, 84/85:172, 85/86:247.

Rätten till bistånd: avstängning från socialförvaltning, 83/84:161; – en socialnämnd har utgett bistånd för betalning av en skuld som har uppkommit vid köp av narkotika – tillämpningen av 6 § socialtjänstlagen, 83/84:169; – delgivning av beslut som går sökande emot, 84/85:207; – vistelsebegreppet, 84/85:211; – bristfällig handläggning av socialbidragsärende, fråga bl. a. om rättelse av journal, 85/86:256.

Övrigt: social distriktsnämnds framställning till allmän försäkringskassa om utbetalning av enskilds pension till nämnden, 83/84:162; – bristfällig handläggning av ett boutredningsärende, 83/84:181, jfr 84/85:215; – daghems roll i en umgängesrättstvist, 83/84:186; – anonymitetsskydd för anmälare, 83/84:247; – vägran att lämna ut uppgift om barns vistelseort till vårdnadshavare, 83/84:249; – bristfällig handläggning av ärende angående yttrande till domstol i vårdnadsfråga, 84/85:198; – handläggning av ärende angående tillstånd att anordna automatspel, 84/85:212; – handläggning av boutredningsärende, 84/85:215; – innehållet i personregister hos socialnämnd, 84/85:276; – intyg i taxeringsärende åt klient, 84/85:215; – vräkning från en av socialnämnden upplåten bostad, 85/86:263; – åtgärder

i ärende angående stöd och hjälp; frågor om dokumentation, tystnadsplikt och rätt att kräva urinprov, 85/86:268; – handläggningsrutiner och arbetsmetodik i vårdnadsärenden, 85/86:273; – beslutsförhet vid sammanträde med två av tre ledamöter i socialutskott, 85/86:278; – se även Kriminalvård.

Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), rätt för offentligt biträde att närvara vid socialnämnds handläggning av ärende enligt LVU, 83/84:180; – socialnämnds skyldighet att pröva behovet av fortsatt vård, 83/84:184; – undersökning rörande tillämpningen av bestämmelserna om omedelbart omhändertagande, 84/85:178.

Lag om vård av missbrukare i vissa fall (LVM), en person som har omhändertagits av polismyndighet med stöd av 8 § LVM har fått kvarstanna hos polisen i 17 dagar – fråga om tillämpningen av 12 § LVM, 83/84:172; – läkarundersökning i mål om vårdenligt LVM, 83/84:174; – förutsättningarna för omhändertagande med stöd av 8 § LVM och polisens rätt att besluta om frigivande sedan underställning hos länsrätten skett, 85/86:132; – se även Förvaltningsprocess.

Spaning, se Taxeringskontroll.

Stadsplan, se Byggnadsförbud, Fullföljd av talan.

Statsbidrag, se Arbetsmarknaden.

Stiftelse, frågor om tillsynen över stiftelser som förvaltas av länsstyrelse och om förvaltningens överförande till kammarkollegiet, 78/79:482.

Straff, betydelsen av att kommande lagstiftning medför att åtalad gärning blir straffri, 77/78:55.

Strafföreläggande, utfärdande av, 81/82:98.

Straffmätning, fängelse kan inte ådömas för kortare tid än en månad, 78/79:54.

Straffverkställighet, verkställighet av förvandlingsstraff, 79/80:197; – fråga om nytt föreläggande om inställelse vid kriminalvårdsanstalt bör utfärdas i fall där verkställigheten fått anstå under längre tid, 82/83:138; – dröjsmål med överföring av intagen från häkte till kriminalvårdsanstalt, 82/83:139; – felaktigt föreläggande om straffverkställighet när åtal ogillats har lett till införpassning på allmänt häkte, 83/84:126.

Strandskydd, avskrift av länsstyrelses beslut om upphävande av strandskydd bör tillställas naturvårdsverket, 78/79:389; – lämpligheten av att länsstyrelse använder sina befogenheter enligt naturvårdslagen för att motverka husvagnscamping inom strandskyddsområde, 80/81:479; – se även Fullföljd av talan.

Strejk, se Arbetskonflikt.

Studiemedel, framställning till regeringen angående rätt till studiemedel för intagna i kriminalvårdsanstalt, 81/82:373; – höjning av procenttal för skuldupräkningen för återbetalningspliktiga studiemedel, 82/83:380.

Stämning, se Rättegångsbalken.

Svarsfrist, bör svarsfrist i lösbrev från myndighet anges i ett visst antal dagar eller till ett visst bestämt slutdatum, 81/82:319.

Syn, se Taxeringskontroll.

Säkerhet för skattefordringar, tillämpningen av lagen om säkerhet för skattefordringar m. m., 82/83:343; – återlämnande av säkerhet sedan anstånd beviljats med betalning av skatter, 83/84:321.

Säkerhetsföreskrifter och säkerhetsåtgärder, säkerhetsföreskrifter för pansarfordon, 78/79:80; – fråga om gällande säkerhetsbestämmelser iakttagits vid stridsskjutning, 78/79:87, 80/81:200; – brister i tillämpningen av säkerhetsföreskrifter vid KA 1, 80/81:162; – se även Domstolsförhandlingar, Militär övning.

Säkerhetspolisen, säkerhetspolisen och sjukvårdsförvaltningen i Göteborg: fråga om åsiktsregistrering m. m., 76/77:49; – samarbete mellan svensk och västtysk säkerhetspolis, 78/79:44.

Särskola, se Omsorger om psykiskt utvecklingsstörda.

Taxering, se Sanktionsavgifter, Taxeringskontroll, Taxeringsnämnd, Taxeringsprocess. Jfr Allmänna handlingar.

Taxeringskontroll, taxeringskontroll, taxerings- och skatterevision, bevissäkring m. m. – en översikt av JO-uttalanden på området, med sökordsregister, 82/83:300; – åtal mot kommunal taxeringsrevisor, 82/83:250; – revisionspromemorias utformning, när material från förundersökning redovisas, 84/85:299; – anonym anmälan som utgångspunkt för taxeringsrevision, 84/85:305; – taxeringsrevisors anteckningar om tid och plats för åtgärder vid taxeringsrevision, 84/85:307; – personal vid lokal skattemyndighet har gjort revision av bolag i vilka en anställd vid myndigheten var delägare, 85/86:365; – JO om moderna efterforskningsmetoder i skatte- och kronofogdemyndigheternas verksamhet, 85/86:359. Jfr Allmänna handlingar, Mervärdeskatt, Taxeringsnämnd (Utredningsförfarandet), Tull.

Taxeringsnämnd

Anstånd med att lämna självdeklaration: sjukdom är laga förfall och som sådant grund för anstånd med att avlämna självdeklaration; fråga om förfarandet då sjukdomen fortgår ännu vid taxeringsperiodens slut, 79/80:447, 80/81:427; – vägrat anstånd, 83/84:310.

Anmaning: innehållet i deklarationsanmaning, 79/80:450; – felaktig anmaning att deklarera måste återkallas, 83/84:311; – datarutiner om anmaning, 84/85:291.

Beredning av deklarationer: felaktig komplettering hos lokal skattemyndighet av ofullständig kontrolluppgift, 80/81:411; – beredning av E-deklarationer, 82/83:280; – registrering av deklarationer hos privat dataföretag, 82/83:238; – felaktig sambeskattning med grannfrun, 83/84:314.

Utredningsförfarandet (kommunikation, partsinsyn, personlig inställelse, tolk): bristande underrättelse om ifrågasatt avvikelse från självdeklaration m. m., 76/77:262, 77/78:306, 78/79:317, 79/80:440; – skattskyldigs begäran om förklaring av en ifrågasatt avvikelse kan inte jämställas med svar på avvikelsen, 78/79:321; – bedömning av kontrollmaterial, 77/78:307; – taxeringsfunktionär har ansett sig förhindrad ta del av räkenskapsmaterial som erbjudits av den skattskyldige, 78/79:320; – brister i utredningsförfarandet hos taxeringsnämnder, 79/80:443, 80/81:387, 411, 416, 82/83:270; – utnyttjande av uppgifter från utomstående vid taxering, 78/79:318; – förfrågningar till utomstående i taxeringsnämndens arbete, 82/83:271; – utformningen av frågor till den skattskyldige, 82/83:276; – formlös förfrågan från taxeringsnämnd till den skattskyldige, 84/85:285; – kommunicering och partsinsyn i samband med omprövningsförfarandet, 82/83:281; – skattskyldigs rätt att ta del av rättsutredning i taxeringsärende, 82/83:296; – tolk och översättare hos taxeringsnämnden, 82/83:294; – jfr Taxeringskontroll; – underlåtenhet att utreda lätt kontrollerbara påståenden från den skattskyldige, 78/79:325; – samråd mellan taxeringsnämnder, 82/83:297; – skattskyldigs personliga inställelse inför taxeringsnämnd m. m., 80/81:415, 84/85:289; – chikanerande upplysning om den skattskyldiges skulder vid taxeringsnämndssammanträde, 83/84:313; – taxeringsnämndsordförande har i en deklaration inlagt ett tidningsurklipp med en bild av deklaranten – som begärt skattelindring på grund av sjukdom – spelande golf. Kritik av taxeringsnämndsordförandens åtgärd och av lokala skattemyndighetens vägran att ge deklaranten begärd fotokopia av bilden m. m., 76/77:236; – se även Vårdslös myndighetsutövning.

Beslutsförfarandet (bevisvärdering, skönstaxering): taxeringsnämnd har utan vägande skäl misstrott den skattskyldiges uppgifter, 78/79:320; – obestyrkt påstående från ledamot i taxeringsnämnd har lagts till grund för taxering utan att den skattskyldige dessförinnan fått ordentlig möjlighet att bemöta påståendet: fråga om en taxeringsfunktionärs trovärdighet utan vidare kan anses större än deklarantens, 79/80:427; – skattskyldig som haft vissa avdragsgilla kostnader har helt vägrats avdrag för dessa sedan begärt intyg från arbetsgivaren uteblivit, 78/79:322; – betydelsen av att taxeringsnämnd och skattedomstol klargör om ett frångående av självdeklaration grundar sig på en skönsuppskattning enligt 21 § taxeringslagen eller endast innefattar ett rättande av oriktig uppgift; jfr reglerna om skattetillägg, 76/77:228; – skönstaxering; – taxeringsnämnds tillgång till uppgift om socialhjälpsbelopp m. m., 81/82:309, 84/85:286; – brister i datarutiner och ogrundad skönstaxering, 84/85:291.

Beslutsförfarandet (motiveringskravet, beslutsunderrättelse, omprövning): bristfällig motivering, 77/78:304, 79/80:442, 80/81:387, 82/83:282; – feltaxering och underlåtenhet att utsända beslutsunderrättelse, 80/81:417; – omprövningsförfarandet, 82/83:285; – ändrad inställning i samma sakfråga kräver särskild motivering, 85/86:366.

Beslutsförfarandet (övriga formella frågor): disciplinansvar för föredragande i taxeringsnämnd som bl. a. utformat en beslutsunderrättelse som en olämplig tillrättavisning av den skattskyldige, 83/84:306; – beslutsförhet, 77/78:308; – taxeringsnämndsordförandes behörighet att fatta beslut ensam, 80/81:419, 82/83:292; – lämplig tidpunkt för taxeringsnämndens sista sammanträde, 80/81:415; – underrättelser mellan tax-

eringsnämnder, 82/83:297; – skall skattelängd innehålla uppgifter om skönstaxering? 84/85:291.

Fastighetstaxering: 1975 års fastighetstaxering: otillfredsställande beslutsmotivering i vissa fall, 77/78:288; – när får senast beslut om fastighetstaxering fattas? 81/82:314; – riksskatteverkets information om deklaration av småhus inför 1981 års allmänna fastighetstaxering, 82/83:337; – synpunkter på 1981 års allmänna fastighetstaxering, 83/84:276.

Övrigt: jävsfrågor och bisysslor i taxeringsarbetet, 80/81:426, 84/85:298; – jäv i taxeringsnämnd: hjälp åt skattskyldiga att deklarera, 82/83:287; – taxeringsfunktionärs skyldighet att lösa ut rekommenderade brev, 84/85:298; – tillgång till hjälpmedel vid taxeringsarbetet, 78/79:319; – beskattning av förmån av fria flygresor med bl. a. SAS, 78/79:344, 80/81:420; – yttrande över RS-projektets delrapport 1976:I, "Rationalisering av skatteadministrationen", 77/78:417; – erfarenheterna från 1979 års taxering av den nya taxeringsorganisationen, 80/81:387; – erfarenheterna av taxering i första instans 1980–82, 82/83:269; – misstag från taxeringsmyndighetens sida bör rättas snabbt och inte först sedan den skattskyldige vänt sig till JO, 76/77:254; – riksskatteverkets befogenhet att utfärda anvisningar, 81/82:323; – avdrag för nedsatt skatteförmåga för folkpensionär, när pensionsutbetalning sker retroaktivt, 84/85:294; – skattechefens meddelande och riksskatteverkets anvisningar om likformighet i taxeringen, 84/85:296.

Taxeringsprocess

Besvärsrätt, behörighet m. m.: tillämpningen av 76 § tredje stycket taxeringslagen. Fråga om förtäckta reservationsbesvär, 78/79:324; – skrift från skattskyldig med klagomål över taxering har ej vidarebefordrats från lokal skattemyndighet till länsskatterätten, 79/80:433; – behörighet att företräda dödsbo i taxeringsmål, 81/82:317; – handläggning av jävsinvändning mot taxeringsintendent, 83/84:317.

Processledning, kommunicering m. m.: utformning av föreläggande för klagande att fullständiga besvärsinlaga, 76/77:263; – samordning vid behandling av taxeringsärenden som rör samma person eller sak eller på annat sätt har något inbördes samband, 79/80:446; – inhibitionsyrkande i taxeringsmål har inte uppmärksammats, 80/81:428; – kommunikationsrutiner i skattemål, 81/82:317; – länsrättens handläggningsrutiner, 82/83:326; – skattskyldigs begäran om muntlig förhandling med vissa vittnesförhör har avslagits av länsskatterätt som samtidigt bifallit intendentens eftertaxeringsframställning med motivering att den skattskyldige inte kunnat styrka sina påståenden, 79/80:422; – domstols utredningsskyldighet i taxeringsmål, 84/85:318.

Taxeringsintendentens uppgifter: befogenheten att granska deklarationer för skattskyldiga, som anfört besvär till länsskatterätt över sin taxering, 76/77:246; – taxeringsintendents skyldighet att svara på den skattskyldiges yttrande i taxeringsmål, 80/81:429; – synpunkter på taxeringsintendentens uppgifter, 82/83:324; – taxeringsintendents behandling av en skattskyldigs besvär hos länsrätten (periodiskt understöd eller underhåll till icke hemmavarande barn), 82/83:327; – frågor om taxeringsintendentens processföring, 83/84:316; – förprocessuella kontakter mellan den skattskyldige och taxeringsintendenten, 84/85:309.

E f t e r t a x e r i n g: tid för framställning om eftertaxering har försuttits oaktat utredning i form av revisionspromemoria varit klar i god tid före fristens utgång, 79/80:407; – olägenheter på grund av tidsnöd i vissa eftertaxeringsmål, 78/79:323.

Ö v r i g t: vilandeförklaring av mål om beräkning av statlig inkomstskatt för ackumulerad inkomst, 83/84:317; – beslutsredovisning (A- och B-inkomst) hos länsrätt, 82/83:329; – underlåtenhet att påföra förseningsavgift bör skiljas från eftergift av sådan avgift, 77/78:309; – formerna för expediering av länsskatterätts beslut, 76/77:256; – JO:s synpunkter på skatteprocessen, 82/83:323. Jfr Delgivning, Förvaltningsprocess.

Taxeringsrevision, se Taxeringskontroll.

Taxeringsvite, se Taxeringskontroll.

Terrorism, se Utlänning.

Tillfälligt omhändertagande, omhändertagande enligt 3 § LTO i ett fall av djurplågeri, 77/78:134; – prövning om omhändertagande enligt 3 § LTO skall bestå och om förutsättningar för frigivning förelegat, 77/78:133; – ingripande enligt 3 § LTO får ej registreras hos polisen om det avsett ordningsstörande beteende, 78/79:48; – gripande och överförande till allmänt häkte av den som omhändertagits med stöd av 3 § LTO, 78/79:58; – registrering hos sociala myndigheter av omhändertaganden av betydelse för körkortsprövning, 79/80:259; – polisman har tagit fram sitt tjänstevapen vid omhändertagande, 81/82:100; – tillämpningen i vissa fall av LTO, 82/83:90; – se även Ålidhem.

Tillrättavisning, fråga om utegångsförbud omfattar även lunchtid och annan tid som ej är fritid, 77/78:156; – bestämmande av tillrättavisning i nära anslutning till värnpliktigs utryckning, 83/84:145.

Tillsyn, över fondkommissionärer och banker m. m., 78/79:399, jfr Stiftelse; – se även Berusad, Djur, Tillsynsmyndighet i konkurs.

Tillsynsmyndighet i konkurs, kronofogdemyndigheters tillsyn över konkursförvaltare, 84/85:325.

Tingsnotarie, prövning av tingsnotaries lämplighet att mottaga förordnande enligt tingsrättsinstruktionen, 80/81:47; – kritik mot att inskrivningsärende handlagts av tingsnotarie, 83/84:32.

Tjänstebrev, jfr Handläggning.

Tjänstefel, åtal mot överste för underlåtenhet att hänskjuta mål till åklagare, 82/83:151; – åtal för, se även Militär övning, Tystnadsplikt.

Tjänstetillsättning, fråga om dokumentation av muntliga upplysningar i tjänstetillsättningsärenden, 76/77:268, 78/79:366, 80/81:456; – redovisning inför skolstyrelse av upplysningar i tjänstetillsättningsärende, 80/81:456; – fråga om hänsynstagande till sökandes alkoholvanor vid bedömande av hans lämplighet, 77/78:317; – fråga om oriktiga betygsjämförelser i sakkunnigutlåtanden. Tillika fråga om illojal maktanvändning (personförföljelse) i tjänstetillsättningsärenden vid universitet (Helmersfallet), 78/

79:357; – den omständigheten att en person figurerat i pressen i samband med en terroristrättegång ej godtagbart skäl mot att återanställa henne i telefonväxeln vid ett sjukhus, 78/79:372; – myndighet får inte låta utfråga sökanden till tjänst om deras politiska uppfattning, 79/80:459; – fråga om ansökan om tjänst kommit in i rätt tid, 80/81:446; – underrättelse om tillsättning av tjänst, 77/78:322, 79/80:463, 80/81:446; – dröjsmål med handläggningen av besvärsärende om tillsättning av tidsbegränsad tjänst, 79/80:465; – handläggning i försvarsdepartementet av ärende angående tillsättning av tjänst, 80/81:155; – frågor om återkallelse av tjänstetillsättningsbeslut, 80/81:433, 436, 440; – skolmyndighets skyldighet ge sökande till tjänst tillfälle komplettera ansökan, fråga om jäv vid tillsättningsbeslut, 83/84:326; – se även Allmänna handlingar, Förvaltningslagen, Jäv.

Tjänstgöringsintyg, utformningen av tjänstgöringsintyg för värnpliktiga, 79/80:154.

Tjänstledighet, ändring i lärares ledighetsansökan, 82/83:383.

Tolk, se Rättegångsbalken, Taxeringsnämnd (Utredningsförfarandet).

Torghandel, se Kommunal kompetens.

Tortyr, se Militär övning.

Trafikvakt, skyldighet för trafikvakt att på fråga uppge sitt namn, 77/78:259.

Tredje man, se Avhysning, Utmätning.

Tryckfrihet, förbud mot uppsättande av vissa tryckta bilder i logement har ansetts inte strida mot tryckfrihetsförordningen, 78/79:101; – förbud mot försäljning av skrifter inom marinens skolor och övriga förband, 78/79:103; – affischering på daghem och barnavårdscentraler, 79/80:217; – utfrågning vid förundersökning och i rättegång av förläggare om vem som författat en under pseudonym utgiven tryckt skrift, 79/80:344; – inskränkning i rätten att sprida information inom myndighet, 81/82:287.

Tull, tillämpningen av 36 § tullagen, 79/80:528; – kostnad för tullkontroll, 85/86:417; – förfarande vid kontrollbesök enligt 35 § tullagen, 85/86:415.

Tunnelbana, utrymning av vänthall, 79/80:94.

Tvistemål, svaranden har ej fått tillfälle att svara innan målet avgjordes genom tredskodom, 80/81:35; – svaranden har ej fått anstånd med att ange grunderna för sitt bestridande, 80/81:39; – handläggning av bl. a. tvistemål om mindre värden, 80/81:42; – bristfällig handläggning av mål om parkeringsavgift, 80/81:47; – bristfällig handläggning av mål om fastighetsköp, 84/85:21; – information om tid för fullföljd av talan mot dom, 81/82:45; – vilandeförklaring i indispositivt mål, 81/82:25; – tingsrätt har dröjt med att meddela beslut i frågan om vilandeförklaring av ett tvistemål, 85/86:89; – personlig inställelse vid muntlig förberedelse i mål om underhållsbidrag, 83/84:40; – se även Avvisningsbeslut, Dom, Rättegångsbalken, Vårdnad om barn.

Tvångsmedel, befogenheten av beslutade tvångsåtgärder mot advokat som misstänkts för brott; fråga om disciplinär påföljd för åklagare och domare,

77/78:19; – se även Anhållande, Beslag, Gripande, Husrannsakan, Häktad, Hämtning, Kroppsvisitation, Kroppsbesiktning, Skyddslagen, Taxeringskontroll, Verkställighet.

Tystnadsplikt, yttrande över tystnadspliktskommitténs betänkande "Tystnadsplikt och yttrandefrihet", 76/77:307; – omfattningen av tystnadsplikten inom socialvårdsområdet, 77/78:263; – tystnadsplikt i ärende om uteseende av kommunal barndagvårdare, 77/78:275; – ledamot av styrelsen för ett av riksbankens avdelningskontor har obehörigen överlämnat vissa sekretesskyddade handlingar till länsstyrelsen. Åtal för brott mot tystnadsplikt, alternativt tjänstefel, 78/79:200; – åtal mot ordförande i social centralnämnd för brott mot tystnadsplikt, 79/80:340; – tystnadsplikt i införselmål, 80/81:381; – tystnadsplikt och handlingssekretess i hälsovårdsärende rörande djurhållning m. m., 80/81:473; – för kurator vid socialmedicinsk klinik, 82/83:226; – handlingar i ett personalärende har vid ett "stormöte" delats ut till de anställda vid en myndighet, 83/84:258; – uttalande i massmedia av kulturrådets ordförande, 84/85:278; – åtal mot tjänstemän vid socialförvaltning för brott mot tystnadsplikt, 85/86:251; – tystnadsplikt i ärende om stöd och hjälp enligt socialtjänstlagen, 85/86:268; – tystnadsplikt i utsökningsmål, 85/86:376.

Umgängesrätt, se Förvaltningsprocess, Vårdnad om barn.

Undanhållande, se Disciplinmål.

Underrättelse, till anhörig om omhändertagande, 78/79:68, 80/81:130; – till anhöriga om gripande, 85/86:100; – till anhöriga om anhållande, 85/86:152; – om beslut i socialhjälpsärende, 81/82:234; – skyldighet för utskrivningsnämnd att lämna patient skriftlig underrättelse, 83/84:207; – fråga om domares skyldighet att underrätta om visst handläggningsfel, 84/85:21; – se även Dom, Handräckning, Målsägande, Rättsmedicinsk undersökning, Tjänstetillsättning, Utmätning, Verkställighet.

Undertryckande av urkund, se Tvångsmedel.

Undervisning, se Personlig integritet, Utbildning.

Ungdomsvårdsskola, otillåten permission för elev som intagits för observation på ungdomsvårdsskola, 79/80:213; – användningen av specialavdelning för "öppna" elever; även fråga om permission och beräkning av maximal vistelsetid, 79/80:241; – vägran att ta emot elever som inställts genom polisens försorg, 81/82:172.

Uppbörd

Debitering av skatt: bristande kreditering av preliminär A-skatt för skattskyldig bosatt utom riket m. m., 83/84:317; – fråga om preliminär taxering och debitering av preliminär B-skatt kan ske efter utgången av löpande inkomstår, 78/79:328; – B-skattekontroll, 82/83:340; – frågor om debitering av betalning av tilläggspensionsavgift, 79/80:449; – handläggning av begäran om debiteringsrättelse i fråga om församlingsskatt, 79/80:431; – kravet på mantalsskrivning för lindring av församlingsskatt, 82/83:338.

Jämkning, skatteavdrag, m. m.: ansökan om jämkning av skatteavdrag på lön bör behandlas skyndsamt. Göres ansökan långt före inkomst-

årets början kan dock hinder möta häremot, 76/77:253; – olikartad bedömning av sökandes förmögenhetsförhållanden i ärenden om nedsättning av skatteavdrag på grund av existensminimum, 79/80:434; – avdrag för preliminär skatt på folkpension och sjukpenning, 82/83:335; – skatteavdrag på semestermedel, 83/84:320; – förtida återbetalning av preliminär skatt, 84/85:321.

Anstånd med inbetalning av skatt: lokal skattemyndighet har meddelat "interimistiskt beslut" i ärende om anstånd med skattebetalning, 78/79:327; – fråga om skattskyldigs dödsfall kan anses utgöra grund för anstånd med skattebetalning, 79/80:430; – anstånd med inbetalning av skatt, 81/82:320, 348, 82/83:324, 336; – skall inbetald kvarskatt återbetalas när anstånd sedan medges? 82/83:334; – se även Konkurs.

Indrivning av skatt: oriktiga skattekrav har drabbat enskild på grund av ett flertal felaktigheter från myndigheternas sida. Myndigheterna har visat olämplig attityd mot den skattskyldige, när denne sökt rättelse. Ändring enligt datalagen av felaktig registeruppgift, 79/80:409; – handräckning för restförd skatt i USA, 84/85:323; – se vidare Indrivning.

Arbetsgivaransvar m. m.: lokal skattemyndighet har i visst fall jämlikt 75 § uppbördslagen fastställt att arbetsgivare är jämte arbetstagaren betalningsansvarig för visst belopp som bort innehållas av lönen som preliminär skatt. Fråga om arbetstagaren äger besvära sig över beslutet, 76/77:239, 77/78:293; – arbetsgivare har ansökt om betalningsföreläggande mot arbetstagare i stället för att återkräva ett skattebelopp i den ordning som stadgas i 76 § uppbördslagen. Kritik av en statlig myndighet för dess handläggning i egenskap av arbetsgivare, 80/81:431; – vem är arbetsgivare i uppbördslagens mening: anställningsmyndigheten (FOA) eller löneutbetalningsmyndigheten (FCF)? 82/83:333 och 84/85:323; – rutinerna för upprättande av granskningsrapport och indrivningshandlingar beträffande handelsbolag, 82/83:336, 366.

Besvärsreglerna: både länsskatterätten och länsstyrelsen har ansett sig vara förhindrade att pröva besvär i uppbördsmål, 80/81:429.

Uppgiftsplikt, se Taxeringskontroll, Taxeringsnämnd (Utredningsförfarandet).

Upphandling, dokumentation och kommunicering av muntliga upplysningar i upphandlingsärende, 79/80:334; – handläggning av upphandlingsärende betr. tidpunkten för anbudsprövningen, övergång från sluten upphandling till förhandlingsupphandling m. m., 81/82:380; – tillämpning av upphandlingsförordningen vid upphandling av entreprenad som omfattas av myndighets förhandlingsskyldighet enligt 38 § medbestämmandelagen, 82/83:431; – kronofogdemyndighets yttrande till kommun i ett upphandlingsärende, 84/85:329; – kritik mot en länsarbetsnämnd för underlåtenhet att tillämpa upphandlingsförordningens bestämmelser vid köp av utbildning i visst fall, 84/85:378.

Uppsägning, se Entledigande.

Utbildning, linjenämnds rätt att ändra i kursplan, 82/83:381; – linjenämnds handläggning av ett ärende angående tillgodoräknande av tidigare utbildning vid studier på förskollärarlinje, 85/86:379; – se även Jäv, Värnpliktig.

Utegångsförbud, se Tillrättavisning.

Utevaro, se Brottmål.

Utlämning, felaktigt förfarande vid begäran om utlämning, 78/79:55; – hämtning i Finland av ett för samhällsvård omhändertaget barn, 82/83:173.

Utlänning, avvisning av, 79/80:135, 83/84:92; – polisens inre utlänningskontroll, 81/82:101, 85/86:159; – handläggning vid polismyndighet av ärende angående avvisning av person som sökt politisk asyl, 83/84:88, 84/85:122; – polisens befattning med den inre utlänningskontrollen; fråga om tillåtligheten av husrannsakan, 83/84:105; – tillämpning av de s. k. terroristbestämmelserna i utlänningslagen, 85/86:139; – se även Barnavård, Förundersökning, Förvar, Rättshjälp, Översättning.

Utmätning, utmätt gods har sålts på exekutiv auktion trots att överexekutor beslutat om inhibition, 78/79:230; – underrättelse enligt 59 § utsökningslagen, 78/79:235, 79/80:402; – underrättelser om verkställd utmätning till gäldenären och till tredje man, 85/86:367; – svårtydd underrättelse om sökt utmätning; återvinning i mål om betalningsföreläggande efter utmätning, 81/82:361; – förutsättningar för pantbrevsutmätning, 78/79:238; – utmätning och kvarstad av belopp påträffat i intagens bostadsrum på kriminalvårdsanstalt, 80/81:261; – intagens möjlighet att närvara vid utmätningsförrättning på kriminalvårdsanstalt, 82/83:373; – löneutmätning, 80/81:373; – utmätning hos fel person, 80/81:375; – av egendom som påstås tillhöra tredje man, 80/81:375, 82/83:376, 85/86:367; – hos omyndig, 80/81:383; – självrättelse av utmätning, 80/81:379; – utmätning av fordrans kapitalbelopp har fått vila i avbidan på komplettering betr. räntesatsen; kritik häremot liksom mot kompletteringen och redovisningen av utsökningsmålet, 81/82:334; – sättet för återlämnande till gäldenär av utmätt godssedan utmätningen hävts, 81/82:365; – förutsättningarna för verkställighet av enskild vägsamfällighets debiteringslängd, 81/82:339; – utmätning och säkerställande av högre skattebelopp än som var restfört, som säkerhet för ännu inte restförda skattefordringar, 82/83:343; – se även Delgivning, Indrivning, Införsel, Inhibition, Lagfart, Utsökningsmål, Verkställighet.

Utredning, myndighets utredningsansvar (länsstyrelses handläggning av kilometerskatteärende), 77/78:310; – se även Barnavård, Brottmål, Disciplinmål, God man, Kriminalvård, Polismyndighet, Rättshjälp, Socialhjälp, Taxeringskontroll, Taxeringsnämnd (Utredningsförfarandet).

Utskrivning, se Omsorgsvård, Psykiatrisk vård.

Utskrivningsnämnd, iakttagelser vid inspektion, 80/81:340, 81/82:256; – skyldighet att lämna besvärshänvisning, 83/84:207; – skyldighet att lämna skriftlig underrättelse, 83/84:207; – jäv för ordförande, 83/84:203.

Utsökningsmål, personförväxling i utsökningsmål hos kronofogdemyndighet, 78/79:236; – kommunikation med borgenär; tillika fråga om inhämtande av yttrande från kronofogde vid besvär över utmätning, 78/79:237; – dubbla exekutiva åtgärder hos kronofogdemyndighet, 78/79:239; – talan mot överexekutors beslut vid anstånd med försäljning av fastighet, 78/79:241; – avskrivning av små belopp i allmänt utsökningsmål, 81/82:357; – prioriteringen mellan enskilda och allmänna mål, 81/82:365; –

felaktig rådgivning, 82/83:374; – insamlande av uppgifter om enskild person, 82/83:375; – rättskraft i utsökningsmål, 85/86:372; – fråga om förrättningsman i utsökningsmål får fråga grannar och bekanta till gäldenären och en näringsidkare om gäldenärens personliga förhållanden, 85/86:374; – skvaller om en utmätnings- och kvarstadsförrättning, 85/86:376; – se även Amorteringsplan.

Vadeanmälan, se Fullföljd av talan.

Val, kritik av informationsbroschyr för invandrare, utarbetad av invandrarverket inför valen 1976, 77/78:363; – fråga om politiskt parti vid beställning av valsedlar är skyldigt uppge kandidaternas personnummer och om länsstyrelses förfarande då sådan uppgift saknas, 78/79:442.

Valuta, handläggning hos polis och åklagare av ärende rörande försök till valutasmuggling, 77/78:64; – dröjsmål med handläggning av ärende om tillstånd att föra ut valuta ur riket, 85/86:418.

Vapenfri tjänst, yttrande över 1973 års vapenfriutrednings betänkande "Rätten till vapenfri tjänst", 77/78:430; – vapenfria tjänstepliktigas tjänstgöring vid Karlstads flygplats, 80/81:216; – motivering av beslut om avslag på ansökan om vapenfri tjänst, 80/81:158.

Vapentillstånd, frågor vid omhändertagande av vapen och återkallelse av vapenlicens, 76/77:109; – handläggning vid socialnämnd av ärenden angående rätt att inneha skjutvapen, 83/84:188; – framställning till regeringen angående tillstånd för utländska livvakter att inneha vapen, 84/85:128; – polismyndighet har underlåtit att återlämna vapen till ägaren sedan länsstyrelsen undanröjt beslut om omhändertagande av vapen, även fråga om polisens möjligheter att besiktiga anordningar för förvaring av vapen, 85/86:145; – fråga om inlösen enligt vapenlagen skall omfatta också tillbehör som inte är tillståndspliktiga, 85/86:162.

Vapenvägrare, felaktiga inkallelser och bestraffningar av vapenvägrare, 76/77:122, 77/78:160, 79/80:151; – klagomål mot åtgärder vidtagna av regemente och domstol samt polis- och åklagarmyndigheter för skyndsam handläggning av mål mot vapenvägrare, 77/78:144; – värnpliktigs vapenvägran bör inte föranleda att den värnpliktige tillfrågas om han tillhör vapenvägrarorganisation eller politisk förening, 76/77:122.

Varusmugglingslagen, fråga om tillämpningen av 19 §; särskilt skyldigheten att föra protokoll och utfärda bevis om kroppsvisitation, 79/80:502.

Vattenlagen, åtal mot gatuchef i kommun för brott mot vattenlagen, 84/85:385.

Verkställighet, fråga om underrättelse enligt 2 kap. 17 § andra stycket utsökningsbalken, då kronofogdemyndighet bereder sig tillträde till bostad med hjälp av låssmed, 85/86:377; – se Straffverkställighet.

Videoteknik, användning av videoteknik i den psykiatriska sjukvården, 79/80:285; – inom socialvården, 82/83:179.

Vilandeförklaring, se Tvistemål.

Visitering, frihetsberövads rätt att kontrollera medel som omhändertas vid avvisitering, 78/79:64; – utlämnande av egendom som omhändertagits vid avvisitering, 78/79:65; – visitation på kriminalvårdsanstalt. Samarbete mellan kriminalvård och polis, 79/80:182; – visitation av värnpliktigas privata väskor före utryckning, 85/86:239; – se även Kroppsvisitation, Kroppsbesiktning, Polismyndighet, Skolan, Varusmugglingslagen.

Vite, se Fullföljd av talan, Taxeringskontroll.

Vittne, Vittnesförhör, ordförande i tingsrätt har efter huvudförhandlings slut haft telefonkontakt med vittne som hörts vid förhandlingen, 76/77:107; – vittnesförhör under ed i länsrätt i mål om omhändertagande för samhällsvård; även fråga om vittnen erinrats om innehållet i 36 kap. 3 och 6 §§ RB, 79/80:282. Se Arrest, Brottmål.

Vräkning, tillämpningen av regeln i 193 § 2 mom. andra punkten UL om utsträckt anstånd med vräkning, 79/80:396; – vräkningen från Hässelby familjehotells restaurangmatsal, 82/83:355; – se även Polismyndighet, Tredje man.

Våldförande, se Häktningsförhandling.

Vårdare, se Förundersökning.

Vårdintyg, se Psykiatrisk vård.

Vårdnad om barn, tingsrätt har förbjudit vårdnadshavare att föra barnen från Sverige, 81/82:48; – hörande av barn vid tingsrätt i mål om vårdnad och umgängesrätt samt vissa andra handläggningsfrågor, 81/82:25; – utredning i vårdnadsmål när föräldrarna är ense, 81/82:38; – interimistiskt beslut av domstol i vårdnadsfråga har grundats på oredovisade underhandsuppgifter, 83/84:30; – se även Gemensam vårdnad, Socialtjänstlagen.

Vårdslös myndighetsutövning, åtal för vårdslös myndighetsutövning mot åklagare, som åtalat en person för brott mot sekretessbestämmelser ehuru den åtalade gärningen inte var straffbar, samt mot domare, som fällt den tilltalade till ansvar, 84/85:69; – åtal mot en ordförande i fastighetstaxeringsnämnd för vårdslös myndighetsutövning, 85/86:352; – åtal mot ledamöter i en linjenämnd för myndighetsmissbruk alternativt vårdslös myndighetsutövning, 85/86:379; – se även Myndighetsmissbruk.

Vägtrafikskatt, myndighet har opåkallat tagit upp frågan om eventuellt straffansvar i samband med upplysningar till enskild om innehållet i vissa vägtrafikskatteregler, 79/80:451; – se även Utredning, Taxeringskontroll.

Värnpliktig, kompletterande utbildning av värnpliktiga, 80/81:212; – motivering av beslut i ärende om anstånd med värnpliktstjänstgöring, 81/82:132; – handläggning av ärende om ändrad uttagning för värnpliktsutbildning, 81/82:138; – värnpliktiga vid kustjägarskolan har skadats i samband med jägarmarsch, 81/82:144; – kommendering av värnpliktig och utövande av bestraffningsrätt i disciplinmål, 81/82:146; – värnpliktigas rätt att hålla sammankomst på förbandet. Dagbefäls åtgärder mot vissa skrifter, 84/85:156; – se även Fritid, Hämtning, Läkarvård, Tjänstgöringsintyg.

Yttrandefrihet, militär befattningshavares rätt att lämna upplysningar till massmedierna, 77/78:267; – rätten för forskare vid Sveriges geologiska undersökning (SGU) att fritt meddela sig med pressen, 79/80:385; – öppet brev rörande uppmärksammad skatteaffär från taxeringsintendenten i målet (Bergman-affären), 78/79:242; – presskonferens anordnad av riksskatteverket i Bergman-affären, 78/79:242; – yttrandefrihet och konkurrensbegränsning, 83/84:252; – se även Skolan.

Åklagare, skyldighet att även taga fram omständigheter som talar till tilltalads förmån, 77/78:123; – underrättelse till underårigs ställföreträdare om möjligheten att föra skadeståndstalan genom åklagare, 81/82:99; – överenskommelse har träffats mellan en åklagare och en person, som anhållits i sin frånvaro, om att denne skulle frågas om han inställde sig för förhör, 85/86:151; – se även Anhållande, Förundersökning, Häktad, Riksåklagaren, Strafföreläggande, Utlämning, Valuta, Vårdslös myndighetsutövning.

Ålderdomshem, se Sjukvård.

Ålidhem, granskning av polisens åtgärder vid demonstrationer m. m. i anledning av skolbygge, 79/80:64.

Åsiktsfrihet, skyddet för enskilds åsiktsfrihet vid kontroll i ärende om kommunalt bidrag till ungdomsorganisation, 77/78:386; – uppgift om deltagare har ställts som villkor för kommunalt bidrag till verksamhet, som har bedrivits av politisk ungdomsorganisation, 79/80:375. Jfr Förhör, Tjänstetillsättning.

Åsiktsregistrering, se Säkerhetspolisen.

Åtal, dröjsmål med väckande av åtal, 77/78:55.

Åtalsanmälan, se Miljöskydd, Taxeringskontroll.

Åtalsunderlåtelse, se Myndighetsmissbruk.

Återanställning, se Tjänstetillsättning.

Återbetalning, se Expeditionskungörelsen.

Återtagande, se Avbetalningsköp, Konsumentkreditlagen.

Återvinning, se Inhibition, Utmätning.

Ändring av beslut, se Självrättelse, Tjänstetillsättning.

Överförmyndare, rättens inspektion hos överförmyndaren, 79/80:107; – iakttagelser och uttalanden med anknytning till förmynderskapslagstiftningen, 80/81:20, 85/86:68; – överförmyndares utredningsskyldighet i ärende om förordnande av god man enligt 18 kap. 3 § föräldrabalken, 83/84:53; – rätten för anhörig att ta del av hos överförmyndaren förvarade handlingar rörande förmynderskap eller godmanskap är inte begränsad i något särskilt avseende, 84/85:84; – kritik mot överförmyndarnämnd för meddelade anstånd med avgivande av sluträkning avseende förmynderskap, för försummelser i samband med granskning av årsräkningar och

sluträkning samt underlåtenhet att på föreskrivet sätt förmedla slutredovisning till myndigbliven person, 84/85:90 ; – se även God man.

Översättning, av handlingar på främmande språk, 78/79:78; – av brottmålsdom till främmande språk, 82/83:137; – se även Rättegångsbalken, jfr Tolk.

Övervakningsnämnd, se Kriminalvård.

The Swedish Parliamentary Ombudsmen

Report for the period July 1, 1984, to June 30, 1985

Summary in English

Holders of the office of Parliamentary Ombudsmen during the current period have been Mr Per-Erik Nilsson, Mr Anders Wigelius, Mr Sigvard Holstad and Mr Tor Sverne.

Mr Nilsson, who is also Administrative Director of the Office, is in charge of matters concerning taxation cases and the execution of judgments. He also deals with matters of principle of political interest, e. g. cases concerning general elections. Mr Wigelius supervises the courts of justice, the public prosecutors, the police and the prisons. Mr Holstad supervises the armed forces, education and all matters concerning civil administration not supervised by other Ombudsmen. Mr Sverne supervises the field of social welfare, public health and social insurance.

During the current period 3 329 new cases were registered with the Ombudsmen; 3 163 of them were complaints received and 141 were cases initiated by the Ombudsmen themselves on the basis of information contained in newspaper articles, observations made during inspections or on other grounds. The remaining cases related to organizational matters.

It should be noted that the schedule shows cases *completed* during the period, not all complaints *lodged*.

The following are some of the cases dealt with by the Ombudsmen.

Schedule of cases initiated by the Ombudsmen and completed during the period July 1, 1984–June 30, 1985

Activity concerned	Result				
	Closed without final criticism	Admonitions or other criticism	Prosecutions or disciplinary proceedings	Proposals to Parliament or the Government	Total
Courts		1			1
Public prosecutors		3			3
Police authorities	1	4			5
Armed forces		7			7
Prison administration	1				1
Social welfare	7	36			43
Medical care	4	12	1		17
Execution	2				2
Taxation	2	1			3
Miscellaneous	4	13			17
Total	21	77	1		99

Schedule of complaint cases completed during the period July 1, 1984–June 30, 1985

Activity concerned	Dismissed without investigation	Referred to other agencies or state organs	No criticism after investigation	Admonitions or other criticism	Prosecutions or disciplinary proceedings	Proposals to Parliament or the Government	Total
Courts	105		155	22			282
Public prosecutors	38	1	83	10			132
Police	99	1	170	36			306
Armed forces	13		18	17			48
Prison administration	34	3	129	13			179
Social welfare	83	33	234	45			395
Medical care	99	17	97	15			228
Social insurance	53	1	54	18			126
Labour market etc.	30		28	13			71
Planning	44		38	11			93
Execution	27		72	18			117
Local government	81	1	37	12			131
Communications	54		33	6			93
Taxation	100	30	118	33			281
Education, culture, State Church	68	1	39	15			123
Agriculture, environmental management, public health	47		56	31			134
Civil service	75	1	40	21	1		138
Publicity of official documents	33		33	27			93
Miscellaneous	68		48	31			147
Complaints outside jurisdiction and complaints of obscure meaning	83						83
Total	1 234	89	1 482	394	1		3 200

The ordinary courts of law, etc

This annual report contains a detailed account of a case in which Ombudsman Wigelius examined questions of prosecution of the judge of a district court for misuse of office and of the members of a legal aid committee for negligent exercise of authority. According to Swedish legal aid legislation a person who has a dispute with another may be granted counsel, whose fee is wholly or partly paid out of public funds. Such appointments of counsel are made by, among others, courts of law and legal aid committees. X., who had been legal aid counsel in a case heard by the judge, was accused of having later charged his client more than the court had decided, which is forbidden. After a brief telephone conversation with X. the judge requested him to repay the amount. The judge notified the Stockholm Legal Aid Committee, among others, that X. had violated the law. X. wrote to the court and denied that he had committed any fault. To the Ombudsman the judge stated in a late stage of the inquiry that he had placed the letter unread in a drawer in his desk. He thereafter dismissed X. without further notice from acting as legal aid counsel in another case. When this became known in the district X. lost a number of

other commissions. At the suit of X. the judge's decision was thereafter amended by the court of appeal, which did not consider it proved that X. had committed a fault and criticized the judge for not having given X. a proper hearing before making his decision. The judge's notification to the legal aid committee had the consequence that the committee, also without hearing X., denied him further appointments.

In his decision the Ombudsman emphasized the importance of courts as well as administrative authorities making an adequate inquiry in matters of this kind by hearing the persons concerned. He found that the judge had been guilty of misuse of office in dismissing X. without a hearing, but did not prosecute the judge as the latter had acted so strangely that prosecution was not needed to deter either the judge or any other from a similar offence. The Ombudsman considered the chairman of the legal aid committee had been negligent but, in view of precedents in this respect (see 1984/85 Summary), could not regard the negligence as gross. The Ombudsman directed further criticism both against the court and the legal aid committee and also against the National Courts Administration. His criticism related, among other things, to defects in respect of registration of documents received or drawn up and of furnishing information to individuals on request.

Among other matters recorded by Ombudsman Wigelius under this heading may be mentioned a review of statements in the sphere of the law of guardianship.

Prison and probation system

Ombudsman Wigelius deals with several matters relating to furlough for prison inmates. One of these was a man who in a criminal case which attracted much attention was sentenced to three and a half years' imprisonment for gross fraud, etc. The Ombudsman directed criticism against the National Prison and Probation Board for allowing the man to spend his furloughs abroad and for granting him altogether too much freedom while serving his sentence (compare similar cases reported in the 1982/83 and 1983/84 summaries). The Ombudsman sent his report to a working group appointed in the Ministry of Justice to review the rules for execution of sentences as regards a group of well-to-do inmates sentenced for economic crime. Other matters dealt with under this heading are the protection of anonymity of inmates when visitors come to a prison and the procedure for investigation of drug abuse in prisons. On this latter point the Ombudsman emphasized that such investigations, provided that it is not a matter merely of small quantities of drugs, must be conducted under the direction of the police or a prosecutor. In the case considered this had not been done and the prison staff had acted in a manner which led to their prosecution (for false accusation and perjury).

The police

On 28 June 1982, at Sergels torg in Stockholm, a person, M., was taken into custody by two policemen since he was intoxicated. He was taken to a room at the T-centralen underground station pending transport to the police station. According to the policemen's reports M. fell twice to the floor from the bench he was sitting on. When the police patrol arrived which was to take M. to the police station, they found him lying on the floor in very poor condition. He was therefore taken to a hospital where a physician corroborated that he had died. The autopsy revealed that M. had pathological disorders of the liver and heart and that the spleen was ruptured. The latter had been seriously enlarged, with increased susceptibility to rupture. The medico-legal examiner found the spleen injury alone to be of life-threatening character and that it well explained the death. The autopsy also showed that M.'s injuries could well have arisen in the manner stated by the policemen and that it could not be definitely decided whether the injuries to the spleen had occurred before or after the man was taken into custody or in conjunction with resuscitation attempts.

After a preliminary investigation the public prosecutor found that no crime on the part of the policemen could be confirmed. After re-examination the First Prosecutor in Stockholm and the Chief Public Prosecutor considered there to be no reason to amend this decision.

After a complaint had been received by the Ombudsman, a statement was requested from the police authority in Stockholm. The police authority stated, summarily, that the policemen had manifestly judged M.'s state to be such that he could sit in the way he had done without danger to himself, that the first fall seemed to have so taken the policemen by surprise that they could not have prevented it, and that this judgment by the policemen could not be held against them. As regards the second fall the police authority considered that, in view of the fact that M. had already fallen once before from his seat, the policemen should have held him or taken other measure to avoid additional injury.

Ombudsman Wigelius stated in his report that no objection could be raised against the prosecuting authorities' findings, but that the policemen's failure to ensure adequate supervision of M. was of so serious a nature that they should not evade responsibility therefor. The Ombudsman therefore decided to bring up the matter of disciplinary offence on the part of the two policemen with the Police Board in Stockholm.

The Police Board decided, at the motion of the Commissioner of Police, who presented the report on the case, not to impose any disciplinary sanction on the policemen. Among its reasons therefor the Board adduced that nothing had occurred before M.'s first fall to warrant the policemen keeping a hold on him, but that they could be criticized for the fact that, after his first fall, they did not lay him on the floor or otherwise attempt to prevent him from falling once again. The Board did not, however, consider the circumstances to be such as to call for disciplinary sanction.

Ombudsman Wigelius nevertheless took the matter to the Labour Court with the demand that a disciplinary sanction be imposed on the policemen for

misdemeanour in discharge of their duties. As one ground for his suit the Ombudsman adduced that the policemen had neglected to exercise adequate supervision over M. This neglect, in the Ombudsman's opinion, must be viewed in the light of the fact that M. was taken into custody under the Act on Taking into Custody of Intoxicated Persons, etc. Since, under that Act, the reason for taking into custody is consideration of the individual and the latter's need for care, special requirements of supervision on the part of the police exist, the Ombudsman maintains, so that the person suffers no injury. The policemen and the Swedish Policemen's Union, to which they belonged, challenged the Ombudsman's claim.

After main proceedings had been held, the Labour Court pronounced judgment in the case on 23 January 1985. After a detailed statement of reasons the Court came to the same conclusion as the Police Board and thus found no reason to amend the Board's decision. Two members of the Court held a dissenting opinion, namely that the policemen's neglect to take special precautions to prevent the second fall could not be regarded as excusable and that they could therefore be subjected to disciplinary sanction.

In different reports Ombudsman Wigelius has also criticized policemen, among other reasons, for taking coercive measures against individuals without adequate grounds therefor. For example a house visitation had been made in a lawyer's dwelling for search of a wanted person solely by reason of an anonymous tip which, according to the Ombudsman, had been incomplete and overevaluated. After a complaint from the defence counsel of a Turkish citizen from Kurdistan, Ombudsman Wigelius expounded the juridical differences between a criminal investigation, which is done by ordinary criminal police personnel, and an investigation as to whether prerequisites exist for a government decision concerning deportation of aliens under the so-called terrorist provisions of the Aliens Act. According to the latter an alien may be deported if there is well-founded reason to presume that he will carry out terrorist acts in Sweden. Such investigations are normally made by the security police. After an examination of certain points the Ombudsman found no reason to take any measure by reason of the complaint.

Ombudsman Sverne has brought up questions relating to police treatment of young people apprehended at nighttime on suspicion of crime, e. g. concerning immediate report to prosecutor, interrogation, and notification of relatives. Sverne questioned whether current regulations should not be amended in some respects in order to improve young people's situation when apprehended by the police.

Criticism of certain prisoner-of-war interrogation exercises in the armed forces

By reason of statements in the press Ombudsman Holstad took the initiative to an investigation of certain exercises in the armed forces. He thereafter issued two reports on the matter. In a summary of the first report Holstad stated the following.

"At the beginning of September 1983 there were statements in the press to the effect that what was sometimes called 'exercises in torture' had been held in the armed forces. It was reported that conscripts at the Military Interpreter

School had on several occasions in recent years been engaged in joint exercises chiefly with conscripts at other units. In these exercises the interpreter pupils were said to have acted as interrogating officers and warders, the other conscripts acting as prisoners. A consistent feature was that the prisoners were said to have been treated very harshly. They were kept tied up for more than 24 hours and with a kit-bag pulled over the head. Acts of cruelty were also said to have been committed against the prisoners in the form, for instance, of blows and kicks. It was questioned in some quarters whether the exercises were compatible with Sweden's obligations in the field of international law.

"By reason of the press reports I decided to take the initiative to an investigation of the exercises. After I had approached the Commander-in-Chief he delivered to me in October and November both a fairly comprehensive investigational material and two statements of his own on the matter. I thereafter supplemented this material by hearings with a number of officers in the armed forces.

"In the light of the existing investigational material I present in this report my general view on the exercises held in 1982 and 1983. I also take a standpoint on certain questions of responsibility.

"In judging what had occurred I first take up the assertions of violence and other acts of cruelty. I note in that context, among other statements, that prisoners had received light blows or kicks or had had their hands tied too tight or in an inappropriate way. I recognize, however, that means are lacking for making a further investigation in these respects. One reason is that no particulars have been given of the names of the interpreter pupils who administered blows or kicks. Another is that the prisoners could not themselves make any observations and that the officers interrogated had not witnessed any blows or kicks.

"In this context I emphasize the importance of careful supervision by officers of exercises of a type in which one party is placed in a markedly disadvantageous position and is not even able to identify the culprit.

"In a subsequent section I consider the organization and implementation of the exercises. Their object, as far as the prisoners were concerned, has been said to be to give them experience of what it may be like to be a prisoner-of-war and thus increase their ability to endure such a situation. It appeared from the investigation that the prisoners in the exercises were subjected to chiefly the same kind of arduous treatment. Examples are that a hood in the form of a kit-bag was placed over their head so that they couldn't see, their hands were tied, they were forced to stand with their hands tied while not being interrogated, and they were given no food. In some exercises they were kept in cold and damp rooms and in some cases received nothing to drink. It also happened that no means were provided for easing nature in a normal way.

"Most of these elements occurred in all of the exercises examined and for this reason the exercises were all too long. I am severely critical of conducting exercises in that way. I am particularly critical of the exercises in the last two years with pupils from the Army Paratroop School and the Commando School.

"I also bring up the question whether the exercises were compatible with Sweden's undertakings under the 1949 Geneva Convention on the treatment of prisoners-of-war. I recognise in that context that the rules of the Convention apply to war conditions and thus have no direct significance for peacetime exercises. But I note, too, that the elements in the exercises that I found inappropriate would be regarded as breaches of the Convention if they occurred in a war situation. I also state that under the Convention Sweden

has the obligation both in peacetime and wartime to include studies of the Convention in military training among other contexts. Even if I have found no evidence that this obligation has been neglected, it is my opinion that the exercises held were calculated to give the participants a wrong view of the import of the rules of international law.

"In a later section I give some consideration to the conditions which should be imposed for any future exercises of the present kind. My opinion is that such exercises – if they are to occur at all – can be accepted only under the following conditions:

1. a thorough examination must be made before elements of the kind I have touched upon are allowed
2. the exercises must be comparatively short
3. adequate supervision is necessary
4. the exercises must be confined to certain types of schools and units
5. the exercises must be carefully planned so as to make clear questions of responsibility among others
6. central regulations must be issued

"As regards the responsibility for the exercises, in the great majority of cases I have decided not to take the matter further. For these, accordingly, I confine my remarks to the criticism I have expressed. But as regards one exercise – that held in 1983 with the Army Paratroop School – I have decided on further investigation. This matter has therefore not yet been concluded."

In summarizing the second report Holstad made the following statement.

"In the continued investigation I have interrogated persons who participated in the exercise. Among others a number of pupils from the Interpreter School and the Paratroop School placed themselves at my disposal and spoke of what had occurred. The continued investigation confirms in all essential respects the information about the exercise which existed in the earlier investigation. The continued investigation also shows that different forms of mild violence occurred. On the other hand there is no evidence that officers had any part in this.

"As regards the organization and implementation of the exercise I have found no reason to depart from my earlier critical attitude.

"As regards the possibility of demanding penal liability I have considered whether any of those responsible for the exercise had been guilty of misuse of superior authority or breach of official duty through their part in the exercise. I have, however, not deemed it possible to confirm any such prosecution. I have therefore confined myself to the criticism I expressed in the matter."

Prosecution of superintendent of old age home för bribery

Under chap. 20, § 2, of the Penal Code an employee shall be punished for bribery if he receives, accepts a promise of or requests a bribe or other improper reward in the exercise of his office.

The question whether the superintendent of an old age home had been guilty of bribery arose in a matter brought to the attention of the Ombudsman. The circumstances were as follows.

Since 1975 W. had been superintendent of the old age home Bukärrsgården at Kungsbacka. A., born in 1890, was resident at Bukärrsgården from 1975 until his death in 1980. W. had not previously known A. and her only contact with him was through her office of superintendent. In 1976 W. assisted in drawing up a will under which A. left W. the whole of his property. After his death W. received the property, the value of which according to the Estate Inventory was SEK 85,158.

In a complaint to the Ombudsman it was questioned whether the superintendent of an old age home may assist in drawing up a will to her benefit.

After investigation Ombudsman Tor Sverne decided that a prosecution should be brought against W. for bribery. The action was brought before the Varberg District Court. In the description of the events it was maintained, among other things, that the testamentary appointment constituted a reward for W.'s exercise of office. The reward was improper owing to its substantial value and to the fact that no other contact existed between W. and A. than that resulting from W.'s office.

It was claimed that, pursuant to chap. 36, § 1, of the Penal Code, the property secured through the will or, if not intact, its value be declared forfeit.

The District Court dismissed the action.

Ombudsman Sverne decided to appeal the judgment.

The Court of Appeal for Western Sweden, in a decree of 26 April 1984, amended the District Court's judgment and, pursuant to chap. 20, § 2, of the Penal Code, sentenced W. for bribery to a fine based on the defendant's daily income and declared the property received by W. through the will to be forfeit.

The Court of Appeal found it to be established that W. had accepted a promise of the testamentary benefit and received the same. The benefit must be considered to have had such a relation with her office as superintendent of the old age home that it was to be regarded as a reward for her exercise of her office. Regardless of the fact that action at variance with duty was not maintained, it was undeniable in the Court of Appeal's opinion that merely the obvious risk thereof could have damaged the confidence of the public and of the Bukärrsgården pensioners in the old age home and undermine their reliance upon the integrity of the superintendent. Under such circumstances, in the Court of Appeal's opinion, the reward must be considered to have been improper, as also evidenced by its substantial financial value.

W. appealed the judgment.

In a decree of 24 June 1985 the Supreme Court amended the Court of Appeal's judgment only in that it awarded W. a lower fine. This was done in view of the fact that the Kungsbacka Local Council had declared that, in the event of conviction, W. would be dismissed from her local council appointment, and of the serious detriment this would cause her.

In the grounds for its judgment the Supreme Court made the following statement. For penal liability it is not necessary to establish that a benefit has in fact had significance for an employee's action. Every transaction that objectively is calculated to influence an official's exercise of his duties is to be

regarded as improper. The object of the provisions of chap. 20, § 2, of the Penal Code is to ensure far-reaching protection for what has been called the integrity of office. Among the spheres in which the integrity of office must be ascribed special significance are the care services. It must not occur that the view gains a footing among elderly or sick persons that, through gifts and other rewards, they can bring any influence to bear on the nursing staff in the exercise of their duties to the patients' own advantage. It's also important that no suspicion thereof arises in the mind of the public.

The Supreme Court found, furthermore, that a testamentary provision in the stated respect is equivalent to a gift. If an employee assists in drawing up a will to his own benefit, there is no reason to judge his action otherwise than if he had accepted the promise of a gift. Through this very assistance, accordingly, there may exist a fulfilled act of bribery.

Even if the employee had not assisted in drawing up the will, it should not be acceptable in the opinion of the Supreme Court that, after the testator's death, the employee receives property of more than insignificant value. Any other procedure would give rise to suspicion concerning the employee's integrity.

The Supreme Court concluded by stating that it was clear from the investigation that, despite her knowledge of A.'s plans, W. had made it easier for him to have the will drawn up, so going beyond the help she as superintendent was obliged to give residents. Thereby she had accepted a promise of the testamentary benefit. She had also received the benefit as reward for her exercise of office. For reasons propounded by the Court of Appeal the reward must be regarded as improper. W. had therefore been guilty of bribery. As she had received the testamentary property, the responsibility for doing so must be considered to comprise her action in conjunction with the drawing up of the will. The question of statutory limitation concerning this action consequently did not arise.

The taxation and enforcement fields

In a broadly based report[1] delivered on 5 October 1984, Ombudsman Nilsson dealt with that part of the work of the taxation and enforcement authorities that is directed to tracing and checking up on persons and firms suspected of not paying their taxes or paying too little, or seeking to evade payment of debts to individuals and society. In his report various methods used to that end (air reconnaissance, videofilming, etc) are described and evaluated in the lights of current legislation and of Sweden's engagements in different conventions. The object of the report is twofold. One is to demonstrate the need in legislative contexts to discuss and describe the methods to be adopted by the authorities. The other is to give authorities firm guidance in the matter of taking a standpoint on the lawfulness and appropriateness of a method of inquiry.

[1] The report, which runs to just over 200 pages, is entitled "The Ombudsman on modern methods of inquiry; the work of the taxation and enforcement authorities – an examination of lawfulness and appropriateness."

In conjunction with a major investigation of the work of the national registration authorities Ombudsman Nilsson pronounced a decision in a private matter which had attracted international attention when the matter became known. This was an enquiry to a large number of married women who, according to the official records, did not live with their husbands. The authority asked, among other questions, why they did not live together and, as the term is, whether they "took their nightly rest" in one another's company, and in such case how often. Many of the women were adversely affected by the enquiry and questioned whether it was not a violation of personal privacy. In his decision Ombudsman Nilsson states that the need to check that people actually live where they say they do cannot be questioned; correct population registration is important, not least from the taxation aspect. In such a check the authority may under current law ask questions of the import queried in the present case. The Ombudsman was, however, critical of the manner in which they were formulated and of the fact that the reason why the authority wished answers to these questions had not been more clearly stated. He was not convinced, moreover, of the cogency of the reasons put forward as to why only the women and not their husbands had been questioned.

In 1981 a general property tax assessment was made in Sweden. Ombudsman Nilsson has dealt with that assessment in an earlier report (from June 1983). One of the many issues that that assessment gave rise to led to prosecution of the chairman of a rating committee for negligent exercise of authority. The committee had inspected a property and considered it to be larger than the owner had stated and, furthermore, saw that it had a swimming-pool. The inspection was made without the owner's knowledge. Nor did the committee request a comment from the owner, as the law requires, but raised the assessment value in accordance with its findings. The only thing was that the committee had inspected the wrong property, which could have been avoided if it had followed the current regulations. The court sentenced the chairman to a fine for negligent exercise of authority.

Otherwise the taxation cases have been mainly of the usual kind. There have been assertions by taxpayers that the assessment committees have made erroneous assessments or none at all, have given inadequate or no reasons for their decisions, have disregarded their requests to appear in person before the committee or refused them this right, etc. Ombudsman Nilsson has found reason for criticism of the committees in roughly the same number of cases as in earlier years.

Criticism of a labour exchange office for failure to allot work to an applicant who was unwilling to furnish particulars of previous criminality

In a report to the Ombudsman a complainant stated mainly the following. He was an applicant at a labour exchange and was asked on one occasion to come to the exchange as it was possible he might obtain a civil service employment as chauffeur. When he came to the exchange an official started to ask him about his criminal background. If he did not state what offences he had been sentenced for, no job would be passed on to him. From the personal file at the exchange it appeared that he had been sentenced for crime, but not for what crimes.

After investigation Ombudsman Holstad made the following statement.

"The complaints relate chiefly to the fact that, in order to be able to allot a given job to the complainant, the labour exchange had demanded that he should state what offences had caused him to serve a term of imprisonment. Both the labour exchange and the Labour Market Board are evidently of the opinion that this procedure is acceptable and appropriate. For my part I view the matter as follows.

"Admittedly the work of a labour exchange would usually be facilitated if it acquires a thorough knowledge of the applicant's background. And it may sometimes be necessary for the employer as well to have such knowledge. This is one reason why in § 4 of the Labour Market Ordinance (1966:368) it is prescribed that labour exchanges shall acquire and deliver factual and as complete information as possible in respects which have a significance both for the applicant and the employer. But this does not, of course, imply that an exchange has reason – as condition for providing a job – to demand that the applicant state why he has been sentenced to a certain term of imprisonment. On the contrary I consider that, as a rule at least, no such demand should be made. For it cannot be generally assumed that the information has any decisive importance as to whether a particular job may be suited to the applicant. It is also to be observed that present secrecy regulations prevent the passing on of the information to the employer without the applicant's consent. Furthermore it appears doubtful in principle whether a labour exchange should exert pressure on an applicant to obtain information of this kind. Forthat matter it is evident that such a demand by the exchange may impede the applicant's rehabilitation in society.

"When, as in the complainant's case, it is a matter of a civil service employment, there is special reason not to make such a demand. In this sphere certain rules have been established in order to facilitate rehabilitation of sentenced persons. §§ 5 and 6 of the Ordinance (1979:518) on occupationally handicapped persons in state-regulated employment, etc, contain provisions governing the situation if a person found guilty of crime seeks employment. Such an applicant may be denied employment only if the crime renders him unsuited for the tasks. If the question arises of refusing a person employment. owing to commission of crime, a special procedure shall be observed, entailing taking of a statement from the National Labour Market Committee. The employer must thus make an objective examination. If the procedure adopted by the labour exchange in the complainant's case is

followed, no such objective examination manifestly will be made.

"In the light of these facts I consider that the labour exchange should have accepted that the complainant did not wish to state the crimes he had been sentenced for. Provision of the employment concerned should therefore not have been refused on this ground. On the other hand he should have been informed that the employer might require a statement from him about his criminality and also procure information from police records. The complainant should thereafter have been left himself to decide whether he wished to apply for the job.

"I am thus critical of the labour exchange's handling of this matter. I assume, however, that the Labour Market Administration will in the future give consideration to the points of view I have presented. No further action on my part is therefore called for in this respect."